

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler
Berlin Konferansı

Karadeniz Teknik Üniversitesi & Berlin Humboldt Üniversitesi

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI

Editör: Leyla AYDEMİR

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI

Editör: Leyla AYDEMİR

Basım: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye.
Yayın Yılı: Aralık 2017
Dili: Türkçe

ISBN: 978-605-2271-06-3
1. Baskı: Aralık 2017, Trabzon
Yayın-Proje: Leyla Aydemir
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuncay Aydemir
Kapak Tasarımı: Tuncay Aydemir
Basım ve Çoğaltım Yeri: Karadeniz Teknik Üniversitesi Matbaası

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

All right reserved © Her hakkı saklıdır

info@iarsp.org - iarsp.org

KURULLAR

(Kurul listeleri unvan ve isme göre alfabetik sıralanmıştır.)

ONUR KURULU

Prof. Dr. Süleyman BAYKAL / Karadeniz Teknik Üniversitesi Rektörü

EDİTÖR

Yrd. Doç. Dr. Leyla AYDEMİR / Karadeniz Teknik Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet INAM / Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY / Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Andreas HEINZ / Humboldt Üniversitesi
Prof. Dr. Antonia DARDER / Loyola Marymount Üniversitesi
Prof. Dr. Atilla AKBABA / İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Aylâ NEUSEL / Kassel Üniversitesi
Prof. Dr. Boike REHBEIN / Humboldt Üniversitesi
Prof. Dr. Claudia BRUNS / Humboldt Üniversitesi
Prof. Dr. David ANG / Auburn Montgomery Üniversitesi
Prof. Dr. Diane SUNAR / İstanbul Bilgi Üniversitesi
Prof. Dr. Dinçay KÖKSAL / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Dolunay ŞENOL / Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan S. TÜRK / Güney Karolina Üniversitesi
Prof. Dr. Erol YILDIZ / Innsbruck Üniversitesi
Prof. Dr. Fadıl HOCA / Uluslararası Vizyon Üniversitesi
Prof. Dr. Gökce YURDAKUL / Humboldt Üniversitesi
Prof. Dr. Harun GÜMRÜKÇÜ / Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail DOĞAN / Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Kamuran REÇBER / Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Kerim EDİNSEL / 19 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Klaus SCHLICHTE / Bremen Üniversitesi
Prof. Dr. Lokman ÇİLİNGİR / 19 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif ERDOĞRU / Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Meltem KULAÇATAN / Zürih Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa GENCER / Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Öner DEMİREL / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Özcan DEMİREL / Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Peter HEINE / Humboldt Üniversitesi
Prof. Dr. Sami KARADENİZ / Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Serpil SANCAR / Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Sevil ATASOY / Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel KALAYCIOĞLU / Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Tayyar ARI / Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay GÖRGÜLÜ / Siirt Üniversitesi
Prof. Dr. Ute PFLİCKE / Zittau/Görlitz Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel BOZKURT / İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Werner GRONAU / Stralsund Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Yasemin KARAKAŞOĞLU / Bremen Üniversitesi
Prof. Dr. Yıldız ECEVİT / Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf Ş. HAKYEMEZ / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Melitta WALIGORA / Humboldt Üniversitesi
Dr. Ulrike HAMANN / Humboldt Üniversitesi
Dr. Zafer AKINCI

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ / İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan ÇELİK / Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN / Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ÇELİK / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Murat VURAL / İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN / Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aylin NAZLI / Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Aysun ÖZKÖSE / Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Barış ÖZDAL / Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Burçin HATİPOĞLU / Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. Çağlar ÖZEL / Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Prof. Dr. Gülay EKİCİ / Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan ACAR / Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İbrahim DELİCE / Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. HAYATİ AKTAŞ / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Hikmet ASUTAY / Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Hikmet YAZICI / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU / 19 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. İdil SAYIMER / Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. İlknur AYDIN AVCI / 19 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail A. ÖZÇELİK / Avrasya Üniversitesi
Prof. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN / 19 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Lee G. STREETMAN / Delaware Eyalet Üniversitesi
Prof. Dr. M. Asif YOLDAŞ / Avrasya Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet OKUR / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet YAVUZ / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Murat YILDIZ / Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Çağatay OKUTAN / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir SUĞUR / Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Nazife GÜNGÖR / Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Nesrin KALYONCU / Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Nezahat ALTUNTAŞ / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Nilgün ÇELEBİ / Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Niyazi USTA / 19 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan ÇOBAN / Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer ÇAHA / Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Rolf-Dieter HEPP / Freie Üniversitesi
Prof. Dr. Sema ETİKAN / Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL / Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ / Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut Hacı ZEYREK / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT / Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. A. Didem DANIŞ ŞENYÜZ / Galatasaray Üniversitesi
Doç. Dr. A.Mecit CANATAK / Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulkadir GÜL / Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah ÇOLAK / İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah Şevki DUYSMAZ / Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Abdurrahman KOLCU / Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Abdülmecit NUREDİN / Uluslararası Vizyon Üniversitesi
Doç. Dr. Açalya ALLMER / Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Ali ESGİN / İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Kürşat TURGUT / Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Aliye Senem DEVİREN / Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Artun AVCI / Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Arzdar KİRACI / Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Arzuhan Burcu GÜLTEKİN / Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Aycan ÇİÇEK SAĞLAM / Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe Pelin ŞAHİN TEKİNALP / Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe TAVUKÇUOĞLU / Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Aytekin ÇÖKELEZ / İstanbul Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Barış ERDEM / Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram SEVİNÇ / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Berrin FİLİZÖZ / Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent KARA / Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent YILMAZ / İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Bünyamin AKDEMİR / İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Duygu KIZILDAĞ / Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru TAYSI / Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Erdal AKSOY / Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Erhan DURUKAN / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Turan DEMİREL / Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ersan BAŞAR / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Fariz AHMADOV / Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Doç. Dr. Figen Güner DİLEK / Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice DEMİRBAŞ / Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice KUMCAĞIZ / 19 Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Hülya ARSLAN EROL / Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim ÇEŞMELİ / İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail Hakkı ERTEN / Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Kezban ÇELİK / 19 Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Leyla ALPAGUT / Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. M. Kevser BAŞ / Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. M. Yavuz ALPTEKİN / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KOYUNCU / Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Turgut BERBERCAN / Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Mensur NUREDİN / Uluslararası Vizyon Üniversitesi
Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa GÜNDÜZ / Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ÖZDEMİR / Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Nalan KAZAZ / Uluslararası Vizyon Üniversitesi
Doç. Dr. Qadir BAYRAMLI / Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Doç. Dr. Samiha CHEMLİ / Woosong Üniversitesi
Doç. Dr. Sefa ÇETİN / Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Selim EREN / 19 Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Semra PURKİS / Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Semra TUNÇ / Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar SAĞLAM / Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel KILIÇ / Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Şerife GENİŞ / Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Şirin DİLLİ / Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Şükrü ASLAN / Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Doç. Dr. Vehbi BAYHAN / İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Volkan ALTINTAŞ / İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Yelda Aydın TÜRK / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Yüksel TOPALOĞLU / Trakya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kadir ÇAKIR / Çukurova Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Abdullah OĞRAK / Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ÇALIK / Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali Barış KAPLAN / İstanbul Medipol Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali Haydar ALTUĞ / Artvin Çoruh Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK / Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Alpay TIRIL / Sinop Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Aslı GÜNGÖR / İstanbul Arel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Aslı ÖZTOPÇU / Maltepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Aslı Yılmaz UÇAR / İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Aybike SERTTAŞ ERTİKE / İstanbul Arel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Aytuğ ARSLAN / İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Bekir ZENGİN / Cumhuriyet Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Birnaz ER / Dumlupınar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Buket KORKUT RAPTİS / Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Burak DOĞU / İzmir Ekonomi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Burak HERGÜNER / Avrasya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Canan AKSOY / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Cemal İNCE / Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ceren YEGEN / Muş Alparslan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Çiğdem USTA / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Demet TÜZÜNKAN / Woosong Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Derya DERİN PAŞAOĞLU / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Dilek ÇETİNDAAŞ / Erzurum Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI / Nuh Naci Yazgan Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Elif DEMİREL / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Emin Baki ADAŞ / Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Emine DAĞTEKİN EKİNCİ / Dicle Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Emine Funda SERİN / 19 Mayıs Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Erol GÜNDÜZ / İnönü Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Erol KALKAN / Avrasya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ertan DÜZGÜNEŞ / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Esra IŞIK / Dumlupınar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Eyüp ÖZTÜRK / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fahrünnisa BİLECİK / Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatih KAHRAMAN / Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatih TOPALOĞLU / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatma Fehime AYDIN / Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatma Gaye GÖKALP YILMAZ / Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Feyza Ceyhan ÇOŞTU / Hitit Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Feyza TOKAT / Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Füsün YILDIZBAŞ / İstanbul Arel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gül Esra COŞKUN / Üsküdar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gülten GÜLTEPE / Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hatice TOKSÖZ / Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hatice Zekavet KABASAKAL / Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hilal Tuğba ÖRMECİOĞLU / Akdeniz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hülya Çalışkan AKGÜL / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hüsni AYDENİZ / Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim BOZKURT / Mersin Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İdris YÜCEL / Hacettepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Levent KALYON / Avrasya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Leyla AYDEMİR / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Levent ERDAŞ / Akdeniz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mevlüde ZENGİN / Cumhuriyet Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muhammed SAMANCI / Bozok Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muharrem HAFIZ / İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mukaddes ÖRS / Amasya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Murat ELMALI / İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa METE / İstanbul Aydın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muzaffer UZUN / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nehir VAROL / Ankara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nuri AVŞARLIGİL / Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Olga UNTİLA KAPLAN / İstanbul Medipol Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Osman SİRKECİ / Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Pınar KARAMAN / Sinop Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ramazan DURAN / Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salih BİRİNCİ / Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salih SALBACAK / Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Savaş TAŞ / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sema ÇETİN BAYCANLAR / Çukurova Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Semih Serkant AKTUĞ / Siirt Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Semin KAZAZOĞLU / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Serdal FİDAN / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Serkan DEMİREL / Karadeniz Teknik Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Sevim HACIOĞLU / Kırklareli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sibel YILDIZ KISACIK / Ömer Halisdemir Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Şerif BALDIRAN / Amasya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Şükran GÖLBAŞI / Haliç Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tolga BOZKURT / Ankara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tuncer YILMAZ / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ülkü GÜNEY / Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yavuz BAYRAM / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE / Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Işıl Günseli KAÇAR / Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Dr. Meryam SCHOULER-OCAK / Berlin Charite Üniversitesi
Dr. Neringa SLAVINSKAITE / Woosong Üniversitesi
Dr. Onur İNAL / Hamburg Üniversitesi
Dr. Selim KARYELİOĞLU / Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Şahin EKBEROV / Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Dr. Yasemin Tezgiden CAKCAK / Ortadoğu Teknik Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

A. Mevhibe COŞAR, Hümevra KAYA

Kültürlerarası Uyum Açısından Dil Öğretimi ve Türkçe İçin Deneyimler: Çözüm Önerileri İle Almanya Örneği 13-23

Ahmet Ali BAYHAN

Türk İslam Mimarisinde Karma Bir Yapı Türü: Sebil-Kütütblar, Ortaya Çıkışı ve Gelişimi 24 - 40

Ali Nihat KUNDAK

Batı Türkistan Duvar Resimleri Üzerine Bir İnceleme 41 - 53

Aynur KÖSE

Siyasal Söylem ve Değerler: Türkiye'deki 2002-2007 ve 2011 Seçimleri Üzerine Bir Değer Analizi 54 - 70

Ayşe CANATAN, Hüseyin YADİGAROĞLU

Beslenme Değerlerinin Aktarımı 71 - 82

Ayşenur AKYAZI, Erhan AKYAZI

Kadına Yönelik Şiddetin 26. Dönem Kadın Milletvekillerinin Sosyal Medya Hesapları Üzerine Yansıması 83 - 95

Birnaz ER

El Sanatları ve E-Ticaret 96 - 103

Canan Zöngür

Bir Kadın Kaçırıldı 104 - 116

Diğdem Göç GÜRBÜZ

Gerçek Kişi Tacir 117 - 128

Durmuş GÖKKAYA, Erdal EKE

Dünyada ve Türkiye'de Kamu Özel Ortaklığı Modeli: Teorik Bir İnceleme 129 - 143

Erdinç BALLI

Turizm Öğrencilerinin Kültürel Zekâ Düzeylerinin İncelenmesi: Çukurova Üniversitesi Örneği 144 - 152

Fatma DEMİRCİ OREL

Tüketicilerin Kültürel Etkileşim Düzeylerine Bağlı Alışveriş Eğilimleri: Bir Alt Kültür Grubu Üzerinde İnceleme 153 - 166

Fusun Ekşi, İbrahim Demirci	167 – 177
<i>Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği</i>	
Hüseyin YADİGAROĞLU, Ayşe CANATAN	178 – 190
<i>Öğrencilerde Beslenme Kültürü ve Sağlık/Hastalık Davranışı</i>	
İbrahim HASANOĞLU	191 – 206
<i>Ahıska Türkleri: Sürgün, Göç, Entegrasyon</i>	
İdris YÜCEL	207 – 217
<i>Cenova Mazlum Milletler Konferansı ve Sovyet Rusya'nın Müslüman Halklar Üzerindeki Politikası (1922)</i>	
İleyda ŞEN	218 – 233
<i>Erkekliğin Kadın Üzerindeki Etkisi: Trabzon Örneği</i>	
İnci ÇOBAN İNCE	234 – 243
<i>Temsilde Cinsiyet Eşitliğini Sağlamak Adına Pozitif Ayrımcılık Mekanizması Olarak Kota Uygulamaları</i>	
Mehmet Turgut BERBERCAN	244 – 253
<i>Atilla İlhan'ın Şiir Dilindeki Anlam Yapısının Şart Cümleleri Üzerinden Kurgulanışı</i>	
Meltem DOĞAN, Serhat ERDOĞAN, Sena YUNUS, Yeliz KINDAP TEPE	254 – 266
<i>Mültecilere Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması</i>	
Mevlüt GÜNDÜZ	267 – 284
<i>Türk Toplumunun Değer Yargılarının İncelenmesi</i>	
Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER	285 – 299
<i>Adalet ve Kalkınma Partisi Eğitim Politikalarının Türk Yazılı Basınında Sunumu (2006-2016)</i>	
Neslihan ARSLAN	300 – 310
<i>Yazılım Endüstrisi ve İstihdam Boyutuyla Hindistan ve Türkiye Karşılaştırması</i>	
Nurettin GÜZ, Ceren YEGEN, Hayrullah YANIK	311 – 330
<i>Seçim Görsellerinde Kimlik İnşası: Chp Retro & Chp Cool Özelinde Bir İnceleme</i>	
Olga UNTİLA KAPLAN	331 – 344
<i>Son Dönem Osmanlı'da Aromen (Ulah) Azınlıklarda Basım ve Yayım Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme</i>	
Özer SILSÜPÜR	345 – 358
<i>İstanbul Üniversitesi'nin İmajı: İstanbul'daki Devlet Üniversitelerinde Öğrenim Gören Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma</i>	

Seda ÖZLÜ, Dilek BEYAZLI	359 – 372
<i>Kırsal Bölgede Yaşayan Kadınların Planlamaya İlişkin Duyarlılığının Değişimi</i>	
Selahattin KARABINAR, Abdüssamed KOÇ	373 – 380
<i>Muhasebe Paradigmasında Bir Anomali: Marka ve Patent</i>	
Şermin TAĞ KALAFATOĞLU	381 – 398
<i>Politik İdeolojilerin Temsil Aracı Olarak Sanat: İktidar Erkinin Anıtlarda Sembolize Edilmesi</i>	
Taner BAŞFIRINCI	399 – 413
<i>Üniversite Öğrencilerinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı</i>	
Yavuz BAYRAM	414 – 431
<i>Geri Kabul Anlaşması Tartışmalarının Türk Ulusal Basınında Sunumu: Hürriyet, Cumhuriyet, Yeni Şafak Gazeteleri Örneği</i>	
Yelda Aydın TÜRK	432 – 446
<i>"Kamusal Bellek": Trabzon Kemeraltı Örneği</i>	
Zeynep YILMAZ BAYRAM	447 – 463
<i>Camilerin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesi</i>	

KÜLTÜRLERARASI UYUM AÇISINDAN DİL ÖĞRETİMİ
VE
TÜRKÇE İÇİN DENEYİMLER: ÇÖZÜM ÖNERİLERİ İLE ALMANYA ÖRNEĞİ

A. Mevhibe COŞAR¹

Hümevra KAYA²

ÖZET

Bu çalışmada ikinci vatanda “ana dili eğitimi”nin yaygınlaştırılmasının önemi üzerinde durulmakta, ana dili bilgi ve bilincinin dil öğrenimine katkıları değerlendirilmektedir. Bilinçli ana dili eğitiminin kültürlerarası iletişim ve uyum konusunda yol göstericiliği açıktır. Bu meyanda Türk çocuklarının kendi dillerini iyi anlayıp konuşabilen insanlar olarak yetiştirilmelerinin önemine işaret edilmelidir.

Güncel bir konu olarak Alman devlet okullarının da istemesi hâlinde Türk çocukları ile birlikte yabancı çocuklara Türkçe dersinin ikinci, üçüncü dil olarak okutulup öğretilmesinin teşvik edilmesi, süreci olumlu yönde etkileyecektir. Çalışmada bu ve benzeri önerilerle kültürlerarası uyum açısından ana dili öğretiminin önemi üzerinde durulmakta ve Türkçe için Almanya örneğinde deneyimler paylaşarak çözüm önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: dil bilinci, ana dili eğitimi, ikinci dil, kültürlerarası uyum

**LANGUAGE TEACHING IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL
INTEGRATION AND EXPERIENCES ON TURKISH LANGUAGE:
A CASE STUDY ON GERMANY AND SUGGESTIONS AND SOME SOLUTIONS**

ABSTRACT

This study deals with the importance of promoting “mother tongue education” and considers the ways knowledge and awareness of one’s mother tongue contribute to language study. Conscious mother tongue education is obviously a guiding principle in intercultural communication and adjustment. Among other things, the importance of the bringing up of Turkish children as people who understand and speak their language well is emphasized.

---

¹ Prof. Dr., KTÜ Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

² Çubuk Yıldırım Beyazıt Anadolu Lisesi-Ankara, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Almanya’da 5 yıl süre ile Stuttgart Başkonsolosluğunda öğretmen ve bölge koordinatörü olarak görev yapmış olup metine deneyimleri ve önerileri ile katkıda bulunmuştur.

As a current issue, encouraging German state schools, at their request, to provide an opportunity for foreign students to study Turkish as second or third language along with Turkish children will have a positive effect on this process. With this and some other propositions, the study considers the importance of mother tongue teaching in terms of intercultural adjustment and offers solutions by sharing experiences from Turkish education in Germany.

Keywords: language consciousness, mother tongue education, second language, intercultural adaptation

---

GİRİŞ

Günümüz dünyası, gittikçe karmaşıklaşan yaşamın içinde sorunlarını tek başına çözebilen, bilinçli bireyler ister. Bu bireyler bağımsız düşünme, doğru anlama, iyi anlatma, tarafsızlık gibi yeteneklere sahip olmalıdır. İşte bu yetenekler, ana diline bağlı olarak gelişir. O halde kişi, öncelikle ana dilinin kendisine sunduğu ifade olanaklarını kavramalıdır. Bu da ancak köklü bir ana dili eğitimiyle sağlanabilir (İşcan, 2007: 6).

Ana dili (Alm. Muttersprache, İng. Native language, mother tongue); çoğunlukla bir kişinin içinde doğup büyüdüğü aile ya da toplum çevresinde ilk öğrendiği dil olarak tanımlanmaktadır (Vardar, 2007: 17).³ Bireyin çocukluk çağında tanıştığı ilk dil olması nedeniyle ana dilinin öğrenilmediği, edinildiği söylenir.

Dilin edinilmesi; doğal ortamda, planlı ve bilinçli bir çaba olmaksızın kazanılmasıdır. Bizatihi dillerin nasıl ortaya çıktığına ilişkin araştırmalar ışığında bugün gelinen noktada nörolog, psikolog ve dil bilimcilerin yaptığı çalışmalar, insanların dil yeteneği ile doğduğunu göstermektedir.⁴ Öyle ki insan doğduğunda bütün dillere eşit mesafededir.

Ana dilin karşısında, ana dile bağlı olarak bir de yabancı dilden söz edilmektedir. Yabancı dil, ana dilin dışında olan dillerden her biri; ana dilin dışında öğrenilen uzmanlık dili olarak tanımlanır (TDK, 2005:2102).

1. DİL-KÜLTÜR-UYUM

Bugün iletişimin mesafeleri kısalttığı bir dünya söz konusudur. Bu dünya düne oranla daha hızlı dönüyor. Öyle ki hareketlilik, bu dünyada kaçınılmazdır. Küreselleşme dünyayı

---

³ Ana dili, başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkili bulunulan çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireylerin toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir (Aksan, 1982: 81).

⁴ Noam Chomsky, insanda, kendine özgü biyolojik yasaları olan ve bu yasalara göre olgunlaşarak gelişen zihinsel ve dilsel yetiler olduğunu düşünür. Ona göre bu yetilerin nasıl gelişeceği doğuştan gelen biyolojik faktörlere bağlıdır. Bu anlamda Chomsky'de dil yetisi, kendi ifadesiyle, "genetik olarak belirlenmiş" ilkelere bağlıdır (Chomsky, 2009: 27).

küçük bir köye dönüştürürken her bireyi kendi olarak var etmekte, böylece tek tek yerel değerleri yeniden inşa etmektedir. Küreselleşme süreci, bir yandan bireylerin kendilerine ait olana sahip çıkmasını, kendiliklerinin farkında olmasını, diğer yandan “öteki” ile uzlaşmayı ve “bir arada yaşayabilme” anlayışını önermektedir. Bunun nasıl olacağı sorusu yaşananlara paralel olarak tartışılmaktadır. Zira küçülen dünyada toplumlar arasındaki karşılaşmada ortaya çıkan kültürel mesafe ve farklılıklar, ortak yaşama kültürünü geliştirmede zaman zaman sorunlara yol açabilmektedir. Sorunların yaşanmaması için bir arada yaşama deneyimine katılacak tarafların öncelikle ön yargısız ve istekli, birbirlerinin değerlerine saygılı olmalıdır.

İnsanların birbirlerinin değerlerine saygı göstermesi için birbirlerini ve değerlerini tanımaları gerekir. Bu da önce kendini tanımakla başlar. Kişi kendisini nasıl tanır? Bunun için kişinin toplumsal bir varlık olduğunun farkında olması; kendisini, ailesi, çevresi, en önemlisi de ait olduğu kültür içinde değerlendirmesi gerekir.

Kültür, bir toplumun üyelerinin tutum, davranış, sosyal alışkanlıklar bütünü olarak ifade edilebilir. Bu bütünlük, toplumun her üyesi tarafından öğrenilen, bilinen, genel kabul görmüş belirli bir bilgiyi gerektirir. Dolayısıyla kültür bir yaşam tarzı ve bu yaşam tarzının bilgisi, dahası bilginin pratiğe dönüşmesidir. Kültürün temel unsurlarını ait olduğu toplumun *dil, tarih, din, töre, edebiyat ve sanat birliği* toplamı belirler.

“Dil kültürün kurucu ve taşıyıcı ögesidir.” sözü, bireyin kendini ait olduğu kültür içinde ancak dili ile var edebileceğini açıkça gösterir. Yaşama anlayışı, dünya görüşü dil ile şekil bulur ve dilde bulunur.⁵ Doğumdan itibaren yaşanan çevrede ilk kez edinilmeye başlanan, ilk sevgi sözcüklerinin söylendiği dil olan ana dili, bireye dair bir şifreler listesidir. Bu dil ile birey önce “ben ve biz” olur, sonra diğerlerinden ayrılır. Ana dilinden mahrum kalanlar, köksüz nilüferler gibidir; sığ sularda sürüklenir. Ana dili bilinci ve eğitimi verilmiş bir genç, öz güveni yüksek, paylaşımcı, yeniliklere açık ve topluma yararlı bir birey demektir; o, kendi kültürel benliğini kazanmış bir gençtir ve yaşadığı toplumun değerlerine de saygı duymayı ve onlarla uyum içinde yaşamayı öğrenmiştir.

Batı Avrupa ülkeleri gibi farklı kültürlerin iç içe yaşadığı çok kültürlü bir topluma katılmak, en az iki dilli olmayı yani iki kültürde hareket edebilmeyi, iki kültüre de uyum sağlayabilmeyi zorunlu kılar. Bu, tutunmanın kaçınılmaz yoludur. Kendini veya karşındakini

---

⁵ Türklerde akrabalık ilişkileri çok sıkı, buna bağlı olarak akrabalık adları çok çeşitlidir: hala, teyze; amca, dayı; elti, bacanak; gelin, görümce, kayın, enişte, dünür, torun, yeğen. Türkler, hayvancılık yaşam tarzına daha uygun olduğu için, onları her yere yanında götürebildiği için gördüğü tanıdığı bitkileri de hayvan adlarını kullanarak adlandırmıştır: kuşburnu, aslanağzı, kazayağı, deve diken, kuzukulağı vb.

inkâr ile varılacak bir menzil yoktur. Böyle bir dünyada birey için iki yol vardır: Ya kendi kültürü içine kapanıp çoğunluktan ayrı yaşamaya çalışacak ya da kendi kültür değerlerini koruyarak çoğunluk kültürüne açılacak; o kültürde yerini almaya, o toplumdaki yaşamı birlikte düzenlemeye çalışacak.

Yabancı bir ülkede gençlerin toplumsallaşması; yaşadıkları toplumun değerleri, kabulleri ve yaşama alışkanlıkları ile kendi ailelerinin değer ve yaşama sistemi arasında kalınca bir çelişki yumağına dönüşebilir. Ardından itilmişlik duygusu, anlaşılamsız, çok yönlü bir iletişimsizlik gelir. O zaman bu gençler kendilerini toplumdaki hâkim kültürden de kendi kültüründen de ayrı bir alt kültür, hatta melez bir kültür içinde bulur. Bu süreçte hem içinde yaşanılan hem aileden gelen kültürle çatışma içinde olunur ve toplumun her kesimi bundan zarar görür. Üstelik yabancı bir kültürle kültürlenme süreci de çoğu zaman bir kandırmacadan ibaret kalır.

İki dilli ve çok kültürlü ortamda yetişen çocuklar için benlik saygısının gelişimi son derece önemlidir. Söz gelimi Almanya’da yaşayan bir gencin kendi tarihî geçmişini, geçmiş zaman bilgisini kazanmış olması gerekir. Bu tarih bilgisi “nerde, ne zaman, ne oldu?” sorularına cevap verebilmenin ötesinde geçmiş zaman tecrübelerini tanımak şeklinde olmalıdır.⁶ Bunlar bir gencin öz güveni ve kendisine saygısı için temel değerler manzumesini oluşturacaktır. Sağlıklı gelişmiş bir kültürel benlik, farklı kültürel değerlere sahip olan ortamlara uyum sağlamayı kolaylaştıracaktır.

Bugünün dünyası, gittikçe karmaşıklaşan yaşamın içinde sorunlarını tek başına çözebilen, bilinçli bireyler istemektedir. Bu bireyler de bağımsız düşünme, doğru anlama, iyi anlatma, tarafsızlık gibi yeteneklere sahip olmalıdır. Bu yetenekler, ana diline bağlı olarak gelişir. O halde kişi, öncelikle ana dilinin kendisine sunduğu ifade olanaklarını kavramalıdır. Bu da ancak köklü bir ana dili eğitimiyle sağlanabilir (İşcan, 2007: 5-6).

Bu bağlamda ana dili eğitimi ve öğretimi, bir dersin ya da bir eğitim-öğretim etkinliğinin ötesinde bir konudur. Bu durum; ana dilini, özel, vazgeçilmez, stratejik bir değer hâline

---

⁶ Atalarının, hastalanarak göç edemeyen leylekler için leylek hastaneleri kurduğunu, evlerin dış duvarlarına “kuş evi” denilen yuvalar yaptığını bilen bir birey, başkalarının yaşama hakkını ihlal edebilir mi? Ya da atalarının bir zamanlar sefere giderken geçtikleri bağlardan yedikleri üzüm salkımlarının yerine akçe dolu torbalar astığını bilmek, adaletle hükmetmek yolunda bir uyarandır. Osmanlı döneminde yere tükürülmesi ile ortaya çıkacak zararları telafi etmek için bir vakıf kurulmuş olması da ilginç bir anekdot olsa gerektir. Bu vakfın geliri ile sokaklardaki tükürüklerin üzerine kireç tozu dökülmekte, böylece mikropların ortalığa yayılması önlenmeye çalışılmaktadır. Bu bilgi çevre bilinci için ne kadar etkili bir örnek olacaktır.

getirmektedir. Başka bir deyişle ana dili eğitimi ve öğretimi, sadece bir öğretim programına indirgenemeyecek kadar önemlidir (Demir, Yapıcı, 2007: 179).

2. YABANCI BİR ÜLKEDE ANA DİLİ

Yurtdışında ana dili kavramı altında, göçmenlerin göç ettikleri ülkelere götürdükleri ve oralarda konuştukları ana dilleri anlaşılmaktadır. Çoğu zaman bu diller; göçmen grupları arasında ve göçmen aile içinde konuşulmakta ve bir sonraki kuşağa da aktarılmaktadır. Modern göç tarihinde, göçmenlerin ana dillerinin standart biçimlerini ve yazı dillerini kuşaktan kuşağa aktarma çabalarının olduğu gözlenmekte ve bunun için okullar ya da benzeri birimler kurdukları görülmektedir. 20. yüzyılın ortalarından bu yana göç alan batılı ülkelerin resmî eğitim kurumları da göçmenlerin ana dillerinin öğretilmesiyle aktif bir şekilde ilgilenmişlerdir (Yıldız, 2013: 1085).

Öte yandan göçmenlerin gittikleri ülkenin dilini öğrenmesi kadar özellikle 2.-3. kuşakların ana dillerinin eğitimini almaları ya da ana dilinde öğrenim görmeleri meselesi, sürecin önemli ve sancılı ayağını oluşturmaktadır.

Yabancı bir ülkede ana dili öğrenimi konusu, söz konusu ülkenin yabancılar ve eğitim politikaları, uluslararası ilişkiler ve bu bağlamda ana dilinin statüsü gibi çok bileşenli bir süreci barındırır. Bu süreçte idari makamların, öğretmenlerin, öğrencilerin ve ailelerin tutumu da önemli etkenler olup farklı çalışmalara konu olmuştur.⁷ Her bir bileşen sorunun odağındadır ve iş birlikleri, sürecin sağlıklı bir noktaya gelmesi açısından önem taşımaktadır.

9 Aralık 2016 tarihinde Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan konuşma metninde Almanya'da yaşayan Türk nüfusu 3 milyon olarak gösterilmektedir (Çavuşoğlu, 2016: 23). Bu nüfus, Almanya'da kendi arzuları ile bulduklarından azınlık sayılmamakta, bu sebeple Türkçe azınlık dilleri arasında yer bulamamaktadır. Sorunun temelinde Batı Avrupa ülkelerinde göçmen dillerine bakış etkilidir. Kutlay Yağmur, bu bakışta göçmenlerin ülkelerine döneceğine ilişkin başlangıçtaki kanının değişmesine işaret eder. 2000'li yıllara kadar Almanya ve Hollanda gibi ülkelerde Türkiye'ye geri dönecekleri düşüncesiyle Türk çocuklarına kesin dönüşte iletişim sorunu yaşamamaları için yoğunlaştırılmış Türkçe dersleri verildiğini söyler (2010: 222). Ancak pratik böyle gerçekleşmeyince, 2000'li yılların başından itibaren süreç değişir. Ana dili öğrenimi, bulunulan ülkenin dilinin öğrenilmesine bir engel olarak gösterilir (Bekar, 2017: 3). Almanya'da birkaç eyalet dışında ana dili eğitimi sorumluluğu anavatana

---

⁷ Bu konuda örnek çalışmalar için bkz.: (Cillia, 2003; Sarışık, 2015; Bekar, 2017).

birakılmıştır (Yağmur, 2010: 222). Bu da öğretmen yeterlikleri bakımından anavatan ve uygulamalar için ayrı bir sorun teşkil etmektedir.⁸

Anavatandan gidecek öğretmenler söz konusu olduğunda, öğretmenlerin gittikleri ülkenin ana dilinde yetkin, sosyal ilişkiler bakımından iletişim becerisi yüksek bireylerden seçilmesi önem taşımaktadır. Onların Alman meslektaşları ile uyumu ve ortak çalışma yürütme becerisi bu özelliklere bağlı olacaktır.

Ülkelerin konsolosluk düzeyinde eğitim ataşelerinin gidilen ülkenin/eyaletin eğitim bakanlıkları ve ilgili birimleri ile düzeyli, samimi, sorun çözmeye yönelik tutum belirlemesi gerekmektedir. İş dışında geliştirilecek ilişkiler, karşılıklı iş birliğine hizmet edecektir.

Ana dili öğretimi konusunda Alman devletinin yaklaşımı bir yana aile ve öğrencilerin tutumları da çoğu zaman iç açıcı değildir. Türkçe ve Türk Kültürü derslerine gerek veliler gerekse öğrenciler tarafından yoğun bir ilgi olmadığı görülmektedir. Aileler, çoğu örnekte ana dil dersinin çocuğun ikinci dil olan Almancayı öğrenmesini engellediği ya da zorlaştırdığı inancındadır.⁹ Derslerin bir yandan genelde birleştirilmiş sınıflarda yapılması ve öğleden sonraları okulun boş olduğu saatlere konulması, diğer yandan da bu derslerden alınan notların karneye yazılması, ancak sınıf geçmeyi etkilememesi, derse devamı ve motivasyonu düşürmektedir.¹⁰

Cemal Yıldız, MEB Yurtdışı İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün araştırma izni ile 2011 yılında gerçekleştirdiği çalışmada Almanya'da Türkçe öğretimi konusunda her eyaletin kendi sistemini uyguladığına dikkat çeker. Farklı sistemlerde olsa da ana dili Türkçe olan çocuklara, hatta bazı eyaletler ve okullarda isteyen Alman çocuklarına da Türkçe dersleri sunulabildiğini, haftada 2-5 saat arasında dersler verildiğini, ancak mevcut yapıyla istenilen başarı seviyesine ulaşamadığını belirtir (2012: 261).

Okul tutumları derse ilgiyi olumsuz etkilemektedir. Bazı eyaletlerde ders aralarında ya da derslerde çocukların birbirleri ile ana dillerinde konuşmasını yasaklamak, derslerin

---

⁸ Örnek olmak üzere bkz.: (Yıldız, 2012: 173-182; Yıldız, Çakır: T.Y.; Durdu, Sönmez, 2012).

⁹ Oysa aksine olarak ana dilin yeterince göz önünde bulundurulmaması, çocukların okuldaki başarısını her alanda olumsuz etkileyebilmektedir.

¹⁰ “Bazen, okul idaresi izin verdiği halde, yeter sayıda öğrenci başvurusu olmuyordu. Bunun sebebi, ailelerin ‘Çocuklar zaten Almanca derslerine yeterince vakit ayırıp başarılı olamıyorlar, o yüzden çocuklarımızın aldıkları notun karnede etkili olmadığı bir derse girip boşuna vakit harcamalarına da gerek yok.’ şeklindeki yargıları idi.” [Hümeysra Kaya deneyimlerinden]

içeriğinin anlaşılmasını da tehlikeye düşürmekte ve çocukların birbirlerine yardım etmelerini ve birbirlerinden öğrenmelerini engellemektedir.¹¹

Artık 3. kuşak Türklerin öğrenim çağında olduğu Almanya’da yabancılarla evlilik, özellikle kimi Türk annelerin şaşırtıcı ihmallerini getirebilmekte, birçok aile belki yoğun hayat temposunda hem çocuklarına hem onların eğitimlerine gerekli ilgiyi gösterememektedir. Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli göçmen çocuklarının büyük bölümü ana dilleri olan Türkçeyi sosyal hayatlarında kullanmakta, okul dili olarak Almanca öğrenmektedirler. Ne Almancaya ne de Türkçeye tam hâkim olan, "yarım dilli" olarak adlandırılan Türk göçmen çocuklarının toplum dilindeki yetersizlikleri ileriki eğitim başarılarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Sarışık, 2015: 303). Bu bakımdan yurt dışındaki vatandaşlarımızın bir yandan topluma başarılı bir katılım gerçekleştirirken diğer yandan asimile olmadan varlıklarını sürdürmelerinin yolu ana dili öğretiminden geçmektedir (Yıldız, 2012: 261-262).¹²

---

¹¹ 9 Aralık 2016 tarihinde yayınlanan bir haberde Almanya Türk Veli Dernekleri Federasyonunun, Almancanın okul dili değil ders dili olduğunu hatırlatarak teneffüste Almanca dışındaki dillerin yasaklanması uygulamasının kaldırılmasını istediği bildirildi. Habere göre Berlin Brandenburg Türkiye Toplumunun girişimini desteklediklerini ifade eden Federasyon Başkanı Berin Arukaslan, “Biz bazı okullarda teneffüslerde Türkçe dâhil olmak üzere çocukların ana dillerinin yasak olmasını doğru bulmuyoruz. Modern toplumlarda bu kabul edilemez.” açıklamasını yaptı (Sabah, 2016).

¹² Hümeýra Kaya, bu hususta bir deneyimini şöyle paylaşmaktadır: “Baden Württemberg Eyaletinin başkenti Stuttgart’ta, Johannes-Kepler Gymnasium’da, Türkçe ve Türk Kültürü Dersi Öğretmeni olarak görev yaptığım 2009 yılında okulun Alman öğretmeni arkadaşlarımdan biri aracılığı ile ilkokuldan iyi bir not ortalamasıyla 4. sınıfta Gymnasiuma gelmiş, o sırada 8.sınıfta olan öğrenci ile tanıştım. Genç arkadaşımız, okulda Türkçe derslerine başladığım günlerde talepte bulunmamış dolayısı ile derslerime devam etmeyen bir öğrenci idi. Ancak son yıllarda okula geldiği günlerdeki kadar parlak notları yoktu. Özellikle Almanca derslerinde ciddi sıkıntılar çekiyordu. Okula gelen yabancı öğrencilerin Almancayı daha iyi konuşabilmesine yönelik çalışmalar yapan öğretmen arkadaşım bir gün bir istekte bulundu. Bu öğrencisinin aslında zeki olduğu halde bir türlü kendisinden beklenen başarıyı gösteremediğini ve Almancada çok hatalı cümleler kurduğunu, düşük notlar aldığını ve bunun temel sebebini merak ettiğini söyledi. Bu bağlamda, öğrencinin Türkçesinin nasıl olduğunu değerlendirmemi rica etti. Genç arkadaşımızla tanıştığım da konuşması çok kötü olmamakla beraber dilimize yeterince hâkim değildi. Küçük bir yazılı sınav yaptım. Kâğıtta gördüklerim beni çok şaşırtmadı. Belki de Almanya’da yetişen birçok öğrencide görülen sorunları yaşıyordu o da. Oturmamış iki dil mantığının karışımı cümleleri vardı. Biraz Türkçe biraz Almanca kelimelerden oluşan cümleler. İki tane yarım dil. Tüm cümlelerinde olmasa da bazı cümlelerinde (Almancanın dil mantığına uygun) “özne-yüklem-tümleç” diziliminde hatalı cümle yapıları vardı. Bazı kelimeleri anlamlarına uygun kullanamamıştı. İmla hataları da oldukça fazla idi. Sınav sonucunu değerlendirirken buna benzer hataları Almanca sınavlarında da yaptığını gördük. Türkçe dil bilgisine ait soruları, terimleri ve kuralları hiç bilmeden sadece kulak dolgunluğu ile cevapladığını fark ettik. Bu öğrenciyi Türkçe ve Türk Kültürü derslerine dâhil ederek çalışmaya başladık. Önce Türkçe metinler, kitaplar okumaya teşvik ederek okuma ve yazma becerisi

SONUÇ

Uluslararası ilişkiler, bilinçli dil politikaları, sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları ile yurt dışındaki Türk çocuklarının ana dili sorununa çözüm aramak, nesillerin kurtuluşu ve özgürleşmesi açısından elzemdir.

Türklerin kendi düşüncelerini, duygularını, kültürel miraslarını aktarmaları, Alman toplumunun bir parçası haline gelmeleri bakımından önemlidir. Aksi takdirde toplumda “iki arada bir derede” ya da “iki cami arasında bi-namaz” bireyler, yarım dilli yarım bireyler olacaktır.

Entegrasyon; ‘başkalarını başka oluşuyla ciddiye almak ve sadece ona tahammül etmek değil aynı zamanda onunla bir şeyleri paylaşmak’ olarak anlaşılmalıdır. Avrupa Birliğinin ‘Farklılıkta Birlik’ sloganı aslında dünya üzerindeki nizamın bir yansımasıdır (Eker, 2009: 5). Tek gördüğümüz her şey birçok parçadan oluşan, parçaların toplamından ve her birinden bağımsız başka bir şeydir. Sonuç olarak bir arada yaşayabilmek için ön yargıların bir yana bırakılması gerekir. Türk çocuklarının uyum sorunlarının ortadan kaldırılması için; özellikle Türk ana-babalar, çocuklarının iki dilli olarak ve çok kültürlü bir yaşama hazır olacak şekilde eğitilmesini talep etmelidir. Aileler, kendilerini çocuklarına örnek olabilecek şekilde geliştirmeli, gerekiyorsa değiştirmelidir.

Göçmen çocukların ana dil bilgilerinin gelişmesi, çeşitli sosyal mesleklerde ve hizmet sektörüne giren alanlarda iki dil konuşan kişilere duyulan ihtiyaca bağlı olarak tek dil konuşan rakipleri karşısında avantaja dönüşmektedir (De Cilia, 2003:7). Yurt dışındaki vatandaşlarımızın, Türkçenin yanı sıra buldukları ülkenin dilini de ana dilleri kadar iyi öğrenmeleri, özellikle başarılı bir eğitim ve iş hayatı açısından önem arz etmektedir; böyle bir talep de basında yankı bulacak şekilde sık sık dile getirilmektedir.¹³

Bu ortamda bir öğretmen, her iki kültürü de bütün incelikleri ile bilmeli, velilere ve öğrencilere örnek ve rehber olmalıdır. Bu sebeple bilinçli ebeveynlere ciddiyetle ihtiyaç

üzerinde çalıştık. Türkçe dil bilgisi kurallarını anlattıkça, bunların Almanca karşılıklarını tekrar ettikçe öğrencinin Almanca dersindeki başarısı arttı. Hatta diğer derslerine de yansıdı bu başarı. Şu anda bu öğrenci, Almanya’da Baden Württemberg Eyaletindeki bir üniversitede felsefe bölümü okuyor.”

¹³ Merkezi Berlin’de bulunan Türk Veli Dernekleri Federasyonu, Genel Başkanları Berin Arukaslan ve Dr. Ali Sak imzasını taşıyan bir basın bildirisi yayımladı. Bildiride anadili derslerinin Alman eğitim sisteminde yer alması gerektiği vurgulandı (Yeni Posta, 2016).

duyulmaktadır. Anne-babaların ana dil öğrenmenin önemi konusunda eğitilmesi, çocukların da konuya bakışını olumlu yönde değiştirecektir.¹⁴

Sonuç olarak Almanya özelinde yurt dışındaki Türk çocuklarının anadil eğitimi için hareket noktasını belirleyen talebi, “önemli olan ana dilinde eğitim değil, ‘ana dili eğitimi’dir” şeklinde dillendirerek bir rota çizilmesi gerekmektedir. Bu rotanın öncelikleri de birçok araştırmacının hemfikir olduğu gibi şu şekilde belirlenebilir:¹⁵

1. Ana dili eğitimi, Alman ve Türk makamlarınca desteklenmeli.

2. Türkçe dersi; ana dili Türkçe olmayan çocuklar için de ikinci, üçüncü yabancı dil olarak Alman okullarında karne notuna etki edecek şekilde yer bulmalı.

3. Almanya’da yaşayan Türk vatandaşlarının sayısı dikkate alındığında Türkçe konuşan nüfusun kendi dillerine gereken ilgiyi gösterebilmesi için çekinceleri ortadan kaldırılmalı; diğer yabancı vatandaşlar tarafından da kabul gören bir dile sahip olduğu imajının ve dilin itibarının artırılması için okullarda gerekli tedbirler alınmalı.

4. Anne babaların da Almanca öğrenmeleri, bu sayede Alman öğretmenlerle iş birliği içine girerek çocukları hakkında konuşabilmeleri sağlanmalıdır.

Bu yolda ilk elde yapılacaklar şöyle önerilebilir:

1. Almanya’da yaşayan Türk ailelerin ve öğrencilerin ana dili eğitiminin önemi konusunda bilgilendirilmeli, bu konuda seminerlerin düzenlenmelidir.

2. Alman Eğitim Bakanlığı ile Türk Millî Eğitim Bakanlığı ortak çalışmalar yürütmelidir.

---

¹⁴ Bu duruma en belirgin örnek öğretmen çocuklarıdır. Yurt dışına görevli giden Türk öğretmenlerin çocukları, ilkokul ya da ortaokul öğreniminden geçtikten sonra Almanya’ya gitmişlerse; ana dillerine hâkim olup ana dillerinin kurallarını iyi bildiklerinden bir yılda (Internationale Vorbereitungsklasse/IVK) uluslararası hazırlık sınıflarında Almanca öğrenip Realschule, Gymnasiuma geçiş yaparak Almanya’da yetişen Türk çocuklarından daha başarılı olabilmektedir.

¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçiliği ile Genel Dil Bilim Merkezi tarafından düzenlenen “Çok Dilliliğin Alman Eğitim Sistemindeki Geleceği” başlıklı iki günlük sempozyumda Türkçenin okullardaki durumu ele alınmış; sempozyuma katılan farklı bilim adamları anadili öğretiminin önemine işaret etmiştir. Potsdam Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Christoph Schroeder, Türkçenin Almanya’da konuşulan modern dillerden biri olarak okullarda daha yaygın şekilde yer alması gerektiğini ifade ederek böylelikle “çocuklara yaşamlarının önemli bir bölümünün okulda da bir anlamı olduğu” duygusunun verileceğini söylemiştir. Schroeder, Almanya’daki Türkiye kökenli çocukların Türkçeyi “sokak dili” şeklinde öğrendiğini, ancak “yazı dilinin en iyi okulda öğrenilebileceğini” belirterek, okullarda yabancı dil olarak Türkçe derslerinin önemine işaret etmiştir. Jülide Danışman’ın “Almanya’da Daha Çok Türkçe Dersi Talebi” başlıklı yazısı için bkz.: (Danışman, 2016)

3. Özellikle sınıflar bazında yabancılara Türkçe öğretimi konusunda materyal hazırlanması ciddi bir ihtiyaçtır.¹⁶

4. Türk öğrenciler için Türkiye ile ortaklaşa farklı eğitim programları geliştirilebilir.¹⁷

Bütün söylenenlerin ve beklentilerin gerçekleşmesi, iyi niyetli yaklaşımlara ve özellikle Almanya örneği esas alınacak olursa iki ülkenin eğitim politikaları konusundaki uzlaşmasına bağlıdır.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (1982). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bekar, B. (2017). “Almanya’da Konuşulan Türkçeye Yönelik Almanya’nın Dil Planlama Çalışmaları ve Sonuçları”, *RumeliDE (Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi)*, 8: 1-8.

Chomsky, N. (2009). *Bilgi Sorunları ve Dil: Managua Dersleri*, (Çev. Veysel Kılıç), İstanbul: Bgst Yayınları.

Demir, C. ve Yapıcı, M. (2007). “Ana Dili Olarak Türkçenin Öğretimi ve Sorunları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9: 2: 177-192.

Eker, S. (2009). “Avrupa Birliği’nin Yeni Mottosu ‘Farklılıkta Birlik’ ve Türkçenin ‘Farklılıkta Birlik’teki Yeri”, *Bilig*, 49: 1-20.

İşcan, A. (2007). “Dil ve Ana Dil Olarak Türkçe Üzerine”, *Erciyes Dergisi*, 30: 5-6.

Sarışık, D. (2015). “Almanya’da Yaşayan Türk Çocuklarının Dilsel Durumunun Eksiklik Kuramı ve Ayrılık Kuramına Göre İncelenmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8: 41: 301-306.

Türk Dil Kurumu (2011), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yayınları.

Yağmur, K. (2010). “Batı Avrupa’da Uygulanan Dil Politikaları Kapsamında Türkçe Öğretiminin Değerlendirilmesi” *Bilig*, 55: 221-242.

---

¹⁶ Türk çocuklarının; ana dillerine hâkim olmamaları, kültürümüzden uzak kalmış olmaları nedeniyle seviyenin Türkçeyi hiç bilmeyen kişiler düzeyinde düşünülerek hazırlanması iyi olacaktır. Mevcut kaynakların yurt dışında yaşayan öğrencilerin seviyesinin üzerinde olduğu, buralarda görev yapan Türkçe ve Türk Kültürü Dersi Öğretmenleri tarafından defalarca dile getirilmiş hatta rapor edilmiştir.

¹⁷ Bu hususta Yunan çocuklara ilkokulda uygulanan sistem Türk çocukları için de denenebilir. Alman ilkokulunda okuyan Yunan çocuklar, programdaki dersler bittikten sonra öğleden sonra okulda kalıp Yunanistan’daki ilkokul programını takip ediyorlar; çift diploma alıyorlardı. Bu uygulama daha sonra yurda dönecek Türk çocukları için ayrıca avantajlı bir durum da yaratabilir [Hümeýra Ayaz].

Yıldız, C. (2012). *Yurt Dışında Yaşayan Türk Çocuklarına Türkçe Öğretimi (Almanya Örneği)*, Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları.

Yıldız, C. (2013). “Almanya’da Ana Dili Olarak Türkçe Öğretimine İlişkin Öğrenci Görüşleri”, *Adıyaman Üniversitesi SBE Dergisi*, 11: 1084-1113.

Yıldız, C. ve Çakır M. (T.Y.). “Almanya’daki Türk Öğretmenlerin Bu Ülkede Verdikleri Türkçe ve Türk Kültürü Dersinin Uygulanmasına İlişkin Görüşleri ve Karşılaştıkları Sorunlar”, Alparslan Okur vd. (Ed.), *Yabancılara Türkçe Öğretimi Üzerine Araştırmalar*, 1. baskı içinde (27-36), Sakarya: Sakarya Üniversitesi TÖMER Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

Cillia, R. (2003). “Göçmenlikte Dil Öğrenme”, *Informationsblätter des Referats für interkulturelles Lernen*, 3, URL: <http://www.schop79.at/images/pdf/gcmenliktedil.pdf> [10.03.2017]

Çavuşoğlu, M. (2016). *2017 Yılına Girerken Dış Politikamız*, URL: http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2017-yili-basinda-dis-politikamiz.pdf [15.01.2017]

Danışman, J. (2016). “Almanya’da Daha Çok Türkçe Dersi Talebi” DW News, URL: <http://www.dw.com/tr/almanyada-daha-fazla-t%C3%BCrk%C3%A7e-dersi-talebi/a-19094908> [10.05.2017]

Durdu, D. ve Sönmez, S. (2012). “Almanya’da Türk Kökenli Öğretmen Olmanın Zorlukları”, *Die Gaste*, 22, URL: <http://www.diegaste.de/gaste/diegaste-sayi2209.html> [15.10.2017]

Sabah (2016). “Almanca Okul Değil Dil Dersi”, URL: <http://www.sabah.de/gundem/2016/10/18/almanca-okul-degil-dil-dersi> [10.05.2017]

Yeni Posta (2016). “Anadil Dersi İçin Tek Çözüm Müfredat” <http://www.yeniposta.de/anadil-dersi-icin-tek-cozum-mufredat.html> [10.05.2017]

TÜRK İSLAM MİMARİSİNDE KARMA BİR YAPI TÜRÜ: SEBİL- KÜTTABLAR, ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Ahmet Ali BAYHAN¹

ÖZET

Bilindiği üzere su insanoğlunun hayatiyetini devam ettirebilmesi için gerekli en temel unsurlardan biridir. Bu ihtiyacı Ortaçağ Kahire'sinde karşılamak çok kolay değildi. İklim yağmur suyunu kullanmaya da imkân vermiyordu (Yıllık ortalama yağış sadece 30 mm³). Zenginler evlerinin bahçesinde kuyular açtırarak veya sarnıçlar yaptırarak su problemini çözmüşlerdi. Yeraltı kaynaklarından temin edilen su tuzlu olduğu için ancak kriz dönemlerinde kullanılabilirdi. Dolayısıyla Kahireliler için tek su kaynağı Nil Nehri'ydi. Ancak hem Nil'in şehir merkezinden 800-1300 m. mesafede yer alması, hem de kuru mevsimle taşma mevsimi arasında nehrin seviyesinin çok farklılık göstermesi, problemin su kemerleriyle çözülmesini de engelliyordu. Kahire'nin su gereksinimi loncalar halinde örgütlenmiş ve paraları üreticiler tarafından ödenen sakalarla karşılanıyordu. Deve ve eşekler kullanarak kentin batı sınırındaki noktalardan aldıkları suyu her birisi şehrin belirli semtlerine taşıyorlardı. Şehir içinde de 'Sokakta Perakende Su Satıcıları', 'Depolardan Su Taşıyıcıları' ve 'Tuzlu Su Taşıyıcıları' olmak üzere üç lonca üyesi sakalar, ya eşek yardımıyla ya da omuzlarında taşıdıkları tulumlarla yoldan geçenlere veya evlere servis yaparak dağıtım görevini yerine getirirlerdi. Cami, medrese, zaviye ve hankah gibi köklü müesseselerin banileri insanların bu temel ihtiyacını karşılamak için başlangıçta kuyu veya sarnıç yaptırıyorlardı. Fakat bu ihtiyaç bir müddet sonra yeni yapı tiplerinin doğmasına sebep olmuştur ki, bunların başında sebiller gelir. Kahire'de günümüze kadar ulaşabilmiş en eski sebil örneği, Sultan Nasır Muhammed'in Mu'iz li-Dîni'l-lâh Caddesi'ndeki medresenin girişinin sol tarafına yaptırdığı 1326 tarihli yapıdır. İçme ve günlük kullanma suyu ihtiyacı Memluklerin Türk İslam mimarisine yepyeni bir yapı tipini kazandırmalarına neden olmuştur. Önceleri 'Sebil' ya da 'Sebilhane' ile 'Sıbyan Mektebi' olmak üzere ayrı ayrı faaliyet gösteren iki yapı tipinden birincisi alta, ikincisi de üste yerleştirilerek meydana getirilmiş Sebil-Küttablar ortaya çıkmıştır. Memluk sonrası Osmanlı devrinde de gerek Kahire'de, gerekse İstanbul'da olmak üzere bu karma yapı tipi yaygınlık kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sebil-Küttab, Memluk, Osmanlı, Kahire, İstanbul

---

¹ Prof. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, bayhanahmetali@hotmail.com

A COMPOSITE STRUCTURE IN TURKISH ISLAMIC ARCHITECTURE: SABIL-KUTTABS, THEIR ARISE AND DEVELOPMENT

ABSTRACT

As it is known, water is one of the essential elements for the survival of human beings. It was not very easy to meet this need in Medieval Cairo. The climate of the region also did not allow the use of rainwater (The average annual rainfall is only 30 mm³). The wealthy had solved the water problem by opening wells in their garden or by building cisterns. As the water from the underground sources was salty, it could only be used during times of crisis. The only water source for Cairo city was therefore the river Nile. However, the problem could not be solved with aqueducts since the Nile was located 800-1300 meters from the city centre and, the level of the river is very different between the dry season and the overflow season. The water need of Cairo was met with the organised water-carriers who were paid by the producers. They used camels and donkeys to carry the water they got from the points on the western border of the city to specific quarters of the city. Within the city, the three guild members of the water-carriers; 'Retail Water Sellers', 'Water Carriers from the Depots' and 'Salty Water Carriers', would perform the distribution duty with the pumps they carried either with donkeys or on their shoulders by serving the passers-by or the houses. Constructors of the long-established institutions such as mosques, madrasahs, dervishes and hankahs, were initially building wells or cisterns to meet this basic need of the people. However, this need led to the emergence of new building types after a while; principally, the public fountains. The oldest surviving example of public fountains in Cairo is the one dated 1326, which Sultan Nasser Muhammad had built on the left side of the entrance of the medal in Mu'iz li-Din-i-lah Avenue. The need of water for drinking and daily use led the Memluks to introduce a brand new building type for Turkish Islamic architecture. Sebil-Kuttabs were formed by placing the two types of structures initially operating separately as 'Sebil' or 'Sebilhane' placed on the bottom and, 'Sıbyan Mektebi' placed on the top. In Post-Mamluk Ottoman period this type of structure became widespread both in Cairo and in Istanbul.

Keywords: Sabil-Quttab, Mamluk, Ottoman, Cairo, Istanbul

GİRİŞ

İlk olarak Mısır'da Memluk devrinde ortaya çıkan ve gelişen, ardından da Osmanlılar döneminde yaygınlaşan bir yapı türü olan sebil-küttabların gelişim süreci, bu bildirinin konusunu oluşturacaktır.

1. SEBİL-KÜTTAB'IN KELİME ANLAMI VE TARİFİ

Arapça sebil (yol) ile küttâb (kâtibin çoğulu, yazıcılar) kelimelerinin birleştirilmesiyle türetilmiş bir kelime olan **Sebil-Küttab**, mimaride yollar üzerinde gelip geçenlerin esasen su, Cuma ve bayram günleri ile geceleri ve Regaib, Beraat, Miraç, Kadir ve Mevlid kandilleri gibi yılın belirli gün ve gecelerinde ise şerbet içmeleri için yapılan binalar şeklinde tanımlanan bir sebil ile Anadolu'daki sıbyan mekteplerine benzer, semtin ya da mahallenin çocuklarına ilk okuma ve yazma derslerinin verildiği bir küttâbın oluşturduğu yapıya verilen addır.

1.1. Sebil-Küttabların İlk Olarak Ortaya Çıkışı

Bilindiği üzere su insanoğlunun hayatiyetini devam ettirebilmesi için gerekli temel unsurlardan biridir. Bu ihtiyacı Ortaçağ Kahire'sinde karşılamak çok kolay değildi. İklim yağmur suyunu kullanmaya da imkân vermiyordu (Yıllık ortalama yağış sadece 30 mm³). Zenginler evlerinin bahçesinde kuyular açtırarak veya sarnıçlar yaptırarak su problemini çözmüşlerdi. Yeraltı kaynaklarından temin edilen su tuzlu olduğu için ancak kriz dönemlerinde kullanılabilirdi. Dolayısıyla Kahireliler için tek su kaynağı Nil Nehri'ydi. Ancak hem Nil'in şehir merkezinden 800-1300 m. mesafede yer alması, hem de kuru mevsimle taşma mevsimi arasında nehrin seviyesinin çok farklılık göstermesi, problemin su kemerleriyle çözülmesini de engelliyordu. Kahire'nin su gereksinimi loncalar halinde örgütlenmiş ve paraları üreticiler tarafından ödenen sakalarla karşılanıyordu. Deve ve eşekler kullanarak kentin batı sınırındaki noktalardan aldıkları suyu her birisi şehrin belirli semtlerine taşıyorlardı. Nil kıyısındaki su temin noktalarıyla şehir arasında gidip gelen sakaların sayısı dönemlere göre değişmektedir. Evliya Çelebi 1660 civarında 11.900, A. Raymond ise 1871'de 4000'e yakın olduğunu ifade ederler. Şehir içinde de 'Sokakta Perakende Su Satıcıları', 'Depolardan Su Taşıyıcıları' ve 'Tuzlu Su Taşıyıcıları' olmak üzere üç lonca üyesi sakalar, ya eşek yardımıyla ya da omuzlarında taşıdıkları tulumbalarla yoldan geçenlere veya evlere servis yaparak dağıtım görevini yerine getirirlerdi. Seyahatnameler veya gravürler sakaları, deri giysili, biraz uzun ceketli, kısa pantolonlu ve ayaklarındaki hafif kunduralarıyla tasvir etmektedir (Raymond, 1995, s. 104-115).

Cami, medrese, zaviye ve hankah gibi köklü müesseselerin banileri insanların bu temel ihtiyacını karşılamak için başlangıçta kuyu veya sarnıç yaptırıyorlardı. Fakat bu ihtiyaç bir müddet sonra yeni yapı tiplerinin doğmasına sebep olmuştur ki, bunların başında sebiller gelir. Kahire'de günümüze kadar ulaşabilmiş en eski sebil örneği, Sultan Nasır Muhammed'in Mu'iz li-Dîni'l-lâh Caddesi'ndeki medresenin girişinin sol tarafına yaptırdığı 1326 tarihli yapıdır.

Halkın günlük kullanım ve içme suyu ihtiyacı ile mahalle çocuklarının ilk okuma ve yazmalarını sağlama düşüncesi, Memluklerin Türk ve İslam mimarisine yepyeni bir yapı tipini

kazandırmalarına neden olmuştur. Önceleri İslam coğrafyasının çeşitli bölgelerinde sebil ya da sebilhane (Haig, 1980, s. 292; Türk Ansiklopedisi, “Sebil” Maddesi, 1980, s. 250; Arseven, 1983, s. 1772-1774; Sözen –Tanyeli, 1986, s. 211) ile küttab² adı verilen sıbyan mektebi olmak üzere ayrı ayrı faaliyet gösteren iki yapı tipinden, birincisi alta, ikincisi de üste yerleştirilerek meydana getirilmiş Sebil-Küttablar ortaya çıkmıştır. İlk örnekleri Kahire’de, XIV. Yüzyılda Türk soyundan gelen Bahri Memlukler devrinde verilmiştir (Aslanapa, 1984, s. 304). Kentin eski yerleşim alanlarından birisi olan Tabbâna Caddesi’nde yer alan 1368-69 tarihli Ümmü’l-Sultân Şa’bân Medresesi’nde sebil ve küttaba ayrı ayrı yer verildiğini görüyoruz. Bu iki ayrı yapı, ilk defa Kahire’deki Sûk el-Silâh Caddesi’nde 1373 senesinde inşa edilen Emir Seyfeddin Olcay el-Yusufî Medresesi’nin köşesindeki sebil-küttabda iki katlı biçimde düzenlenmiştir (Resim 1). Böylece elde edilen bu yeni mimari kompozisyon daha sonraki yapılara da örneklik etmiştir.

1.2. Sebil-Küttabların Yaygınlaşması

Mısır’da Bahri Memlukler devrinde ilk örnekleri verilmiş olan sebil-küttablar, Çerkez Memlukler zamanında daha da yaygınlık kazanmıştır. Sahrâ-i Memâlik olarak adlandırılan Memlukler Mezarlığı’ndaki Sultan Ferec b. Berkûk Hankahı’nda (1400-11) iki katlı sebil-küttabların sayısı ikiye çıkarılmıştır. Hankah’ın kuzeybatı cephesinin iki ucuna girişlere bitişik olarak yerleştirilen sebil-küttabların her ikisi de, iki cepheli ve dikdörtgen planlı mekânlardan ibaret iki katlı yapılar şeklindedir. Aynı yerde hankahın kuzey tarafında bulunan Sultan Eşref İnal Mezar Kompleksi’nde (1451-56), türbenin sağ tarafında yer alan ve günümüze üst katı ulaşmamış olan sebil-küttab, cepheden dışarı taşkın üç cepheli ve dikdörtgen planlı bir düzenleme sergilemektedir. Karafetü’ş-Şarkiyye’de, Ka’a-i Cebel’in kuzeyinde Sultan Kayıtbay tarafından 1472-74 yılları arasında yaptırılan komplekste portalin hemen sol tarafına yerleştirilen sebil-küttab, alt katındaki tunç parmaklıklı sebil cepheleri ile üstteki ön ve yan yüzündeki şahnişine benzer kemerleri (önde iki, yanda üç) ile iki katlı bir yapı sergilemektedir. Sebil zengin biçimde boyalı ve yaldızlı ahşap bir tavana sahiptir. Sebilin giriş bölümünde taşan bir sekiyle fildişi kakmalı ahşap kanatları olan bir dolap yer almaktadır (Yetkin, 1965, s. 167-169; Behrens-Abouseif, 2002, s. 81-82). Meydânü’s-Selâhaddîn yakınlarında, Salıba

---

² Küttab ‘ketebe’ kökünden ‘kâtib’in çoğuludur. F. Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1998, s. 538. Mahallenin çocuklarına ilk okuma yazma derslerinin verildiği küttablara İslamiyet öncesi dönemlerde de rastlanılmaktadır. Bkz. Z. Kazıcı, İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, İstanbul, 1999, s. 330-333. Osmanlı döneminde Anadolu’da buna benzer yapılara ‘Sıbyan Mektebi’ denilmektedir. İlkokul düzeyinde eğitim veren bu yapılar bir veya iki katlı bir düzenlemeye sahiptirler. Bkz. M. Sözen – U. Tanyeli, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1986, s. 215.

Caddesi'nde bulunan ve 1479 tarihli Sultan Kayıtbay Sebil-Küttabı, bu tip yapıların en eski ve en anıtsal müstakil örneği olmasıyla büyük önem taşıyan bir eserdir. Taş oyma ve renkli mermer, kakmalı zengin süslemeli cephelerinde bakır parmaklıklı büyük dikdörtgen sebil pencereleri, üç dilimli kemerli portali ve ahşap balkonlu küttabıyla da, sebil-küttabların en gözde numunesi durumundadır (Resim 2). Emir Kaçmaz el-İshaki Camii'ne ait sebil-küttab (1479-81), caminin kuzey tarafında caddenin karşısında ayrı bir yapı olarak ele alınmıştır. Burada mimar yapıyı dar bir alana yerleştirdiyse de bu sınırlamayla birlikte çok başarılı bir düzenleme ortaya koymuştur. Sultan Kansu Gavri tarafından yaptırılan külliyyede, medresenin karşısındaki hankahın kuzey kenarında yer alan sebil-küttab (1503-4) da üç cepheli bir düzene sahiptir. Emir Korkmaz Mezar Kompleksi'nde (1506-7) caminin sol tarafına bitişik olarak inşa edilen sebil-küttab ise iki cephelidir. Sebil ve mektep dikdörtgen planlı bir mekândan ibarettirler. Memluk devrinin son külliyelerinden birisi olan Hayır Bey Medrese ve Cami Kompleksi'ndeki sebil-küttab (1502-20), giriş koridorunun karşısında ve portalin sol tarafında yer almaktadır. İki katta da aynı ölçülerde kare planlı mekânlardan müteşekkil yapı, üç cepheli bir düzenlemeye sahiptir (Behrens-Abouseif, 1989, s. 94-157).

2. OSMANLI KAHİRE'SİNDE SEBİL-KÜTTABLAR

Memluk Devleti'nin yıkılmasından sonra sebil-küttabların Osmanlı Kahire'sinde daha fazla yaygınlaştığını görüyoruz. Hatta bu dönemde sayıca en fazla inşa edilen yapı tipidir. A. Raymond araştırmaları neticesinde Kahire'de Osmanlılar zamanında 308 adet sebil-küttabın inşa edildiğini tespit etmiştir. Bu anıtlar kent yerleşim yoğunluğuna göre dağılım göstermektedir. Hüseyniye'de 12, eski Kahire'de 101, güney bölgesinde 131 ve batı kesiminde 64 sebil-küttab bulunuyordu (Raymond, 1995, s. 107).

2.1. Osmanlı Kahire'sindeki Sebil-Küttabların Tipolojisi

Cami, medrese, zaviye, türbe, han, ev ve dükkân gibi çok değişik yapılara bitişik veya müstakil tarzda olmak üzere iki farklı biçimde yapılabilen Osmanlı devri Kahire sebil-küttablarında tipoloji açısından iki değişik üslup görülmektedir.³ Birincisi Memluk (mahalli) geleneğinde yapılanlardır (Bayhan, 1997). Bunlar tek, iki veya üç cepheli bir düzenleme göstermektedir.

---

³ Mısır'daki Osmanlı sebil-küttabları için bkz. M. H. el-Hüseyî, el-Esbiletü'l-'Osmâniyyeti bi-Medîneti'l-Kâhirati (1517-1798), Kahire, 1988; C. Williams, Islamic Monuments in Cairo, Cairo, 1985, s. 94, 149-151, 153, 155, 159, 217; A. A. Abdulhafız, Osmanlı Döneminde İstanbul ile Kahire Arasında Mimari Etkileşimler (İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1994, s. 101-109, 111, 113, 115, 119, 121; A. A. Bayhan, Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 199-347.

Tek cepheli ve müstakil düzende inşa edilenler: Emir Muhammed Sebil-Küttabı (1605), Seyyid Ali b. Hîze Sebil-Küttabı (1646), Hasan Efendi Kâtib ‘Azaban Sebil-Küttabı (1701), Musullu Müstahfizân Mustafa Sebil-Küttabı (1715) ve Emir Halil Sebil-Küttabı (1761).

Tek cepheli ve başka bir yapıya bitişik yapılanlar: Nekkâdî Sebil-Küttabı (1618), Gülsün Vakfı Sebil-Küttabı (XVII. Yüzyıl), Kızlarağası Mustafa Ağa Sebil-Küttabı (1618), Yusuf Ağa el-Hîn Sebil-Küttabı (1625), Yusuf Bey Sebil-Küttabı (1634), Mustafa Bey Tabtabây Sebil-Küttabı (1635), İsmail Mağlevi Sebil-Küttabı (1657), Aksungur Fârikânî (Habeşli) Sebil-Küttabı (1669), Odabaşı Sebil-Küttabı (1672), Şahin Ahmed Ağa Sebil-Küttabı (1675), Darüssaade Ali Ağa Sebil-Küttabı (1674-77), Zeynelabidin Sebil-Küttabı (XVII. Yüzyıl), Emir Abdullah ‘Azabân Sebil-Küttabı (1719-20), Abdurrahman Kethüda (Şeyh Mathar) Sebil-Küttabı (1744), Emirulhac Ömer Bey Sebil-Küttabı (1746), Yusuf Çorbacı (el-Heyâtîm) Sebil-Küttabı (1764), Muhammed Habiş Vakfı Sebil-Küttabı (XVIII. Yüzyıl) ve Haremeyn Vakfı Sebil-Küttabı (1856).

İki cepheli ve müstakil olarak bina edilenler: Sebil-Küttablar içinde Kahire’deki en eski Osmanlı eseri olan Hüsrev Paşa Sebil-Küttabı (1535) (Resim 3), Mustafa Sinan Sebil-Küttabı (1630), Mukataacı Halil Efendi Sebil-Küttabı (1632), Harputlu Süleyman Bey Sebil-Küttabı (1637), Abdülbaki Hayreddin Sebil-Küttabı (1677), Abbas Ağa Sebil-Küttabı (1677), Müstahfizân İbrahim Çorbacı Sebil-Küttabı (1694), Hasan Ağa Gönüllüyân Sebil-Küttabı (1694), Mustafa Çorbacı Mirza Sebil-Küttabı (1698), Arifin Bey (Ebu’l-İkbâl) Sebil-Küttabı (1713), Manastırlı İbrahim Bey Sebil-Küttabı (1714), Muhasebeci Muhammed Efendi Sebil-Küttabı (1716), Darüssaade Beşir Ağa Sebil-Küttabı (1718), Muhammed Kethüda Sebil-Küttabı (1724), Sitte Saliha Sebil-Küttabı (1741) ve Yusuf Bey Sebil-Küttabı (1772).

İki cepheli ve başka bir yapıya bitişik olanlar: Tağriberdi Sebil-Küttabı (XVI. Yüzyıl), Kıytâs Bey Sebil-Küttabı (1630), Giritli Sebil-Küttabı (1631-35), Bâzdâr Sebil-Küttabı (1640-41), Müstahfizân İbrahim Ağa Sebil-Küttabı (1641), Ömer Ağa Sebil-Küttabı (1652), Odabaşı (Zülfikar) Sebil-Küttabı (1672), Habeşli Yusuf Ağa Sebil-Küttabı (1677), Kıbrıslı Müstahfizân Mustafa Çorbacı Sebil-Küttabı (1682), Harputlu Ahmed Kethüda Sebil-Küttabı (1735), Mehmed Bey Ebu’z-Zeheb Sebil-Küttabı (1774-75) ve Süleyman Ağa el-Hanefî Sebil-Küttabı (1792).

Üç cepheli ve başka bir binaya iltisaklı (bitişik) olarak Yusuf el-Kürdi Sebil-Küttabı (XVI. Yüzyıl) ile Abdurrahman Kethüda (Beyne’l-Kasreyn) Sebil-Küttabı (1744) (Resim 4) inşa edilmişken, üç cepheli ve müstakil tarzda sadece Süleyman Çavuş Sebil-Küttabı (1628) yapılmıştır.

Mısır'daki Osmanlı sebil-küttablarının ikinci türü ise başkent (İstanbul) üslubuna uygun yarım yuvarlak cepheli yapılarıdır (Allam, 1987, s. 4). XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren inşa edilmeye başlanan bu sebil-küttabları da kendi içerisinde ikiye ayırmak mümkündür:

Birincisi, yarım yuvarlak cepheli olmasına rağmen Memluk geleneğindeki yapılara benzer altı sebil, üstü küttab olmak üzere iki katlı düzenlemelerdir. Bunlardan müstakil şekilde yapılanlar İbrahim Bey el-Kebir'in biri Kahire'de, diğeri de Tanta'da olmak üzere yaptırdığı iki Sebil-Küttab (1753-54, 1768), Sultan III. Mustafa Sebil-Küttabı (1758) (Resim 5), Rukiye Dudu Sebil-Küttabı (1761), Erzincanlı Hasan Ağa Sebil-Küttabı (1830), Ahmed Rıfat Paşa Sebil-Küttabı (1864) ve Mustafa Fazıl Paşa Sebil-Küttabı (1863)'dir. Başka bir yapıya bitişik ele alınanlar ise, Sultan I. Mahmud Sebil-Küttabı (1750), Hüseyin Şüeybi Sebil-Küttabı (1758), Nefise Beyza Sebil-Küttabı (1796) ve Ali Kethüda (Canpolat) Sebil-Küttabı (1797-98)'dir.

İkincisi, İstanbul'daki sebillerle daha çok benzeşen ve mektebin bir köşesine yerleştirilmiş olan sebilden müteşekkil olanlardır. Bunlar Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın genç yaşta ölen oğulları için biri Akkâdin'de, diğeri de Nahnâsin'de yaptırdığı Tosun Paşa (1821) ve İsmail Paşa (1828) Sebil-Küttabları ile Ümmü Abbas Paşa Sebil-Küttabı (1867) (Resim 6) ve Silahdar Süleyman Ağa Sebil-Küttabı (1837)'dir.

Mısır'daki ikinci tip sebil-küttablar, yarım daire şekilli cephe düzenlemesi bakımından Osmanlı başkenti İstanbul'daki pek çok sebil yapısıyla benzerlik içerisindedirler. Hekimoğlu Ali Paşa Sebili (1733), Nurosmaniye Sebili (1755), Laleli Sebili (1769), Zeynep Sultan Sebili (1769), Recai Mehmed Efendi Sebili (1775), Mihrişah Valide Sebili (1775), I. Abdülhamid Sebili (1777), Nusretiye Sebili (1826), Sultan II. Mahmud Sebili (1840) ve Nakşidil Valide Sultan Sebili (1809) bunlardan ilk akla gelenlerdir (Kumbaracılar, 1938, s. 37, Aslanapa, 1984, s. 303-305; Aslanapa, 1986, s. 393, 538-544; Barışta, 1995).

2.2. Mısır'daki Osmanlı Sebil-Küttablarının Mimari ve Süsleme Özellikleri

İki kat halinde düzenlenmiş sebil-küttablar, mimari tipleri ve boyutları çok farklı da olsa belirli bir düzene göre yapılmışlardır⁴. Cadde seviyesindeki küçük açıklıklardan (sarnıç ağzı) su boşaltılan ve hacmi 200 m³'e kadar çıkabilen ve yeraltında bulunan bir depoya (sarnıç) sahiptir. Sarnıçlar yılda bir kez temizlenir ve suya tatlı bir koku vermesini temin etmek için

---

⁴ Mısır'daki Osmanlı Sebil-Küttablarının mimari ve süsleme özellikleri açısından değerlendirmesi için bkz. A. A. Bayhan, Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Van, 1997, s. 428-452; a.mlf., "Osmanlı Dönemi Mısır'ında Mimari Değişimler" Osmanlı, X, Ankara, 1999, s. 514-527.

aromatik bitki uygulamasından faydalanılırdı. Ardından Nil Nehri'nden merkep katarlarıyla taşınan su ile doldurulurdu. Daha üstte aynı zamanda içeriye ışık girmesini sağlayan, sokağa açılan ve aralarından su dağıtımı da yapılan bakır parmaklıklı pencerelere sahip genellikle dikdörtgen planlı bir oda (sebilhane) ile yan hizmetlerin görüldüğü bitişikteki farklı boyutlu odalardan meydana gelen sebil yer almaktadır. Sebil açıklıklarının önünde su kâsesi koymak için kullanılan taş konsollar üzerine yerleştirilmiş, mermer tablalar mevcuttur. Bazı sebillerde içerideki mermer havuzlardan dışarıya su aktaran lüleler de bulunmaktadır. Mimari açıdan sebillerin içerisinde dikkat çeken unsurlardan biri de mermer sütunlar tarafından taşınan mukarnas yaşmaklı niş ile onun önüne yerleştirilmiş bir mermer levhadan müteşekkil selsebillerdir. Ayrıca sebillerde temizlik işlerini görmek ve önünden gelip geçen susuzlara su vermekle görevli birisi her zaman bulunurdu. Daha da üstte çoğunlukla alt kattaki sebilin planını tekrarlayan küttab yer almaktadır. Çocukların eğitim gördüğü oda, çoğunlukla yanlardan duvara, ortada ise mermer sütuna dayanan at nalı veya sivri kemerli açıklıklara sahiptir. Anadolu'daki mekteplerin yazlık bölümlerini çağrıştıran bu açıklıklar ahşap kepenklidir ve önünde ahşap trabzanlar yer almaktadır. Bu mekânın duvarlarında çocukların eğitim araç-gereçlerini koyabilmeleri için dolap nişlerine yer verildiği görülmektedir. Küttabta tedrisat yapılan odanın bitişiğinde müeddib adı verilen mektep hocasına ait bir oda ile başka amaçlar için kullanılan farklı boyutlarda odalar bulunmaktadır. XIX. yüzyıldan önce ele alınmış sebil-küttablar genellikle düzgün kesme taş malzemeden yapılmışlardır. Bunların cephelerinde panolar halinde veya çerçeve şeklinde geometrik geçmelerden oluşan süslemelere yer verildiği gözlenmektedir. Bunlarda dikkat çeken süsleme unsurlarından biri de, cephelerinde sebil açıklıklarının üzerindeki alınlıklarda veya iç duvarlarında rastladığımız çinilerdir. Sıralı tekniğindeki bu çinilerde yeşil, mavi, beyaz, firuze, lacivert ve kahverengi renklerin kullanılarak elde edildiği bitkisel motifler ağırlıktadır ve bunların bir kısmının İznik, Kütahya ve Tekfur Sarayı gibi Osmanlı çini merkezlerinden ithal edildiği, diğerlerinin de Kahire'deki mahalli çini fırınlarında imal edildiği sanılmaktadır. Bunların yanı sıra Sitte Saliha Sebil-Küttabı'nın cephesindeki çinilerde görülen Çin Bulutu motifi ile Sultan I. Mahmud Sebil-Küttabı ile Sultan III. Mustafa Sebil-Küttabı'nın iç duvarlarını süsleyen Hollanda manzaralı Delft çinileri Türk Barok süslemeciliğinin Kahire'deki yansıması durumundadır (R. H. el-Halife, 1984, s. 48-53). Bazıları hem sebil, hem de küttab, bazıları ise sadece küttab katında ahşap saçaklara sahip olan sebil-küttabların ahşap örtülü tavanlarında realist çiçek ve dallardan müteşekkil çok renkli Memluk tarzında bitkisel süslemeler mevcuttur. Bunlar ya kare ve dikdörtgen şekilli çerçeveler içerisine alınmış ya da çerçevesiz olarak bütün yüzey, motiflerin tekrarlanmasıyla doldurulmuştur. Bu tip yapılarda Arapça veya Osmanlıca yapım kitabeleri

yanı sıra birtakım dualar, Kur'an-ı Kerim'den İnsan Suresi'nin 4-5, 16-18 ve 20. ayetleri ile Muttaffifin Suresi'nin 24-25. ayetlerinin yazıldığı görülmektedir. XIX. yüzyılda yapılanların cepheleri İstanbul'da Batılılaşma dönemindeki sebillerde olduğu gibi mermer kaplamaya sahiptir. Ayrıca bazılarının cephelerinde içerideki mermer havuzdan beslenen küçük çeşmeler yer almaktadır. Tek kubbeyle örtülü Tosun Paşa ve Ümmü Abbas Paşa Sebil-Küttablari hariç çoğunluğu düz tavanla örtülü olan bu yapıların cephelerinde Avrupa Rokoko Sanatı'nın tesiriyle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda İstanbul'daki birçok yapının cephelerini süsleyen plastik bitkisel desenlere (iri Akant yaprakları) yer verildiği görülmektedir. Bu dönem yapılarında dikkat çeken unsurlardan biri de, çoğunluğu Osmanlıca olan Ta'lik hatlı kitabelerdir (Akkuş, 1991, s. 393-394).

2.3. Osmanlı Kahire'sinde Sebil-Küttablari Mali Dayanağı ve Bütçeleri

Sebil-Küttab yapımı ve buralardan insanların istifade etmesini sağlamak tam anlamıyla bir hayır işidir. Valiler, paşalar ve beyler gibi şehirdeki devletin ileri gelen görevlilerinin bu yapıları inşa ettirmeleri, yöneticilerin halkın mutluluğuna verdikleri önemi göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca baniler tesis ettikleri vakıflar çerçevesinde bu eserlerin bakımlarına ve sürekliliğini temine de, hayli mühim oranda gelirler ayırmışlardır. Örneğin büyük bir yeniçeri subayı olan İbrahim Ağa, 1639'da Tebbâna Senti'nde yaptırdığı sebil-küttaba yıllık 3.750 para bağlattı. Kahire'nin en görkemli sebil-küttablariından birisi olan Abdurrahman Kethüda (Beyne'l-Kasreyn)'nin yıllık bütçesi 12.645 parayı buluyordu.

3. DİĞER OSMANLI ŞEHİRLERİNDEKİ SEBİL-KÜTTABLAR

Osmanlı döneminde Mısır Eyaleti'nin merkezi durumundaki Kahire'de yoğun biçimde, buraya yakın Tanta (İbrahim Bey el-Kebir Sebil-Küttabı) ve Reşid (Karamanlı Hacı Osman Sebil-Küttabı, 1727) gibi kentlerde de az sayıda olmak üzere inşa edilegelen bu yapı tipine İslam dünyasının başka kentlerinde pek rastlanmaz. İstanbul ile Aydın gibi Anadolu'nun bazı kentlerinde inşa edilen örnekler, istisnai uygulamalar olmaları yanı sıra Mısır Osmanlı mimarisinin İstanbul'a ve Anadolu'ya etkisini ve yansımasını göstermesi açısından dikkate şayan yapılardır.

İstanbul / Aksaray Ebubekir Paşa Sebili-Sıbyan Mektebi (1723), zamanımızda dükkân olarak kullanılmakta olan sebil ile yine günümüzde çocuk kütüphanesi olarak faaliyet gösteren sıbyan mektebinin iki kat halinde düzenlendiği örneklerden birisi durumundadır. Dikdörtgen planlı bir sebil ile onun bitişiğindeki yuvarlak kemerli giriş kapısı alt kata, çocukların ilk eğitim ve öğretimlerinin gerçekleştirildiği dershaneyi içeren ve cepheye açılan dikdörtgen şekilli pencereleri ile dikkat çeken sıbyan mektebi ise üst kata yerleştirilmiştir (Tali, 2005, s. 128-129).

Aydın'daki 1753-54 tarihli Fatma Hanım Sıbyan Mektebi ve Sebili bunların başında gelir. Yapının alt katında, sol tarafta düz pahlı bir çerçeve ve cephe yüzeyinden ayrılan kaş kemerli ayna taşı ile günümüzde yalağı dolmuş bir çeşme yer almaktayken, sağ tarafta ise dikdörtgen şekilli bir açıklık halinde sokağa açılan sebil bulunmaktadır (Resim 7). Çeşme ile sebilin arasındaki düz atkı taşlı kapıdan geçilerek bir merdiven vasıtasıyla ulaşılan üst kattaki mektep, iki odadan oluşmaktadır ve bunlardan güneydeki mihraplı mekân muhtemelen mescid ve derslane işlevi gören bir oda iken, diğeri çeşitli araç-gereçlerin konulduğu bir servis mekânı olmalıdır (Cantay, 1979, s. 25-27; Yılmaz, 2016, s. 1-12). Bu mimari düzeniyle Fatma Hanım Sıbyan Mektebi ve Sebili, Mısır'daki sebil-küttablarla yakın benzerlik içerisindedir.

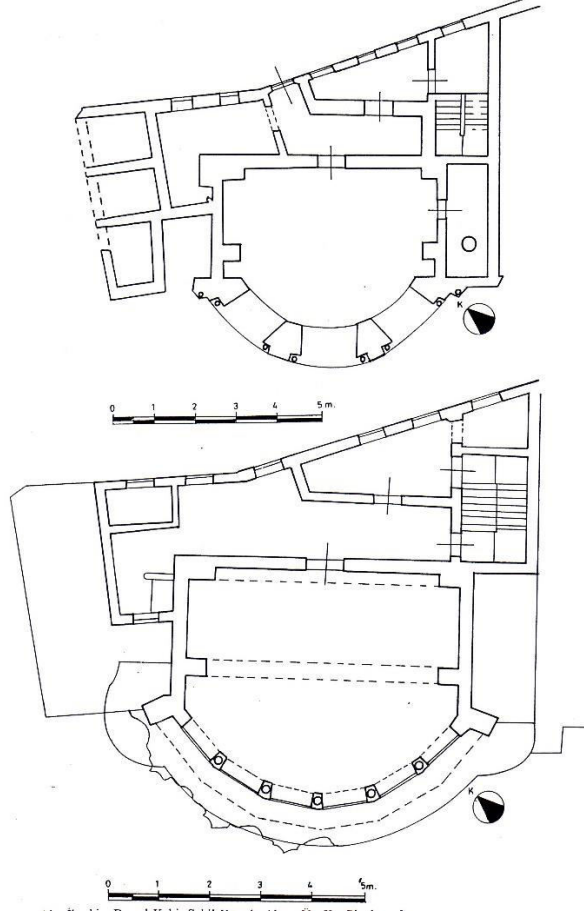
İstanbul Vefa Recai Mehmet Efendi Sebili-Sıbyan Mektebi (1775), sebil ve sıbyan mektebinin iki kat halinde altlı ve üstlü olarak yerleştirildiği örneklerden birisi olarak dikkat çekmektedir. Ortada üç açıklıklı yarım daire cepheli olarak düzenlenmiş sebil ile onun bir tarafına çeşme, diğer tarafına da giriş kapısı yerleştirilmiş tamamen mermer malzemedeki alt kat üzerine, ikinci katta sıbyan mektebi bulunmaktadır (Tali, 2005, s. 96-98).

İstanbul Sultan Ahmet Meydanı'nda Divanyolu Caddesi'nin başında yer alan Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi ve Sebili (1819-20) de iki katlı düzenlemeye sahip bir diğer örnektir. II. Mahmud tarafından yaptırılan ve Barok-Ampir üsluplarının karışımı olan Eklektik Üslubun Osmanlı mimarisindeki başlangıcı kabul edilen bu yapının alt katında, ortada bir çeşme ile onun iki yanına yerleştirilmiş dökme demirden şebekeli yedi pencereye sahip bir sebil, üst katında ise İstanbul'daki benzer tip yapıların en büyüğü olan on odalı sıbyan mektebi yer almaktadır (Aslanapa, 1986, s. 430).

SONUÇ

Bu kısa çalışma sonucunda İslam kültür mirasına Memluklerin kazandırdığı karma bir yapı tipi olarak Mısır'da ilk olarak ortaya çıkan ve yaygınlaşan sebil-küttabların Osmanlılar eliyle, özellikle Kahire'de, çok çeşitli ve zengin bir üsluba sahip yapılar haline getirildiğini söylemek mümkündür. Tek, iki ya da üç cepheli mahalli (Memluk) tip ile İki katlı ya da yan yana yerleştirilmiş biçimde yarım yuvarlak cepheli (İstanbul) tarzda sebil ve küttablardan oluşan ve hem su yapısı hem de eğitim yapısı olması hasebiyle karma bir üslup yansıtan bu binalar, aslında büyük oranda sadece Kahire'de ortaya çıkmış ve gelişmiş durumdadır. Örneklem bağlamında isimleri ifade edilen yapılarla birlikte Mısır'da ortaya çıkan bu yapı türünün bazı tatbikatlarına, nadir uygulamalar da olsa, Anadolu'da rastlandığı anlaşılmaktadır. İstanbul / Aksaray Ebubekir Paşa Sebili-Sıbyan Mektebi (1723), Aydın'daki 1753-54 tarihli Fatma Hanım Sıbyan Mektebi ve Sebili, İstanbul Vefa Recai Mehmet Efendi Sebili-Sıbyan Mektebi (1775) ile İstanbul Sultan Ahmet Meydanı'nda Divanyolu Caddesi'nin başında yer

alan Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi ve Sebili'ni (1819-20) alttaki sebil veya çeşme ile üstteki mektepten ibaret yapılarıyla Kahire'deki iki katlı sebil-küttablarm mimarisini yansıtan örnekler olarak değerlendirmek mümkündür.

Çizim 1- Kahire İbrahim Bey el-Kebir Sebil Küttabının Alt ve Üst Kat Planları

Resim 1- Emir Olcay el-Yusufi Medresesi ve Sebil-Küttabı

Resim 2- Kahire Emir Kayıtbay Sebil-Küttabı

Resim 3- Kahire Hüsrev Paşa Sebil-Kütüphanesi

Resim 4- Kahire Abdurrahman Kethüda Sebil-Kütüphanesi

Resim 5- Sultan III. Mustafa Sebil-Küttabı

Resim 6- Ümmü Abbas Paşa Sebil-Küttabı

Resim 7- Aydın Fatma Hanım Sıbyan Mektebi ve Sebili (Yılmaz'dan)

KAYNAKÇA

Abdulhafız, A. A. (1994). *Osmanlı Döneminde İstanbul ile Kahire Arasında Mimari Etkileşimler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Akkuş, M. (1991). Kahire'deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler. *Vakıflar Dergisi* içinde (S. XXII, s. 393-394). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Allam, A. Ş. (1987). The Semicircular Style of Ottoman Sabils. *The 8th International Congress of Turkish Art, Papers, Summaries* içinde s. 4. Cairo.

Arseven, C. E. (1983). Sebil. *Sanat Ansiklopedisi* içinde (C. IV, s. 1772-1774) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Aslanapa, O. (1984). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi.

Aslanapa, O. (1986). *Osmanlı Devri Mimarisi*. İstanbul: Remzi.

Barişta, H. Ö. (1995). *İstanbul Çeşmeleri, Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Bayhan, A. A. (1997). *Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Van.

Bayhan, A. A. (1999). Osmanlı Dönemi Mısır'ında Mimari Değişimler. *Osmanlı* içinde, X, s. 514–527, Ankara: Yeni Türkiye.

Bayhan, A. A. (2000). Mısır'daki Yarım Daire Cepheli Sebil-Kütütblar. IV. *Ortaçağ Ve Türk Dönemi Kazıları Ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 95–102). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Bayhan, A. A. (2002). Mısır'da Memluk Sanatı. *Türkler* içinde (C. VI, s. 120–132). Ankara: Yeni Türkiye.

Bayhan, A. A. (2002). Mısır'daki Osmanlı Yapılarında Çini Kullanımı. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu (Prof.Dr. Gönül ÖNEY'e Armağan, 10–13 Ekim 2001) Bildiriler* içinde (s. 105–112). İzmir: Ege Üniversitesi.

Bayhan, A. A. (2011). **Kuzey Afrika'da Bir Türk Yurdu: Mısır**. 38. *International Congress of Asian and North African Studies (ICANAS) (10–15 September 2007, Ankara) Bildiriler. Kültürel Değişim, Gelişim ve Hareketlilik* içinde (C. I, s. 77-97, 418-423). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Behrens-Abouseif, D. (1989). *Islamic Architecture in Cairo*. Cairo: The American University.

Behrens-Abouseif, D. (2002). Kayıtbay Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 25), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Cantay, T. (1979). Aydın'da Fatma Hanım Sübyan Mektebi. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* içinde (S. 6-7, s. 25-27). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Develioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın.

el-Halife, R. H. (1984). *Fünûnu'l-Kâhirati fi'l-'Ahdi'l-'Osmânî (1517-1800)*. Kahire: Mektebetü Medbûlî.

el-Hüseynî, M. H. (1988). *el-Esbiletü'l-'Osmâniyyeti bi-Medîneti'l-Kâhirati (1517-1798)*. Kahire: Mektebetü Medbûlî.

Haig, T. W. (1980). Sebil-Sabil. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. X, s. 292), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Kazıcı, Z. (1999). *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*. İstanbul: Kayihan.

Kumbaracılar, İ. (1938). *İstanbul Sebilleri*. İstanbul: Kapı.

Lane-Poole, S. (1886). *The Art of The Saracens in Egypt*. London: Chapman And Hall.

Raymond, A. (1995). *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri* (Çev.: A. Berktaş). İstanbul:

Yapı Kredi

- Sebil. (1980). *Türk Ansiklopedisi* içinde (C. XXVIII, s. 250), Ankara: Kùltür.
- Sözen–Tanyeli, M. - U. (1986). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi.
- Tali, Şerife. (2005). *İstanbul Suriçi Sebilleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Williams, C. (1985). *Islamic Monuments in Cairo*. Cairo: The American University.
- Yetkin, S. K. (1965). *İslam Mimarisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Yılmaz, M. (2016). Aydın Fatma Hanım Sebil-Küttâbı. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi* içinde, 6(14), 1-12.

BATI TÜRKİSTAN DUVAR RESİMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ali Nihat KUNDAK¹

ÖZET

İpek Yolu'nun geçtiği Batı Orta Asya topraklarında bulunan şehirlerin saraylarında ve konut yapılarında pek çok duvar resmi bulunmuştur. Bu resimler çeşitli kültürlerin ve etnik grupların ortak ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüze ulaşmış duvar resmi parçaları Orta Asya topraklarında gelişen ve ortak bir üslubu da içinde barındıran kapsamlı bir resim sanatının varlığını göstermektedir. Batı Orta Asya'nın Maverâünnehir, Harezm ve Fergana bölgeleri, Türk İslam dünyasının bilim ve sanatının gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Türk İslam dünyasına yön veren, dünya tarihine büyük çapta etkide bulunan siyasi güçler de bu topraklarda doğmuş ve başka yerlere doğru uzanıp yayılmıştır. Bu araştırma Asya'nın batı bölgesindeki bugünkü Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan ve Hindukuş dağlarının kuzeyindeki Afganistan ile kuzeydoğu İran'ı kapsayan bir alanda bulunan M.Ö. 4. yüzyıl ile M.S. 9 yüzyıl arasına tarihlendirilen duvar resimlerini konu almaktadır. Batı Orta Asya resminin kökenleri üzerinde durularak Batı Orta Asya'daki duvar resmi merkezleri incelenmiştir. Batı Orta Asya duvar resim üslubunun ortak özellikleri hakkında bir değerlendirme ile sonuçlandırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Batı Türkistan, Duvar Resmi, Maverâünnehir, Harezm, Fergana

A STUDY UPON THE MURAL PAINTINGS IN WEST TURKISTAN

ABSTRACT

Along the great Silk Road, numerous cities and palaces of cultural heritage survive as witnesses to the mingling of indigenous cultures in West Turkistan. One type of surviving witness is mural painting. The pieces of murals have survived today reveal the existence of a comprehensive art of painting and a common style that develop in Central Asia. Transoxiana, Khwrizm and Fergana regions of Western Central Asia have an important impact in the development of the science and art of the Turkish Islamic world. This paper is covered an area of present-day Turkmenistan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Kazakhstan, Afghanistan in the north of Hindukush mountains and northeast Iran in the western part of Asia. It refers to murals dating from the 4th century to the 9th century AD. It is focused on the origins of Western

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

Central Asian painting and is examined the mural painting centers in Western Central Asia. It concluded with an evaluation of the common features of the West Central Asian mural painting style.

Keywords: West Turkistan, Mural Painting, Transoxiana, Khwrizm, Fergana

---

GİRİŞ

İpek Yolu'nun geçtiği Batı Orta Asya topraklarında bulunan şehirlerin saraylarında ve konut yapılarında pek çok duvar resmi bulunmuştur. Bu resimler çeşitli kültürlerin ve etnik grupların ortak ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüze ulaşmış duvar resmi parçaları, Orta Asya topraklarında gelişen ve ortak bir üslubu da içinde barındıran kapsamlı bir resim sanatının varlığını göstermektedir. Batı Türkistan'ın eski etnik unsurları tek bir köke bağlı insanlardan meydana gelmemekteydi. Geniş Batı Asya topraklarında kültürlerin gelişme seyrinde, çeşitli etmenlerle birlikte, coğrafi konumun önemli bir yeri vardır. Nehir boyları ve vadiler kültürlerin doğduğu yerler olmuştur. Batı Türkistan topraklarına bakıldığında; Harezm, Zereşan vadisi, Amuderya (Ceyhun) – Sirderya (Seyhun) kıyıları ve Fergana bölgesi kültürlerin doğmasını sağlayacak yerlerdi (Roux, 2001: 26-27). Harezm'in yerli halkının Doğu İran asıllı bir kavim olduğu kabul edilir. Sogdlular da Harezmliler gibi yine Doğu İran grubuna bağlı kavimlerden sayılır Sogd ülkesi Buhara'nın doğusundan başlayıp Semerkant'a uzanan alanları kapsamaktaydı. Sogdlar kendi topraklarının daha doğusundaki yerlerde Türklerle temasa geçmişlerdir (Cezar, 1977: 17-18). Sogdlar, İpek Yolu'nun batıya giden Güney İpek Yolu üzerinde M.Ö. 6. yüzyılın başlarında büyük rol oynuyorlardı (Haussig, 2001: 51). Batı Orta Asya'da ortaya çıkarılan resim sanatı eserleri kuvvetli İran özelliğinin yanı sıra Budist, Manihaist ve Nesturi gibi bir takım karışık etkiler göstermektedir. Budizm, Orta Asya'ya Hindistan'dan gelmiştir. Budizmin Orta Asya'da M.S. 1. yüzyılda görülmeye başladığı genellikle kabul edilir. Kuşan hükümdarları döneminde Budizm, devletin resmi dini idi. Orta Asya'da Budist sanatın gelişmesi, M.S. 1.-5. yüzyıllarda, Kuşan, Hun ve Tabgaç idaresinde, kervan yolları boyunca kurulmuş etnik grupların oluşturduğu merkezlerde görülmüştür (Esin, 1979: 698).

Harezm'deki Helenistik sitelerden birisi Özbekistan Cumhuriyeti'ne bağlı Karakalpakistan Cumhuriyeti'nde bulunan **Koy-Kırılğan Kale**'dir. M.Ö. 4. yüzyıl-M.S. 1. yüzyıllara ait Koy-Kırılğan Kale eserleri S. P. Tolstov'a göre, Oğuzların eski atalarının eserleridir ve burada ortaya çıkarılan pek çok buluntu içerisinde duvar resmi parçaları da vardır. Bu eserlerde, bazı dikkate değer ve İç Asya'da Türk devrinde de görülen ikonografik unsurlara rastlanır; uzun saçlı, sakalsız erkekler, devrik yakalı kaftan; mintan tarzında Uygur Türkçesinde

“çekrek” adı verilen kıyafet; çorap şeklinde biten çakşır, resmedilen figürlerin giysilerini oluşturur. Ancak, yerel görünüşü yansıtan bu unsurlar dışında, üslupsal olarak, Koy-Kırılğan Kale resimleri Greko-İskit sanatını da yansıtır (Esin, 1972: 186). M.Ö. 1. yüzyıla tarihlendirilen Koy-Kırılğan Kale’de bulunan duvar resmine ait parçalar, Batı Türkistan duvar resmi geleneğinin güçlü işaretlerindedir. (Belenitsky,1968: 77).

Özbekistan’da Termez yakınlarında **Halçayan** şehir harabesinde Kuşan devrine ait duvar resimleri bulunmuştur. G. A. Pugaçenkova’ya göre bu resimlerde Orta Asya çizgisel üslubu gerilemiş ve erken Fayyum ve Pompei tarzında Hellenistik bir üslup ön plana çıkmıştır. Dörtte üç cepheden tasvir edilen figürlerin hacimleri, ışık ve gölge karşıtlıkları ile ortaya çıkarılmıştır (Esin, 1972: 188). **Dilbercin** yerleşiminde de Kuşan devrine ait duvar resimleri ortaya çıkarılmıştır. Siva’ya adanan tapınakta bulunan duvar resimlerinden birinde Siva, Parvati ve boğa Nandi resmedilmiştir. **Dalvarzin-Tepe**’de Baktriya tanrıçasına adanmış tapınakta tanrıçanın tahtta oturmuş resmi vardır. Bu resimde rahip ve rahibeler küçük çocukları takdis etmesi için tanrıçaya takdim etmektedirler. Ayrıca bu tapınakta palmet gibi süs motiflerinin bulunduğu resimler de vardır. Dekoratif amaç için kullanılan bu motiflerin Yunan kaynaklı olduğu belirtilmektedir (Pougatchenkova, 1978). Harezm bölgesindeki Kuşan devrine ait en ilginç yerlerden biri, S. P. Tolstov tarafından 1938’de keşfedilerek 1945 ve 1950 yıllarında kazı çalışmaları yapılan **Toprak-Kale**’dir. Kraliyet haremi olarak belirlenen mekanların duvarları sazadeler ve üzüm toplayan kadınlar gibi figürlü resimlerle bezenmiştir (Belenitsky, 1968: 102-103). E. Esin, Toprak-Kale resimlerinde Kuşan etkilerini hissedildiğini ve çizgisel üslubun da görüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca Toprak-Kale resimlerinde görülen çizgisel üslubun, göçebe sanat tarzlarından etkilenmiş olabileceğini de ifade etmiştir. Kaya veya maden gibi sert bir zemin üzerine geçirilen tasvirlerde veya göçebe işlemlerinde bu çizgisel üslup takip edebilir. Çizgiler hacimleri ortaya çıkarır ve bazen ikinci paralel bir çizgi hacim hissini kuvvetlendirir. Toprak-Kale resimlerinde dış kontur siyahtır. Bunun içinde kırmızı veya sarı boya ile ikinci ve üçüncü paralel çizgiler veya taramalar görülür. Toprak-Kale resimlerinin renkleri çok canlıdır. Duvar resimlerinde tasvir edilen figürler İranlı tipindedir. Pembe tenli, kapkara saçlı, büyük siyah gözlü ve gaga burunlu bir ırk tasvir edilmiştir. Topluca, şişman figürlerin güzel sayılarak, resmedildiği anlaşılmaktadır (Esin, 1972: 187; Esin, 1979: 714).

Arap istilasından önceki dönemde Orta Asya’da çok sayıda iyi korunmuş durumda kaleler bulunmaktaydı ve pek çoğunun karakteristik özelliği yapının yapay bir platform üzerine inşa edilmesidir. Bu tip bir kuruluşa sahip kale, Özbekistan’da Termez’in kuzeyinde L. I. Albaum tarafından keşfedilen **Balalık-Tepe**’dir. Balalık-Tepe’deki kabul odasının duvar resimlerinde törensel bir ziyafet betimlenmiştir. Üç duvarda yer alan resimlerde renkli

giysileriyle erkekli ve kadınlı 47 figür vardır. Figürler iki farklı tiptedir; ön planda ziyafete katılanlar bağdaş kurup oturmuş veya yarı uzanmış olarak resmedilmişlerdir. Bunların arkasında yelpazeleriyle hizmetçi kızlar daha küçük boyutta tasvir edilmiştir. Bu grupların arasında ise, ayakta duran hizmetkarlar yer almaktadır. Ziyafete katılanlar, cepheden veya dörtte üç profilden resmedilmiştir. Giysiler ve çeşitli eşyalar zarif bir şekilde betimlenmiştir. Bu giysiler parlak motifli kumaşlardan yapılmıştır ve çok çeşitli desen örnekleri vermektedir. Döneminin zengin dokuma ürünlerinin ilginç motiflerini etkili bir anlatımla sunmaktadır (Belenitsky, 1968: 116, 137).

Afganistan'ın kuzeyinde yer alan **Fondukistan Manastırı**'nda, 7. yüzyıla tarihlendirilen "*Mavi Lotus Maitreya*" olarak adlandırılan bir duvar resmi bulunmuştur. Günümüzde Kabul'de Arkeoloji Müzesi'nde korunan bu resimde yılankavi duruşa sahip Hintli bir figür görülmektedir. Üst kola takılan *kēyūra* adı verilen incelikli Hint bilezikleri, büyük küpeler ve giysi Hint karakterlidir (Bussagli, 1979: 40). Türklerin oturduğu Yedi-Su, Tiyan-Şan etekleri ve çevresinde, Sogd'dan Çin'e uzanan İpek Yolu üzerindeki şehirlerde 7. yüzyıldan itibaren duvar resimlerinin yapıldığı belirlenmiştir. **Ak-Beşim** şehrinde 7. ve 8. yüzyıla ait Budist tapınağı ve Hıristiyan kilisesinde duvar resimleri bulunmaktadır (Kızlasov, 1959; Cezar, 1977: 18-30).

Özbekistan'da Semerkant'ın kuzeyinde, Sogd İhşidleri'ne ait olduğu sanılan kare planlı **Afysiyap Sarayı**'nda da bazı duvar resimleri bulunmuştur. 7. yüzyıla tarihlendirilen bu resim parçalarının bazıları günümüzde Semerkant Afrasiyap Müzesi'nde korunmaktadır (Silvi Antonini, 1990: 109-144). Duvar resimlerinde bir gelin alayı ile Türk elçileri grubu tasvir edilmiştir. Bu sarayın Sogdiyan Kralı Vargoman'a ait olabileceği düşünülmüştür. Girişin karşısında yer alan sahnede, Vargoman aralarında Türklerin de bulunduğu yabancı elçileri kabul edişi betimlenmiştir (Marshak, 1994: 5-20). Batı duvarında ön sırada betimlenen elçilerden birinin kumaş deseninde Sasani kraliyet sembolü olan efsanevi kanatlı yaratık Senmurv motifi kullanılmıştır (Şekil 1). Bu motif, Sasani döneminde stuko, maden ve kumaş gibi farklı malzeme ve sanat eserlerinde sıkça kullanılmıştır. İslam sanatında da bu motifin kullanımını, Berlin İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan Samanilere (819–999) ait sekiz köşeli gümüş bir maden tabakta (Env. Nr. I.4926) takip etmek mümkündür.

Şekil 1: Elçiler, Afrasiyap Sarayı kabul salonu, Semerkant Afrasiyap Müzesi, (Silvi Antonini, 1990)

Bu resimlerde biri kırmızıya çalan ten rengine, diğeri de beyaz bir ten rengine sahip olan iki tipte insan fğürü vardır. Resimde Vargoman'ın giyimi etnografik açıdan doğru olarak yansıtılmıştır. Elçiler de, kendi geleneksel kıyafetleriyle betimlenmiştir. Örneğin, saçları örgülü Türkler ile Çinli ve Koreli figürlerde de aynı gerçekçilik söz konusudur. Bir duvarın harap durumdaki üst bölümünde tanrıların betimlenmiş olabileceği, sarayın diğeri odalarında da çoğunlukla aynı tasarımın uygulanmasından çıkarılmıştır. Resmin üzerindeki yazıtta, elçilerden birinin Semerkant tanrıları hakkında bilgi sahibi olduğu yazılıdır. Yan duvarlardan birinde fil üzerine binmiş bir kadının başını çektiği bir tören alayı sahnesi vardır. Vargoman'ın diğerilerinden daha büyük gösterilen sürücü figürü ile temsil edildiği de düşünülmüştür. Bu kompozisyonda beyaz kaz ve kuğular natüralist bir kaygıyla resimlenmiştir. Bu kuşlar kuzey ülkelerine ait bir efsanenin ana temalarından birini oluşturmuştur ve daha sonra Türk-Moğollar bunu kendilerine mal ederek evrensel bir efsane haline getireceklerdir (Roux, 2001: 173). Diğeri yan duvarda ise, döneminde Sogdiyana ile ilişkileri bulunan Çinliler'in hayatlarıyla ilgili sahneler vardır. Sahneler arasında sandalda bulunan bakireler, at sırtında avlanan erkekler ve bir grubun nehri geçmesi ele alınmıştır. Figürlerin giyimleri Çin özellikleri gösterir, parlak renklerle ve gerçeğe uygun olarak betimlenmiştir. Bir grup figürün, kompozisyonun derinliklerine doğru hareket ettikleri ve bazılarının da arkadan gösterildikleri kaydedilmiştir.

Afrasiyap figürleri Pencikent'teki figürlere göre daha zengin ve daha dekoratiftir. Ancak figürler dinamik değil, durağandır ve resimler daha az öyküleyici niteliktedir (Azarpay, 1981: 61-63).

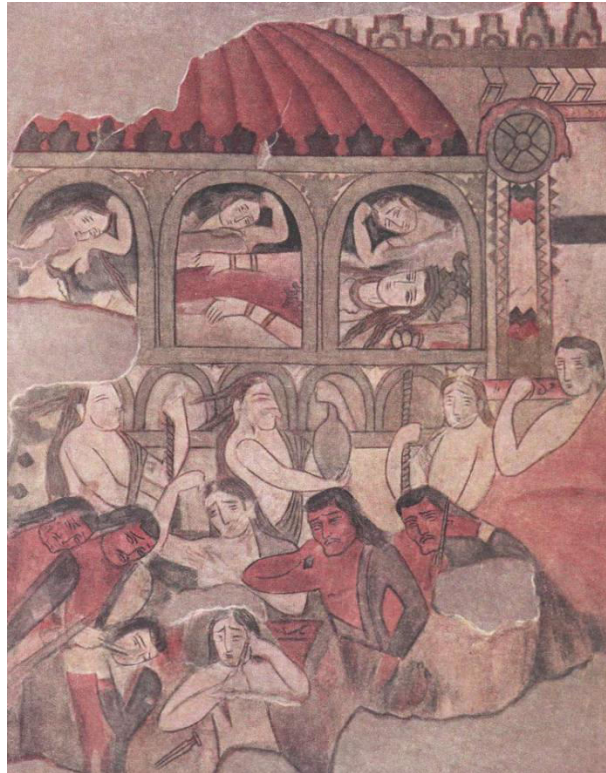
Şekil 2: Doğu Duvarından bir mücadele sahnesi, St. Petersburg, Hermitaj Müzesi, (Shishkin, 1963)

Özbekistan'da Buhara'nın 30 kilometre kuzeybatısında, Kızıl-Kum'un batısında, şimdi çöl durumundaki yerde bulunan **Varahşa**, 1937 yılında V. A. Shishkin tarafından keşfedilmiştir. Kazıların ortaya çıkardığı saray kompleksine ait duvar resimleri Arap istilas (7. ve 8. yüzyıllar) öncesine aittir. Resimler üç odada bulunmuştur. Bu odalar sırasıyla *Kızıl Oda*, *Doğu Odası* ve *Batı Odası* olarak bilinir. *Kızıl Oda*, 13 metre uzunluğunda, 8.5 metre genişliğinde büyük bir yapıdır. Resimler, duvarları dolanan bordürlerin hemen üstünden başlayıp tavana kadar uzanmaktaydı. Figürler bordürlerle ayrılarak kırmızı bir fonun üzerine resmedilmiştir. Bu resimlerde bir dizi av sahnesi betimlenmiştir. Bir fil sürücüsü ve bir de ana karakterden oluşan avcılar, fillerin üstüne binmişlerdir. Tüm sahnelerde bu iki avcı figürü fillere oranla büyük boyda betimlenen leopar, arslan, pars veya ejderbaşı, kanatlı efsanevi yaratık ile mücadele etmektedirler (Şekil 2). Üst bordürün üzerinde ikinci resim kuşağı bulunur. Ancak bu bölümün sadece alt kısımları günümüze gelebilmiştir ve bu yüzeylerde hayvan ayakları ve kuşlar seçilmektedir. İkinci oda olan *Doğu Odası*'nin boyutları ve duvar resimlerinin kalıntıları

göz önünde tutularak, burasının tören kabulleri olarak kullanılan taht odası olduğu düşünülmüştür. Sadece güney ve batı duvarlarındaki bazı parçalar sağlam kalmıştır. Batı duvarında bir grup zırhlı ve sivri uçlu miğferli süvari betimlemiştir. Bu odanın güney duvarında resmi bir tören kabulünü yansıtan bol figürlü bir sahne tasvir edilmiştir. *Batı Odası* duvarlarındaki resimlerin bir kısmı savaş sahnelerini betimlemektedir. Varahşa Sarayı resimleri arasında M. Kaşgarlı'nın da "Türk atışı" olarak tanımladığı gibi at sırtında giderken, geriye dönerek ok atan süvari figürü vardır (Belenitsky, 1968: 144, 153; Sazak, 2013: 10-11; Esin, 1983: 536). Minyatürlerde görülen Türk atlılarının geriye dönerek yaptıkları ok atışlarına örnek oluşturacak bir resimdir. Türk-İslam minyatürlerinde bu şekilde ok atarak savaşan, avlanan ya da talim eden figürlerin oluşturduğu kompozisyonlar sıkça kullanılmıştır.

Türkistan'da duvar resimlerinin bulunduğu en önemli yerlerden birisi de Tacikistan'ın Sogd İli'nde Zereşan Nehri'nin güney kıyısında bulunan **Pencikent** şehridir. Eski Pencikent, Semerkant'ın 60 kilometre doğusundadır. Buradaki duvar resimlerinin 7.-8. yüzyıllarda yapıldığı kabul edilmektedir (Bussagli, 1979: 43-44). Pencikent resimleri konu çeşitliliği yönünden çok zengindir. Pencikent'te 50 parçadan fazla duvar resmi bulunmaktadır. Tapınak bölümü diğerlerine göre daha fazla süslenmiştir. Zengin renklere sahip bu resimler duvar yüzeylerini yerden tavana kadar kaplamaktadır (Cezar, 1977: 255). Resimler, zamk ve minarelerden elde edilen boya pigmentlerinden oluşur. Resimler kuru, açık renk toprak stuko üzerine uygulanmışlardır. Zarif, ayrıntılı çizilmiş desenler beyaz sıva üzerine fırça ile çizilmiş; figürler ve fon boyanmış ve daha sonra çizgiler ve konturlar siyah (is siyahı), açık sarı veya toprak kırmızısı ile tekrar dikkatlice çizilmiştir (Azarpay, 1981: 159-162). M. Cezar, Pencikent resimleri arasında şaman Türklerinin matem töreni olan *Yoğ* törenini betimleyen bir sahnenin bulunduğunu ve bu resmin Pencikent ve çevresinde atlı kültür grubunun inançlarını canlı bir şekilde yansıttığını belirtmektedir (Cezar, 1977: 258) (Şekil 3, 4).

Şekil 3, 4: Matem (Yoğ) töreni, Pencikent, St. Petersburg, Hermitaj Müzesi, (Yakubovskiy,1954)

8. yüzyılda Pencikent'in zengin ya da statü sahibi kişilerin evlerindeki odalarının duvar resimlerinde de ziyafet, avcılık, şenlik gösterileri ve sıkça destansı konular işlenmiştir. Tasvirlenen destan türü sahneler arasında: İran kahramanı Rüstem'in maceraları, Hint

kahramanlık öyküsü *Mahābhārata*'dan bölümler ve yerel epikler tespit edilmiştir. Ayrıca peri masalları, Esop'un hikayeleri, Hint *Pāncatantra*'dan insan ve hayvanlarla ilgili ders verici hikayeler ile koşan hayvanların resimleri de tasvirlenmiştir (Azarpay, 1981: 68). 13. yüzyılda hazırlanmış minyatürlü kopyaları bulunan ve daha sonraki yüzyıllarda da resimlenen bir edebi eser olan *Kelile ve Dimne*'nin minyatürlerinde de bu konular işlenmiştir. Örneğin bir duvar resminde aslanı derin bir göle atlamaya inandıran tavşan resmedilmiştir. Sogdiyana'daki bazı yerel tanrıların resimlerinde Budizm aracılığıyla ulaşılmış olan Hint ikonografisinin etkileri görülür. Hint kökenli din dışı konuların resimlendirilmesinde figürler, az çok Hint tarzında giyinip kuşanmış, ancak her zaman yerel giyimli figürlerle birlikte betimlenmişlerdir. Halk arasında yaşayan masallardan, destanlardan esinlenen Pencikent sanatçılarının işledikleri zengin repertuvar arasında; üvey anasının büyüü ile tutsak olmuş bir genç kızı ağaçtan kurtaran bir kahraman ve altın yumurtalar getiren mutluluk kuşu vardır. Mutluluk kuşu, çeşitli ulusların folklorunda rastlanabilen bir temadır. Pencikent duvar resimlerinde güneş, ay, yıldızlar gibi gök cisimleri ve bunlara ait sembolik figürlerin de yer aldığı görülmektedir (Çeşmeli, 2014: 60). Cezar, 11.-12 yüzyıla ait Termez Sarayı duvar resimlerinde de güneş, ay, yıldızlara ya da bunların sembolik figürlerine rastlandığını işaret etmektedir (Cezar, 1977: 259).

En özgün ve anlatımı güçlü resimler kahramanlık hikâyelerini betimleyen sahnelerdir. Bunlar hikâyenin hareketli anlatımı için çeşitli savaş sahnelerinin bulunduğu kısa bölümlerdir. Savaşanların gücü, yenilgiye uğrayanların zayıflığıyla karşıtlık oluşturur. Figürler kırmızı, siyah veya koyu mavi fonlar önünde tezat oluşturarak ön plana daha kuvvetli çıkarlar. Konut evlerinin duvar resimleri din dışı edebiyatı, folkloru ve günlük hayattaki dindarlık, onurlu ve erdemli olmak gibi etik değerlerin hiyerarşisi hakkında bir fikir vermektedir. Destan ve efsanelerden birçok sahne, İran kahramanlarının yaptıklarıyla ilgili özgün betimlemelerdir. Örneğin Oda 41, Sektör VI'daki resimler, Firdevsi'nin *Şahname*'sinde geçen Rüstem'in mücadelelerini gösteren resimler olarak yorumlanmıştır (Azarpay, 1981: 65-72).

Pencikent resim okulu; Balalık-Tepe, Varahşa ve Kırgızistan ile Tacikistan'daki diğer merkezlerdeki duvar resimleriyle benzerlikler gösterir. Bu durum sadece Sogdiyana'yı içermeyen, geniş çaplı bir sanat hareketinin varlığını gösterir. Bussagli, Batı Türkistan duvar resimlerinin güçlü Sogd kültürü etkisi altında yapıldıkları sonucuna varmıştır. Özgün özellikleri olan Sogdiyana resmi, Pencikent'te ortaya çıkmıştır ve bu sanatın etkileri diğer yakın ve uzak bölgelere de yansımıştır. Sogdiyana resmi, Orta Asya karakterli resim üslubunun da kaynağını oluşturur. Bu üslup, daha sonra Bamiyan ve Fondukistan'daki Indo-İran üsluplarının oluşmasına da katkıda bulunmuştur (Bussagli, 1979: 48). G. Frumkin, Pencikent, Afrasiyap, Balalık-Tepe ve Varahşa duvar resimlerini Hindistan'daki Budist resimleri andırırsa da,

zikredilen resimlerin Budist karakterler içermeyen, din dışı resimler olduğunu ifade etmiştir (Frumkin, 1970: 122). Y. Çoruhlu, Pencikent, Afrasiyap, Varahşa, Balalık-Tepe, Açına Tepe gibi merkezlerde yapılan duvar resimlerinin kısmen Göktürklerle ve bu bölgelerde yönetimde bulunan Türk beyleriyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Çoruhlu, Batı Türkistan'daki bu sanat merkezlerinin Batı-Türk Kağanlığı'nın devamcısı olan Türgiş (M.S.658-766) ve Karluk (M.S.766-840) devirlerinde gelişimini sürdürdüğünü ve özellikle bu bölgelerde ortaya çıkacak İslamiyetten sonraki Türk sanatına temel oluşturduğunu ifade etmiştir (Çoruhlu, 1998: 95-96).

Sogdiyana kültürü, Orta Asya'da geniş bir alana yayılmıştır. Sogd dili, Orta Asya ticaretinin ortak dili olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte Sogdiyana'nın sanatsal etkisi, etki gücü ve alanı bakımından çok daha az ve sınırlı kalmıştır. Ancak, Maniheist ve İslam minyatür ressamlarının, Sogdiyana sanatçılarından eserlerinden ve iki boyutlu düzlemi kullanmalarından yararlandıkları sanılmaktadır (Bussagli, 1979: 51).

SONUÇ

Arkeolojik kazılar, Orta Asya duvar resminin daha çok kervan yolları üzerinde gelişme gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bunu, Orta Asya'nın sosyal durumu ve coğrafi yapısı bakımından olağan görmek gerekir. Bölgenin genişliği, doğal engeller ve etnik durum sebebiyle Orta Asya duvar resminin üslup ve ikonografi açısından bir birlikteliği olmadığı görülmektedir. Orta Asya'da duvar resimlerinde görülen ortak özelliklerin oluşmasında Türklerin önemli bir rolü vardır. Gerek İslamiyetten önce gerekse İslami devirde Orta Asya etkilerini başka yerlere taşıyan Türkler olmuştur. Orta Asya resmi esas itibarıyla Budizm ve Mani inançlarının hâkim olduğu bir kültür ortamında meydana geldiğinden, resimlerin konuları da bu doğrultuda etkilenmiştir. Özellikle tapınak ve manastırlar bu inançlar sistemine ait resimler içerir. Bu sahnelerden başka şamani inanışlar ve bunların törenleriyle ilgili sahnelere rastlamak da mümkündür. Mitolojik konular da yer yer dinsel konularla karışır. Saraylar ve konut yapılarındaki resimlerde günlük yaşamla ilgili unsurlar egemendir. Afrasiyap, Varahşa saraylarındaki resimlerde bu durum açıkça görülmektedir. Batı Türkistan'da bir resim okulu olarak değerlendirebileceğimiz Sogd Resim Okulu, Doğu Türkistan resim ekollerinden daha az tanınmaktadır. Bu okulun en önemli özelliklerinden birisi dinin etkisinde çok kalmamış olmasıdır. Budizmden çok az etkilenmiş olması, resim konularına yeni bir nefes aldırıştır. Resim konuları daha insancıldır. Konuların farklılaşması ile birlikte yeni yaratımlar ortaya çıkmıştır. Bu yeni yaratımlar üslup ve kompozisyonları da etkilemiştir. Sogd Resim Okulu daha esnek ve ince bir sanat yaratmak adına ve kompozisyonda denge sağlamak adına Sasani resim üslubundan etkilenmiştir. Ancak bu durum onun özgünlüğünü azaltmamış, Sogd Resim Okulu

özgün, canlı ve üretken bir resim sanatının merkezi olmuştur ve çok uzak bölgeleri de etkilemiştir.

KAYNAKÇA

Ainy, L. (1980). *The Central Asian Art of Avicenna Epoch – İskusstvo Sredney Azii Epoki Avitsenni*. L.A. Dushanbe: Irfon.

Al'baum, L. I. (1975). *Zhivopis' Afrasiaba*. Tashkent.

Azarpay, G. (1981). *Sogdian Painting: The Pictorial Epic in Oriental Art*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Belenickij, A. M. (1958). Nouvelles découvertes de sculptures et de peintures murales à Piandjikent. *Arts Asiatiques*, 3, 163-82.

Belenitskiy, A.M. (1959). *Skul'ptura i Jivopis' Drevnego Pyandjikenta*. Moskva: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.

Belenitsky, A. M. (1968). *Central Asia*. Geneva: Nagel.

Belenitsky, A. M. (1973). *Monumental'noe iskusstvo drevnego Pendzhikenta: Zhivopis', skul'ptura (Monumental Art of Pjanzikent. Painting, Sculpture)*. Moscow.

Bichurin, I. Ya. (1950). *Sobranie svedeniñ o narodakh obitavshikh v Sredneñ Azii v drevnie vremena (Collection of documents concerning the peoples living in Central Asia in antiquity) II*. Moscow and Leningrad,

Bussagli, M. (1979). *Central Asian Painting*. Skira.

Cezar, M. (1977). *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Curtis, V. A. (1993). *The Legendary Past, Persian Myths*. London: British Museum Press.

Çeşmeli, İ. (2007). Sogdlularda Sosyo-Kültürel Yapı ve Sanat (Sogdiana 5-8. Yüzyıllar), *Mimarlık ve Dekorasyon*, 161, 130-141.

Çeşmeli, İ. (2014). Sogdlarda Bazı Zoomorfik Atribüleri. *Art-Sanat*, 2, 51-79.

Çoruhlu, Y. (1993). *Türk Sanatının ABC'si*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Çoruhlu, Y. (1998). *Erken Devir Türk Sanatının ABC'si*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

D'yakonov, M. M. (1954). Rospisi Pendzhikenta i zhivopis' Sredneñ Azii (The murals of Panjikant and painting in Central Asia). *Zhivopis' drevnego Pendzhikenta*. Moscow. 83-158.

D'yakonova N. V., Smirnova, O. I. (1960). K voprosu ob istolkovanii pendzhikentskoñ zhivopisi (On interpreting the paintings of Panjikant). *Issledovaniya po istorii kul'tury narodov Vostoka: Sbornik v chest' akademika I. A. Orbeli*. Moscow, Leningrad. 167-184.

Esin, E. (1970). Bağdaş ve Çökme, Türk Töresinde İki Oturuş Şeklinin Kadim İkonografisi. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 3, 231-242.

Esin, E. (1972). *Türk Kültürü El Kitabı*, Cilt 2. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Esin, E. (1973). Türk-ül Acem"lerin Eseri Samarra Cavsak Ul- Hakani Dıvar Resimleri. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 5, 309-358.

Esin, E. (1976). Farabi'yi Yetiştiren Kengeres Türk Muhitinin Kültür ve San'atı. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 6, 81-139.

Esin, E. (1978). *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Esin, E. (1979). Türk Buddhist Resim Sanatının Tarihçesi. *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Türk Sanat Tarihi*, Cilt 3, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Esin, E. (1983). İbni Sina Çevresinde Türk Kültürü. *Uluslararası İbni Sina Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Başbakanlık Yaymevi. 531-562.

Esin, E. (2004). *Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabalcı Yaymevi.

Frumkin, G. (1970). *Archaeology in Soviet Central Asia*. Leiden, Köln: E. J. Brill.

Haussig, H. W. (2001). *İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi* (Çev: M. Kayayerli). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

İnal, G. (1995). *Başlangıcından Osmanlılara Kadar Türk Minyatür Sanatı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Hartel, H., Yaldız, M. (1987). *Die Seidenstrasse*. Berlin.

Kızlasov, L. R. (1959). Arheologičeskie İssledovaniya na Gorodişçe Ak-beşim v 1953-1954 gg. *Trudı Kirgizskoy Arheologo-Etnografičeskoj Ekspeditsii II*, Moskova, 155-241.

Kossolapov, A. J., Marshak, B. I. (1999). *Murals along the Silk Road: Combined Art-Historical and Laboratory Study*. St. Petersburg.

Lapierre, N. (1990). La peinture monumentale de l'Asie centrale soviétique: observations techniques. *Arts Asiatiques*, 45 (1), Année, 28-40.

Livshits, V. A. (1979). Praviteli Pancha: Sogdiitsy i tyurki (The rulers of Panj: Sogdians and Turks). *Narody Azii i Afriki*, 4, 56-68.

Marshak, B. I. (1994). Le programme iconographique des peintures de la "Salle des ambassadeurs" à Afrasiab (Samarkand). *Arts Asiatiques*, 49, 5-20.

Marshak, B. I., Raspopva, V. I., (1990a). Wall Painting from a House with a Granary. Panjikent, 1st Quarter of the Eighth Century A. D. *Silk Road Art and Archaeology*, 1, 123-76.

Marshak, B. I., Raspopva, V. I. (1990b). A Hunting Scene from Panjikent. *Bulletin of the Asia Institute*, 4, 77-94.

- Marshak, B. I, Raspopva, V. I. (1997/98). Buddha Icon from Panjikent. *Silk Road Art and Archaeology*, 5, 297-305.
- Pougatchenkova, G. A. (1978). *Les trésors de Dalverzin--tepe*. Leningrad.
- Pugachenkova, G. A., Dar, S. R., Sharma, R. C., Joyenda M. A., Siddigi, H. (1994). Kushan Art. *HCCA*, 331-395.
- Rice, T. T. (1965). *Ancient Arts of Central Asia*. New York: Thames & Hudson.
- Roux, J. P. (2001). *Orta Asya -Tarih ve Uygarlık*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Rowland, B. (1974). *The Art of Central Asia*. New York: Crown Publishers.
- Sazak, G. (2013). Varahşa Sarayı Duvar Resimleri. *Tarih Dergisi*, 57, 1-23.
- Shishkin, V. A. (1963). *Varahşa*. İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva.
- Silvi Antonini, C. (1990). The paintings in the palace of Afrasiab (Samarkand). *Rivista degli Studi Orientali*, 63, 109-144.
- Yakubovskiy, A.Y. (1954). *Jivopis' Drevnego Pyandjikenta*. Moskva: İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.

SIYASAL SÖYLEM VE DEĞERLER: TÜRKİYE'DEKİ 2002-2007 VE 2011 SEÇİMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞER ANALİZİ

Aynur KÖSE¹

ÖZET

Bir toplumun siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal yapısını anlamakta diğer bir deyişle o toplumun zihin yapısını çözümlenmekte değerler büyük öneme sahiptir. Çünkü değerler insanların, eylemlerini seçmek ve meşrulaştırmak, kendileri de dahil olmak üzere insanları, olayları ve yaşadıkları dünyayı anlamak için kullandıkları kriterlerdir. Bu kriterlerin siyasetle yakın ilişkisi olması nedeniyle değer- siyaset- siyasi tercih- siyasal söylem ilişkisini incelemek önemli hale gelmektedir. Temelde siyaset ve değer ilişkisine odaklanan bu çalışmada, 3 Kasım 2002, 22 Temmuz 2007 ve 12 Haziran 2011 milletvekili genel seçimine katılan siyasi aktörlerin söylemlerinin değerler çerçevesinde analiz edilmesi ve seçim dönemlerinde öne çıkarılan değerler açısından farklılık olup olmadığının incelenmesi amaçlanmaktadır. Siyasal aktörlerin seçmeni ikna çalışmalarında hangi değerleri öne çıkardıklarını, kendilerini ve yapacaklarını anlatmak ve rakiplerini eleştirmek için hangi değerlere atıf yaptıklarını incelemek 2000'ler Türkiye'si'ni ve siyasetin önceliklerini anlamak açısından yararlı olacaktır. Bu çalışmada kullanılan veriler, 2002-2007 ve 2011 milletvekili seçim dönemlerinin değerler açısından analizini amaçlayan TÜBİTAK projesi kapsamında yapılan analizlere dayanmaktadır. Araştırmada yöntem olarak nitel içerik analizi uygulanmış ve Schwartz'ın farklı araştırmalardan hareketle belirlediği 10 temel ve 56 alt değer analiz kategorileri olarak kullanılmıştır. Örneklem olarak siyasi duruş ve yayın politikasıyla farklı kesimleri temsil eden Cumhuriyet, Hürriyet, Radikal, Zaman ve Yeni Şafak gibi gazeteleri dahil edilmiştir. Analiz sonucunda 2002 seçiminde, geçmiş iktidarların dürüstlük ve sorumluluk değerleri üzerinden eleştirildiği ve eleştiri üzerinden amaçların anlatıldığı saptanmıştır. 2007 seçiminde iktidar ve muhalefet arasındaki ekonomik ve siyasi vaat yarışı ve bu vaatlere sorumluluk ve başarı değerleri üzerinden sınır çizme çabası dikkat çekicidir. 2011 seçimi ise dürüstlük üzerinden başarı ve amaçların tanımlandığı bir seçim dönemi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Değer, Siyaset, Seçim, İçerik Analizi, Gazete

---

¹ Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İletişim Fakültesi, akose@ktu.edu.tr

POLITICAL DISCOURSE AND VALUES: A VALUE ANALYSIS ON 2002, 2007 AND 2011 ELECTIONS IN TURKEY

ABSTRACT

In order to understand the political, economic, cultural and social structure of a society, in other words, the values in solving the mind structure of that society have great precaution. Because values are the criteria that people use and legitimize their actions, including people, events, and the world they use to understand the world. There is a direct and mutual relationship between these criteria and the politics that offers us options and expects us to decide on our beliefs, ideals, orientations, our right, our aims, our interests. For this reason, it is very important to examine the relation of values with politics and political preferences. Focusing mainly on politics and value relations in this study, it is aimed to analyze the discourse of political actors participating in the general elections of 3 November 2002, 22 July 2007 and 12 June 2011 in the context of values and to examine whether they differ in terms of values highlighted during the election periods. It will be useful to understand the priorities of the 2000s Turkey and politics by explaining what values the political actors are promoting in their election convictions, explaining themselves and their actions, and examining what values they refer to in order to criticize their opponents. For this purpose qualitative content analysis has been applied as a method that reveals the implicit and connotative meanings as well as clearly and easily perceived meaning in the research. Ten basic and fifty-six sub-values determined by Schwartz from different researches were used as analysis categories. Within the scope of the review, newspapers such as Cumhuriyet, Hürriyet, Radikal, Zaman and Yeni Şafak, which represent different sections in terms of political stance and publication policy, are included. As a result of the analysis in 2002 elections it was determined that past governments were criticized over the values of honesty and responsibility and objectives were explained through criticisms. It is noteworthy that in the 2007 election, the economic and political promises between power and opposition, and the effort to border these promises on responsibility and achievement values, is striking. The 2011 election is the election period in which achievements and objectives were defined through honesty.

Keywords: Values, Policy, Election, Content Analysis, Newspaper

---

GİRİŞ

İnsanoğlu bir arada yaşamayı keşfettikten sonra, bu ortak yaşamın kurallarını belirlemeye, ortak bir dil ve yaşam inşa etmenin yollarını aramaya başlamıştır. Bu uğurda

insanların nelerden etkilendiğini, tutum ve davranışlarının nasıl şekillendiğini, iyi/kötü ya da doğru/yanlış değerlendirmelerinin neye göre yapıldığını, toplumda egemen olan eğilimlerin, davranış kalıplarının, inançların, değerlerin ve normların toplumsal kökenlerini anlamaya yönelik araştırmalar yapılmıştır. Çünkü tarihin her döneminde toplumu etkilemek ve yönlendirmek ancak o toplumu etkileyen dinamikleri bilmekle mümkün olmuştur. Bu arayış sonucundaysa değer araştırmalarının sayısı hızla artmıştır. Peki değer nedir ve toplumları anlamak açısından neden önemlidir?

Türk Dil Kurumu sözlüğünde değer*, ilgi duyulan, arzu edilip peşinden gidilen şey, bir şeyin değerini belirlemeye yarayan soyut ölçü, kıymet olarak tanımlanmaktadır. Alandaki önemli isimlerden Schwartz (1992:1) ise değeri, “insanların eylemlerini seçmek ve meşrulaştırmak, kendileri de dahil olmak üzere insanları ve olayları değerlendirmek için kullanılan kriterler” olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla değerlendirme Avcı'nın (2007:18) da altını çizdiği gibi bir karşılaştırma ve seçme işlemidir. Theodorson'a göre ise değer, “bir toplumun üyelerinin güçlü duygusal bağlılıklarıyla oluşmuş soyut ve genelleştirilmiş davranış prensipleridir” (1979:455). Bu yönüyle değerler, insanlar ve toplumlar için arzu edileni ve edilmeyeni, iyi ve kötüyü, beğenileni ve beğenilmeyeni, doğru ve yanlışı belirleyen temel standartlardır. İnsanların eylemlerini, davranışlarını, tercihlerini, bakış açılarını anlamak, yani toplumun zihin yapısını çözmek istediğimizde, o toplumda egemen olan değerleri bilmek, bireyin karar ve davranışlarını anlamayı ve yönlendirmeyi kolaylaştırır. Çünkü değerler, insanların toplumsal ilişkilerine anlam veren, davranışlarını anlamlı kılan ve yol gösteren kriterlerdir.

İnsan tutum ve davranışları üzerinde bu denli etkili olan değerler kendi inançlarımız, ideallerimiz, yönelimlerimiz, doğrularımız, hedeflerimiz, menfaatlerimiz çerçevesinde karar vermemizi bekleyen siyasetle yakından ilişkilidir. Bu nedenle toplumda egemen olan değerler üzerinden siyaset yapmak ve söylem üretmek yaygın bir eğilimdir. Bu da değer ve siyaset ilişkisini ortaya çıkarmaya, siyasetin öne çıkardığı değerleri belirlemeye ve değerlerin siyasi tercihler üzerindeki etkisini tespit etmeye yönelik araştırmaları tetiklemektedir (Rokeach, 1967, 1973, 1979; Hofstede, 1980; Schwartz, 1994, 2006; Feldman, 2003; Caprara ve Zimbardo, 2004; Schwartz, Caprara ve Vecchione, 2010). Bu araştırmalar, siyaseti değerler açısından analiz etmenin, siyasi tercihlerde etkili olan başvuru kriterlerini anlamayı kolaylaştırdığını ortaya koymuştur.

---

*http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57a994e4915cd9.59402639

Türkiye siyasal söylemine egemen olan değerleri tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada, siyaset alanının hangi değerler üzerinden seçmen tercihlerini etkilemeye çalıştığı incelenmektedir. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'nin en uzun süreli iktidarı olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidarla tanıştığı 2002 seçimi, toplumda özellikle laik-antilaik karşıtlığının siyasetin nabzını yükselttiği 2007 seçimi ve başkanlık sistemi tartışmalarının dillendirilmeye başladığı 2011 seçimi incelenmiştir. Böylece 2000'ler Türkiye'sinde hangi değerler üzerinden siyaset yapıldığı, söylemler üretildiği ve seçim sonuçlarından hareketle hangi değerlerin siyasal kararlarda belirleyici olduğu incelenerek siyasette geçerli olan "değer repertuarları" tespit edilmiştir. Ayrıca değerlerin insanların zihni içeriklerinin ve önceliklerinin göstergesi olmasından hareketle, Türkiye siyasetinin siyasal değer önceliklerine göre sıralanmış "hiyerarşik değer sistemi" (Bilgin, 1995:83; Schwartz ve Bilsky, 1987) tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. DEĞERLER VE SİYASAL TERCİHLER

Siyasetin günümüz toplumlarındaki etkisi ve belirleyiciliği göz önünde tutulduğunda, demokratik yaşamın vazgeçilmezlerinden olan siyasal seçimlerde "*seçmenin tercih ve kararlarını ne etkiler?*" sorusu öne çıkmakta ve bunu cevaplamak üzere ekonomi, siyaset, sosyoloji, psikoloji, tarih gibi farklı alanlarda araştırmalar yapılmaktadır. Toplumun demografik özellikleri, kamuoyunun genel eğilimleri, medyanın kamuoyu üzerindeki etkisi, ülkenin sosyo-ekonomik durumu, siyasetçilerin kişisel özellikleri, dünyadaki genel durum gibi pek çok faktör üzerinden siyasi tercihler incelenerek anlaşılmaya çalışılmaktadır. Değer ve siyaset ilişkisi de araştırılan konulardan birisi olarak son dönemde öne çıkmaktadır.

Kişisel değerlerin siyasi yönelimlerin merkezinde olduğu görüşü birçok araştırmayla ortaya konmuştur. Bilim insanları değerleri, siyasi ideolojilerin altında yatan ilkeler olarak görmekte ve kişisel değerlerin siyasi meselelere ilişkin duygu ve inançların öncelik sırasına karar vermekte, siyasi kararları belirlemekte ve meşrulaştırmakta kullanıldığını belirtmektedir (Caprara vd., 2006; Schwartz, Caprara ve Vecchione, 2010:423). Kısacası kişinin sahip olduğu değerler, siyasal tercih ve oy verme davranışını etkileyen unsurlardan biri olarak görülmektedir. Türkiye'ye baktığımızda ise siyasal tercihler ve seçmen davranışı ile ilgili farklı araştırmalarla karşılaşılmaktadır. Ancak değerlerin siyaset ve siyasal söylem üzerindeki etkisini inceleyen araştırma sayısı azdır (Kirmanoğlu ve Başlevent, 2010, 2012; Schwartz, Kirmanoğlu vd., 2014; Vecchione, Kirmanoğlu vd, 2015; Köse ve Yılmaz, 2012; Özgür, 2013; Arıkan ve Şekercioğlu, 2014; Köse, 2016a, 2016b). Oysaki değerlerin, toplumları anlamak ve buna uygun politikalar geliştirmek isteyen siyasetle doğrudan ilişkisi vardır. Zira ikna sanatı olarak siyasette başarı, toplumdaki bireylerin ne düşündüklerini, neye inandıklarını, ne istediklerini ve neye değer

verdiklerini kısacası beklentilerini doğru saptayabilmek ve bu düşünce, inanç, istek ve beklentilere doğru cevap verebilmekle mümkündür.

Bu noktada siyasal söylemi birey ve toplumun tercih ve kararlarında istenen iyi/istenmeyen kötüye veya doğru/yanlışla ilişkin referans çerçevesini oluşturan değerler açısından analiz etmek üzere kurgulanan bu çalışma ayrı bir önem kazanmaktadır. Çünkü bu çalışma toplumsal olarak paylaşılan düşünce ve inançlar veya ilke ve idealler olarak değerlerin, “toplumun ortak duygu, düşünce, inanç, amaç, tercih ve kararlarını yansıtan bir referans çerçevesi” (Özlem, 2002:283) oluşturduğu düşüncesinden hareketle tasarlanmıştır. Siyasette öne çıkan değerlere yönelik doğru saptamalar yapabilmek hem dil hakimiyeti hem de ülkenin genel siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına ilişkin arka plan bilgisini gerektirmektedir. Bu bağlamda konjonktürün seçim sonuçları üzerindeki etkisi göz önünde tutularak bu üç seçim döneminin nasıl bir siyasal, toplumsal ve ekonomik atmosferde gerçekleştirildiğine ilişkin genel bir tablo çizilmeye çalışılmıştır.

2. YÖNTEM VE ÖRNEKLEM ÜZERİNE

2000’ler Türkiye’inde siyasal söyleme egemen olan değerleri belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada, 3 Kasım 2002, 22 Temmuz 2007 ve 12 Haziran 2011 milletvekili genel seçimlerine katılan siyasal aktörlerin söylemleri değerler açısından incelenmiştir. Bu çerçevede çalışmada Schwartz’ın (1992, 1994) 20 ülkede yapılan teorik ve ampirik çalışmalara dayandırdığı ve farklı ülkelerdeki temel insani değerleri içerik ve yapı açısından inceleyerek oluşturduğu Schwartz Değer Ölçeği kullanılmıştır. İnsanoğlunun, biyolojik bir organizma olarak bireysel ihtiyaçları, düzenli sosyal etkileşim beklentisi ve grupların hayatta kalma ve refah ihtiyaçları gibi üç evrensel gereksinimi olduğunu belirten Schwartz, bu çerçevede on farklı temel değer ile 56 alt değer belirlemiştir (1992:4)*. Schwartz’ın belirlediği 10 temel değer

---

Güç; sosyal güç, zenginlik, otorite, kamusal imajı korumak, sosyal tanınma. Başarı; başarılı olmak, hırslı olmak, yetenekli olmak, akıllı olmak, etkili olmak, kendine saygı. Hazcılık; zevk, hayattan zevk almak. Teşvik; ilginç bir hayat yaşamak, değişik/farklı bir yaşam, cesur olmak. Öz-yönelim; özgürlük, yaratıcılık, bağımsızlık, kendi amaçlarını belirlemek, merak. Evrenselcilik; çevreyi korumak, güzel bir dünya, doğa ile bütünleşme, açık fikirli olmak, sosyal adalet, bilgelik, eşitlik, barışçıl bir dünya, iç uyum. Yardımseverlik; yardımsever olmak, dürüstlük, affedici olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak, gerçek dostluk, manevi bir yaşam, olgun sevgi, anlamlı bir yaşam sürmek. Geleneksellik; dindar olmak, bize sunulan hayatı kabul etme, alçak gönüllü olmak, ılımlı olmak, geleneklere saygılı olmak, dünyevi işlerden uzaklaşmak. Uyum; nezaket sahibi olmak, büyüklere saygı, itaatkar olmak, kendini disipline etmek. Güvenlik; temizlik, ulusal güvenlik, sosyal düzen, aile güvenliği, iyiliğe iyilikle karşılık vermek, sağlıklı olmak, aidiyet olarak sıralanmaktadır.

araştırmanın ana kategorilerini, 56 alt değer ise alt kategorileri oluşturacak şekilde bir içerik analizi tasarlanmıştır. Çünkü içerik analizi, metindeki öğelerden hareketle değerlendirme, yorumlama ve çıkarsama yapma imkanı veren, nesnel, sistematik ve nicel bilgiye ulaşmayı sağlayan bir yöntemdir (Berelson, 1952; Bilgin, 2006). Sosyo-psikolojik bir kavram olarak değerlerin analizinde sadece görünen, açık olan ve kolayca algılanan anlamları çözümlemenin ötesinde, üstü örtülü ve çağrışımsal anlamları dikkate almak gerekir. Bu yönüyle içerik analizi araştırmanın hedefleriyle uyumaktadır.

Analiz kapsamında ulusal çapta yayın yapan, siyasi duruş ve yayın politikasıyla farklı kesimleri temsil eden *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Radikal*, *Zaman* ve *Yeni Şafak* gazetelerinin baş ve siyaset sayfaları incelenmiştir. Burada amaç, farklı yayın politikası ve ideolojik duruşa sahip gazetelerin hepsini araştırmaya dahil ederek, siyasal aktörlerin seçim kapsamındaki söylemlerine bütünlüklü olarak ulaşmak ve dönemin siyasetinde egemen olan havayı doğru yansıtmaktır. Örneklem belirlenirken, siyasal iletişim çalışmalarının arttığı seçim öncesindeki 1 aylık dönem dikkate alınmıştır.

3. ANALİZ VE BULGULAR

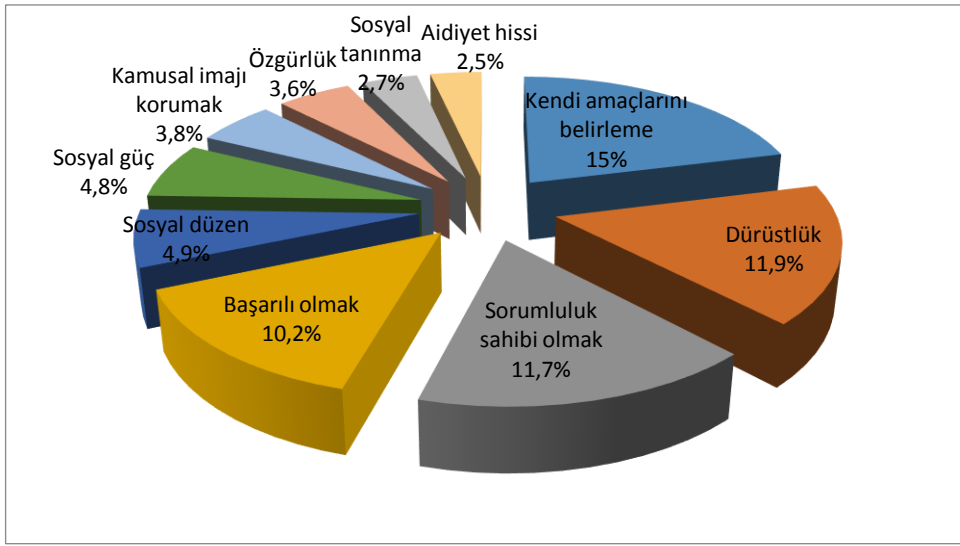
3.1. 2002 Seçimi: Ekonomik Vaatler ile Dürüstlük ve Sorumluluk Eleştirileri

Türkiye'nin son çeyrek asrı hayatın her alanında, ancak özellikle siyaset ve ekonomide köklü değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 24 Ocak 1980'de uygulanmaya başlayan liberal ekonomi anlayışı ile tüketim temelli yeni bir toplum yaratılırken, 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile bu değişimin siyasi koşulları hazırlanmıştır. 90'lar Türkiyesi istikrarsız koalisyon hükümetleri, yolsuzluk, rüşvet skandalları, derinleşen ekonomik sorunlar, siyasi cinayet ve suikastler dönemi olarak zihinlere kazınmıştır. Türkiye 2000'lere ise yüksek enflasyon, durgunluk, artan iç ve dış borç, işsizlik gibi ekonomik sorunların tetiklediği iktisadi bir krizle girmiştir (Köse ve Yılmaz, 2012:248). Borsanın yüzde 29.3 değer kaybetmesine, Türk lirasının yüzde 130 değersizleşmesine, enflasyonun yüzde 90'ları bulmasına ve 1,5 milyon insanın işsiz kalmasına yol açan 2001 Ekonomik Krizi toplumu derinden etkilemiştir (Akşin, 2006:180). Yaşanan tüm olumsuzlukların sorumlusu olarak, 1990'ları iktidarda geçiren DSP (Demokratik Sol Parti), MHP (Milliyetçi Hareket Partisi), ANAP (Anavatan Partisi) görülmüş ve seçmen tepkisini sandıkta göstererek 3 Kasım 2002 seçiminde bu partileri meclis dışına itmiştir. Siyasi yelpazenin farklı renklerini yansıtan 18 siyasi partinin katıldığı 2002 seçiminde yüzde 10 seçim barajını sadece yeni kurulan AKP ve 1999 seçiminde meclis dışı kalan CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) aşabilmiştir. Böylece oyların yüzde 34,26'sını alan AKP ile yüzde 19,40'lık oy oranıyla CHP'nin yer aldığı iki partili bir meclis ortaya çıkmıştır.

3 Kasım sonucunda 2 partili bir meclis ortaya çıksa da dönem siyasetinde etkili olan başka partiler de vardır. Çalışma açısından farklı siyasal aktörlerin seçim çalışmalarında öne çıkardıkları değerleri karşılaştırmak, aynı değerlerin farklı söylemlerde hangi bağlamlarda kullanıldığını incelemek önemlidir. Dolayısıyla çalışmada AKP ve CHP yanında DYP (Doğru Yol Partisi), GP (Genç Parti), MHP’li siyasal aktörlerin söylemleri de incelenmiştir. Analiz sonucunda siyasal aktörlerin dönemin özelliklerini doğrudan yansıtan kendi amaçlarını belirlemek, dürüstlük ve sorumluluk sahibi olmak değerleri üzerinden seçmeni ikna etmeye çalıştığı görülmüştür. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki grafikte sunulmuştur.

Şekil-1: 3 Kasım 2002 seçiminde öne çıkan ilk 10 değere ilişkin harita

Türkiye’nin ekonomik olarak çökme noktasına geldiği bir dönemin ardından yapılan 2002 seçimlerinin temel belirleyicisi, doğal olarak ekonomik vaatler ve eleştiriler olmuştur. Siyasi partilerin 3 Kasım için hazırladıkları seçim bildirgelerinde ve siyasal iletişim çalışmalarında, yolsuzluklarla mücadele etmeyi amaç edinen dürüst, güvenilir ve sorumluluk sahibi bir iktidar olma sözü verdikleri görülmüştür. Ayrıca 3 Kasım öncesi iktidar için yarışan siyasi partiler, kendi amaçlarını, projelerini, geleceğe dair vaatlerini öne çıkarırken, ekonomik kriz üzerinden mevcut durumun ve sorumlularının eleştirisine odaklanan negatif bir propaganda yürütmüşlerdir (Köse ve Yılmaz, 2012:267). Diğer bir deyişle olumsuzluklar üzerinden olumlu bir tablo çizilmeye ve seçmen bu tabloya ikna edilmeye çalışılmıştır.

Temelde rakipler karşısında kendini ve amaçlarını anlatma yarışı şeklinde yaşanan siyasetin doğası gereği partiler, değer hiyerarşisinin ilk sırasına atacakları adımları ve hedeflerini görünürleştirmeye yardımcı olan kendi amaçlarını belirlemek değerini oturtmaktadır. Partiler, seçmenin ekonomik yönlü beklentilerine cevaben, gündelik hayatı kolaylaştıracak ve sorunları azaltacak çözüm önerilerini ve icraatları sıralayarak, başarılı bir iktidar vadinin içini nasıl doldurduklarını anlatma yarışındadır. Tıpkı AKP lideri Erdoğan’ın

5 Ekim 2002 tarihli *Hürriyet* gazetesinde yayınlanan “*Helva yapacak adamı mutfağa sokmuyorlar*” başlıklı haberde olduğu gibi.

“İktidara geldiğimiz zaman 1 milyon kişinin işi hazır... Ben size toz pembe tablo vaat etmiyorum. Sizinle 3 yıllık çileli bir yolculuğa çıkacağız ama ‘aradığımız hükümeti bulduk’ diyeceksiniz”.

Erdoğan, 2001’de yaşanan ve 1,5 milyon kişinin işsiz kalmasına neden olan ekonomik krizi aşmanın AKP iktidarıyla mümkün olacağını savunmaktadır. Erdoğan, vaatler üzerinden amaçlarını sıralarken sorumluluk değeri üzerinden sınır çizerek, gerçekleştirilebilir hedeflere sahip bir iktidar olarak seçmeni çileli bir yolculuğa davet etmektedir. Zira 1990’ların istikrarsız kısa süreli hükümetleri ve bunun sonucunda artan ekonomik ve toplumsal sorunlar, seçmenin “neyi nasıl yapacağı” konusunda vaatleri net ve gerçekçi olan, bunları gerçekleştirirken dürüst ve sorumlu davranacağı konusunda güven veren ve samimi siyasetçi arayışlarını artırmıştır.

Sorumluluk değeri siyasette iki farklı şekilde kullanılır. Siyasal aktörler, üzerlerine düşen görevi hakkıyla yaptıklarını yani sorumluluk sahibi olduklarını anlatmak ya da rakiplerini sorumsuz kararlar, eylemler ya da icraatlar üzerinden eleştirmek için bu değere sıkça başvururlar. Diğer boyut ise millete yüklenen sorumluluktur. Türk siyasetinde sıkça karşılaştığımız “milli irade” kavramı etrafında, milletin siyasetin tek belirleyici gücü olarak konumlandırılması ve bu gücün gereği olarak sorumlu davranmaya davet edilmesi söz konusudur. “*Oyuna sahip çıkmak*” ya da oy vermenin bir vatandaşlık görevi olarak tanımlanması çerçevesinde “*ne olursa olsun oy kullanmak*” söylemleri üzerinden millete sorumluluk yüklenmekte ve bu sorumluluğun bilinciyle davranacağına yönelik inanç dile getirilmektedir. Baykal, verdiği oy ile iktidarı belirleme gücüne sahip olan milleti, çürümüş siyasetçilerin defterini dürmeye ve ayrıca geleceğe ve laik Türkiye’ye sahip çıkmaya çağırmaktadır. “*Yargıdan kaçmayan bir başbakan seçim*” (13 Ekim 2001/*Hürriyet*) başlığıyla yansıyan konuşmasında Baykal, geçmişin yanlış ekonomi politikaları ve yolsuzluklar sonucunda geline duruma dikkat çekerek “*Şikayet hakkınız kalmaz*” uyarısıyla millete yaşananları göz önünde tutarak oy verme sorumluluğunu yüklemiştir. 2002 seçim dönemi değerlendirildiğinde yaşanan sorunların siyasal söylemin önceliklerini doğrudan belirlediği analiz sonucunda tespit edilmiştir.

3.2. 2007 Seçimi: Sorumluluğunu Bilen Başarılı Bir İktidar Vaadi

2007 Türkiyesine baktığımızda, toplumun Cumhurbaşkanlığı seçimi üzerinden bir düzen tartışması içine girdiği görülmektedir. Mevcut siyasal iktidarın 27 Nisan 2007’de

Meclis'te yapılan oylamada cumhurbaşkanını* seçecek çoğunluğu sağlayamaması üzerine başlayan gerginlik, hızla topluma yayılmış ve cumhurbaşkanı adayı üzerinde uzlaşma sağlanamaması tartışmaları körüklemiştir. Laik-antilaik karşıtlığı üzerinden yükselen toplumsal tansiyon, Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde düzenlenen Cumhuriyet Mitingleri ile zirve yapmış ve toplumdaki kutuplaşma iyice artmıştır. Muhalefet partilerinin açık destek verdiği bu mitinglere hakim olan sosyal düzen mesajları toplumdaki kamplaşmayı görünürleştirmiştir. Böyle bir ortamda Kasım 2007'de yapılması planlanan milletvekili seçimi Temmuz 2007'ye çekilmiştir. 2007 ayrıca Ortadoğu coğrafyasında yaşanan gelişmeler dolayısıyla Türkiye'ye yönelik terör tehdidinin toplumdaki endişeyi artırdığı bir dönemdir. Böyle bir süreçte toplum, 70'lerde ve 90'larda yaşanan koalisyon hükümetleri deneyiminden hareketle, olası bir koalisyon ihtimali ve iktidar krizine karşı siyasal istikrardan yana tavrını koymuş ve tek parti iktidarının devamı yönündeki isteğini seçimlerde göstermiştir. Dolayısıyla 22 Temmuz'da rasyonel gerekçelerin ön plana geçtiğini ve seçmenin duygusal, dinsel ya da siyasal inanç ve bağlılıklardan ziyade pragmatik bir tercih yaptığını söylemek mümkündür. Böyle bir atmosferde yapılan ve 18 siyasi parti ile çok sayıda bağımsız adayın yarıştığı 2007 seçiminden AKP, iktidardayken oylarını artırmayı başararak çıkmıştır (Yüzde 34,3 oy oranını yüzde 46,6'ya çıkarmıştır). Bu önemlidir, çünkü Türkiye'de "İktidar yıpranması" olarak kavramlaştırılan durum nedeniyle iktidar partisinin oylarının bir sonraki seçimde çoğunlukla düştüğü bir gerçektir.

Muhalefet ve iktidar partisinden oluşan iki partili yapı, 2007 seçimi sonrasında Meclis'e 7 siyasi parti ve çok sayıda bağımsız adayın girmesiyle bozulmuştur. Böylece farklı görüşlerin temsil edilebildiği bir meclis aritmetiği ortaya çıkmıştır. Bu durum araştırmamızın örneklemini belirlerken de temel alınmış ve alınan oy oranlarından hareketle AKP, CHP, DP (Demokrat Parti), GP, MHP, SP (Saadet Partisi) ve Bağımsız adaylar analize dahil edilmiştir. Taramalarımız sonucunda 2007 seçiminde siyasal söylemin kendi amaçlarını belirlemek, başarılı olmak ve sorumluluk sahibi olmak değerleri etrafında kurgulandığı tespit edilmiştir. Aşağıdaki grafikte 2007 seçimine katılan siyasal aktörlerin söylemlerinde en fazla atıf yaptıkları ilk 10 değer ve oranları yer almaktadır.

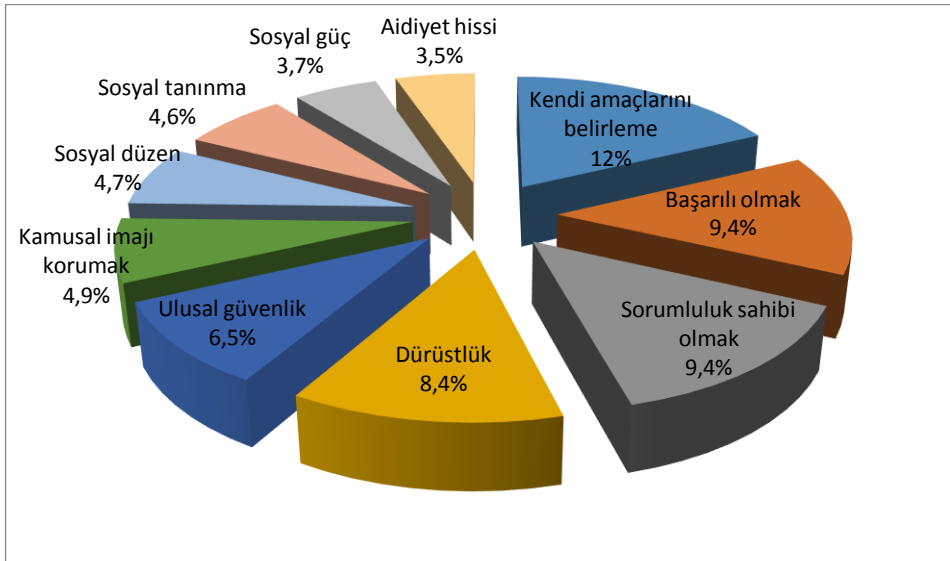
22 Temmuz'da seçmenin ekonomik durum ve beklentileri göz önünde bulundurarak oy verme davranışının siyasal söylemi doğrudan etkilediği görülmüştür. Nitekim farklı zamanlarda

---

* 27 Nisan 2007'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde gündeme gelen "salt çoğunluk" tartışması ve CHP'nin Anayasa Mahkemesi'ne başvurması sonucunda mahkemenin verdiği "367 şart" kararı üzerine AKP'nin Cumhurbaşkanı Adayı Abdullah Gül'ün seçilememesi, erken genel seçime giden yolu açmıştır (Özkan, b.y.).

yapılan araştırmalar da Türkiye’de ekonomik faktörlerin ve beklentilerin oy verme davranışı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Bulutay ve Yıldırım, 1969; arkoğlu, 1997, 2002; Kalaycığlu, 1999; Esmer, 2002; Başlevent, Kirmanoğlu ve şenatalar, 2004, 2009; Başlevent ve Kirmanoğlu, 2016). Bu nedenle siyasal aktörler, seçmenin ekonomideki hassasiyetlerine göre önerilerini, plan ve projelerini şekillendirmiştir. Tüm bunların sonucundaysa kendi amaçlarını belirlemek siyasetin en temel değerlerinden biri haline gelmektedir. Çünkü ikna sanatı olarak siyasette, bir için gerçekleştirilmesi için verilen söz ve ortaya konan plan olarak vaatlerin, seçmenin gündelik hayatında somut karşılığı olması nedeniyle ikna ediciliği yüksektir. Bu nedenle siyasal aktörler farklı ekonomi anlayışları ve kalkınma planları üzerinden amaçlarını ortaya koyma yarışına girerler. Kılıçdaroğlu, sosyal adalet sağlama amacı etrafında parti hedeflerini anlattığı konuşmasında, “Bizim sıfır açlık projemizle Türkiye’de açlığı tamamen yok etmek istiyoruz” (6 Temmuz 2007/Cumhuriyet) derken, Erdoğan, “İstanbul’un sorumlusuysam, Türkiye’nin sorumlusuysam Türkiye’nin mezarında bile yaşayana suyu götürmek zorundayız, götüreceğiz” (28 Haziran 2007/Yeni şafak) diyerek ekonomik anlamda kalkınmış bir ülke olma yolunda atılacak adımları sıralamıştır.

şekil-2: 22 Temmuz 2007 seçiminde ne çıkan ilk 10 değere ilişkin harita

Muhalefet partileri, 5 yıllık AKP iktidarının muhasebesini yaparak ve iktidarın sorumluluğunda olan ancak uygulanamayan politikaları hatırlatarak sorumluluk değeri üzerinden iktidarı eleştirmektedir. Bu bağlamda Baykal, terörün artışındaki sorumluluğu iktidarın başarısız icraatlarına dayandırmış, “Bu hükümet işbaşında kaldıkça terörle mücadele geri kalır” (3 Temmuz 2007/Radikal) diyerek başarısızlık değerine gönderme yapmıştır. Buna karşın Dışışleri Bakanı Abdullah Gül, başarıyı sorumluluk değeri ile ilişkilendirerek iktidar olarak amaçlarını vurgulamıştır; “Türkiye’yi çetelerden temizlemeye kararlıyız” (1 Temmuz

2007/*Yeni Şafak*). Gül, çetelerle mücadelenin arkasında siyasi iradenin kararlılığının bulunduğu ve geçmişte bu kararlılığın gösterilememesi nedeniyle sorunun çözülemediğine işaret etmiştir. Siyasal iletişim stratejileri değerlendirildiğinde iktidar olmanın avantajıyla seçime katılan parti ve adayların, “başarılı icraatlarına”, “sorumlu iktidar anlayışlarına” ya da “yaptıkları üzerinden yapacaklarına” vurgu yapmak için “iktidar olma” (Oktay 2002:145-147) stratejisini kullandıkları görülmüştür. Buna karşın muhalefet ise “meydan okuma” tarzı bir iletişim stratejisi ile iktidarın yaptıklarını ve politikalarını başarısızlık ve sorumsuzluk üzerinden kıyasıya eleştirme yoluna gitmiştir. Bu ayrımı siyasal aktörlerin 2007 seçim çalışmalarında açıkça görmek mümkün olmuştur.

3.3. 2011 Seçimi: Ne Yapacağını Bilen Dürüst Yönetim Vaadinin Başarısı

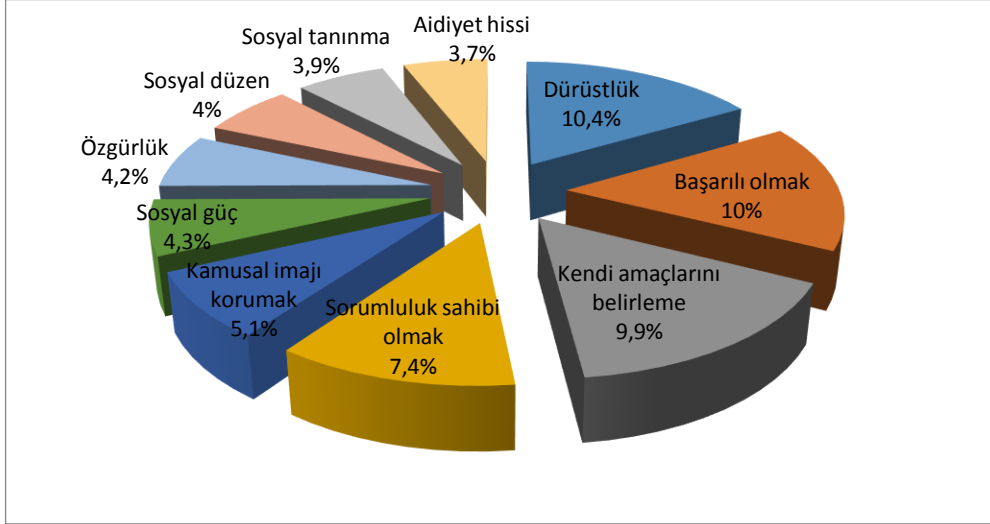
12 Haziran seçimi öncesinin Türkiye tablosuna baktığımızda, içerik açısından birbirinden çok farklı konuların gündemi belirlediği görülmektedir. Bu konular arasında; ülkedeki demokratikleşme çabaları doğrultusunda, Kürt meselesinin çözümüne yönelik olarak 2009’da başlatılan Açılım Süreci, 2010 yılında gerçekleşen 12 Eylül Anayasa Referandumu ve bu referandumun ardından tartışılmaya başlanan Yeni Türkiye söylemi yer almaktadır (Özhan, Ete ve Bölme, 2011). Uzun soluklu etkilere sahip bu konu başlıkları yanında ana muhalefet partisi CHP’de kaset skandalları nedeniyle yaşanan karmaşık lider değişimi ve sonrasında benzer bir sürecin MHP için söz konusu olması da dönemin önemli olaylarından. Ülke içindeki önemli gelişmeler ve tartışmalar kadar bölge ve dünyada yaşanan gelişmeler de 2011 seçimini etkilemiştir. 2010’da Tunus’ta başlayan *Arap Baharı* ardından bütün Ortadoğu’yu etkisi altına alan bir değişim dalgası yaratmıştır.

Çok sayıda parti ve bağımsız adayın katıldığı 2011 seçimi sonucunda AKP, CHP, MHP ve Bağımsız adaylardan oluşan bir meclis ortaya çıkmıştır. Yeni Anayasa çalışmaları doğrultusunda yeni bir gelecek inşa etme isteğiyle geçen bir seçim dönemi olarak 2011, AKP’nin iktidar olarak girmiş olduğu üçüncü seçim olması ve oylarını yüzde 49,8’e yükseltmesi açısından önemlidir. Bu yönüyle AKP iktidarı Türkiye’nin en uzun süreli iktidarı olarak tarihe adını yazdırmıştır. Çok sayıda partinin katıldığı 2011 seçiminde örneklem olarak, dönem siyasetinde etkili olduğu düşünülen AKP, CHP, MHP, SP ve Bağımsız adayların gazetelere yansıyan söylemleri incelenmiştir. Sonuç olarak 12 Haziran’ın dürüstlük, başarılı olmak ve kendi amaçlarını belirlemek değerlerinin öne çıktığı bir seçim dönemi olduğu tespit edilmiştir. Aşağıda 2011 seçimine katılan siyasal aktörlerin söylemlerinde öne çıkan ilk 10 değer aşağıdaki gibidir.

2011 seçiminde dürüstlük, farklı bağlamlarda siyasetin temel değeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunda ana muhalefet partisi CHP ve ardından MHP’de yaşanan kaset skandalları

ile bu kasetlerin elde edilme ve ortaya çıkma koşullarının etkisi büyüktür. Bu yaşananların dürüstlük değer alanına yaslanan açıklamalarla siyasal söyleme yansıdığı ve MHP'nin seçim çalışmalarını bu yaşananlara açıklama getirme ve gelen eleştirileri karşılama çabası üzerine inşa ettiği gözlenmiştir. MHP lideri Bahçeli'nin 26 Mayıs 2011 tarihli *Hürriyet* gazetesinde “*Kurşundan daha ağır*” başlığıyla yayınlanan konuşmasında yaşananlarla ilgili şunları söylemiştir;

Şekil-3: 12 Haziran 2011 seçiminde öne çıkan ilk 10 değere ilişkin harita

“Geçmiş dönemde çok zor zamanlar oldu. Karşı görüştekiler arasında kavgalar yaşandı. Bizim hareketimizi engellemek için kurşun sıktılar ama hiçbir zaman bu dönemdeki gibi ahlaksızca işler yapılmadı. Bu yapılanlar kurşundan da ağır... Çok adice bir şey.”

Dürüstlük değerinin bir diğer ele alınma şekli ise temiz siyaset vurgusuna ilişkindir. 14 Mayıs 2011 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde “*Çizilenler isyan etti*” başlığıyla yayınlanan konuşmasında Başbakan Erdoğan, temiz siyaset bağlamında AKP'nin dürüstlük değerine vurgu yapmıştır;

“Bazı bakanlar milletvekili adayı olmadıysa bunun gerekçeleri vardır. Bizim partimiz AKP. Temiz siyaset sözü vererek geldik. Benim bir bakanım bunu yapamaz. Bugüne kadar bazı bakanlarla alakalı atılmış adımlar varsa bunun gerekçeleri vardır. Bugün birçoğu milletvekili adayı olamadıysa nedenleri vardır. Milletvekillerim için de aynı şey geçerli”.

Erdoğan konuşmasında siyasette yaşanan ve dürüstlük değer alanına yaslanan gelişmelere farklı bir açıdan yaklaşmış ve AKP'nin vermiş olduğu temiz siyaset sözü çerçevesinde iç kontrol sisteminin koşulsuz çalıştığını vurgulamıştır.

Siyasal iletişim çalışmalarındaki “iktidar olma” ve “medyan okuma” stratejilerinin, 2011 seçimi özelinde dürüstlük değerine dayandırıldığı saptanmıştır. İktidar partisi konumundaki AKP, dürüst yönetim anlayışını öne çıkarmak ve rakiplerini temiz siyaset üzerinden eleştirmek için bu değeri kullanırken, muhalefet partileri iktidarın icraatlarını ve vaatlerini dürüstlük ve temiz siyaset açısından tartışmaya açarak meydan okumuşlardır. Tıpkı MHP lideri Bahçeli'nin Yeni Anayasa tartışmalarını dürüstlük değeri üzerinden ele aldığı konuşmada olduğu gibi;

“Başbakan Türk milletini yanıltarak siyaset yapıyor. Başbakan siyaset anlamında gerçekten dürüst ve cesursa seçimlerden önce anayasa taslağını milletin önüne koysun. Seçimlerden sonra cumhuriyetin niteliklerini değiştireceklerini ve genel af çıkaracaklarını açıklasın” (7 Haziran 2011/Cumhuriyet).

Bu tür eleştiriler karşısında AKP, 9 yıllık iktidar dönemine ithafen “yaptıklarımız yapacaklarımızın garantisidir” anlayışını benimsemiş ve başarı, dürüstlük ve sorumluluk üzerinden söylemini inşa etmiştir. Seçime katılan diğer partilerin de kendilerini ve yapacaklarını anlatmak konusunda bir yarış içine girdikleri görülmektedir.

SONUÇ

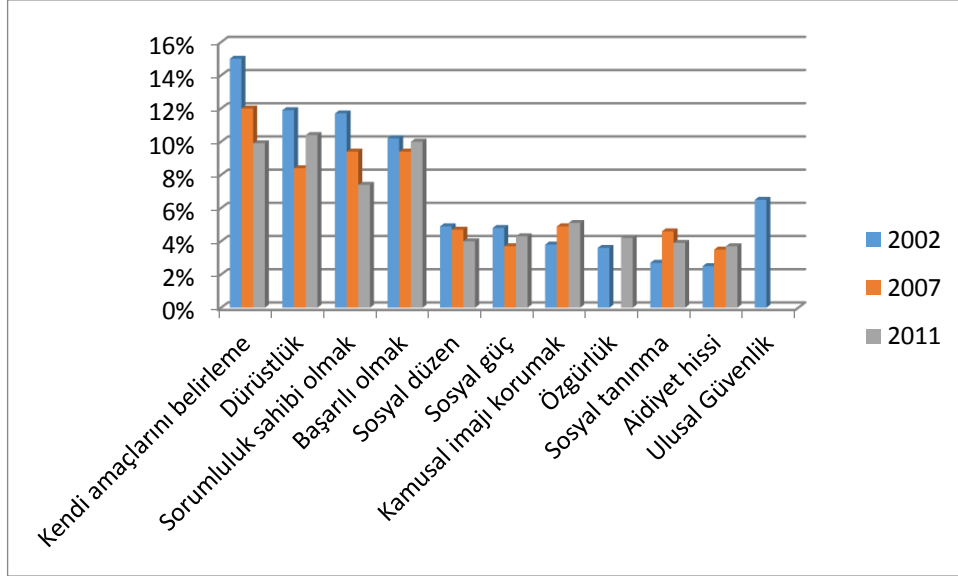
Durkheim'in (1985) “toplumsal olguların nedenini başka toplumsal olgularda aramak gerekir” görüşü özellikle seçim dönemleri ve siyasal tercihleri anlamak ve açıklamak açısından özellikle önemlidir. Bu bağlamda seçim sonuçlarında siyaset kadar konjonktürün de etkili olduğu bilinciyle ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutları içeren analizlere ihtiyaç vardır. Böyle bir amaçla yola çıkan Tübitak tarafından desteklenen bir araştırma projesi kapsamında elde edilen verilerin kullanıldığı bu çalışmada, 3 Kasım 2002, 22 Temmuz 2007 ve 12 Haziran 2011 seçimleri özelinde, Türkiye siyasetinde öne çıkan değerler saptanmıştır. Analizler yapılırken seçim dönemleri ve bu dönemlerde artan tartışmalar göz önünde bulundurularak siyasal söylemler çözümlenmeye çalışılmıştır. Zira Türkiye gibi gündemi hemen her gün radikal şekilde değişen ülkelerde, siyasetin ve genel olarak toplumlardaki en önemli siyasal eylem olarak görülen seçimlerin bunun dışında kalması mümkün değildir.

Analizler sonucunda incelenen üç seçim döneminde de öne çıkan değerlerin değişmediği, sadece seçim döneminin koşullarına göre değerlerin yerlerinin farklılaştığı tespit edilmiştir.

Özellikle en fazla atfı yapılan ilk dört değer olan kendi amaçlarını belirleme, başarılı olmak, dürüstlük ve sorumluluk sahibi olmak değerlerinin sıradan politik kültürün ortak iyisini temsil eden değerler olarak siyasetin temel değerleri olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca siyasal aktörlerin farklı seçim dönemlerinde aynı değer alanına yaslanan söylemlerle seçmeni ikna

etmeye çalışmasından hareketle, ortak popüler politik kültürden beslenen bir söylemin siyasi iklime hakim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Şekil-3: 3 Kasım 2002, 22 Temmuz 2007 ve 12 Haziran 2011 seçiminde öne çıkan ilk 10 değer karşılaştırılması

Bu açıdan seçim dönemleri ayrı ayrı değerlendirildiğinde; 3 Kasım 2002 seçiminde 90'lar Türkiye'sinin temel sorunlarından olan yolsuzluk ve siyasal yozlaşma nedeniyle toplumda artan dürüst, güvenilir ve sorumluluklarını bilen iktidar özlemiyle ve beklentisiyle şekillenen bir seçim dönemi olduğu gözlenmektedir. Bu durum 3 Kasım seçiminde dürüstlük değerine yapılan yoğun atfın temel nedenidir. Rüşvet ve yolsuzluk skandallarının gölgesinde girilen bir seçim olması nedeniyle dürüstlük, 2002 seçiminde önemli bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra siyasal aktörler seçim süreçlerinde yapacakları icraatları anlatarak, değersel anlamda kendi amaçlarını belirleyerek, başarılı olacaklarını vurgulayarak ve sorumluluk sahibi bir iktidar olma sözüyle seçmeni ikna etmeye çalışmıştır. Dönemin tarihsel, ekonomik, siyasi ve toplumsal koşulları, incelenen partilerin benzer değer alanlarına dayanan söylemler geliştirmelerine yol açmıştır.

22 Temmuz 2007 seçim dönemi incelendiğinde, partilerin amaç, başarı ve sorumluluk değerleri üzerinden birbirini kıyasıya eleştirdiği bir seçim dönemi olduğu görülmüştür. 22 Temmuz'da siyasal aktörler, gündelik hayatta karşılığı olan vaatler yanında sosyal düzen, ulusal güvenlik ve iç uyum değerleriyle ilişkilendirilmiş amaçlar üzerinden nasıl bir iktidar vaat ettiklerini anlatmışlardır. Partilerin kendi yol planlarını ortaya koyarken de, diğer partileri "yaptıkları ve yapacakları" üzerinden eleştirirken de dönemsel özelliklerin dışına çıkmadıkları saptanmıştır. Burada önemli olan siyasetçilerin kendilerini nasıl ifade edecekleri ve siyasetteki diğer aktörlerden nasıl farklılaştıracakları meselesidir. Özellikle sorumluluk ve başarı değerleri

bu farkın ortaya konmasına yardımcı olan değerlerdir. Muhalefet, iktidarı üzerine düşen sorumluluğu yerine getiremeyen başarısız bir iktidar olarak eleştirmek için bu değerlere başvururken, iktidar ise muhalefetin iktidar olmanın sorumluluğunu bilmediği için “gerçekleştirilemeyecek boş vaatlere” başvurduğunu söyleyerek kendisini sorumlu ve başarılı bir iktidar olarak konumlandırmaktadır.

12 Haziran 2011 seçimi, farklı açılardan ele alınan dürüstlük değeri üzerinden partilerin kendilerini savundukları, başarılı yönetim anlayışlarını vurgulayarak geleceğe dair vaatlerde bulunmaya ve seçimde umut yaratmaya çalıştıkları bir dönem olmuştur. Partiler ayrıca rakip partilerin icraatlarını ve vaatlerini dürüstlük ve temiz siyaset açısından tartışmaya açarak meydan okuma stratejisiyle hareket ettikleri bir seçim dönemi olmuştur. Sonsöz olarak partilerin, hem kendilerini anlatma hem de rakiplerini eleştirme çabalarında değerler, toplumun beklentilerine cevap vermeyi ve ikna etmeyi kolaylaştıran bir unsur olarak siyasal söylemlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Akşin, S. (2006), “Siyasal Tarih-1995-2003”, *Yakınçağ Türkiye Tarihi-1980-2003*. İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 163-186.

Arıkan, G. ve Şekercioğlu, E. (2014), “Türkiye’de Muhafazkarlaşma: Kuşak Farkı var mı?”. *Alternatif Politika*, 6 (1), 62-93.

Avcı, N. (2007). *Toplumsal Değerler ve Gençlik*. Ankara: Siyasal.

Başlevent, C. Kirmanoğlu H. ve Şenatalar B. (2009). “Party Preferences and Economic Voting in Turkey (Now That The Crisis is Over)”. *Party Politics*, 15 (3), 377-391.

Başlevent, C. ve H. Kirmanoğlu (2010). "The Role of Basic Personal Values in Voting Behavior of Turkish People". *Problems and Issues in International Relations*, T. Mavrikos-Adamou (Ed.), Athens: ATINER, 135-48.

Başlevent, C., Kirmanoğlu H. ve Şenatalar B. (2004). “Voter Profiles and Fragmentation in The Turkish Party System”. *Party Politics*, 10 (3), 307-324.

Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*. Glencoe: Free Press.

Bilgin, N. (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem.

Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*. Ankara: Siyasal.

Bulutay, T. ve Yıldırım N. (1969), “Türk Seçmenlerinin Oy Verme Eğilimlerinde İktisadi Sebeplerin Üzerinde Bir Deneme”. *SBF Dergisi*, 22, 7–39.

Caprara, G. V., Schwartz S. H., vd. (2006). “Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice”. *Political Psychology*, 27:1–28.

Caprara, G. V., Zimbardo P. G. (2004). "Personalizing Politics: A Congruency Model of Political Preferences". *American Psychologist*, 59 (7), 581–594.

Çarkoğlu, A. (1997). "Macro Economic Determinants of Electoral Support for Incumbents in Turkey, 1950–1995". *New Perspectives on Turkey*, 17, 75–96.

Çarkoğlu, A.(2002). "Turkey's November 2002 Elections: A New Beginning?". *Middle East Review of International Affairs* (MERIA), 6, 30–41.

Durkheim E. (1985). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. Ankara: Doğu Batı.

Esmer, Y. (2002). "At the Ballot Box: Determinants of Voting Behaviour in Turkey". Sabri Sayarı ve Yılmaz Esmer (Ed.), *Politics, Parties and Elections in Turkey*, London: Lynne Rienner.

Feldman, S. (2003). "Values, Ideology, and the Structure of Political Attitudes". *Oxford Handbook of Political Psychology*. Ed: Sears D. O., Huddy L. ve Jervis R., New York: Oxford University Press, 477–508.

Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. USA: Sage Publication.

Kalaycıoğlu, E. (1999). "The Shaping of Party Preferences in Turkey: Coping with the Post-Cold War Era". *New Perspectives on Turkey*, 20, 47–76.

Kirmanoglu, H. ve Başlevent C. (2012). "Using Basic Personal Values to Test Theories of Union Membership". *Socio-Economic Review*, 10 (4), 683-703.

Köse, A. (2016a). "Değer ve Siyaset İlişkisi: 22 Temmuz 2007 Seçimi Üzerine Bir Değer Analizi". *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 12 (3), 2-19.

Köse, A. (2016b). "2007 Seçiminin Siyasal Değer Haritası: Siyasetçilerin Söylemleri Üzerine Bir Değer Analizi". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2), 611-635.

Köse, A. ve Mustafa Y. (2012). *Seçimler ve Değerler*. Trabzon: Serander Yayınları.

Oktay, M. (2002). *Politikada Halkla İlişkiler*. İstanbul: Derin.

Özgür, E. (2013). "Yaşa Göre Değer Farklılıkları ve Siyasi Kuşak Aidiyeti", *Sosyoloji Dergisi*, 26 (3), 45-76.

Özhan T., Ete H. ve Bölme S. M. (2011). *SETA Analiz/2011'de Türkiye, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Vakfı*.

Özkan A. (Tarihsiz). "22 Temmuz 2007 Milletvekili Seçimleri'nin Siyasal İletişim Yönetimi Bağlamında Değerlendirilmesi", <http://www.siyasaliletisim.org/dr-abdullah-oezkan/dr-abdullah-oezkan/289-q22-temmuz-2007-milletvekili-secimlerinin-siyasal-letisim-yonetimi-baglaminda-degerlendirilmesi.html> (Erişim tarihi: 13.06.2016)

Özlem, D. (2002). “Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznelcilik/Rölativizm Tartışması Üzerine”. *Bilgi ve Değer*, Ankara: Vadi.

Rokeach, M. (1979), “The Two-Value Model of Political Ideology and British Politics”, *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 18, 169-172.

Rokeach, M. (1967). *Value Survey*. California: Sunnyvale.

Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.

Schwartz, S. H. (1992). “Universals in the Content and Structure of Values: Theory and Empirical Tests in 20 Countries”. *Advances in Experimental Social Psychology*. Zanna M. P. (Ed.), New York: Academic Press, 25, 1-65.

Schwartz, S. H. (1994). “Are there universal aspects in the content and structure of values?”. *Journal of Social Issues*, 50, 19-45.

Schwartz, S. H. (2006). “Basic human values: Theory, measurement, and applications”. *Revue Française de Sociologie*, 47, 249–288.

Schwartz, S. H., Caprara G. V. ve Vecchione M. (2010). “Basic Personal Values, Core Political Values and Voting: A Longitudinal Analysis”. *Political Psychology*, 31 (3), 421-452.

Schwartz, S. H., H. Kirmanoğlu, C. Başlevent, vd. (2014). “Basic Personal Values Underlie and Give Coherence to Political Values: A Cross-National Study in 15 Countries”. *Political Behavior*, 36 (4), 899-930.

Schwartz, S.H., ve Bilsky, W. (1987). “Toward A Universal Psychological Structure of Human Values”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53 (3), 550-562

Theodorson, G. A. ve Theodorson, A. G., (1979). *A Modern Dictionary of Sociology*. New York: Barnes & Noble.

Vecchione, M., H. Kirmanoğlu, C. Başlevent, vd. (2015). “Personal Values and Political Activism: A Cross-National Study”. *British Journal of Psychology*, 106 (1), 84-106.

BESLENME DEĞERLERİNİN AKTARIMI

Ayşe CANATAN¹

Hüseyin YADİGAROĞLU²

ÖZET

Bir toplumun nesnelere, objelere, söylencelere, olayları kıymetlendirme ölçütleri olan değerler toplumsallaşma yoluyla genç nesillere aktarılır. Bu ölçütler, bireysel ve toplumsal düzeyde işlevsel özelliklere sahiptir. İnsanlar, toplum tarafından nelerin onaylanıp nelerin onaylanmadığını aktarılan değerler vasıtasıyla öğrenirler. Değer aktarımıyla bireyler, nesne ve olaylara karşı geliştirilen kolektif tutumun bir parçası haline gelirler. Bu çalışmanın konusu, beslenme değerlerinin genç nesillere aktarımıdır. Gündelik hayatın yapısal ve fikirselleşme boyutlarıyla birlikte küreselleşme gibi makro süreçler beslenme değerlerini hızla tüketmektedir. Oysaki toplumsallaşma sürecinde -başta aile olmak üzere- sosyal çevreden edinilen beslenme değerleri vardır. Bu çalışmanın amacı, aile ve sosyal çevre ile genç nesiller arasındaki ilişkinin bir boyutu olarak beslenme değerlerinin aktarımının sosyolojik izahıdır. Bu amaçla; hangi besinler sıklıkla tercih edilmektedir? Beslenme değerleri aktarılırken kızlar veya erkekler arasında farklılık yapılmakta mıdır? Habitus ve beslenme arasında ilişki var mıdır? Ne tür beslenme tarzı tercih edilmektedir? Beslenme davranışı ile beslenme kültürü veya habitus arasında nasıl bir ilişki vardır? soruları cevaplanmaya çalışılacaktır. Nitel bir araştırma olarak tasarlanan bu çalışmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edildi. Çalışmanın örneklemini Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde öğrenim gören 18 öğrenci oluşturmaktadır. Veriler hem içerik analizi hem de temel düzey analiz teknikleriyle çözümlendi. Sonuç olarak, öğrencilerin aile ve sosyal çevrelerinden edindikleri beslenme değerlerini kısmen devam ettirdikleri görüldü.

Anahtar Kelimeler: değer, toplumsallaşma, habitus, beslenme

TRANSFER OF NUTRITION VALUES

ABSTRACT

Values are the criterion of objects and events that are communicated to the younger generations through the process of socialization. These criteria have functional characteristics at the individual and social level. People learn what is approved and what is not approved by

---

¹ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, canatan@gazi.edu.tr

² Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, hyadigaroglu@ktu.edu.tr

the society through the values that are transmitted. With value transfer, individuals become part of a collective attitude towards objects and events. The theme of this study is the transfer of nutritional values to younger generations. Macro processes such as globalization together with the structural and ideological dimensions of everyday life rapidly consume nutritional values. On the other hand, in the process of socialization, there are nutritional values obtained from the social environment. The aim of this study is to sociologically explain the transfer of nutritional values as a dimension of the relationship between family and social environment and young generation. For this purpose; Which foods are often preferred? Is there a difference between girls or boys when feeding nutritional values? Is there a relationship between habitus and nutrition? What kind of nutritional behavior is adopted? What is the relationship between feeding behavior and nutrition culture or habitus? In this study, which was designed as a qualitative study, the data was obtained by semi-structured interview technique. The sample of the study consists of 18 students studying at Karadeniz Technical University. Data were analyzed both by content analysis and by basic level analysis techniques. As a result, it was seen that the students continued the nutritional values they obtained from the family and social circles partially.

Keywords: value, socialization, habitus, nutrition

GİRİŞ

Değerler; “insanların cazip, güzel, iyi olanın veya kötü olanın ne olduğuna karar verirken kullandıkları kültürel olarak belirlenmiş standartlarıdır ve genel biçimde sosyal yaşamın ana hatlarını oluşturmaktır” (Macionis, 2013: 66). Toplumsal değerler; “paylaşırlar”, “ciddiye alınırlar”, “çoşkularla birlikte bulunur” ve kişiler arası uzlaşma gerektirdiği için diğer değerli nesnelere “soyutlanabilirler” (Fichter, 2002: 149). Parsons’a göre değerler, toplumsal sistemin devamlılığı için gereklidir. Onun düşüncesinde değerler, eylemlerin temelinde yer alır. Değer; eylemlerin sonuçlarını, araçlarını ve mevcut yönteminin seçimini ve grupların karakteristiğini veya bireylerin ayırıcı özelliklerini etkileyen bir kavramsallaştırma (Parsons, 1962: 395). Parsons eylemleri “kalıp değişkenler” (pattern variables) tipolojisiyle açıklar. Bu kalıp değişkenler, değerleri ve benimsenen bu değerlere bağlı olarak değişen eylem ve toplum tiplerini ifade etmektedir. Bu örüntü kalıpları: duygusallık-duygusal nötrlük, bireysel yönelim-kolektif yönelim, tikelci-evrensel, atfetme-başarı ve sınırlılık-yaygınlık ’tır (Parsons, 1991: 43). Bireyler bu kalıp değişkenlere göre eylemde bulunurlar. Örüntü kalıplarındaki değişim eylemlerin de değişmesine neden olmaktadır. Buna göre, günümüz beslenme değerlerinin değişmesi veya toplumsallaşma yoluyla aktarılan değerlerin bırakılması, toplumda benimsenen

kalıp değişkenlerden kaynaklanmaktadır. Şüphesiz ki bu kalıp değişkenler, modern gündelik hayat ve küreselleşen dünyadan bağımsız değildir. Aslında tüm bu süreç, geleneksel kültürden popüler kültüre geçiştir.

Toplumsallaşma sürecinin temel bir özelliği olarak değerler, yetişmiş nesiller tarafından yazılı veya sözlü biçimde genç nesillere aktarılır. Bu aktarım, genç nesillerin aile ve sosyal çevrenin deneyimlerini öğrenme ve içselleştirme sürecidir. Değer aktarımında bireyin içinde bulunduğu sosyokültürel çevre etkilidir. Kırsal yaşamda değerler, informel, yüz yüze ilişkilerle aktarılır. Yani birincil ilişkiler bağlamında değer aktarımı sağlanır. Kentsel yaşamda ise bu durum formel birim sürecinde gerçekleşir. Bu, değer aktarımının ikincil ilişkiler sürecinde gerçekleşmesidir. Örneğin, köylerde kızlar yemek yapmayı annelerinden öğrenirler. İzleyerek ve annenin gözetiminde hem teorik hem de pratik bilgiler öğrenilir. Şehir yaşantısında okulda veya etüt merkezlerinde çoğunlukla zamanını geçiren çocuklar ev işlerini gözlemleyemez ve deneyimleyemez. Annelerini yemek yaparken izleyemedikleri için yemek yapmayı kitaplardan öğrenirler (Goody, 2001: 159).

Biyolojik bir varlık olan insan hayatını devam ettirebilmesi için beslenmesi gerekir. Beslenme biyolojik varlıkların fizyolojik gereksinimlerinin başında gelir. Bu nedenle beslenme, biyolojik bir eylem olarak görülür. Ancak birçok yönüyle bu eylem, sosyolojik bir olgudur. Besinlerin üretim şekilleri, taşınması, saklanması, tüketim pratikleri, yaşa ve cinsiyete dayalı tüketim ve beslenmeye dair sahip olunan bilgiler sosyolojik unsurlardır. Her kültürde yenilebilir-yenilmez ayrımını bulmak mümkündür. Bu ayrımla bağlantılı olarak yenilebilir olanın nasıl ve hangi kurallara göre tüketileceği de bellidir (Beşirli, 2012; Beşirli, 2010).

Beslenmeye sosyolojik bakışta P. Bourdieu'nun "habitus" kavramı bilim insanlarına önemli bir perspektif sunmaktadır. Bourdieu'ya göre habitus, *"Bir eyleyicinin (veya benzer koşulların ürünü olan bir eyleyiciler kümesinin) pratiklerinin tümünü, hem özdeş (veya karşılıklı olarak tahvil edilebilir) kalıpların uygulanmasının bir ürünü olmasından dolayı sistemli kılan, hem de aynı zamanda başka yaşam stilini oluşturan pratiklerden belli bir sisteme göre ayrı kılan şeydir"* (Bourdieu, 2015: 255).

Habitus, sosyalleşme sürecinde bireylerin az çok bilinçsizce dünyanın nasıl algılanacağına, nasıl değerlendirileceğine ve nasıl davranılacağına dair şablonlardan meydana gelir (Jourdain ve Naulin, 2016: 42). Sosyokültürel çevre içerisinde sosyalleşen bireyler, kültürün öğeleri bağlamında toplumsal dünyayı algılayarak (habitus) kültürel sınıflandırma ve sıralama sistemlerini kurarlar. Bu bağlamda bu süreç farklı toplumsal grupların müzik, spor, sanat, mobilya, yemek gibi alanlardaki belirli kültürel edimlerinde ve tercihlerinde kendini gösterir ve bu grupların sınıfsal beğenilerini (zevklerini) meydana getirir (Yenal, 1996: 200).

Böylelikle habitusun, bireylerin tutum ve davranışlarına kaynaklık ettiğini söylememiz mümkündür.

1. METODOLOJİ

Beslenme değerlerinin aktarımını konu edinen bu çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle veriler elde edildi. Araştırma Karadeniz Teknik Üniversite'sinde eğitim gören 18 öğrenci ile yürütüldü. Maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği kullanıldı. Maksimum çeşitlilik örnekleme yönteminde amaç, “görel olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 136). Analiz sürecinde katılımcılar K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17 ve K18 şeklinde kodlandı. Örneklemin özellikleri şekil 1’de gösterildi.

Şekil 1. Araştırmaya katılan öğrencilerin özellikleri

Kod	Cinsiyet	Sınıf	Bölüm	Kaldığı Yer
K1	Erkek	3	Mimarlık	Öğrenci Yurdu
K2	Erkek	3	Çalışma Eko. ve End. İlişkileri	Aile Yanı
K3	Kız	4	Maliye	Öğrenci Evi
K4	Kız	3	İktisat	Öğrenci Yurdu
K5	Kız	4	Sosyoloji	Öğrenci Yurdu
K6	Kız	4	Sosyoloji	Aile Yanı
K7	Erkek	3	Tarih	Öğrenci Yurdu
K8	Kız	3	Çalışma Eko. ve End. İlişkileri	Aile Yanı
K9	Kız	3	Tarih	Öğrenci Evi
K10	Erkek	1	Tıp	Öğrenci Yurdu
K11	Erkek	1	Tıp	Öğrenci Yurdu
K12	Erkek	1	Tıp	Aile Yanı
K13	Kız	3	Çalışma Eko. ve End. İlişkileri	Aile Yanı
K14	Erkek	2	Makine Mühendisliği	Aile Yanı
K15	Erkek	4	Bilgisayar Mühendisliği	Öğrenci Evi
K16	Erkek	1	Makine Mühendisliği	Öğrenci Yurdu
K17	Erkek	3	İşletme	Öğrenci Yurdu
K18	Erkek	3	Mimarlık	Aile Yanı

2. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edildi. Verilerin analizinde temel düzey analizi ve içerik analizi kullanıldı. Temel düzey analizinde amaç,

araştırmacıların verilere etkisinin önüne geçmek ve yorumda bulunmadan veya çok az bir yorumla verileri değerlendirmektir. İçerik analizi ise, herhangi bir yazılı metnin ya da belgenin içeriğinin incelenmesi ve sayısal ya da istatistiksel olarak ortaya konulmasını içeren bir analiz çeşididir (Ekiz, 2015).

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde beslenme değerlerinin aktarımı, aktarılan bu değerlerin öğrenciler tarafından ne ölçüde devam ettirildiği ve devam ettirilmesinin önündeki toplumsal engellere ve tüm bunların sosyolojik yorumuna yer verildi. Elde edilen bulgular; “*söyleyin ne yiyeyim?*”, “*sen erkeksin çok ye!*” ve “*hızlı ve zorunlu!*” olmak üzere üç temada incelendi.

Söyleyin Ne Yiyeyim?

Öğrencilere ailelerinden beslenmeyle ilgili edindikleri bilgi veya alışkanlıkların neler olduğu soruldu. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin hepsinin ailelerinden beslenmeye dair teorik ve pratik bilgiler öğrendikleri görüldü. Şekil 2 araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinin beslenmeye yönelik davranış ve tutumları özetlemektedir.

Şekil 2 incelendiğinde ailelerin özellikle “sağlıklı beslenme”, “düzenli beslenme” ve “kahvaltı yapma” konusunda daha çok yönlendirici olduklarını görmekteyiz. Tabloda dikkat çeken diğer bir husus ise, ailelerin sofrada nasıl davranılması gerektiğine dair yaptığı telkinlerdir. Sofra adabı yemek kültürümüzün vazgeçilmez bir parçasıdır ve ebeveynlerin çocuklarına kazandırdıkları temel değerlerden biridir.

Beslenme değerlerinin aktarımıyla ilgili olarak K3 ailesinin özellikle annesinin kendisine etkilerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Annemden kalma alışkanlık sabah kahvaltısı yapmadan evden çıkmam. Yoğurt tüketme alışkanlığım da babamdan kalma. Yemek yapmayı annemden öğrendim. Annem benim rol modelim, beni çok etkiledi. Her şeyi öğretti. Düzenli yemem, dışarda yemiyor olmamın en önemli nedeni annemdir. Evde yemek yap der. Sürekli dışarda yeme der!”

Şekil 2. Ailenin beslenmeye yönelik davranış ve tutumları

Kod	Evde yemelisin!	Düzenli beslen	Kahvaltı yap!	Tabağını bitir!	Hayvansal gıda tüket	Sofra adabı	Yemek seçme!	Meyve/ sebze tüket	Sağlıklı beslen	Yemek pişirme	Dışarda yeme!
K1		✓							✓		
K2			✓	✓	✓						
K3	✓	✓	✓		✓					✓	✓
K4		✓	✓				✓		✓		
K5									✓	✓	✓
K6							✓		✓		✓
K7			✓			✓			✓		

K8			✓					✓			
K9		✓			✓	✓				✓	
K10		✓	✓		✓		✓				
K11			✓					✓			
K12		✓			✓		✓	✓	✓		
K13						✓			✓	✓	
K14		✓						✓			
K15						✓				✓	
K16									✓		✓
K17	✓										✓
K18						✓					✓

K7 beslenme kültürü ile ilgili aileden edindiği bilgi ve birikimi şu şekilde ifade etmiştir:

“Genellikle sağlıklı olan şeyleri tüketmem gerektiğini aileden öğrendim. Yağlı yememe, hızlı yememe, hamur yeme! Mesela kilo aldırır. Aileden öğrendim. Yemeğimi bitirmeden kalkmıyorum. Babam çok tembihledi. Sonra yarım bir şey bırakmıyorum. Sofradan herkes kalkmadıkça ben de kalkmıyorum. Sofra adabı yani...”

Sofra adabı beslenme kültürümüzde önemli bir yere sahiptir. Sofra adabı, sofrada nasıl davranılması gerektiğini içeren bir dizi informel kural ve pratikleri içerir. Kaşık nasıl tutulur, yemekten ne zaman kalkılır, sofrada düzeni nasıl olmalıdır vb. kurallar sofrada adabı içerisinde yer alır. Tüm bu kural ve pratikler bireyler tarafından habihsa bağı olarak içselleştirilir. Kız öğrenci yurdunda kalan K9 aileden edindiği beslenme değerleriyle ilgili olarak şunları aktarmıştır:

“Sofra adabını evden öğrendim. Akşam herkes oturur yemek yer. Ben yemek yapınca çok yaparım. İki üç gün gider. Annemden öğrendim. O hep yemekleri çok yapar. Misafir gelir yemeksiz ev olmaz diye. Sofra düzeni. Günde üç öğün yemek hep ailemden öğrendim. Annemin fast foodla işi olmaz. Annem beni beslenme konusunda çok etkiledi. Babam mesela et konusunda çok yememi isterdi. Ama ben sevmiyorum eti”

Beslenme değerlerinin aktarımında aileler cinsiyetçi bir tutum sergileyebilmektedirler. Toplumsal cinsiyete bağı olarak kız veya erkek kimliğe göre değer aktarımı farklılaşabilmektedir. Aileler kızlarına yemek pişirmeyi öğretmekte ve bir bakıma onları evliliğe hazırlamaktadırlar. Bu konuda K5 deneyimlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Annemden yemek yapmayı öğrendim. Turşu kavurmayı öğrendim. Annem sürekli kızım dışarda yeme der. Yağlı, kötü yemek onlar. Ailece evde çok su içmeyiz. Ben de çok içmem. Akşam yemeğini erken yemeyi aileden öğrendim. Annem çok etkiledi. Çünkü annemi görüyorum mutfakta. Nasıl yemek yaptığını görüyorum. Öğütlerini dinliyorum”

K5'in aktardıklarına baktığımızda annenin beslenme değerleriyle ilgili ana figür olduğunu görmekteyiz. Yemek nasıl yapılır? Hangi yemekler zararlıdır? Yemek saatleri nelerdir? Dışarda yemek yenmemesi gibi birçok bilgi ve pratik birer değer olarak anne tarafından aktarılmıştır.

Sen Erkeksin Çok Ye!

Toplumsal cinsiyetin kaynağı eril veya dişil olarak toplumsallaştırılmadır. Eril kimliğe olan vurgu, beslenme konusunda da kendini göstermektedir. Görüşmelerde öğrencilere kız veya erkek olmanız beslenme değerlerinin aktarımında bir farklılığa neden olup olmadığı soruldu. Sosyal çevrenin erkek veya kız kimliğe göre değerleri aktardığı ve toplumun erkek algısının “yemek pişirmeyen”, “çok yiyen” ve “güçlü bir bedene sahip” insanlar olduğu görüldü. Şekil 3 beslenme kültüründe ailelerin cinsiyetçi tutumlarını özetlemektedir.

Beslenme değerlerinin aktarımıyla ilgili olarak K3 ailesinin özellikle annesinin kendisine etkilerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Annemden kalma alışkanlık sabah kahvaltısı yapmadan evden çıkmam. Yoğurt tüketme alışkanlığım da babamdan kalma. Yemek yapmayı annemden öğrendim. Annem benim rol modelim, beni çok etkiledi. Her şeyi öğretti. Düzenli yemem, dışarda yemiyor olmamın en önemli nedeni annemdir. Evde yemek yap der. Sürekli dışarda yeme der!”

Şekil 3'e baktığımızda 11 öğrencinin beslenme değerlerinin aktarımında kız-erkek farkı olduğunu ifade ettiklerini görmekteyiz. “Erkek adam çok yer!” diyen 6 öğrenci ve “güçlü olmalısın” diyen 2 erkek öğrenci vardır. Ailesinden yemek yapmayı öğrenen 2, kilo almaması gerektiği söylenen 1 öğrenci vardır. Son olarak kız erkek farkı yok diyen 7 öğrenci olduğunu görmekteyiz.

Şekil 3. Beslenme kültüründe ailelerin cinsiyet bağlamında tutumları

Kod	Fark var	Erkek adam çok yer!	Güçlü olmalısın	Yemek nasıl yapılır?	Kilo almamalısın	Fark yok
K1						✓
K2	✓	✓	✓			
K3						✓
K4	✓					
K5	✓			✓		
K6						✓
K7						✓
K8	✓					
K9	✓			✓		
K10	✓					
K11	✓	✓				
K12	✓	✓				
K13	✓	✓			✓	

K14						✓
K15						✓
K16	✓	✓				
K17						✓
K18	✓	✓	✓			

Değer aktarımı nesiller arası bir iletişim ağıdır. Beslenme konusunda en fazla dedesinin etkili olduğunu söyleyen K2 erkek olduğu için deneyimlediği farklılıkları şu şekilde ifade etmiştir:

“Beni en çok dedem etkiledi. Tabağında yemek bırakma der. Bol su iç der. Yoğurt ye der. ... Tavuk yiyorum erkek olduğum için güçlü olmam lazım. Dedem çok ye der!”

Değer aktarımında kız-erkek farkı olduğunu söyleyen K13 aynı zamanda kadın ve erkek beden imajları arasındaki farka da değinmektedir:

“Kız-erkek farkı var. Erkekler ne bulsa yerler. Erkek kardeşim ne bulsa yiyor. Erkek kardeşime aman şunu yeme kilo alırsın diye kimse bir şey söylemiyor. Kardeşime sıra gelince ye diyor. Bana sıra gelince biraz kısıyor”

Erkek-kız ayrımını K11 ise şu şekilde bize aktarmıştır:

“Kız-erkek ayrımı var. Mesela ablam tabağını bitirmese baskı yok. Ama ben yemesem onları bitir olur mu öyle şey diyorlar. İllaki bitirmek zorundayım. Tabaklar masaya geldiğinde benim tabak bellidir. Doluluk oranı en fazla benim tabaktadır. Annem daha fazla yiyim diye baskı yapar. Bide kızların zayıf olma gibi bir düşünceleri var. Hani kilo aldıkça kendilerini kötü hissediyorlar psikolojik olarak. O yüzden onlara çok baskı yapılmıyor. Bir de ablama yemek yapmayı öğretti bana öğretmedi annem”

K11’in söylediklerinde iki husus dikkat çekicidir. İlk husus, erkek ve kızlar arasındaki beslenme farklılığının eril kimliğe göre nasıl inşa edildiğidir. Aileler erkek çocuklarına fazla yemeleri gerektiğini söylerken kız çocuklarına kilo alma gibi bedensel sorunları öne sürerek az yemeleri gerektiğini öğütlemektedir. Bourdieu düşüncesinde beden, habitus ve eril tahakkümün merkezinde yer alır. Ona göre,

“Cinsler arasındaki bölünme burada ‘şeylerin düzenine dahil’miş gibi görünür, tıpkı kimi zaman normal, doğal, hatta kaçınılmaz olan hakkında konuştuğumuz gibi: aynı anda hem, nesnelleştirilmiş haliyle, şeylerde (örneğin tüm kısımları ‘cinsiyetlendirilmiş’ olan evde), tüm toplumsal dünyada, hem de, bedene gömülü haliyle bedenlerde, eyleyicilerin habitus’unda mevcuttur; buralarda, algılama, düşünme ve eyleme şemaları sistemleri olarak işleyiş gösterir” (Bourdieu, 2014: 21).

Beslenme değerlerinin aktarımındaki cinsiyetçi tutum eril tahakküm ve habitusla bağlantılıdır. Çünkü Bourdieu’nun ifadesiyle, “toplumsal dünya, bedeni cinsiyetlendirilmiş bir

gerçeklik ve cinsiyetlendirici görüş ve bölünme esaslarının taşıyıcısı olarak inşa eder” (Bourdieu, 2014: 22). Ailelerin kızlara “beslenmene dikkat et” ve “kilo alma” şeklindeki telkinleri eril tahakkümün somut göstergesidir.

Zorunlu ve Hızlı

Görüşmelerde öğrencilere beslenme düzenlerini belirleyen unsurlar da soruldu. Öğrenciler aileden öğrenilen beslenme alışkanlıklarını ne ölçüde devam ettirebilmektedirler? Görüşmeler sonucunda; ders saatleri, sınav dönemleri, ödevler, ikinci veya örgün öğretim olma ve barınma yerlerinin beslenme düzeni üzerinde etkili olduğu görüldü. Şekil 4 öğrencilerin beslenme düzenini etkileyen unsurları özetlemektedir.

Şekil 4’e baktığımızda, 10 öğrenci “ders saatlerini” ve “barınma yeri”nin beslenme düzeninde belirleyici olduğunu söylediğini görmekteyiz. Fast-food ürünleri “çok lezzetli” bulunduğu için tüketen 5 öğrenci vardır. 4 öğrenci “hızlı tüketme”nin besin tercihini etkilediğini söylemiştir. “Maddi imkânların belirleyici olduğunu söyleyen 3, “sınav ve ödev”lerin belirleyici olduğunu söyleyen ise 2 öğrenci vardır.

Şekil 4. *Beslenme düzenini etkileyen unsurlar*

Kod	Ders saatleri	Fast-food çok lezzetli	Barınma yeri	Hızlı tüketebilme	Sınav/ödevler	Maddi imkân
K1	✓		✓	✓		
K2	✓					
K3	✓					
K4		✓				
K5	✓	✓	✓			
K6	✓		✓			
K7	✓		✓	✓		
K8			✓			
K9	✓		✓			✓
K10	✓					
K11		✓		✓		
K12			✓		✓	
K13		✓				
K14			✓			
K15			✓	✓		
K16	✓		✓			✓
K17	✓	✓				✓
K18					✓	

Ders saatleri ve barınma yeri öğrencilerin zorunlu olarak hızlı tüketilebilen besinleri tercih etme nedenleridir. Öğrencilerin fast-food tüketimini tercih etmelerine etki eden en önemli neden ise zaman-hız faktörüdür (Yazıcıoğlu vd. 2013: 40).

Zaman-hız faktörü hem bazı öğünlerin atlanmasına neden olmakta hem de beslenme türünü belirlemektedir. K11 bu konuda şunları söylemiştir:

“Mesela annem sürekli söyler kahvaltını iyi yap öğlen yemeğini çok ye. Akşama ye. Yemene dikkat etki dinç ol der. Ama sabah kahvaltısını yapamıyoruz sabah erken ders olunca. Kantinden poşete ne koyuyorsak alıp çıkıyoruz. Akşam yemeğinde sınav olduğu zamanlar hızlı yiyip çıkmaya gayret ediyoruz” (K11)

Öğrenci yurdunda kalan K7 beslenme düzeniyle ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

“Beslenme ihtiyacımı pratik ev yemekleriyle. Hazır çorbalar, hazır makarna, hazır ürünlerle. Yurtta kaldığımız için böyle. ... İkinci öğretim olduğumuz için öğle yemeğini yiyemiyoruz. O yüzden bir sabah bir akşam yiyoruz”.

Ders saatlerinin yanı sıra, barınma yeri, maddi koşullar ve öğrencilerin –özellikle erkek- yemek yapma konusundaki bilgisizlikleri hızlı ve kolay tüketebilecekleri ürünleri tercih etmelerine neden olmaktadır.

“Evden uzak olduğumuz için düzensizlik var. Bölüm de zor olduğu için stres, düzensizlik var. Yemekhanede, kantinde, genelde dışarda yiyoruz. ... -Fast food- Olabildiğince az kullanmaya çalışıyorum. Ama mecbur yiyoruz. Derslerden dolayı öyle oluyor. Yazın mesela eve gidince böyle olmuyor”

Fast food ürünler sahip oldukları yapay lezzetlerle öğrencileri bu ürünleri tüketmeye teşvik etmektedir. K4 kendisine öğretilen beslenme alışkanlıklarından farklı olarak fast food’u tercih etmesini şu şekilde ifade etmiştir:

“Genellikle fast food yiyorum. Fast food bence çok güzeller. Zararlı yiyecekler ama tatları güzel. Bol yağlı, pizza, hamburgerler. Bütün yediğim şeyler. Zararlı yani ama aç kalmamak için yiyorum. Seviyorum yani”

Barınma yerleri öğrencilerin beslenme tercihlerini fazlasıyla belirlemektedir. Aile yanında kalan öğrenciler toplumsallaşma sürecinde edindikleri beslenme değerlerini devam ettirebilmektedirler. Ancak yurttan veya öğrenci evinde kalanlar hızlı yapıp tüketebilecekleri ürünleri tercih etmek zorunda kalmaktadırlar. Öğrenci yurdunda kalan K16 beslenme düzeniyle ilgili şunları söylemiştir:

“Genel olarak yurttan yiyoruz. Ama yurttan pek beslenilmiyor. Almıyoruz pek. Yurdundan yemeklerini sevmiyoruz. ... Sabah yemiyoruz genelde. Öğle okulda olursak okulda yiyoruz. Kantinde. Onun dışında zaten öğlen kalktığımız için pek öğlen de yemiyoruz. Saat 12’ye kadar

yemiyoruz. Akşam fast-food yiyoruz dışarda. Her gün dışarda yediğimiz için belli bir şeyi tercih edemiyoruz. Çünkü maddi olarak da sıkıntıya sokuyor bizi”

K16'nın aktardıklarında özellikle öğrenci yurdunda kalmanın beslenme davranışına olan etkilerini görmekteyiz. Yurttan kalan öğrencilerin için aileden edinilen beslenme alışkanlıklarını devam ettirmeleri çok zordur. Bu nedenle riskleri bilinmesine rağmen zorunlu olarak hızlı tüketilen fast-food ürünler tercih edilmektedir.

SONUÇ

Beslenme değerlerinin aktarımını konu edine bu çalışmada öğrencilerin beslenme düzenleriyle ilgili olarak, aileden edindikleri değerleri kısmen devam ettirebildikleri görüldü. Habitus ve beslenme davranışı arasında sıkı bir ilişki olmasına rağmen, aileden aktarılan değerlerin öğrencilerin gündelik hayatları içerisinde buldukları koşullar çerçevesi içinde etkisini yitirdiği görüldü. Buna göre beslenme değerleri aktarımı ve öğrencilerin mevcut beslenme alışkanlıklarıyla ilgili ulaşılan sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Ders saatleri, birinci veya ikinci öğrenim olma, ödevler, sınavlar ve projeler beslenme düzenini etkilemektedir.
- Habitus ve beslenme alışkanlıkları arasında sıkı bir ilişki olmasına rağmen, popüler kültürün benimsenmesiyle bağlantılı olarak beslenme alışkanlıkları da değişmektedir.
- Aile yanında kalan öğrenciler beslenme değerlerini devam ettirebilmektedirler.
- Öğrenci yurdu veya öğrenci evinde kalan öğrenciler ise aileden öğrenilen değerleri kısmen devam ettirebilmektedirler.
- Öğrencilerin yerel düzeydeki beslenme değerleri ile küresel modern dünyanın beslenme değerleri arasında kaldıkları görülmektedir. Çünkü bir taraftan aileden öğrenilen ama devam ettirebilme imkânı olmayan beslenme değerleri diğer yandan da modern gündelik hayatın getirisi olan küresel beslenme alışkanlıkları öğrencileri kuşatmaktadır.
- Fast-food ve GDO'lu ürünlerin zararları bilinmesine rağmen öğrenciler gündelik hayatın düzeni içinde bu ürünleri tüketmek durumunda kalmaktadırlar.
- Beslenme değerlerinin aktarımında cinsiyetçi bir tutum vardır. Erkek veya kız olma durumuna göre değer aktarımı farklılaşmaktadır. Aileler erkek çocuklarına daha fazla yemeleri konusunda telkinlerde bulunurken kız çocuklarının beden imajı göz önüne alınarak beslenmeleri gerektiği söylenmektedir.
- Beslenme değerlerinin aktarımı kuşaklar arası bir iletişimdir. Ancak bugün, aile yanında kalan öğrenciler dahil, küresel beslenme kültürü ve beslenme eğilimleri ile mevcut değerleri sürdürmede sorunlar yaşayabilmektedirler. Ailesinden uzakta eğitim gören öğrenciler

ise bir değer olarak beslenmeyi kabul etmenin dışında biyolojik açlık ihtiyaını giderme amacındadırlar.

KAYNAKÇA

- Beşirli, H. (2010). Yemek, Kültür ve Kimlik, *Milli Folklor*, 87 (22), 159-169.
- Beşirli, H. (2012). Yemek Sosyolojisi, Ankara: Phoenix.
- Bourdieu, P. (2014). Eril Tahakküm, Bediz Yılmaz (ev.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- Bourdieu, P. (2015). Ayrım- Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi, Derya Fırat ve Günce Berkkurt (ev.). Ankara: Heretik.
- Ekiz, D. (2015). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, (4. Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fichter, J. (2002). Sosyoloji Nedir, Nilgün elebi (ev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Goody, J. (2001). Yaban Aklın Evcilleştirilmesi, Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Jourdain, A., Naulin, S. (2016). Pierre Bourdieu'nun Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları, yk Elitez (ev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Macionis, J. J. (2013). Sosyoloji, Tuğçe Poyraz Tacoğlu (ev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Parsons, T. (1962). Toward a General Theory of Action, Harper and Row, Inc.
- Parsons, T. (1991). The Social System, London: Routledge Taylor & Francis Group.
- Yenal, Z. N. (1996). Bir Araştırma Alanı Olarak Yeme-İçme Tarihi ve Sosyolojisi, *Toplum ve Bilim*, 71, (Kış), 195-227.
- Yıldırım, A. şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (9. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN 26. DÖNEM KADIN MİLLETVEKİLLERİNİN SOSYAL MEDYA HESAPLARI ÜZERİNE YANSIMASI

Ayşenur AKYAZI¹

Erhan AKYAZI²

ÖZET

Tarih boyunca şiddet, uygulama şekillerinden, uygulanan canlı veya cansız türlerine kadar farklı şekillerde tezahür etmiştir. Bunlardan en acı olanı ise belki de insanın insana uyguladığı şiddettir. Kadın erkek arasındaki önemli bir bağı teşkil eden sevgi dahi, çoğu zaman şiddetin kaynağını oluşturabilmektedir. Şiddet fiziksel, cinsel, sözel, ekonomik ve psikolojik gibi farklı türlerde olabirse de, gücün erkekten yana evrilmesinden kaynaklı olarak şiddet gören taraf çoğunlukla kadın olmaktadır. Medyada zaman zaman kadına yönelik bu şiddeti meşrulaştırmaya yönelik haber ve yorumlara şahit olunmaktadır. Herkese anonim kimliklerle kişisel yayıncılık imkânı sunan internet ve sosyal medya gibi dijital platformlar da bu durumun boyutunu genişletici bir etki yaratmaktadır. Çalışmanın kadına yönelik şiddete farklı bir perspektiften dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Hemcinsleri olan kadın milletvekillerinin soruna yaklaşımlarını sergilemesi çalışmayı önemli kılmaktadır. Çalışmada yöntem olarak nicel verilerin özetlenmesi şeklinde açıklanabilecek bir çözümleme yöntemi olarak içerik analizi kullanılmıştır. Bu kapsamda kadına yönelik şiddetin internet ve sosyal medyaya yansımaları Türkiye Büyük Millet Meclisi 26. dönem kadın milletvekillerinin kişisel sosyal medya hesaplarındaki paylaştıkları içerikler ile analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Sosyal Medya, Şiddet

REFLECTION OF VIOLENCE AGAINST WOMEN ON SOCIAL MEDIA: A STUDY ON SOCIAL MEDIA ACCOUNTS OF 26TH TERM WOMEN MEMBER OF PARLIAMENTS

ABSTRACT

Throughout history, violence has manifested itself in forms ranging from application to living or inanimate species. Perhaps the most painful of these is the violence that a person applies to another person. Even love, which is an important link between men and women, can

---

¹ Yrd.Doç.Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi İletişim Fakültesi, aakyazi@yahoo.com

² Prof.Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, eakyazi@marmara.edu.tr

often be a source of violence. Although the violence may be in different types such as physical, sexual, verbal, economic and psychological, the exposed side is mainly women because of the evolution of the power towards the man. News and comments about the legitimization of this violence towards the woman are witnessed from time to time in the media. Digital platforms such as the internet and social media, which offer personal publishing opportunities with anonymous identities, also have an expanding effect on the size of this situation. The aim of this study is to attract attention to violence against women from a different perspective. The study is important, as it shows how the female MP's approach to this problem. In this study, content analysis is used as a method of analysis which can be explained as a summarizing of quantitative data. In this context, the reflection of the violence towards women on internet and social media will be analyzed with the contents of the personal internet pages and social media accounts of 26th term women MPs of the Turkish Grand National Assembly.

Keywords: Social Media, Violence, Woman

GİRİŞ

Türk Dil Kurumu şiddeti “karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma”, “kaba güç” ve “duygu veya davranışta aşırılık” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2017). Bir başka sözlükte de şiddet “yaralama veya hasar vermek için kullanılan fiziksel kuvvet”, “uygunsuz davranış” olarak açıklanmaktadır (Etymonline, 2017). Her iki sözlükte de ortak olan fiziksel ve kaba kuvvet kullanma kavramı tüm doğada görülen ve tüm canlılara özgü bir davranış gibi görünse de, düşünme yeteneği ile diğer canlılardan ayrılan insan söz konusu olduğunda şiddetin planlı bir davranış olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bir başka kaynakta ise şiddet biri veya bir grubun bir başka kişi veya grubun bedensel veya törel bütünlüğüne, mallarına, simgesel ve sembolik kültürel değerlerine zarar verecek şekilde davranması olarak tanımlanmaktadır (Gümüş, 2006).

1. LİTERATÜR

Farklı kategorilere göre şiddet ile ilgili değişik sınıflandırmalar yapmak mümkündür. Örneğin güdülemeye göre baskı, kan davası, namus cinayeti vb. şiddet türleri ile karşılaşılırken, suça yönelik olup olmama durumuna göre cinayet, hırsızlık, yönetimde kayırma vb. suç türleri karşımıza çıkmakta, kapsamına göre bir ayrıma gidildiğinde ise yaralama, yağma, intihar vb. suç türleri gündeme gelmektedir (Kaya, 2006).

Kadına yönelik şiddet kendi içerisinde kategorize edildiğinde genel olarak şu alt şiddet türlerine rastlanmaktadır:

- Fiziksel şiddet: Acımasız, dışsal ve acı verici olan fiziksel şiddet, ölçülebilir tek şiddet türü olan fiziksel şiddet kişilere dolaysız olarak zarar verir. En belirgin olarak tokat atmak, silahla yaralamak ve öldürmek şeklinde ortaya çıkmaktadır (Scheisinger, 1994).

- Sözel şiddet: Kişiliğe saldırma, dolaylı veya doğrudan aşağılama, alay etme, küçük düşürme ve tehdit şeklinde kendisini gösteren yaygın bir şiddet türüdür.

- Ekonomik şiddet: Kadının çalışmasına engel olmak, parasına el koymak gibi ekonomik kaynakların bir yaptırım aracı olarak kullanılması şeklinde görünen şiddet türüdür.

- Cinsel şiddet: Tecavüz, cinsel taciz gibi kadının baskı ile cinsel yönden istismar edilmesi şeklinde ortaya çıkan şiddet türüdür.

- Psikolojik şiddet: İletişimi kesmek, görüşlerini açıklamasını engellemek, kendine olan güveninin yitirmesini sağlamak şeklinde görünen şiddet türüdür.

- Sosyal şiddet: Çeşitli kuralları bahane ederek kadının toplumla ilişkisini kesmek, gittiği yerleri takip etmek, kıskançlık gösterilerinde bulunmak şeklinde ortaya çıkan şiddet türüdür.

- Kamusal şiddet: Özellikle gözaltı ve hapislik durumlarında cinsiyet ayrımcılığı yapılarak kadına hak etmediği tarzda muamale etmek şeklinde ortaya çıkan şiddet türüdür.

Kadına yönelik şiddetin kaynağı çoğunlukla karşı cins olmakla birlikte hemcinsleri kaynaklı benzer şiddet eylemlerinin altında yatan temel nedenler şu şekilde sıralanabilir (Çoban, 2017):

- Biyolojik sebepler: Şizofreni gibi akıl hastalıkları, öfke kontrolünü bozan depresyon durumları, insana zarar vermekten haz alma şeklinde kendini gösteren psikopatik karakter bozuklukları ve antisosyallik gibi kişilik bozuklukları bu grupta yer almaktadır.

- Psikolojik sebepler: İletişimin yetersiz kalması, saygı ve güvenin zedelenmesi ile devreye giren sözünü geçirmek, iktidarını kabul ettirmek ve eksikliklerini örtmek bu grupta yer almaktadır.

- Sosyal sebepler: şiddet aynı zamanda öğrenilen bir olgudur da. Şiddeti öğreten kurumların başında ise en küçük toplumsal birim olan aile gelmektedir. Beklentileri yitirmek, hatalı ahlak anlayışları, yoksunluk bu grupta yer almaktadır.

Kadınlara çoğunlukla karşı cinslerinden yani erkeklerden şiddet uygulandığı öngörüsü ile erkek kaynaklı şiddetin sebepleri şu şekilde sıralanmaktadır (Kaufman, 2017):

- Ataterkil iktidar: Ataterkil toplum yapıları erkekleri başta kendi cinsleri olmak üzere herkese karşı iktidar tesis etmeyi zorunlu bırakmaktadır.

- Ayrıcalık taşımanın hak olduğu algısı: Sahip olunan fiziksel gücün kendisine pek çok davranışı hak olarak tanıdığı algısının toplum tarafından öğretilmiş olması.
- Onaylama/izin verme: Şiddet üzerine bir yaptırım olmaması veya olanların da gevşek olması.
- Erkek iktidarının yarattığı paradoks: Toplumun erkeklere biçmiş olduğu ve sürekli tetikte olmayı gerektiren görevler.
- Psişik erkeklik zırhı: Karşısındaki ile empati kuramama ve duygularını kendi duyguları ile eşleştirememesi sorunu.
- Ruhsal bir düdüklü tencere-erkeklik: Küçüklükten itibaren korku ve acı duygularının bastırılması.
- Geçmiş deneyimler: Toplumda benzer şiddet davranışları ile pek çok kez karşılaşarak bunun normal bir davranış türü olduğunun öğrenilmesi.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi bünyesindeki Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından 2015 yılında gerçekleştirilmiş olan Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'na göre Türkiye genelinde yaş, bölge, yerleşim yeri, eğitim ve çalışma durumundan bağımsız olarak yaklaşık her 3 kadından 1'i yaşamlarının herhangi bir döneminde fiziksel, 8 kadından 1'i de cinsel şiddete maruz kalmıştır. Aynı rapor incelendiğinde eşi ölmüş kadınlar (%43,5) ile boşanmış/ayrı yaşayan kadınların (%73,7) halen evli olan kadınlara oranla daha fazla fiziksel şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Kadınların fiziksel şiddete maruz kalmasının eğitim düzeyi ile de ilişkili olduğu aynı rapordan görülebilmektedir. Eğitimi olmayan kadınların fiziksel şiddet görme oranı %41,4 iken, lisansüstü eğitime sahip kadınlarda bu oran %19,5 seviyesindedir. Duygusal şiddete uğrayan kadınların sayısı da azımsanmayacak (%43,9) oranlardadır. Her 3 kadından 1'i yaşamının herhangi bir döneminde ekonomik şiddete maruz kalmıştır. (NEE, 2017) Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) hazırlamış olduğu rapordaki rakamlar da (her 3 kadından 1'i şiddete maruz kalmaktadır) Türkiye rakamlarına benzer şekildedir. (WHO, 2017)

Medyanın temel işlevlerinden birisi de toplumu oluşturan bireyler arasında dolaylı da olsa etkileşimi sağlayarak, toplumsal duyarlılığı tesis etmektir. Medyanın eğlendirici ve bilgilendirici işlevlerinin yanında bir de eğitici işlevi söz konusudur. Dolayısı ile bireyler sürekli enformasyon bombardımanına uğradığı medyadan çok şey öğrenmekte, davranışlarını bunlara göre şekillendirmektedir. Dolayısı ile iletişim araçlarında şiddet gösterimi ile şiddetin yaygınlaşması arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Bir anlamda toplumun medyaya

biçmiş olduğu görevin altında ezilmek istemeyen ve tabiri caiz ise “bugün bir şey olmadı mı?” sorusu ile karşılaşmamak adına medya çoğu zaman sorumsuzca davranarak vermemesi gereken haberleri vermemesi gereken şekillerde sunabilmektedir. Medya sektörünün rekabetçi yapısı ve üzerine dijital platformların eklenmesi bu olumsuz davranışların artmasında etkili olmuşlardır. Özel olarak kadınların medyada yer bulma biçimleri de dikkat çekicidir. Gerçeği resmetmekle birlikte kadının çoğunlukla mağdur pozisyonda resmedilmesi ve kamuoyunu tatmin etmeyen ceza haberlerinin verilmesi şiddetin toplumsal anlamda kabul görmesine neden olabilmektedir. Özellikle erkek egemen bir toplum olan Türkiye’de kadına yönelik şiddetin önüne geçilmesi adına medyaya çok önemli görevler düştüğü uzun zamandır dile getirilmektedir. Hayatımıza yaklaşık on beş yıl önce giren sosyal medya ise ulaşmış olduğu kitle açısından bu konuda ayrı bir role sahiptir.

Sosyal medya kavramını oluşturan iki sözcükten birisi olan sosyal, insanların diğer insanlarla iletişim kurma ihtiyacını ve içgüdüsünü içermektedir. Medya ise bu insanlarla iletişime geçme yöntemlerimiz ve kullandığımız teknolojilerin tümüdür (Akyazı & Aslan, 2013).

Sosyal medya, kullanıcıların ağ teknolojileri kullanarak etkileşimini sağlayan araç, hizmet ve uygulamaların bütünü temsil etmektedir. Bir başka ifadeyle sosyal medya çevrimiçi yeni iletişim ortamlarının tamamını içine alan şemsiye bir kavramdır. Bu kavramı temsil eden temel karakteristikler ise şu şekilde ifade edilebilir (Akyazı & Aslan, 2013):

- Katılım: Sosyal medya ilgisi olan herkesin katılımını mümkün kılar.
- Açıklık: Sosyal medya geribildirim ve katılıma açıktır.
- Diyalog: Sosyal medya iki yönlü bir diyalog olarak değerlendirilebilir.
- Topluluklar: Sosyal medya ortak ilgilere sahip toplulukların kısa zamanda oluşmasını ve etkili bir şekilde iletişim kurmasını sağlar.
- Bağlılık: Sosyal medya çoğunlukla bağlılık ilkesine dayanır.

2. ARAŞTIRMA

Kadına yönelik şiddetin önlenmesinde toplumun her kesimine büyük sorumluluklar düşmektedir. Ulusal çapta pek çok sivil toplum kuruluşu bu konu üzerinde başta kadınlar olmak üzere halkı bilgilendirici çalışmalar yaparak, yapılabilecekler hakkında projeler geliştirmektedir. Bu kuruluşların yanında devlet kurumları da kanun ve yaptırımlar ile elinden gelen çabayı sergilemektedir. Ancak sorun büyük olduğundan mücadelenin de dört koldan yürütülmesi, bilgilendirme ve bilinçlendirme çabaları ile kınama mesajlarının süreklilik arz etmesi hayati önem taşımaktadır. Bu sebeple çalışmanın araştırma bölümü söz konusu kınama

mesajlarının günümüzün popüler mecrası olan sosyal medyaya nasıl yansıdığını kadın milletvekillerinin hesapları üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçtan yola çıkarak Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 26. dönem kadın milletvekillerinin en çok kullanıcı ve takipçiye sahip sosyal medya platformları olan Facebook ve Twitter hesaplarına ulaşılmış, içerik analizi yöntemi ile bu hesaplarından kadına yönelik şiddet ile ilgili ne oranda paylaşımda buldukları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Kısaca iletişim materyallerinde yer alan nicel verilerin çözümlenmesi şeklinde tanımlanan içerik analizi yöntemi ile mevcut veriler karşılaştırma, standardize etme ve özetleme teknikleri ile dönüştürülmektedir.

Yöntem olarak öncelikle Mecliste sandalyesi bulunan siyasi partilerin kurumsal web sayfaları ziyaret edilerek kadın milletvekillerinin isimleri tespit edilmiş, ardından bu isimler TBMM'nin web sayfasından teyid edilmiş, gerek Meclis, gerekse parti web sayfaları üzerinden ilgili milletvekillerinin Facebook ve Twitter hesaplarına ulaşılmaya çalışılmış, ulaşılamayan milletvekillerinin hesapları ilgili uygulamalardan isimleri ile aratılmış, ulaşılan onaylı hesaplar üzerinde araştırma gerçekleştirilmiştir.

Sosyal medya hesaplarına ulaşılan milletvekillerinin sadece kendi adlarına yapmış oldukları son 100 paylaşım 5-6 Mayıs 2017 tarihlerinde incelenmiştir. Ayrıca konu itibari ile daha duyarlı mesajların paylaşılabilmesi düşüncesi ile 8 Mart 2017 Dünya Kadınlar Günü paylaşımları da incelemeye dahil edilmiştir. Milletvekilleri tarafından paylaşılanlar içerik analizine tabi tutularak, kadınlar ile ilgili olanlar ile doğrudan kadına yönelik şiddet konuları alanlar şeklinde tasnif edilmiştir.

3. BULGULAR

TBMM'de cinsiyete göre 26. dönem milletvekillerinin partilere göre dağılımları tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: 26. Dönem Milletvekillerinin Partilere Göre Dağılımı (TBMM, 2017)

	AKP	CHP	HDP	MHP	Bağımsız
Kadın Milletvekili	33	20	22	3	1
Erkek Milletvekili	284	113	36	33	4
Toplam Milletvekili	317	133	58	36	5
Kadın/Toplam Milletvekili	%10,4	%15	%38	%8,3	%20

Tablo 1'den de görüleceği üzere siyasi partilerin sandalye sayılarına göre kadın milletvekillerinin sayıları Türkiye gibi nüfusunun yarısının kadın olduğu bir ülke için düşük orandadır.

TBMM 26. dönem kadın milletvekillerinin bölgelere göre dağılımları tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: 26. Dönem Kadın Milletvekillerinin Bölgeye Göre Dağılımı (2016)

	Bölgenin Nüfusu	Adalet ve Kalkınma Partisi	Cumhuriyet Halk Partisi	Halkların Demokratik Partisi	Milliyetçi Hareket Partisi	Bağımsız M.vekili
Akdeniz Bölgesi	10.182.776	4	1	1	0	0
Doğu Anadolu Bölgesi	5.938.790	2	0	7	0	0
Ege Bölgesi	10.265.111	3	5	0	1	0
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	8.508.887	2	0	11	0	0
İç Anadolu Bölgesi	12.730.393	7	3	0	1	1
Karadeniz Bölgesi	7.773.491	3	0	0	0	0
Marmara Bölgesi	24.415.423	12	11	3	1	0
Toplam	79.814.871	33	20	22	3	1

Tablo 2 incelediğinde Türkiye toplam nüfusunun yarısının kadın olduğu ve bunun illere eşit dağıldığı düşünüldüğünde, kadın milletvekillerinin bölgelerin nüfuslarına göre düzgün dağılmadığı gözlenmektedir. Özellikle Karadeniz Bölgesi’nde kadın milletvekili sayısının azlığı dikkat çekicidir. Buna karşılık Doğu Anadolu Bölgesi’nden kendinden nüfus bakımından iki katı büyük bölgelere oranla en az eşit sayıda kadın milletvekili çıkması da dikkat çeken bir başka noktadır.

TBMM 26. Dönem kadın milletvekillerinin Facebook hesaplarına ulaşılma durumları tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: 26. Dönem Kadın Milletvekillerinin Facebook Hesapları

	Adalet ve Kalkınma Partisi	Cumhuriyet Halk Partisi	Halkların Demokratik Partisi	Milliyetçi Hareket Partisi	Bağımsız Milletvekili
TBMM Web Sayfası	3	0	0	0	1
Parti Web Sayfası	0	5	0	0	0
Facebook Web Sayfası	2	4	4	0	1
Toplam Ulaşılan	5	8	4	0	1

Tablo 3'ten de görüleceği gibi sayıları az olan kadın milletvekillerinin ulaşılabilen resmi sosyal medya hesapları da düşük oranda seyretmektedir. İsimleri ile aratıldığında tabloda yer alan sayılardan daha yüksek değerlere ulaşılsa da, gerek parti ve meclis web sayfalarından, gerekse uygulamaların doğrulamaları gerçekleşmediğinden incelemeye dahil edilmemiştir. Tablodaki sonuçlardan devam edilecek olursa, resmi bir kaynak olması açısından tüm hesaplara meclis sayfasından erişilememesi de bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

TBMM 26. Dönem kadın milletvekillerinin Twitter hesaplarına ulaşılma durumları tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: 26. Dönem Kadın Milletvekillerinin Twitter Hesapları

	Adalet ve Kalkınma Partisi	Cumhuriyet Halk Partisi	Halkların Demokratik Partisi	Milliyetçi Hareket Partisi	Bağımsız Milletvekili
TBMM Web Sayfası	4	1	0	0	1
Parti Web Sayfası	0	6	0	0	0
Twitter Web Sayfası	25	14	17	0	1
Toplam Ulaşılan	25	14	17	0	1

Tablo 4'ten de görüleceği gibi kadın milletvekillerinin onaylı Twitter hesaplarındaki oran Facebook hesaplarından daha iyi olmakla birlikte yine de tüm milletvekillerinin sosyal medyada yer almayı tercih etmediği, yer alsa da bu hesaplarını onaylı hesap yapma konusunda bir girişimde bulunmadıkları görülmektedir.

TBMM 26. dönem kadın milletvekillerinin Facebook'tan genel olarak kadınları konu alan ve kadına şiddeti konu alan paylaşımların partilere göre dağılımları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5'ten de görüleceği gibi Facebook hesabı olan kadın milletvekillerinin tamamına yakını kadınları konu alan en az bir paylaşımda bulunurlarken, aynı oran kadına yönelik şiddet içeren paylaşımlarda gözlenmemektedir. İlave olarak her milletvekiline özel 100'er paylaşımın mercek altına alındığı düşünülecek olursa, toplam 1.800 paylaşım içerisinde kadına şiddet konulu olanlar da dahil olmak üzere kadın milletvekilleri tarafından, kadınlar ile ilgili toplam 119 paylaşımda bulunulmuş olması düşündürücüdür.

Tablo 5: 26. Dönem Kadın Milletvekillerinin Facebook Paylaşmaları

	Adalet ve Kalkınma Partisi	Cumhuriyet Halk Partisi	Halkların Demokratik Partisi	Milliyetçi Hareket Partisi	Bağımsız Milletvekili
Facebook Hesabı Olan Milletvekili Sayısı	5	8	4	0	1
Kadınları Konu Alan Paylaşımında Bulunan Milletvekili Sayısı	5	7	2	0	1
Kadınları Konu Alan Paylaşım Sayısı	61	25	15	0	3
Kadına Şiddeti Konu Alan Paylaşımında Bulunan Milletvekili Sayısı	0	1	2	0	1
Kadına Şiddeti Konu Alan Paylaşım Sayısı	0	5	8	0	2
Toplam Paylaşım Sayısı	61	30	23	0	5

TBMM 26. dönem kadın milletvekillerinin Twitter'dan genel olarak kadınları konu alan ve kadına şiddeti konu alan paylaşımların partilere göre dağılımları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6: 26. Dönem Kadın Milletvekillerinin Twitter Paylaşmaları

	Adalet ve Kalkınma Partisi	Cumhuriyet Halk Partisi	Halkların Demokratik Partisi	Milliyetçi Hareket Partisi	Bağımsız Milletvekili
Twitter Hesabı Olan Milletvekili Sayısı	25	14	17	0	1
Kadınları Konu Alan Paylaşımında Bulunan Milletvekili Sayısı	21	7	13	0	1
Kadınları Konu Alan Paylaşım Sayısı	58	19	39	0	12
Kadına Şiddeti Konu Alan Paylaşımında Bulunan Milletvekili Sayısı	1	1	1	0	1
Kadına Şiddeti Konu Alan Paylaşım Sayısı	1	1	1	0	3
Toplam Paylaşım Sayısı	59	20	14	0	15

Tablo 6'dan da görüleceği gibi kadın milletvekillerinin çoğu kadınlar ile ilgili paylaşımda bulunmayı tercih ederken, incelenen paylaşım sayısının 4.200 olduğu düşünüldüğünde kadınları konu alan paylaşım sayısının 128 gibi düşük bir rakam olması dikkat çekicidir. Kadına şiddet ile ilgili paylaşımlarda ise paylaşım sayıları ve paylaşımda bulunan milletvekili sayılarının daha kötü durumda olduğu gözlenmektedir. Onaylı Twitter hesabı bulunan kadın milletvekili olmayan Milliyetçi Hareket Partisi ve bağımsız milletvekilini dışarıda bırakacak olursak, her siyasi partiden sadece 1 milletvekilinin kadına şiddet ile ilgili sadece 1'er paylaşımda bulunduğu görülmektedir. Hemcinslerinin çok önemli sorunlarına kadınlarının bu denli az paylaşımda bulunmaları ilgi çekicidir.

TBMM 26. dönem kadın milletvekillerinin Twitter'dan 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde genel olarak kadınları konu alan ve kadına şiddeti konu alan paylaşımların partilere göre dağılımları Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7: 26. Dönem Kadın Milletvekillerinin 8 Mart Twitter Paylaşımları

	Adalet ve Kalkınma Partisi	Cumhuriyet Halk Partisi	Halkların Demokratik Partisi	Milliyetçi Hareket Partisi	Bağımsız Milletvekili
Twitter Hesabı Olan Milletvekili Sayısı	25	14	17	0	1
8 Mart'ta Paylaşımda Bulunan Milletvekili Sayısı	21	9	6	0	1
8 Mart'ta Paylaşımda Bulunmayan Milletvekili Sayısı	1	4	10	0	0
8 Mart'ta Paylaşımlarına Ulaşılamayan Milletvekili Sayısı	3	1	1	0	0
8 Mart'ta Kadınları Konu Alan Paylaşım Sayısı	108	30	8	0	3
8 Mart'ta Kadına Şiddeti Konu Alan Paylaşım Sayısı	4	4	0	0	1
Toplam Paylaşım Sayısı	112	34	8	0	4

Tablo 7 incelendiğinde tıpkı bir önceki tabloda görüldüğü gibi kadın milletvekillerinin çoğunun 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde kadınlar ile ilgili paylaşımda buldukları

gözenmektedir. Paylaşımlarına ulaşamayan milletvekili sayısının ise tamamen incelemenin gerçekleştirildiği Twitter ortamı ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Sorunun kaynağının ilgili milletvekillerinin çok fazla paylaşımda bulunmuş olmaları ve uygulamanın belirli sayıda paylaşımdan sonrasını göstermemesi olduğu düşünülmektedir. Tüm dünya kadınları için çok özel olan bu anlamlı günde dahi incelenen toplam 3.700 paylaşım içerisinde sadece 149'unun kadınlar ile ve sadece 9'unun ise kadına yönelik şiddet ile ilgili olması düşündürücüdür.

SONUÇ

Kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olduğu ülkemizde kadınların sorunlarını gündeme taşıyacak, haklarını savunacak kadın milletvekili oranının (yaklaşık 1/6) oldukça düşük olması önemli ve ayrı bir sorun olarak ortada durmaktadır. Sayısı az olan kadın milletvekillerinin sosyal medya mevcudiyetlerinde de benzer sorun (81 kadın milletvekilinden sadece 18'inin Facebook hesabının olması, sadece 57'sinin Twitter hesabının olması) ile karşılaşmaktadır. Facebook hesabı bulunan kadın milletvekillerinin çok az bir kısmının, çok az sayıda kadına yönelik şiddet ile ilgili paylaşımda bulunuyor olması (4 kadın milletvekilinin paylaşmış olduğu 15 paylaşım) ise şiddet gören kadınların seslerinin duyurulması önünde önemli bir başka soruna dikkat çeker niteliktedir. Facebook ile karşılaştırıldığında daha fazla kadın milletvekili hesabına sahip sosyal medya platformu olan Twitter'da ise kadına yönelik şiddete ilişkin paylaşım sayısının daha az olması (4 kadın milletvekilinin paylaşmış olduğu 6 milletvekili) ise sorunun kronikleşeceği yönünde bulgular sunmaktadır. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde dahi kadına yönelik şiddete ilişkin paylaşım sayısının sadece 9 olması dikkat çekicidir. Kökleri çok eskilere dayanan bir davranış biçimi olan şiddetin yaratılan en zeki varlık kabul edilen insan tarafından yine bir insana uygulanıyor olması, bunun da ötesinde güzellik ve zarafetin simgesi olan fiziksel güç açısından kuvvetsiz kadına karşı erkek tarafından uygulanıyor olması, evrende başka yaşam alanları aramaya başlamış insanlık için son derece utanç verici bir durumdur. Şüphesiz bunun sosyolojik ve psikolojik pek çok nedeni olmakla birlikte, şiddetin görülmediği toplumların olduğu dikkate alınacak olursa, şiddet mücadele edilebilecek bir davranış şeklidir. Bu konuda toplumun tüm kesimlerine görev düşmekle birlikte, en büyük görev ülkelerin yönetimlerine talip olan siyasilere düşmektedir. İlk olarak tartışma götürmeyecek bir sorun olan şiddet ile mücadele konusunda uzlaşıya vararak gerekli yasal düzenlemelerin yapılması siyasilerin ilk görevi olmalıdır. Bu tarz çabaların meyvelerini verdiği görülmektedir. Ancak yasakların bazı insanlar üzerinde cezbedici etki yarattığı da bilinmektedir. Bir başka ifade ile şiddeti alışkanlık haline getirmiş kişiler tüm yasal engellere karşı şiddet uygulamaya devam edecektir. Dolayısı ile sorunun çözümü için başka adımların da atılması gerekmektedir. En kesin çözüm ise eğitim ile mümkündür. Şiddete meyilli bireylerin tespit edilip rehabilite edilerek topluma

kazandırılması esastır. Uzun ve zorlu bir yöntem olan rehabilitasyonun yanında denenmesi gereken bir başka yöntem de bu eğilimi gösteren kişilere farklı mecralardan doğrudan veya dolaylı mesajlar göndermektir. İşte tam da bu noktada siyasilere büyük rol düşmektedir. Zira en önemli görevlerinden biri insanları etkilemek olan siyasilerin rol model olarak seçmenlerine verecekleri mesajlar şiddet ile mücadelede etkili olacaktır.

Siyasilerin şiddeti lanetleyen mesajlarının kendilerini seçerek meclise gönderen seçmenlerinin üzerinde etkili olmaması imkânsızdır. İletişim çağından bilişim çağına çok hızlı bir geçiş yaptığımız günümüzde büyük bir hızla gelişen teknoloji iletişimde, etkileşimde bulunmamız için bizlere her gün yeni imkânlar sunmaktadır. Günümüzde bunlardan en popüler olanı şüphesiz sosyal medyadır. Dünya nüfusunun yarısının internet kullanıcısı ve internet kullanıcılarının da tamamına yakınının sosyal medya kullanıcısı oldukları düşünüldüğünde bu mecranın ne kadar önemli olduğu ortadadır. Özellikle gelişmiş ülkelere bakıldığında siyasi kampanyaların vazgeçilmez adresinin ve politikacılara seçim kazandıran en önemli mecranın yine sosyal medya olduğu görülmektedir. Dolayısı ile tüm politikacıların hızla bu platformu keşfetmesi elzem görünmektedir. Ülkemiz açısından bakıldığında meclisi oluşturan siyasilerin kaçının sosyal medya hesabı olduğu konusunda güncel bir veri olmamakla birlikte, çalışmamın kapsamı gereği kaç kadın milletvekilinin sosyal medya hesabının bulunduğu yukarıdaki sonuçlarda verilmiştir. Kadın milletvekillerinin sayısının az olması üzerinde düşünülmesi gereken ayrı bir sorun olmasının yanında, az olan kadın milletvekillerinin de bu popüler mecrada varlık göstermemeleri de düşündürücüdür. Çalışma sonuçlarından hesabı olan milletvekillerinin de kadın olmanın zor olduğu ülkemizde hemcinslerinin sorunlarını dile getirmede cimri davrandıkları gözlenmektedir. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda sivil toplum kuruluşlarının sosyal medyada daha iyi örgütlenerek, paylaşımlarda buldukları ve iyi işler başardıkları görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun rakamları incelendiğinde internet kullanan kadınların sayısının hiç de az olmadığı görülmektedir. Yine aynı rakamlardan interneti kullanım amaçları arasında da ilk sırayı sosyal medyanın aldığı düşünülecek olursa, sosyal medyaya girmeleri ve aktif olmaları konusunda milletvekillerini seçmenlerinin zorlayacağını söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Geleceğimizi emanet edeceğimiz çocuklarımızı dünyaya getiren ve onları hayata hazırlayan kadınlarımızın karşı karşıya kaldığı şiddet sorunu çok önemli olduğundan çalışmanın kadın dernekleri, sivil toplum kuruluşları gibi farklı kesimleri de içerecek şekilde genişletilmesinin farkındalık oluşturulması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Çoban, A. (2017, 05 03). 05 03, 2017 tarihinde http://www.adnancoban.com.tr/aile_ici_siddetin_sebepleri.html adresinden alındı
- Akyazı, E., & Aslan, P. (2013). Halkla İlişkiler Uygulamaları Açısından Sosyal Medya. C. Bilgili, & G. Şener içinde, *Sosyal Medya ve Ağ Toplumu-1 Kitle İletişiminde Yaşanan Değişimler* (s. 179). İstanbul: Beta.
- Etymonline. (2017, 05 03): http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=violence adresinden alınmıştır
- Gümüş, A. (2006). Şiddet Türleri. *Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet* (s. 15). Ankara: eğitimden.
- Kaufman, M. (2017, 05 03). 05 03, 2017 tarihinde <http://www.michaelkaufman.com/wp-content/uploads/2008/12/kaufman-erkek-kaynakli-siddetin-7-nedeni-turkish.pdf> adresinden alındı
- Kaya, N. Ç. (2006). Şiddetin Sosyal Dinamikleri. *Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet* (s. 107). Ankara: eğitimden.
- NEE, (2017, 07, 11), <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/KKSA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf>
- Scheisinger, P. (1994). *Medya, Devlet ve Ulus: Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlik*. İstanbul: Ayrıntı.
- TBMM. (2017, 05 03). 05 03, 2017 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim adresinden alındı.
- TDK. (2017, 05 03): http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5909c08c4f2933.67881731 adresinden alınmıştır.
- WHO, (2017, 07, 11): http://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/VAW_infographics/en/

EL SANATLARI VE E-TİCARET

Birnaz ER¹

ÖZET

Günümüzde el sanatları ürünlerinin geçmişteki önemini yitirmesinin, kaybolmaya yüz tutmasının nedenlerinden birisi de kendisine yeterli pazarlama olanağı bulamamasıdır. Pazarlama olanaklarının kısıtlı olması üretimde kısıtlamalara gidilmesine ve süreç içerisinde sanatın yok olmakla karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Organik ve yöresel ürünlere ilginin yoğun olduğu bir dönemde yöresel el sanatları ürünlerinin pazarlama olanaklarının güçlendirilmesi önemlidir. İnternet üzerinden online satış olanaklarının oldukça revaçta olduğu bir dönemde el sanatı üreticileri, sanatçılar ve zanaatçılar da var oluşlarını devam ettirebilmeleri için kendi pazarlama olanaklarını güncellemelidirler. Şüphesiz ki bu yenilenme el sanatlarına hem kalite, hem koruma ve geleceğe aktarma hem de geçmiş sanatların incelenmesi ve yeniden gün ışığına çıkarılması noktasında büyük güç oluşturacaktır.

Bu çalışmada internet ağı üzerinden el sanatı ürünlerinin pazarlanması, pazarlamanın el sanatlarına olan katkısı ve dez avantajları, tüketici tercihleri, kültür pazarlanması gibi başlıklar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: El Sanatları, Online Satış, Kültür Pazarlaması, Sanat Pazarlaması

HAND CRAFT AND E-COMMERCE

ABSTRACT

Nowadays hand craft has lost its own importance as we compare to the past, not having enough marketing conditions is one of the reason of this disappearance. Being deprive of good marketing conditions causes to limitation in production of handicrafts and also in the process encounter with destruction. During the intense interest in organic and local products also strengthening the marketing opportunities of handicraft products as a traditional craft. When the use of online sales facilities over the internet is quite popular hand craft masters should update to their own marketing possibilities to continue their existence on the marketing World. This renovation will provide preservation, good quality, protection for future generations and also will be brought to light by the examining of the past art.

---

¹ Yrd.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Tkenik Bilimler Meslek Yüksekokulu, birnaz.er@dpu.edu.tr

In this research some topics will be examined such as, marketing of handicraft products through the Internet network, advances and disadvantages of the Marketing of hand craft, consumers preferences, culture marketing.

Keywords: Hand Craft, Online Sales, E-Commerce, Culture-Marketing- Art Marketing

---

GİRİŞ

El sanatı ürünleri toplumların inanç, kültür, norm, davranışlar, sanat, yasalar, gelenekler, görenekler gibi birçok somut ve soyut öğeyi kapsayan ve toplumların yaşam biçimlerini hakkında bilgi veren önemli, maddi kültür öğelerinden birisidir.

Türkiye'nin hemen hemen her yöresinde özgün el sanatlarına rastlanılmakta ve coğrafi farklılıkların sunduğu değişik hammadde seçenekleriyle çeşitli uygulamalara ve dolayısıyla çeşitli ürünlere rastlanılmaktadır. Örneğin hammaddesi lif olan el sanatları ürünleri hemen hemen her yörede görülebilirken, yöredeki hammaddeye bağlı olarak ağaç işleri (oymacılık), bitkisel örücülük (hububat sapları, ince dallar vb.), taş (lületaşı, onyx, oltu vb.), maden (bakır,gümüş vb.), toprak (çanak ve çömlek işleri, seramik vb.) işleyen el sanatları ürünleri de bulunmaktadır. El sanatları ürünlerindeki bu çeşitlilik, sanat pazarının ne kadar kapsamlı olabileceğini de göstermektedir.

El sanatları, bir milletin geleneklerini, göreneklerini, sanatsal anlayışını yaşam biçimlerini, beğenilerini, inanç sistemlerini günümüze ve gelecek kuşaklara aktaran kültürel mirasın en önemli belgeleri niteliğindedir. Bu sanatların günümüzde de yaşamaya devam etmesi, kendi kültür tarihimizi güvence altına almak, belgelendirmek ve ulus bilincini oluşturmak açısından son derece önemlidir. Bu nedenle bu sanatların kaybolmasını önlemek amacıyla pazarlama olanaklarının geliştirilmesi oldukça önemlidir.

Ancak günümüzde, küreselleşme sonucunda bireylerin üretim ve tüketim tercihlerinde gerçekleşen değişimler, ticari, ekonomik, teknolojik ve kültürel değişim şartlarına ayak uyduramamış, bu süreçler sonunda üretim ve tüketim ömrünü tamamlamış geleneksel meslekler ve sanat alanlarını kaybolmaya yüz tutan el sanatları tanımını oluşturmaktadır. Çağın gereklerine ayak uyduramayan el sanatları, nüfus artışıyla beraber yetişen genç kuşağın hem meslek grubu olarak tatmin sağlayamamakta hem de onların tüketim tercihlerini karşılayamamaktadır. Bu yoksunluğun en temel sebeplerinden bir tanesi de kuşağın söz konusu meslekler ve el sanatları hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması, kentleşme nedeniyle üretim alanlarından uzak kalması, medya ve teknoloji gibi araçların tanıtıcı, özendirici amaçlı kullanılmamasıdır(<http://www.unesco.org.tr>)

El sanatlarının var olabilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için maddi kaynak önemli bir gereklilik oluşturmaktadır. Günümüzdeki birçok usta atölyesini maddi olanakların yeterli olmayışından, hammaddelerini dahi alacak güce sahip olamamaktan dolayı kapatmakta ve sürekli bir gelir garantisi olan sigortalı işlere yönelmektedir. Bu durum el sanatlarının yok olma sürecindeki en önemli sorunlarından biridir. Bu sorunun önüne geçebilmek için alternatif satış kanalları ve doğru pazarlama stratejilerinin uygulanarak gelir elde edilmesi oldukça önemlidir.

EL SANATLARI VE E-TİCARET

El sanatları ürünlerinin pazarlanması, sanat pazarlaması ve kültür pazarlaması kapsamında değerlendirilerek, uygun pazarlama stratejilerinin uygulanmasıyla istihdam olanakları yaratılmakta ve kültürel aktarımın devamlılığı sağlanabilmektedir.

Sanat pazarlamasının literatürde çeşitli tanımları bulunmaktadır. Sanat pazarlaması, kurumsal ve sanatsal amaçlara ulaşmak amacıyla müşterilerle değişim ilişkilerinin karşılıklı olarak tatmin edilmesini bir araç olarak gören bütünleşik bir yönetim sürecidir (Hill,L. v.d. 2003, Beteş,2016).

Sanat pazarlamasının amacı, mümkün olan en geniş sosyal geçmiş, ekonomik durum ve yaş aralığındaki yeterli sayıda insanı, sanatçı ile uygun ortak bir iletişim platformuna getirmektir. Bunu gerçekleştirirken de en iyi finansal getiriye ulaşmayı amaçlar (Diggle 1994, Beteş, 2016).

Bir başka tanıma göre sanat pazarlaması, üretilen sanatsal değeri, sanatçıdan halka iletmede ortaya çıkan sanatsal potansiyeli arttırmak ve/veya meydana gelen çıktıyı geliştirmeye çalışmak amacıyla sanat organizasyonları tarafından yapılan hizmetleri içermektedir (Botti 1999, Beteş, 2016). Sanat pazarlaması sanat dünyası ile işletme yönetimi dünyasının bir araya gelmesinden oluşmaktadır.

Günümüzde sanat pazarı, sanatçılar, sanat izleyicileri/alıcıları/koleksiyonerler, küratörler, sanat eleştirmenleri, sanat danışmanları, sanat galerileri, müzayede evleri ve müzelerin yanı sıra sanat fuarları ve bienaller gibi pek çok temel aktörden oluşmaktadır. Sanat galerileri, müzayede evleri gibi sanatın kitlelere ulaştırılmasında aracılık eden işletmelerin yaşamlarını sürdürebilmeleri, geleneksel ticari işletmeler gibi kâr elde ederek başarılı olmalarına bağlıdır. Bu ihtiyaç karşısında sosyal bilimlerin sanata ve kültüre karşı olan ilgisi artmış ve kültürel sosyoloji, kültürel ekonomi ve sanat pazarlaması gibi yeni disiplinler gelişmiştir. Pazarlama alanındaki araştırmacılar, sanatta pazarlamaya olan ihtiyacı çok çabuk fark etmekle birlikte diğer alanlarda başarılı ve verimli olduğu kanıtlanan pazarlama yöntem ve teorilerinin her zaman ve her şekilde kültürel ve yaratıcı endüstrilerde kullanıma uygun

olmadığını da anlamışlardır. Böylece, sanat pazarlaması olarak adlandırılan ayrı bir çalışma alanı ortaya çıkmıştır (Kerrigan v.d. 2009) (Ağlaröz ve Öztürk, 2015).

Sanatsal bir ürün, bir pazar ihtiyacını karşılamak üzere yaratılmaz. Dolayısıyla sanat pazarlaması istedikleri bir ürünü sunarak tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak yerine bu üründen etkilenen, bu üründen hoşlanan tüketicileri bulmaya çalışır. Bu sebeplerle pazarlamanın rolünü, üretilen sanatın çeşidini etkilemek değil yalnızca sanatçının kreasyonlarını ve yorumlamalarını uygun seyirci ile eşleştirmek olarak tanımlayan çalışmalar bulunmaktadır. Bu bakış açısıyla, sanat pazarlaması üründen önce başlayıp pazar talebine cevap vermek yerine, ürün için müşteriler bulan özel bir pazarlama olarak görülmektedir (Alagöz ve Ekici,2011).

Pazarlamanın ve pazarlama stratejisinin kültür ekonomilerine uyarlanması ile oluşan kültür pazarlaması kavramı ise, pazarlama literatüründe yeni bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak kültür ekonomilerinin sağladığı ekonomik ve sosyal kalkınma sebebi ile giderek önemi artmaktadır. Günümüzde ülkeler ne kadar kültür üretiminde bulunabilirler ve kültür ürününe olan talebi oluşturabilirler ise o kadar gelişmişlik düzeyleri artmaktadır. Bununla birlikte kültür ürünlerinin, fiyatlandırma, tutundurma ve dağıtım çalışmalarının planlanması, kültür tüketicilerinin, kültürel üretimi anlamasına ve o üretime ulaşmasına olanak sağlamaktadır. Bu anlamda kültür pazarlaması kapsamında birtakım strateji ve politikaların geliştirilmesi ve uygulanması, ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkı sağlamaktadır (Karabıyık,2012).

Sanat pazarı, sanatın kültürel bağlamdaki konumu gereği diğer sektörlerden geçtiğimiz yıllar içerisinde, internet kullanımının yaygınlaşması ile artan çevrimiçi (online) satışlar, her yıl dünya çapında düzenlenen 260'dan fazla sanat fuarının yarattığı rekabet, sanat yatırımcılarının ve yatırım fonlarının artması pazarın yapısını değiştirerek sanat pazarını etkileyen önemli gelişmelerdir (Ehrmann 2011, Alagöz ve Ekici,2011).

E-ticaret siteleri 24 saat açık olan ve dünyanın her yerine satış yapabilen mağazalardır ve tüketicilere buldukları her noktadan, günün her saatinde saati e-ticaret sitelerinden alışveriş yapma imkânı sağlamaktadır. Tüketiciler istedikleri ürün/mal ve hizmet ilgili bilgilere kolayca ulaşabilir ayrıca beğendikleri ve satın alma kararı verdikleri ürünler arasında diğer e-ticaret siteleri arasında karşılaştırmalar yaparak en uygun fiyatlı ürünü seçebilmektedirler. Çalışan bireylerin dar vakitlerinde e-ticaret siteleri üzerinden yaptıkları alışverişler mağaza dolaşma problemini ortadan kaldırarak zaman kaybını engellemektedir (Özdemirci, 2001, Doğanlar, 2016).

Türkiye’de bireylerin internet kullanımındaki büyük artışla beraber internet ve e-ticaret sitelerine eğilim her geçen gün artmaktadır. Ülkemizde genç tüketici kitlesinin mobil araçlara, internet kullanımına yatkın olması e-ticaret sitelerinin tercih edilmesinde önemli paya sahiptir. Türkiye’de tüketicilerin yaşam tarzlarının değişmesi ve zaman darlığı gibi faktörler alışverişe alternatif olan e-ticaret sitelerinin kullanımını arttırmıştır (Turan, 2008).

Özellikle akıllı telefonların kullanım oranlarının her geçen gün giderek artması ile internet erişimi artık hayatın her anında mümkün hale gelmiştir. Bu gelişmeye paralel olarak markalar da web tabanlı satış kapsamında kendilerini yenilemiştir. Akıllı telefon kullanımının yaygınlaşması, insanların oldukları yerlerden dünyanın her yerinden alışveriş yapma olanaklarını da sağlamıştır.

Hayatın hemen hemen her alanını çarpıcı bir şekilde etkileyen sanal dünya, sanatsal ve kültürel üretimin pazarlama olanaklarını da birçok açıdan etkilemiştir. E-ticaret sayesinde el sanatları ürünleri pazar sınırlaması olmaksızın dünyanın her noktasına ulaşarak, müşteri kitlesini genişletmektedir. Bu sayede maliyet giderlerinden sıkıntı duyan el sanatı ustalarının, bu giderleri de minimum düzeye inmekte ve fazla stok yapmadan, talep oranına göre üretim yaparak depolama, kira giderleri, gibi giderlerden feragat etmekte, bu sayede üretim ve pazarlama maliyetleri düşmektedir. Bunlara ek olarak, el sanatları ustalarının yöresel üretimden yerele geçmeleri, geniş pazarlama olanaklarına sahip olmaları, geleneksel sanatları, desenleri, motifleri ve bunların hikâyelerini araştırmaya yöneltmeleri, alternatif ürün geliştirme eğilimleri e-ticaretin el sanatlarına olan diğer olumlu katkılarıdır.

Ancak, e-ticaret ile satıcılar ile alıcılar arasında birebir, yüz yüze satış imkânının ortadan kalkmaktadır, müşterilerin el sanatı ürünlerini kendi öz yöresinde, uygulama olanaklarını keşfetmeden, ürüne dokunmadan, ustasıyla konuşmadan, motiflerin hikâyesini dinlemeden, ürünü satın almaya kalkışmaktadır. El sanatı ürünlerde yozlaşma, taklit, patent sorunu, maddi kaygı, kalitesiz ve hızlı üretim gibi etkenler sanal dünyanın el sanatları pazarlamasına olan diğer olumsuz yönleri teşkil etmektedir.

El Sanatları ürünlerinin pazarlama olanağı ne kadar geniş olursa müşteri beklentileri de o denli farklılaşmakta ve bu durum üreticinin de kendisini yenilemesini, müşterilerinin beklentilerine cevap verecek, çağın gereklerine uygun alternatif ürünlerin tasarlanmasını ve üretilmesini gerekli kılmaktadır. Ancak el sanatları ürünlerinde pazarlama olanaklarının arttırılması, ürünlerin geleneksel özelliklerinin bozulmadan, aslına sadık kalınarak üretilmesi gerekmektedir. Sadece maddi kaygılarla üretilen el sanatı ürünlerde, motiflerin içerdiği sembol ve anlamlar mesajını kaybetmekte ve kültür temsilcisi niteliğini de kaybetmektedir. Bu nedenle

el sanatlarının, toplumun kültürünü tanıtmaya ve gelecek kuşaklara aktarma misyonuna sadık kalınarak alternatif ürün üretimi ve pazarlama olanaklarının geliştirilmesi önemlidir.

Teknolojide gerçekleşen hızlı değişimlerle birlikte, insanların ürün talepleriyle bunları satın alma şekilleri de değişmektedir. Bu nedenle el sanatları, varlığını sürdürebilmek için, hayatın neredeyse her anında ulaşılabilen dijital, taşınabilir kültür ortamlarına ayak uydurmak ve kendisini değişen dünya ihtiyaçlarına uyarlamak zorundadır. Bu zorunluluk el sanatlarında yenilenmeyi kaçınılmaz hale getirmekte ve günün ihtiyaçlarına cevap veren çekici, yaratıcı ve kullanışlı kültür ürünlerinin üretilmesini sağlamaktadır.

SONUÇ

Günümüzde geleneksel Türk el sanatlarının pek çok dalı teknolojinin hızla gelişmesi ve endüstrileşme, değişen yaşam şartları ve değer yargıları gibi nedenlerle eski önemini yitirmiş ve birçok el sanatı da kaybolmaya yüz tutmuştur. El sanatlarındaki bu gerilemelerin çeşitli nedenleri bulunmaktadır ancak pazarlama olanaklarının gerisinde kalması da bu etkenlerden bir tanesidir. Günümüzde internetin hayatın her alanına girmesi, internet üzerinden geniş kitlelere ulaşılması açısından büyük bir olanaktır.

E-ticaret pazarı toplumların refahı arttıkça tüketim eğilimlerinin de aynı doğrultuda artmasıyla önümüzdeki yıllarda da büyümesini sürdürecektir. Günümüzde internet kullanımı genç ve eğitimli bireyler tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle el sanatlarının e ticaret yoluyla genç ve eğitimli kesimlere ulaşması kültürümüzü tanıtmak ve sanatsal bir bellek yaratmak açısından son derece önemlidir.

El sanatları ürünlerinin internet üzerinden pazarlanması, sanatçıların kendisini ve eserini dünyanın her yerindeki insanlara anlatabilmesini, eserini gerçek ilgililerle buluşturabilmesini sağlamaktadır. Bu durum sanatçıya ve eserine değer katmakta, sanatçıyı üretmeye teşvik ettiği gibi toplumda estetiğin ve yaratıcılığın gelişmesini sağlamaktadır.

Sanat pazarlaması sanatın ve kültürel mirasın pazarlanmasına kapsamaktadır. Sanat pazarlaması ve/veya kültür pazarlaması geleneksel pazarlama kavramından farklıdır. Geleneksel pazarlama yöntemlerinde müşterinin beklentileri ve ihtiyaçları temele alınarak pazarlama stratejileri uygulanırken; sanat pazarlamasında sanatçı ürününü üretir ve daha sonra bu ürün için uygun hedef kitleye ulaşır. Sanatçı eserini ticari kaygıyla üretmez, ürettiği eseri hitap ettiği kitleye buluşturarak onların sanata karşı olan ihtiyaçlarını gidermeye teşvik etmektedir.

İnternet üzerinden yapılan pazarlama, üretilen ürünle ilgilenen müşterilerin bulunduğu bir pazarlama biçimi olarak son dönemde oldukça ilgi görmektedir. El sanatları ürünlerinin internet üzerinden pazarlanması faaliyetiyle, dünyanın her yerinden insanlara kolayca

ulaşılmasını, sanatsal anlamda nitelikli ürünler üretilmesini, yaratıcı ve estetik ürünlerin üretilmesini, el sanatlarının varlığını sürdürmesini, genç kuşakların el sanatlarımızı öğrenmeye ve uygulamaya özendirmesini ve tüketicilerin sanat konusunda bilgisinin ve zevklerinin gelişmesi sağlanmaktadır.

Sonuç olarak, el sanatları ürünlerinin pazarlanması, sanatçıların ve sanatsal ürünlerin daha çok insanla buluşmasını kolaylaştırarak toplumda estetiğin ve yaratıcılığın gelişmesini, kültürel bir belleğin oluşmasını da sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Ağlargoöz, F. ve Öztürk, S.A.(2015). Sanat Ve Pazarlamanın “Sıra Dışı Birlikteliği”. İleti-Ş-İm, 23: 169-189.

Alagöz, S ve Ekici N. (2016). Tartışmalı Bir Konu Olarak Sanat Pazarlama: Kavramsal Bir Değerlendirme”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt/, Sayı:2.Sf: 189-202

Beteş, F. (2016). “Günümüz Sanat Piyasası İçerisinde Pazarlama Ve Tanıtım Faaliyetlerinin Önemi. Medeniyet Sanat, İMÜ Sanat, *Tasarım Ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, S. 9-26.

Botti, S. (2000) “What Role For Marketing İn The Arts? An Analysis Of Arts Consumption And Artistic Value”. *International Journal Of Arts Management*, 2(3), 14-27.

Can, M. (2013).” Geleneksel Türk El Sanatlarının Turizme Ve Ekonomiye Katkısı”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* Cilt 5, No 2, 2013 ISSN: 1309-8012 (Online).

Diggle, K. (1994).” *Arts Marketing*”. London: Rhinegold.

Doğanlar, T. (2016). “Türkiye’de Elektronik Ticaret Pazarı Ve Pazarın Gelişimi”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Serisi Tatrışma Metinleri*. Wpsno/14/2016/-01.

Ehrmann T. (2010), “Art Market Trends”.

Hill, L., O.Sullivan, Vd. (1995). “Creative Arts Marketing”. Butterworth-Heinemann.

Kantarıcı, Ö. vd. (2017). “Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü:E-Ticaret”. TUSIAD-T04-587.

Karabıyık N. ve İnci. S. (2012). “Destinasyon Pazarlamasında Pazarlama Stratejisi Ve Konumlandırma Çalışmalarına Kavramsal Yaklaşım”. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, ISSN: 2147 – 3390, S:1. İstanbul.

Kayabaşı, N., Erdoğan, Z. (2002). “Ankara’da Hediyelik Ve Turistik Eşya Mağazalarında Bulunan El Sanatları Ürünlerinin Çeşidi, Hammaddesi Ve Turist Tercihleri

Üzerinde Bir Araştırma”. Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Mezunları Derneği Yayınları Bilim Serisi: 1. 68 s.

Kerrigan, F. ve O’Reilley, D. Vd. (2009). “Producing And Consuming Arts : A Marketing Perspective. Consumption Markets And Culture”. 12(3): 203-207.

Serçek, S. (2016). “Kent Markası, Bir Şehrin İyi Bir Turistik Destinasyonların Markalaşması Önündeki Engeller Ve Çözüm Önerileri” .The Journal of Academic Social Science Yıl: 4, Sayı: 36, S. 543-556 547

Tagıyev, R. (2005). “E - Ticaret Ve İnternet Üzerinden Pazarlama”. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Turan, A.H., (2008). “İnternet Alışverişi Tüketici Davranışlarını Belirleyen Etkenler; Geliştirilmiş Teknoloji Kabul Modeli (E-TAM) İle Bir Model Önerisi”. Akademik Bilişim, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Yeşil, A. (2008). “E-Ticaret-İnternet Ortamında Ticaret”. Kum Saati Yayınları, İstanbul.

BİR KADIN KAÇIRILDI

Canan ZÖNGÜR¹

ÖZET

Heykel sanatının tarihi süreci araştırıldığında Mitolojik hikayelerin yüzyıllar boyunca sanatın konusu olarak ele alındığı görülmektedir. Araştırmada Yunan Mitolojisinde oldukça çarpıcı bir hikaye olan Persephone 'un kaçırılışı hikayesi ve bununla ilgili yapılmış sanat eserleri araştırılarak irdelenmiş ve kadına şiddet olgusunun tarihi süreç içerisinde bu örneklem etrafında sanatta nasıl yorumlandığı araştırılmıştır. Zeus ve Demeter'in kızı olan Persephone yer altı Tanrısı Hades tarafından kaçırılmış, yeraltı dünyasında alıkonmuş ve ölümler ülkesinin kraliçesi olmuştur. Persephone'un annesi olan bereket ve tarımın Tanrıçası Demeter bu duruma çok üzülmüş bu yüzden ekinler yetişmez olmuş, kıtlık başlamış ve insanlar aç kalmıştır. Genel hatlarıyla bahsedilen bu mitolojik hikaye oldukça detaylı ve birbirini etkileyen olaylar zincirine sahiptir. Yunanlılar mevsimlerin döngüsünü, doğanın ölüp yeniden dirilmesini bu genç kızın hikayesiyle açıklamışlardır. Persephone'un kaçırılma hikayesi yüzyıllar boyunca anlatılmış ve sanatçılara esin kaynağı olmuştur. Antik Yunan'dan itibaren Roma'da Rönesans'ta, Romantizm'de bu konu sanatçılar tarafından ele alınmış heykel, resim, seramik sanatında pek çok önemli eserin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Araştırmada konu ile ilgili tarihi süreçte yapılan eserlerin irdelenmesinin yanı sıra Romantik dönem sanatçısı, Gian Lorenzo Bernini'nin "Persphone'nin kaçırılışı" isimli mermer heykeli plastik açıdan yorumlanırken kadına şiddet olgusunu örnek heykel üzerinden irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Heykel, Kadına Şiddet, Mitoloji, Persephone

A WOMAN WHO WAS KIDNAPPED

ABSTRACT

When the historical process of sculpture is examined, it is seen that mythological stories have been handled as arts issue for centuries. In the research, the story of Persephone 's abduction, which is a very striking story in Greek mythology, related works of art were investigated and how the phenomenon of violence interpreted in the art around throughout the historical process were researched. Persephone, the daughter of Zeus and Demeter, was

---

¹ Yrd.Doç.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü
csonmezdag@gmail.com

kidnapped by Hades, kept underground and became the queen of the kingdom of death. Persephone's mother, the fertility and the goddess of agriculture, was so upset about this situation thus the crops did not grow, the famine started and people were hungry. This mythological story, mentioned generally, has a very detailed chain of events that affect each other. The Greeks explained the cycle of the seasons and the death and revival of nature with the story of this young girl. The story of Persephone's abduction has been told for centuries and has become a source of inspiration for artists. From Ancient Greece, in ancient Roman times, in Roman Renaissance, and in Romantism, this subject was taken up by the artists and caused many important works in the art of sculpture, painting and ceramics. In the present study, works of arts about this subject, which were created throughout the historical process, were examined, also Gian Lorenzo Bernini 's "Rape of Persphone " who is the romantic period artist, was interpreted from the perspective of marble sculpture plastic.

Keywords: Sculpture, Violence to women, Mythology, Persephone

---

GİRİŞ

Araştırmanın amacı Yunan Mitolojisinde oldukça çarpıcı bir hikaye olan “Persephone’un kaçırlışı” hikayesi örnekleme üzerine yapılmış sanat eserlerini inceleyerek kadına şiddet konusuna dikkat çekmektir. Bu örneğin seçilme nedeni; bir geç kızın kaçırılarak alıkonması ve bu hayata mahkûm olması, kızın annesinin bu olaydan dolayı yaşadığı büyük üzüntü gibi aslında her dönemde toplumlarda yaşanan ya da yaşanabilen bir şiddet hikayesinin kahramanları bu hikayede Yunan Tanrı ve Tanrıçaları olması ve konuyla ilgili yüzyıllar boyunca yapılmış sanat eserlerinin incelemesidir.

ÖNEM

Mitolojik hikayeler toplumların açıklayamadıkları doğa olaylarıyla ilgili ya da kendi yaşadıkları coğrafya da baskın olan ve korkulan hayvanlarla ilgili ürettikleri hikayelerle başlamıştır ve pek çok kültürde anlatılarak ve birbirini etkileyerek devam etmiştir. Bu durumu Can kitabında şöyle dile getirmiştir. “İlkel insan da medeni insan gibi tanımak bilmek ihtiyacı ile çırpınır durur. Tabiat hadiselerinin nedenlerini araştırır. İlk insanda bizim gibi nereden geldiğini, nereye gittiğini, hayatın ne olduğunu, ölümün esrarını bilmek ister. Göğün boşluğunda dolaşan yıldızlar onu uğraştırır. Neden kara bulutlar mavi gökte dolanır? Gök neden gürlüyor? Nasıl oluyor da yağmur yağıyor? Her şey onun için şaşırtıcı ve korkutucudur. Bunun gibi sorulara açıklama yapamaz bu nedenle kainatı tabiatüstü varlıklarla ve onların hikayeleriyle doldurur.

Mitolojik hikayelerde Tanrılar ve Tanrıçalar önemli bir yer tutar. Bunlar insan görünümünde fakat doğa üstü güçleri olan bazıları idealize edilmiş insan bedenleriyle tasvir edilmiştir. Hepsinin ayrı görev ve sorumlulukları vardır. Örneğin Hades Cehennemlerin, karanlık yeraltı aleminin, ölümler diyarının Tanrısıdır (Can, 2016). Bunun yanı sıra bu Tanrıların birbirleriyle ve insanlarla olan ilişkileri mitolojik hikayelerde yer alır. Aynı insan toplumlarında yaşanan savaşlar, hastalıklar, aşklar, ihanetlerin yanı sıra şiddet, cinayet, tecavüz, insan kaçırmaya, esaret gibi toplumlarda yaşanan olumsuz şiddet hikayeleri de konu almaktadır. Şiddet kavramı Yavuz ve diğer (2000) konuyla ilgili kitabında; aşırı duygu durumunu, bir olgunun yoğunluğunu, sertliğini, kaba ve sert davranışı nitelendirdiği ileri sürülmektedir. Bireye ve topluma fiziksel ve ruhsal acı vermek eziyet niyetiyle yapılan yıkıcı-yok edici saldırgan davranışlar şiddet olarak tanımlanmaktadır.” “İstismar ise bir nesnenin ya da kişinin zayıflığının kötüye kullanılması ve bu davranışın bilerek ya da bilmeyerek sürdürülmesi olarak tanımlanmaktadır.

Mitolojik hikayelerde şiddet ve istismar hikayeleri de yer almış ve yüzyıllar boyunca aktarılırken sanatın konusu olarak ele alınmıştır. Toplumunu etkileyen bir mitolojik hikaye her dönemde sanatçılar tarafından ele alınmış ve sanatın ilk örneklerinden günümüze kadar farklı malzemeler kullanılarak farklı disiplinlerde heykel, seramik, mozaik, resim sanatında önemli yer bulmuştur. Antik dönemlerden başlayan bu eserlerin hangisinin hangi konuyu anlattığını tespit etmek yazılı kaynaklarda yer alan tasvir ve sembollerle mümkün olmaktadır. Herhangi bir mitolojik hikayenin farklı varyasyonları olduğu ve birbirlerini etkileyen olaylar zincirine neden olduğu görülmektedir. Örnek olarak seçilen mitolojik hikaye kısaca şu şekildedir. “ Yunan Tanrılarının en büyüğü Zeus ve toprak ve bereket Tanrıçası Demeter’in kızı olan Persephone bir gün kırdan çiçek toplarken Yer Altı Tanrısı Hades tarafından kaçırlır ve yeraltı dünyasına götürülerek alıkonur. Hades’in karısı ve ölümler ülkesinin kraliçesi olur. Persephone’un annesi Demeter kızının kaybolmasına çok üzülür ve elinde meşaleyle günlerce kızını arar. Demeter bereket ve toprağın Tanrıçasıdır. Onun üzüntüsü yüzünden ekinler yetişmez olmuş, kıtlık başlamış ve insanlar açlık çekmeye başlamıştır. İnsanların kıtlıktan dolayı Zeus’a yakarmaları sonucu Zeus Hermes’i Hades’e göndererek Persephone’u gün ışığına çıkarmasını ister. Hades bu isteğe karşı çıkamaz ve kabul eder fakat geri dönmesi için Persephone’a nar taneleri yedirmiştir. Ölümler diyarında bir şey yenildiğinde tekrar yeryüzüne dönmek mümkün değildir. Bu nedenle yılın belli zamanlarında annesini görmesine izin verilen Persephone yeryüzüne çıkınca bahar gelmekte ve yeraltına döndüğünde kış gelmektedir (Can, 2016). Mevsimlerin döngüsü, baharın çiçekler açması, havanın ısınması, toprağın bereketi Persephone’un yeryüzüne gelişinden dolayı olduğuna inanılmıştır.

Genel hatlarıyla bahsedilen bu mitolojik hikaye oldukça detaylı ve birbirini etkileyen olaylar zincirine sahiptir. Bu konu ile ilgili antik dönemden başlayarak günümüze kadar yapılan sayısız eser vardır. Yapılan eserlerin kimlere ya da hangi mitolojik hikayeye ait olduğu hikayelerde bahsedilen semboller ve detaylarla bağlantı kurularak tespit edilmektedir.

“Çok az figür, antik çağın anlatımcı sahnelerinde, yazılı olan isminden tanınır. Bundan ziyade, içerik ve giysi, taşıdığı objeler eşlik eden hayvanlar gibi semboller, fiziksel görünüm başlıca tanımlayıcı unsurları oluşturur. Çoğu kahramanın kimliği içerikten kolayca anlaşılmaktadır ama tanrı ve tanrıçalar, kahramanlık sahnelerinde bazen sadece izleyici olarak yer alırlar (Carpenter, 2016).

Örnek olarak seçilen eserler kronolojik sıradan ziyade hikayenin seyrine göre seçilmiş ve farklı disiplinlerden örnekler verilmiştir. Konu ile ilgili verilen örneklerde öncelikle Persephone, Demeter daha sonra kaçırılış sahneleri ve Yeraltının kraliçesi olarak geçirdiği dönemin örnekleridir. Son örneklerde ise 20.yy modern sanatında ve 21.yy enstalasyonuna da konu olmuştur.

Şekil 1. Persephone heykeli- Praksitales M.Ö 4 yy

Persephone'nin ilk örneği Antik Yunanda Kore adı verilen genç kadın heykelidir. Şekil 1'de yer alan M.Ö 340 yıllarına tarihlenen mermer heykel 151.1cm. yüksekliğindedir. Bu zarif heykel Edward dönemi olarak adlandırılan 1900-1910 yıllarını kapsayan dönemde Boston'a getirilmiştir. Gardner müze koleksiyonunda yer alan Yunan heykeli M.Ö 4. yy. yaşamış olan Atinalı heykeltıraş Praksitales tarafından yontulduğu düşünülmektedir.

Şekil 2. Demeter Heykeli M.Ö. 4. yy. Şekil 3. Demeter Büstü M.S. 3. yy.

Persephone'nin annesi aynı zamanda bereket tanrıçası olan Demeter heykelinin yer aldığı Şekil 2. Türkiye'nin güney batısında yer alan Antik Yunan şehri Knidos'ta bulunmuştur. M.Ö.350 yıllarına tarihlenen tahtında oturan tanrıça heykeli muhteşem manzaralı uzun bir terasa bulunmaktaydı ve bu terasta kendisine adanan çok sayıda adak heykeli yer almaktaydı. Çok iyi korunmuş heykelin ellerinde Demeter'in özelliği olan kadeh ve meşale bulunmakta idi. Heykel Londra'da British museum'da sergilenmektedir. Şekil 3.'te yer alan Demeter büstü M.S. 200 yıllarında yapılmış bir Roma kopyasıdır. Orijinali M.Ö. 5-6. yy. a ait olan bu tek parça mermerden yontulmuş olan heykel Roma Ulusal Müzesinde sergilenmektedir.

Şekil 4. Demeter ve Persephone heykeli M.Ö.1. yy.

Şekil 4.'te ter alan kilden yapılmış kanepede oturan iki kadın figürü yer almaktadır. Burada Demeter ve kızı birlikte görülmektedir. Bu hikayede anne sevgisi de güçlü biçimde vurgulanmaktadır. Heykel 20.1 cm. boyutundadır. British museum da yer alan heykel M.Ö 1yy'a tarihlenmektedir.

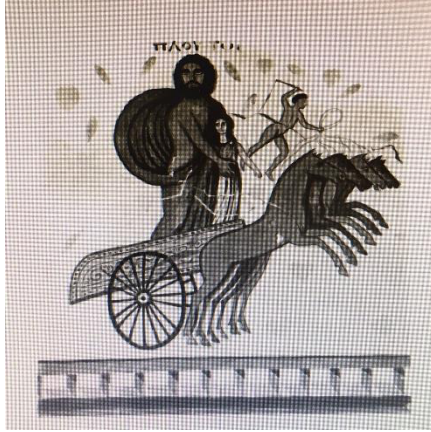
Şekil 5. Mozaik M.Ö. 4. yy. Amphipollis

Yunanistan'ın kuzeyinde yer alan Amphipolis antik kentinde bulunan bu mozaik Şekil 5. kolon olarak yapılmış kadın heykellerinin (caryadit) bulunduğu geçidin arkasındaki zemininde Hermes'in liderlik ettiği bir at arabasında Hades'in Persephone'u kaçırdığı bir sahne olarak yer almaktadır. Bu sahneyi ele alan her dönemde yapılmış farklı çok sayıda eser vardır.

Bunlardan bir diğeri ise Şekil 6.'da ki Rölyeftir. Mermer Lahitin ön paneline yontulan rölyefte kaçırılma sahnesi yer almaktadır. Kalabalık bir kompozisyonun ortasında atlı arabanın Hades Persephone'u belinden kavrayarak taşımaktadır. Hermes, Demeter, cehennem köpeği kerberus, kanatlı yılan, ejderha gibi birçok mitolojik karakterde bu dinamik rölyefte yer almaktadır. M.S. 3. yy.'ın başlarında Roma dönemine ait eser Viyana Sanat Tarihi Müzesinde sergilenmektedir.

Şekil 6. Presephone'nin kaçırılışı rölyefi M.S. 3. yy.

Şekil 7. Persephone'nin kaçırılışı duvar resmi M.S.1. yy.

Kaçırılma sahnesi Şekil 7.'de bir Alcimus mezar anıtında M.S.1. yy.'da duvar resmi olarak yapılmıştır. Burada Hades diğer örneklerinden farklı olarak daha büyük boyutta yapılmış Persephone ve Hermes aynı oranlarda betimlenmiştir (Cohen, 2010).

Şekil 8. Hades ve Persephone kırmızı figürlü seramik M.Ö. 400-450

Şekil 8. Hades ve Persephone'nin yeraltı dünyasında bir kanepede otururken betimlenmiş Hades elinde boynuz biçimli bir kap tutmakta ve tanrıça elinde ufak bir madde tutmaktadır bu muhtemelen Tanrıçanın yeraltı dünyasından çıkmasını engelleyen nar tanesidir. Bu kırmızı figürlü seramik klasik dönem M.Ö. 450-400 tarihlenmektedir.

Persephone'nin kaçırılışı hikayesini en çarpıcı biçimde anlatan eserlerden biri Barok dönem sanatçısı Gian Lorenzo Bernini (1598-1680) tarafından yapılan ve Katolik Kilisesi'nde görev yapan Kardinal Borghese tarafından yaptırılmıştır. Halen Borghese galerisinde sergilenmektedir. Şekil 9,10. Bu mermer heykelde tasvir anın zirvesinde yakalamaktadır. Hades Persephone'u havaya kaldırmakta genç kadın kurtulmak için onu itmektir. İki figürde de zıt hareketler Hadesin bedeninin geriye doğru kadını çeken hamlesi, kaslarının gerilimi, güç ve dinamizm içerirken Persephone'nun çaresiz çarpınışı ağlayan, korkan yüz ifadesi ve kadının bedenine gömülen Hadesin parmakları efsanenin oldukça gerçekçi bir tasviri olmuştur. Figürlerin hareketleri dinamizmi desteklerken izleyiciye eseri etrafında dolaşarak hey yönden

bakma ihtiyacı hissettirir. Hades'in üç başlı köpeği Kerberos'unda bu grup heykelinde yer bulması ve köpeğin açık ağzı dişleri neredeyse nefes alıyormuş etkisi Barok heykelde dinamik ve pek çok duygunu yer aldığı trajik olayı aktarmaktadır.

Şekil 9,10. Presephone'nin kaçırılışı Gian Lorenzo Bernini 1621-1622

Şekil 11. Persephone'un Dönüşü-Frederic Leighton 1891

Şekil 11.'de genellikle resimlerinde mitolojik konuları seçen İngiliz ressam Frederic Leighton'ın 1891 yılına yaptığı "Persephone'un Dönüşü" isimli tablo yer almaktadır. Kaçırılan genç kadının annesi Demeter'le kavuşma sahnesi betimlenmiştir. Bu kavuşma ve ayrılma olayları yaz ve kış mevsimlerinin döngüsüyle eşleşmektedir. Persephone, Demeter ve Hermes olmak üzere resimde üç figür yer almaktadır. Persephone resimde sağ alt köşededir kolları yukarıya ışığa aynı zamanda annesinin bulunduğu noktaya doğru uzanır. Cildi solgundur,

bunun nedeni uzun zaman yeraltı dünyasında kalmış olmasıdır. Sarı saçları kıyafetiyle örtülmüştür. Hermes Persephone'nin yanında durur onun Hermes olduğu kanatlı başlığından ve Hermesin sembolü olan yılanlarla sarılı esasından anlaşılmaktadır. Hermes genç kadını sol kolu ile tutar yüzü Demeter'e dönük ve sakin bir ifadesi vardır. Demeter ise kollarını iki yana açarak kızına doğru üst bedeni eğilerek onu karşılar bu kavuşma sahnesinin yer aldığı tabloda kullanılan renkler olay anının huzur ve mutluluğunu hissettirmektedir. Demeter'in bulunduğu sol üst bölümde aydınlık bir gökyüzü görünür bu Persephone ile birlikte baharın geldiğinin habercisidir. Çünkü kavuşan bu anne ve kızın mutluluğu tüm doğayı etkilemektedir.

Şekil 12 Persephone – Dante Gabriel Rossetti 1873

Dante Gabriel Rossetti'nin Proserpine'sinde, (Şekil 12.) sanatçı, kış aylarında yeraltında yaşayan Roma tanrıçasını tipik Pre-Raphael tarzında tasvir eder. Rossetti, 1874 yılında resim yapmış olmasına rağmen, yedi yıl boyunca sekiz ayrı tuval üzerine çalışmış ve bunlardan üçü örnek olarak Şekil 12.'de yer almaktadır. Bu tabloda Jane Morris adında narin yüzü, ince elleri ve kusursuz soluk teniyle koyu kuzgun saçlarıyla belirlenmiş zarif güzel bir kadın model olmuştur. Rossettinin modeli ile olan duygusal ilişkisi tabloda bazı sembolik unsurlarında yer almasına neden olmuştur.

Rossetti'nin sembolizmi, Proserpine'in yani Jane'nin kocası Hadestir. Tabloda kadının saçları ensesinde toplanmış ve sırtta “v” şeklinde dekoltesi vardır. Elini zarif bir şekilde geriye doğru bükümüştür ve nar tutmaktadır. Nar göz şeklinde kesilmiş ve kırmızı taneleri görülmektedir. Bu kırmızı tonu sanatçı kadının dudaklarının tonuyla uyum sağlamaktadır. Arkasındaki sarmaşık, zamanı temsil ediyor. Duvarda yer alan gölge Yeraltında geçen zamanı temsil ederken sol taraftaki ışık, onun dünyaya bakışını ve dünya ve yeraltı arasında ki gelgitleri göstermektedir. Proserpine'nin hüznü gözleri, içinde bulunduğu durumu ifade etmektedir.

Şekil 13. Persephone kaçırılması-Adolph Gottlieb 1943

Amerikalı Sürrealist ressam Adolph Gottlieb (1903 – 1974) "Persephone kaçırılması" isimli tablosunu 1943 gerçekleştirmiştir (Şekil 13.). Allen Memorial Art Museum'da yer alan çalışma için müze tarafından yazılan eleştiri şu şekildedir.

Baş, boyun ve omuzların yoğun silueti, yeşil-kahverengi pigmentin pürüzlü bir alanında yer almaktadır. Vücuda dair basit işaretleri yani gözler, saçlar boyanmış ve figürün üzerine çizilmiştir. "Persephone kaçırılması" 1930'lu yılların sonlarından 40'lı yılların ortalarına kadar olan New York sanatsal çevrelerinde baskın estetik güç olan Avrupa Sürrealizmine bir tepki olarak karşımıza çıkmaktadır.

1940'ların ortalarında, Gottlieb'in resim yapmaya başladığı dönemdir. "Piktogramlar" olarak adlandırdığı eserler: başlıklar çoğunlukla efsanevi figürleri ve trajedi çağırabilen ve sadeleştirilmiş, yassı ve totemik formları içermekte ve çeşitli arkaik sanat kaynakları üzerine çizilmiş resimlerdir. Stephen Polcari'ye göre, Oberlin'in Persephonun kaçırılması da görülen Persephone'un düzgün yüzlü profili, Gottlieb'in koleksiyonundaki Afrika oymalarından birinden esinlenmiştir. Persephone'u yeniden yapılandırırken Temmuz 1943'te, Gottlieb merkezi figürün konturlarını basitleştirmiştir, iç formlarını ve çizgilerini düşürmüş ve çizik ve boyalı işaretler için renkli bir zemin yaratmıştır.

Persephone'un kaçırılmasının ilk sergisi ve resepsiyonu, Gottlieb'in resim konusundaki görüşlerini kamuoyuna sunumunda kilit bir andı. 1943'te New York'ta Modern Ressamlar ve Heykeltıraşlar'ın Üçüncü Yıllık Sergisi'nde ilk kez gösterilen tuval, New York Times sanat eleştirmeni Edward Alden Jewell'in son modernist sanatın umutsuz anlaşılmazlığını göstermek için seçtiği tablolar arasında yer almıştır.

Gottlieb ve diğer New York Okul ressamlarının 1940'ların çoğunda öne sürdücekleri estetik ve kültürel temalar ve pozisyonlar özetini sunuyor. "Trajik ve zamansız olan" konuyla

ilgili bir anlatım "İlkel ve arkaik sanata sahip ruhsal bir akrabalık"; Ve bir resmin anlamının "resimle izleyicinin ardı ardına tecrübe edip çıkması gerektiği" inancının ifadelerinden biridir. Persephone'un kaçırılması, "efsane'nin özünün şiirsel bir ifadesidir;

Şekil odaklığında, (nerdeyse) monolitik formunun merkeziliği olan Gottlieb'in Persephone'un kaçırılması, bir amblemin veya simgenin üniter organizasyonu ve basitleştirilmiş cazibesine sahiptir.

Şekil 14. Persephone'un yatağı- Charron Pugsley-Hill 2016

Persephone'nin konu edildiği son eser onun trajik hikayesi yerine Tanrıçası olduğu doğa ve mevsimlerle ilgili yapılmıştır. İngiltere Peterborough şehrinde sanatçı Charron Pugsley-Hill'in bir parkta sergilenen "Persephone'un yatağı" isimli düzenlemesidir. Şekil 14.'te görülen düzenleme renkli örtülerle kaplanmış mevsimler temasını ele almaktadır. Mavi, beyaz, gümüş giyinmiş bir kış temasına sahiptir. Mevsimlerden sorumlu Tanrıçanın varlığıyla süslenmiştir. Bu yatak yıl boyunca dört farklı mevsimde Park'ın farklı yerlerine yerleştirilerek ziyarete açılmıştır. Hatta ziyaretçiler yatağa uzanarak ortamı ve atmosferi hissetmektedir. Persephone tanrıça tarzıyla her mevsimde orada bulunacak varlığını ve canlılığını her yeri süsleyerek sunacaktır.

SONUÇ

Mitolojik hikayeler doğa üstü olayların yanı sıra çoğu zaman toplumları etkileyen olayların da aynası olmaktadır. Yaşanılan üzücü ya da sevindirici olaylar, savaş, ölüm, doğal afet, kahramanlık, hikayeleri toplumları etkilemekte dilden dile anlatılmasını ve yüzyıllar boyunca unutulmamasına neden olmaktadır. Bu duruma sanat eserleri de mitolojik hikayelerin unutulmamasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda sanatçılar konu ile ilgili sanat eserleri üreterek hem de konuya dikkat çekmekte hem de unutulmamasına neden olmaktadır. Araştırmada örnek olarak seçilen bu hikaye bir genç kızın kaçırılması ve hayatının tamamen değişmesine neden olan trajik bir hikayedir. Bu üzücü hikaye sanatçılar tarafından yapılan eserlerle unutulmaması ya da tekrar hatırlanmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra birbirinden farklı dönemlerde tamamen farklı anlayışlarda önemli eserler ortaya konmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

Yavuz R., Tarhan N., Kocabaşoğlu N., Savrun B. M., *Biyolojik Sosyolojik,Psikolojik açıdan Şiddet, Yüce Yayın*, İstanbul, 2000

Carpenter, H., Thomas, Çeviri: Ünlüoğlu, Bensen B.M. *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji*, Homer Kitapevi, İstanbul, 2016

Can, Ş., *Klasik Yunan Mitolojisi*, Ötüken Neşriyat. A.Ş. İstanbul, 2011

COHEN, A., *Art in the Era of Alexander the Great,Paradigms of Manhood and Thear Cultural Traditions*, Campbridge Univercity Press,Newyork.2010

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. http://www.gardnermuseum.org/collection/artwork/1st_floor/courtyard/a_goddess_persephone (Erişim tarihi 21.05.2017)

Şekil 2. <http://museum.classics.cam.ac.uk/collections/casts/demeter-knidos> (Erişim tarihi 21.05.2017)

Şekil 3. <http://ancientrome.ru/art/artworken/img.htm?id=3878> (Erişim tarihi 21.05.2017)

Şekil 4. <http://www.chs-fellows.org/2012/11/30/on-her-majestys-service-c-l-w-merlin-and-the-sourcing-of-greek-antiquities-for-the-british-museum/> (Erişim tarihi 21.05.2017)

Şekil 5. <http://ancient-greece.org/art/amhipolis-mosaic.html> (Erişim tarihi 21.05.2017)

Şekil 6. <http://ancientrome.ru/art/artworken/img.htm?id=5200> (Erişim tarihi 21.05.2017)

Şekil 7. COHEN, *Ada, Art in the Era of Alexander the Great, Paradigms of Manhood and Thear Cultural Traditions*, Cambridge Univercity Press, Newyork.2010

Şekil 8. <http://www.theoi.com/Gallery/K14.3.html> (Erişim tarihi 21.05.2017)

Şekil 9, 10. <http://blogs.cuit.columbia.edu/deb2170/the-rape-of-prosperina/> (Erişim tarihi 21.05.2017)

Şekil 11. <http://www.frederic-leighton.org/the-complete-works.html> (Erişim tarihi 21.05.2017)

Şekil 12. <http://www.tate.org.uk/art/artworks/rossetti-proserpine-n05064> (Erişim tarihi 21.05.2017)

Şekil 13. <http://www.oberlin.edu/amam/default.html> (Erişim tarihi 21.05.2017)

Şekil 14. <http://www.charronpugsleyhill.com>(Erişim tarihi 21.05.2017)

GERÇEK KİŞİ TACİR

Diğdem Göç GÜRBÜZ¹

ÖZET

Ticaret Kanunumuzda tacir kavramı ayrı bir başlıkla düzenlenmiştir. 6102 sayılı Ticaret Kanununa eski Ticaret Kanunundaki gerçek kişiler için olan tacir tanımı aynen alınmıştır. TTK. md.12'ye göre, bir ticari işletmeyi kısmen dahi olsa kendi adına işleten kişiye tacir denir. Tacirler tarafından işletilecek olan ticari işletme ise, esnaf faaliyeti için öngörülen sınırları aşan düzeyde gelir sağlamayı hedefleyen faaliyetlerin devamlı ve bağımsız olarak yürütüldüğü işletmelerdir. Kanunda tacir kavramının yanı sıra tacir gibi sorumlu olma ve tacir sayılma gibi kavramlara da yer verilmiştir. Ayrıca sınırlı ehliyetsiz olan küçük ve kısıtlıların tacir olup olmayacakları ve ticaret yapmaktan men edilenlerin durumu da düzenlenmiştir. Ticari hayatta tacir olmanın hükümleri ayrı başlık altında ele alınmıştır. Gerçek kişi tacirler ile karıştırılan diğer bir kavram ise, esnaflardır. Tacirler ticari işletme işletirlerken, esnaf ister gezici ister dükkân ya da sokağın belirli yerlerinde sabit bulunan ekonomik faaliyeti bedensel olarak çalışmasına dayanan ve geliri belirli sınırları aşmayan sanat veya ticaretle uğraşan kişiye denir. Çalışmamızda gerçek kişi tacir kavramı, tacir olmanın sonuçları ve esnafla olan farklılıkları ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ticaret, Ticari İşletme, Ticaret Taahhütü, Esnaf, Türk Ticaret Kanunu, Hükümler

NATURAL PERSON MERCHANT

ABSTRACT

In Turkish Commercial Code, the concept of Merchant is regulated in a separate chapter. The definition of natural person merchant that took place in the former code is transferred to the Commercial Code No. 6102 without any changes. According to the Turkish Commercial Code article 12, any person who operates a commercial undertaking under his name, even only in part, is defined as a merchant. The commercial enterprise run by a merchant are the ones, that aim to generate income higher than the limits set for artisan businesses and that are carried out continuously and independently. The commercial code also defines the concepts of being

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Ticaret Hukuku Anabilim Dalı,
digdemgoc@yahoo.com

accounted as a merchant and being responsible as a merchant as well as the merchant itself. Additionally, the ability to become merchants for the minors and interdicteds (legally restricted) who are partially disabled and the status of the persons that are legally barred from trading activities are also regulated in the commercial code. The provisions related with being a merchant in commercial life is classified under a different chapter. Another concept that is generally confused with natural person merchants is the artisans. While merchants operate a commercial enterprise, the artisans, either mobile or with a permanent location, are engaged in arts, crafting or trade where their economic activity depends on their physical labour and does not generate income higher than a certain amount (set limits). In our paper, the concept of natural person merchant, the results of being a merchant and the differences between merchants and artisans are studied.

Keywords: Trade, Commercial Enterprise, Commercial Undertaking, Artisan, Turkish Commercial Code, Provisions

---

GİRİŞ

Ticaret Hukukunun uygulama alanının saptanmasında esas alınan dört sistem vardır. Ticaret hukukunu tacirlere özgü hukuk olarak nitelendiren subjektif sistem, ticaret hukukunu ticari işlemlere uygulanan hukuk olarak kabul eden objektif sistem, ticaret hukukunu ticari işletmelerin hukuku olarak nitelendiren modern sistem ve belirtilen sistemlerin tek başlarına yeterli olmadığı düşüncesinden kaynaklanan ve her üç sisteme de belirli ölçülerde yer veren karma sistemdir.

1956 tarihli eski Türk Ticaret Kanununda olduğu gibi, 6102 sayılı yeni Türk Ticaret Kanunu da ticari işletmeyi esas alan modern sistemi kabul etmiştir. Böylece kanunda temel kavram olarak ticari işletme esas alınmış, diğer kavram ve kurumlarda ticari işletmeden hareketle düzenlenmiştir. Bu açıdan tacir kavramının tanımında da ticari işletme belirleyici rol oynamaktadır. Tacir sıfatının kazanılmasında ticari işletmeyi işletme temel oluşturmaktadır. Esnaf işletmesi işleten kişi ise, tacir olarak kabul edilmemektedir.

Türk Ticaret Kanunu ticari işletme esası üzerine oturtulmuş olmakla birlikte tacir kavramının da TTK sistemi içinde büyük önemi vardır. TTK md.19/1'deki ticari iş karinesinin belirlenmesinde tacirin yaptığı işler esas alınır. Ayrıca TTK'daki bazı hükümlerin uygulanabilmesi için, kişi ya da kişilerin tacir sıfatını taşımaları gerekir (TTK md.18-23). Bu sebeple tacir kavramı ticaret hukukumuz bakımından üzerinde durulması ve incelenmesi gereken bir kavramdır.

1. GERÇEK KİŞİLERDE TACİR SIFATININ KAZANILMASI ŞARTLARI

TTK md.12-14'de gerçek kişilerin tacir olması ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. TTK md.12/1 gereğince, bir ticari işletmeyi kısmen dahi olsa kendi adına işleten kişiye tacir denir. Bu tanımdan yola çıkarsak gerçek kişilerde tacir sıfatının kazanılması için üç koşulun gerçekleşmesi gerekir: Bir ticari işletmenin var olması, bu ticari işletmenin işletilmesi ve ticari işletmenin kısmen dahi olsa kendi adına işletilmesi.

Gerçek kişilerin tacir sıfatını kazanabilmesi için bu üç unsurun bir arada bulunması yeterlidir. Bu durumda gerçek kişi kendiliğinden başka bir işleme gerek olmadan tacir sıfatını kazanmaktadır. Örneğin, ticaret siciline tescil edilmesine gerek yoktur.

1.1. Bir Ticari İşletmenin Var Olması

Bir gerçek kişinin tacir sıfatını kazanabilmesi için, öncelikle ortada bir ticari işletmenin var olması gerekir. Ticari işletmenin tanımı, TTK md.11/1'de yapılmıştır. Maddeye göre, esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlamayı hedef tutan faaliyetlerin devamlı ve bağımsız şekilde yürütüldüğü işletmelere ticari işletme denir. Ticari işletmeden bahsedebilmek için, gelir sağlama hedefi, devamlılık, bağımsızlık ve esnaf faaliyeti sınırlarını aşma unsurlarının gerçekleşmesi gerekir.

Kanunda belirlenen koşulları gerçekleştiren işletmeler ticari işletme olup, tacir sıfatının kazanılabilmesi için böyle bir işletmenin varlığı gerekir. Ortada belirlenen nitelikleri taşıyan bir ticari işletme bulunmuyorsa, örneğin esnaf işletmesi işletiliyorsa ya da işletmede devamlılık yoksa kanunda aranan koşullar gerçekleşmemiş olup, tacir sıfatı kazanılamaz.

TTK md.12/3 gereğince, bir ticari işletme açmış gibi, ister kendi adına, ister adi bir şirket veya her ne suretle olursa olsun hukuken var sayılmayan diğer bir şirket adına ortak sıfatıyla işlemlerde bulunan kimse, iyiniyetli üçüncü kişilere karşı tacir gibi sorumlu olur. Hükümde, tacir olma değil, tacir gibi sorumlu olmadan bahsedilmektedir. Tacir gibi sorumlu olma, tacirlerin haklarından yararlanamamak, borçlarına tabi olmak demektir. Örneğin borçlarından dolayı iflas yoluyla takip edilirler, bilmeseler bile ticari örf ve adet haklarında uygulanır, basiretli iş adamı gibi hareket etmelidirler (Bozer & Göle, 2015, s. 46; Arkan, 2017, s. 122; Bilgili & Demirkapı, 2016, s. 80).

Dikkat edilirse tacir gibi sorumlu olma yükümlülüğü sadece iyiniyetli yani bu durumu bilmeyen ya da gerekli dikkat ve özeni gösterse dahi bilebilecek durumda olmayan üçüncü kişilere karşıdır. Amaç, iyiniyetli üçüncü kişileri korumak ve yaratılan dış görünüşe dürüstlük kuralları çerçevesinde sonuç bağlamaktır (Arkan, 2017, s. 114).

1.2. Ticari İşletmenin İşletilmesi

Gerçek kişilerin tacir sıfatını kazanabilmesi için ticari işletmenin varlığının yanında bu işletmenin fiilen işletilmesi gerekir. Bu durumda kişi müşteri çevresiyle ilişkiye girmeli, ticari işlemler yapmaya başlamalıdır (Arkan, 2017, s. 123; Bilgili & Demirkapı, 2016, s. 80; Ülgen, Helvacı, Kendigelen, Kaya, & Ertan, 2015, s. 259). Ancak bir görüşe göre, ticari işletmenin kurulması veya işletilmesini kolaylaştırmaya yönelik işlemlere başlanmış olması da yeterlidir (Hırş, 1948, s. 120-121; Arslanlı, 1960, s. 54-55). Bu görüşe göre, örneğin, ticari işletmenin kurulması için yer kiralanmış olması gibi başlangıç işlemleri bile tacir sıfatının kazanılması için yeterli sayılmaktadır (Bozer & Göle, 2015, s. 47). Bize göre ise, önemli olan ticari işletmenin müşterilerine hizmet sunmaya başlamasıdır.

Ancak kanun koyucu TTK md.12/2'de iki istisnai durumda kişiyi ticari işletmesini fiilen işletmeye başlamamış olmasına rağmen tacir saymıştır. Bu durumda kişi, ticari işletmesi olmakla birlikte işletmesini henüz fiilen işletmeye başlamamış olmasına rağmen, fiilen işletmeye başlamış gibi kabul edilerek tacir sayılmıştır.

Bunlardan ilki, TTK md.12/2 gereğince, bir ticari işletmeyi kurup açtığını, sirküler, gazete, radyo, televizyon ve diğer ilan araçlarıyla halka bildirmiş olan kimse; diğeri ise, işletmesini ticaret siciline tescil ettirerek durumu ilan etmiş olan kimsedir.

Bizim de katıldığımız görüşe göre, bunlardan her ikisi de ticari işletmeye sahip olmakla birlikte fiilen işletmeye başlamamışlardır. Bunlar işletmeye başlamamış olmalarına rağmen işletmeyi kurup açtığını ilan etmeleri ya da ticaret siciline tescil ve ilan ettirmeleri nedeniyle tacir sayılmaktadırlar. Dolayısıyla tacir olmanın hak ve yükümlülüklerine tabidirler. Eğer ticari işletme kurulmadan ilan ya da tescil yapılmış ve üçüncü kişilerle işlemlere girişilmişse, TTK md.12/2 değil, TTK md.12/3 uygulanmalıdır (Arkan, 2017, s. 123). Buna karşılık ileri sürülen bir görüşe göre, bu kişiler ortada bir ticari işletme olmasa dahi ilan ya da tescil sebebiyle tacir sayılırlar. Bu görüşe göre, TTK. md.12/2'nin lafzından bir ticari işletmenin mevcut olması şartını çıkarmak mümkün değildir (İmregün, 1989, s. 44-45; Kayar, 2015, s. 135; Ayhan, Özdamar, & Çağlar, 2016, s. 80; Domaniç, 1988, s. 158; Berzek, 2013, s. 41)

Görülüyor ki, bir ticari işletmenin kurulup açıldığının ilan edilmesi ya da işletmenin ticaret siciline tescil ettirilmesi, işletmenin fiilen işletilmesi ile aynı hukuki sonuçları doğurmaktadır. Böylece tacir sıfatı ticari işletmeyi işletmeye başlamadan kazanılmaktadır. Şu halde tacir sıfatının kazanılması için ticari işletmenin ticaret siciline tescil ettirilmesi zorunlu bir şart olmayıp, tacir sayılmak için yeterlidir. Tacir sıfatının kazanılması için bir ticari işletmenin işletilmesi zorunlu ve yeterlidir. Ayrıca işletmenin ticaret siciline tesciline gerek yoktur. Buna karşılık tacir işletmesini henüz işletmeye başlamamış olmasına rağmen ticaret

siciline tescil ettirirse tacir sayılır (Ülgen, Helvacı, Kendigelen, Kaya, & Ertan, 2015, s. 260; Bahtiyar, 2016, s. 85).

1.3. Ticari İşletmenin Kısmen Dahi Olsa Kendi Adına İşletilmesi

Gerçek kişinin tacir sıfatını kazanabilmesi gereken üçüncü koşul, işletmenin kısmen dahi olsa kendi adına işletilmesidir. Önemli olan ticari işletmenin gerçek kişi adına işletilmesidir (Karayalçın, 1968, s. 193-196).

Ticaret şirketlerinde, şirketin kendisi tüzel kişiliğe sahip olduğundan işletme şirket adına işletilmektedir. Bu durumda bir ticaret şirketinin ortağı ya da yöneticisi durumunda bulunan gerçek kişi, tacir sayılmaz. Şirketin kendisi tacir sayılmaktadır (Arkan, 2017, s. 123; Bozer & Göle, 2015, s. 47; Battal, 2003, s. 98; Yıldız, 2012, s. 23).

TTK md.12/1’de belirtildiği üzere, bir kişinin tacir sıfatını kazanabilmesi için ticari işletmenin tamamına sahip olmasına gerek yoktur. “Kısmen dahi olsa” ticari işletmenin kendi adına işletilmesi tacir sıfatının kazanılması için yeterli görülmüştür. Bu ibare adi şirketin ticari işletme işletmesi halinde gerçek kişi ortaklarının tacir sıfatını kazanması açısından öngörülmüştür. Zira adi şirketin kendisinin tüzel kişiliği yoktur. Bu durumda ticari işletme, adi şirketi yöneten ortaklar tarafından kısmen kendi kısmen de diğer ortaklar adına işletileceğinden ortakların tamamı ayrı ayrı olmak üzere gerçek kişi tacir sayılacaktır (Bozer & Göle, 2015, s. 48; Arkan, 2017, s. 123; Berzek, 2013, s. 39; Poroy & Yasaman, 2015, s. 131; Ülgen, Helvacı, Kendigelen, Kaya, & Ertan, 2015, s. 259).

Adi şirket bir üçüncü kişi tarafından vekalet hükümlerine göre yönetilse bile tacir sıfatı yine ortaklara ait olur. Ticari işletmeyi işleten kişi, bu işi kendi adına yapmadığından tacir sıfatını kazanamaz. Sonuç olarak ticari temsilci ya da ticari vekil tacir sıfatını kazamayacaktır (Battal, 2003, s. 98-99; Berzek, 2013, s. 40).

Ticari işletme ürün kirası sözleşmesi (TBK md.357) ile kiracı tarafından çalıştırılıyorsa, malik değil, kiracı tacir sayılır, zira işletme kiracı adına yapılmakta ve sonuçlar ve sonuçlar kiracıya ait olmaktadır (Arkan, 2017, s. 124; Bahtiyar, 2016, s. 86).

Kanunda kendi adına işletilen işletmenin aynı zamanda kendi hesabına olmasından bahsedilmemiştir. Bu durumda ticari işletmenin kimin hesabına işletildiği konusu tacir sıfatının kazanılması açısından önemli değildir. Gizli ortakların bulunduğu adi şirkette, işletme, aktif ortak adına ve gizli ortak hesabına işletildiğinden, tacir sıfatını kazanan kişi aktif ortaktır (Arkan, 2017, s. 124; Karayalçın, 1968, s. 196).

2. KÜÇÜK VE KISITLILARIN TACİR SIFATI

Bir gerçek kişinin tacir sıfatını kazanması için TTK’da özel bir ehliyet aranmamaktadır. Dolayısıyla ergin, ayırt etme gücü olup, kısıtlı olmayan her gerçek kişi fiil ehliyetine sahip

olduğundan (TMK md.10), tacir sıfatını kazanabilir. Tacir sıfatının kazanılması için gerçek kişinin tam ehliyetli olması gerekmemektedir. Bu durumda küçük ya da kısıtlılar da tacir sıfatını kazanabilir. Ancak küçük ya da kısıtlı ticari işletmeyi kendisi işletemez. Yasal temsilcileri onlar adına ve hesabına işletebilir.

TTK md.13'e göre, küçük ve kısıtlılara ait ticari işletmeyi bunların adına işleten yasal temsilci, tacir sayılmaz. Tacir sıfatı, temsil edilene yani küçük ya da kısıtlıya aittir. Ancak, yasal temsilci ceza hükümlerinin uygulanması yönünden tacir gibi sorumlu olur. Dolayısıyla ceza kanuni temsilciye verilir, küçük ya da kısıtlı tacire herhangi bir ceza yaptırımını uygulanmaz. Örneğin, yasal temsilci süresi içinde tescil talebinde bulunmazsa, TTK md.33/2'de öngörülen para cezasını ödemek zorundadır. Yine yasal temsilcisi tarafından adına işletme işletilen küçük ya da kısıtlı tacir olarak iflas edebilir, ancak hileli iflas halinde öngörülen ceza yasal temsilciye verilir (Arkan, 2017, s. 124).

Küçük ya da kısıtlı yasal temsilcisi bulunmadan, izinsiz olarak ticari işletme işletiyorsa tacir sayılmamalıdır (Arkan, 2017, s. 124; Arslanlı, 1960, s. 46; Erem, 1971, s. 74; Berzek, 2013). Bu durumda küçük ya da kısıtlının yaptığı işlemler kendisini bağlamamaktadır (TMK md.16). Buna karşılık ileri sürülen bir görüşe göre, bir ticari işletmenin sahibi olan ve fiilen kendi adına işletilen küçük ya da kısıtlılar, velisi ya da vasisi bulunma bile tacir olurlar. Bu görüşe göre, TTK md.13 kanuni temsilcisi olan ya da olmayan küçük ya da kısıtlı ayrımı yapmamaktadır (Kayar, 2015, s. 131-132).

3. TİCARET YAPMAKTAN MEN EDİLENLERİN TACİR SIFATI

TTK md.14/1'de, kişisel durumları ya da yaptığı işlerin niteliği nedeniyle yahut meslek ve görevleri dolayısıyla, kanundan veya bir yargı kararından doğan bir yasağa aykırı bir şekilde ya da başka bir kişinin veya resmî bir makamın iznine gerek olmasına rağmen izin veya onay almadan bir ticari işletmeyi işleten kişinin de tacir sayılması düzenlenmiştir. Aynı maddenin ikinci fıkrasına göre ise, birinci fıkraya aykırı hareketin doğurduğu hukuki, cezai ve disipline ilişkin sorumluluk saklıdır.

Bazı ticari işlerin yapılması, o işi yapanın kişisel durumu ile ilgilidir. Örneğin, 2007 sayılı Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun gereği, bazı işlerin yapılması Türk vatandaşlarına aittir. Türk vatandaşı olmayan bir kişi, Kanunda öngörülen konularda ticari işletme işletirse tacir sayılacaktır. Ancak yasağa aykırı hareket etmelerinden dolayı haklarında gereken yaptırımlar uygulanır.

Bazı kişilerin ticaretle uğraşmaları yasağı meslekleri dolayısıyla olabilir. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu 28/1 gereğince, memurların ticaret yapmaları yasaklanmıştır.

Kanundaki bu yasağa rağmen, devlet memuru ticari işletme işletirse, tacir sayılacaktır. Ancak tabi olduğu kanunun öngördüğü yaptırımlar da hakkında uygulanacaktır.

Bir mahkeme kararıyla ticaretten yasaklanmış olan kişi, bu yasaklamaya rağmen ticari faaliyette bulunursa tacir sıfatını kazanır. Ancak hakkında mahkeme kararına aykırı davrandığı için ilgili yaptırım uygulanır.

Bazı faaliyetlerin yapılması için ise, resmi makamdan izin ya da ruhsat alınmasına bağlı olabilir. Örneğin, faizden para kazanmak için ödünç para verme işleriyle uğraşacak kişilerin Hazine Müsteşarlığından faaliyet izni almaları gerekir (90 sayılı KHK md.5/1). Bu izni almadan faaliyette bulunan kişi tacir sayılır (Bilgili & Demirkapı, 2016, s. 82). Yine Eczacılar ve Eczaneler Hakkında 6197 sayılı Kanun gereğince, eczane işletmek için ruhsat alınması gerekir. Ruhsat almaksızın eczane işleten kişi, tacir sayılır. Ancak kişi hakkında ilgili Kanunun öngördüğü yaptırım da uygulanır (Berzek, 2013, s. 42).

TTK md.14/1’de öngörülen hallerde kişi tacir sayılacağından, tacir olmaya bağlanan tüm yükümlülüklerle tabi olacaktır. Buna karşılık tacir olmadan kaynaklanan haklardan da yararlanacağını kabul etmek gerekir. Zira TTK md.12/3’de kullanılan “tacir gibi sorumlu olma” ibaresi tacirlerin haklarından yararlanamamayı içermektedir. Oysa TTK md.14/1’de “tacir sayılma” ibaresi kullanılmıştır. Bu ibare hem hakları hem de borçları kapsamaktadır (Arkan, 2017, s. 126; Bozer & Göle, 2015, s. 50; Berzek, 2013, s. 43) Ancak bu konuda haklardan yararlanmamaları gerektiği de ileri sürülmektedir (Poroy & Yasaman, 2015, s. 133).

Son olarak evli kadının ticaretle uğraşmasına ve dolayısıyla tacir sıfatını kazanmasına değinmek gerekir. Eski MK’nın evli kadının bir iş veya sanatla uğraşmasını kocasının iznine bağlayan 159’uncu maddesi, Anayasanın eşitlik (Anayasa md.10) ve çalışma özgürlüğü (Anayasa md.48) ile ilgili hükümlerine aykırılık oluşturduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesinin 29.11.1990 tarih ve 30/31 sayılı kararıyla iptal edilmiştir (RG. 2.07.1992 T., S.21272). Bugün yürürlükte olan 4721 sayılı TMK md.192’ye göre, eşlerden her biri meslek veya iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda değildir. Ancak, meslek ve iş seçiminde ve bunların yürütülmesinde evlilik birliğinin huzur ve yararı göz önünde tutulur. Bu durumda evli kadının ticari işletme işletebilmesi ve dolayısıyla tacir sıfatını kazanabilmesi için kocasının iznine gerek yoktur.

4. GERÇEK KİŞİLERDE TACİR SIFATININ KAYBI

Gerçek kişilerde tacir sıfatı, kişinin tacir sıfatını kazanması için gereken koşulların ortadan kalkmasıyla sona erer. Tacir ticari işletmesini kapatarak ya da fiilen faaliyetlerine son vererek ticareti terk etmekte ve tacir sıfatı kendiliğinden sona ermektedir (Bilge, 2007, s. 175).

Tacir ticari işletmesini işletmeye son verdiğini yani ticareti terk ettiğini ayrıca ticaret siciline bildirmeli ve kaydının terkinini istemelidir (TTK md.31/2). Aksi halde tacir sıfatının son bulunduğunu, iyiniyetli üçüncü kişilere karşı ileri süremez (TTK md.36/3). Ancak bildikleri ya da bilmesi gerektikleri ispat edildiği takdirde üçüncü kişilere karşı ileri sürülebilir. (TTK md.36/4).

Gerçek kişiye ait bir ticari işletmenin, faaliyetine son verilmesi ya da başka bir gerçek ya da tüzel kişiye devredilmesi halinde ticari işletme sahibinin on beş gün içinde ticaret unvanının silinmesi için ticaret sicili müdürlüğüne başvuruda bulunmalıdır. Gerçek kişiye ait ticari işletmenin sahibinin ölümü durumunda, mirasçılardan birinin sildirme talebinde bulunması halinde ticari işletmenin kaydı silinir (Kuru, 1970, s. 110-111).

Ticari faaliyetin devamında, mirasçıların muvafakatıyla aralarında kendilerinin de olabileceği yeni sahibi, söz konusu ticari işletmenin kendi adına tescil edilmesini isteyebilir (TSY md.51/1,2). Ticareti terk ettiği herhangi bir şekilde tespit edilen gerçek kişilere ait ticari işletmenin kaydı, ilgili resmi makamdan alınacak yazı üzerine resen silinir (TSY md.51/3). Burada sözü edilen ilgili resmi makam vergi dairesi ya da veya belediye olabilir (Bilgili & Demirkapı, 2016, s. 88).

Ticareti terk eden tacir 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununun 44'üncü maddesine göre terk dilekçesi ile birlikte mal beyanını da müdürlüğe vermek zorundadır (TSY md.51/4). Bu durum ticaret sicili memurluğunca ticaret sicili ilanlarının yayınlandığı gazete'de ve alacaklıların bulunduğu yerlerde de mutad ve münasip vasıtalarla ilan olunur. İlan masraflarını ödemeyen tacir beyanda bulunmamış sayılır (İİK md.44/1). Bu ilan tarihinden itibaren bir yıl içinde, ticareti terk eden tacir hakkında iflas yolu ile takip yapılabilir (İİK md.44/2).

Ticareti terk eden tacir, mal beyanının tevdi tarihinden itibaren iki ay müddetle haczi kabil malları üzerinde tasarruf edemez (İİK md.44/3). Ancak üçüncü şahısların zilyedlik ve tapu sicili hükümlerine dayanarak iyi niyetle elde ettiği haklar saklıdır (İİK md.44/4).

5. ESNAF

TTK md.15'de esnaf tanımı yapılmıştır. Buna göre esnaf, ister gezici olsun, ister bir dükkanda veya sokağın belli bir yerinde sabit bulunsun, ekonomik faaliyeti sermayesinden ziyade bedenî çalışmasına dayanan ve geliri 11'inci maddenin ikinci fıkrası uyarınca çıkarılan kararnamede gösterilen sınırı aşmayan ve sanat veya ticaretle uğraşan kişidir.

5362 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu'nun 3/a maddesinde de esnaf ve sanatkâr tanımı yapılmıştır. Maddeye göre, esnaf ve sanatkâr, ister gezici ister sabit bir mekanda bulunsun, Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulunca belirlenen esnaf ve sanatkâr meslek kollarına dahil olup, ekonomik faaliyetini

sermayesi ile birlikte bedeni çalışmasına dayandıran ve kazancı tacir veya sanayici niteliğini kazandırmayacak miktarda olan, basit usulde vergilendirilenler ve işletme hesabı esasına göre deftere tabi olanlar ile vergiden muaf bulunan meslek ve sanat sahibi olan kimselerdir. Görüldüğü gibi bu tanımda esnafın, bedenen çalışmasının üstünlüğüne değinilmemiş, ekonomik faaliyette bedenen çalışma sermaye ile birlikte dikkate alınmıştır.

Esnaf ve sanatkârlar, 5362 sayılı Kanun'un 68'inci maddesi gereğince, esnaf ve sanatkâr siciline kayıt olmalı ve bu durum Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Sicil Gazetesinde ilan edilmelidir. Bu yükümlülüğü yerine getirmediği tespit edilenler birlik tarafından ruhsat vermekle yetkili ilgili kurum ve kuruluşlara bildirilir. İlgili kurum ve kuruluşlar, sicil kaydı yapılanaya kadar bunların faaliyetlerini durdurur.

TTK md.11/2 gereğince, ticari işletme ile esnaf işletmesi arasındaki sınır, Bakanlar Kurulunca çıkarılacak kararnamede gösterilecektir. Kararnamede gösterilen miktarın üstünde gelir elde eden işletmeler ticari işletme sayılacak, altında gelire sahip olanlar ise, esnaf işletmesi sayılacaktır. 1986 yılında çıkarılan Kararname 18.06.2007 tarih ve 2007/12362 sayılı Kararname ile yenilenerek, esnaf ve küçük sanatkârların belirlenmesinde kullanılacak ölçütler belirlenmiştir.

Kararnameye göre, Esnaf ve Sanatkâr ile Tacir ve Sanayiciyi Belirleme Koordinasyon Kurulunun tespit edeceği ve Resmi Gazete'de yayımlanacak esnaf ve sanatkâr meslek kollarına dahil olup, ekonomik faaliyetini sermayesi ile birlikte bedeni çalışmasına dayandıran ve kazancı tacir veya sanayici niteliğini kazandırmayacak miktarda olan, basit usulde vergilendirilenler ve işletme hesabına göre deftere tabi olanlar ile vergiden muaf bulunanlardan 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 177'nci maddesinin birinci fıkrasının 1 ve 3 numaralı bentlerinde yer alan nakdi limitlerin yarısını, 2 numaralı bendinde yazılı nakdi limitin tamamını aşmayanların esnaf ve sanatkâr sayılmaları ile esnaf ve sanatkâr siciline ve dolayısıyla esnaf ve sanatkarlar odalarına kaydedilmeleri Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştır.

Böylece gelir vergisinden muaf olanlar ile basit usulde vergilendirilenler, kazançları nedeniyle başka hiçbir koşul aranmadan esnaf sayılacaklardır (Kırca, 2007, s. 297). İşletme hesabına göre defter tutanlar için ise, ikinci sınıf tacir olup, ekonomik faaliyetlerinin sermaye ile birlikte bedeni çalışmaya dayanıp dayanmadığı ve elde edilen kazancın ancak geçimlerini sağlamaya yetecek derecede az olup olmadığına bakılacak ve bunun içinde, yürüttükleri faaliyetlerin sonuçlarının, Vergi Usul Kanunu'nun 177/1'in 1 ve 3 numaralı bentlerindeki limitlerin yarısını ya da yerine göre 2 numaralı bentteki limitin tamamını aşp aşmadığına bakılacaktır. Bu durumda gösterilen limitleri aşanlar tacir ve bunların işletmeleri de ticari işletme sayılacaktır (Arkan, 2017, s. 29).

Kararname ile esnaf ve sanatkâr siciline kayıtlı iken, daha sonraki yıllarda yıllık alış veya satış tutarları ya da gayri safi iş hasılatı, esnaf ve sanatkâr sayılma hadlerini aşanların kendileri istemedikçe ticaret siciline ve dolayısıyla Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği bünyesindeki odalara kayıt için zorlanmaması, yıllık alış veya satış tutarları ya da gayri safi iş hasılatı esnaf ve sanatkâr sayılma hadlerinin altı katını aşanların ise kayıtlarının, esnaf ve sanatkâr sicili marifetiyle ticaret siciline aktarılması öngörülmüştür.

Kararname ile Vergi Usul Kanunu hükümleri arasında gerekli uyum sağlanmamıştır (Göle, 1985, s. 55-56; Karayalçın, 1968, s. 232). Zira Vergi Usul Kanunu'nun 171/1'inci maddesinin 2'nci bendindeki limitin tamamını aşmadığı için Kararnameye göre esnaf sayılan kişi, Vergi Usul Kanunu'nun defter tutmaya ilişkin hükümleri açısından ikinci sınıf tacir (VUK md.178/1) sayılacaktır (Arkan, 2017, s. 30; Bozer & Göle, 2015, s. 11).

Esnaf ticari işletme işletmediğinden tacir sayılmazlar ve kendilerine TTK 'daki hükümler kural olarak uygulanmaz. Bununla birlikte esnafın tacirlere ilişkin bazı imkanlardan yararlanması için özel düzenlemeler yapılmıştır. TTK md.15 gereğince, tacirlere özgü TTK md.20 (ücret ve faiz isteme) ve md.53 (işletme adı kullanma) ile TMK md.950/2 (hapis hakkından yararlanma) hükmü esnaf hakkında da uygulanır.

SONUÇ

Türk Ticaret Kanunu modern sistem olan ticari işletme esasını kabul etmiş olsa bile tacir kavramının da kanun içinde önemli bir yeri vardır. Bir gerçek kişinin tacir sıfatını kazanabilmesi için ticari işletmenin varlığı yanında bu işletmeyi fiilen işletmesi ve kısmen dahi olsa bunu kendi adına yapması gerekir. İşletmenin tamamına sahip olmasına gerek yoktur. Bu şartları gerçekleştiren gerçek kişi tacir sıfatını kazanmaktadır. Ancak kanunda tacir olma yanında tacir gibi sorumlu olma ve tacir sayılma kavramlarına da yer verilmiştir. Ortada ticari işletme olmadığı halde varmış gibi hareket ederek iyiniyetli üçüncü kişileri kandıranlar bunun sonuçlarına katlanarak tacir gibi sorumlu olmakta yani, tacirlerin haklarından yararlanmamakta ve borçlarına tabi olmaktadır. Tacir sayılanlar ise, ortada bir ticari işletme olmakla birlikte fiilen işletmeye başlamayan kişilerdir. Bunlar tacir olmanın haklarından yararlandıkları gibi borçlarına da tabidirler.

Küçük ya da kısıtlı olan kişiler kendileri ticari işletme işletemezler, onlar adına yasal temsilcileri işletir. Bu durumda tacir sıfatı küçük ya da kısıtlıya ait olur. Ancak yasal temsilci işletmeyi işletirken ceza yaptırım uygulanması gereken bir iş yaparsa ceza yasal temsilciye verilir. Bazen kişiler, kişisel durumları ya da yaptıkları iş gereği ya da meslekleri gereği, kanundan veya bir yargı kararından doğan bir yasağa aykırı bir şekilde ya da başka bir kişinin veya resmi makamın iznine ihtiyaç olmasına rağmen izin ya da onay almadan ticari işletmeyi

işletebilir. Bu durumda kişi tacir sayılmakta ve hem haklardan yararlanmakta hem de borçları yerine getirmekle yükümlü olmaktadır.

Gerçek kişi ticari işletmesini kapatarak ya da kendi adına işletmeye son vererek tacir sıfatını kaybedebilir. Bu durumun ticaret siciline bildirilmesi ve sicildeki kaydın sildirilmesi gerekir. Esnaflar ticari işletme işletmediklerinden tacir değildirler. Ancak tacirler ilişkin bazı hükümlerin onlar hakkında da uygulanmaktadır.

KAYNAKÇA

Arkan, S. (2017). *Ticari İşletme Hukuku*. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.

Arslanlı, H. (1960). *Kara Ticaret Hukuku Dersleri Umumi Hükümler*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Ayhan, R., Özdamar, M., & Çağlar, H. (2016). *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: Yetkin.

Bahtiyar, M. (2016). *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: Beta.

Battal, A. (2003). Gerçek Kişilerin Tacir Sıfatına Sahip Olma ve İflasa Tabi Turulma Şartları Konusundaki Yargıtay Uygulaması . *XVI Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu*, (s. 97-137). Ankara.

Berzek, A. N. (2013). *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*. İstanbul: Beta.

Bilge, M. E. (2007). Tacir Sıfatının Sona Ermesi. *Prof. Dr. Ömer Teoman'a 55. Yaş Günü Armağanı* (s. 175-196). içinde İstanbul: Beta.

Bilgili, F., & Demirkapı, E. (2016). *Ticari İşletme Hukuku*. Bursa: Dora.

Bozer, A., & Göle, C. (2015). *Ticari İşletme Hukuku*. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.

Domaniç, H. (1988). *Ticaret Hukukunun Genel Esasları*. İstanbul: Temel Yayın.

Erem, T. (1971). *Ticaret Hukuku Prensipleri, C.1, Ticari İşletme*. İstanbul: Hilal Matbaacılık.

Göle, C. (1985). Tacir-Esnaf Ayrımı. *Batider*, 47-62.

Hırş, E. (1948). *Ticaret Hukuku*. İstanbul.

İmregün, O. (1989). *Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri*. İstanbul: Yasa Yayınları.

Karayalçın, Y. (1968). *Ticaret Hukuku, I Giriş-Ticari İşletme*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası .

Kayar, İ. (2015). *Ticari İşletme Hukuku*. Ankara: Seçkin.

Kırca, İ. (2007). Esnaf ve Sanatkar ile Tacir ve Sanayicinin Ayrımına İlişkin 2007/12362 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın Değerlendirilmesi . *Batider*, 295-304.

Kuru, B. (1970). Ticareti Terk Eden Tacirlerin Tabi Bulunduğu Hükümler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 109-118.

Poroy, R., & Yasaman, H. (2015). *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: Vedat.

Ülgen, H., Helvacı, M., Kendigelen, A., Kaya, A., & Ertan, F. N. (2015). *Ticari İşletme Hukuku*. İstanbul: XII Levha.

Yıldız, Ş. (2012). *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanununa Göre Tacir Sifatının Kazanılması, Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun Ticari İşletme Hukuku Alanında Getirdiği Yenilikler*. İstanbul.

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE KAMU ÖZEL ORTAKLIĞI MODELİ: TEORİK BİR İNCELEME

Durmuş GÖKKAYA¹

Erdal EKE²

ÖZET

Kamu özel ortaklığı, kamu hizmetlerinin sunumu açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde benimsenen önemli modellerden birisidir. Özel sektör finansman kaynaklarının kamu yatırımlarında kullanılarak uzmanlık, risk paylaşımı, yatırım yükü gibi konularda devletlere alternatif bir yöntem olarak nitelendirilen kamu özel ortaklığı, uzun yıllardır çok sayıda sektör ve projede başvurulan bir geçmişe sahiptir. Çalışmanın amacı, kamu özel ortaklığının dünyadaki ve Türkiye’deki kavramsal çerçevesinin ve ilk uygulama örneklerinin teorik olarak incelenmesidir. Çalışma, literatür taraması ve içerik analizi yöntemleri doğrultusunda kurgulanmıştır. Çalışma kapsamında kamu özel ortaklığı ile ilgili hukuki ve idari özellikler ortaya konulmaya çalışılmış ve bu model doğrultusunda hayata geçirilen ilk uygulama örnekleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Özellikle ABD ve İngiltere başta olmak üzere çok sayıda ülkede eğitim, sağlık, ulaştırma, inşaat gibi alanlardaki kamusal yatırımlarda tercih edilen bir model olan kamu özel ortaklığı modeli, hem Avrupa’da hem de diğer bölgelerdeki ülkelerde son yıllarda sıklıkla vurgulanmaya başlamıştır. Kamu özel ortaklığının hukuki ve idari çerçeve açısından güncel tartışmalara konu olması ve ülkeler arasındaki uygulama farklılıklarının bulunması, çalışmayı önemli hale getirmektedir. Kamu özel ortaklığı uygulamaları açısından Türk sağlık sektöründe son dönemde hayata geçirilmeye çalışılan entegre şehir hastaneleri projesi, bu modele ilişkin en güncel örnekler arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Özel Ortaklığı, Kamu Hizmeti, Sağlık Sektörü, Finansman

PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP MODEL IN THE WORLD AND TURKEY: A THEORETICAL REVIEW

ABSTRACT

Public private partnership is one of the important models adopted in developing and developing countries in terms of public service delivery. Public private partnership, which is used as an alternative to the states in terms of expertise, risk sharing, investment burden, etc., has been used for many years in many sectors and projects. The aim of the study is to examine

¹ Arş. Gör. SDÜ, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, durmusgokkaya@sdu.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr. SDÜ, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, erdaleke@sdu.edu.tr

theoretically the conceptual framework and first application examples of public private partnership in the world and in Turkey. The study was designed in the light of literature review and content analysis methods. Within the scope of the study, legal and administrative characteristics related to the public private partnership were tried to be put forward and the first examples of practices that were misunderstood in this model were tried to be analyzed. The public private partnership model, which is a preferred model for public investment in fields such as education, health, transportation and construction, especially in the United States and the United Kingdom, has been frequently emphasized in recent years, both in Europe and in other regions. The fact that the public private partnership is subject to contemporary debates in terms of legal and administrative framework and the differences between the practices of the countries makes the study important. The integrated city hospitals project, which has recently been tried to pass on to the Turkish health sector in terms of public private partnership applications, is one of the most recent examples of this model.

Keywords: Public Private Partnership, Public Service, Health Sector, Financing.

GİRİŞ

Sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerin hız kazandığı 1980’li yıllarla birlikte neo-liberal politikaların etkisiyle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme düşüncesi öne çıkmıştır. Bu süreçte başta İngiltere gibi gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok ülkede, kamusal yatırımların yapılması ve hizmetlerin nihai tüketicilere daha etkili yöntemlerle sunulması amacıyla “özel sektör ve kamu sektörü ortaklığı” yaklaşımı geliştirilmiştir. Günümüzde de kamu ve özel sektör ortaklığına ilişkin çalışmaların hem mevzuat hem de yönetim modelleri oluşturulması bağlamında sürdürüldüğü görülmektedir. Diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye’de de son yıllarda kamu ve özel sektör ortaklığı, farklı sektörlerde çok sayıda projede kullanılmaya başlanmıştır.

Kamu özel ortaklığı, altyapı inşası, tesislerin yapılması, işletmesi ve yönetimi, hizmet geliştirilmesi ve sunumu gibi çok sayıda konuyu içeren ve kapsam olarak geniş bir yöntem olarak tanımlanabilmektedir. Bu yöntemde yatırım sermayesinin ve risklerin özel sektör ile kamu sektörü arasında paylaşılması amaçlanmaktadır. Genel olarak Kamu Özel Ortaklığı (KÖO) devlet tarafından temin edilen kamusal hizmetlerin projelerin tasarımı, planlanması, finansmanı, inşası ve işletimi konusunda kamu sektörü ile özel sektör yatırımcılarının bir sözleşme ya da kurumsal anlaşmaya bağlı olarak işbirliği yapmaları olarak ifade edilebilmektedir (Yıldırım, 2016, s. 400).

KÖO uygulamaları dünyada her geçen gün daha fazla önemli hale gelerek dikkat çekip kendini göstermektedir. Örneğin AB komisyonu, 1997 yılında kamu-özel ortaklığı modelini desteklediğini ifade ederek kamu harcamalarının azaltılması, hizmetlerin etkinliğinin artırılması ve özel sektör için yeni fırsatlar oluşturulması çerçevesinde bu yöntemin kullanılabilirliğini belirtmiştir (Terzi, 2014, s. 239). Son yıllardaki yatırımların çoğalması, kamunun finansman ihtiyacının artması, kamu hizmetlerinin kalitesindeki artış beklentisi, devletin küçülüp işletmeci rolünü bırakarak bu rolü özel sektörün dinamizmine bırakması gibi çok sayıda sebep ve gelişme doğrultusunda KÖO uygulamalarının önemi katlanarak artmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, kamu özel ortaklığının dünyadaki ve Türkiye’deki kavramsal çerçevesi araştırarak bu modeli tanıtmaktır. Aynı zamanda KÖO’nun ilk uygulama örneklerini teorik olarak incelemektir.

1. KAMU ÖZEL ORTAKLIKLARI (PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIPS-PPP)

Son yıllarda çeşitli ülkelerde merkezi ve mahalli idarelerin kazançlarında yaşanan ciddi azalma, diğer yandan giderlerdeki önemli artış ve vatandaşlar tarafından kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılmasına yönelik talepler, geçmişten bu yana kamu sektörünün tek başına yüklendiği ve yerine getirdiği bazı kamu hizmetlerini özel sektör ile uzun vadeli bir ilişkiye dayanan ortaklıklarla yürütmeye itmiştir. Kamu özel ortaklığı veya İngilizce tabiriyle Public Private Partnership kavramı genel olarak idare ve özel hukuk işletmeleri arasında kurulan ve kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi ya da sunulması amacını üstlenen iş ortaklığı düzenlemelerini ifade etmek için kullanılır(Güneş, 2009, s. 58). 1980’li yıllardan itibaren neo-liberal politikaların etkisiyle özelleştirme uygulamalarının dünya genelinde popüler hale gelmesiyle birlikte, birçok kamu kurumu özel sektöre devredilmiştir. Böylece kamu sektörünün küçülmesi ve özel sektör müteşebbislerin de desteklenmesi sağlanmıştır. 1990’lı yılların başından itibaren kamu özel ortaklığının özelleştirmenin girmediği alanlarda da kullanılması ve özel sektörün finansal kaynaklarından ve dinamizmden yararlanma özelliklerini taşıması nedeniyle, kamu özel ortaklığı kısa zamanda genel kabul görmüş ve kendisine çeşitli uygulama alanları bulmuştur (Gürkan, 2014, s.13).

Kamu özel ortaklığı kavramı literatürde ortak bir şekilde kullanılan tek kavram olmamakla birlikte tanımı üzerinde de uzlaşa sağlanmamıştır. Yabancı literatürde de bu yönde bir kavram kargaşası mevcuttur. Ancak son yıllarda çoğu kitap ve makalelerde ağırlıklı olarak kamu özel ortaklığı kullanımının öne çıktığı söylenebilir. Bu yüzden de bu çalışmada “Kamu Özel Ortaklığı” kavramı kullanılacaktır. Bu durumu Gürkan(2014, s. 5) şu şekilde özetlemektedir: “*Kamu özel ortaklığı terimi tüm dünyada ortak bir şekilde kullanılan tek terim*

değildir. Özel sektörün sağladığı finansman ile kamu mal ve hizmetlerinin sağlanması olarak tanımlanan “Private Finance Initiative (PFI)” dünyada ilk defa İngiltere’de gündeme gelmiştir. Daha sonra PFI’den daha geniş olan ve PFI’nin tüm tiplerini kapsayan “Public Private Partnerships (PPP)” ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde ülkemizde de “Kamu Özel Ortaklığı” tek bir terimle ifade edilmemekte literatürde farklı terimlerin tercih edildiği görülmektedir. PPP kavramına eş olarak “Kamu Özel Sektör İşbirliği (KÖSİ)”, “Kamu Özel İşbirliği (KÖİ)”, “Kamu Özel Sektör Ortaklığı (KÖSO)”, “Kamu Özel Ortaklığı Modeli (KÖOM)”, “Eksik İmtiyaz”, ve “Kamu Özel Ortaklığı (KÖO)” gibi kavramlar kullanılmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki; PPP (Public Private Partnerships) kavramı alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi ve/veya hizmetlerin sunulması konusunda kamu kurumları ile özel sektör arasında gerçekleştirilen farklı sözleşme türlerini kapsayan geniş bir kavramdır.”

Yukarıda da belirtildiği üzere kamu özel ortaklıkları ile ilgili çok sayıda tanım bulunmaktadır. Örneğin Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan Yeşil Kitap’ta (2004, s.3) KÖO, “bir alt yapının veya sağlanacak hizmetin finansmanını, inşaatını, tadilatını, yönetimini veya bakım ve onarımını sağlamak amacıyla kamu otoriteleriyle iş dünyası arasında işbirliği kurulmasına ilişkin yöntem” olarak tanımlanmıştır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)’ye göre (2008, s.12) KÖO, devlet ile bir ya da daha fazla özel ortağın (işletmecileri veya finansörleri içerebilir), devletin hizmet sunum hedefleri ve özel sektörün kazanç hedefleri uzlaşarak hizmetin özel sektör tarafından sunulduğu ve bu uzlaşmanın etkinliğinin özel sektöre yeterli risk transferine bağlı olduğu bir anlaşma olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası Para Fonu (2006, s. 1) ise kavramı geleneksel olarak kamu tarafından tedarik edilip sunulan altyapı varlıklarının ve hizmetlerinin özel sektör tarafından tedarik edilip sunulması olarak ele almaktadır. Bir başka tanıma göre ise Avrupa Yatırım Bankası, kavramı kamu sektörüne varlık ve hizmet sağlamak için özel kaynaklara ait kaynakların ve tecrübelerin kullanılması amacıyla özel sektör ile kamu kurumları arasında kurulan işbirliğinin genel adı olarak tanımlanmaktadır.³ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ise (2009, s. 9) kavrama yönelik “gelecekte yapılacak kamu yatırımlarının bugünden özelleştirilmesi” şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.

Ayrıca KÖO Eker (2007, s. 60) tarafından kamu hizmeti olarak nitelendirilen ve devletten başka kimsenin yapamayacağı düşünülen, imtiyaz teşkil eden, devletin tümüyle

---

³ Green Paper on Public Private Partnership and Community Law on Public Contracts and Concession, Brüksel, 30.04.2004, COM (2004), 327 Nihai, Çev. T.C. Maliye Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Avrupa Komisyonu, Kamu Özel İşbirlikleri ve Topluluk Hukukunda Kamu İhaleleri ve İmtiyazlara İlişkin Yeşil Kitap, Paragraf 1.

çekilmek istemediği ve devletin katılımı olmaksızın özel sektörün katılımını sağlamak ve böylece devletin temel çıkmazı haline gelen finansman sorunun aşmak amacıyla geliştirilen bir model olarak tanımlanmaktadır. Corner'e göre (2006, s. 38) KÖO, devletin hizmet sunum hedefleriyle özel sektörün kâr elde etme amacını uzlaştırarak hizmetin özel sektör tarafından sunulduğu ve bu uzlaşmanın etkinliğinin özel sektöre yeterli risk transferine bağlı olduğu, devletin bir veya daha fazla özel sektör tarafıyla yaptığı sözleşmedir.

Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere KÖO, kamusal mal ve hizmetlerinin tedarikinin sağlanması ve sunumunda kamu kurumları ve özel sektör arasında ihale yoluyla uzun yılları kapsayan bir sözleşme imzalanarak; özel sektörün finansmanı, bilgisi, tecrübesi ve hizmet sunumu ve mal tedariki bağlamındaki etkin operasyonel kapasitesinin kamu yararına işlerde karşılıklı çıkar ilişkisine dayanarak kullanılmasıdır. Sarısu'ya (2009, s.141-142) göre, KÖO terimi, genel olarak kamu alt yapısı, kamu hizmetleri ve ilgili hizmetlerin sağlanması için devlet ve özel sektör arasındaki işbirliği anlaşmalarını ifade etmektedir. Bu işbirlikleri, ortaklar arasındaki yatırım, risk, sorumluluk ve kazancın paylaşılması ile karakterize edilmektedir. Bu çeşit ortaklıkların kurulma sebepleri değişik olmakla birlikte genellikle kamu alt yapı ve hizmetlerinin tasarlanması, finanse edilmesi, inşa edilmesi, işletilmesi ve bakımını amaçlamaktadır.

KÖO'lar hem kamu sektörüne hem de özel sektöre spesifik görevlerine göre bazı avantajlar tanımaktadır. Her iki sektöründe en iyi yapabilecekleri şeyleri yapmalarına imkân sağlayarak, kamu hizmetleri ve altyapının ekonomik açıdan en verimli bir şekilde gerçekleşmesini mümkün kılmaktadır. Bu nedenle KÖO'ların genel amacı taraflar arasında ortaklıklar gerçekleştirmek, böylece oluşan risklerin kontrolünü sağlayabilmek ve özel sektörün yetenek ve becerilerinden yararlanmak suretiyle değerlerin artırılmasını sağlamaktır⁴. Ayrıca KÖO'nun, kamunun finansman ihtiyacını özel sektör dinamizmi ile birleştirerek gidermesi, bütçe yetersizliklerinde hizmetin ivedilikle sağlanması, projelerin yatırımcılar ile müzakere edilmesi, kamunun makul olmayan projelere para yatırmamasının önüne geçilmesi, yönetime kamunun da müdahil olabilmesi ve/veya değişen ihtiyaçlara göre hizmetin şeklinin değiştirilebilmesi gibi yararları da vardır. (McKee vd., 2006, s. 891-893). KÖO'nun genel özellikleri şu şekilde belirtilmektedir (Green Paper, 2004 s. 3-4; Tekin, 2007, s. 6; Şahin ve Uysal, 2008, s.33-35);

---

⁴European Commission (EU, 2003). "Guidelines for Successful Public Private Partnerships" Green Paper on Public-Private Partnerships and Community Law on Public Contracts and Concessions. (2004). Brüksel, 30.04.2004. COM. (http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/ppp_en.pdf).

- KÖO, genel olarak yüksek kaynak gerektiren büyük alt yapı projeleri için kullanılsa da günümüzde daha küçük boyutlu uygulamalar için de yaygınlık göstermektedir.
- KÖO çerçevesinde planlanmış bir projenin farklı yönlerinde, bir kamu ortağının ve bir özel ortağın arasında işbirliği gerektiren nispeten uzun vadeli ortaklık ilişkisi söz konusudur.
- KÖO modelinin en belirleyici özelliği finansmanın özel sektör tarafından üstlenilmesidir.
- KÖO modeli tek başına dışarıdan hizmet alma uygulaması (outsourcing), finansman modeli, gayrimenkul geliştirme projesi veya imtiyaz sözleşmesi değildir. Genelde tasarım, finansman, yapım ve bakımı bütünleştiren uygulamalardır.
- KÖO projelerinde risk devlet ve özel sektörcü paylaşılmaktadır. İlke olarak her risk onu en ekonomik yoldan çözebilecek tarafa verilmektedir. Riski kimin üstleneceğine ilişkin karar, tarafların her birinin riski değerlendirme ya da ölçümleme, kontrol ve riskin üstesinden gelebilme yeteneğine göre projeden projeye değişiklik gösterebilmektedir.
- KÖO modelinin çekirdeğini devletle yapılan hizmet veya imtiyaz sözleşmesi oluşturur. Özellikle verilecek olan hizmetlerin uygun fiyatlarla, kesintisiz, kaliteli ve belirli bir nicelik ve nitelik düzeyinde sunulmasını garanti altına alınması hayati önem taşır.
- KÖO modelinde kamu ortağı öncelikli olarak kamu faydası, sunulan hizmetlerin kalitesi ve fiyat politikası konusunda ulaşılmaları gereken amaçların belirlenmesi odaklanır ve bu yapılan işlerin amaçlara uygunluğunun denetlenmesi sorumluluğunu üstlenir.
- KÖO modelinde devletin ana görevi organizasyonu sağlamak ve denetlemektir, böylece devlet bu modelle proje ömrü boyunca etkin rol alır.

Devlet özel sektörle ortaklık yoluna giderek belli amaçları hayata geçirmeyi istemektedir. Bu amaçlardan bazıları; özel sektörün elindeki sermayeyi harekete geçirmek, özel sektörün sahip olduğu işletme mantığı sayesinde işletme etkinliğini ve verimliliğini artırmak, özel sektörün rekabet ve pazar gücünden yararlanarak kamu harcamalarının azaltılması, büyük çaptaki projelerin daha hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi, projelerin yürütülmesinde ortaya çıkan riskin paylaşımı ve özel sektörün elindeki teknolojilerin kullanılması şeklinde sıralanabilmektedir. Özel sektör açısından ise devletin sahip olduğu kaynak ve imkânları kullanarak yeni iş sahalarında yeni kazanç olanaklarının oluşturulması ve devletin doğal garantörlük rolünün olması bu tür ortaklıklara katılmada belirleyici olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında özellikle özel sektör tarafından sağlanan finansman desteği, merkezi ve mahalli idarelerin içinde buldukları mali sıkıntıların aşılmasında çok önemli rol üstlenerek,

öngörülebilir kısa bir sürede gerçekleştirilmesi zor olan büyük ölçekli yatırımların gerçekleştirilmesine önemli bir katkı sunmaktadır (Güneş, 2009, s. 59).

KÖO'ların temel felsefesi, Arthur Schopenhauer'in 1851'deki gözlemlerine dayalı olarak "kirpi problemi" diye bilinen olguya dayandırılarak izah edilebilmektedir. Schopenhauer'in gözlemleri Ruth Hubbard ve Gilles Paquet (Hubbard ve Paquet, 2007, s. 254) tarafından KÖO'larla ilişkilendirilmiştir. Buna göre soğuk kış günlerinde çok sayıda kirpi ısınmak amacıyla sıkıca birbirlerine sokulurlar. Bununla birlikte bir süre sonra kirpilerin dikenleri birbirine batmaya başlar. Bu yüzden kirpiler birbirlerinden uzaklaşmaya başlarlar. Fakat soğuk onları tekrar bir araya getirir. Kirpilerin soğuk karşısındaki makul çözümleri birbirlerine güvenilir mesafede kalarak yakınlaşmaktır. KÖO'lar sorunların çözümünde Kirpi Problemine benzer çelişkiler yaratabilirler. Çünkü KÖO'lar özel, kamu ve sivil sektörlerin temelini oluşturduğu farklı koordinasyon mekanizmaları ve mantığıyla etkileyici bir sinerji, inovasyon ve yüksek üretkenlik yaratırken aynı zamanda enerjileri boşa harcayan bir mekanizmaya da dönüşebilir. KÖO'ların en iyi kullanımı kirpilerin çözümündeki gibi en fazla sıcaklık/en az iğne batırma oranını sağlayacak şartlarla gerçekleştirilebilir (Şahin ve Uysal, 2012, s. 156-157). Kirpi problemindeki gibi KÖO'lar denge üzerine kurulduğunda hem kamu hem de özel sektör açısından olumlu ve etkili çıktılar görülme ihtimali yüksek olabilir.

KÖO modeli özellikle, günümüze kadar klasik devletten başkasının yapmayacağı düşünülen, kamu hizmeti olarak kabul edilen ve çoğu imtiyaz teşkil eden veya devletin tamamıyla çekilmek istemediği, ya da devletin katılımı olmaksızın özel sektöre yeterince güven duyulmadığı alanlar için tasarlanmış ise de günümüzde kamunun finansmanını gerektiren çok daha geniş bir yelpaze alanında uygulanmaktadır. Bu bağlamda yakın zamana kadar devletten ya da kamu tarafından yapılması beklenen enerji santralleri, otoyollar, tüneller, demiryolları, limanlar, içme suyu, köprüler, kanalizasyon ve atık yönetimi ve hastaneler gibi büyük alt yapı projelerinin yapımı veya işletmeciliği de özel sektöre açılmıştır. Bunların yanı sıra zamanla okullar, cezaevleri, kamu hizmet binaları, tiyatro, stadyum, otopark, müze yapımı ve işletmeciliği gibi önceleri KÖO modeli güdümünde düşünülmeyen uygulamalarda bu kapsamda uygulama alanı bulmuştur. Örneğin başkent oluşundan sonra Berlin'de inşa edilen İngiliz Elçiliği binasının yapımı ve işletimi bir KÖO modelidir (Tekin, 2007, s.6).

2. DÜNYADA KAMU ÖZEL ORTAKLIKLARI VE HUKUKİ YAPISI

1980'li yıllardaki neo-liberal politikaların etkisiyle birlikte özelleştirme uygulamalarının dünya genelinde popüler hale gelerek birçok kamu işletmesi özel sektöre devredilmiştir. Böylece kamu sektörünün daraltılıp küçülmesi sağlanmış, diğer taraftan özel sektörün desteklenerek büyümesi teşvik edilmiştir. Bu çerçevede kamu hizmetlerinin

sunumunda alternatif yöntemler geliştirilmesi yoluna gidilmiştir. Kamu özel ortaklıkları da özel sektörün finansal kaynaklarından ve dinamizminden yararlanma özelliklerini taşıması nedeniyle, alternatif bir yöntem ya da model olarak kullanım alanı bulmuştur(Çelik, 2008, s. 31).

KÖO kavramı genel olarak idare ve özel hukuk işletmeleri arasında kurulan ve kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi amacını taşıyan iş ortaklığı düzenlemelerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Anglo-Sakson menşeli KÖO kavramı, kamu hizmetlerini yürütmek ve sunmakla görevli olan merkezi ve mahalli idarelerin bu hizmetleri yerine getirirken karşı karşıya kaldıkları mali kaynak sıkıntısı sonucu, özellikle 1990'lı yılların başından itibaren birçok ülkede gündeme gelmiştir (Güneş, 2009, s. 58). Bu kapsamda birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke altyapı, üretim ve hizmet dâhil olmak üzere birçok çeşitli sektörlerde kamu özel ortaklığı uygulamaları başlamıştır. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumların gelişmekte olan ülkelerdeki hükümetlere, liberalleşme ve özelleştirme prensiplerini bir politika transferi olarak önermesi sonucunda, KÖO modelinin etkinliği artış göstermiştir (Gürkan, 2014, s.14).

KÖO modelinin dünyadaki ilk örnekleri ABD'de geniş çapta uygulama alanı bulan “*Ortak Girişim (Joint Venture)*”, İngiltere’de KÖO’nun teşvik edilmesine yönelik ilk sistematik program John Mayor tarafından başlatılan “*Özel Finansman Girişimi (Private Finance Initiative)*” modeli ve Blair dönemindeki “*En İyi Değer (Best Value)*” projeleridir (Çelik, 2008 s. 31). 1990'lı yıllarda İngiltere’de KÖO programının geliştirilmesinin ardından, hem Avrupa’nın diğer yerlerinde hem de dünyanın başka birçok yerinde, giderek artan sayıda ülke KÖO programı başlatmıştır(Şenel Tekin, 2010, s.62). KÖO, ABD ve İngiltere dışında, Almanya, İsveç, Kanada, İrlanda, Güney Afrika, İtalya, Hollanda ve İspanya’da yoğun tartışmalara konu olmuştur. Kamu özel ortaklıklarını düzenleyen ilk özel yasa 1997 yılında İngiltere’de kabul edilmiştir. Kamu özel ortaklıklarının teşviki ve bu tür ortaklıkların uygulamaya geçirilmesinin önündeki engelleri kaldırmak için en kapsamlı yasal değişiklikler Almanya’da gerçekleştirilmiştir. Eylül 2005’te kabul edilen KÖO yasası, öngördüğü hükümlerle Alman devlet ihale mevzuatı, yatırım kanunu, vergi mevzuatı ve bütçe hukukunda geniş kapsamlı değişiklikler getirmiştir (Güneş, 2009, s. 58).

Hemen hemen tüm dünya ülkelerde uygulanmakta olan KÖO’lar hem kamu kurum ve kuruluşları hem de mahalli idareler tarafından uygulandığı gibi Dünya Sağlık Örgütü (WHO), OECD ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından da uygulanmakta ve bu uygulamaların artırılması için yapılan çalışmalar desteklenmektedir. Birçok ülkede KÖO uygulamalarının, o ülkenin Maliye Bakanlığı veya

Hazine teşkilatlarına bağlı otoriteler tarafından düzenlenmekte, eşgüdümlemekte ve denetlenmekte olduğu görülmektedir (Sarısu, 2009, s. 193).

ABD’de modern anlamda kamu özel ortaklığı projeleri ilk olarak 1980’lerde Başkan Reagan yönetimiyle başlamıştır. Başkan Reagan’ın kamu özel ortaklığını tartışmaya açmasıyla birlikte devletin küçülmesi gerektiği vizyonu gündeme gelmiştir. 1990’lı yıllarla birlikte kamu özel ortaklığı alt yapının yenilenmesi ve kamu sektöründeki verimsizliği ortadan kaldırmak için kullanılmıştır. Ayrıca ABD’de devlet ve yerel yönetim birimlerinin yanında özel sektör temsilcilerinin de bulunduğu ve merkezi Washington D.C. olan KÖO Milli Konseyi (National Council for Public PPP- NCPPP) bulunmaktadır. Konsey 1985 yılında kurulmuş olup, siyasi partilerden bağımsız, kâr amacı gütmeyen bir niteliğe sahiptir. Konseyin görevi uygun kamu özel ortaklığı uygulamalarının federal, devlet ya da yerel seviyede kurulmalarını sağlamak, kolaylaştırmak ve yardımcı olmaktır (Gürkan, 2014, s. 41-42).

AB seviyesinde henüz merkezi bir KÖO birimi bulunmamakla birlikte, merkezde ya da bakanlıklar bünyesinde KÖO birimleri kuran üye devletlerin sayısının giderek arttığı izlenmektedir (Sarısu, 2009, s. 195). Ayrıca AB Hukuku uygulamalarında KÖO henüz açıkça düzenlenmemiştir. KÖO konusu halen AB düzeyinde bir hukuki düzenleme alanı durumunda değil, bir politika alanı durumundadır. KÖO uygulamalarının üye devletlerde yaygınlaşması üzerine hazırlanmış bulunan hukuki değeri açısından en ileri belge de Yeşil Kitap (Green Paper)’tır. Bu nedenle, yapılan projelerde birçok AB düzenlemesinin farklı yönlerinin göz önüne alınması gerekli olmaktadır. Özellikle AB’nin kamu alımları ile ilgili düzenlemeleri, temel özgürlükler, hizmetlerin serbest dolaşımı, yatırım yapma özgürlüğü ve AB rekabet kuralları özellikle de devlet yardımları önemli konular arasındadır. AB’nin KÖO konusundaki merkez odak noktası, topluluk hukukunda öngörüldüğü üzere iç pazarın kurulması, işletilmesi ve geliştirilmesidir (Keşli, 2012, s. 63).

AB komisyonu 2000’li yıllarda KÖO önündeki yasal engelleri kaldırmak ve KÖO projelerinde antlaşma, direktif, tavsiye kararları ve içtihatları da içine alan 2004 yılında Green Paper adında bir kitap yayımlanmıştır. Bu kitap içeriğinde KÖO projelerinde uygulanacak olan topluluk hukuku tartışmaya açılmış ve Avrupa genelinde KÖO modelinin katılımını artıracak yöntemlerin arayışlarından bahsedilmiştir⁵. 2001-2008 yılları arasında AB ülkelerinde 97.6 milyar avro tutarında toplam 751 kamu özel ortaklığı sözleşmesi imzalanmıştır. İngiltere

---

⁵ Green Paper on Public Private Partnership and Community Law on Public Contracts and Concession, Brüksel, 30.04.2004, COM (2004), 327 Nihai, Çev. T.C. Maliye Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Avrupa Komisyonu, Kamu Özel İşbirlikleri ve Topluluk Hukukunda Kamu İhaleleri ve İmtiyazlara İlişkin Yeşil Kitap, Paragraf 1.

toplam proje sayısının %73'üne ve toplam proje miktarının %63'üne sahiptir. AB'nde kamu özel ortaklığı projelerini en çok kullanan ülkeler sırasıyla İngiltere, Almanya, İspanya ve Fransa'dır (Gürkan, 2014, s. 43).

KÖO uygulamaları kapsamında bakıldığında AB üyesi ülkelerde farklı uygulama düzeyleri bulunmaktadır. İngiltere, Almanya, Fransa, İrlanda ve İtalya gibi KÖO'ları ileri derecede benimseyenler, İspanya ve Portekiz gibi henüz tüm sektörlerde olmasa da KÖO'ları orta düzeyde benimseyenler ve Lüksemburg ve İsveç gibi KÖO uygulamalarında henüz başlangıç düzeyinde olan geç benimseyen ülkeler olarak sınıflandırılabilir (Şenel Tekin, 2010, s.64; Keşli, 2012, s. 67-68). ABD ve AB dışında birçok ülke KÖO projelerini uygulamakta ve özellikle bu projelerin yapılmasını ve uygulaması görevlerini yürütecek kurumsallaşmalara gidilmektedir. Bunlar arasında Avusturya, Japonya, Kanada, Meksika, Güney Afrika gibi ülkeler örnek verilebilir (Sarısü, 2009; Şahin ve Uysal, 2008).

3. TÜRKİYE'DE KAMU ÖZEL ORTAKLILARI

Dünyada birçok uygulaması olan KÖO, Türkiye'de de 1980'li yıllardan sonra artarak uygulanmaktadır. Bu artış 2000'li yıllardan sonra hızla gelişerek devam etmektedir. Türkiye'de son dönemde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı gibi çeşitli kamu otoriteleri tarafından KÖO'nun uygulamaya konulması ve özellikle de KÖO doğrultusunda kamusal alt yapı yatırımlarının hayata geçirilmesi önemli gelişmeler arasında verilebilir (Sarısü, 2009, s. 158).

Türkiye'de KÖO uygulamalarının ve mevzuatının aslında eskilere dayandığı görülmektedir. Türkiye'nin yasal altyapı açısından KÖO odaklı uygulamalara yönelik yasal gelişme açısından ilk ülkeler arasında olduğu söylenilebilir. Bu uygulamalardan kısaca şu şekilde bahsedebiliriz (Tekin, 2007, s.10; Canaz Yılmaz, 2008, s. 1);

- Osmanlı Devleti döneminden kalan 1910 tarihli "Menfaii Umumiyyeye Müteallik İmtiyazat Hakkında Kanun" imtiyaz oluşturan hizmetlerin özel sektöre devrinin genel yasal dayanağını oluşturmaktadır.

- 1984 yılında çıkarılan 3096 sayılı Kanun ile Türkiye Elektrik Kurumu tekelinde bulunan elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticareti için özel sektörün görevlendirilebilmesine imkân getirilerek altyapı projelerinde KÖO'nun ilk yasal altyapısı oluşturulmuştur.

- 1988 yılında çıkarılan 3465 sayılı Kanun ile Karayolları Genel Müdürlüğü'nün uhdesinde bulunan otoyol yapım ve bakım ve hizmetlerinin özel sektöre yapılabilmesi imkânı getirilmiştir.

- 1994 yılında 3996 sayılı Kanun ile KÖO modelleri ile ilgili ilk somut uygulamalar gündeme gelmiştir. İlk uygulama olan “Yap-İşlet-Devret” modeli, bu kapsamda tanımlanmıştır. Bu model ileri teknoloji ve yüksek maddi kaynak ihtiyacı duyulan projelerin gerçekleşmesinde kullanılmak üzere geliştirilen özel bir finansman modeli olarak ifade edilmiştir. Uygulamada çıkan bazı anayasal sorunlara rağmen bu kapsamda özellikle elektrik üretimi alanında projeler hayata geçirilmiştir.

- 1997 yılında 4823 sayılı Kanun ile elektrik üretim tesislerinin “Yap-İşlet Modeli (YİD)” ile kurulması, KÖO uygulama kapsamına alınmıştır. 2006 yılında çıkartılan 5539 sayılı Kanunla, 4823 sayılı Kanunda yapılan değişikliklerle, Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi (TEAŞ) ile yapılacak anlaşmaların özel hukuk sözleşmeleri olması hükme bağlanmıştır.

- 1999 yılında Anayasada yapılan değişikliklerle YİD sözleşmelerinin özel hukuk hükümlerine ve uluslararası tahkime tabi olma imkânı getirilerek uygulamada karşılaşılan temel sorunlar giderilmiştir. 2004 yılında 5183 sayılı Kanunla Danıştay Kanunu’nda yapılan değişikliklerle YİD ve Yap İşlet (Yİ) konularında ihtisas dairesi oluşturularak yargısal alanda etkinlik artırılmıştır.

- 2005 yılında 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu ile yerel yönetimlerin görev alanlarına giren yatırımların YİD veya Yİ ile yapılması imkânı getirilmiştir. 5335 sayılı Kanun ile uzun süreli kiralama uygulaması getirilmiştir.

- Sağlık alanında ilk somut KÖO düzenlenmesi 2005 yılında 5396 sayılı Kanun ile Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu’na eklenen bir madde ile yapılmıştır. Bu kanunla KÖO sağlık tesislerinin yapılmasında bir yöntem olarak kullanılması sağlanmaktadır. Buna göre özel sektörde yapılacak sağlık tesisleri Bakanlıkça kiralanacaktır. Yap-Kirala-Devret olarak adlandırılan bu KÖO modeli ile ilgili uygulama yönetmeliği de Temmuz 2006 da yürürlüğe girmiştir. Bu kanun uyarınca öncelikle, sağlık tesislerinin yapılmasının gerekliliğine Yüksek Planlama Kurulu karar vermektedir. Kararın ardından Maliye Bakanlığı, Hazineye ait taşınmazları gelecek veya özel hukuk tüzel kişilerine bedelsiz devretmekte ve sağlık tesisleri, 49 yılı geçmemek şartıyla belirli bir süre ve bedel üzerinden gerçek veya özel hukuk tüzel kişilerine kiralama karşılığı yaptırılmaktadır. Bu çerçevede uygulanan somut projeler sağlık kentleri olarak adlandırılmaktadır (Tengilimoğlu, vd., 2012, s.221-222). Son olarak 2008 yılında 5762 sayılı Kanun ile Yap-İşlet Devret modelinin kapsamı genişletilmiştir.

Türkiye’de KÖO’nun genel kurallarını ve çerçevesini düzenleyen toplu bir mevzuat bulunmamasına rağmen 1980’li yıllardan günümüze kadar kamu hizmeti projelerine çeşitli

KÖO modelleri uyarlanmıştır. KÖO modelleri bir seri kanunun yürürlüğe konulması suretiyle sisteme girmiştir. Bu nedenle yürürlükte bulunan çeşitli başlıklar altında modeller arasında uygun bir sınıflandırma yapılması güçtür. Belli bir yatırıma dönüştürülecek proje seçilirken projenin yapısı ve kamu idaresi ile özel yatırımcı arasındaki beklenen maliyetin, riskin ve menfaatlerin paylaşımı esas alınmaktadır (Canaz Yılmaz, 2008, s.1). Türkiye’de uygulanabilecek KÖO modelleri 24.11.1994 tarih ve 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Düzenlenmiştir. Buna göre İmtiyaz, Yap-İşlet-Devret, Yap-İşlet, Yap-Kirala-Devret ve İşletme Hakkının Devri başlıca KÖO modelleri arasında yer almaktadır (Tengilimoğlu, vd., 2012, s. 223-224; Canaz Yılmaz, 2008, s.2-8; Yıldırım, 2016, s. 400).

Türkiye’de son yıllarda KÖO ilgili mevzuat çalışmalarıyla birlikte çeşitli sektörlerde büyük projeler hayata geçirilmiş ve geçirmeye devam edilmektedir. Özellikle ulaşım sektöründe tüneller, köprüler, havalimanları ve otoyollar, sağlık sektöründe yeni yapılan binalarla merkezi entegre sağlık kampüsleri, enerji sektöründe çeşitli enerji santralleri gibi alanlarda KÖO modelleri kendine uygulama alanları bulmaktadır. Bunların arasında ise “Sağlık Entegre Tesisleri ya da Şehir Hastaneleri veya diğer tabirle Sağlık Kentleri” en güncel uygulamalardır.

Sağlık Bakanlığı sağlık altyapı yatırımlarında KÖO modelini ilk olarak “Sağlık Kentleri” projelerinde kullanmaya başlamıştır. Bu kapsamda “Sağlık Kentleri” içinde farklı alanlarda uzmanlaşmış ihtisas hastanelerinin, yüksek teknolojiye sahip laboratuvarlar, araştırma merkezleri ve sağlık teknoparklarının, sosyal tesislerin, otel ve medikal otellerin, alışveriş merkezi, idari merkezler, merkezi acil ve yoğun bakım ünitelerinin, merkezi eczane ve depo yapılarının, konaklama imkânları, atık yönetimi, yeterli büyüklükte otopark peyzaj alanları ve üstün nitelikteki teknolojik, fiziksel altyapı koşulları ile bir bütün olarak tasarlanan sağlık kompleksleri olup; sağlık hizmetlerinin son basamağı ve sağlık tesislerinin en uzmanlaşmış hali olarak tanımlanmaktadır. Sağlık Bakanlığı, gelişmiş ülkelerde uygulanan “sağlık kentlerini” çeşitli illerde uygulamaya konmuş ve bazı hastaneler açılarak hizmet vermeye başlamıştır (Tengilimoğlu, vd., 2012, s. 222).

SONUÇ

KÖO, geçmişi uzun yıllara dayansa da kavram olarak son yıllarda gelişip yaygınlık kazanarak kendini göstermiştir. KÖO, gelişmiş ülkelerde aktif olarak yoğun bir şekilde kullanılmakta olup, gelişmekte olan ülkelerde de kullanılmaya başlanmıştır. KÖO uygulamalarının ortaya çıkmasında ya da alt yapısında neo-liberal politika felsefesinin etkili olduğu söylenilebilir. Ayrıca KÖO uygulamalarını IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Komisyonu

gibi uluslararası örgütlerin teşvik etmesi ve desteklemesi, bu modelin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

KÖO projeleri, dünyada ve Türkiye’de birçok kamu hizmetinin sağlanmasında kullanılmaktadır. KÖO modelinin en çok kullanıldığı alanlar ulaşım, sağlık, alt yapı, enerji ve diğer sektörler olmak üzere sınıflandırılabilir. Örneğin KÖO projeleri ulaşım sektöründe karayolları, köprüler, tüneller, demir yolları, limanlar ve havalimanları; sağlık sektöründe hastane işletmeleri; alt yapı sektöründe içme suyunun sağlanması, sulama kanallarının yapılması ve işletilmesi ile atık suyun arıtılması işlemleri; enerji sektöründe elektrik üretimi ve dağıtımı; diğer sektörlerde ise telekomünikasyon hizmetleri, kamu binalarının yapımı, katı atıkların değerlendirilmesi ve nükleer ve zararlı diğer atıkların imhası veya değerlendirilmesi gibi çalışma alanlarını kapsamaktadır. Aslında KÖO modeli, bir anlamda kamu hizmetlerinin örgütlenmesi ve sunumuna özel sektörün dâhil edilmesiyle kamunun önemli problemleri arasında gösterilen finansman, insan kaynakları, zaman yönetimi, malzeme tedariki gibi çeşitli sorunların giderilerek süreç içerisinde oluşabilecek olası risklerin paylaşılmasını ve hizmetlerde etkin, verimli ve etkili bir organizasyon yapısına ulaşılmasını sembolize etmektedir.

Sosyal refah devletinin ekonomik ve işlevsel sorunlar açısından sorgulanmaya başlanması sonucunda ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde kamunun küçültülmesi ve özel sektörle işbirliği yapılması düşüncesi, çok sayıda sektörde KÖO modelini işler hale getirmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çeşitli alanlarda kullanım alanı bulmaya başlayan KÖO, süreç içerisinde mevzuat çalışmalarının yapılması ve yeni yönetim işbirliklerinin geliştirilmesi ile daha fazla uygulama alanı bulma ihtimaline sahip gözükmektedir. KÖO doğrultusunda yeni örnek projeler hayata geçirildikçe, modelin işlerliği ve sürdürülebilirliği açısından yönetsel ve işlevsel karakter daha açık ve detaylı bir şekilde anlaşılacaktır. ABD, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde uygulama alanı bulan ve çatı bir kavram olarak öngörülen KÖO, Türkiye’de enerji ve sağlık sektörü gibi alanlarda çeşitli projelerle hayata geçirilmiştir. Entegre Şehir Kampüsleri projesi, Türkiye’de sağlık sektöründe son yıllarda gerçekleştirilmeye çalışılan ve henüz Mersin ve Isparta gibi illerde hizmete açılmış hastanelerle kendisini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak literatürde KÖO ile ilgili çeşitli çalışmalar bulunsa da kavramın hem teorik hem de pratik çerçevesine ilişkin yeni çalışmaların yapılması gerekliliği vurgulanabilir. Özellikle KÖO modeli çerçevesinde hayata geçirilmiş projelerin uygulama sonuçlarının tartışıldığı akademik çalışmaların çoğaltılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Canaz Yılmaz I., “Türkiye’de Kamu Özel Sektör Ortaklığı Modelleri”, <http://www.fazliogluhukuk.com/T%C3%BCrkiye'de%20Kamu%20%C3%92e%C3%B6r%20Ortakl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Modelleri.pdf>. (Erişim Tarihi 31.03.2017).

Corner, D. (2006). “The United Kingdom Private Finance Initiative: The Challenge of Allocating Risk. OECD” Journal on Budgeting. 5(3), 35-56.

Çelik, F. E. (2008). “Hizmet Sunumuna Katılım Ve Kamu Özel Ortaklıkları”. Dosya-08: Yerel Yönetimlere Katılım, Bülten 64, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, 28-38.

Eker, A. Y. (2007). “Kamu Özel Sektör Ortaklıkları”. Bütçe Dünyası Dergisi. 2(25)

European Commission (EU, 2003). “Guidelines for Successful Public Private Partnerships” (http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/ppp_en.pdf). Green Paper on Public-Private Partnerships And Community Law on Public Contracts and Concessions. (2004). Brüksel, 30.04.2004. COM.

Güneş, A. M. (2009). “Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesinde Yeni Bir Yöntem Kamu Özel Ortaklığı”. Güncel Hukuk, Şubat, 2-62.

Gürkan, M. F. (2014). “Kamu Özel Ortaklığı”. Adalet Yayınevi, Ankara.

Hubbard, R. ve Paquet, G. (2007). P3 and The “Porcupine Problem”. in How Ottawa Spends, 2007-2008 (Ed. G.B. Doern). McGill-Queens University Press, August, 254-272.

IMF(International Monetary Fund), (2006). “Public-Private Partnerships, Government Guarantees, and Fiscal Risk”. Fiskal Affairs Department, Washington DC,

Keşli, A. T. (2012). “PPP Projelerinin Hukuki Rejimi (Kamu Özel Sektör İşbirliği), 1. Baskı. İstanbul, Grup HBS Yatırım Danışmanlık.

McKee, M., Edwards, N., and Atun, R. (2006). “Public-Private Partnerships for Hospitals”. Bulletin of the World Health Organization, 84(11), 890-896.

Mooney, G.. (2012). “Ulusların Sağlığı, Yeni Bir Ekonomi Politığı Doğru”. (Çev. C. Terzi). 1. Baskı, Ankara: Yordam Kitap Basın ve Yayın.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2008). “Public-Private Partnerships: In Pursuit of Risk Sharing and Value for Money”.

Sarıs, A., (2009). “Kamu Özel İşbirlikleri, Public Private Partnerships-PPP”, 1. Baskı, Ankara, Yaklaşım Yayıncılık.

Şahin, M. ve Uysal, Ö. (2012). “Kamu Maliyesine Etkileri Açısından Kamu Özel Sektör Ortaklıkları Üzerine Bir Değerlendirme”. Maliye Dergisi, 162, 155-174.

T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. (2008). “2009-2012 Strateji Raporu”, Ankara.

Tekin, A. G. (2007). “Kamu-Özel Sektör İşbirlikleri-Kamu-Özel Ortaklıkları”. İdarecinin Sesi Dergisi, 21 (122), 10-14.

Tekin, P. Ş. (2010). “Türkiye’de Sağlık Sektöründe Bir Finansman Yöntemi Olarak Kamu-Özel Ortaklığı Politikasının Politika Haritalama Yöntemi İle Analiz Edilmesi”. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ankara.

Tengilimoğlu, D., Işık, O. ve Akbolat, M. (2012). Sağlık İşletmeleri Yönetimi, 6. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yıldırım, H.H. (2016). “Sağlık ve Siyaset Yazıları” Birinci Baskı. Ankara, ABSAM Yayınları.

TURİZM ÖĞRENCİLERİNİN KÜLTÜREL ZEKÂ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Erdinç BALLI¹

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; geleceğin turizm çalışanları olan turizm öğrencilerinin kültürel zekâ düzeylerinin belirlenmesi ve kültürel zekâ düzeyleri ile demografik değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığının incelenmesidir. Veri toplama tekniği olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin kültürel zekâlarını ölçmek amacıyla Ang vd. (2007) tarafından geliştirilen Kültürel Zekâ Ölçeği'nden yararlanılmış ve ölçek, 5'li Likert tipinde derecelendirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2016- 2017 Öğretim yılı güz Dönemi'nde Çukurova Üniversitesi'nin turizm öğrenimi gören 282 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Analizler sonucunda öğrencilerin kültürel zekâ düzeyleri ortalamalarının 3,67 olduğu tespit edilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçek maddelerinin orijinal ölçeğe paralel olarak 4 alt boyutta toplandığı görülmüştür. Öğrencilerin motivasyonel boyuttaki kültürel zekâları en yüksek çıkmış bunu sırası ile üst bilişsel boyut, davranışsal boyut ve bilişsel boyut takip etmiştir. Ayrıca; öğrencilerinin cinsiyetlerine göre biliş boyutunda anlamlı farklılıklar tespit edilirken, sınıflarına göre de motivasyonel ve davranışsal boyutlarında istatistikî olarak anlamlı bir farklılık bulgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Turizm, Kültürel Zekâ, Öğrenci.

INVESTIGATION OF THE CULTURAL INTELLIGENCE LEVELS OF TOURISM STUDENTS: ÇUKUROVA UNIVERSITY SAMPLE

ABSTRACT

The purpose of this study is; the determination of cultural intelligence levels of tourism students who are tourism professionals of the future and the determination of the relationship between cultural intelligence levels and demographic variables. Survey method was used as data collection technique. Questionnaire technique has been used as the data gathering method and for this purpose 'Cultural Intelligence Scale (CIS).' developed by Ang et al.(2007) has been used in this study. The scale was rated on the 5-point Likert type. The study group of the researchers constitutes 282 university students studying in the tourism departments of Çukurova University in the fall semester of 2016-2017 academic year. As a result of the analyzes, it was

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi Karataş Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Y.O., eballi@cu.edu.tr

determined that the average level of cultural intelligence of the students was 3,67. As a result of the factor analysis, it was seen that the scale items were collected in 4 sub-dimensions parallel to the original scale. Also; there were significant differences in cognitive dimension according to the gender of the students and there was a statistically significant difference in motivational and behavioral dimensions according to their classes.

Keywords: Tourism, Cultural Intelligence, Student

GİRİŞ

Günümüzde örgütlerin birçoğu hem çalışanları bakımından hem de ürün ya da hizmetlerini sundukları kültürler açısından çok kültürlü hale gelmiştir. Çok kültürlü ortamlarda çalışanların farklı kültürlerden gelen insanlarla iletişim kurması, etkileşime geçmesi için kültürel zekâ olgusunun öğrenilmesi ve yeteneğinin kazanılması gerekmektedir. Kültürel farkındalığın algılanması, anlaşılması, yorumlanmasıyla geliştirilen kültürel zekâ çok kültürlü ortamlarda başarının belirleyicilerindedir (Mercan, 2016). Buradan hareketle; kişilerin farklı kültürlerle karşı olan tutum, davranış ve anlama becerilerini içeren bir kavram olan kültürel zekânın, işletmelerde özellikle de küresel hizmet işletmelerinde tüm çalışanların sahip olması gereken bir zekâ türü olduğunu söylemek mümkündür.

Ang vd. (2007) kültürel zekâ kavramını; “bireyin kültürel olarak çeşitli çevrelerde yaşayabilmesi, çalışabilmesi ve kültürel farklılıkları etkin bir şekilde yönetmesi ve uyum sağlama yeteneği” olarak tanımlarken, Earley ve Mosakowski (2004) kavramı; “dışarıdan gelen yabancı bir kişinin, başka birinin alışık olmadığı ve belirsiz jest ve hareketlerini kendi ülkesinin vatandaşıymış gibi yorumlama yeteneği” olarak tanımlamıştır. Yapılan başka tanımlara bakıldığında da; kültürel zekâ, bireyin farklı kültürlerden insanlarla etkili bir şekilde iletişime girebilme (Thomas, 2006), etkileşimde bulunduğu kültürlerin gereklerine göre davranışlarını ayarlayabilme (Ang, Van Dyne, & Koh, 2006;) ve farklı kültürlerle uyum sağlayabilme kapasitesi (Sternberg & Grigorenko, 2006) olarak tanımlanmaktadır. (İlhan & Çetin,2014).

Kültürel zekâ üst bilişsel (metacognitive) , bilişsel (Cognitive), motivasyonel (motivational) ve davranışsal (behavioral) olmak üzere dört boyutlu bir yapıya sahiptir (Ang vd., 2007). Kültürel zekânın üst biliş boyutu, bireyin kültürler arası etkileşim sırasında kullandığı kültürel bilginin farkındalığı ve bu bilgiler üzerinde kontrol sahibi olup olmadığı ile ilgili iken (Ang & Van Dyne, 2008). Bilişsel boyutu, bireyin kendi kişisel tecrübeleri veya eğitimi sonucunda farklı kültürlerdeki normlar, uygulamalar ve geleneklere ilişkin bilgilerini yansıtmaktadır (Ang vd., 2007). Kültürel zekânın motivasyon boyutu, bireyin farklı kültürlerden insanlarla etkileşime girme ve kültürlerarası durumlar hakkında bir şeyler öğrenme

konusundaki istekliliğiyle ilgilidir. Davranışsal zekâ ise, kişinin farklı kültürel geçmişe sahip bireylerle karşılaştığında uygun sözel ya da sözel olmayan davranışları sergileyebilmesi ile ilgilidir (İşçi, Söylemez & Kaptanoğlu, 2013).

Turizm işletmeleri de farklı kültürden kişilerin gerek çalışan gerek müşteri olarak bir araya geldiği çok kültürlü ortamlardır. Bu nedenle turizm işletmelerinde çalışanların ve ayrıca geleceğin turizm çalışan adayları olan öğrencilerin kültürel zekâ düzeylerinin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada; geleceğin turizm çalışanları olan turizm öğrencilerinin kültürel zekâ düzeylerinin belirlenmesi ve kültürel zekâ düzeyleri ile demografik değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığının ortaya konması amaçlanmıştır.

1. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma betimleyici türde tasarlanmış ve veri toplama tekniği olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Uygulanan anket, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer alırken; anketin ikinci bölümde öğrencilerin kültürel zekâ düzeylerini ölçmeye yönelik ifadelerden oluşan Kültürel Zekâ Ölçeği yer almaktadır.

Kullanılan kültürel zekâ ölçeği, Ang vd. (2007) tarafından geliştirilmiş ve Türk kültüründe yapılan farklı çalışmalarda (İşçi, Söylemez ve Kaptanoğlu, 2013; Karataş Çetin, 2014; İlhan ve Çetin, 2014; Mercan, 2016) kullanılmıştır. Kültürel zekâ ölçeği bireylerin kültürel zekâlarını ölçmek amacıyla hazırlanmış kendini tanımlama (self-report) türünden bir araçtır. Ölçek 5'li likert tipi bir derecelendirmeye sahip 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin orijinal formu üst bilişsel, bilişsel, motivasyonel ve davranışsal kültürel zekâ olmak üzere dört boyutlu bir yapıya sahiptir. Ölçeğin üst bilişsel alt boyutunda 4 madde, bilişsel alt boyutunda 6 madde, motivasyonel alt boyutunda 5 madde ve davranışsal alt boyutunda ise 5 madde bulunmaktadır.

Araştırmanın çalışma evrenini, 2016- 2017 Öğretim yılı güz Dönemi'nde Çukurova Üniversitesi'nin Konaklama İşletmeciliği bölümünde öğrenim gören 524 öğrenci oluşturmaktadır. Anket öğrencilere, 21.11.2016 ve 02.12.2016 tarihleri arasında, sınıf ortamında uygulanmıştır. Tam sayım hedeflenmekle birlikte, uygulama dönemi sonunda kullanılabilir 282 ankete erişilmiştir. Bu anlamda örneklemin evreni temsil oranı, % 53,8'dir. Veri analizinde; betimleyici istatistiklerin yanı sıra, faktör analizi, t-testi ve Anova analizlerinden yararlanılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısına bakılmış ve 20 maddeli ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0,848'dir. Böylece ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğuna kanaat getirilmiştir (Özdamar, 2011). Çalışmada açıklayıcı faktör analizi yapılarak ölçeğin yapı geçerliği test edilmiştir

2. BULGULAR

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzdeler Çizelge 1. 'de verilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili dikkat çekici hususlara bakıldığında; % 58'inin erkek olduğu, okudukları sınıflara göre katılımcıların yüzdelerinin her bir sınıf için % 20'nin üzerinde olduğu, % 74 gibi büyük bir çoğunluğun daha önce turizmde çalışmış oldukları ve % 60 gibi bir oranın hiç yurtdışında bulunmadıkları anlaşılmaktadır.

Çizelge1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzdeler

Cinsiyet	n	%	Sınıfı	n	%
Erkek	164	58,16	1. Sınıf	65	23,05
Kadın	118	41,84	2. Sınıf	76	26,95
Turizmde Çalışma Sür.	n	%	3. Sınıf	80	28,37
Hiç çalışmamış	74	26,24	4. Sınıf	61	21,63
1 aydan az	18	6,39	Yurtdışında Bulunma Sür.	n	%
1 ≤ x < 3 ay	32	11,34	Hiç bulunmamış	171	60,64
3 ≤ x < 6 ay	34	12,05	0 < x < 2 hafta	21	7,45
6 ≤ x < 9 ay	21	7,45	2 ≤ x < 4 hafta	17	6,03
9 ≤ x < 12 ay	20	7,092	1 ≤ x < 3 ay	17	6,03
1 yıldan fazla	83	29,43	3 ≤ x < 6 ay	19	6,73
			6 ≤ x < 12 ay	18	6,39
			1 yıldan fazla	19	6,73

Kültürel Zekâ Ölçeği verilerinin faktör analizine uygunluğu KMO örneklem yeterliliği ve Barlett küresellik testi ile incelenmiştir. KMO değeri 0, 0,821 olup, Barlett testi sonuçları da istatistik olarak anlamlı çıkmıştır ($\chi^2=1378,147$ ve $p < 0.0001$). Her iki test sonucuna bakıldığında, karanlık liderlik ölçeğine ilişkin verilere faktör analizi yapılmasının uygun olduğu saptanmıştır. Faktör analizinde; maddeler arası korelasyon katsayısı negatif ve 0.30 değerinden küçük, ortak varyansı ,50'nin altında, faktör yükü 0,50'den az olan maddeler ölçekten

çıkarılmalıdır (Şencan, 2005). Ayrıca faktör yükü birden fazla boyut içinde yer alarak aradaki fark 0,10'dan düşük olanlar (binişik madde) da ölçekten çıkarılmalıdır (Kalaycı, 2009). Her iki ölçeğin faktör yapısını belirlemek ve anlamlı yorumlanabilir faktörler elde etmek amacı ile açıklayıcı faktör analizi ve varimaks rotasyon teknikleri kullanılmış, özdeğer istatistiği 1'den büyük olan faktörler dikkate alınmıştır.

Çizelge 2. Kültürel Zekâ Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Eş Kökenlili k	Faktör Yükü	Öz değer	Açık. Varyan s %	Ort.	Alfa
I. Faktör: Motivasyonel (5 madde)			4,991	29,456	3,96	,813
Bana yabancı bir kültürün halkı ile karşılaştığımda onlarla kaynaşabilme konusunda kendime güvenirim.	,664	,798			4,05	
Yeni bir kültüre uyum sağlama sürecinde yaşayacağım stres ile başa çıkabilme konusunda kendime güvenirim.	,717	,783			3,98	
Farklı kültürden insanlarla etkileşim kurmaktan zevk alırım.	,576	,705			4,31	
Farklı bir kültürdeki alışveriş koşullarına alışabilme konusunda kendime güvenirim.	,613	,703			3,79	
Yabancı olduğu bir kültürde yaşamaktan hoşlanırım	,569	,596			3,67	
II. Faktör: Üst Bilişsel (4 madde)			1,976	11,722	3,88	,780
Kültürlerarası etkileşimlerde kullandığım kültürel bilgimin farkındayım.	,793	,833			3,87	
Farklı kültürel geçmişe sahip insanlarla etkileşim kurarken kullandığım kültürel bilgilerin farkındayım	,681	,807			3,88	
Bana yabancı bir kültürden gelen insanlarla etkileşim kurarken kültürel bilgimi ayarlarım	,637	,772			3,89	

Farklı kültürlere sahip insanlarla etkileşim halindeyken, kültürel bilgilerimin doğruluğunu kontrol ederim.	,529	,590			3,86	
III. Faktör: Davranışsal (4 madde)			1,859	11,035	3,68	,754
Konuşma hızımı kültürlerarası etkileşimin gereklerine göre değiştirebilirim	,597	,763			3,60	
Yüz ifadelerimi kültürlerarası etkileşimin gereklerine göre değiştirebilirim	,633	,754			3,81	
Sözel olmayan davranışlarımı kültürlerarası etkileşimin gereklerine göre değiştirebilirim	,594	,670			3,70	
Konuşma davranışlarımı (örneğin; ses tonu, aksan vb.) kültürlerarası iletişimin gereklerine göre ayarlarım.	,504	,635			3,79	
IV. Faktör: Bilişsel (4 madde)			1,334	7,945	3,13	,729
Diğer kültürlerin evlilik yapılarını bilirim.	,690	,778			3,02	
Diğer kültürlerin sanat ve zanaatlarını bilirim.	,669	,757			3,07	
Diğer kültürlerin dini inançlarını ve kültürel değerlerini bilirim.	,611	,756			3,56	
Diğer dillerin kurallarını (örneğin; kelime bilgisi, dil bilgisi) bilirim.	,595	,632			2,87	
<p>Faktör çıkarma metodu: Temel bileşenler analizi; Döndürme metodu: Varimax Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: % 82,5 Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare: 1201.716 p<0,0001 Açıklanan toplam varyans: %.60,157; Ölçeğin tamamı için güvenilirlik katsayısı: 0,841 Tepki kategorileri: 1: Kesinlikle katılmıyorum,...,5:Kesinlikle katılıyorum</p>						

Yukarıdaki hususlar dikkate alınarak 20 maddelik Kültürel Zekâ Ölçeğine uygulanan ilk faktör analizinde; iki madde faktör yükü ,500'den küçük olduğu ve bir madde de binişik madde olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Kalan maddeler ile devam edilen faktör analizi sonucunda ölçeğin 4. faktör altında toplandığı görülmüştür. Çizelge 2'den de görüldüğü üzere beş maddeden oluşan 1. faktör toplam varyansın % 29,46'sını; 2. faktör % 11,72'ini; 3. faktör % 11,04'ünü ve 4. faktör % 7,94'ünü açıklamaktadır. Dört faktörün açıkladığı toplam varyans

% 60,16 olmuştur. Hangi faktörün altında hangi ifadelerin toplandığına bakıldığında; maddelerin orijinal ölçeğe benzer şekilde dağıldığı görülmüş ve literatüre paralel olarak 1. faktöre “motivasyonel”, ikinci faktöre “üst bilişsel”, 3. faktöre “davranışsal” ve 4. faktöre de “bilişsel” adı verilmesi uygun görülmüştür.

Öğrencilerin cinsiyetleri ile kültürel zekâ boyutları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik yapılan t- testi analizi sonuçları Çizelge 3’de gösterilmektedir. Analiz sonuçlarına göre, cinsiyetle istatistiksel olarak anlamlı farklılık sadece bilişsel zekâda saptanmıştır. Kadın öğrencilerin bilişsel zekâ ortalama değeri 3,3537 iken erkek öğrencilerin bilişsel zekâ ortalama değeri 2,9883 olarak bulunmuştur ($p < 0.0001$).

Çizelge 3. Cinsiyete göre T-Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	t	F	p
Motivasyon	Erkek	164	3,9766	,76194	,387	,060	,699
	Kadın	118	3,9341	,79259			
ÜstBiliş	Erkek	164	3,8543	,71993	-,735	,896	,463
	Kadın	118	3,9268	,65791			
Davranış	Erkek	164	3,6602	,85731	-,352	5,305	,725
	Kadın	118	3,6982	,69693			
Biliş	Erkek	164	2,9883	,79915	-3,794	10,733	,000
	Kadın	118	3,3567	,60353			

Öğrencilerin sınıfları, daha önce turizmde çalışma durumları ve yurtdışında bulunma durumlarına göre kültürel zekâ boyutları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya koymaya yönelik yapılan Anova analizi sonuçları Çizelge 4’de gösterilmektedir. ANOVA testi sonuçlarına göre kültürel zekâ alt boyutlarından hiçbiri öğrencilerin turizmde çalışma sürelerine ve yurtdışında bulunma sürelerine göre anlamlı farklılıklar göstermemiştir. Sadece motivasyonel zekâ boyutu ile davranışsal zekâ boyutu öğrencilerin sınıfına göre anlamlı farklılıklar göstermiştir.

Çizelge 4. Demografik Değişkenlere Göre Anova Testi Sonuçları

Değişkenler	Sınıfı (p)	Çalışma Süresi (p)	Yurtdışı Bulunma Süresi (p)
Motivasyonel	0,006 (+)	0,800 (-)	0, ,070 (-)
Üst Bilişsel	0,146 (-)	0,774 (-)	0, ,130 (-)
Davranışsal	0,006 (+)	0,138 (-)	0, ,912 (-)
Bilişsel	0,325 (-)	0,634 (-)	0,225 (-)

SONUÇ

Bu çalışmada; geleceğin turizm çalışanları olan turizm öğrencilerinin kültürel zekâ düzeylerinin belirlenmesi ve kültürel zekâ düzeyleri ile demografik değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığının ortaya konması amaçlanmıştır. 282 turizm öğrencisinden elde edilen veriler doğrultusunda yapılan faktör analizi sonucuna göre de ölçeğin orijinal ölçeğe paralel olarak; motivasyonel, üst bilişsel, davranışsal ve bilişsel kültürel zekâ olmak üzere 4 alt boyut oluşturduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin cinsiyetleri ile kültürel zekâ boyutları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik yapılan t- testi analizi sonuçları göre, cinsiyetle istatistiksel olarak anlamlı farklılık sadece bilişsel zekâda saptanmıştır. Yapılan Anova testleri sonuçlarında; öğrencilerin daha önce turizmde çalışma durumları ve yurtdışında bulunma durumları ile kültürel zekâ boyutları arasında anlamlı herhangi bir farklılık tespit edilmemiştir. Sadece, öğrencilerin sınıflarına göre motivasyonel kültürel zekâ ve davranışsal kültürel zekâ boyutlarında anlamlı farklılıklar bulgulanmıştır.

KAYNAKÇA

Ang, S., L. V. Dyne, C. Koh, K. Y. Ng, K. J. Templer, C. Tay & N. A. Chandrasekar (2007). Cultural intelligence: its measurement and effects on cultural judgment and decision making, cultural adaptation and task performance. *Management and Organization Review*, 3 (3), 337-338

Ang, S., & Van Dyne, L., (2008). Conceptualization of Cultural Intelligence: Definition, Distinctiveness, and Nomological Network. S. Ang, & L. Van Dyne, (Ed.) içinde *Handbook on cultural intelligence: Theory, Measurement and Applications* (s. 3-15). Armonk, NY: M.E. Sharpe.

Earley, P. C. & Mosakowski, E. (2004). Cultural intelligence. *Harvard Business Review*, October, s. 1-9.

İşçi, E., Söylemez, Ö., & Kaptanoğlu, A. Y. (2013). Örgütlerde kültürel zekâ ve hastane işletmelerinde kültürel zekâ düzeyinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(5), 1-18.

İlhan, M. & Çetin, B. (2014). Kültürel zekâ ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 94-114.

Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Karataş Çetin, Ç. (2014). Kültürel zekâ: uzak yol kaptanları ve uzak yol birinci zabıtları üzerinde bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16/2, 134-155.

Mercan, N. (2016). Çok kültürlü ortamlarda kültürel zekânın kültürler arası duyarlılık ile ilişkisine yönelik bir araştırma. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1-13.

Özdamar, K. (2011). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi*. Eskişehir: Kaan Kitabevi

Sternberg, R.J., & Grigorenko, E.L. (2006). Cultural intelligence and successful intelligence. *Group and Organization Management*, 31, 27-39.

Şencan, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık,

Thomas, D.C. (2006). Domain and development of cultural intelligence: the importance of mindfulness. *Group & Organization Management*, 31(1), 78-99.

TÜKETİCİLERİN KÜLTÜREL ETKİLEŞİM DÜZEYLERİNE BAĞLI ALIŞVERİŞ EĞİLİMLERİ:

BİR ALT KÜLTÜR GRUBU ÜZERİNDE İNCELEME

Fatma DEMİRCİ OREL¹

ÖZET

Alt kültürler, pazarı bölümlenmede kullanılan önemli değişkenlerden biridir. Bu sayede alt kültür gruplarına yönelik pazarlama faaliyetleri geliştirmek mümkün olmaktadır. Farklı grupların kültürü hakkında bilgi sahibi olmak, onların satın alma eğilim ve davranışlarını anlayarak, kendilerine farklı pazarlama çabalarıyla hitap etmek pazarlamada önemli konulardandır. Dünyada özellikle artan bir şekilde tüketim malları pazarlamacıları, gelecekte hangi etnik grupların büyüyeceği konularına daha çok zaman ve çaba harcamaktadırlar. Dolayısıyla, çok kültürlü pazarlara yönelik araştırmalar dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, Arap kökenli tüketicilerin (i) satın alma eğilimlerini belirlemek, (ii) kültürel etkileşim düzeylerini ölçmek, (iii) kültürel etkileşim düzeyleri ile satın alma yaklaşımları arasındaki ilişkileri incelemek amaçlanmıştır. Bu araştırmada, Adana ilinde yaşayan ve tarihi çok eskiye dayanan Arap kökenli vatandaşlara yüz yüze görüşme yöntemi uygulanmıştır. Amaçlı örneklemenin kullanıldığı bu araştırmada ankete gönüllü olarak katılanlarla çalışma gerçekleştirilmiştir. Tamamlanmış ve analize uygun 154 anket elde edilmiştir. Veriler tanımlayıcı analiz, faktör analizi ve t testi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; kültürel etkileşimi düşük düzeyde olan tüketicilerin alışverişte fikir liderliği yaptıkları, alışveriş deneyimlerini daha fazla kişiselleştirdikleri, ekonomik alışveriş yapma konusunda daha duyarlı oldukları bulunmuştur. Kültürel etkileşimi yüksek düzeyde olan tüketicilerin ise marka bağlılıklarının daha yüksek olduğu; alışverişten önce reklamları daha çok takip ettikleri anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Alt kültür, Davranışsal etnisite, Alışveriş eğilimleri, Kültürel etkileşim

ACCULTURATION LEVELS AND SHOPPING ORIENTATIONS OF CONSUMERS:

A STUDY ON A SUBCULTURE GROUP

ABSTRACT

Sub-culture is one of the key criteria for market segmentation and it helps to improve the marketing activities for sub-cultural groups. An understanding of different cultural groups

---

¹ Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, fdorel@cu.edu.tr

and their consumption behavior is crucial when developing strategies for marketing. Especially marketers of consumer goods in the world are spending much of their time and effort increasingly to which ethnic groups will grow. Therefore, multicultural market research has generated considerable interest. The aim of this study is to investigate (i) shopping orientations of Arabic consumers, (ii) their acculturation levels, (iii) relationships between acculturation levels and shopping orientations. In this study, a face-to-face survey was conducted to Arabic people living in Adana. Purposive sampling and the voluntary participants were used in this research and a total of 154 completed questionnaires were obtained and deemed to be valid for data analysis in this study. Descriptive analysis, factor analysis and t test were performed on the data. The study results offer intriguing and important findings for research and practice.

Keywords: Sub-culture, Behavioral ethnicity, Shopping orientations, Acculturation

---

GİRİŞ

Dünyada birçok ülkede tüketicilerin satın alma ve tüketme davranışlarındaki farklılıklarının anlaşılmasında alt kültür önemli bir değişken olarak kullanılmaktadır. Özellikle etnik köken bakımından kendine özgü niteliklere sahip toplulukların kültürden kaynaklı tüketim davranışları önemli ölçüde farklılıklar gösterebilir. Bir ülkede kültürü farklı olan gruplar hakkında bilgi sahibi olmak, onların satın alma eğilimlerini ve davranışlarını anlamak pazarlama faaliyetlerinin geliştirilmesi açısından önemli ipuçları verebilir.

Tüketicilerin satın alma ve tüketme davranışlarında demografik özelliklerine göre farklılıklar olduğu kabul edilir. Temel demografik bölümlenme kriterleri; yaş, cinsiyet, gelir, aile yaşam eğrisi ve etnisitedir (Lamb ve diğerleri, 2011). Bunlar içinde etnisite başta ABD olmak üzere pek çok ülkede pazarı bölümlendirirken kullanılan değişkenlerden biridir. Farklı kültür gruplarından gelen tüketicilerin talep özelliklerinin de farklı olduğu kabul edilir. Çok kültürlü pazarların araştırılması uluslararası literatürde önemli bir yer tutmaktadır. ABD’de alt kültür gruplarından gelen tüketicilere yönelik pazarlama araştırmalarının nispeten uzun bir geçmişi vardır. Cui (2001) yaptığı çalışmada farklı etnik grupların tüketim davranışlarını inceleyen pazarlama araştırmalarının 1930’larda başladığını, özellikle 1990’lardan itibaren yoğun bir şekilde artış gösterdiğini ortaya koymuştur. Örneğin, Afro-Amerikalılar, Hispanikler, Asya kökenli Amerikalılar, Kızılderililer ve Amerikan Yahudileri’nin alışveriş eğilimleri üzerine yapılmış çalışmalar vardır (Kara ve Kara, 1996; Shim ve Gehrt, 1996; Hirschman, 1981; Saegert ve diğerleri, 1985; Ownbey ve Horridge, 1997; Wallendorf ve Reilly, 1983; Webster, 1994; Donthu ve Cherian, 1994; Deshpande ve diğerleri, 1986). Bu çalışmaların önemli bir kısmında kültürel etkileşim düzeyine bağlı olarak satın alma eğilimleri incelenmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye’de tarihsel süreci çok eskiye dayalı bir etnik kültür grubunu oluşturan Arap kökenli tüketicilerin; (i) alışveriş eğilimlerinin belirlenmesi, (ii) kültürel etkileşim düzeylerinin ölçülmesi, (iii) kültürel etkileşim düzeyleri ile alışveriş eğilimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Tüketici tercihlerinin oluşmasında, cinsiyet veya eğitim seviyesi gibi değişkenlerin etkisinin yanı sıra yaşanan bölge ve etnik kültürün de önemli rol oynadığı düşüncesinden hareket edilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Davranışsal Etnisite

Etnik gruplar, değerler, inançlar, davranış normları, dil vb. kültür özellikleri bakımından birbirinden farklı nitelik ve uygulamalara sahip alt kültür gruplarıdır. Davranışsal etnisite, içinde doğduğumuz kültür ve grupları içerir. Bir başka ifadeyle, insanların bir etnik gruba aidiyet yoluyla sahip oldukları ortak sosyal ve kültürel karakteristikler davranışsal etnisite ile açıklanabilir (Uba, 1994; Miller, 2003)). Örneğin, davranışsal etnisite kişilerin evlilik seçimlerinde önemli belirleyicilerinden biridir. Davranışsal etnisite düzeyi yüksek olan ebeveynlerin çocuklarının başka alt kültür grubundan bir kişiyle evlenmeleri daha az olasıdır (Miller, 2003).

1.2. Kültürel Etkileşim Düzeyi

Kültürel etkileşim (Acculturation) çeşitli disiplinlerde farklı açılardan tanımlanmaktadır. Kültürel etkileşim, farklı bir kültürden gelen bireylerin ve grupların benimsediği sosyal etkileşim ve iletişim biçimleri olarak tanımlanır (Barry, 2005). Bir başka ifadeyle, iki özerk kültürün uzun süredir etkileşime girdiğinde gerçekleşen değişim süreci olarak da tanımlanabilir (Smith, 2006). Kavram; değerler, inançlar, dil, gelenekler ve uygulamalar gibi bilişsel ve davranışsal bileşenleri içerir (Cuellar ve Jasso, 1980). Lee (1993) kültürel etkileşim sürecinin üç temel bileşenden oluştuğunu belirtmiştir: kültür, ilişki ve değişim. Olmeda (1979) kültürel etkileşim kavramının, geçerliliği ve güvenilirliğinin makul bir düzeye kadar ölçülebilir olduğunu belirtmektedir. Uluslararası literatürde İngilizce’si “Acculturation Level or Degree” olarak geçen kavram anlamsal olarak incelendiğinde, Türkçe’ye en anlaşılır biçimiyle “*kültürel etkileşim düzeyi veya kültürel etkileşim derecesi*” olarak çevrilmiş ve çalışmada bu şekilde kullanılmıştır. Aynı zamanda, bu çalışmada farklı gruplardan gelen bireylerin kültürel etkileşim düzeyleri ölçülürken davranışsal etnisite kavramından hareket edilmiştir.

Literatürde kültürel etkileşimi ölçmek üzere geliştirilmiş nesnel ölçekler bulunmaktadır. Örneğin, ABD’de Aşyalıların etkileşim derecesini ölçmede geliştirilmiş ve test edilmiş ölçeklerden bazıları şunlardır: The Chinese Traditional-Modern Scale (Dawson ve diğerleri,

1971) kültüre özgü tutumları ve değer yönelimlerini ölçmek üzere geliştirilmiştir. The Behavior Acculturation Scale (Szapocznik ve diğerleri, 1978), dilde yeterlilik, kültürel kimlik, adet ve gelenekler, tercihler gibi değişkenler ile davranışsal uyum derecesini ölçmektedir. Lee (1993) Tayvanlı Amerikalıların kültüre uyumlaşma süreçlerini ve Amerikan reklamlarına yönelik tutumlarını ölçmek üzere bir ölçek geliştirmiştir. Suinn ve arkadaşları (1987) tarafından geliştirilen The Suinn-Lew Asian Self-Identity Acculturation (SL-ASIA) Scale dil, kimlik, arkadaşlık, tutum ve davranışlar, nesil vb. konuları içeren 21 adet çok seçenekli soru tarzında hazırlanmıştır. Yine, ABD’de Arap erkeklerin kültürel etkileşim düzeylerini ölçmede, ortak kültürle bütünleşme ve ortak kültürden kopukluk şeklinde iki ayrı ölçekten oluşan The Male Arab Acculturation Scale (MAAS) Barry (2005) tarafından geliştirilmiştir. Kültürel etkileşim düzeyini ölçmede Ryder, Alden ve Paulhus (2000) tarafından geliştirilen Vancouver Index of Acculturation (VIA) ölçeği bir diğer ölçektir. Kültürleşmenin bu ölçeği, ortak kültürel eğilimleri, kültürel mirastan gelen eğilimlerden ayırmaktadır.

1.3. Alışveriş Eğilimleri

Tüketicileri alışveriş eğilimlerine göre (*Shopping Orientations*) sınıflandırma konusu, ilk kez Stone (1954) tarafından alışveriş eğilimleri kavramı ile birlikte pazarlama yazınındaki yerini almıştır. Alışveriş eğilimleri literatürde satın alma biçimleri veya alışveriş biçimleri olarak da kullanılmıştır (Valencia, 1982; Hawkins ve diğerleri 1989). Literatürde bir veya daha fazla satın alma eğilimini içeren çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Darden ve Reynolds (1971) ile Stone (1954) ekonomik alışveriş, Stone (1954) etik alışveriş, Stephenson ve Willett (1969) rekreasyonel alışveriş, Stone (1954) kayıtsız müşteri, Stephenson ve Willett (1969) mağazaya sadık müşteri, Moschis (1976) markaya sadık müşteri, Stephenson ve Willett (1969) fiyata duyarlı müşteri, Moschis (1976) problem çözücü müşteri konularını çalışmışlardır. Ling ve diğerleri, (2010),tüketicilerin alışveriş eğilimlerini, çevrimiçi güven ve önceki çevrimiçi satın alma deneyimi değişkenleriyle birlikte çevrimiçi satın alma niyetleri üzerindeki etkilerini incelemiştir. Ayrıca, hazzı (hedonik) ve faydacı yaklaşımlara yönelik etnik gruplar arasında farklılıklar arayan çalışmalar da mevcuttur. Bazı çalışmalarda (Eastlick ve Shim, 1995; Herche ve Balasubraminan, 1994; Kim ve Kang-Park, 1995), Hispaniklerin alışveriş esnasında diğer etnik gruplara göre daha hazzı davranış sergiledikleri bulunmuştur. Yine, faydacı yaklaşıma yönelik tüketici tutumları arasında gruplar arasında farklılıklara rastlanmıştır. Örneğin, Moschis ve Moore (1985), yaptıkları bir çalışmada, Beyaz Amerikalıların Afro-Amerikalılardan daha fazla fiyata duyarlı oldukları sonucuna ulaşırken, Bauer ve Cunningham (1970) ise, Afro-Amerikalıların marka isimlerine olan duyarlıklarının daha fazla olduğunu bulmuştur. Mokhlis (2009) tarafından Malezyalı Çinli tüketiciler üzerinde yapılan bir çalışmada etnik köken

bağlılıklarına göre alışveriş eğilimlerinde farklılıklar bulunmuştur. Örneğin, etnik köken bağlılıkları daha yüksek olan Çinlilerin alışverişten zevk alma düzeylerinin daha düşük olduğu bulunmuştur.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Çalışma Evreni ve Örneklem

Bu araştırmada, Adana ilinde yaşayan ve tarihi çok eskiye dayanan Arap kökenli vatandaşlar çalışma evreni olarak belirlenmiştir. Adana ilinin seçilmesinin nedeni, Türkiye’de Arap kökenli vatandaşların büyük bölümünün Akdeniz Bölgesi’nde başta Antakya olmak üzere Adana ve Mersin civarında yaşamakta olmasıdır. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada tesadüfi olmayan bir örneklem yönteminin tercih edilmesinin nedeni, çalışma evrenini oluşturan bireylerin ikamet ettiği mahalleler veya işyerlerinden olasılıklı örneklem kullanarak örnek alınmasında zorluklar olabileceği veya yetersiz olacağı endişesidir.

2.2. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Çalışmaya gönüllü olarak katılan tüketicilere anket yöntemiyle ulaşılmış ve görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Soru formu üç bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde, incelenen grubun alışveriş eğilimlerini ölçen sorular, ikinci bölümde, tüketicilerin kültürel etkileşim düzeylerini ölçen sorular yer almaktadır. Üçüncü bölüm tüketicilerin cinsiyet, yaş, hanede yaşayan kişi sayısı, eğitim seviyesi, ortalama gelir gibi sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Çalışmanın sonunda kullanılabilir anket sayısı 154 olarak gerçekleşmiştir.

2.3. Kullanılan Ölçekler

Tüketicilerin alışveriş eğilimlerini ölçmede Ownbey ve Horridge (1997) ve Shim ve Ghert (1996)’in çalışmalarında kullandığı ölçeklerden yararlanılmıştır. Kültürel etkileşim düzeyini ölçmede Ryder, Alden ve Paulhus (2000) tarafından geliştirilen Vancouver Index of Acculturation (VIA) ölçeğinden yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler geçerlilik ve güvenilirlikleri değerlendirilmiş ölçeklerdir. Alışveriş eğilimlerinin ve kültürel etkileşim düzeyinin ölçülmesinde 1 “tamamen katılıyorum”, 2 “katılıyorum”, 3 “tarafsızım”, 4 “katılmıyorum”, 5 “tamamen katılmıyorum” şeklinde 5 ‘li Likert ölçeği kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Ankete katılan tüketicilerin demografik ve sosyo ekonomik özelliklerine ait tanımlayıcı bilgiler Çizelge 1’de yer almaktadır. Araştırmaya katılanların %52,6’sı kadınlardan, %47,4’ü erkeklerden oluşmaktadır. Anketi cevaplayanlardan %48,3’ü Üniversite/Yüksekokul mezunu; %50,9’unda hanede yaşayan kişi sayısı 3-4; %40,2’si orta, %37’si orta üstü gelire sahiptir.

Çizelge 1. Örneklemen Özellikleri

Özellikler	Yüzde	Özellikler	Yüzde
Cinsiyet		Hane Gelir Düzeyi	
Kadın	52.6	Düşük Gelir	10.3
Erkek	47.4	Orta Gelir	40.2
Medeni Durum		Orta Üstü Gelir	37.0
Bekar	37.7	Yüksek Gelir	12.3
Evli	62.3	Hane Büyüklüğü	
Çocuk Sayısı		1-2	25.3
1-2	16.2	3-4	50.9
3-4	20.9	5+	24.1
Yaş		Eğitim Düzeyi	
18-35	44.4	Okur-Yazar	2.6
36-49	33.3	İlköğretim	16.3
50-69	22.2	Lise	32.6
		Üniversite/Yüksekokul	48.3

Çizelge 2. Faktör Analizi

Faktör	İfadeler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans*	Güvenirlik Katsayısı
Alışverişte Fikir Liderliği	1. Alışveriş için iyi bir mağaza bulduğumda, genelde eş, dost, tanıdıklara bu mağazadan bahsederim.	,606	21,016	0,822
	2. Çevremdeki insanları alışveriş yapacakları yerler konusunda bazen etkilerim.	,717		
	3. Çevremdeki insanlar sıklıkla alışverişimi nerelerden yaptığımı bana sorarlar.	,715		
Alışveriş Deneyiminin Kişiselleştirilmesi	4. Alışveriş yaptığım mağazada satıcıları tanımaya çalışırım.	,611 ,707	8,506	0,824

	<p>5. Bana adımla hitap eden satıcıların olduğu mağazalardan alışveriş yapmak hoşuma gider.</p> <p>6. Mağazalarda satıcılarla sohbet etmek hoşuma gider.</p> <p>7. Satıcıların beni tanıdığı mağazalardan alışveriş yapmak hoşuma gider.</p> <p>8. Alışveriş yaparken satıcıların bana önerilerde bulunmasını isterim.</p>	,832		
Anlık Alışveriş	<p>9. Genellikle alışverişe gitmeden önce sadece planladığım veya bir kağıda yazdığım ürünleri satın alırım.</p> <p>10. Mağazaya girmeden önce kafamda neler varsa sadece onları satın alırım.</p> <p>11. Çoğu kez satın almak niyetinde olmadığım şeyleri de eninde sonunda satın alıyorum.</p> <p>12. Mağazada ya da marketteyken sıklıkla aklımda hiç olmayan şeyleri alıyorum.</p>	- ,827	7,861	0,854
Marka Bağlılığı	<p>13. Benim için kalitede en önemli şey malın markasıdır.</p> <p>14. Sadece belirli markaları satın almayı tercih ederim.</p> <p>15. Bir markayı seversem, o markayı satın almaya devam ederim.</p>	,864	7,552	0,720
Alışverişte Reklamların Rolü	<p>16. Genellikle televizyondaki reklamları seyredirim.</p> <p>17. Gazetelerde çıkan reklamları dikkatle okurum.</p> <p>18. Alışverişe çıkmadan önce marketlerin reklamlarını (evlere dağıtılan resimli tanıtım broşürleri gibi) her zaman kontrol ederim.</p>	,795	6,463	0,727
Alışverişte Cinsiyetin Rolü	<p>19. Alışveriş yapmak bir kadının en önemli sorumluluklarındandır.</p>	,575	5,023	0,622

	20. Evdeki kadın alışveriş sorumluluğuna sahip olmalıdır.	,549		
	21. Alışveriş yapmak kadın işidir.	,592		
Ekonomik Alışveriş	22. Küçük dükkanlardan alışveriş yapmak pahalıdır.	,844	4,540	0,592
	23. Büyük mağazalar ya da marketler daha uygun fiyatlar sunar.	,681		
Alışverişte Özgüven	24. Alışveriş yapmakta tecrübeli olduğumu düşünüyorum.	,764	3,890	0,592
	25. Birçok insandan daha iyi alışveriş yaptığımı düşünüyorum.	,750		
* Açıklanan toplam varyans = 64,671				

Tüketicilerin alışveriş eğilimlerini belirlemek üzere 25 ifade faktör analizine tabi tutulmuştur. Faktör Analizine uygunluğunun sınanmasında kullanılan Bartlett Sınaması Değeri = 2611.886; $p= 0.000$ ve KMO Değeri = 0,634 olarak hesaplanmıştır. Sosyal Bilimler araştırmalarında genellikle KMO değerinin 0,60' dan büyük olması örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu göstermektedir. Hesaplanan istatistiklerin ışığında verilerin faktör analizi çalışmasına uygun olduğu görülmüştür. Açıklayıcı Faktör Analizi sonucunda 8 faktör bulunmuştur. Faktörler ve içerdikleri ifadelerle birlikte faktör yükleri, açıklanan varyans değerleri ve güvenilirlik katsayıları (Cronbach's alfa) Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 3. Kültürel Etkileşim Düzeyini Ölçen İfadeler

İfadeler	KED* Düşük			KED Yüksek		
	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Kendi öz kültürümden gelen örf ve adetlerime bağlıyım.	78	4,42	0,614	42	1,00	0,000
Kendi kültürümden birisiyle evliyim / evlenmek isterim.	78	4,78	0,416	42	1,13	0,492
Kendi kültürümden olan insanlarla vakit geçirmekten hoşlanırım.	78	4,74	0,495	42	1,00	0,000
Kendi kültürümden olan insanlarla daha rahat çalışıyorum.	78	4,33	0,784	42	2,00	0,984

Kendi kültürüme has eğlence anlayışını severim	78	4,58	0,497	42	1,00	0,000
Genellikle kültürel genlerime uygun davranırım.	78	4,32	0,890	42	1,06	0,246
Kendi öz kültürümü korumak veya sürdürmek benim için önemlidir.	78	4,77	0,424	42	1,94	1,014
Kendi öz kültürümün değerlerine (ortak düşünce, ahlaki ilkeler, inanç vb) inanırım.	78	4,65	0,505	42	1,53	0,507
Kendi kültürümün şakalarından ve esprilerinden hoşlanırım.	78	4,62	0,564	42	2,00	1,181
Kendi öz kültürümden arkadaşlar edinmeyi isterim.	78	4,54	0,751	42	1,06	0,246
Likert Ölçeği (5 Tamamen katılıyorum; 1 Tamamen katılmıyorum) $\alpha=.975$ * KED-Kültürel Etkileşim Düzeyi						

Çalışmada incelen alt kültür grubunda yer alan tüketicilerin kültürel etkileşim düzeylerini ölçmede Vancouver Index of Acculturation (VIA) ölçeğinde yer alan ifadelerden yararlanılmıştır. Çizelge 3'te tüketicilerin ifadelerine yönelik aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri sunulmuştur. Vancouver ölçeğinde en yüksek skoru alan cevaplayıcılar (5 noktalı Likert ölçeğinde 4-5 düşük etkileşim düzeyini belirtmekte) kültürel etkileşim düzeyi düşük grubu, Vancouver ölçeğinde en düşük skoru alan cevaplayıcılar (5 noktalı Likert ölçeğinde 1-2 yüksek etkileşim düzeyini belirtmekte) kültürel etkileşim düzeyi yüksek grubu oluşturmaktadırlar. Likert ölçeği üzerinde diğer noktaları işaretleyenler kapsam dışı bırakılmıştır.

Kültürel etkileşim düzeylerine göre iki grubun alışveriş eğilimlerindeki farklılıkların belirlenmesinde t Test istatistiği kullanılmış, elde edilen sonuçlar Çizelge 4'de sunulmuştur. "Alışverişte Fikir Liderliği", "Deneyimin Kişiselleştirilmesi", "Marka Bağlılığı", "Reklamların Rolü", "Ekonomik Alışveriş" faktörleri arasında $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde istatistiksel bakımdan anlamlı farklılıklar vardır. Öte yandan, "Anlık Alışveriş", "Cinsiyetin Rolü", "Alışverişte Özgüven" faktörleri açısından tüketici grupları arasında farklılıklar bulunamamıştır.

Çizelge 4. Kültürel Etkileşim Düzeyine Göre Grupların Alışveriş Eğilimlerindeki Farklılıkları

		KED Düşük			KED Yüksek			
Alışveriş Eğilimleri (Faktörler)	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	df	Anlamlılık Düzeyi (α)
Alışverişte Fikir Liderliği	78	4,62	0,36	42	3,39	0,84	118	0,000
Deneyimin Kişiselleştirilmesi	78	3,65	0,64	42	3,20	0,49	118	0,045
Anlık Alışveriş	78	2,91	1,00	42	3,31	1,25	118	0,082
Marka Bağlılığı	78	2,97	0,83	42	4,22	0,40	118	0,000
Reklamların Rolü	78	2,35	0,82	42	2,91	1,99	118	0,040
Cinsiyetin Rolü	78	3,26	0,95	42	3,11	0,84	118	0,441
Ekonomik Alışveriş	78	3,54	0,67	42	2,55	0,53	118	0,000
Alışverişte Özgüven	78	3,55	0,76	42	3,67	0,79	118	0,484

SONUÇ

Kültürel etkileşim düzeyi düşük ve yüksek grupların alışveriş eğilimlerindeki farklılıklar incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Kültürel etkileşimi düşük düzeyde olan tüketicilerin alışverişte fikir liderliği ölçüğü ortalamaları daha yüksek bulunmuştur. Kültürel etkileşimi düşük düzeyde olan tüketicilerin alışverişte yaşadıkları deneyimlerini daha fazla çevreleriyle paylaştıkları; çevrelerindeki insanlara alışveriş konusunda önderlik ettikleri anlaşılmaktadır. Yani kendi çevrelerinde bir tür fikir liderliği yapmaktadırlar. Bu durum, birbirine sıkı sıkıya bağlı grup özelliğinin mantıklı sonucu olarak tüketicilerin tavsiyelerini kendi kültürel grubundan birileriyle paylaşması şeklinde açıklanabilir.

Kültürel etkileşimi düşük düzeyde olan tüketicilerin alışveriş deneyimlerini daha fazla kişiselleştirdikleri anlaşılmaktadır. Bu gruptaki tüketicilerin, satış elemanlarının kendilerini tanıdığı mağazalardan alışveriş yapmak veya alışveriş yaptıkları mağazalarda satış elemanları tarafından daha yakından tanınmak ve onlarla ilişki geliştirmek istedikleri verilen

ortalamalardan anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle, bu gruptaki tüketicilerin kendi kültür grubundan olan kimselerin sahibi olduğu veya çalıştığı mağazaları diğer gruptaki tüketicilere göre daha fazla tercih ettikleri görülmektedir. Hatta katılımcılar arasında alışveriş yeri seçimlerinde aynı etnik kökene sahip eş, dost, tanıdıkların önemli olduğunu ifade edenler olmuştur.

Kültürel etkileşimi yüksek düzeyde olan tüketicilerin marka bağlılıklarının daha yüksek olduğu; alışverişten önce reklamları daha çok takip ettikleri anlaşılmaktadır.

Kültürel etkileşimi düşük düzeyde olan tüketicilerin ekonomik alışveriş yapma konusunda daha duyarlı oldukları bulunmuştur.

Alışverişte duyulan özgüven açısından gruplar arasında farklılık bulunmamıştır. Grup ortalamalarına bakıldığında, her iki gruptaki tüketicilerin alışveriş yapmada iyi olduklarını düşündükleri anlaşılmaktadır. Gruplar arasında anlık alışveriş yapma konusunda da farklılıklar mevcut değildir. Her iki gruptaki tüketicilerin de alışverişten önce, planlanmadığı veya ihtiyaç duymadığı ürünleri satın alma niyetlerinin yüksek olmadığı ortaya çıkmıştır.

Alışverişte cinsiyetin rolüne yönelik gruplar arasında farklılıklar gözlenmemiştir. Kültürel etkileşim düzeyi ister düşük ister yüksek olsun alışverişte kadının sorumluluğunun erkeğe göre daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Cinsiyete göre farklılığın olup olmadığı incelendiğinde kadınların (ort.=3,77), alışveriş yapmanın bir kadın işi olduğu ve kadının en önemli sorumluluklarından biri olduğu görüşüne erkeklere (ort.=2,90) kıyasla daha fazla katıldıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca, toplamda %52.6'sı kadın olan katılımcıların %35.7'sinin üniversite mezunu, yani eğitim düzeyi yüksek kadınlar olması da ilginç bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

ÖNERİLER

Bu çalışmada, incelenen alt kültür grubunun sıkı kapalı topluluk özelliği göstermesinden ötürü bir örneklem çerçevesi çıkarmak mümkün olamamış, dolayısıyla bir tür yargısal örnekleme kullanılarak sadece gönüllü olan katılımcılarla çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, örnek hacmi yeterli büyüklüğe ulaşamamıştır. Daha büyük örneklerle yapılacak araştırmaların daha farklı ve daha tatminkar sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

Benzer çalışmalarda nicel çalışmanın yanı sıra birlikte yürütülecek bir nitel çalışma (derinlemesine mülakat tekniği) ile alt kültür gruplarını anlamak daha kolay olacaktır.

KAYNAKÇA

Barry, Declan T., "Measuring Acculturation Among Male Arab Immigrants in the United States: An Exploratory Study", *Journal of Immigration Health*, 7(3), 179-184, 2005.

Bauer, Raymond A. and Scott M. Cunningham, "The Negro Market," *Journal of Advertising Research*, 10(1), 3-13, 1970.

Cuellar, I., L.C. Harris ve R. Jasso, "An Acculturation Scale for Mexican American Normal and Clinical Populations", *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 2, 199-217, September 1980.

Cui, Geng, "Marketing to Ethnic Minority Consumers: A Historical Journey (1932-1997)", *Journal of Macromarketing*, 21 (1), 23-31, 2001.

Darden, W.R. ve F.I. Reynolds, "Shopping Orientations and Product Usage Rates", *Journal of Marketing Research*, 8, 505-508, 1971.

Dawson, J.L.M, H.Law, A. Leung ve R.E.Whitney, "Scaling Chinese Traditional-Modern Attitudes and the GSR Measurement of "Important" Versus "Non-Important" Chinese Concepts, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 2, 1-27, 1971.

Deshpande, Rohit, Wayne D. Hoyer ve Naveen Donthu, "The Intensity of Ethnic Affiliation: A Study of Hispanic Consumption", *The Journal of Consumer Research*, 13 (2), 214-220, 1986.

Donthu, Naveen ve Joseph Cherian, "Impact of Strength of Ethnic Identification on Hispanic Shopping Behavior", *Journal of Retailing*, 70 (4), 383-393, 1994.

Eastlick, Mary Ann ve Soyeon Shim, "A Comparison of Hispanic- and Anglo-Americans," *Journal of Shopping Center Research*, 2(1), 27-46, 1995.

Hawkins, D.I., R.J.Best ve K.A.Coney, *Consumer Behavior*, 4th ed., Homewood, IL: Irwin, 1989.

Herche, Joel ve Siva Balasubramanian, "Ethnicity and Shopping Behavior", *Journal of Shopping Center Research*, 1(1), 65-80, 1994.

Hirschman, Elizabeth C., "American Jewish Ethnicity: Its Relationship to Some Selected Aspects of Consumer Behavior", *Journal of Marketing*, 45, 102-110, 1981.

Kara, Ali ve Natasha Kara, "Ethnicity and Consumer Choice: A Study of Decision Processes Across Different Acculturation Levels", *Journal of Applied Business Research*, 12(2), 22-34, 1996.

Kim, Youn-Kyung ve Jikyeong Kang-Park, "The Shopping Patterns of Ethnic Consumer Groups in the United States," *Journal of Shopping Center Research*, 2(1), 65-9, 1995.

Lamb, Charles W., Joseph F. Hair ve Carl McDaniel, *Marketing*, 7th edition, South-Western, OH, USA, 2011.

Lee, W.N. ve D.K. Tse, "Acculturation and Advertising Communication Strategies: A Cross-Cultural Study of Chinese and Americans", *Psychology and Marketing*, 10, 381-397, Septmeber, 1993.

Ling, K.C., L.T. Chai, T.H.Piew, "The Effects of Shopping Orientations, Online Trust and Prior Online Purchase Experience toward Customers' Online Purchase Intention", *International Business Research*, Vol. 3, No. 3; July 2010.

Miller, S., "Changing Patterns of Jewish Identity among British Jews", (ed.Zvi Gitelman, Z., Kosmin, B., Kovacs, A.) *New Jewish Identites: Contemporary Europe and Beyons*, CEU Press, New York, 2002.

Moschis, G.P., "Shopping Orientations and Consumer Uses of Information", *Journal of Retailing*, 52, 61-70, Summer, 1976.

Moschis, G.P. ve Moore, R.L. "Racial and Socioeconomic Influences on the Development of Consumer Behavior", Vol.12 Issue 1, 525-531, 1985.

Mokhlis, S., "Malaysian Chinese Consumers: Their Ethnic Attitudes and Shopping Orientations", *Journal of Business and Management*, November, Vol.4 No.11, November 2009.

Olmeda, E.L., "Acculturation: A Psychometric Perspective", *American Psychologist*, 34, 1061-1070, November 1979.

Ownbey, Shiretta F. ve Patricia E. Horridge, "Acculturation Levels and Shopping Orientations of Asian-American Consumers", *Psychology & Marketing*, 14 (1), 1-18, 1997.

Ryder, A.G., L. Alden ve D.L. Paulhus, "Is acculturation unidimensional or bidimensional?: A head-to-head comparison in the prediction of demographics, personality, self-identity, and adjustment", *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 49-65., 2000.

Saegert, Joel, Robert j. Hoover ve Marye Tharp Hilger, "Characteristics of Mexican American Consumers", *The Journal of Consumer Research*, 12 (1), 104-109, 1985.

Shim, Soyeon ve Kenneth C. Gehrt, "Hispanic and Native American Adolescents: An Exploratory Study of Their Approach to Shopping", *Journal of Retailing*, 72 (3), 307-324, 1996.

Smith, A.M., Differentiating acculturation and ethnic identity in predicting African American psychosocial functioning, Master's Theses, University of Kentucky 2006.

Stephenson, P. R., ve Willett, R. P. (1969). Analysis of consumers' retail patronage strategies. In P. R. McDonald (Ed.), *Marketing involvement in society and the economy*. Chicago: American Marketing Association, 1969.

Stone, G.P., "City Shoppers and Urban Identification: Observation on the social psychology of city life", *American Journal of Psychology*, 60, 36-45, July, 1954.

Suinn, Richard M., Carol Ahuna ve Gillian Khoo, "The Suinn-Lew Asian Self-Identity Acculturation Scale: Concurrent and Factorial Validation", *Educational and Psychological Measurement*, 52 (4), 1041-1046, 1992.

Szapocznik, J., M.A. Scopette, W. Kurtines ve M. de Los Angeles Arnalde, "Theory and Measurement of Acculturation", *Interamerican Journal of Psychology*, 12, 113-130, 1978.

Uba, L., *Asian Americans*, The Guilford Press, New York, 1994.

Valencia, H., *Shopping Orientations among Hispanics and Anglos in the United States* (Doctoral Dissertation, Georgia State University), 1982.

Wallendorf, Melanie ve Michael D. Reilly, "Ethnic Migration, Assimilation, and Consumption", *Journal of Consumer Research*, 10, 292-302, December 1983.

Webster, Cynthia, "Effects of Hispanic Ethnic Identification on Marital Roles in the Purchase Decision Process", *Journal of Consumer Research*, 21, 319-331, 1994.

KISA KARANLIK ÜÇLÜ ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇE FORMUNUN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİĞİ

Fusun Ekşi¹

İbrahim Demirci²

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği'ni Türkçeye uyarlamak ve ölçeğin geçerlik ve güvenirliğini incelemektir (Jones & Paulhus, 2014). Karanlık Üçlü Modeli Makyavelizm, narsisizm ve psikopati karakter özelliklerinin bir arada değerlendirilmesiyle kavramsallaştırılmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu Marmara Üniversitesinin çeşitli bölümlerinde öğrenim gören 426 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan 140 erkek, 280 kadın öğrencinin yaşları 18 ile 39 arasında değişmektedir. Katılımcıların yaş ortalamaları 24.48 ($\pm$ 3,98) olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Ölçeğin güvenirliği iç tutarlık yöntemiyle incelenmiştir. Madde analizi ise düzeltilmiş madde-toplam puan korelasyonları ve maddelerin alt ve üst %27'lik grupları ayırt edip etmediğini sınamak için bağımsız *t*-testi ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri için LISREL 8.88 ve SPSS 20.0 programları kullanılmıştır. 27 maddeden ve üç boyuttan oluşan modelin doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum indeksi değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür. $\chi^2_{(315, N=426)} = 750,56, p < .001; \chi^2/df = 2,38; CFI = .90; RMSEA = .057$ C.I. (.052 - .062). Ölçeğin faktör yükleri .21 ile .74 arasında değişmektedir. Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği'nin Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı ölçeğin toplam puanı için .80, Makyavelizm alt boyutu için .69, narsisizm alt boyutu için .65, psikopati alt boyutu için .71 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan toplam puana göre alt ve üst %27'lik grupların, madde puanlarının ortalamalarının karşılaştırılması için yapılan bağımsız *t*-testi sonucuna göre *t* değerlerinin anlamlı olduğu görülmüştür. Korelasyon analizleri Makyavelizm alt boyutunun MACH-IV ($r = .70; p < .001$) ve NPI ($r = .43; p < .001$) ile Narsisizm alt boyutunun MACH-IV ($r = .35; p < .001$) ve NPI ($r = .51; p < .001$) ile psikopati alt boyutunun MACH-IV ($r = .37; p < .001$) ve NPI ($r = .60; p < .001$) ile pozitif ilişkili olduğunu göstermiştir. Karanlık Üçlü Ölçeği ile NPI ve MACH-IV arasındaki ilişkiler ölçüt-bağımlı geçerliğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Karanlık Üçlü Ölçeği'nin klinik psikoloji alanında çalışma yapan uygulamacı ve araştırmacıları için faydalı olabileceği düşünülmektedir.

¹ Yrd.Doç.Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Eğitim Bilimler Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, eksifusun@gmail.com

² Dr., Rehber Öğretmen, Sultan Hatun Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Sinop, ibrahimdemircipdr@gmail.com

Anahtar kelimeler: Karanlık Üçlü, makyavelizm, narsisizm ve psikopati

THE VALIDITY AND RELIABILITY OF TURKISH VERSION OF THE SHORT DARK TRIAD (SD3)

ABSTRACT

The aim of this study was to examine validity and reliability of Turkish version of the Short Dark Triad (Jones & Paulhus, 2014). The dark triad model of human character has been conceptualized with three traits are Machiavellianism, narcissism, and psychopathy. The sample of this study consisted of 426 university students from majoring in different departments at Marmara University. In this study, confirmatory factor analysis (CFA) was run to confirm the original scale's structure in Turkish culture. As reliability analysis internal consistency coefficients and the item-total correlations were examined. Data was analyzed by SPSS 20.0 and LISREL 8.8. The result of confirmatory factor analysis demonstrated three factor model was well fit. Results of confirmatory factor analysis demonstrated that the 27 items loaded on three factors; $\chi^2_{(315, N=426)} = 750,56, p < .001; x^2/df = 2,38; CFI = .90; RMSEA = .057$ C.I. (.052 - .062). Cronbach alpha internal consistency coefficients of three subscales were .69, .65, and .71 respectively and the overall scale was .80. The corrected item-total correlations of SD3 ranged from .21 to .51. All the differences between the item mean-scores of the upper 27% and lower 27% groups were found significant. Correlation analysis showed that; Machiavellianism related positively to Test of Machiavellianism ($r = .70; p < .001$) and Narcissistic Personality Inventory ($r = .43; p < .001$), narcissism related positively to Test of Machiavellianism ($r = .35; p < .001$) and Narcissistic Personality Inventory ($r = .51; p < .001$) psychopathy related positively to Test of Machiavellianism ($r = .37; p < .001$) and Narcissistic Personality Inventory ($r = .60; p < .001$). The positive correlations among Short Dark Triad (SD3), Narcissistic Personality Inventory (NPI) and Test of Machiavellianism (MACH-IV) could be taken as evidence for the criterion-related validity of the SD3. The Short Dark Triad (SD3) can be useful for practitioners and researchers working in the field of clinical psychology.

Keywords: Dark triad, Machiavellianism, narcissism, psychopathy

---

GİRİŞ

Literatürdeki yıkıcı ancak patolojik olmayan üç kişilik özelliği olarak Makyavelizm, narsisizm ve psikopati özellikle üzerinde çok durulan özelliklerine başında gelmektedir Bu üçlü

aynı zamanda karanlık üçlü, olarak kategorize edilen kişilik özellikleridir. Farklı psikolojik kökenleri olmasına rağmen, bu Karanlık Üçlü kişiliğine sahip olanlar birçok özelliği paylaşırlar. Değişen derecelerde olmakla birlikte, her üçü de kendini tanıtmaya, duygusal soğukluk, ikiyüzlülük ve agresiflik yönünde davranış eğilimleri olan sosyal olarak kötü niyetli bir karaktere neden olurlar (Paulhus ve Williams, 2002).

Son zamanlarda yapılan çalışmalar, karanlık üçlünün aynı gizil yapının farklı ölçümleri olarak ele alınması için yeterli teorik ve ampirik nedenlerin bulunduğunu ileri sürmektedir. Özellikle, Karanlık Üçlü Adam'ın bir bütün olarak, kısa dönemli, ajanik, sömürücü bir sosyal strateji olarak düşünülmesi mümkündür (Jonason, Li, Webster & Schmitt 2009).

Makyavelizm denen olgu Machiavelli'nin Hükümdar adlı eserine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Makyavelizm denince akla gelen ilk şey, 'amaç' (elbette siyasî olan) her ne olursa olsun onu gerçekleştirmek için bütün araçların kullanımını meşru sayan' bakış açıdır. Machiavelli'ye göre hükümdar, iktidarını korumak için ikiyüzlü davranabilmelidir. O, bilinenin aksine bunun çok daha az zorlukla uygulanabileceğini vurgular (Kesgin, 2105).

Finkelstein'e (2014) göre, Makyavel kişiler tarafından kullanılan en yaygın manipüle ve istismarcı taktikler, hilekârlık, yağcılık, büyüleyicilik ve duygusal açıdan tarafsızlıktır. Makyavel kişilerin soğuk veya alaycı bir bakışa sahip olduğu ve kişisel çıkarları nedeniyle başkalarını önemsemediği belirtilmektedir (akt, Özer, Uğurluoğlu Kahraman ve Avcı, 2016).

Çağımızın kişilik yapılanması olarak bilinen "narsisizm" Yunan mitolojisinden sudaki yansımasını gören ve bu yansımasına yani kendisine aşık olan ve bir ömür boyu ulaşamayacağı bu aşkın peşinde aşkını (kendisini) izleyerek ömrünü tüketen Narkissos'dan gelmektedir. Narkissos bu imkansız aşkına ulaşma isteğiyle sarılır ve suya düşüp boğularak hayatını kaybeder (İlkay, 2002'den akt., Karaaziz ve Erdem-Atak, 2016).

DSM-V'te (2013'den akt., Eldoğan, 2016) narsistik kişilik bozukluğu, genç yetişkinlik döneminde başlayan ve çeşitli koşullarda kendini gösteren büyüklenmeciliği, hayranlık gereksinimini, empati yoksunluğunu içeren ve aşağıdaki kriterlerden en az beşini kapsayan yaygın bir örüntü şeklinde yer bulmuştur.

Bu kriterler:

1. Kendisinin önemine dair büyüklenmeci bir duyguya sahip olmak,
2. Sınırsız başarı, güç, zekâ, güzellik veya ideal sevgi fantezileriyle meşgul olmak,
3. "Özel" olduğuna ve ancak özel veya üst düzey insanlar tarafından anlaşılabilmesine, onlarla ilişkide bulunması gerektiğine inanmak,
4. Aşırı hayranlık beklemek,

5. Hak sahibi olduğuna inanmak (özellikle ayrıcalıklı muamele görme veya beklentilerine otomatik olarak uyum gösterileceğine dair makûl olmayan beklentilere sahip olmak),
6. Kişilerarası ilişkilerde sömürücü olmak (amaçlarına ulaşmak için insanları kullanmak),
7. Empatiden yoksun olmak (diğerlerinin duyguları ve gereksinimlerini kabullenme veya paylaşmada gönülsüzlük),
8. Diğerlerine haset duymak veya diğerlerinin ona haset duyduklarına inanmak,
9. Kibirli ve küstah davranış veya tutumlar sergilemek şeklinde ifade edilmiştir

Psikopati (Psychopathy); düşük empati ve endişe ile birlikte heyecan arama ve dürtülerine hakim olamama olarak tanımlanmıştır. Psikopati eğilimi olan bireyler ise psikotik bir sendromu bulunmayan, entelektüel kapasiteleri normal olan fakat ahlaki değerlerden yoksun olan, pişmanlık duymayan ve kontrolsüz davranışlarda bulunan bireylerdir ((Spain et al. 2013'den akt., Özer ve ark., 2016).

Araştırmanın amacı Makyavelizm, narsisizm ve psikopati özelliklerinin birlikteliğini ifade edilen Karanlık Üçlü Karakter Modeli'ni değerlendiren Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği'ni (Short Dark Triad; Jones & Paulhus, 2014) Türkçe'ye uyarlamak ve psikometrik özelliklerini incelemektedir. Ölçeğin klinik psikoloji alanında çalışma yapan uygulamacı ve araştırmacıları için faydalı olabileceği düşünülmektedir.

1. YÖNTEM

Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği'ni Türkçeye uyarlama çalışması için ölçeği geliştiren Delroy L. Paulhus ile e-mail yoluyla iletişime geçilmiş ve uyarlama izni alınmıştır. Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği'nin Türkçeye çevrilme sürecinde çeviri-tekrar çeviri yöntemi kullanılmıştır. Ölçek önce iyi derecede İngilizce bilen dört akademisyen tarafından Türkçeye çevrilmiş; daha sonra iki akademisyen İngilizce ve Türkçe formlar üzerinde tartışarak anlam ve dilbilgisi açısından gerekli düzenlemeleri yapmış ve Türkçe form elde edilmiştir. Daha sonra iyi derecede İngilizce bilen bir bağımsız uzman ölçeği Türkçeden İngilizceye geri çevirmiştir. Türkçe forma son şekli verilerek uygulamaya geçilmiştir.

Ölçeğin yapı geçerliği için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Ölçeğin güvenilirliği iç tutarlık yöntemiyle incelenmiştir. Madde analizi ise düzeltilmiş madde-toplam puan korelasyonu ve maddelerin alt ve üst %27'lik grupları ayırt edip etmediğini sınamak için bağımsız *t*-testi ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri için LISREL 8.88 ve SPSS 20.0 programları kullanılmıştır.

1.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu Marmara Üniversitesinin çeşitli bölümlerinde öğrenim gören 426 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan 140 erkek, 280 kadın öğrencinin yaşları 18 ile 39 arasında değişmektedir. Katılımcıların yaş ortalamaları 24.48 ($\pm$ 3,98) olarak hesaplanmıştır.

1.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği (Short Dark Triad (SD3)), Narsistik Kişilik Envanteri (Narcissistic Personality Inventory (NPI)) ve Makyevalizm Ölçeği (Test of Machiavellianism (MACH-IV)) kullanılmıştır.

Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği: Jones ve Paulhus (2014) tarafından geliştirilen Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği, Makyavelizm, narsisizm ve psikopati özellikleriyle kavramsallaştırılan Karanlık Üçlü Karakter Modeli'ni ölçüme dökmeyi amaçlamaktadır. Ölçme aracı her alt boyutta 9 madde olmak üzere toplam 27 maddeden oluşmaktadır. Ölçeği iç tutarlılık katsayısı Makyavelizm alt boyutu için .71, narsisizm alt boyutu için .74, psikopati alt boyutu için .77 olarak hesaplanmıştır.

Narsistik Kişilik Envanteri: Ames, Rose, ve Anderson, (2006) tarafından geliştirilen, 16 maddeden oluşan ölçek 2'li derecelendirmeye göre puanlanmaktadır. Atay (2009) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Ölçeğin iç tutarlılığı .63 olarak hesaplanmıştır. Türkçe formun açımlayıcı faktör analizi sonrasında orijinal formda olduğu gibi teşhircilik, üstünlük, otorite, hak iddia etme, sömürücülük, kendine yeterlilik alt boyutlarından oluştuğu ve bu faktörlerin toplam varyansın % 60,8'ini açıkladığı bulunmuştur.

Makyevalizm Ölçeği: Christie (1969) tarafında geliştirilen ölçeğin original formunda 20 madde bulunmaktadır. Arslan (2003) ölçeğin Türkçeye uyarlanması çalışmasında güncel olmayan ve kültüre uyumlu olmayan 5 maddeyi ölçekten çıkartmıştır. Ayrıca ölçekte yer alan ters maddeleri olumlu bir şekilde yeniden ifade etmiştir. Ölçeğin iç tutarlılığı birinci çalışmada .82, ikinci çalışmada .79 olarak hesaplanmıştır.

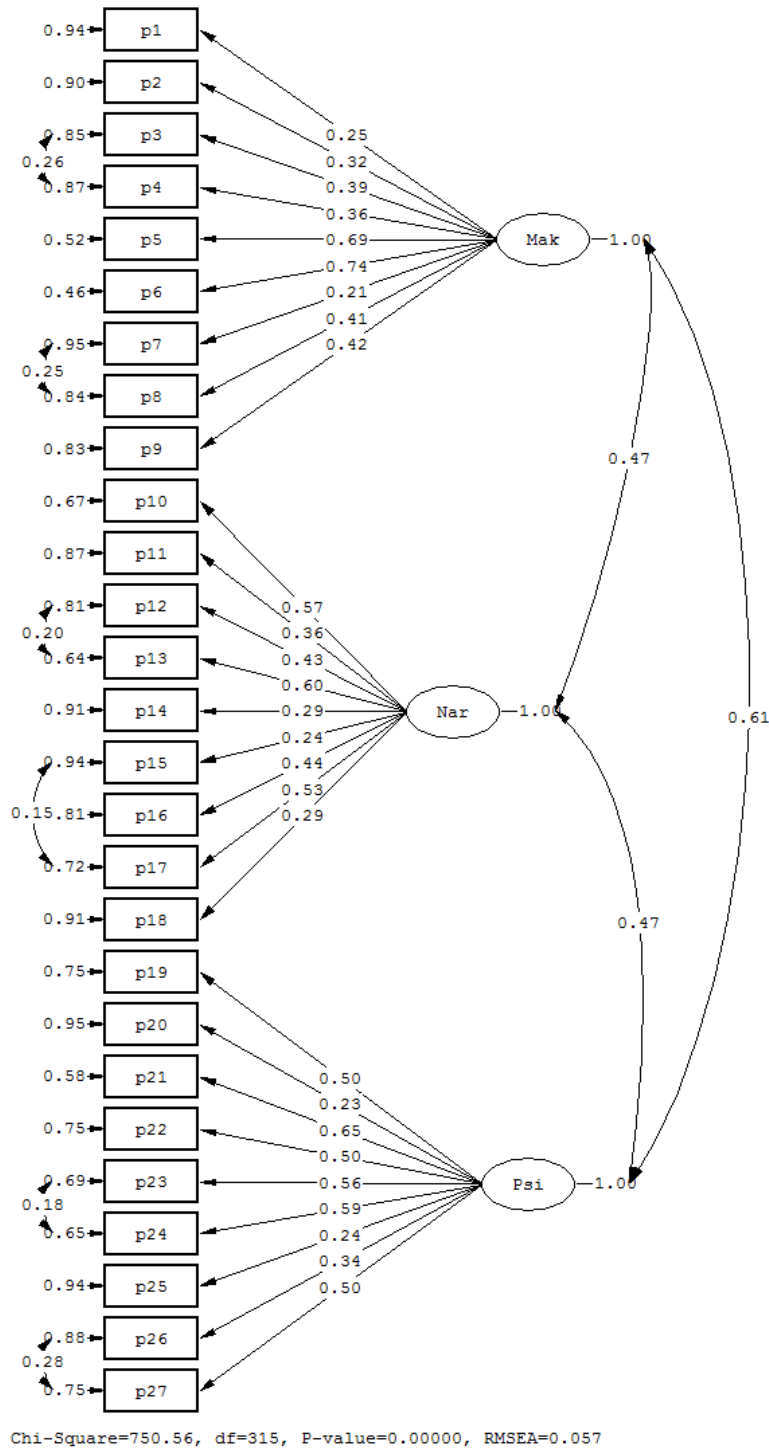
2. BULGULAR

2.1. Yapı Geçerliği

Ölçeğin orijinal formundaki 27 maddeli ve üç boyutlu yapısını değerlendirmek üzere doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Kurulan ilk modelin uyum indeksi değerlerinin yeterli olmadığı görülmüştür. Modifikasyon indeksleri incelendikten sonra Makyavelizm boyutundaki 3. ve 4. madde ile 7. ve 8. madde arasında, Narsisizm boyutundaki 12. ve 13. madde ile 15. ve 17. madde arasında ve Psikopati boyutundaki 23. ve 24. madde ile 26. ve 27. madde arasında modifikasyon yapılmıştır. Modifikasyonlar sonrasında doğrulayıcı faktör analizi sonucunda

elde edilen uyum indeksi değerleri aşağıdaki gibi bulunmuştur: $\chi^2_{(315, N = 426)} = 750,56$, $p < .001$; $\chi^2/df = 2,38$; CFI = .90; RMSEA = .057 C.I. (.052 - .062). Yapılan modifikasyonlar sonrasında ölçeğin üç boyutlu faktör yapısı ve faktörler arasındaki ilişkileri Şekil 1’de görülmektedir. Ölçeğin faktör yükleri .21 ile .74 arasında değişmektedir. Son modelin uyum indeksleri incelendiğinde ölçeğin üç boyutlu modelinin kabul edilebilir düzeyde uyum verdiği görülmüştür.

Şekil 1. Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği'nin Yol Diyagramı ve Yol Katsayıları

2.2. Güvenirlilik

Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği'nin Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı ölçeğin toplam puanı için .80, Makyavelizm alt boyutu için .69, narsisizm alt boyutu için .65, psikopati alt boyutu için .71 olarak hesaplanmıştır.

2.3. Madde Analizi

Ölçeğin maddelerinin toplam puanı yordama gücünü ve ayırt ediciliğini belirlemek üzere madde analizi ve % 27'lik alt-üst grup karşılaştırmaları yapılmıştır. Ölçekteki maddelerin düzeltilmiş madde toplam puan korelasyonları Makyavelizm alt boyutunda .23 ile .50, Narsisizm alt boyutunda .21 ile .51, Psikopati alt boyutunda .21 ile .51 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan toplam puana göre alt ve üst %27'lik grupların, madde puanlarının ortalamalarının karşılaştırılması için yapılan bağımsız *t*-testi sonucuna göre *t* değerlerinin anlamlı ($p<0.001$) olduğu görülmüştür. Bulgular Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği'nin Düzeltilmiş Madde Toplam Test Korelasyonları, %27'lik Alt-Üst Grup Farkına İlişkin *t* Değerleri, Ortalamalar ve Standart Sapmalar

M. No	Madde toplam korelasyonları N (426)			%27'lik alt grup N (115)		%27'lik üst grup N (115)		
	$\bar{X}$	Ss	Mttk	$\bar{X}$	Ss	$\bar{X}$	Ss	<i>t</i>
1,00	3,65	1,15	0,23	4,34	0,84	3,06	1,17	-9,52
2,00	2,83	1,23	0,27	3,55	1,11	2,18	1,09	-9,42
3,00	2,21	1,04	0,37	2,90	1,10	1,63	0,72	-10,39
4,00	2,66	1,14	0,36	3,41	1,03	1,94	0,92	-11,39
5,00	2,51	1,23	0,48	3,46	1,17	1,56	0,77	-14,54
6,00	2,68	1,38	0,50	3,91	1,11	1,65	0,88	-17,10
7,00	4,22	0,98	0,27	4,64	0,66	3,65	1,29	-7,33
8,00	3,28	1,26	0,40	4,11	1,03	2,34	1,11	-12,56
9,00	3,23	1,22	0,36	4,02	0,89	2,40	1,21	-11,58
10,00	2,89	0,98	0,43	3,60	0,89	2,17	0,83	-12,69
11,00	3,23	1,05	0,30	3,81	0,94	2,58	1,02	-9,47
12,00	2,72	1,01	0,38	3,38	1,01	2,14	0,86	-10,07
13,00	2,81	1,07	0,51	3,67	0,88	2,05	0,88	-13,99
14,00	3,85	1,03	0,21	4,34	0,71	3,32	1,18	-7,92
15,00	2,63	1,14	0,22	3,18	1,14	2,02	0,94	-8,49
16,00	1,97	0,95	0,30	2,53	1,11	1,44	0,66	-9,01

17,00	2,57	1,23	0,44	3,62	1,19	1,70	0,83	-14,22
18,00	2,98	1,14	0,21	3,55	1,08	2,50	1,15	-7,10
19,00	2,67	1,17	0,39	3,49	1,03	1,79	0,90	-13,31
20,00	2,54	1,08	0,23	3,08	1,09	2,05	0,93	-7,68
21,00	1,80	1,00	0,50	2,65	1,19	1,13	0,39	-13,09
22,00	2,14	1,08	0,40	2,89	1,15	1,44	0,80	-11,06
23,00	2,44	1,19	0,45	3,43	1,04	1,61	0,91	-14,11
24,00	2,39	1,10	0,46	3,17	1,00	1,48	0,67	-15,03
25,00	1,90	1,24	0,21	2,50	1,39	1,23	0,56	-9,13
26,00	1,59	1,05	0,35	2,31	1,37	1,10	0,46	-9,02
27,00	1,79	1,01	0,46	2,66	1,18	1,17	0,37	-12,92

2.4. Ölçüt Bağımlı Geçerlik

Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği'nin ölçüt-bağımlı geçerliği için Narsistik Kişilik Envanteri (NPI) ve Makyavelizm Ölçeği (MACH-IV) ile arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Ölçekler arasındaki korelasyon katsayılarını ve betimsel istatistiklerini gösteren bulgular Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği ile Narsistik Kişilik Envanteri ve Makyavelizm Ölçeği Arasındaki İlişkilere Yönelik Korelasyon Katsayıları

	1	2	3	4	5	6
1. Dark Triad	1	,774**	,710**	,754**	,613**	,655**
2. Makyavelizm	,774**	1	,328**	,363**	,698**	,426**
3. Narsisizm	,710**	,328**	1	,317**	,349*	,505**
4. Psikopati	,754**	,363**	,317**	1	,368*	,600**
5. MACH-IV	,613**	,698**	,349*	,368*	1	,244
6. NPI	,655**	,426**	,505**	,600**	,244	1
Ortalama	72,20	27,27	25,66	19,27	67,19	5,95
Standart Sapma	12,03	5,72	4,95	5,42	15,95	3,27

** p < 0.01, * p < 0.05

Korelasyon analizleri Makyavelizm alt boyutunun MACH-IV ($r = .70$; $p < .001$) ve NPI ($r = .43$; $p < .001$) ile Narsisizm alt boyutunun MACH-IV ($r = .35$; $p < .001$) ve NPI ($r = .51$; $p < .001$) ile

psikopati alt boyutunun MACH-IV ($r = .37; p < .001$) ve NPI ($r = .60; p < .001$) ile pozitif ilişkili olduğunu göstermiştir. Karanlık Üçlü Ölçeği ile NPI ve MACH-IV arasındaki ilişkiler ölçüt-bağıntılı geçerliğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

2.5. Karanlık Üçlü cinsiyet değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

Karakter Üçlü Ölçeği'nin alt boyut puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere yapılan t testi sonucunda Makyavelizm ($t = 3,67, p < 0.001$) Narsisizm ($t = 2.12, p < 0.05$), Psikopati ($t = 5,90, p < 0.001$) alt boyutlarında erkek katılımcılar lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği'nin geliştirme çalışmalarında da benzer olarak (Jones ve Paulhus, 2014) bu araştırmada da erkeklerin Makyavelizm, narsisizm ve psikopati özellikleri kadınlardan daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 3. Karanlık Üçlü Ölçeği'nin alt boyut puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere yapılan t testi sonuçları

	Erkek (N=140)	Kadın (N=280)	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>d</i>
Makyavelizm	28,69 ± 5,48	26,54 ± 5,76	3,67	<0.001	0.38
Narsisizm	26,39 ± 4,58	25,29 ± 5,08	2,12	0.031	0.23
Psikopati	21,40 ± 5,76	18,20 ± 4,95	5,90	<0.001	0.60

3. TARTIŞMA

Karanlık Üçlü Ölçeği'nin Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyonları ve alt ve üst %27'lik grupların, madde puanlarının ortalamalarının karşılaştırılması için yapılan bağımsız t-testi sonuçları incelenmiştir. Düzeltilmiş madde toplam korelasyonları, test maddelerinden alınan puanlar ile testin toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Bu değerlerin pozitif ve yüksek olması bir ölçme aracındaki her bir maddenin benzer davranışları örneklediğini göstermektedir. Düzeltilmiş Madde toplam korelasyonlarının .30 ve üzerinde olması yeterli kabul edilmektedir. Bazı durumlarda .20'nin üzerindeki maddelere yer verilebilmektedir (Büyüköztürk, 2011). Maddelerin ayırt ediciliğini belirlemek amacıyla yapılan alt ve üst %27'lik grupların, madde puanlarının ortalamalarının karşılaştırılması için yapılan bağımsız t-testi sonucunda maddelerin t değerlerinin anlamlı olması, testin iç tutarlılığının bir göstergesi olarak değerlendirilmekte ve maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği ifade edilmektedir (Büyüköztürk, 2011). Ölçekteki 8 maddenin toplam puan ile korelasyonu .21 ile .27 arasında değişmektedir. Ancak bu maddelerin alt ve üst %27'lik grupların, madde puanlarının ortalamalarının karşılaştırılması için yapılan bağımsız t-testi sonucunda t değerleri anlamlı bulunmuştur. Araştırmada elde

edilen bulgulardan yola çıkarak maddelerin ayırt edicilik güçlerinin kısmen kabul edilebilir olduğu söylenebilir.

Yapı geçerliliği çalışmasında ölçeğin orijinal formunda bulunan 3 boyutlu yapının doğrulanması amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinde sınıanan 3 boyutlu modelin uyum yeterliğini belirlemek için kullanılan uyum indekslerinin sonuçları, uyum ölçütleriyle karşılaştırılmıştır. Uyum indekslerinin kabul edilebilir değerlerde olduğu ve ölçeğin üç faktörlü yapısının bu çalışma grubunda da geçerli olduğu görülmüştür (Marsh, Hau, Artelt, Baumert ve Peschar, 2006; Schermelleh-Engel ve Moosbrugger 2003).

Ölçüt geçerliliği çalışmasında Karanlık Üçlü ile MACH-IV ve NPI ile arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Karanlık Üçlü'nün MACH-IV ve NPI ile pozitif yönde anlamlı ilişkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Birbirine benzer yapıları ölçen bu ölçekler arasındaki ilişkilerin araştırmadan önce beklenildiği gibi olduğu ortaya çıkmıştır.

Ölçeğin güvenirlik çalışmalarında Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısının literatürdeki kabul edilebilir eşiği .70'tir (Özgüven, 1994). Ölçekteki alt boyutlardan Makyavelizm (.69) ve Narsisizm (.65) boyutlarının güvenirliği sınırın biraz altında çıkmıştır.

Bu araştırmada Makyavelizm, narsisizm ve psikopati özellikleriyle kavramsallaştırılan Karanlık Üçlü Karakter Modeli'ni ölçmeyi amaçlayan Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği'nin ilk psikometrik özellikleri incelenmiştir. Kısa Karanlık Üçlü Ölçeği'nin karanlık karakter özellikleriyle ilgili üç farklı boyutu bir arada değerlendirebilecek yapıda olması ölçeğin yapılacak araştırmalarda rahatlıkla kullanılmasına fırsat vermektedir. Karanlık Üçlü Ölçeği'nin klinik psikoloji alanında çalışma yapan uygulamacı ve araştırmacıları için faydalı olabileceği düşünülmektedir. Ancak ölçülen kavramların doğası nedeniyle bu ölçme aracıyla daha fazla araştırmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Daha ileriki çalışmalarda Ölçeğin farklı örneklemelerde kullanılması ve farklı kişilik özellikleriyle ilişkisinin anlaşılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Ames, D. R., Rose, P., & Anderson, P. C. (2006), The NPI-16 as a short measure of narcissism. *Journal of Research in Personality*, 40, 440–450.

Arslan, S. (2003). *Katılım biçimleriyle yabancılaşma, makyavelizm, bireycilik toplulukçuluk eğilimi ve bazı sosyodemografik değişkenler arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Mersin.

Atay, S. (2009). Narsistik Kişilik Envanteri'nin Türkçe'ye standardizasyonu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 181–196.

Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum*. Ankara: PEGEM A Yayıncılık.

Eldoğan, D. (2016). Hangi narsizm? büyüklenmeci ve kırılğan narsizmin karşılaştırılmasına ilişkin bir gözden geçirme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19 (37), 1-10.

Jonason, P. K., Li, N. P., Webster, G. W., & Schmitt, D. P. (2009). The Dark Triad: Facilitating short-term mating in men. *European Journal of Personality*, 23, 5–18.

Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2014). Introducing the short dark triad (SD3) a brief measure of dark personality traits. *Assessment*, 21(1), 28-41.

Karaaziz, M. ve Erdem-Atak, İ. (2013). Narsisizm ve narsisizmle ilgili araştırmalar üzerine bir gözden geçirme. *Nesne*, 1 (2), s.44-59.

Kesgin, A. (2015). Machiavelli ve makyavelizm. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, 5 (1), 105-139.

Marsh, H. W., Hau, K. T., Artelt, C., Baumert, J. ve Peschar, J. L. (2006). OECD's brief self-report measure of educational psychology's most useful affective constructs: Cross-cultural, psychometric comparisons across 25 countries. *International Journal of Testing*, 6(4), 311-360.

Özer, Ö, Uğurluoğlu, Ö, Kahraman, G. ve Avcı, K. (2016). Hemşirelerin karanlık kişilik özelliklerinin sosyodemografik değişkenler açısından incelenmesi. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (3), 205-218. DOI: 10.18026/cbusos.00288

Özgüven, E. (1994). *Psikolojik testler*. Ankara: Yeni Doğu Matbaası.

Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of research in personality*, 36(6), 556-563.

Schermelleh-Engel, K. ve Moosbrugger, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.

ÖĞRENCİLERDE BESLENME KÜLTÜRÜ VE SAĞLIK/HASTALIK DAVRANIŞI

Hüseyin YADİGAROĞLU¹

Ayşe CANATAN²

ÖZET

İnsanın biyolojik varlığını devam ettirmesi için gerekli enerjinin karşılanması olan beslenme, aynı zamanda sosyal bir olgudur. Beslenme türü, besinlerin hazırlanması, üretilmesi ve saklanması, sofranın düzeni, toplumsal cinsiyete bağlı beslenme anlayışı, yaş ve cinsiyete dayalı beslenme pratikleri vb. beslenme kültürünün bileşenleridir. Aynı zamanda her kültürde yemek, belirli simgesel anlamlar da taşır. Düğün ve cenaze gibi toplumsal olarak ifa edilen merasimlerde yemek, kültürel bir ritüel olarak yerini alır. Bu çalışmanın konusu, kültürel bir olgu olarak yemek kültürü ve sağlık/hastalık davranışı arasındaki karşılıklı ilişkidir. Sağlık/hastalık davranışı (health/illness behaviour), sağlığı koruma ve hastalıkla mücadelede benimsenen tutum ve davranışları içermektedir. Çalışmanın amacı, beslenme kültürü ve sağlık/hastalık davranışı arasındaki ilişkinin sosyolojik izahına ulaşmaktır. Bu amaca bağlı olarak; İnsanların içselleştirdikleri duygu, düşünce ve davranışların bütünü ifade eden habitus, beslenme kültürü ve sağlık/hastalık davranışını etkilemekte midir? İnsanlar GDO'lu besinlerin ve fast-food beslenme tarzının taşıdığı risklerin farkında mıdır? Hastalıkta ve sağlıkta beslenmede nelere dikkat edilmektedir? vb. sorulara cevap arandı. Nitel bir araştırma olarak tasarlanan bu çalışmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edildi. Çalışmanın örneklemini Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde öğrenim gören, 18 öğrenci oluşturmaktadır. Veriler içerik analizi ve betimsel analiz tekniğiyle analiz edildi. Sonuç olarak aile ve sosyal çevrenin etkisiyle şekillenen sağlık/hastalık davranışını öğrencilerin devam ettiremedikleri ve GDO veya fast food gibi beslenme alışkanlıklarının zararlarının biliniyor olmasına rağmen tercih ettikleri anlaşıldı.

Anahtar Kelimeler: sağlık/hastalık davranışı, beslenme kültürü, habitus, fast-food.

NUTRITION CULTURE AND HEALTH/ILLNESS BEHAVIOUR IN STUDENTS

ABSTRACT

Nutrition, which is the supply of energy necessary to maintain human biological existence, is also a social phenomenon. Types of nutrition, preparation of food, production and

---

¹ Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, hyadigaroglu@ktu.edu.tr

² Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, canatan@gazi.edu.tr

storage, table preparation, social sex-based nutrition, nutrition practices based on age and sex, and so on. Components of dietary culture. Meals in every culture also carry certain symbolic meanings. In societal ceremonies such as weddings and funerals, food takes its place as a cultural ritual. This workshop is a reciprocal relationship between food culture and health / illness behavior as a cultural phenomenon. Health/disease behavior includes the attitudes and behaviors adopted in the fight against health and disease prevention. The aim of the study is to reach a sociological account of the relationship between nutrition culture and health / illness behavior. Due to this purpose; Do they affect the habitus, nutrition culture and health / illness behavior that express the whole of the emotions, thoughts and behaviors that men have internalized? Are people aware of the risks of GMO foods and the fast food diet? What attention is paid to sickness and health? Etc. The answer was searched. In this study, designed as a qualitative study, the data was obtained by semi-structured interview technique. The sample of the study consists of 18 students studying at Karadeniz Technical University. As a result, it was understood that the students preferred health / illness behavior affected by the family and social environment despite the fact that the students could not continue and that the harms of eating habits such as GMO or fast food were known.

Keywords: health/illness behaviour, nutrition culture, habitus, fast-food

---

GİRİŞ

Kültür, “belirli bir toplumu ya da bir sosyal grubu karakterize eden ve içeriğini, bilgi, gelenekler, normlar, hukuk ve inançların oluşturduğu, yaşam biçimidir (Giddens ve Sutton, 2014: 259). Kültür, “toplumdaki kişilerin ortaklaşa paylaştığı toplam kurumların bir bileşkesidir. Burada bileşke sözcüğü ağ veya matriks anlamında kullanılmaktadır. İçinde birbirleriyle ilgili ve eşgüdümlemiş kurumlar bir sistem olarak işlevde bulunur. Kişiler işte bu kültürel sistemi paylaşırlar” (Fichter, 2002: 139). Kültürün en önemli sosyal işlevi, çok sayıda kişiyi bir topluluk içinde bir araya getirmesidir (Rocher, 2004: 94).

Maddi ve manevi insan ürünü olan her şey kültürün bir parçası olduğu gibi özelde yemek, genelde ise beslenmeye dair her türlü bilgi ve pratik de kültürelidir. Bu sebeple, beslenmeyi sadece biyolojik bir ihtiyacın giderilmesi olarak düşünmemek gerekir. Her kültürde nelerin yenilebileceği, nelerin yenilemeyeceğine dair anlatılar vardır. Toplumsallaşma sürecinde bu anlatılar genç nesillere aktarılır. Böylelikle insanlar beslenme değerlerini öğrenirler. Bu sosyo-kültürel süreçte neyin insanlar için doğal en iyi yiyecek olduğu, hangi besinlerin hastalık dönemlerinde tüketilmesi gerektiği informel kurallara göre belirlenmiştir. Yemek nasıl yapılır? Nasıl saklanır? Ne tür besinler yenilmeli? Ne tür besinler yenilmemeli?

Sağlık için neleri tüketmeli? Hangi besinler sağlığa yararlıdır? Hastalık sürecinde insanlar nasıl beslenmeli? Bireyin içinde bulunduğu sosyal sınıf, sosyal çevresi, sahip olduğu inançları ile yemek arasında nasıl bir ilişki vardır? Tüm bu soruların cevabı yemeğin kültürel olarak inşa edilen simgesel anlamına bağlıdır (Beşirli, 2010 ve Beşirli, 2012).

Sağlık ve hastalık davranışı (health and illness behaviour), hastalıkta ve sağlıkta insanların durumlarını anlamlandırmalarına bağlı olarak benimsedikleri tutum ve davranışları ifade etmektedir. Sağlık ve hastalık nedir? Sağlığın korunması için neler yapılmalıdır? Hastalık durumunda nasıl davranılmalıdır? Hastalıkla mücadelede tıbbi yardım nasıl ve ne şekilde alınmalıdır? Tedavi sürecinde hasta nasıl davranmalıdır? Sağlık uzmanlarıyla iletişim nasıl olmalıdır? Hangi besinler sağlığa faydalıdır? Fast-food beslenme tarzı ve GDO'lu ürünler tercih edilmeli midir? Spor yapmanın sağlığa etkisi nedir? Sağlık ve hastalık davranışı, tüm bu sorular neticesinde insanların değerlendirme ve eylemde bulunma yollarını ifade etmektedir.

Sağlık davranışı; sağlığın iyileştirilmesi, yenilenmesi, sağlık bakımıyla ilgili eylem, alışkanlıklar ve davranış kalıplarını içermektedir (Gochman, 19917: 3). Hastalık davranışı; insanların hastalık belirtilerine tepki göstermesi, değerlendirmesi ve onları nasıl algıladığıdır (Clarke, 2010: 40). Hastalık davranışı, “hastaların bedensel belirtilere cevap verme yolları, hastaların iç durumlarını nasıl gözlemledikleri, belirtileri yorumlama ve tanımlama, tedavi görme, çeşitli informel kaynakların kullanımı ve formel bakımı ifade eder” (Mechanic, 1995: 1208). Sağlık ve hastalık davranışı; hastalık belirtilerinin yorumlanması, hastalığa gösterilen tepkilerin sosyal ve kültürel yönleri, hastalığın hangi bağlamda deneyimlendiği, türü, süresi, hastanın sosyal sermayesi ve bu sermayeye bağlı olarak ortaya konulan tıbbi yardım arama davranışı vb. sosyal unsurlar hastalık davranışını etkilemektedir. Benzer şekilde hastanın verdiği bireysel tepkiler, hastalık algısı ve yorumlama tarzı da sağlık ve hastalık davranışını etkileyen bireysel yönlerdir (Gabe ve Bury, 2004: 67).

Freidson (1988), insanların hasta olduklarını fark ettikten sonraki yardım arama davranışını, yerel düzeyde hasta sevk sistemi (lay referral system) olarak ifade etmektedir. Bu sevk sistemi, sağlık ve hastalıkla ilgili yerel kültür dünyası içinde yer alır. Hasta öncelikle ailesine danışır. Ardından yakın sosyal çevreden bilgi alır. Sosyal çevre içinde yer alanlar genellikle toplumda şifacı oldukları kabul edilen kişilerdir. Aile üyeleri ve sosyal çevredeki danışılan ve bilgi alınanlar uzman olmayan kişilerdir. Bu kişiler sadece, hastalıklarla ilgili belli tecrübe veya yerel kültür düzeyinde yer alan ve tıbbi olmayan bilgiye sahiptirler. İletişim ağının son basamağında ise uzmanlar yer alır. Hasta son olarak doktorlara danışır ve tıbbi yardım alır.

İceberg (buz dağı), sağlık ve hastalık davranışını ifade etmek için kullanılan bir metaforudur. “Hastalık iceberg”i (illness iceberg), hastalığı buz dağının en tepe noktası olarak

kabul eder. Bu nokta, görülmekte ve tanımlanabilmektedir. Ancak hastalığın nedenleri ve risk unsurları buz dağının görünmeyen kısmında yer almaktadır. İnsanların yaşam kalitesi, fiziksel aktiviteleri, sigara alışkanlıkları, sosyal ve ruhsal dünyası gibi sağlıklarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyen bütün davranışları buz dağının görünmeyen kısmında yer alır (Last, 2013). Kısacası buz dağı metaforu ile anlatılmak istenen insanların sağlık durumlarının ardındaki sağlık ve hastalık davranışlarıdır.

Fast-food veya hızlı yemek, “az zamanda çok sayıda tüketiciye hizmet veren, standart yöntemlerle hazırlanmış besinlerin üretildiği ve satıldığı bir yemek sistemidir” (Yazıcıoğlu vd. 2013: 37). Genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO), genetik yapısı doğal bileşimlerin dışında kalan yol veya süreçlerle değiştirilmiş olan mikroorganizmalardır. Genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar, biyoteknolojik yöntemlerle gen aktararak elde edilmiş insan dışındaki bitki, hayvan ve mikroorganizmalardır (Yılmaz, 2014: 16-17). İnsan sağlığını fazlasıyla tehdit ettikleri bilinmesine rağmen hem fast-food hem de genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar fazlasıyla tüketilmektedir.

1. UYGULAMA

Bu çalışma nitel bir araştırma olarak tasarlandı. Veriler yar yapılandırılmış görüşme tekniğiyle elde edildi. Maksimum çeşitlilik örnekleme tekniğiyle örneklem belirlendi. Bu teknik, nitel araştırmaları örnekleme yöntemlerinden biri olan amaçlı örneklemenin bir türüdür. Maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği kullanıldı. Maksimum çeşitlilik örnekleme yönteminde amaç, “görel olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 136). Analiz sürecinde katılımcılar K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17 ve K18 şeklinde kodlandı. Örneklemin özelliklerine şekil 1’de gösterildi.

Şekil 1. Araştırmaya katılan öğrencilerin özellikleri

Kod	Cinsiyet	Sınıf	Bölüm	Kaldığı Yer
K1	Erkek	3	Mimarlık	Öğrenci Yurdu
K2	Erkek	3	Çalışma Eko. ve End. İlişkileri	Aile Yanı
K3	Kız	4	Maliye	Öğrenci Evi
K4	Kız	3	İktisat	Öğrenci Yurdu
K5	Kız	4	Sosyoloji	Öğrenci Yurdu
K6	Kız	4	Sosyoloji	Aile Yanı

K7	Erkek	3	Tarih	Öğrenci Yurdu
K8	Kız	3	Çalışma Eko. ve End. İlişkileri	Aile Yanı
K9	Kız	3	Tarih	Öğrenci Evi
K10	Erkek	1	Tıp	Öğrenci Yurdu
K11	Erkek	1	Tıp	Öğrenci Yurdu
K12	Erkek	1	Tıp	Aile Yanı
K13	Kız	3	Çalışma Eko. ve End. İlişkileri	Aile Yanı
K14	Erkek	2	Makine Mühendisliği	Aile Yanı
K15	Erkek	4	Bilgisayar Mühendisliği	Öğrenci Evi
K16	Erkek	1	Makine Mühendisliği	Öğrenci Yurdu
K17	Erkek	3	İşletme	Öğrenci Yurdu
K18	Erkek	3	Mimarlık	Aile Yanı

2. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edildi. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, “araştırmacı tarafından önceden belirlenmiş ya da görüşme sırasında ortaya çıkan konulara göre yeni soruların da sorulabildiği bir görüşme yöntemi olarak nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir veri toplama yöntemidir” (Güler vd. 2015: 115). Verilerin analizinde betimsel analiz ve içerik analizi kullanıldı. Betimsel analizde veriler, önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Görüşülen bireylerin görüşleri doğrudan alıntı yapılarak yansıtılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256). İçerik analizi ise, “birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamadır” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 259).

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde beslenme değerlerinin aktarımı ve bu değerlerin öğrenciler tarafından ne ölçüde devam ettirildiği ve devam ettirilmesinin önündeki toplumsal engellere ve tüm bunların sosyolojik yorumuna yer verildi. Elde edilen bulgular; “**bugün nerde yesem?**”, “**riskli ama kaçınılmaz!**” ve “**hastalıkta ve sağlıkta!** olmak üzere üç temada incelendi. Örnekleme dahil edilen öğrenciler K1, K2,... K18 olarak kodlandı.

Bugün nerde yesem?

Öğrencilere günlük yemek ihtiyaçlarını nerelerde karşıladıkları soruldu. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde aile yanında ve evde kalan öğrencilerin genel olarak evde yemek yedikleri, buna karşın yurttaki kalan öğrencilerin farklı mekânlarda yemek durumunda kaldıkları görüldü. Şekil 2 öğrencilerin günlük beslenme ihtiyaçlarını giderdikleri mekânları özetlemektedir.

Şekil 2. Öğrencilerin yemek yedikleri yerler

Kodlar	Sabah	Öğle	Akşam
K1	Yemiyor	Kantin	Dışarda
K2	Yemiyor	Kantin	Evde
K3	Evde	Yemiyor	Evde
K4	Kantin	Yemiyor	Dışarda
K5	Yurttaki	Yemiyor	Dışarda
K6	Yemiyor	Evde	Evde
K7	Kantin	Yemiyor	Yurttaki
K8	Yemiyor	Yemiyor	Evde
K9	Evde	Yemiyor	Evde
K10	Yurttaki	Yemekhane	Yurttaki
K11	Yurttaki	Yemekhane	Yurttaki
K12	Evde	Yemekhane	Evde
K13	Evde	Yemekhane	Evde
K14	Evde	Evde	Evde
K15	Yemiyor	Kantin	Evde
K16	Yemiyor	Yemiyor	Dışarda
K17	Yemiyor	Yemiyor	Dışarda
K18	Evde	Kantin	Evde

Şekil 2'ye baktığımızda öğrencilerin 7'si kahvaltı yapmadığını, 6'sının evde yediğini, 3'ünün yurttaki ve 2'sinin de kantinde sabah öğününü yaptığını görmekteyiz. Yine öğrencilerin 8'inin öğle yemeğini yemediğini, 4'ünün yemekhanede ve kantinde, 2'sinin de evde öğle öğününü yediğini görmekteyiz. Akşam öğünüyle ilgili olarak da öğrencilerin 10'u evde yediklerini, 5'i dışarda ve 3'ü ise yurttaki yediklerini söylemiştir.

Öğrenci yurtda kalan K1 beslenme alışkanlıklarıyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Evden uzakta olduğumuz için düzensizlik var. Bölüm de zor olduğu için stres, düzensizlik var. Yemekhanede, kantinde genelde dışarda yiyoruz. Daha çok fast-food tercih ediyoruz. Daha hızlı tüketeceğim şeyler. Sabah yemiyorum. Öğle okulun kantininde, akşam dışarda yiyorum”

Kız öğrenci yurdunda kalan ve özellikle fast-food beslenme tarzını tercih ettiğini ifade eden K5 beslenme alışkanlıklarıyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Beslenme ihtiyacımı genel olarak dışarda fast-food tarzı yerlerden karşılıyorum. Gerçek konuşmak gerekirse. Ama böyle çok fazla maddi durumum iyi olmadığı zaman yurttan yiyorum. Ama genel olarak dışardan. Yurtta çok nadir yiyorum. Ama dışarda yediğim de hep fast-food tarzı. Genellikle hamburger, burger king menü yiyorum genelde. Sabah kahvaltı yurtta var ama ben çok nadir yapıyorum. Üşeniyorum. Bazen yiyorum. Bugün mesela yemedim sadece kahve içtim geldim. Yolda atıştırıyorum. Öğlen yemeği yok. Hiç yemiyorum. Bir sabah akşam yiyorum. Akşamda dışarda yiyorum genelde. Genellikle waffle ve burger tercih ederim. Başka hiçbir yere gitmem. Çok nadir param az olduğunda başka bir yere giderim”

Makine mühendisliği 1. Sınıf öğrencisi olan K16 düzensiz beslenmektedir. K16 beslenme alışkanlıklarıyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Genel olarak ya yurtta yiyoruz ya dışarda. Ama yurtta pek beslenilmiyor. Almıyoruz pek. Yurdun yemeklerini sevmiyoruz. Sabah yemiyoruz genelde. Öğle okulda olursak. Dersimiz olursa okulda yiyoruz. Kantinde. Onun dışında zaten öğlen kalktığımız için pek öğlen de yemiyoruz. Saat 12 ye kadar yemiyoruz. Akşam fast- food yiyoruz dışarda. Her gün dışardan yediğimiz için belli bir şeyi tercih edemiyoruz. Çünkü maddi olarak da sıkıntıya sokuyor bizi. Yani dürüm tarzı şeyleri yiyoruz”.

Barınma yerleri öğrencilerin beslenme alışkanlıklarını belirleyen temel unsurlardan biridir. Kız öğrenci evinde yaşayan K9 beslenme alışkanlıklarıyla ve tercih ettikleri yemek türleriyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Biz yemek yapıyoruz. Ama çoğunlukla kuru baklagiller, yeşillik fazla alamıyoruz. Ayda bir-iki kere ancak alabiliyoruz. Pilav, mercimek genellikle bunlarla besleniyoruz. Dışarda çok az. Sabah peynir, zeytin, kahvaltı yani. Akşamda sulu yemek yapıp yiyoruz. Meyve asla yemiyoruz. Para yok. O yüzden. Ben genellikle yeşilliği severim. Ama öğrenci evinde olmuyor. Sıklıkla kuru baklagiller”

Riskli Ama Kaçınılmaz!

Küreselleşmenin kültürel boyutunun en somut örneği fast-food restoranlar zincirinin dünyanın en ücra köşelerinde dahi yer almasıdır. Bu durum sadece iktisadi bir başarı değildir. Ritzer’e göre Mc Donald restoranlar zinciri “verimlilik”, “hesaplanabilirlik”, “öngörülebilirlik”, ve “denetim” ilkelerine sahiptir. Mc donaldlaşma süreci, bu ilkelerin

Amerikan toplumuna ve dünyanın geri kalan kısmına egemen olma sürecidir (Ritzer, 2011: 23). Öyle ki günümüzde bu ilkelerin, popüler kültürü benimsenmesine bağlı olarak, sınır tanımaksızın her yemek kültürü içinde kendine yer edindiğini söyleyebilmekteyiz.

Bu çalışmada öğrencilerin GDO ve fast-food hakkındaki bilgi ve düşünceleri de ölçüldü. Öğrencilerin birçoğu GDO'nun açılımını bilmekte ancak örnek vermekte zorlanmaktadır. Fast-food beslenme veya ürünler hakkında ise, öğrenciler yeterli bilgiye sahiptir. Öğrenciler GDO'lu ürünlerin ve fast-food beslenmenin taşıdığı risklerin farkında olmalarına rağmen GDO'lu ürünler “kaçınılmaz” ve fast-food besinler ise “zorunluluk” ve “lezzetli” oldukları için tüketilmektedir. Şekil 3 GDO ve fast-food beslenme hakkında öğrencilerin sahip oldukları bilgileri özetlemektedir.

Şekil 3. GDO ve fast-food nedir?

Kodlar	Fast-food?	GDO?	Riskler?
K1	✓		✓
K2		✓	✓
K3		✓	
K4	✓	✓	
K5	✓	✓	
K6	✓	✓	✓
K7	✓	✓	✓
K8			✓
K9		✓	✓
K10	✓	✓	✓
K11		✓	✓
K12	✓	✓	✓
K13	✓		✓
K14		✓	
K15	✓	✓	✓
K16	✓	✓	✓
K17		✓	✓
K18			✓

Şekil 3'e baktığımızda 9 öğrencinin fast-food beslenme veya ürünlerle ilgili bilgi sahibi olduğunu görmekteyiz. GDO'nun ne olduğunu 14 öğrencinin bildiğini görmekteyiz. Bunlarla birlikte fast food ürünler veya GDO'lu ürünlerin taşıdığı riskleri 14 öğrenci bilmektedir.

Fast food ve GDO hakkında bazı öğrencilerin ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“GDO: ürünlerin, gıdaların genetikleriyle yapılarının değiştirilmiş halidir. Zamanında olmayan ya da öldürülen besinler. Kışın çileğin olması gibi. Fast-food: yağlı, kızartmalar. Sağlıksız olarak tanımlayabilirim. Riskleri: zararlı olduklarını biliyorum ama risklerini bilmiyorum. Dışarda olduğum zaman tercih ediyorum” (K14)

“GDO: Açıkçası duydum ama tam olarak bilmiyorum. Besine katılan, onu daha tatlı yapan. Yeme ihtiyacını daha çok gideren. Örnek veremem. Fast-food: Dışarda yenen yemekler. Hamburger gibi. Bunları tercih etmem. Arada yerim sadece. Zararlı olduklarını duyduğum için yemiyorum. Fazla kilo aldırıyor. Vücut dengesini bozuyor” (K18).

“GDO: zararlı diye biliyorum kelime olarak içeriği değiştirilmiş yiyecek. Haberlerde görüyoruz. Ekmekte de GDO var. Diyelim unla yapılan ekmek başka bir şeyle mi yapıyor bilmiyorum. Fast-food: Hamburger, pizza falan. Zararlı diye tanımlarım. Kilo aldırıyor. İç organlara da zararı vardır. Hamburger sürekli yersen vücutta yağlanma oluyor” (K2)

“GDO: Genetiği değiştirilmiş organizmalar. Hormonlu besinler. Fast-food: Hazır yiyecek, hamburger falan. Risklerin farkındayım ama bu tür yiyecekleri tüketirken dikkat etmiyorum. Her anlamda riskleri var. Yaşantımızı bile kısıtlıyor. Sağlığımızı etkiliyor. Kanserojen maddeler içeriyor” (K4)

Öğrencilerin okudukları bölümler fast-food ve GDO'nun tanımı ve özellikle riskleri ifade etmede etkilidir. Tıp öğrencisi olan K10 ve K12'nin açıklamaları şu şekildedir:

“Gdo genetiği değiştirilmiş ürünler anlamına geliyor. Tavuk mesela, mısır var. Fast-food tarzı hızlı ürünler oluyor. Hamburger tarzı besinler mesela. Patates kızartması. Genel olarak fast-food ve GDO'lu tercih etmiyorum ama önüme geldiye de geri itmiyorum. Tercih etmeme nedenim köyde büyümüş olmam. Alışmamışım böyle ürünlere. Birde zararlarını biliyorum tabi. GDO insan sağlığına zararlı. Genetiği değiştirildiği için onu sindirecek organizma bu süreçte tabiatına aykırı bir süreçle karşılaştığı için uzun süre tüketildiğinde hastalıklara sebep olur. İnsan metabolizmasına zarar verebilir. Fast-food da aynı. Birde fast-food kanserojen madde içeriyor” (K10)

“GDO, genetiği değiştirilmiş organizmalar. Çok örneği var. Mısırdan fasulyesine kadar. Bir sürü ürün var. Kabak örneğin. Ne yapıyorlar. Onların yaşam süresini uzatıyorlar. Daha geç bozuluyorlar. Şekil veriyorlar, pratik hayata uyum sağlaması için. Fast-food: hızlı abur cubur çok zamanının harcamayacağı yiyecekler yani. Atıştırmalık. Tost, tost burger gibi.

Hamurger gibi ürünler: GDO riskleri sağlık açısından zararlı. Genetiği değiştirilmiş demek. Bunları vücudumuz sindiriyor ama hücrelerimiz tanıyamadığı için hücre içinde bir yerde kalıyor ve bu da ilerde hücrede sorunlara neden oluyor. Kansere falan neden oluyor. Fast-food damar tıkanıklığına neden oluyor. Yağları sindiremediği için kalp sorunu gibi sorunlara neden oluyor” (K12)

Hastalıkta ve Sağlıkta!

Sağlık ve hastalık davranışı kültürelidir. Her kültürde sağlık için neler yapılacağına veya nasıl besleneceğine dair anlatılar vardır. Benzer şekilde insanlar hasta olduklarında neler yapmaları gerektiğini de toplumsallaşma sürecinde öğrenirler. Kısacası kültür, sağlık ve hastalık davranışı için gerekli isteklendirmeyi sağlayan ana kaynaktır. Kültürün sağlık ve hastalık davranışına yön vermesine rağmen, modern hayatın yapısal ve fikrîsel dünyası insanlara farklı yörüngeler sunmaktadır. Bu nedenle, insanlar toplumsallaşma süreci ve habitustan bağımsız tutum ve davranışlar sergileyebilmektedirler. Fast-food veya GDO tercih ediliyor mu? Sağlık için beslenmede nelere dikkat ediliyor? ve Spor yapılıyor mu? Öğrencilere yöneltilen bu sorularla sağlık ve hastalık davranışları hakkında bilgi edinildi. Şekil 4 öğrencilerin sağlık ve hastalık davranışlarını özetlemektedir.

Şekil 4. Sağlık ve hastalık davranışı

Kod	Fast food ve GDO yemiyor	Spor yapıyor	Sağlıklı besleniyor	Diğer
K1				✓
K2		✓	✓	
K3			✓	
K4				✓
K5			✓	
K6	✓		✓	
K7		✓	✓	
K8			✓	
K9			✓	
K10	✓	✓		
K11				✓
K12			✓	
K13	✓	✓	✓	

K14				✓
K15			✓	
K16		✓	✓	
K17				✓
K18			✓	

Şekil 4'e baktığımızda 12 öğrencinin sağlıklı beslenmeye dikkat ettiğini görmekteyiz. 4 öğrenci spor yaptığını ve sadece 3 öğrenci ise fast-food ve GDO'lu ürünler tüketmediğini ifade etmiştir. Sağlık ve hastalık davranışını tüm bunların dışında “diğer” olarak ifade eden 5 öğrenci vardır. K4 ve K11 “diğer” olarak kavramsallaştırdığımız sağlık ve hastalık davranışını yapmaktadır:

“Günde iki öğün yiyorum. Sabah kahvaltıda dışardan yiyorum. Öğle ile akşam karışık 5-6 gibi yiyorum. Genellikle fast-food yiyorum. GDO zararlı hormonlu yiyecekler. Kışın domatesin olması mesela. Fast-food. Bence çok güzeller. Zararlı yiyecekler ama tatları güzel. Bol yağlı. Pizza, hamburgerler. Bütün yediğim şeyler. Zararlı yani ama aç kalmamak için yiyorum. Seviyorum. ... Sağlık için balık yiyorum. Hasta olduğumda meyve yerim. Ailem çok sağlıklı besleniyor zaten. Dışardan yemiyorlar. Ama ben yapamıyorum çünkü ev yemekleri soğanlı onun için yemiyorum. Ailemden öğrendiğim yok” (K4)

“Sağlık için özellikle yediğim bir şey yok. Hasta olduğumda genellikle çorba, limon, ihlamur onlara dikkat ederim. Sıcak şeyler içerim. ... Spor yapmıyorum” (K11)

Ailenin özellikle de annenin sağlık ve hastalık davranışı üzerindeki etkisi fazladır. K13 ailenin ve annesinin etkisini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ailemizde gördüğümüzü sonuçta daha çok yapıyoruz. Ben de annem gibi çok yağlı besinler tüketmemeye çalışıyorum. Hasta olunca c vitamini almaya çalışırım. Portakala dikkat ederim. Ihlamur tabii vazgeçilmez hastalanınca. ... Fitness'a gidiyorum düzenli” (K13).

Görüşme yapılan öğrencilerden K6 hem fast-food yememeye dikkat ettiğini hem de spor yapmadığını ifade etmiştir:

“Sağlığıma dikkat ediyorum. Dışardan fast-food türü besinleri çok yememeye çalışıyorum. Hamburgerdi vs. Sulu ve sebze yemek yemeye dikkat ediyorum ya da meyve daha fazla tüketmeye çalışıyorum. Bir hafta hamburger yediysem dışarda o hafta içinde başka fast-food tüketmiyorum. Aralıklı oluyor. Hasta olunca sebze, acı ya da limon tercih ediyorum. Hasta olunca acı iyi gider. Bağışıklık sistemine iyi, geliyor. ... Spor yok. Yürüyoruz işte” (K6).

Özellikle kız öğrenciler kilo almamaya dikkat etmektedir. Kilo almamak her ne kadar sağlık için gerekli olsa da buradaki asıl vurgu beden imajıdır.

“... Kilo almamaya dikkat ediyorum. Şu an diyeteyim mesela ikinci günüm. Açlıktan kırılıyorum. Bu sefer kesin diyet yapacağım. Evde olduğumda hiç dışardan yemiyorum. Sağlıklı besleniyorum. Sağlık için bitki çayı içmeye çalışıyorum. .... Hasta olduğumda hiçbir şey yemiyorum doğru dürüst. Limonlu çay içmeye dikkat ederim. Ya da çaya bal katarım. İhlamur içiyorum. Çorba içmeye genellikle dikkat ediyorum. Hastalıklarda mız mız olurum pek yemek yemeyi sevmem... Spor yok” (K5).

K5'in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere öğrenciler ailelerinden uzak oldukları için sağlıklı beslenmede sorun yaşıyorlar. Özellikle dışarda yemek yemelerinin ve fast- food tarzı beslenmelerinin temel nedeni aileden uzakta yaşamaktır. Yine K5'in “limonlu çay”, “çaya bal atma” gibi hastalık dönemlerindeki tercihleri tüm öğrencilerin hastalık dönemlerindeki tercihleridir. K5 gibi diğer öğrenciler arasında da spor yapmama yaygındır.

SONUÇ

Öğrencilerde beslenme kültürü ile sağlık ve hastalık davranışları arasındaki ilişkiyi konu edinen bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşıldı:

- Sağlık ve hastalık davranışı sosyal çevreden özellikle aileden öğrenilmektedir.
- Modern gündelik hayatın insanlara sunduğu düzen sağlık ve hastalık davranışını değiştirmektedir. Özellikle sağlık davranışı modern gündelik pratikler doğrultusunda şekillenmektedir. Hastalık davranışında ise yerel kültürel pratiklerin etkisi büyük oranda devam etmektedir. Öğrencilerin hasta olduklarında tercih ettikleri beslenme şekilleri (ıhlamur ve limon tüketme gibi) bunun somut örneğidir. Ancak öğrencilerin ailelerinden uzakta olmaları yerel düzeyde sevk sistemini (lay referral system) kesintiye uğratmaktadır.
- Barınma yeri, maddi imkânlar, ders saatleri ve ödevler beslenme alışkanlıklarını etkilemektedir.
- Fast-food ürünlerin sahip olduğu riskler bilinmesine rağmen hızlı ve kolay tüketim imkânı sundukları için tüketilmektedir. GDO'lu ürünler ise zorunlu olarak tüketilmektedir.
- Sağlıklı yaşam için düzenli spor yapma alışkanlığı olan çok az sayıda öğrenci vardır.

KAYNAKÇA

Beşirli, H. (2010). Yemek, Kültür ve Kimlik, *Milli Folklor*, 87 (22), 159-169.

Beşirli, H. (2012). Yemek Sosyolojisi, Ankara: Phoenix.

Clarke, A. (2010). The sociology of healthcare, (Second Edition), Pearson: London.

- Fichter, J. (2002). Sosyoloji Nedir, Nilgün Çelebi (Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Freidson, E. (1988). Profession of medicine- A study of the sociology of applied knowledge, The University of Chiago Press: Chiago.
- Gabe, J., Bury, M., Elston, M. A. (2004), Key concepts in medical sociology, Sage publications: London.
- Giddens, A. ve Sutton, P. W. (2014). Sosyolojide temel kavramlar, (Ali Esgin Çev.), Phoenix Yayınevi: Ankara
- Gochman, D. S. (1997). "Health Behaviour Research", (David S. Gochman Ed.), Handbook of Health Behaviour Research I: Personal and Social Determinants, Plenum Press: New York. 3-20.
- Güler A., Halıcioğlu, M. B., Taşgın, S. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma, (2. Baskı), Seçkin: Ankara.
- Last, J. M. (1963). "The iceberg completing the clinical picture in general practice", The Lancet, July 6, pp. 28-31.
- Mechanic, D. (1995). "Sociological dimensions of İllness behaviour", Social Science and Medicine, vol. 41 (9), pp. 1207-1216.
- Ritzer, G. (2011). Toplumun McDonalddlaştırılması, (Şen Süer Kaya Çev.), (İkinci Baskı), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Rocher, G. (2004). A General introduction to sociology- A theoretical perspective, (second Edition), Academic Publishers: India.
- Yazıcıoğlu, İ. Işın, A. Koç, B. (2013). "Üniversite Öğrencilerinin Fast Food Ürünleri Tercih Etme Nedenleri", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 1 (1), ss. 36-41.
- Yıldırım, A. Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (9. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, F. (2014). Bitkisel üretimde genetiği değiştirilmiş organizmalar ve ve ürünleri ile biyogüvenlik, İktisadi ve Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü: Ankara.

AHISKA TÜRKLERİ: SÜRGÜN, GÖÇ, ENTEGRASYON

İbrahim HASANOĞLU¹

ÖZET

20. yüzyıl, ülkelerin ulusal sınırları içinde ve dışında büyük bir insan hareketliliğinin yaşandığı bir dönemdi ve bu durum günümüzde de temel konulardan biri olmaya devam etmektedir. Özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'ya yapılan düzensiz göç ve göçmenlerin entegrasyon konuları uluslararası politik gündeme hâkim olurken, dünyanın geri kalanında yaşanan sürgün ve göç olayları en hafif tabirle "göz ardı" edilmektedir. 1944'te yurtlarından sürgün edildikten sonra dünyanın dokuz farklı ülkesine dağılarak göç olgusunun her türlü biçimini yaşamış olan Ahıska Türklerinin hikâyesi de 'göz ardı' edilenler arasındadır. Ahıskalıların sürgün sonrası vatana dönüş için yaptıkları mücadele farklı sorunlara neden olmuş, bu da yeni göçleri beraberinde getirmiştir. Büyük umutlarla göç ettikleri her ülkede hak ihlaline, ayrımcılığa ve siyasi ve toplumsal baskıya maruz kalmışlardır.

Günümüzde göçler etkisini derinleştirmekte, dünyanın kültürel, sosyal ve etnik yapısını kökünden değiştirmektedir. Göçmen, iskân edildiği ülke halkı ile kültür, tarihi tecrübe gibi ortak unsurları paylaşırsa da genelde birkaç kuşak sürebilen bir dönem için kendini farklı, kısmen dışlanmış, marjinal biri olarak hisseder ki, Ahıska Türklerinin durumu tam da bundan ibarettir. Sürgün ve sürgün sonrası dönemdeki 'biz ve öteki' ayrımı bu anlamda kimlik ve kültürün sınırlarını güçlendirici etki yaratmıştır. 1944 sürgününün ve daha sonraki zorunlu göçlerin izleri hafızalarda taşınmakta ve kendisini kimlikle ilintili formlar içerisinde hissettirmektedir. Sürgün bilinci, geleceğe ilişkin kaygılar ve 'öteki'ne olan güvensizlik mevcudiyetini korurken, bu durum göç edilen ülke toplumu ile entegrasyonun önündeki en büyük engel olarak kalmaktadır. Bu bağlamda çalışmada Ahıska Türklerinin sürgün ve göç süreçleri incelendikten sonra buldukları ülkelerdeki entegrasyon sorunu ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahıska Türkleri, sürgün, göç, entegrasyon, asimilasyon.

AHISKA TURKS: DEPORTATION, MIGRATION AND INTEGRATION

ABSTRACT

The 20th century was the period of great human mobility within and outside the national boundaries of the countries and this situation continues to be one of the fundamental issues

---

¹ Doktora Öğr., Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Adayı, ibrasul16@yandex.com

today. The events of deportation and migration in the rest of the world are ‘ignored’ in the lightest terms, while irregular migration, especially to Western Europe and North America, and integration issues dominate the international political agenda. The story of the Ahıska Turks, who have experienced all forms of migration after being exiled from their homelands in 1944 and then dispersed to the nine different countries of the world, is among the “ignored”. The struggle of the Ahıska Turks for the returning to their homeland after deportation caused different problems, which lead to new migrations. They have been exposed to rights violations, discrimination and political and social pressure in every country where they have migrated to with great hopes.

At the present time, migrations deepen its influence and completely change the cultural, social and ethnic structure of the world. Although migrants share with the people of the country they are settled in, common aspects such as culture and historical experience, they are often feel themselves different, partly ostracized, marginalized for a period that lasts for several generations, which is exactly the condition the Ahıska Turks live in. In this sense, the distinction between ‘we and other’ in the exilic and post-exilic period has created the effect strengthening the boundaries of identity and culture. The traces of the 1944 deportation and subsequent forced migration are carried in memories and show themselves in identity-related form. While deportation consciousness retains the concerns of the future and the presence of distrust in the ‘other’, it remains the greatest obstacle to integration with the migrated country’s society. In this context, after examining deportation and migration processes of the Ahıska Turks the problem of their integration in the countries is addressed in this study.

Keywords: the Ahıska Turks, deportation, migration, integration, assimilation

---

GİRİŞ

Ahıska Bölgesi, 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nden kopartılarak Rus Çarlığına bırakılmıştır (Armaoğlu, 2010, s. 279). Çarlık yönetiminde yaklaşık 90 yıl baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kalan Ahıska Türkleri, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Türkiye'ye birleşmek için çabalasalar da bu konuda başarılı olamamışlardır.² 1921 yılında Sovyet Devleti ve Ankara Hükümeti arasında imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması gereği Ahıska Bölgesi Gürcistan'a yani Sovyetlere bırakılmıştır (Sürmeli, 2001, s. 690).

---

² 1917-1921 döneminde Ahıska'daki siyasi faaliyetler konusunda bkz: (Dinç, 2015, s. 347-357; Sürmeli, 2001, s. 335-341 ve 648-672; Kurat, 2014, s. 474-478)

Yüzyıllardır yaşadıkları yurtlarından 1944 yılında sürgün edilen Ahıska Türkleri, göç olgusunun her türlü biçimini yaşamış ve dünyanın dokuz farklı ülkesine dağılmışlardır. 1989 yılında yeni bir sürgün yaşayan Ahıskalılar mülteci durumuna düşmüş, göç ettikleri bazı ülkelerde hiçbir siyasi ve medeni haktan yararlanamadan yaşamlarını sürdürmek zorunda bırakılmışlardır. Göç gibi çok boyutlu bir sosyal olayın birçok sebebi olmakla birlikte göçün sebeplerini incelerken daima iki faktörü göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Birincisi, göçmenin ilk bulunduğu mekân, ikincisi de göçten sonra vardığı mekân ile ilgili sebeplerdir. Kişiyi göçe zorlayan asıl yurdundaki sebeplere 'itici sebepler', yeni yerleştiği bölgeyle ilgili sebeplereyse 'çekici sebepler' denebilir. Bu konuda asıl dikkate alınması gereken husus göçün, göçmen gönderen ülkedeki değişikliklerden mi, yoksa göçmen çeken yerdeki değişikliklerden mi kaynaklandığıdır. Göçmeni bunlardan hangisinin daha fazla etkilediği hususu, göçe yol açan sebeplerin aydınlatılması imkânını verir (Saydam, 2010, s. 5). İleride de görüleceği üzere Ahıska Türklerinin göç hareketlerinde daha çok itici sebepler ön plana çıkmaktadır.

Hem göç eden topluluk hem de göç alan toplumu ilgilendiren uyum problemlerini açıklamak için bir takım kavramlardan bahsedilmektedir ki, bunların başında entegrasyon gelmektedir. Türkçeye 'bütünleşme' olarak tercüme edilen ve İngilizcede 'integration' kelimesiyle ifade edilen kavram, bir topluma özgü çeşitli kurum ve kuruluşlar, meslek kuruluşları, kimliksel bir takım özellikler taşıyan birlikler, etnik gruplar, kültür grupları ve çeşitli topluluklar arasındaki birbirini tamamlama, iç içe geçme, kaynaşma ve ahenk durumunu ifade etmektedir. Bütünleşme aynı zamanda bir süreci de işaret eder. Bu, toplumu meydana getiren bireylerin ve onların oluşturduğu çeşitli ve farklı ünitelerin karşılıklı bağımlılık ve ahenk içerisinde bir düzen oluşturmaları sürecidir. Bu süreç, bireyler bakımından içinde buldukları toplum ya da grubun hâkim değerlerini kendilerine mâl etmek ve dolayısıyla toplumun sosyo-kültürel değerlerini kazanarak onunla uyumlu bir duruma gelmek şeklinde seyreder (Yavuz, 2013, s. 616). Gerek buldukları ülkelerin siyasi ve toplumsal yapılarından dolayı gerekse de Ahıska Türklerinin etnik ve dini yapılarından dolayı buldukları ülkelere entegrasyon sorunu yaşadıkları bir gerçektir. Bazı ülkelerde bu sorun pek hissedilmezken bazılarında entegrasyon bir tarafa, tam aksine yaşadıkları ülkeye de topluma da yabancılaşmaktadırlar. Ahıskalılar şuan dünyanın dokuz farklı ülkesinde yaşamaktadırlar ve bu ülkelerin gerek politik gerekse sosyo ekonomik koşulları birbirlerinden tamamen farklıdır. Çalışmanın hacminden dolayı bu ülkelerin tamamı incelenemeyeceğinden, çalışmada Kazakistan, Rusya ve ABD örnekleri ele alınacaktır.

1. SÜRGÜN

SSCB'nin halkların kardeşliği ve milliyet ayrımının zamanla ortadan kalkacağı tezi uygulamada Rus milliyetçiliğine dönüşünce Sovyet halkı inşa etme çabaları baskı, şiddet ve asimilasyonu beraberinde getirmiştir. Sovyet yöneticileri, çözümü ülkedeki gayrı Rus milletleri Sovyetleştirmede görmüş ve bu konuda kısmen de olsa başarılı olmuşlardır (Hasanoğlu, 2015a). Milletlere yönelik etnik mühendislik çabaları sık sık şiddetle birleşmiş ve birçok milletin tarihinde asla unutulamayacak izler bırakmıştır. Ahıska Türklerine yönelik Çarlık Rusya'sı dönemindeki baskı ve hak ihlalleri, Sovyet Gürcistan'ı döneminde de devam etmiştir. Hem Rusların hem de Gürcülerin ayrımcı uygulamalarıyla karşı karşıya kalan Ahıska Türkleri, sürgün edilecekleri 15 Kasım 1944'e kadar çeşitli zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. 1920'lerin sonunda, özellikle de 1930'lu yıllarda, Sovyet rejiminin Ahıska Türklerine yönelik ayrımcı ve baskıcı uygulamaları, birçok Ahıska Türkü'nün Türkiye'ye göç etmesine sebep olmuştur (Hasanoğlu, 2015b, s. 6).

Sovyetlerin gayrı Rus milletlere güvensizliği II. Dünya Savaşı sırasında had safhaya ulaşarak SSCB içerisindeki halkların topluca sürgün edilmesine kadar varmış ve 'ihanet' ile suçlanan milletler yurtlarından sürgün edilmeye başlanmıştır. 1941'de Volga havzasında ve başlıca Rus şehirlerinde yaşayan Almanlar Orta Asya ve Sibirya'ya sürülürken, bunu, savaşın sonlarına doğru Kırım Tatarlarının ve Kuzey Kafkasya halklarının sürgünü izlemiştir.³ Bu halklar doğuya doğru yaklaşık bir ay sürecek yolculuk için, ilkel temizlik koşullarına sahip, su ve yiyeceğin çok az olduğu, herhangi bir sağlık hizmetinin sağlanmadığı, normalde büyük baş hayvanların taşındığı kamyon ve trenlere bindirilmişlerdir. Sürgün sırasında Tifüs salgını başlamış ve sürgünün kurbanlarından birinin daha sonra aktardığı gibi, 'ölüleri uzak, terk edilmiş yerlerde verilen kısa molalarda, trenin hemen yanına, lokomotifin isinden daha kara bir karın içine gömmek zorunda kalmışlardır'(Hosking, 2011, s. 694).

Bu milletlerle aynı kaderi paylaşan Ahıska Türkleri de 1944 yılının 15-18 Kasım tarihleri arasında sürgün edilecekleri vagonlara toplanmaya başladılar. Ahıska, Adigön, Aspınza, Ahılkelek ve Bogdanovka ilçeleri ve bunlara bağlı yaklaşık 220 köyden 91.095 kişi tahliye edilerek Orta Asya'ya sürgün edildi. Bunlardan 11.500 aile Özbekistan'a, 6.300 aile Kazakistan'a, 2.200 aile ise Kırgızistan'a yerleştirildi. Özbekistan'a yerleştirilenler ülkenin 7 vilayetindeki 43 ilçeye dağıtıldı. Bunlardan ağırlıklı olarak; Taşkent'e 13.131 kişi, Semerkant'a

---

³ Savaş zamanı SSCB'de yurtlarından sürgün edilen milletler şu şekildedir: Koreliler, Finler, Almanlar, Karaçaylar, Kalmıklar, Çeçenler, İnguşlar, Balkarlar, Kırım Tatarları ve Ahıska Türkleri. Bu milletlere ait yaklaşık 2 milyon 600 bin kişi sürgün edilmiş, bunların yaklaşık 500 bini sürgün zamanı ölmüştür. Ahıska Türklerinden ise sürgün sırasında 12.859 kişi hayatını kaybetmiştir (Ediev, 2003, s. 302).

14.946 kişi, Fergana'ya 8.613 kişi ve Andican'a 6.881 kişi yerleştirildi. Kırgızistan'da ise ağırlıklı olarak Oş'a 4.995 kişi, Talas'a 2.017 kişi ve Frunze'ye (Bişkek) yaklaşık 1.819 kişi yerleştirildi (Bugay, 1995, s. 176-177).

Sürgün edilen diğer milletlerin olduğu gibi Ahıskalıların da demografik kayıpları çok büyüktü. Kayıpların inanılmaz derecede yüksek olması, sürgün zamanı ve sürgünden sonra yaşanan ölümler, doğum oranının düşmesi (pratikte bu oran sifıra düşmüştü) ve asimilasyon sebebiyle olmuştur. Sürgün sadece onların nüfus sayılarına etki etmemiş, insan kayıplarıyla birlikte demografik yapılarını da deformasyona uğratmıştır. İnsanların hayat düzenleriyle birlikte aile yapıları da etkilenmiştir. Mesela sürgünden önceki aile sayısı, sürgünden sonrakine göre daha azdır. Bunun sebebi, ailelerin zorla parçalanmasıyla birlikte sürgünden sonra buldukları yerdeki barınma şartlarından dolayı ailelerin küçülmesidir. Ölüm oranının artması ve doğum oranının düşmesi de aile büyüklüğünü etkilemiştir. Sürgün ayrıca insanların sağlığını da ciddi şekilde etkilemiş, eğitim düzeyi ve kültürel gelişimlerini geriletmiştir. Sürgüne maruz kalanlar, götürüldükleri yerlerde uzun süre çocuklarını okutamamışlardır (Ediev, 2003, 4. Bölüm).

2. GÖÇ⁴

Stalin'in 1953'te ölümünden sonra tüm Sovyetler Birliği'nde destalinizasyon⁵ süreci başladı. Bu süreç 1956'da zirveye ulaştı ve ülkedeki siyasi baskı kısmen de olsa azaldı. Siyasi havanın yumuşaması II. Dünya Savaşı sırasında sürgün edilen halklara yönelik hukuki ve siyasi sınırlamaların da kalkmasına neden oldu. Sürgün edilen milletlere vatanlarına dönme izni verilirken Ahıska Türkleri ve Kırım Tatarları'na bu izin verilmedi. Ahıska Türklerine vatanları hariç istedikleri yere göç etme izni verilince onlar da vatanlarına yakın olan bölgelere göç etmeye başladılar.

Her türlü siyasi zorluğa rağmen Ahıskalılara geri dönüş için ilk çağrı Azerbaycan'dan geldi. Azerbaycan yönetimi Özbekistan'daki tüm Ahıska Türklerini kabul etmeye hazır olduğunu bildirince (Paneş vd., 1990, s. 16-17) SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu iki maddelik bir karar kabul etmiştir. Buna göre Gürcistan'dan Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a göçürülen 'Azerbaycanlılara' yönelik tüm sınırlamalar kaldırılıyordu. Gürcistan hükümetinin ilgili bölgelere artık başkalarının yerleştirildiği, diğer ilçelere yerleştirmek için imkân olmadığı şeklindeki müracaatını da dikkate alarak bu insanların kendi isteklerine göre Azerbaycan'a göç

⁴ Çalışmanın bu bölümünde kısmen (Hasanoğlu, 2016)'dan yararlanılmıştır.

⁵ Destalinizasyon, Sovyetler Birliği'nde Stalin'in ölümü ardından Hruşev ile başlayan süreci ifade eden terimdir. Lenin'in ölümünden itibaren, taraftarları tarafından Marksizm-Leninizm olarak adlandırılan fakat karşıtları tarafından Stalinizm olarak ifade edilen bu ideolojik yaklaşımın kıyasıya eleştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

edebilecekleri belirtiliyordu. Bu çerçevede ilk küçük göçmen grubu Azerbaycan'a 1958'de gelmiştir (Hacı, 2009, s. 62). Göç süreci aralıklarla devam ederken 1988 yılına gelindiğinde Azerbaycan'a toplamda 39.800 Ahıska Türkü yerleşirken bunların yaklaşık 27 bini milliyet olarak Azerbaycanlı şeklinde kaydedilmiştir (Piriyeva, 2005, s. 16; Paneş vd., 1990, s. 17).

Fergana olaylarından sonra Özbekistan'dan ciddi miktarda Ahıskalı Azerbaycan'a göç etmiştir. 1992 yılına kadar Azerbaycan 51.649 Ahıskalı göçmeni kabul etmiş, fakat bunların bir kısmı Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırmasıyla başlayan Karabağ savaşından etkilenerek, bir kısmı da sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı Azerbaycan'ı terk etmiştir. Azerbaycan'daki Ahıskalılar 1990'lı yıllar boyunca ağırlıklı olarak Rusya'ya ve Türkiye'ye göç etmiştir. 1999 yılına gelindiğinde ülkede Azerbaycan vatandaşı olan 43.4 bin Ahıskalı kalmıştır. Tabii bu rakama kimliklerine 'Azerbaycanlı' yazılanlar dâhil değildi ki, bunların sayısı da 40 binin üzerindeydi (Yunusov, 2007, s. 132).

Birçok Ahıskalının hafızasına ikinci sürgün olarak kazınan Fergana olayları on binlerce Ahıskalının mülteci durumuna düşmesine neden olmuştur. 1989 yılının Mayıs'ında Özbekistan'ın Fergana vilayetine bağlı Kuvasay şehrinde başlayan ve 3-12 Haziranda şiddetin doruk noktasına ulaştığı olaylarda 112 kişi hayatını kaybetmiştir. Binin üzerinde kişi yaralanmış, yüzlerce ev yakılmış ve yağmalanmıştır (Hasanoğlu, 2014, s. 11). Olayların yaşandığı 1989 yılında Özbekistan'da 106,7 bin Ahıskalı yaşarken aynı yılın Eylül ayı itibariyle 50 binin üzerinde Ahıskalı ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. 1991 yılı itibariyle ise yaklaşık 90 bin Ahıskalı Özbekistan'ı terk ederek Rusya, Azerbaycan, Kazakistan ve Ukrayna'ya göç etmiştir (Osipov, 2004a, s. 178-180). Olaylardan en çok etkilenen 17.393 kişi Rusya Federasyonu'nun altı bölgesine (Belgorod, Voronej, Kurks, Kalininsk, Orlovsk, Smolensk) yerleştirilirken, 17.567 kişi kendi imkânlarıyla Kazakistan'a göç ederek ağırlıklı olarak ülkenin 3 bölgesine (Alma-Ata, Cambul, Çimkent) yerleşmiştir. Fakat aynı yıl bu ülkeden 12.199 Ahıskalı ayrılmıştır (Bugay vd., 2003, s. 816 ve 821).

Her ne kadar vatanlarına dönüş izni verilmemiş olsa da Ahıskalılar Gürcistan'a gitmekten de geri durmamışlardır. Tüm zorluklara rağmen 40 kişilik ilk Ahıskalı grup 1950'li yılların sonlarında Gürcistan'a göç etmiştir. 1960'ların başlarında birkaç aile daha Batı Gürcistan'a göç etmeyi başarmış, fakat Tiflis'ten gelen talimatla buradan çıkarılmışlardır. 1969 yılında 250 aile Azerbaycan'dan Gürcistan'ın Civara *kolhozuna* göç etmiştir. Tüm baskılara ve engellere rağmen 1977 yılında birkaç aile daha göç etmeyi başarmış fakat bunların bir kısmı ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştır. 1982 yılından itibaren yeni bir göç hareketi başlamış, 1990'lara kadar 1.270 Ahıska Türkü ülkenin farklı bölgelerine yerleşmiştir. Ahıskalılara karşı

takınılan olumsuz tavra ekonomik sorunlar da eklenince çoğu ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Sumbadze, 2007, s. 215).

Gürcistan yönetimi 1999 yılında Avrupa Konseyi'ne katılmış ve katılım şartlarından biri olarak Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüşünü sağlamayı taahhüt etmiştir. Gürcistan bu çerçevede Avrupa Konseyi'ne katılımından itibaren 2 yıl içerisinde Ahıska Türklerinin geri dönüşü için yasal çerçeveyi oluşturmayı, 3 yıl içerisinde geri dönüş sürecini başlatmayı ve katılımdan itibaren 12 yıl içerisinde süreci tamamlamayı üstlenmiştir. Fakat bu taahhüde rağmen Şevarnadze'nin başkanlığı süresince (1995-2003) Gürcistan taahhüdün gereklerini yerine getirmemiştir (Modebadze, 2009, s. 122-123). Uzun süren hukuki ve siyasi süreçlerin ardından Gürcistan Parlamentosu 2007'de çıkardığı kanunla Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüş sorununun çözümünde önemli bir adım atmıştır. Bu kanun çerçevesinde Ahıska'ya dönmek isteyenlerin başvuruları 2008-2010 yılları arasında kabul edilmiştir. Başvuru koşullarının oldukça ağır ve sürenin kısa olmasından dolayı ancak 8.900 kişinin vatana dönüş başvurusu kabul edilmiştir (Trier vd., 2011, s. 42-44).

Ahıska Türklerinin göç serüveni ABD'ye kadar uzanmaktadır. ABD'ye göçte itici sebepler, yani Ahıskalıların yaşadıkları yerlerde maruz kaldıkları baskı, şiddet ve hukuksuzluk belirleyici rol oynamıştır. Bilindiği gibi Ahıskalıların Rusya'ya göçü Fergana olaylarından sonra yoğunluk kazanmıştır. Fakat Rusya'nın Krasnodar bölgesine göç edenlerin çoğu günümüzde bile ne vatandaşlık alabilmişler ne de mülteci statüsüne sahiptirler. Daha ilk günlerden Ahıskalıların Krasnodar'a göç etmesinden rahatsızlık duyan yerel otoriteler onlara yönelik özel kararlar kabul ederek onların temel haklarını sınırlamışlardır. Mülkiyet ve çalışma haklarına sınırlamalar getirilmiş, sosyal ve sağlık güvencesinden yoksun bırakılmışlardır. Evlenmek isteyenlere resmi nikâh kıyılmıyor, yeni doğan çocukların doğum belgelerinde babaları ile ilgili bilgilere yer verilmiyor, pasaport veya diğer kişisel belgeler temin edilemiyor, orta öğretimden sonra eğitimlerine devam edemiyorlardı. Yerel otoritelerce periyodik olarak korkutma, yıldırma ve kovuşturma kampanyaları düzenleniyor ve yapılan etnik temizlik resmi olarak itiraf ediliyordu: 'Ahıskalıları, onları gitmek zorunda bırakmak için dayanılmaz hayat koşulları hazırlanıyor' (Osipov, 2004b, s. 7). Yerel yöneticilerin çabaları amaca ulaşmış ve Ahıska Türkleri son çare olarak bölgedeki durumu ABD'nin Rusya'daki makamlarına iletmişlerdir. 2004 yılında ABD yönetimi, Ahıska Türklerinin ABD'ye iltica etmesini sağlayacak göç programını açıklamıştır. Programa göre 2004 yılından itibaren Ahıska Türkleri ABD'ye mülteci statüsünde kabul edilecekti ve bunun için bazı kriterler gerekiyordu: Başvuru sahibi etnik olarak Türk olduğunu kanıtlamalı, 2004 yılından önce Krasnodar'da yaşadığını kanıtlamalı, Özbekistan'dan göç etmek zorunda kalmış olmalı ve Rusya'da entegrasyon

konusunda zorluklar yaşamalıydı (Swerdlow, 2006, s. 1864). Şubat 2005 itibariyle Rusya vatandaşı olmayan ve Rus vatandaşlığından imtina eden yaklaşık 21 bin kişinin ABD'ye mülteci olarak gitmesi kararlaştırılmıştı. Bununla birlikte RF'nin Stavropol, Rostov ve Volgograd bölgelerinden ve Kabardina-Balkar ve Kalmıkya Özerk Cumhuriyetlerinden 10 bin civarında kişi ABD'ye gitmek için başvuruda bulunmuştu. Krasnodar bölge yönetiminin verilerine göre 2005 yılında Krasnodar'dan 5.031 Ahıskalı ABD'ye göç etmiştir. Bu rakam 2006 yılında 9.314'e, 31 Ocak 2007'deyse 10.852'ye çıkmıştır. Bunların %58'i RF vatandaşı iken, %41'i RF vatandaşı değildi (vatansızdı) (Mamayev, 2012, s. 286-287).

Ahıskalılar özellikle Fergana Olaylarının ardından ısrarla Türkiye'ye göç etme arzularını ilgili mercilere iletmelerinden sonra, Sovyet makamları Türkiye'nin kabul etmesi halinde böyle bir göçe izin verilebileceğini bildirmiştir. Fakat Türkiye'ye göç için SSCB'nin dağılmasını beklemek gerekecektir. Ahıska Türkleri Türkiye'ye toplu şekilde 3835 numaralı 'Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun' çerçevesinde 1992 yılından itibaren getirilmeye başlanmıştır. Bu kanunun 1. maddesinde, 'Eski Sovyetler Birliğini oluşturan cumhuriyetlerde dağınık halde yaşayan ve Ahıska Türkleri olarak adlandırılan soydaşlarımızdan Türkiye'ye gelmek isteyenler, en zor durumda bulunanlardan başlamak üzere, Bakanlar Kurulunca belirlenecek yıllık sayıyı aşmamak kaydıyla, serbest veya iskânlı göçmen olarak kabul olunabilirler' denmekteydi (T.C. Resmi Gazete, 11 Temmuz 1992). Bu kanuna dayanarak Bakanlar Kurulu 1992 yılında 150 aile, 1993 yılında ise 350 ailenin Türkiye'ye kabulüne karar vermiştir. 1992 yılı için planlanan göç Mayıs 1994'te Özbekistan'dan 30 ailelik kafilenin gelmesiyle gecikmeli olarak tamamlanmıştır. 1993 yılında getirilmesi planlanan 350 aile ise gerek bölgede ve gerekse de Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmelerden dolayı Türkiye'ye getirilememiştir (Alım vd., 2006, s. 310-311).

Daha sonra post Sovyet coğrafyadan Türkiye'ye doğru Ahıskalıların münferit göçleri farklı güzergâhlardan devam etmiştir. Bu güzergâhları Aydın (2007, s. 243) şu şekilde tespit etmiştir: İlki Fergana-Rusya-Azerbaycan-Türkiye yoludur. İkinci yol Özbekistan-Rusya-Türkiye yoludur. 1989'da, Özbekistan'ın Fergana dışındaki bölgelerinden Rusya'nın Kabardino-Balkar ve Çeçenistan Özerk Cumhuriyetlerine göç eden Ahıska Türkleri daha sonra Türkiye'ye göç etmişlerdir. Üçüncü yol, Özbekistan'dan Azerbaycan'a, oradan da Türkiye'ye göç yoludur. Dördüncü yol Özbekistan-Kırgızistan/ Kazakistan-Türkiye yoludur. Fergana Olayları sonrasında Kazakistan ve Kırgızistan'a göç eden Ahıska Türklerinin bir kısmı bu ülkelerden Türkiye'ye göç etmişlerdir. Beşinci yol ise Özbekistan-Gürcistan-Azerbaycan-Türkiye yoludur. Özbekistan'dan Gürcistan'a göç eden Ahıska Türkleri burada yaşayamayınca Azerbaycan'a, daha sonra da Türkiye'ye göç etmiştir. Bu göçler artarak devam edince

Türkiye’de iktidarda olan hükümetler de çeşitli aralıklarla yasal düzenlemeler yaparak Ahıskalıların ikamet izni ve vatandaşlık almalarına kolaylık sağlamıştır.

2010 yılında Kırgızistan’da yaşanan devrim sonrası çatışmalar Ahıskalıların yaşadığı Maevka köyüne de sıçramıştır. Saldırganlar köyün sadece bir mahallesinde yaşayan Türk ailelerinin ikamet ettiği evlere saldırmıştır. Yerel yöneticilerin saldırganlara müdahale etmemesiyle Ahıskalıların evleri yakılmış, yağmalanmış, topraklarına el konulmuştur. Yaklaşık 400 Ahıskalı evlerini terk etmek zorunda kalmıştır (Aliyev, 2015, s. 267-268). Tabii bu gelişmeler Kırgızistan’da yaşayan tüm Ahıskalıları tedirgin etmiş, ülke genelinde Ahıskalılara yönelik hoşgörüsüzlük ve toplumsal baskı artmıştır. Bunun yanı sıra Rusya’nın 2014 yılında Kırım’ı ilhakından sonra Ukrayna’da meydana gelen çatışmalar ve buna Rusya’nın müdahalesi, ülkede yaşayan Ahıska Türklerini yeni bir faciannın eşiğine getirmiştir. Ukrayna’da özellikle çatışmaların olduğu ve riskli bölgelerde bulunan ve Türkiye’ye gelmek isteyenlerden, en zor durumda olanlardan başlamak üzere, 2015 yılında 677 ailenin iskânlı göçmen olarak Türkiye’ye kabul edilmesi kararlaştırılmış (T.C. Resmi Gazete, 17 Mayıs 2015) ve ilk mülteci grup 2015 yılı Aralık ayında Türkiye’ye ayak basmıştır.

3. ENTEGRASYON

3.1. Kazakistan

Ahıskalılar ağırlıklı olarak Kazakistan’ın güney kesiminde yaşamaktadırlar ve bu bölgede siyasi elitin yaklaşın %80-90’ı Kazaklardan oluşmaktadır. Ahıskalıların siyasi karar alma süreçlerine katılımını engelleyen yasal herhangi bir durum söz konusu olmasa da yerel siyasi elit arasında oluşan gayri resmi kurallar onların siyasi temsil oranlarını neredeyse sıfıra indirmektedir. Toplumun tüm kesimlerince bilinen ve kabul edilen bu gerçeklik Ahıskalıların siyasi süreçlere katılımını engellemekte ve onlar da siyasetten çok kişisel refahını artırmaya yönelik ekonomik çabalara yönelmektedir (Savin, 2007, s. 60).

Ahıskalılara ait sivil toplum kuruluşları diğer ülkelere kıyasla sayı olarak fazladır ve ağırlıklı olarak kültürel faaliyetlerle ilgilenmektedirler. Ülkenin 6 şehir ve 13 ilçesinde Ahıska kültürünü tanıtmayı hedefleyen dernekler bulunmakta, 42 okulda Türkçe dersi verilmektedir. Ayrıca Rusça, Türkçe ve Kazakça olmak üzere haftalık *Ahıska* gazetesi yayın yapmaktadır. Ülke genelinde Ahıskalılar adına en önemli gelişme 2012 yılında Kazakistan Halklar Asamblesi Başkan Yardımcılığına aynı zamanda Dünya Ahıska Türkleri Birliği’nin (DATÜB) de başkanlığını yapan Ahıskalı Ziyaettin Kassanov’un getirilmesidir. Bu durum mevcut yönetimin milliyetler politikasındaki hassasiyetinin göstergesi olarak görülebilir (Bayniyazov, 2015, s. 298-300).

1990'lı yıllarda Orta Asya'da yaşayan Ahıska Türklerinden Türkiye'ye göç edenler arasında en az oran Kazakistan'dan gerçeklemiştir. Bunun sebebi, Kazakistan'da yaşayan Ahıskalıların hem ekonomik durumları, hem de buldukları ülkeyi benimsemeleri, topluma entegre olmaları gibi nedenler sayılabilir. Kırgızistan ve Özbekistan'da geçmişte yaşanan sıkıntılar ve bu ülkelerdeki Ahıskalıların durumu, maruz kaldıkları siyasi ve sosyal baskıların yanı sıra ekonomik yokluklar yüzünden Türkiye'ye ve Ahıska'ya göç etme isteği ve eğilimi daha yüksektir. Kazakistan'da ise geçmişte Fergana benzeri veya yakın geçmişte Kırgızistan'da görülen Maevka benzeri karışıklıklar yaşanmamıştır. Buradaki Ahıskalılar Kazak toplumu ile kaynaşmış, ekonomik durumları iyi, sosyal hayatta çeşitli önemli meslek pozisyonlarında bulunan ve buldukları yerleri çocuklarının doğup büyüdüğü yer olarak benimsediklerinden birçoğu Gürcistan'a bile dönmek istememektedir (Güzeloğlu, 2015, s. 319).

3.2. Rusya

2010 yılı sayımlarına göre Rusya'da Türkiye'den göç eden az sayıda Türk dâhil yaklaşık 110 bin Türk yaşamaktadır. Ülkedeki Ahıska Türklerinin %95'i Güney Federal Bölgede, yaklaşık %5'i ise Merkezî Federal Bölgede yaşamaktadır. Bunlardan ağırlıklı olarak Rostov vilâyetinde 42 bin, Krasnodar bölgesinde 8.2 bin, Kabardino-Balkarya Cumhuriyeti'nde 13 bin, Stavropol'da 10 bin, Volgograd vilâyetinde 5 bin, Kalmıkya Cumhuriyeti'nde 3.7 bin, Kuzey Osetya Cumhuriyeti'nde 3 bin kişi yaşamaktadır. Ahıskalıların %21,6'sı şehirlerde yaşarken %78,4'ü kırsal alana yayılmış durumdadır. Buradaki Türklerin %92,4'ü Rusçayı serbest konuşabilmektedir (Federalnaya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki, 2012, s. 89-97).

Ülkede siyasi süreçlerde yer almak bir yana, buradaki birçok Ahıskalıya hala vatandaşlık verilmemiştir ve Ahıskalılar yaşadıkları ülkeler arasında en çok ayrımcılığa Rusya'da maruz kalmaktadırlar. Ahıska Türklerinin Rusya'daki durumu yaşadıkları bölgelerdeki yerel otoritelerin onlara karşı tutumuna göre değişiklik göstermektedir. Örneğin ülkenin merkezi bölgesinde yaşayan Ahıskalıların eğitim, iş ve sağlık gibi olanaklardan yararlanma oranının Kuzey Kafkasya ve Krasnodar bölgelerinden çok daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle Krasnodar bölgesinde Ahıskalılar halen 'yasadışı mülteci' statüsündedirler ve sosyal hizmetlerden yararlanmaları mümkün değildir. Burada sorun çocuğun doğumu ile başlamaktadır. Çünkü çocuk doğduğunda kimlik veya doğum belgesi yerine daha sonra hiçbir kurumun kabul etmeyeceği belge verilmektedir. Bu belge onun hiçbir sosyal veya hukuki haktan yararlanmasını sağlamamaktadır (Kuznetsov, 2007, s. 150-151).

Ahıska Türklerinin büyük çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamakta ve düşük nitelikli işlerde çalışmaktadırlar. Yasal statü ve belge sorunu olmayanların bir kısmı endüstriyel işlerde çalışıyorlar. Erkeklerin çoğu belge sorunu olanlarla birlikte biçerdöver, traktör ve kamyon

şoförlüğü yapmaktadır. Birçok Ahıskalı, Korelilerin soğan tarlalarında çalışmaktadır. Bir diğer önemli gelir kaynağı ise geçici inşaat işçiliğidir. RF vatandaşı olanlar çalışmak için ülkenin başka bölgelerine ve büyük şehirlerine gidebilme imkânına sahipken, yasal statü sorunu olanlar daha yakın -otobüsle gidilebilecek ya da bilet almak için pasaport gerekmeyecek- yerlerde çalışmak zorundadırlar. Doğal olarak bunların gelirleri de daha az oluyor. Tarım ve hayvancılık da Ahıskalıların gelir kaynakları arasındadır. Şehirde yaşayanlar ise küçük çaplı ticaretle uğraşıyorlar (Ahmetyeva vd., 2015, s. 7).

Özellikle Kuzey Kafkasya ve Krasnodar'da Ahıska Türklerine yönelik etnik ayrımcılık yapılmakta, tehdit ve ırkçı hakaretlerden katliam ve şiddetli saldırılara kadar çok sayıda vaka yaşanmaktadır. Etnik ayrımcılık ve baskıya siyasilerin yanı sıra basın da destek vermektedir. Bazı gazeteler 'Siz Buraya Çağrılmadınız' veya 'Kaçak göçmenler neden kendilerini şehirde rahat hissetmektedirler' şeklinde manşetler atarken, ülkedeki işsizliğin nedeninin Ahıskalıların olduğundan, Ahıskalıların onların işlerini ellerinden aldığından, diğer bazılarıysa Ahıskalıların nasıl soygun yaptıklarından, nasıl kaçak silah ve uyuşturucu işi yaptıklarından bahsetmektedirler. Ahıskalıların ABD'ye göçünü bile bazı yayın kuruluşları sevinerek karşılamış, hatta bazıları bunun kaçak göçmenlerin kovulması olarak lanse etmiştir (Gupta, 2006, s. 152).

3.3. ABD

ABD'ye göç eden Ahıskalılar 100-200 hanelik gruplar halinde ülkenin 20 eyaletinde yaklaşık 60 şehre iskân edilmişlerdir. ABD'deki Ahıskalı nüfus bir mülteci programı kapsamında gelişigüzel dağıtıldıkları ve henüz yerleşme aşamasında buldukları için son derece hareketli bir nüfustur. Mesela Colorado'ya ilk yerleştirildiklerinde 130 aile olan Ahıskalıların yarısından fazlası tekrar başka eyalet ve şehirlere göç etmiştir (Alptekin, 2012, s. 54). Yaklaşık 200 yıldır sürgün ve yer değiştirme politikalarından ötürü hayatta kalma mücadelesi veren Ahıska Türklerinin ABD'de görece arzu ettikleri bir ortam içerisinde buldukları görülmektedir. Ancak kültürün yaşamın her boyutuyla ilişkisi nedeniyle sürgünün izleri hafızalarda taşınmakta ve kendisini kimlikle ilintili formlar içerisinde sıklıkla hissetmektedir. Sürgün bilinci ve gelecekle ilgili kaygılar mevcudiyetini korurken bu durum vatandaşlık hakkı ve yerleşme imkânlarının elde edilmesiyle biraz yumuşamış görünmektedir. Temel sorunsal ise içe dönük sosyal yapıların oluşma tehdididir ve orta yaş kuşağı ve üzerinin dış gruplarla ilişkisi yok denecek kadar azdır (Kolukırık, 2011, s. 184).

Yapılan bir araştırma Denver'daki Ahıskalıların %59'unun kendi işini görebilecek düzeyde bile İngilizce konuşmadığını ortaya koymuştur. Oranın yüksekliği ilk kuşak göçmenler için normal görülebilse de, bu durumun Ahıska Türkleri için büyük zorluklar

ürettiğini tahmin etmek güç değildir. Ekonomik fırsatları takip etme ve sosyal ve kültürel hayata katılma bu nedenle zorlaşmaktadır. Aynı şekilde hepsinin Amerika'da doğan veya burada büyüyen çocukları vardır ve okul çağındaki çocuklarda İngilizce konuşabilme oranı %100'dür. Bu çağdaki çocuklardan Türkçeyi hem anlayıp hem de konuşabilenlerin oranı ise %83'tür. Yüzde 17'si ise, Türkçeyi anlamakta fakat zor konuşabilmektedir. Gerçekte çocuklar Türkçe konuşabilmekle beraber, çoğunluğu Türkçe okuyup yazamamakta ve daha da ilgi çekici olanı, aile ortamı dışında kendi aralarında İngilizce konuşmayı tercih etmektedirler (Alptekin, 2013, s. 14-15).

ABD dışındaki Ahıska Türklerinin önemli bir kısmı tarafından üçüncü bir sürgün olarak değerlendirilen Amerika'ya göç, Amerika'daki Ahıska Türkleri tarafından çoğunlukla farklı anlatılmaktadır. Herhangi bir kimlik belgeleri olmadığı için Krasnodar'da hiçbir yere gidemeyen Ahıska Türkleri için Amerika'ya göç, elbette bir çaresizliğin sonucudur ki, bunu zaten kendileri de dile getirmektedirler. Ancak vatan ve akraba hasretini çekmeye devam etseler de, sadece insan olmaktan dolayı Amerika'da sahip oldukları hakların mutluluğunu yaşadıklarını da açıkça ifade etmektedirler. Yapılan etnografik çalışmalarda elde edilen verilere göre, akraba hasretini teknolojinin sağladığı olanaklarla veya onları ziyaret ederek gidermeye çalışan Ahıska Türkleri, toplumsal ağlarını, kültürlerini ve geleneklerini muhafaza etme çabasından hiç vazgeçmemektedirler (Aydınğün vd., 2014, s. 129-130).

SONUÇ

Ahıska Türklerinin 1944 sürgününden bugüne uzayan yer değiştirme hareketleri genel çerçevesiyle göç gibi görünse de bu süreçler detaylı incelendiğinde sürgüne ve ardından ilticaya tekabül eden bir mahiyetin bulunduğu görülmektedir. Bu göç süreçlerinde ise daha çok itici sebepler ön plana çıktığı görülmektedir. Bunda da, onların defalarca yer değiştirmek zorunda kalmaları ve göç ettikleri yerlerdeki toplumsal düzen ve kültüre yabancı olmaları etkili olmaktadır. Ahıska Türkleri 1944'te Orta Asya'ya sürgün edildiklerinde kendileri gibi Müslüman halkların arasında yaşamak zorunda kaldılar. Hatta çok az gelenek ve görenek farklılıkları olsa da birlikte yaşadıkları topluluklar kendileri gibi Türk kökenliydi. Fakat gerek 1989'da yaşanan Fergana olayları gerekse de 2010'da yaşanan Maevka olayları, etnik ve dinî mensubiyetin aynı olmasının yerel halkla göçmenler arasındaki bağları yeteri kadar sıkılaştırmadığını, hatta küçük bir kıvılcımın etnik çatışmaya neden olabileceğini göstermiştir. Ahıska Türkleri uzun yıllar sürgün hayatı yaşadıkları için yerleşik hayat ve gelecekleriyle ilgili önemli siyasi, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik sorunlar yaşamaktadırlar. Göç süreçleri onların yeni hayatlarına alışmaları ve geleceklerini şekillendirmelerinde önemli güçlükler ortaya çıkarmıştır.

Ahıska Türklerinin sahip olduğu kuvvetli etnik ve dini bilinç, doğal olarak onların birlikte yaşadıkları toplumla ilişkilerini ve entegrasyonunu da etkilemektedir. Fakat 1944 ve 1989 olayları sonucu oluşan sürgün bilinci entegrasyonun önündeki engellerin başında gelmektedir. Sürgünü yaşamış insanların çoğu bugün hayatta olmasa da sürgünün izleri, hafızalarda taşınmakta, sürgün psikolojisi ve gelecekle ilgili korkular mevcudiyetini korumaktadır. Bu korku ‘nasılsa bir gün buralardan gideceğiz’ düşüncesini ön plana çıkarmakta, onların yaşadıkları toprakları geçici mesken olarak kabul etmesine neden olmaktadır. Özellikle birlikte sorunsuz şekilde yaşadıkları 45 yıllık bir dönemin ardından 1989'da yaşanan Fergana olayları sürgün psikolojisini canlı tutmaktadır. Bu olay Ahıska Türklerine Orta Asya'nın kendilerine gerçek anlamda vatan olmayacağını göstermiştir. Dolayısıyla bu korku birlikte yaşanan topluma entegrasyonu ve yaşanan ülkeyi sahiplenmeyi engellemektedir. Bir başka ve belki de daha önemli nedense Ahıska Türklerinin yaşadıkları ülkelerde maruz kaldıkları etnik ve siyasi baskı ve ayrımcılıktır. Türkiye ve Azerbaycan hariç yaşadıkları kimi ülkelerde etnik, kimilerinde siyasi baskılara maruz kalmaları, onların önünde iki seçenek çıkarmıştır: ya ata yurtları Ahıska'ya dönmek ya da Türkiye'ye göç etmek. Ahıska yolu kapalı olduğundan tek yol Türkiye'ye göç kalıyor. Yukarıda görüldüğü gibi Türkiye yolu kapandığımdaysa bu baskı ve şiddet onları okyanus ötesine bile göç etmeyi kabul etmek zorunda bırakmaktadır.

Ahıska Türklerinin birlikte yaşadıkları topluma entegrasyonunu zorlaştıran, onların yabancılaşmasına sebep olan birkaç neden sıralanabilir (Trier vd., 2011, s. 76-77).

İlk olarak Ahıskalılarının yaşadıkları ülkelerde SSCB sonrası dönemde hızla yükselen etnik milliyetçilik olgusudur. Yükselen milliyetçilik akımı Ahıskalılarının yaşadıkları ülkelerde yabancı düşmanlığını körüklemekte bundan da en fazla etnik azınlıklar etkilenmektedir. Bu durum Müslüman ve Türk kökenli olan Kırgızistan için olduğu kadar Rusya için de geçerlidir ve Ahıska Türklerinin entegrasyonunu engellemektedir. İkincisi, bu ülkelerin ekonomik durumun oldukça kötü olmasıdır. Olumsuz ekonomik koşullar işsizliği artırmakta bu da hem yerel halkı hem de Ahıskalıları etkilemektedir. Fakat ekonomik durumun kötülüğünün yerel halkta yabancılara karşı nefreti artırdığı malumdur. Nitekim yerli halk kendilerinin çalışması gereken işlerde yabancıların çalıştığını düşünmekte, işsizliğin nedeninin etnik azınlıklarda aramaktadırlar. Üçüncüsü, özellikle Fergana olaylarından sonra Ahıska Türklerinin sık sık yer değiştirmesi onların birlikte yaşadıkları toplumla entegrasyonunu engellemektedir. Nitekim birliktelik daha yerel toplumla etkileşim içerisine girmeden bitmektedir. Dördüncüsü, Ahıskalılarının buldukları ülke yöneticilerinin belirli bir entegrasyon politikalarının olmaması ve hatta zaman zaman ırkçı söylem benimsemeleri Ahıskalıları ülkeye daha da

yabancılaştırmaktadır. Beşincisi Ahıska Türklerinin kendilerini yaşadıkları ülkelerde geçici misafir olarak görmelerinden kaynaklanan etkindir. Yeniden sürgün edilme korkusu özellikle Fergana olaylarından sonra Özbekistan dışında yaşayan Ahıskalılar için de geçerlidir. Son olarak vatana dönme umudu da entegrasyonu olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu vatan bazıları için Türkiye iken bazıları içinse Ahıska'dır.

KAYNAKÇA

Ahmetyeva, V., Karastelev, V., Yudinas. N., (2015). Jizn Bez Prav: Polojenie Ahıska-Turok Na Yuge Rossii v 2015 Godu. *İnformatsionno-Analitiçeskiy Tsentri SOVA*, [http://mhg-main.org/sites/default/files/files/akhıska_report_2015.pdf], (Erişim: 11.06.2017).

Aliyev, N. (2015). Kırgızistan Mayevka Olaylarında Yaşananlar, *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu Bildirileri* (s. 265-271). Ankara: Astana

Alım, M., Doğanay, S., Şimşek, O. (2006). Ülkemize Yönelik Göçlere Bir Örnek: Ahıska Türkleri, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 11(15), 303-322.

Armaoğlu, F. (2010). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul: Alkım.

Aydınğün, A. (2007). Turtsiya: Çujie Sredi Svoih. T.Trier ve A.Khazhin (Ed). *Turki-Meshetintsi: İntegratsiya, Repartatsiya, Emigratsiya* (s. 239-260). Sankt-Petersburg: Aleteyya.

Bayniyazov, A. (2015). Güney Kazakistan'daki Ahıska Türklerinin Hukuki Meseleleri Üzerine. *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu Bildirileri* (s. 297-303). Ankara: Astana.

Bugay, N. F. (1995). *L.Beriya-İ.Stalinu: "Soglasno Vaşemu Ukazaniyu..."*, Moskva: Airo-XX.

Bugay, N.F. ve Gonov, A.M. (2003). *Po Resheniyu Pravitelstva Soyuzu SSR*, Naçık: Elfa.

Ediev, D. (2003). *Demografiçeskie Poteri Deportirovannih Narodov SSSR*, Stavropol: Agrus.

Federalnaya SLUJBA GOSUDARSTVENNOY STATİSTİKİ. (2012). *Sotsialno-Demografiçeskiy Portret Rossii: Po İtoğamVserossiyskoy Perepisi Naseleniya 2010 Goda*, Moskova: Statistika Rossii

Dinç, F. T. (2015). Batum Antlaşmasından Mondros Mütarekesine Kadar Geçen Sürede Ahıska'daki Faaliyetler. *Route Educational and Social Science Journal*, 2(1), s. 348-357.

Hacılı, A. (2009). *Ahısqa Türkleri Vetan Bilgisi*, İstanbul: Ahıska Reklam Tanıtım Ajansı.

Hosking, G. (2011). *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, Kezban Acar (Çev.), İstanbul: İletişim.

Hasanoğlu, İ. (2016). Ahıska Türkleri: Bitmeyen Bir Göç Hikâyesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16(1), 1-20.

Hasanoğlu, İ. (2015a). Homo Sovieticus: SSCB’de Sovyet Halkı İnşası Çabaları”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 10(1), 311-340.

Hasanoğlu, İ. (2015b). Sovyetler Birliği’nde 1944 Sürgünleri Ve İnsan Kayıpları. *Bizim Ahıska*, 12(40), 6-10.

Hasanoğlu, İ. (2014). Ahıska Türklerinin Fergana Faciası, *Bizim Ahıska*, 10(34), s. 11-16.

Gupta, P. (2006). Krasnodarskiy Kray Rossiyskoy Federatsii: Turki Meshetintsi-Faktičeskie Apatridı. *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz*, 5(47), 145-159.

Güzeloğlu, H. (2015). Kazakistan'da Sürgünde Yaşayan Ahıska Türklerinin Sosyal Problemleri. *Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu Bildirileri* (s. 305-323). Ankara: Astana.

Kurat, A.N. (2014). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kuznetsov, İ. (2007). Rossiyskaya Federatsiya: Konstruirovaniye İdentıçnosti i Sotsialnie Seti, ?. T. Trier ve A. Khazhin (Ed). *Turki-Meshetintsi: İntegratsiya, Repartatsiya, Emigratsiya* (s. 147-177). Sankt-Petersburg: Aleteyya.

Mamayev M. İ. (2012). Turki-Meshetintsi v Etnopoliticheskoy Situatsii Severnogo Kavkaza: Vıhod İz Krizisnogo Sostoyaniya. *İzvestiya Samarskogo Nauchnogo Tsentra Rossiyskiy Akademi Nauk*, No: 2, 285-289.

Modebadze, V. (2009). Historical Background of Meskhetian Turks Problem and Major Obstacles to the Repatriation Process. *ISBU Scientific Journal*, 3(1), 113-128.

Osipov, A. (2004a). Ferganskaya Sobitiya 1989 Goda: Konstruirovaniye Etnicheskogo Konflikta, *Ferganskaya Dolina: Etnichnost, Etnicheskie Protsesi, Etnicheskie Konflikti* (s. 164-223). Petersburg: Nauka.

Osipov, A.(2004b). Krasnodarskiy Kray Kak Vitrina Rossiyskoy Natsionalnoy Politiki. *Diaspori*, No: 4, 6-37.

Paneş, E.H. ve Ermolov, L.B. (1990). Turki Meshetintsi: İstoriko-Etnografiçeskiy Analiz Problemi, *Sovetskaya Etnografiya*, No:1, 16-24.

Piriyeva, S. (2005). *Ahıska Türkleri Azerbaycan'da: Tarihi Sosyal-Medeni Heyat*, Bakı: Elm.

Savin, İ. (2007), Kazaxstan: Uspeşnaya İntegratsiya, No Neadekvatnaya Zaşıta. T. Trier ve A.Khazhin (Ed). *Turki-Meshetintsi: İntegratsiya, Repartatsiya, Emigratsiya* (s. 43-67). Sankt-Petersburg: Aleteyya.

Saydam, A. (2010). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sefer, Y. (2013). Göç, Entegrasyon Ve Din: Avrupa'da Yasayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26), 610-623.

Sumbadze, N. (2007). Gruzija: Vozvraşenie Domoy?, T. Trier ve A. Khazhin (Ed). *Turki-Meshetintsi: İntegratsiya, Repartatsiya, Emigratsiya* (s. 211-238). Sankt-Petersburg: Aleteyya.

Sürmeli, S.(2001). *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Swerdlow, S. (2006). Understanding Porst-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai. *California Law Review*, 94(6), 1826-1878.

T.C. Resmî Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı, Sayı 29358, Karar Sayısı: 2015/7668, 17 Mayıs 2015.

T.C. Resmî Gazete, 3823 Sayı ve 02.07.1992 Tarihli Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun, Sayı: 21281, 11.Temmuz 1992.

Trier, T., Tarkhan-M. G., Kılımnık, F. (2011). *Meskhetians: Homeward Bound*, Georgia: European Centre for Minority Issues.

Yavuz, S. (2013). Göç, Entegrasyon Ve Din: Avrupa'da Yasayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26), 610-623.

Yunusov, A. (2007). Azerbaydjan: Bit Turkom v İzgnanii, T.Trier ve A.Khazhin (Ed). *Turki-Meshetintsi: İntegratsiya, Repartatsiya, Emigratsiya* (s. 129-146). Sankt-Petersburg: Aleteyya.

**CENOVA MAZLUM MİLLETLER KONFERANSI VE
SOVYET RUSYA’NIN MÜSLÜMAN HALKLAR ÜZERİNDEKİ POLİTİKASI (1922)**

İdris YÜCEL¹

ÖZET

I. Dünya Savaşı sonrası Fransız ve İngilizlerin tamamına yakını Müslümanlardan oluşan yakın doğu ve Asya topraklarındaki yayılcılığı zirveye ulaşmıştı. 1918 sonrası Orta Doğu'nun haritası yeniden çizilirken bağımsızlık arayışındaki Türkler, Mısırlılar, Hintliler, Suriyeliler, Fahlılar, İranlılar, Afganlar ve diğer birçok Orta Doğu halkının temsil edildiği bir *Doğulu Mazlum Milletler Birliği* (the League of Oppressed People of the Orient) oluşturuldu. 1922 yılında Avrupalı ülkeler ve Sovyet Rusya arasında gerçekleşen Cenova konferansına katılıp sözlerini duyurmak isteyen doğulu temsilciler, konferansa kabul edilmemeleri üzerine kendi aralarında bir toplantı düzenlemiş ve Fransız ve İngiliz hegemonyasına karşı bazı kararlar almışlardı. Bu toplantı esasen Roma'daki Sovyet elçi Vatslav Vorovsky ile İtalyan hükümetinin teşvikleri doğrultusunda gerçekleşmişti ve uluslararası rekabetin önemli bir yansımasıydı. Ancak toplantıda alınan bütün kararlar İngiliz istihbaratınca kısa sürede ele geçirilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Cenova'da 1922 Mayısında Doğulu temsilciler tarafından alınan sömürge karşıtı kararlar ve Müslüman halklar ile Sovyet Rusya'nın bağlantısını İngiliz istihbarat raporları üzerinden değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Panislamizm, Sovyet Rusya, I. Dünya Savaşı, Türkiye, Doğulu Mazlum Milletler Birliği, Cenova Toplantısı

**RUSSIA'S POLICY TOWARDS MUSLIM COUNTRIES AND
THE GENOVA MEETING OF THE LEAGUE OF OPPRESSED PEOPLE IN 1922**

ABSTRACT

Western expansionism over the Middle Eastern and Asian territories populated by Muslims reached its peak in the wake of the First World War. While the map of Near East was being drastically redrawn after 1918, Turks, Egyptians, Indians, Syrians, Maronites, Persians, Afghans and many other Muslim societies of the Near East searched for independence by forming the League of Oppressed People of the Orient. A conference of the league at Genoa in May of 1922 was summoned on the initiative of Vatslav Vorovsky, the Soviet representative at Rome, under the presidentship of Abdul Hamid Said, the Egyptian delegate. Russians, played

---

¹ Yrd.Doç.Dr. Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, iyucel@hacettepe.edu.tr

a principal role on the organization of the meeting by obtaining the sanction of Italian Government and providing funds for the expenses incurred. This meeting resulted in the passing of a number of decisions that Mustafa Kemal, King Hussein, King Faisal and Emir Abdullah should be asked to support independent movements and that Russia should also be asked to support various Oriental revolutionary movements. This study focuses on the Russian assistance for the Eastern revolutionary movements and the main discussions at the Genoa meeting through British perspective within the light of primary sources from the National Archives of the UK.

Keywords: Panislamism, Russia, World War 1, Turkey, the League of Oppressed People of the Orient, Cenoa Meeting

---

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıl boyunca parçalanma sürecinde girmesi ve 1. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılarak dağılması ile birlikte Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da bulunan pek çok Müslüman topluluk İngiliz ve Fransız sömürgesi haline gelmişti. Mondros Mütarekesi sonrası benzer kaderi paylaşmak üzere olan Türkler, İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'ın paylaşım planları karşısında bir kurtuluş savaşı başlattı. Türkler ve Müslüman topluluklar dünya haritasının yeniden çizildiği böylesine kritik bir dönemde çeşitli kurtuluş ve ittifak arayışına girişmişlerdi. Öte yandan, Sovyet Rusya'nın 1917 devrimi sonrası Batı ile yollarının ayrılması ve İngiliz ve Fransız sömürgelerindeki halkları bağımsızlık yönünde desteklemesi denklemi bir miktar daha karmaşık hale getirmekteydi.² Bu koşullar altında Türkler, Mısırlılar, Hintliler, Suriyeliler, Faslılar, İranlılar ve Afganlar gibi başat doğu halkları (*peuples d'Orient*) bir ittifak arayışına girdiler.

I. Dünya Savaşını müteakiben harap durumdaki Avrupa'yı yeniden inşa etme arayışı içerisinde Avrupalı devletler Sovyet Rusya'nın da dahil olduğu bir konferans düzenlemek amacıyla 1922 Nisan ve Mayısında Cenova'da bir araya geldiler (Dennis, 1922, s. 289; (Chossudovsky, 1972, s. 554).³ Toplam 32 ülkenin temsil edildiği Cenova Konferansı'nın (*The Genoa Economic and Financial Conference*) temel amacı, Orta ve Doğu Avrupa'yı yeniden inşa etmek üzere kararlar almak ve Bolşevik Rusya ile kapital Avrupa arasındaki ekonomik ve diplomatik ilişkileri tesis etmektir (Fink, 1986). Geniş katılımlı Cenova konferansı bir fırsat olarak düşünen ve seslerini duyurabilme amacıyla toplantıya katılmak üzere Cenova'ya gelen

---

² 1917 Bolşevik Devrimi sonrası Sovyet dış politikasına dair değerlendirme için bkz. (Bekcan, 2013, Salzman, 2003).

³ Cenova konferansına dair kuramsal bir değerlendirme için bkz. (Harris, 1922).

doğu halkları temsilcileri kendilerine söz hakkı verilmeyeceği yanıtıyla hayal kırıklığına uğramışlardı. Ancak buna rağmen Cenova’da hazır bulunan doğu halkları temsilcileri kendi aralarında bir konferans düzenleyerek seslerini duyurmaya karar verdiler. Konferansın temel amacı, I. Dünya Savaşı sonrası kritik süreçte emperyalizme karşı birlikte hareket etme, sınırların adil bir biçimde belirlenmesi ve kalıcı barışın sağlanması için Avrupalı ve Amerikalılara çağrıda bulunma ve problemlerin çözümünde yekdiğerine destek olmaktı. İtalyan ve Rus hükümetlerinin teşvikleri doğrultusunda 1922 Mayısında kongre gerçekleştirildi.⁴

13, 15 ve 17 Mayıs 1922 tarihlerinde Cenova’da gerçekleşen toplantılarda alınan kararlar önemli ölçüde doğu halklarının görüşlerini yansıtsa da İtalyan ve Rus politikalarıyla uyumlu bir çerçeveye oturtulmuştu. Politikaların belirlenmesi ve şekillenmesinde, her şeyden önce toplantıyı teşvik ve organize eden Sovyetler Birliği Dışışleri Halk Komiseri Georgiy Çiçerin’in (1872-1936) rolü büyüktü.⁵ Toplantı *Doğulu Mazlum Milletler Birliği (the League of Oppressed People of the Orient)* tarafından, Mısırlı delege Abdul Hamid Said’in başkanlığında ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı’ndaki Dürzi kökenli Suriyeli eski mebus Şekib Arslan (1869-1946)⁶ sekreterliğinde düzenlendi. 30 Mayıs’ta son bulan toplantıya Türk, Mısırlı, Libyalı, Faslı, Suriyeli, Filistinli, Lübnanlı, Mezopotamyalı (Irak), Afgan ve Hintli temsilciler katılmış, katılamayan Müslüman topluluklar ise alınan kararlara sadık ve bağlı kalacakları yönünde mesajlar yollamışlardı.⁷

1. CENOVA DOĞULU MAZLUM MİLLETLER BİRLİĞİ KONFERANSI ÜZERİNE İNGİLİZ İSTİHBARATI

İngiltere’nin Roma Büyükelçisi Ronald William Graham (1870-1949) İngiltere’yi doğrudan ve çok yakından ilgilendiren bu türden bir gelişmeyi titizlikle izlemekteydi. Graham, toplantı sekreteri Arslan’ın alınan kararlar ve toplantının içeriğiyle ilgili bilgiler sunduğu basın açıklamasını bütün ince detaylarıyla *Oriental Congress at Genoa* başlığı altında Londra’ya rapor etti. Buna göre eski Osmanlı mebusu Arslan, *Berlin Oryantal Kulübü (Oriental Club of Berlin)* üyesi ve bağımsız Arabistan taraftarıydı. Arslan, basın açıklamasında, Cenova Konferansı’nın Avrupa halkları arasında gerçekleşmekte olduğu gerekçesiyle kendilerinin kabul edilmediğini ancak Japonya’nın bir Avrupa ülkesi olmamasına rağmen toplantıda mevcut bulunduğunu belirtip Avrupalı başat ülkelere kızmış ve sormuştu: “zenginliğini doğuya borçlu olan Fransa ve İngiltere gibi ülkeler Doğu ile eşgüdüm içerisinde olmaksızın nasıl yeni bir

⁴ Cenova Konferansı ve İtalya’nın bu dönemdeki dış politikası için bkz. (Fink, 1986).

⁵ Çiçerin’in Sovyet Rusya’nın erken dönem dış politikasındaki rolü için bkz. (O’Connor, 1988).

⁶ Şekib Arslan’ın otobiyografisi için bkz. (Arslan, 2006).

⁷ İngiliz Ulusal Arşivleri (The National Archives of the UK, Kew (TNA)), Foreign Office (FO) 371/7798, E5920, R. Graham, *British ambassador in Rome to the Earl of Balfour, Oriental Congress at Genoa, 5th June, 1922.*

Avrupa inşa edebilir?” Ayrıca Arslan, Fransa ve İngiltere’nin Doğu halklarının fikrini yalnızca kendi politikalarına uygun düştüğü sürece dinlediğini ve Avrupa’da ezilen küçük topluluklara örnek olacağı düşüncesiyle Cenova’da kendilerinin görüşlerini ortaya koymalarına müsaade etmediklerini belirtti. Fransa, 1921 Eylülünde gerçekleşen Suriye-Filistin Kongresi’nde alınan kararları “tehdit, rüşvet ve sahtekarlıkla” geçersiz kılmaya çalışmaktaydı.⁸

Arslan, kongreye katılan temsilcilerin, toplantıya müsaade ettiğinden dolayı İtalya’ya müteşekkir olduklarını ifade ettikten sonra benzer kongreler takip öden dönemde düzenleneceğini ve konum olarak da Rodos’un uygun görüldüğünü belirtti. Doğu Sorunu’nun çözümünün Avrupa’da kalıcı barışın sağlanması için temel şart olduğunun altı çizilerek kongrede alınan yedi maddelik ortak karar açıklandı. Buna göre ilk olarak, çeşitli kongre ve konferanslarda altı çizilen ve uluslararası hukukun bir gerekliliği olan toplumsal barış ilkeleri yalnızca Avrupa ile sınırlı kalmamalı ve Doğu’ya uygulanmalıydı. İkinci olarak, Avrupa ile Doğu arasındaki ilişkilerde Millet Cemiyeti tarafından formüle edilen manda uygulamasına son verilmeliydi. Üçüncü olarak, hiçbir dış müdahale olmaksızın doğu halklarına kendi doğal ve tarihi sınırları içerisinde bir devlet inşa etme hakkı tanınmalıydı. Dördüncü olarak, üçüncü maddede tarif edilen veya halihazırda ulus devlet olarak yaşamakta olan toplumların milletler hukuku ile uyumlu bir biçimde tam bağımsızlıkları tanınmalıydı. Beşinci olarak, Avrupalı ülkeler işgal ettikleri bütün topraklardan askerlerini tamamıyla tahliye etmeliydi. Altıncı olarak, gerek kendi aralarındaki gerekse Avrupalılarla ve diğer ülkelerle olan sorunları ortak zeminde çözebilmeleri için bütün organize doğu milletleri Birleşmiş Milletlere kabul edilmeliydi. Yedinci ve son olarak ise saldırmazlık paktının içerisine Doğu milletleri de dahil edilmeliydi.⁹ Bildiri, Türkiye’nin Cenova Konferansı’na çağırılmayışını kınadı¹⁰ ve Doğu halklarına karşı bu türden ayrımcılığın dünya barışını tehdit edecek gelişmelere zemin oluşturacağı yönünde bir tehditle Türkiye’nin toplantılara dahil edilmesi çağrısında bulunuldu. Bu ifade şüphesiz Ankara’yı temsilen konferansa katılan Celaleddin ve Bekir Sami Beyin inisiyatifi doğrultusunda eklenmişti.¹¹ Üyeler 1922 Ekim ayında Ukrayna, İran, Kafkas cumhuriyetleri hükümetleri ve Sovyet temsilcilerin de katılımında bulunacağı daha geniş kapsamlı bir kongre öngörüsünde

⁸ TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E5920, R. Graham, *British ambassador in Rome to the Earl of Balfour, Oriental Congress at Genoa*, 5th June, 1922.

⁹ TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E5920, R. Graham, *British ambassador in Rome to the Earl of Balfour, Oriental Congress at Genoa*, 5th June, 1922.

¹⁰ Sovyet Rusya, konferans öncesi Türkiye’nin de Cenova konferansına davet edilmesi için çaba göstermiş ancak başarılı olamamıştı. (Perinçek, 2005, s.137).

¹¹ TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E5920, R. Graham, *British ambassador in Rome to the Earl of Balfour, Oriental Congress at Genoa*, 5th June, 1922.

bulunmuşlardı. Graham, Ankara'dan gelen bir telgrafın Bekir Sami ve Celaleddin beylerin de ileri tarihte gerçekleşecek olan bu kongrede hazır bulunacağına işaret ettiğini aktarır.¹²

Elçi Graham, kendisine sunulan gizli bir rapora dayanarak, bu toplantının Rus elçi Vatslav Vorovsky tarafından finanse edildiği ve onun girişimleri doğrultusunda İtalyanlardan kongre için gerekli izinlerin sağlandığı kanaatinde. Sovyet Rusya ve Doğu halkları arasında gelişen bu yakınlaşma¹³ ve ittifaka İtalyanlar da doğrudan dahil olmaktadır. Öyle ki İtalyan hükümeti ile kongre başkanı Abdül Hamid Said arasında oldukça iyi ilişkiler kurulmuş, kongrede bir İtalyan-Orient Ticaret Odası kurulması yönünde görüş birliği oluşmuş ve İtalya, Libya'da süregelen savaşa rağmen, kongre bildirisinde bahsi geçen baskıcı/emperyal ülkeler arasında sayılmamıştı. Elçi Graham'a göre, I. Dünya Savaşı'nın meşhur kahraman İtalyan komutanı Gabriele d'Annunzio¹⁴ (1863-1938) vasıtasıyla İtalyanlar başta Mısır'daki bağımsızlık hareketlerini destekleme politikaları olmak üzere doğu sorunu ile yakından ilgilenmekteydi.¹⁵

İngiliz çıkarları açısından hayati önem arz eden böyle bir konu ve oluşan İngiliz karşıtı ittifak İngiliz gizli servisi tarafından yakından takip edildi ve Haziran 1922 sonlarında Cenova Konferansı'na dair pek çok detay ve bağlantıyı ortaya çıkaran kapsamlı bir istihbarat raporu Foreign Office'e sunuldu. Cenova'da gerçekleşen bu toplantılara *kötü şöhretli* Abdul Hamid Said, Şekib Arslan, Vehib Paşa ve Abdul Vahid gibi doğulu devrimci karakterler katılmış, Ankara temsilcisi olarak Celaleddin Arif Bey ve d'Annunzio'yu temsilen Eugenio Coselschi de hazırun arasında yer almıştı.¹⁶ SW/1 kodlu İngiliz ajanın sunduğu bilgilere göre katılımcı listesi şu şekildeydi: Bekir Sami Bey¹⁷ ve Kafkas temsilcisi Mehmed Şevket Kunduk Bey, Ankara temsilcisi Celaleddin Arif, İstanbul temsilcisi Prens Osman Fuad, Enver Paşa'nın temsilcileri Vekib Paşa ve Ziya Bey, Mısır temsilcisi Sami Bey, Hint Müslümanları temsilcisi

---

¹² TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E5715, R. Graham, *British ambassador in Rome to the Earl of Balfour, Oriental Congress at Genoa, 28th May, 1922.*

¹³ Sovyet Rusya'nın Doğu halklarınca gerçekleştirilen bağımsızlık hareketlerine sağladığı desteğin kuramsal arka planı için bkz. (Lenin, 1995).

¹⁴ Gabriele d'Annunzio, İtalyan şair, yazar, gazeteci ve I. Dünya Savaşı yıllarına damgasını vuran meşhur bir askerdir. İtalyan ordusundaki Arditi fırtına birlikleri ile adını duyurmuştur. Siyasi görüşleri itibarıyla, iki dünya savaşı arasında İtalya'da yükselecek olan faşizmin düşünsel öncülerinden kabul edilir. d'Annunzio'nun popüler yazındaki biyografisi için bkz. (Hallett, 2013).

¹⁵ TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E5715, R. Graham, *British ambassador in Rome to the Earl of Balfour, Oriental Congress at Genoa, 28th May, 1922, No:171.*

¹⁶ TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E6539, *From Secret Intelligence Service, Conference at Genoa of League of Oppressed Nations of the Orient, 30th June, 1922, No:178.*

¹⁷ Bekir Sami Bey (Kunduh), Kurtuluş Savaşı dış politikasında önemli bir figürdür. 1920 Nisanında açılan TBMM'nin ilk Hariciye Vekili olarak atanmış ve 1921 Londra Konferansı'nda Ankara Hükümetini temsil etmiştir.

Abdul Vahid, Suriye temsilcisi Şekib Arslan, Lübnan temsilcisi Süleyman Kanane, Mezopotamya temsilcisi İhsan Cabiri ve Trablusgarp temsilcisi Abdul Selim el Busairi.

Her ne kadar topyekûn ve bütüncül kararlar alınmaya çalışılsa da her bir doğu toplumunun kendi coğrafi ve politik durumuna has çıkar çatışması söz konusuydu. Bu bakımdan toplantıda alınan kararlar bir dizi uluslararası dinamik çerçevesinde şekillenmekteydi. Şöyle ki Ankara temsilcisi Bekir Sami Bey ve Enver Paşa'nın temsilcisi Ziya Bey, son dönemlerde Fransa ile olan olumlu ilişkilerden dolayı Fransız karşıtı bir deklarasyonda bulunulmasına sıcak bakmayıp ve Sovyet Rus karşıtı açıklamalara ağırlık verilmesi yönünde görüş bildirirken, Çiçerin'in baskısı altındaki Abdul Hamid Said ise Sovyet Rus karşıtı kararlar alınmaması taraftarıydı.¹⁸ Çiçerin Cenova'daki Sovyet delegesinin sekreteri Jean Straouian'ı Abdul Hamid Said'e göndererek, Bekir Sami Bey'in Kafkas sorunu bağlamında Rus karşıtı konuşmalar yapmaması ve Rusya'nın pozisyonunu Cenova'da zayıflatacak türden kararlar alınmamasını istemişti. Bu koşullar altında kapalı kapılar ardında 13 Mayıs'ta *Hotel Savoie*'de, 15 Mayıs'ta *Hotel des Journalistes*'de ve 17 Mayıs'ta Aziz Nuri Bey'in evinde toplantılar gerçekleştirildi.¹⁹ D'Annunzio toplantı başkanına bir gümüş madalya göndererek iyi niyet gösterisinde bulundu.²⁰

İngiliz istihbaratı tarafından hazırlanan rapor, toplantı sonrası Şekib Arslan tarafından yapılan, yukarıda anmış olduğum basın açıklamasındaki genel geçer hususların ötesinde katılımcılar tarafından pek çok özel ve gizli kararın alındığına işaret ediyordu. Toplantılarda alınan başlıca kararlar arasında katılımcı toplulukların birbirlerine birlik ve beraberlik çerçevesinde dayanışma gösterecekti. Toplantıda Mustafa Kemal'den iki önemli hususta yardım talep edilmesi kararlaştırılmıştı. Buna göre Ankara'dan, Suriye ve Mezopotamya'daki bağımsızlık hareketleri için maddi ve manevi destek istenecek ve Ankara ve Rusya arasındaki anlaşmanın bağlayıcılığı göz önünde bulundurularak Kafkas cumhuriyetlerine doğrudan destek olamasa da Türkiye üzerinden bölgeye ulaştırılacak olan silah ve mühimmat hususunda yardımcı olunması talep edilecekti. Kararlar arasında Rusya'yı doğrudan ilgilendiren pek çok husus ve talepler de söz konusuydu. Buna göre Rusya'dan Kafkas cumhuriyetlerine tam bağımsızlık tanınması ve bu ülkelerin Avrupalıların denetimine geçmemesi için ittifak oluşturması, çeşitli Oriental bağımsızlık hareketlerine destek olması, Hindistan ve

---

¹⁸ TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E6539, *From Secret Intelligence Service, Conference at Genoa of League of Oppressed Nations of the Orient*, 30th June, 1922, No:181.

¹⁹ TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E6539, *From Secret Intelligence Service, Conference at Genoa of League of Oppressed Nations of the Orient*, 30th June, 1922, No:181.

²⁰ TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E6539, *From Secret Intelligence Service, Conference at Genoa of League of Oppressed Nations of the Orient*, 30th June, 1922, No:183.

Afganistan'daki Rus karşıtı görüşleri azaltmak amacıyla Buhara ve Hive'deki Sovyet baskısını azaltması ve yine kendisine karşı Müslüman ülkelerde düşmanlıkları tetikleyen Komünizm propagandasını durdurması talep edilecekti. Son olarak, Kral Hüseyin, Kral Faysal ve Umman Kralı Emir Abdullah'tan Suriye ve Filistin'deki Arap bağımsızlık hareketi için yardım istenecekti.²¹

2. CENOVA MAZLUM MİLLETLER BİRLİĞİ KONFERANSI'NDA SOVYET RUSYA ETKİSİ

İngiliz İstihbaratının toplantı üzerine hazırladığı ikinci raporu *Sovyet Rusya'nın Doğulu Bağımsızlık Hareketlerine Karşı Tutumu (Soviet Government's attitude towards Eastern Revolutionary Movements)* başlığını taşımaktaydı. 4 Temmuz 1922'de İngiliz Dış işleri ile dış işlerinin *India* ve *Colonial* ofislerine ivedilikle ulaştırılan rapor, Çiçerin'in Cenova Doğulu Mazlum Milletler Birliği Toplantısı'ndaki rolü, doğulu milletlere verdiği yardım sözü ve karşılında talep ettiği istekleri değerlendirmekteydi. Buna göre Çiçerin beraberindeki sekreteri Rosenberg ile 11 ve 16 Mayıs 1922 tarihleri arasında Abdül Hamid Said, Abdul Vahid ve Şekib Arslan ile çeşitli tarih ve mekanlarda yüksek düzeyde bazı gizli görüşmeler gerçekleştirdi.²² Çiçerin ilk görüşmeyi Abdul Vahid ile *Hotel de Gènes*'de yapmış, Abdül Hamid Said ise dikkat çekmemek amacıyla bu toplantıya katılmamıştı. 13 veya 14 Mayıs tarihinde Çiçerin ikinci görüşmesini Şekib Arslan, İhsan Cabiri ve Lübnan ve Filistin temsilcisi Süleyman Kenan Bey ile gerçekleştirdi. 16 Mayısta ise son ve en önemli görüşme gerçekleştirildi. Bu görüşme, Çiçerin'in son derece güvenli bir mekan istemesi nedeniyle titizlikle karar kılınan Rapollo'dan 15 mil uzaklıkta Lavagnia'da yer alan Villa Sanguinetti'de gerçekleşti. Bu ev d'Annunzio'nun yakın arkadaşı tüccar Signor Sanguinetti'ye aitti. Çiçerin ve Rosenberg, farkedilmemek için mekana 1.5 saat geç ulaşmış, toplantının yapıldığı salona çıkan merdivenler Ruslar tarafından muhafaza altına alınmış ve villa İtalyan komünistler tarafından gözlenmişti.²³

Bu görüşmede beş kişi yer aldı: Çiçerin, Rosenberg, Abdül Hamid Said, Abdül Vahid ve Şekib Arslan. İngiliz istihbaratı görüşmeye dair son derece keskin detaylar ve tartışılan konulara dair detaylı içerik bilgisi sundu: Son derece güvenilir bir kaynaktan edinilen bilgiler doğrultusunda İngiliz istihbaratı bu görüşmelerin içeriğine dair bütün detaylardan haberdar olmuştu. Doğulu temsilciler ilk olarak Çiçerin'e Sovyet Rusya'nın kendilerine daha önce

²¹ TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E6539, *From Secret Intelligence Service, Conference at Genoa of League of Oppressed Nations of the Orient*, 30th June, 1922, No:183.

²² TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E6645, *From Secret Intelligence Service, Soviet Government's attitude towards Eastern Revolutionary Movements*, 29th June, 1922, No:189.

²³ TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E6645, *From Secret Intelligence Service, Soviet Government's attitude towards Eastern Revolutionary Movements*, 29th June, 1922, No:189.

verdiği sözleri tutmadığını ve bağımsızlık hareketlerine gerekli desteği sağlamadığını belirtmişlerdi. Çiçerin bu durumun bazı yanlış politikacılardan kaynaklandığını ve telafi edileceğini belirtmiş, Buhara'daki Sovyet baskısının bölgedeki Rus karşıtı İngiliz ve Afgan entrikalarına karşı tedbir olarak uygulandığını söylemişti.²⁴

Çiçerin, Hindistan'daki bağımsızlık hareketine,²⁵ Kuzey Afrika'daki bağımsızlık girişimlerine, Irak ve Suriye'deki Panarap faaliyetlere siyasi destek sunulacağını ve yine Mısır, Irak, Suriye, Filistin, Arnavutluk ve Kuzey Afrika ülkelerine Sovyet hükümetinin, Roma'da yerleşik Abdül Hamid Said başkanlığındaki *Doğulu Mazlum Milletler Birliği* vasıtasıyla doğrudan ve bedelsiz silah ve mühimmat desteğinde bulunacağını belirtmişti. Çiçerin bu vaatler karşılığında ligden, Kafkaslardaki anti Sovyet propagandayı durdurmasını, bölgedeki İngiliz ve Fransız karşıtı Rus faaliyetlerinin desteklenmesini, Afganistan'da Rusya'ya karşı dostane ve İngiltere'ye karşı düşmanca tavır oluşturulması için faaliyetlerde bulunulması, Enver Paşa'nın girişimlerine karşı faaliyette bulunulması ve son olarak Mustafa Kemal Paşa'nın titizlikle gözlemlenip İngiliz ve Fransız nüfuzuna girmesinin engellenmesi taleplerinde bulundu.²⁶ Çiçerin, doğulu devrimcilere bir de tavsiye de bulunmuştu. Kendisinin kamuya açık alanlarda yaptığı konuşmalarını önemsememelerini çünkü bu söylemlerin gerçek motivasyonunu yansıtmadığını belirtmiş ve eklemiştir:²⁷ “Diplomatlarla uğraşırken diplomat elbisesi giyinmemiz gerekir”

Görüşmede Suriye, Filistin ve Irak üzerindeki bağımsızlık hareketleriyle ilgili detaylar ilgi çekiciydi. Buna göre Şekib Arslan anılan üç bölge üzerinde tesis edilecek olan bir Arap birliğinin başkanı olarak algılanmaktaydı. Çiçerin, Arslan'a bu sahadaki faaliyetleri için kendisine rahatlıkla Ankara üzerinden silah ve mühimmat ulaştırabileceğini belirtti. Arslan bu noktada Kemalistlerden çekince duyduğunu, fırsatını bulmaları durumunda yeniden Irak ve Suriye üzerinde hakimiyet iddiasında bulunabileceklerini ve bu durumda bölgedeki Arapların İngiltere'ye yaklaşabileceğini belirtti.²⁸ Çiçerin ise bu kaygı karşısında, Ankara hükümetinin doğrudan yardımının talep edilmeyeceğini, yalnızca silah ve mühimmatın Türkiye üzerinden

---

²⁴ TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E6645, *From Secret Intelligence Service, Soviet Government's attitude towards Eastern Revolutionary Movements*, 29th June, 1922, No:186.

²⁵ 1. Dünya Savaşı sonrasında Hint Müslümanları arasında yaygınlaşan bağımsızlık girişimleri Hilafet Hareketi'ne dönüşmüş ve uygulanan pasif itaatsizlik (non-cooperation) politikası İngiliz Hükümetini oldukça güç duruma düşürmüştü. Hilafet Hareketi ve Hindistan Müslümanlarının 1. Dünya Savaşı sonrasındaki bağımsızlık faaliyetleri ve bu girişimlerin Türkiye olan dini/politik bağlantısı için bkz. (Öke, 2005; Özcan, 1997).

²⁶ Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara Hükümeti ile Sovyet Rusya arasındaki politik ilişkiler için bkz. (Gökay, 1997; Gürün, 1991; Jaschke, 2010).

²⁷ TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E6645, *From Secret Intelligence Service, Soviet Government's attitude towards Eastern Revolutionary Movements*, 29th June, 1922, No:186.

²⁸ TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E6645, *From Secret Intelligence Service, Soviet Government's attitude towards Eastern Revolutionary Movements*, 29th June, 1922, No:192.

taşınmasında müsaadelerinin isteneceğini söyledi. Ayrıca Bekir Sami Beyin Kafkaslardaki faaliyetlerinden ciddi derecede rahatsızlık duyan Çiçerin, birliğin bu faaliyetlere engel olması için bütün nüfuzunu kullanması ve elinden geleni yapmasını istedi.²⁹ Sovyet Rusya'nın çekince duyduğu diğer isimlerin başında Enver Paşa geliyordu. Çiçerin bu hususta da birliğin yardımını istedi ve Enver Paşa'nın Buhara'da yürüttüğü Sovyet karşıtı faaliyetleri durdurması ve Afganistan'daki Rus algısının iyileştirilmesini talep etti. Son olarak Mustafa Kemal Paşa'nı da bir biçimde İngiliz ve Fransız etkisi altında kalıp Sovyet Rusya karşıtı faaliyetlerde bulunabileceğinden endişelenen Çiçerin, bu türden gelişmelerin önüne geçmek adına Ankara'nın gözetim altında tutulmasını istedi.³⁰

SONUÇ

Fransız ve İngiliz denetimindeki birçok Orient ülkesi ve toplumunun kurtuluş çaresi aradığı 1. Dünya Savaşı sonrası yıllarda Cenova'da ortaya çıkan böylesine bir oluşum Türkiye, Rusya, İngiltere ve Fransa'yı çok yakından ilgilendirmekteydi. Doğulu temsilcilerin ve Sovyet Rusya'nın belirlemeye çalıştığı bağımsızlık yanlısı ve İngiliz karşıtı *çok gizli* planlar, henüz hiçbir uygulama ortamı bulmadan, toplantının gerçekleştiği Mayıs ayından itibaren İngilizler tarafından kelimenin tam anlamıyla noktası ve virgülüne kadar öğrenilmişti. 16 Mayıs'ta Villa Sanguinetti'de gerçekleşen görüşmenin bütün içeriğinin ve burada alınan kararların tamamının İngiliz istihbaratınca öğrenilmesi, görüşmeye katılan toplam beş kişiden birinin bilgileri İngilizlere sunmuş olacağı izlenimini oluşturmaktadır. İngiliz istihbarat raporları bilgilerin SW/1 kodlu ajan tarafından sunulmuş olduğunu belirtmekte ve ne şekilde edinildiğine dair bilgi içermemektedir. İstihbaratın kim üzerinden temin edildiğinden ziyade, burada kayda değer husus, böylesine geniş bir coğrafya üzerinde Ruslarca uygulanmak istenen doğu halklarını bağımsızlık yönünde İngiliz ve Fransızlara karşı ayaklandırma projesinin, İngilizlerce eş zamanlı olarak öğrenilmesi ve Ruslarca projenin gizliliğinin muhafazasının başarılabilmesidir.

Diğer husus, Batı Anadolu, Trakya ve İstanbul'un işgal altında olduğu zaman zarfında dahi Türk temsilcilerin geniş çaplı uluslararası gelişmelerden yalnızca birebir haberdar olduklarını değil aynı zamanda bu tür gelişmelere yön verici oranda ve çapta aktif olduklarına işaret etmektedir. Bekir Sami ve Celaleddin beylerin, kongre kararlarında ve kullanılan söylemde Türk tarafının çıkarlarıyla uyum içerisinde olunmasını sağladığı anlaşılmaktadır. Süreç içerisinde Mustafa Kemal Paşa'nın doğu halkları nezdinde sahip olduğu saygınlık da altı

---

²⁹ TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E6645, *From Secret Intelligence Service, Soviet Government's attitude towards Eastern Revolutionary Movements*, 29th June, 1922, No:193.

³⁰ TNA, Foreign Office (FO) 371/7798, E6645, *From Secret Intelligence Service, Soviet Government's attitude towards Eastern Revolutionary Movements*, 29th June, 1922, No:194.

çizilmesi gereken bir diğer noktadır. Mustafa Kemal Paşa'dan maddi ve manevi yardım talep edilmesi, Ankara hükümetinin yükselen uluslararası pozisyon ve prestijine işaret ederken *Müslümanların lideri* Osmanlı Sultanı ve Halifesi Vahdeddin'in adının dünya Müslümanlarını ilgilendiren böylesine önemli gelişmeler hususunda hiçbir biçimde anılmaması *İstanbul*'un ve Vahdeddin'in artık siyaset arenasındaki rolünün sona erdiğini gösterir.

KAYNAKÇA

İngiliz Ulusal Arşivleri (The National Archives of the UK, Kew), Foreign Office (FO) 371/7798, E5920, R. Graham, *British ambassador in Rome to the Earl of Balfour, Oriental Congress at Genoa, 5th June, 1922.*

İngiliz Ulusal Arşivleri (The National Archives of the UK, Kew), Foreign Office (FO) 371/7798, E5715, R. Graham, *British ambassador in Rome to the Earl of Balfour, Oriental Congress at Genoa, 28th May, 1922.*

İngiliz Ulusal Arşivleri (The National Archives of the UK, Kew), Foreign Office (FO) 371/7798, E6539, *From Secret Intelligence Service, Conference at Genoa of League of Oppressed Nations of the Orient, 30th June, 1922*

İngiliz Ulusal Arşivleri (The National Archives of the UK, Kew), Foreign Office (FO) 371/7798, E6645, *From Secret Intelligence Service, Soviet Government's attitude towards Eastern Revolutionary Movements, 29th June, 1922*

Arslan, E. Ş. (2006). *İttihatçı Bir Arap Aydınının Anıları*. İstanbul: Klasik Yay.

Bekcan, U. (2013). "Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, (Vol. 68, No.4, ss.72-102).

Chossudovsky, E. (1972). "Genoa Revisited: Russia and Coexistence" *Foreign Affairs*, (Vol. 50, No. 3, ss. 554-577).

Dennis, A. L. P. (1922). "The Genoa Conference." *The North American Review*, (Vol. 215, No 796, , ss. 289-99).

Fink, C. (1986). "Italy and the Genoa Conference of 1922" *The International History Review*, (Vol 8, No. 1: pp.41-55).

Gökay, B. (1997). *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Gürün, K. (1991). *Türk-Sovyet İlişkileri*, Ankara: TTK.

Harris, W. (1922) "The Genoa Conference", *Journal of the British Institute of International Affairs*, (Vol. 1, No 5, pp. 150-158).

Hughes-Hallett, L. (2013). *The Pike Gabriele d'Annunzio, Poet, Seducer and Preacher of War*. Fourth Estate.

Jaschke, G. (2010). “Türk-Rus Dostluk İlişkilerine Giden Yol”, *Tarih Okulu*, Çev. Aytunç Ülker, (Vol VI, ss. 203-217).

Lenin, V. İ. (1995). *Doğu'da Kurtuluş Hareketleri*. Çev. Tektaş Ağaoğlu, İstanbul: Belge Yay.

O'Connor, T. E. (1988). *Diplomacy and Revolution: G.V. Chicherin and Soviet Foreign Affairs, 1918-1930*. Ames: Iowa State University Press.

Öke, M. K. (2005). *Hilafet Hareketleri*, İstanbul: İrfan Yay.

Özcan, A. (1997). *Panislamism, Indian Muslims, the Ottomans and Britain*. Leiden: Brill.

Perinçek, M. (2005). *Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Salzmann, S. (2003). *Great Britain, Germany and the Soviet Union, Rapallo and After 1922-1934*. Suffolk: The Boydell Press.

ERKEKLİĞİN KADIN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TRABZON ÖRNEĞİ

İleyda ŞEN¹

ÖZET

Kadın ve erkek olmanın biyolojik anlamının dışında sosyo-kültürel bir anlamı da olduğunu vurgulayan toplumsal cinsiyet çalışmaları, kadına ilişkin birçok konuyu farklı bağlamlarda ele almıştır. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının bütünlüğü açısından erkeklik çalışmaları, erkekliğin yaşanış/algılanış tarzları arasındaki farklılıklara dikkat çekerek egemen erkekliğin yanı sıra farklı erkeklik örüntülerinin de olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumsal değişimle birlikte toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyete ilişkin kabullerin hızla değiştiği görülmektedir. Kadına ve erkeğe ilişkin değişen toplumsal cinsiyet örüntüleri ve erkekliğin kadınlar üzerindeki etkisi, çalışmanın ana kurgusunu oluşturmaktadır. Erkekliğin kadınlar üzerindeki etkisi konusu Trabzon kenti örnek çalışma alanı üzerinden tartışılmıştır. Bu çalışmada; toplumsal cinsiyet, erkeklik ve kadınlık kavramlarına ilişkin tanımlamaların yanı sıra kadın-erkek olmak, kadınlığın ve erkekliğin getirdiği sorumluluklar, üstünlükler tartışılmıştır. Bunun yanı sıra cinsiyetler arası farklılıklar, kadınların toplumsal cinsiyete bakışı, kadının ve erkeğin aile içinde ve dışındaki rolleri, ailenin kız-erkek çocuklarına erkeklikle ilgili aktarımlar ve günümüzdeki kadınlık-erkeklik algısını yaratan etmenler sorgulanmış, mesleklerin cinsiyet temelli sınıflanışına, kadının eğitim ve çalışma hayatıyla ilgili toplumun bakışına, hegemonik erkeklik ve modern erkeklikle ilgili görüşlere yer verilmiştir. Geleneksel erkek imgesinin dönüşümü, yaşlanan erkekte erkeklik rollerinin değişimi, toplumda kadın ve erkekteki dönüşüm ve bir sonraki nesilde nasıl bir kadın-erkek algısının oluşacağı konuları çalışma kapsamında ele alınmıştır.

Araştırma, erkekliğin kadınlar üzerindeki etkisini derinlemesine inceleme ve anlama amacına uygun şekilde nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri, Trabzon'da yaşayan kadınların evli-bekâr, çalışan-çalışmayan, genç-orta-yaşlı olmak üzere yaş kategorilerine göre farklılık gösteren 10 kadınla görüşülerek elde edilmiş ve çözümlenmiştir.

Çalışma sonucunda; toplumda kadına ve erkeğe ait roller, eşit bir şekilde dağılmamakta, aile tarafından kız ve erkek çocuklarına erkeğin kadından üstün olduğu düşüncesini aşılarda, toplum tarafından cinsiyet odaklı meslek tanımlamaları yapılmakta, toplumda kadında ve erkekte bir dönüşüm yaşanmakta ve bir sonraki nesilde daha eşitlikçi bir kadın-

---

¹ Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ileyim8@gmail.com

erkek algısı oluşacağına inanıldığı ve erkeğin kadın üzerinde iktidar sahibi olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Erkeklik, Hegemonik erkeklik, Kadınlık, Toplumsal cinsiyet.

THE IMPACT OF MASCULINITY ON WOMEN: THE TRABZON EXAMPLE

ABSTRACT

Gender studies, which emphasize that there are socio-cultural meanings in addition to the biological meaning of being male and female, have addressed several female issues in different contexts. In terms of the integrity of gender studies, masculinity studies, by pointing out differences between the ways that masculinity is experienced / perceived, reveal the presence of different masculinity patterns in addition to dominant masculinity. It was observed that the acceptances about gender roles and social gender have been altered rapidly along with social change. The changing social gender patterns about females and males and the impact of masculinity on females were the main construct of the present study. The topic of the impact of masculinity on women was discussed via a Trabzon province case study. In the present study, being female and male, the responsibilities attached to being male or female, and virtues assigned to different sexes were discussed in addition to the definitions of the concepts of social gender, masculinity and femininity. Differences between the sexes, the perspective of women towards gender, the roles of women and men within and outside the family, the rhetoric of the family on masculinity when talking to female/male children and the factors that create the current femininity / masculinity perceptions were questioned. Gender-based classifications of professions, the views of society on the education and professional life of women, and the views on hegemonic masculinity and modern masculinity were scrutinized. The transformation of the traditional masculine image, the transformation of masculine roles in aging men, the transformation of women and men in the society, and the possible femininity / masculinity perceptions in future generations were addressed within the scope of the present study.

The study was conducted using a semi-structured interview method, a qualitative research method, to examine and understand the impact of masculinity on women. The study data were obtained by interviewing 10 females who lived in Trabzon according and differed based on age group, marital status, and employment status, and the data were recorded and analyzed.

In conclusion, it was determined that the roles assigned to females and males in the society were not distributed equally, families suggested to their children that males were superior to females, society conducts gender-focused occupational definitions, there is a transformation in the society in females and males, and it was believed that future perception about females and males would be more equalitarian, but presently men had power over the women.

Keywords: Gender, masculinity, hegemonic masculinity, femininity, social gender.

GİRİŞ

Erkeklik olgusu, toplumsal cinsiyet çalışmaları açısından irdelenmesi gereken oldukça önemli bir konudur. Toplumsal cinsiyet çalışmaları, kadın ve erkek olmanın biyolojik anlamının dışında sosyo-kültürel bir anlamı da olduğunu vurgulamaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında yapılan çalışmalar, toplumlarda süregelen toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpların ve yargıların, özellikle kadını olumsuz yönde etkilediğini; kadının ikincil konumunu pekiştirdiğini ve cinsiyete dayalı ayrımcılık olgusunu sürekli olarak yeniden ürettiğini ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının dikkat çektiği bir başka nokta ise, kadının kendi aleyhine olan bu süreçleri üretme ve pekiştirmede oynadığı aktif roldür. Toplumsal cinsiyet bağlamında yapılan araştırmaların büyük bir bölümünün kadınlar üzerine odaklandığı görülmekle birlikte, erkekler ile ilgili çalışmaların da arttığı görülmektedir.

Kadın ve erkek toplumun iki temel unsurudur. Bu nedenle kadını anlamak için erkeğe, erkeği anlamak için de kadına bakmak gerekmektedir. Erkeklik çalışmaları, erkekliğin yaşanış ve algılanış tarzları arasındaki farklılıklara dikkat çekerek egemen erkekliğin yanı sıra farklı erkeklik örüntülerinin de var olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Erkeklik olgusunun nasıl inşa edildiği, yeni kuşaklar tarafından nasıl benimsenip içselleştirildiği, kadınların bu içselleştirmede nasıl bir rol oynadığı, topluma ve döneme göre erkeklik kurgusunun nasıl farklılık gösterdiği, erkeklerin değişen roller karşısında nasıl bir tutum sergiledikleri yapılmış çalışmalarda ortaya konmaya çalışılmıştır.

“Erkeklik Algısının Kadınlar Üzerindeki Etkisi” başlıklı bu çalışma ile toplumsal cinsiyet, erkeklik ve kadınlık kavramlarına ilişkin tanımlamalar ortaya konulmaktadır. Günümüz toplumlarında, toplumsal değişimle birlikte toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyete ilişkin kabullerin hızla değiştiği görülmektedir. Kadına ve erkeğe ilişkin değişen toplumsal cinsiyet örüntülerinin ortaya konulması ve erkekliğin kadınlar üzerindeki etkisi, çalışmanın ana kurgusunu oluşturmaktadır. Erkekliğin kadınlar üzerindeki etkisi Trabzon örneği üzerinden incelenmektedir.

1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Erkek ya da kadın olmak sadece bedenlerimizin cinsiyetine dayalı açıklanamaz. Erkekliğin ve dişiliğin doğası kolayca sınıflandırılabilir şeyler değildir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında önemli bir ayrım yapmamız gerekmektedir (Giddens, 2012: 504-505). Cinsiyet, bireylerin doğal yapılarını ve fiziksel görünümünü anlamak için kullanılmaktadır (Başak, 2013: 211). Toplumsal cinsiyet ise, toplumsal olarak kurulmuş erkeklik ve dişilik kavramlarıyla bağlantılıdır (Başak, 2010: 29). İngilizcede cinsiyet için ‘sex’ terimi kullanılmaktadır (Zeybekoğlu, 2009: 3). Cinsiyet (sex) terimi, kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü ifade etmekte (Bayhan, 2013: 153) ve bedenin erkek ya da dişi olarak tanımlanmasına neden olan anatomik ve fizyolojik farklılıkları dile getirmek için kullanılmaktadır (Giddens, 2012: 505). İngilizcede toplumsal cinsiyet kavramı yerine ‘gender’ sözcüğü kullanılırken; Türkçede ‘toplumsal cinsiyet’ ifadesi kullanılmaktadır (Zeybekoğlu, 2009: 1). Toplumsal cinsiyet terimi, erkekler ve dişiler arasındaki toplumsal ve kültürel farklılıklarla ilgilidir (Giddens, 2012: 505). Kadın ve erkek olmanın biyolojik anlamının yanında sosyo-kültürel bir anlamı da bulunmaktadır (Zeybekoğlu, 2009: 1). Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin toplumda öğrenmiş oldukları davranış kalıplarıdır (Levent, 2015: 7). Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğe yüklenen rol ve sorumluluklardır. Toplumsal cinsiyet literatüründe karşımıza çıkan en önemli kavramlardan biri de rol kavramıdır. Toplumsal cinsiyet rolleri bireylerin cinsiyetleri nedeniyle, kadınların ve erkeklerin nasıl davranmaları gerektiğini ve onlardan beklenen farklı sorumlulukları, görevleri ortaya koyan bir kavramdır (Zeybekoğlu, 2010: 3).

Cinsiyetin biyolojik ve toplumsal faktörlerle ilişkilerini ele alan ve insanların bu ilişkiler üzerinden nasıl tanımlandığını veya kendilerini nasıl tanımladıklarını açıklamaya çalışan çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır (Levent, 2015: 10). Sosyal bilimlerin bu konudaki görüşleri, ilki cinsiyet ve biyoloji, ikincisi toplumsal cinsiyetin toplumsallaşması, üçüncüsü ise cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin kuruluşu olmak üzere üç ana grupta toplanabilir (Başak, 2013: 213). Aynı zamanda biz bu kuramları, “biyolojiye merkeze alan yaklaşımlar”, “toplumu merkeze alan yaklaşımlar” ve “sosyopsikolojik yaklaşımlar” olarak da ele alabiliriz (Levent, 2015: 10).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, bir toplumdaki kadın ve erkek arasındaki durum, güç ve saygınlık farkı olarak tanımlanmaktadır. Kadın ve erkeğin mevcut kaynaklara, fırsatlara, güce ulaşmada ve bunları kullanmadaki eşitsizlik konumunu anlatmaktadır (Başak, 2013: 222). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle ilgili yapısal işlevselci, sembolik etkileşimci, çatışmacı ve bu üç yaklaşıma tepki olarak ortaya çıkmış olan feminist ve postmodern yaklaşım bulunmaktadır.

Kadın bakış açısından hareketle yapılan pek çok araştırma, cinsler arasındaki eşitsizliğin yapılandırılışında, cinsiyet temelinde erkeğin kadına; toplumsal cinsiyet temelinde ise erilin dişile üstünlüğünü kurgulayacak biçimde ayrıştırıldığını göstermektedir. Bu durum, kadının, önce “öteki”leştirilip sonra da üzerinde tahakküm kurulmasına sebep olmaktadır (Serdaroğlu 2008: 18). Bu durumun tespit ve analizine yönelik araştırmalarda kullanılan en temel kavramlardan biri de “cam tavanlar” dır. Cam tavanlar, kadınların belirli bir düzeyin üstüne çıkmasını engelleyen görünmez bariyerlerdir (Başak, 2013: 236-237). Beşeri sermaye, insanın kendisine yapılan yatırımdır. İnsanların zamanla elde ettikleri bilgi, beceri, tecrübe ve ustalaktır. Sosyal sermaye bireylerin daha iyi bağlantılara yani ağbağa sahip olmalarıdır. Kadınlar ve erkekler aynı beşeri sermaye özellikleriyle donatılıyor olsalar bile, kadınların sosyal sermaye birikimlerini engelleyici cam tavanlar ortadan kaldırılmadıkça, kadınların güç hiyerarşilerinde dikey hareketlilikleri ve sosyal sermayeye sahip olmaları çok zordur. Eşitliğin sağlanabilmesi cam tavanların kırılmasıyla mümkündür (Başak, 2013: 239).

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmada, toplumsal cinsiyet, erkeklik ve kadınlık kavramlarına ilişkin tanımlamalar, kadın-erkek olmak, kadınlığın ve erkekliğin getirdiği sorumluluklar, üstünlükler, cinsiyetler arası farklılıklar, kadınların toplumsal cinsiyete bakışı, kadının ve erkeğin aile içinde ve dışındaki rolleri, ebeveynlerin kız-erkek çocuklarına erkeklikle ilgili aktarımları, günümüzdeki kadınlık-erkeklik algısını yaratan etmenler, mesleklerin cinsiyet temelli sınıflanışı, kadının eğitim ve çalışma hayatıyla ilgili toplumun bakışı, hegemonik erkeklik ve modern erkeklikle ilgili görüşler, geleneksel erkek imgesinin dönüşümü, yaşlanan erkekte erkeklik rollerinin değişimi, toplumda kadın ve erkekteki dönüşüm ve bir sonraki nesilde nasıl bir kadın-erkek algısının oluşacağı konuları tartışılmaktadır.

Çalışmanın hipotezleri aşağıda sıralanmaktadır:

- Toplumda kadına ve erkeğe ait roller eşit bir şekilde dağılmamaktadır.
- Aile içi ilişkilerde, ebeveynler tarafından çocuklara erkeğin kadından üstün olduğu düşüncesi aktarılmaktadır.
- Mesleklere yönelik, kadın mesleği, erkek mesleği gibi tanımlamalar yapılmaktadır.
- Erkek, kadın üzerinde iktidar sahibi olduğu görüşü hakimdir..
- Toplumumuzda hakim kadın ve erkek algısı bir dönüşüm halindedir.
- Kuşaktan kuşağa daha eşitlikçi bir kadın-erkek algısı oluşmaktadır.

Çalışmanın amacına uygun olarak nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılmıştır. Mülakat, Trabzon'da yaşayan evli- bekâr, çalışan-çalışmayan, genç-orta-yaşlı olmak üzere yaş kategorilerine göre farklılık gösteren 10 kadın katılımcı ile yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 1-1,5 saat sürmüştür. Katılımcılara ait veriler çalışmada belirli kodlamalar (K1, K2...) kullanılarak değerlendirilmiştir.

Derinlemesine görüşme tekniği gibi nitel çalışmalar sonucu toplanmış olan verilerin çözümü ve yorumu son derece karmaşıktır. Nitel çalışmacılara eldeki verilerin ilişkilerini izlemesine ve bu ilişkiselliklerin açık biçimde tanımlanabilmesine yol gösteren çok az yönerge vardır. Çalışmada görüşme çözümlerinde uygulanan analiz tekniği için içerik analizinin (Content Analysis) kullanımı uygun görülmüştür.

3. İÇERİK ANALİZİ BULGULARI VE DEĞERLENDİRMELER

İçerik analizinde, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmak amaçlı olarak, öncelikli olarak toplanan verilerin kavramsallaştırılması, daha sonrada ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde organize edilmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanmasına gidilmiştir.

Erkekleri Kadınlardan Ayıran Özellikler: Erkeklerin kadınlardan fiziksel olarak daha güçlü ve daha kuvvetli olmaları, daha üstün görülmeleri, daha düz, daha sade düşünmeleri, daha pratik, daha özgür, cesur, koruyan, kollayan olmaları kadınlardan farklı olan yönleri olarak tüm görüşülen kadınlar tarafından vurgulanmıştır. Erkeklerin fiziksel olarak kadınlardan daha güçlü, dayanıklı olduğu, fakat duygusal olarak kadınlardan daha güçsüz, dayanaksız olduğu da ayrıca belirtilmiştir.

Kadınları Erkeklerden Ayıran Özellikler: Sıkıntılara göğüs germe, zorlukları, üzüntüleri aşma konusunda kadın erkekte daha güçlüdür. Kadın; empati yeteneği yüksek, daha fedakar, merhametli, becerikli, sabırlı, narin, duygusal, toparlayıcı, özverili, kısıtlanmış, doğurgan olması yönünden anne, davranışlarına, hareketlerine dikkat etmesi yönünden daha kontrollü olan ve daha ince, daha ayrıntılı düşünenidir. Kadınların mücadelesinin erkeklere oranla daha fazla olduğu ve kadınların birçok şeyi aynı anda düşünüp, yürütebilme becerisine sahip oldukları, aynı işi yaptıklarında kadınların ve erkeklerin daha farklı değerlendirildiği düşüncesi de görüşülen kadınlar tarafından özellikle belirtilmiştir.

Cinsiyetten Kaynaklanan Farklar: Biyolojik olarak kadın ve erkek birbirinden farklıdır. Kadın ve erkek arasında cinsiyetten kaynaklanan farklılıklar bulunmakta, kadın ve erkek eşit görülmemekte, erkek kadından daha üstün görülmektedir. Görüşülen bekâr kadınlar, kadın ve erkek arasında farklılıkların bulunduğunu fakat bu farklılıkların bir arada olmasının aynı zamanda bir denge yarattığını özellikle vurgulamıştır.

K2: "Bana göre kadın ve erkek zıt iki kutup gibi. O zıtlık da bir denge oluşturuyor."

K6: “Bence kadın da, erkek de birbirinden üstün değil, yani ikisi de aynı. İkisinin de farklı tarafları, birbirinden üstün yanları var ama hepsi birbirini dengeliyor.”

K8: “Bu iki aklın, iki düşünme biçiminin yani kadının ve erkeğin birlikte çalışmasında birbirlerini dengelemesi açısından fayda vardır.”

Kadın Olmak, Kadınlık: Fedakar, toparlayıcı, merhametli, kırılğan, sabırlı, duygusal olmak, zorluklara, sıkıntılara göğüs germek, çocuklarıyla, eviyle, eşiyle ilgilenmek, daha ince, daha ayrıntılı düşünmek, doğurgan ve anne olmak demektir.

Kadınlığın Getirdiği Sorumluluklar: Kadının sorumlulukları erkeğe göre daha fazladır. Kadın birçok şeyi yapmak zorundadır. Evin düzenini sağlama, evle, ev işleriyle ilgilenme, çocuğuyla, eşiyle ilgilenme kadının sorumluluğudur.

Kadınlığın Getirdiği Üstünlükler: Kadının çok yönlü, ince, ayrıntılı düşünebilmesi onun üstünlüğüdür. Ayrıca orta ve yaşlı yaş kategorisindeki evli kadınlar, kadının doğurgan ve anne olmasından dolayı erkekten üstün olduğunu belirtmiştir.

Erkek Olmak, Erkeklik: Daha özgür, rahat, cesaretli, pratik, fiziksel olarak güçlü ve kuvvetli, otorite sahibi, daha üstün olmak ve ailesine bakan, evine ekmeğini getiren demektir.

Erkekliğin getirdiği sorumluluklar: Erkeğin maddi sorumluluğu kadına göre daha fazladır. Erkek para kazanmak, evini geçindirmek, ekonomik gücü devam ettirmek durumundadır. Orta ve yaşlı yaş kategorisindeki bekâr kadınlar erkeğin maddi sorumluluğuna ek olarak askerlik yapma sorumluluğunun olduğunu da vurgulamıştır.

Erkekliğin Getirdiği Üstünlükler: Erkeğin fiziksel olarak kadından daha güçlü ve kuvvetli olması, olaylara daha sade bakması ve bundan dolayı daha pratik olması onun üstünlüğüdür.

Toplumsal Cinsiyete Bakış: Toplumsal cinsiyet olmamalı, birtakım davranış biçimleri kadına ve erkeğe göre değişmemelidir. Her iki cinsiyet de her şeyi yapabilir. Kadının yaptığını erkek, erkeğin yaptığını da kadın yapabilir.

K4: “Her şeyi iki cinsiyet de yapabilir. Mesela boks, mesela güreş. Erkekler yapıyordu, şimdi kadınlar da yapıyor.”

K8: “Bence bir kadın üniversite okudum ama ben ev kadını olmak istiyorum, çocuklarımı büyütmek istiyorum diyebilir. Bu eleştirilecek bir şey değil. Kadın onu istiyor, yapsın. Ama kadın gidip ben başbakan olacağım, milletvekili olacağım, siyasete atılacağım diyorsa onu da yapsın. İtfaiyeci olacağım diyorsa onu da yapsın. Ama bunu yukardan (aile, hükümet, yasa, toplumun genel kanaati) belirlemeyelim.”

Aile İçerisinde Cinsiyete Dayalı Roller: Aile içerisinde cinsiyete dayalı roller farklılık göstermektedir. Kadının sahip olduğu roller erkeğin sahip olduğu rollerden daha fazladır.

K2: “Bir bedende ikisinin de içinde bir sürü insan var ama erkekler tek insanı oynuyor, kadın yediden yetmişe tüm insanları oynayabiliyor.”

K3: “Anne hamile kaldığı anda anne olur ama baba çocuk kucağına verildiği anda belki de aylar sonrasında baba olur. Dolayısıyla kadının olaylara geçişi de biraz daha hızlı.”

Kadın eviyle, evinin işleriyle (mekan temizliği, yemek vs.), eşiyle, çocuklarıyla ilgilenen, çocuklarına iyi bir rol model olan, hem kendi hayatını hem de onların hayatını çekip çeviren, onların hayatını kolaylaştırandır. Aile içerisinde erkeğin maddi rolü yüksektir, erkeğin en büyük sorumluluğu ekonomik kazancı sağlayabilmektir. Erkek otorite olan, idare eden, koruyan kollayandır. Aile içerisinde daha eşitlikçi, daha paylaşımcı, daha dengeli bir rol dağılımının olması gerekmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Aile İçerisinde Cinsiyete Dayalı Roller

Evli Genç Çalışmayan	Kadın daha toparlayıcıdır, kadın aileyi toparlar, aile huzurunu sağlar. Kadın çocuklarıyla, çocuklarının her şeyiyle daha fazla ilgilenir. Kadın eviyle ilgilenendir. Kadının aile içerisindeki rolleri erkeğinkinden daha fazladır. Erkek eve bakan kişidir, evin ekonomik sorumluluğu erkektedir. Bana göre roller paylaşılmalı, eşit olarak dağılmalıdır.
Bekâr Genç Çalışmayan	Kadın çocuklarıyla ilgilenen, evinin işlerini yapan (temizlik, yemek vs.), erkeğe hizmet edendir. Kadının çok daha fazla rolü vardır. “Bir bedende ikisinin de içinde bir sürü insan var, ama erkekler tek insanı oynuyor, kadın yediden yetmişe tüm insanları oynayabiliyor.” Erkek çocuklarıyla, eşiyle ilgilenir. Parasal anlamda sadece erkeğin sorumluluk sahibi olması gerekmiyor, yani kadın da bu konuda sorumluluk sahibi olabilir. Aile içerisindeki bu roller bence daha eşitlikçi dağılmalıdır. İkisi de çocuklarıyla eşit bir şekilde ilgilenmelidir.
Bekâr Genç Çalışan	Kadının rolleri daha çoktur. “Anne hamile kaldığı anda anne olur ama baba çocuk kucağına verildiği anda belki de aylar sonrasında baba olur. Dolayısıyla kadının olaylara geçişi de biraz daha hızlı.” Kadın bir şekilde farklı kimlikleri üst üste giyme rolüne sahiptir. Kadın eviyle, evinin işleriyle (temizlik, yemek vs.), çocuklarıyla, eşiyle ilgilenen, hem kendi hayatını hem de onların hayatını çekip çeviren, onların hayatını kolaylaştırandır. Aile içerisinde erkeğin en

	<p>büyük sorumluluğu ekonomik kazancı sağlayabilmektir. Erkek otorite olandır, idare edendir.</p> <p>İster çalışsın, ister çalışmasın kadının sırtına bu kadar yük yüklenmesinin yanlış olduğunu düşünüyorum. Bana göre roller, sorumluluklar paylaşılmalıdır. Erkek de çocuğuyla, eşiyle, eviyle ilgilenebilir. Yani aile içerisindeki roller daha eşitlikçi olmalıdır.</p>
Orta Evli Çalışmayan	<p>Aile içerisinde erkeğin maddi rolü çok yüksektir, evin ekonomik sorumluluğu ona aittir. Karar mekanizmasında aile içerisinde erkeğin rolü biraz daha fazladır. Erkeğin baba olarak da sorumlulukları vardır, çocuklarına iyi bir rol model olması gerekir. Kadının çok rolü vardır. Kadın evi çekip çeviren, evinin işleriyle (temizlik, yemek vs.), çocuklarıyla, eşiyle ilgilenen, çocuklarına iyi bir rol model olandır.</p> <p>Bence erkek eşine yardımcı olmalı, çocuklarıyla ilgilenmelidir. Mevcut durumda kadın çocuklarıyla daha çok ilgileniyor. Bu roller paylaşılmalı, daha eşit dağılmalıdır.</p>
Orta Evli Çalışan	<p>Evle ilgili düzen ve temel ihtiyaçlar; yiyecek vb. hazırlanma her iki cinsiyetin de rollerindedir.</p> <p>Ekonomik katkı ve çocukların yetiştirilmesi konuları da bence herkesin yetenekleri ve arzuları çerçevesinde her ailenin kendi işbölümü olmalı. Katı olmayan ve zaman zaman değişebilen bu işbölümü aile fertlerinin birbirini daha iyi anlamasını sağlayabilir. Ekonomik olarak ise kadının da erkeğinde katkı koyması bence önemli ve gerekli diye düşünüyorum. Bu aynı zamanda kadını güçlendiren bir durum.</p>
Orta Bekâr Çalışan	<p>Aile içerisinde kadın eviyle, evinin işleriyle (yemek, temizlik vs.), çocuklarıyla ilgilenen, erkeğe hizmet eden kişidir. Erkeğin rolü ailesiyle, çocuklarıyla, kardeşleriyle ilgilenmek, sorumluluklarını yerine getirmektir. Erkeğin aile içerisindeki rolü, evin düzenini sağlamak, teknik işleri halletmektir.</p> <p>Bana göre daha eşitlikçi, daha paylaşımcı, daha dengeli bir rol dağılımının olması gerekir. Her konuda her iki cinsiyete karşı eşit dağılımlı olması gerekiyor.</p>
Yaşlı Evli Çalışmayan	<p>Kadın eviyle, ev işleriyle ilgilenir (temizlik, yemek vs.), hizmet eder, çocuklarıyla, eşiyle ilgilenir. Erkek evin geçimini sağlamaktadır.</p> <p>Aile içerisinde daha eşit rollerin olması gerekmektedir.</p>

Yaşlı Bekâr Çalışan	Kadın evle, evin işleriyle (mekanın temizliği, yemek vs.) ilgilenir. Evin ekonomik sorumluluğu, evin idaresi erkeğin işidir. Erkek evde otoritedir, karar mekanizmasında daha üstündür. Erkek aileyi dışarıya karşı kolları, korur. Kadının daha çok rolü var. Tam eşit olmasa bile daha eşitlikçi bir rol dağılımının olması gerekir. Biraz daha yardımlaşmaya, iş bölümüne dayalı bir rol dağılımı olmalıdır.
Yaşlı Evli Çalışan	Kadın aile ilişkilerinde daha toparlayıcı, onları destekleyicidir. Kadın sürekli hizmet edendir, evinin işleriyle ilgilenendir (temizlik, yemek, çamaşır, ütü, bulaşık). Erkek ailesinin geçimini idame ettiren, o evin yükünü taşıyan, karar mekanizmasında daha üstün olan, otorite olandır. Bence bütün aile üyelerinin fikirleri alınmalı, roller bölüşülmeli ve ona göre hareket edilmelidir. Daha eşitlikçi bir yapı olmalıdır.
Yaşlı Bekâr Çalışmayan	Aile içerisinde erkeğin de kadının da kendine ait rollerini bilmesi gerekir. Kadın da erkek de birbirlerine saygılı olmalı, birbirleri üzerinde üstünlük kurmaya çalışmamalıdır. Her şeyden önce her ikisinin de çocuklarıyla ilgilenmesi gerekmektedir.

Kadınlık ve Erkeklik Algısını Yaratan Etmenler; Kadınlik ve erkeklik algısı toplum tarafından yaratılmakta ve ayrıca bu algının yaratılmasında kültürün, dinin ve siyasetin etkisi bulunmaktadır.

Ebeveynler Tarafından Çocuklara Erkeklikle İlgili Yapılan Aktarımlar: Ebeveynler tarafından çocuklara erkeklikle ilgili olarak erkeğin kadından daha üstün, daha ön planda, daha özgür, daha rahat olduğu düşüncesi aktarılmaktadır. Burada özellikle erkeğin kadından üstün olduğu kabulünün varlığı dile getirilmiştir. Görüşme yapılan yaşlı kategorisindeki kadınlar, bunlara ek olarak kadının erkeğe hizmet etmesi gerektiği düşüncesinin ebeveynler tarafından aktarıldığını vurgulamıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Ebeveynler Tarafından Çocuklara Erkeklikle İlgili Yapılan Aktarımlar

Genç Evli Çalışmayan	“O erkek, o yapabilir” gibi ifadelerle erkeklerin kadınlardan üstün olduğu, erkeğin lider olduğu fikri aktarılmaktadır.
Genç Bekâr Çalışmayan	Erkeğin kadından daha özgür, daha rahat, önde olduğu, daha üstün olduğu düşüncesi aktarılıyor.
Genç Bekâr Çalışan	Erkeğin güçlü olduğu, daha üstün olduğu, daha ön planda olduğu düşüncesi aktarılmaktadır.

Orta Evli Çalışmayan	“O erkektir, o yapar” algısı, erkeğin kadından daha önde olduğu, daha üstün olduğu fikri çocuklara aktarılmaktadır.
Orta Evli Çalışan	Erkeğin daha üstün olduğu (“kız gibi ağlama”), “sen erkeksin, erkekler ağlamaz” gibi düşünceler aktarılmaktadır.
Orta Bekâr Çalışan	Erkeğin daha üstün, daha rahat, daha serbest olduğu aktarılıyor.
Yaşlı Evli Çalışmayan	Erkeğin daha üstün olduğu, kadınların erkeklere hizmet etmesi gerektiği gibi düşünceler aktarılmaktadır.
Yaşlı Bekâr Çalışan	Erkeğe hizmet edilmesi gerektiği, erkeğin daha önde olduğu, daha üstün olduğu düşüncesi aktarılıyor.
Yaşlı Evli Çalışan	Erkeğin kadından üstün olduğu, erkeğe hizmet edilmesi gerektiği, erkeğin ağlamayan, güçlü duran olduğu aktarılmaktadır.
Yaşlı Bekâr Çalışmayan	Erkeklik ile ilgili olarak, erkeklerin kadınlardan daha üstün olduğu ve erkeklerin çok daha değerli olduğu fikri aktarılmaktadır. Erkek koruyan ve aileyi ayakta tutacak olan olarak algılanmaktadır.

Erkeğin-Kadının Sevgilisinin Olmasına Bakış: Erkeğin sevgilisinin olmasıyla kadının sevgilisinin olması arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Fakat bu konuda toplum tarafından yaratılan bir fark vardır.

Kadınların Okumasına ve Çalışmasına Bakış: Kadınların kendi ayakları üzerinde durabilmesi, başkalarına bağımlı olmaması, ekonomik özgürlüğünü elinde bulundurması, söz hakkının olması, çocuklarına iyi bir rol model olabilmesi, gelecek nesilleri daha bilgili ve bilinçli yetiştirebilmesi için okuması ve çalışması gerekmektedir.

K10: “Cahil bir anne olmamak için, iyi bir eş olmak için, iyi bir ev kadını olmak için ve aynı zamanda gelecek nesilleri iyi yetiştirebilmek için kadın okumalıdır.”

Mesleklerin Cinsiyet Temelli Sınıflandırılması ve Tanımlanması: Toplumda kadın mesleği-erkek mesleği diye tanımlamalar bulunmaktadır. Meslekler cinsiyete göre değişmemektedir. Günümüzde kadının yaptığı bir işi erkek yapabilir, erkeğin yaptığı bir işi de kadın yapabilir. Orta yaş-çalışan kategorisinde bulunan kadınlar mesleklerin cinsiyetten ziyade kişiye, kişilerin yeteneklerine göre değiştiğini vurgulamıştır.

Hegemonik Erkeklik: Erkekler, kadınlar üzerinde iktidar sahibidir. Hegemonik bir erkeklik söz konusudur. Günümüzde kadın bunu yıkmak adına erkekleşmeye başlamıştır.

Erkeğin Ekonomik Gücü: Erkeğin maddi gücü elinde bulundurması erkeği kadından daha üstün kılmakta ve erkeğin karar mekanizmasında daha güçlü olmasını sağlamaktadır. Bu

durumda kadın erkeğe bağımlı hale gelmekte, fikirlerini dile getirememekte, erkek tarafından kısıtlanmakta ve ezilmektedir.

Kadının Özgürlüğü: Çalışma, kendini ifade etme, karar verme, seçme, fırsatları kullanma açısından kadınlar kendilerini rahat hissetmektedir. Görüşme yapılan çalışan kategorisindeki kadınlar giyinme konusunda sözel olmasa da çalıştıkları çalışma ortamından dolayı sözel olmayan uyarı almaktadırlar.

Sünnete ve genç kızlığa bakış: Dinen olması gerektiği için ve erkeklığe geçiş olarak görüldüğü için sünnete önem verilmektedir. Sünnete ve sünnet düğünlerine bu kadar önem verilmesinin abartılı bir durum olduğu ve bu durumun kadın ve erkek arasındaki dengeyi etkilediği görüşülen tüm kadınlar tarafından vurgulanmıştır. Regl olan bir genç kız bundan dolayı utanmamalıdır, bu normal bir durumdur.

Kadınların “erkek gibi, erkek Fatma” gibi ifadelerle yüceltilmesi/tanımlanmasına bakış: Kadınların “erkek gibi, erkek Fatma” gibi ifadelerle tanımlanması, yüceltilmesi aslında bir yüceltme değildir. Bu tarz tanımlamaların yanlış olduğu düşünülmekte ve bu şekilde övülmek kadınlar tarafından hoş karşılanmamaktadır. Bu tür tanımlamalarla erkek kadından üstün kılınmaktadır. Birtakım meziyetler cinsiyetlere yüklenmemelidir. Kadın bir şeyi iyi bir şekilde yaptığında, erkek kadından daha üstünmüş gibi erkeğe benzetilmemeli, bu şekilde yüceltilmemelidir. Kadının, kadın gibi adlandırılması gerekmektedir.

K2: “Profesyonellik, erkeklik demek değildir.”

K9: “Araba da kullanıyorsa, bisiklet de sürüyorsa, futbol da oynuyorsa kadına kadın gibi değer verilmeli, kadın gibi görülmelidir.

Geleneksel Erkek İmgesinin Dönüşümü: Görüşülmüş olan bekâr kadınlar birtakım iyileşmeler yaşanmış olmasına rağmen, toplumdaki geleneksel erkek imgesinin dönüşmediğini, evli kadınlar ise geleneksel erkek imgesinin dönüştüğünü düşünmektedir.

Yaşlanan Erkeğin Erkeklik Rollerinin Değişimi ve Yaşanan Farklılıklar: Yaşlanan erkeğin erkeklik rolleri değişmektedir. Fiziksel ve psikolojik olarak değişim yaşanabilmektedir. Yaşlanan erkek ılımlaşabilmekte, daha anlayışlı, daha duygusal, daha eşitlikçi olabilmekte, empati yapabilmekte, daha arkadaşça davranabilmektedir. Bu değişimler olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilmektedir, mesela erkek yaşlandığında daha agresif de olabilmektedir. Evli ve orta yaş kategorisinde bulunan kadınlar yaşlanan erkekte erkeklik rollerinin değişmediğini düşünmektedir.

Modern Erkeklığe Bakış ve Modern Erkeğin Cinsiyet Eşitsizliğine Bakışı: Modern erkek kadın ve erkeği eşit olarak görmektedir. Daha ılımlıdır ve daha mantıklı düşünür.

Toplumda Kadın ve Erkekte Yaşanan Dönüşüm: Toplumda kadında ve erkekte bir dönüşüm görülmektedir. Düşüncelerde değişiklik yaşanmıştır. Erkek daha eşitlikçi, daha

mantıklı düşünmektedir. Çalışma hayatında kadının da yerinin olduğu kabul edilmekte ve daha paylaşımcı, daha eşitlikçi bir yapı bulunmaktadır.

Bir Sonraki Nesilde Oluşacak Kadın-Erkek Algısı: Bir sonraki nesilde değişiklikler farklılıklara saygılı, dayanışmanın daha fazla olduğu, daha uzlaşmacı, daha eşitlikçi bir kadın-erkek algısının oluşacağı öngörülmektedir..

K8: “Farklılıkların törpülenmesi değil, birbirini tamamlama olgusunun daha çok önemseneceğini düşünüyorum.”

SONUÇ

Kadın ve erkek arasında cinsiyetten kaynaklanan birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Fakat bu farklılıkların bir arada olması aynı zamanda toplumda bir dengenin oluşmasını sağlamaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet farklılıklarının toplumsal denge, düzen ve uyuma katkıda bulunduğu noktasında yapısal işlevselci kuramla ilişkilendirilebilir. Kuram kadınlar ve erkekler arasındaki iş bölümünün biyolojik bir temeli olduğunu ve kadınların ve erkeklerin biyolojik bakımdan kendilerine en uygun görevleri yerine getirdiklerini savunmaktadır. Kuramın en önemli temsilcilerinden Talcott Parsons, toplumsal cinsiyet farklılıklarının bir kısmını muhafaza etmenin toplumun bütünleşmesine katkı sağlayacağını ifade etmektedir.

Erkekler, fiziksel olarak kadınlardan daha güçlü, kuvvetli ve dayanıklı olmalarına rağmen, duygusal olarak kadınlardan daha güçsüz ve dayanaksızdırlar. Sıkıntılara göğüs germe, zorlukları, üzüntüleri aşma konusunda kadın erkeğe göre daha güçlüdür. Erkeğin, fiziksel olarak kadından daha güçlü ve kuvvetli olması, olaylara daha sade bakabilmesi ve pratik olması kadından daha üstün algılanmasına neden olmaktadır. Kadının ise, çok yönlü, ince, ayrıntılı düşünme yeteneği ve doğurgan yapısı nedeniyle erkekten daha üstün görülmesine etki etmektedir. Kadınların mücadelesi erkeklere oranla daha fazladır ve kadınlar birçok şeyi aynı anda düşünüp, yürütebilme becerisine sahiptir. Bu yüzden kadın ve erkek aynı işi yaptığında *sonuç* farklı değerlendirilmektedir.

Aile içerisinde cinsiyete dayalı roller farklılık göstermekle birlikte, günümüzde kadının sahip olduğu roller ve sorumluluklar, erkeğin sahip olduğu rollerden ve sorumluluklardan daha fazladır. Kadın eviyle, evinin işleriyle, eşiyle, çocuklarıyla ilgilenen, çocuklarına iyi bir rol model olan, hem kendi hayatını hem de onların hayatını çekip çeviren, onların hayatını kolaylaştırandır. Diğer yandan aile içerisinde erkeğin maddi rolü ve sorumluluğu daha yüksektir. Ekonomik kazancı sağlamak erkeğin en büyük sorumluluğu bunun yanısıra da askerlik vazifesi görülmektedir. Yapısal işlevselci kuram içerisinde kadının evin idaresi ve çocukla ilgili sorumlulukları yüklenmesine karşın, erkeğin dış dünya ve emek gücüyle birleşerek, diğer önemli rolleri gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Toplum, erkeği emek gücü için

donanımlı bir biçimde yetiştirirken, kızı da anneliğe hazırlamaktadır. Bu yönüyle mevcut durum yapısal işlevselci kuramla bağdaştırılabilir. Aile içerisinde daha eşitlikçi, daha paylaşımcı, daha dengeli bir rol dağılımının olması gerekmektedir. Parsons'ın, ailenin bir birim gibi işlev görmesi için eşler arasında görev paylaşımının olması gerektiğini vurgulaması bu durumu desteklemektedir.

Ebeveynler tarafından çocuklara erkeklikle ilgili olarak erkeğin kadından daha üstün, daha ön planda, daha özgür ve daha rahat olduğu düşüncesi aktarılmaktadır. Burada özellikle erkeğin kadından üstün olduğu kabulünün varlığı dile getirilmiştir. Görüşme yapılan yaşlı kategorisindeki kadınlar bunlara ek olarak kadının erkeğe hizmet etmesi gerektiği düşüncesinin de ebeveynler tarafından aktarıldığını vurgulamıştır. Toplumsal cinsiyet anlayışının uzun süre devam etmesi çeşitli toplumsal sorunların oluşmasını ya da var olanların artmasını kaçınılmaz kılacaktır. Örneğin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin neden olduğu başlıca olgulardan biri kadına yönelik şiddettir (Gökkaya, 2009). Trabzon ilinde aile içi şiddet konusunu araştıran Aydemir ve Demircioğlu, hem kendi ailesinde hem de yeni ailesinde (evlilik sonrası) şiddet gören kadınların oranının yüksekliğini ortaya koyuyor (2016). Trabzon ilinde toplumsal cinsiyet ve şiddet ilişkisi bağlamında yapılacak araştırmalar konunun anlaşılabilirliği bakımından önem arz etmektedir.

Toplumda kadın mesleği-erkek mesleği diye tanımlamalar bulunmaktadır. Fakat meslekler cinsiyete göre değişmemektedir. Günümüzde kadının yaptığı her işi erkek, erkeğin yaptığı her işi de kadın yapabilir. Orta yaş-çalışan kategorisinde bulunan kadınlar mesleklerin cinsiyetten ziyade kişiye, kişilerin yeteneklerine göre değiştiğini vurgulamıştır. Kadınların kendi ayakları üzerinde durabilmesi, başkalarına bağımlı olmaması, ekonomik özgürlüğünü elinde bulundurması, söz hakkının olması, çocuklarına iyi bir rol model olabilmesi, gelecek nesilleri daha bilgili ve bilinçli yetiştirebilmesi için gerekmektedir. Bunun için de, etkili aile içi iletişim, çocuğun gelişimsel döneminin özellikleri ve çocuğa yaklaşım biçimleri, aile içi disiplin anlayışı ve kullanılan ödül - ceza metotları oldukça önemlidir (Aydemir, 2016).

Erkeğin maddi gücü elinde bulundurması, onu kadından daha üstün kılmakta ve erkeğin karar mekanizmasında daha etkin olmasını neden olmaktadır. Bu durumda kadın erkeğe bağımlı hale gelmekte, fikirlerini dile getirememekte, erkek tarafından daha çok kısıtlanmakta ve ezilmektedir. Bu durumda erkeğin, kadın üzerinde iktidar sahibi olduğu hegemonik erkeklik durumu söz konusu olmaktadır. Günümüzde kadın, bunu yıkmak amacıyla güçlenmeye çalışırken aynı zamanda erkekleşmeye başlamıştır.

Erkeğin sünnet ritüelinin dinen gerekli olmasından ve erkeklığe geçiş olarak kabul görmesinden dolayı toplumda sünnete önem verilmektedir. Sünnete verilen bu önem sünnet

düğünleriyle birlikte görünür hale gelmektedir. Bu durum kadın ve erkek arasındaki eşitliği sarsmaktadır. Toplumda kadınların “erkek gibi, erkek Fatma” gibi ifadelerle tanımlanması, erkeğin kadından üstün görüldüğünü göstermektedir..

Katılımcı bekâr kadınlar, birtakım iyileşmeler yaşanmış olmasına rağmen toplumdaki geleneksel erkek imgesinin dönüşmediğini, evli kadınlar ise tam tersini düşünmektedir. Toplumda ise hem kadın hem de erkek imgesinde bir dönüşüm olduğu görülmektedir. Erkek daha eşitlikçi, daha mantıklı düşünmektedir. Çalışma hayatında kadının da yerinin olduğu kabul edilmekte ve daha paylaşımcı, daha eşitlikçi bir yapı bulunmaktadır. Yaşlanan erkekte erkeklik rolleri değişmekte, fiziksel ve psikolojik olarak değişim yaşanabilmektedir. Yaşlanan erkek ılımlaşabilmekte, daha anlayışlı, daha duygusal, daha eşitlikçi olabilmekte, empati yapabilmekte, daha arkadaşça davranabilmektedir. Bu değişimler olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilmektedir, erkek yaşlandığında daha agresif de olabilmektedir. Modern erkeklik, kadın ve erkeği eşit olarak görmektedir. Modern erkek daha ılımlı olmakta ve daha mantıklı düşünmektedir. Gelecek nesillerde dayanışmanın daha fazla olduğu, daha uzlaşmacı, daha eşitlikçi bir kadın-erkek algısı oluşacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Aydemir L. (2016) "Tendency to Violence of Young People in their Adolescence Period and Precautions to be Taken", Journal of Social and Administrative Sciences, vol.3, no.4: 281-288.

Aydemir, L; Demircioğlu, E. (2017), “*Trabzon İli Ortahisar İlçesi 'nde Yerli Halkın Şiddet Algısı Ve Yaşanan Şiddet Gerçekliğine İlişkin Sosyolojik Bir Araştırma*”, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, (22): 139-160.

Başak, S. (2010). “Cinsiyet Rollerinin Farklılaşması ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği” Kamuda Sosyal Politika, Yıl 4, sayı 12, ss. 29-39.

Başak, S. (2013). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojiye Giriş içinde; Editörler: İhsan Çapcıoğlu ve Hayati Beşirli; Grafiker Yayınları.

Bayhan, V. (2013). “Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet”, Doğu Batı Düşünce Dergisi- Toplumsal Cinsiyet I, Sayı:63, Şubat 2013.

Giddens, A. (2012). Sosyoloji, Kırmızı Yayınları.

Gökkaya V. (2009). “Türkiye’de şiddetin kadın sağlığına etkileri”. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi;10 (2):167-179.

Levent, H. Y. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Gaziantep Örneği; Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

Serdaroğlu, U. (2008) “(Modernist) Bilimin Toplumsal Cinsiyet Eğitsizliklerinin İnşasındaki Rolü: ‘Bilim’e Feminist ve Postkolonyel Eleğtiriler”, Bilim ve Eleğtirisi, Cilt 5, Sayı 8, ss. 17-40.

Zeybekoğlu, Ö. (2009). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

Zeybekoğlu, Ö. (2010). “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türk Toplumunun Erkeklik Algısı”, ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, Sayı: 3 (1) Ocak 2010.

TEMSİLDE CİNSİYET EŞİTLİĞİNİ SAĞLAMAK ADINA POZİTİF AYRIMCILIK MEKANİZMASI OLARAK KOTA UYGULAMALARI

İnci ÇOBAN İNCE¹

ÖZET

Dünya parlamentolarına bakıldığında kadınların erkeklerle aynı oranda temsil edilmedikleri görülmektedir. Yasal bir engel olamamasına rağmen kadın parlamenter sayısı erkek parlamenter sayısına oranla oldukça azdır. Zira kadın parlamenter oranının %35 ve üzeri olduğu ülke sayısı 27'dir. Bu durum esas olarak tarihsel süreç içerisinde bir sorunsal olarak karşımıza çıkan kadın – erkek eşitliği meselesinin de bir sonucudur. İnsanlar arasındaki eşitlik meselesi pozitif hukukta çözülsede kadınların bazı hakları elde etmeleri zaman almıştır. Bunun en net örneklerinden birisi temsildir. Bu noktada kota uygulamaları temsilde adaleti sağlamak adına uygulanan en etkili pozitif ayrımcılık araçlarından birisidir. Zira uluslararası veriler incelendiğinde de kadın temsiline en yüksek olduğu ülkelerde kota uygulamalarının uygulandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Temsil, Pozitif Ayrımcılık, Kota, Eşitlik

QUOTA PRACTICES AS A POSITIVE DISCRIMINATION MECHANISM TO ENSURE GENDER EQUALITY IN REPRESENTATION

ABSTRACT

Looking at world parliaments, it is seen that women are not represented in the same way as men. Despite the fact that there is no legal obstacle, the number of female parliamentarians is considerably less than that of male parliamentarians. The number of countries where female parliamentarians 35% and above is only 27. This is also a result of the issue of male - female equality which is mainly confronted as a problematic in the historical process. Even though the issue of equality between people is solved in positive law, it took time for women to get some rights. One of the clearest examples is its representation. At this point, quota practices are one of the most effective means of positive discrimination applied to ensure justice in representation. When international data are analyzed, it is seen that quota applications are applied in the countries where the female representation is highest.

Keywords: Women, Representation, Positive Discrimination, Quota, Equality

---

¹ Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, inci.coban@deu.edu.tr

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu kadın – erkek eşitliği meselesinden hareketle kadın temsilinin dünya genelinde eksik kaldığını ve bu eksiliği gidermek amacıyla bir pozitif ayrımcılık mekanizması olarak kota uygulamalarının üstlenmiş olduğu rolü vurgulamaktır. Bu sayede amaçlanan dünya genelinde parlamentolardan alınan veriler doğrultusunda kadın temsilinin yüksek olduğu ülkelerde kadın parlamenter oranlarını incelemek ve kota uygulamalarını benimsemiş olan bu ülkelerde kadın parlamenter oranının yüksek olduğu gerçeğini ortaya koymaktır. Bu sayede kota uygulamasını benimsememiş ülkelerde kadınların eksik temsil edildikleri gerçeği de ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada kadın parlamenter oranı en yüksek olan ülkelerin genelinde uygulanan üç kota türü üzerinde durulmuştur.

Bu çalışma kota uygulamalarının kadın temsili noktasında önemine vurgu yapmaktadır ancak bu çalışmada ayrıntılı bir şekilde tartışılmayan bir nokta da öne çıkmaktadır. Şöyle ki kadın temsili noktasındaki esas mesele kadın – erkek eşitsizliği algısından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu algının aşılması pozitif ayrımcılık mekanizmalarının aşılmasını da beraberinde getirecektir. Önemli olan da budur. Zira salt yasal müdahalelerle kadınların parlamentolara çekilmesi amaca tam anlamıyla hizmet etmemektedir. Nicelikten daha önemlisi kadınların üstlenmiş olacakları karar mekanizmalarındaki yerlerdir.

1. CİNSİYET EŞİTLİĞİ MESELESİ

İnsanlar arasındaki eşitlik meselesi tarihsel süreç içerisinde düşünürler tarafından değerlendirilmiştir. Nitekim, Platon ve Aristoteles insanların doğuştan eşitsizliğine inanmışlar ve köleliği doğal bir kurum olarak görmüşlerdir (Göze, 2005, s. 42-43). Başka bir örnek olarak Rousseau kadınlar ile erkekler arasındaki eşitliğe inanmamaktadır. Sadece ergin erkekleri yurttaş olarak kabul eden Rousseau'ya göre eşitsizlik, cinsiyet farklılığından kaynaklanmasından ötürü doğaldır ve bu sayede kadın ile erkek farklı tutum ve davranışlar sergiler, farklı rolleri ve işlevleri üstlenir. Nitekim, Emile adlı eserinde “erkek aktif ve güçlü kadın ise pasif ve zayıf olmalıdır. (...) Kadın hoşça gitmek ve hükmedilmek için yaratıldığından, erkeği kıskırtmak yerine onun hoşuna gitmelidir. (...) Arzuları ve gereksinimleri bakımından erkeğe bağımlı olan kadın, itaat etmek için yaratılmıştır. (...) [Öyle ki her kadın] bir kocanın adaletsizlikleri ile haksız davranışlarına bile yakınmadan katlanabilmeyi öğrenmelidir küçük yaşta” diyerek görüşünü desteklemiştir (Ağaoğulları, 2013, s. 581). Öte yandan kadın – erkek arasındaki bu eşitsizlik üzerine kurulu anlayış, söz gelimi Roma Uygarlığı'nda da yansımaları bulmuş ve söz konusu uygarlıkta kız çocukları evlenene kadar babalarının egemenliği altında bulunurken, evlendikten sonra ise kocalarının egemenliği altına girmişlerdir. İnsan ilişkileri

açısından bakıldığında bu anlayış “cinsel hiyerarşi” anlayışının bir yansımasıdır (Şenel, 1996, s. 99). Dahası, 15. yüzyılda Avrupa’da yayılma gösteren şeytanla işbirliği yapan kadınların cadı olduğu inancı ile milyonlarca kadının yakılarak öldürüldüğü bilinmektedir. Bu durum kadının hukuki kimliği bir yana, insanlık niteliğinin bile inkarını göstermektedir (Mumcu, 1998, s.88).

Bütün insanların eşit oldukları inancının benimsenmesi ise 18. yüzyılda gerçekleşmeye başlamış ve bu anlayış Amerikan ve Fransız Devrimlerine kaynaklık etmiştir. Nitekim, modern eşitlik öğretisi ilk resmi ifadesini 1776 Virginia Anayasası’nın başına konmuş olan Haklar Bildirisinde (Bill Of Right) bulmuştur. Ardından 4 Temmuz 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi’nde de bütün insanların eşit yaratıldıkları belirtilmiştir. Fransız Devrimi sonrası 26 Ağustos 1789 tarihinde kabul edilen Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile dile getirilen doğal haklar öğretisi gereğince insanların doğuştan eşit olduklarına vurgu yapılmış ve insanları doğal, vazgeçilemez, devredilemez haklara sahip oldukları ilan edilmiştir (Öden, 2003, s. 68-70).

Günümüzde eşitlik ilkesi, özellikle Fransız Devrimi’nden sonra hemen hemen bütün ülkeler ve uluslararası insan hakları belgeleri tarafından anayasal bir hak olarak kabul edilmiştir. Nitekim, hazırlanan anayasalar ve uluslararası insan hakları belgeleri insanlar arasında ayırım yapılmasını yasaklayıcı hükümlere yer vermiştir. Dolayısıyla dünya genelinde, insanlar arasındaki eşitliğin daha kapsamlı bir şekilde korunmasına yönelik bir eğilimin olduğu görülmektedir (Öden, 2003, s. 13).

Özellikle 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nden bu yana bütün insanların, cinsiyet ayrımı olmaksızın, temel hak ve hürriyetlerden yararlanma noktasında eşit olduklarına vurgu yapılmışsa da, uluslararası ve ulusal insan hakları anlayışı temel kültürel yapılar bağlamında gelişmiş ve kadınların insan olmaktan kaynaklanan hakları erkeklerinki ile aynı hassasiyet çerçevesinde korunamamıştır (Acar, 1999, s. 46-47). Nitekim, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve uyguladıkları politikalar görece farklılık gösterse de, karar alma mekanizmalarında ve güç paylaşımında kadınların dezavantajlı konumu evrensel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Pişkinsüt, 1998, s. 187). Söz gelimi, seçme hakkı 19. yüzyılda sadece erkekler için söz konusu olmuş, kadınlara oy hakkının tanınması ise ancak 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiştir (İba, 2006, s. 3).

Öte yandan, genel olarak kadınlar özel alan ile ilişkilendirildikleri için kadınların hak ihlalleri de özel alan kapsamında değerlendirilmiş ve insan hakları düzenlemelerinin kapsamı dışında kalmıştır. Zira özgürlükleri kısıtlayıcı işkence, zulüm gibi kötü muamelelerin insan haklarının ihlalini oluşturduğu aşikârken, aynı muameleler aile içinde ya da evde gerçekleştiğinde sorgulanmamış ve özellikle aile hukuku ile ilgili yasal düzenlemeler yetersiz

kalmıştır (Acar, 1999, s. 48). Bu noktadan hareketle özellikle 1970’li yıllardan bu yana uluslararası alanda kadın - erkek eşitliğinin sağlanması noktasında belirgin bir duyarlılık geliştirildiği ve bu yönde adımlar atıldığı görülmektedir (Acar, 1999, s.48). Nitekim Birleşmiş Milletler, 1975-1985 yıllarını “Kadın On Yılı” ilan etmiştir. 1975 yılında da ilk uluslararası kadın konferansı Meksiko’da gerçekleşmiştir (İba, 2006, s. 6).

Kadın erkek eşitliğini sağlama noktasında önemli adımlardan bir tanesi de 18.12.1979 tarihinde kabul edilen, 03.09.1981 tarihinde yürürlüğe giren Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)’ dir. Birleşmiş Milletler nezdinde kabul edilmiş bir sözleşme olan CEDAW, gerek içerdiği geniş kadın hakkı düzenlemeleri, gerek devlete kadınlara yönelik geçici ve özel önlemler alma yükümlülüğü yüklemesi, gerekse denetim mekanizması ve bireysel başvuru yollarını açık tutması nedeniyle kadın haklarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Zira, CEDAW öncesi belgeler ya kadınlara vurgu yapmadan insan haklarının herkes için gerçekleşmesini öngören genel ve soyut ya da kadınlar için, söz gelimi, siyasal haklar, evli kadınların hakları gibi belirli konulardaki hakları düzenleyen dar kapsamlı metinlerdir. CEDAW’ ı bu noktada öne çıkaran ise, meseleyi çok yönlü ve çok boyutlu bir şekilde ele alan bir metin olmasıdır (Acar, 1998, s. 26-27).

Bu gelişmelere paralel olarak, 1993 Viyana Konferansı ile benimsenen “kadın hakları insan haklarıdır” anlayışı çerçevesinde cinsiyete dayalı olarak yapılan bütün insan hakkı ihlallerinin esas olarak insan hakkı ihlali olduğu açığa çıkarılmış ve sadece devletten kaynaklanan ihlallere vurgu yapılmamış özel kişilerden kaynaklanan ihlaller de, söylem düzeyinde de olsa, öne çıkarılmıştır. Günümüz açısından gelinen noktada kadınların insan hakları, insan haklarının ayrılmaz ve parçalanamaz bir ögesi olarak kabul edilmektedir (Acar, 1999, s. 48-49). Zira, kanun önünde eşitlik ya da ayrımcılık yasağı İspanya, Avusturya, Hollanda, Hindistan gibi ülkelerin anayasalarında garanti altına alınmıştır. Dahası, kadınlarla erkeklerin eşit haklara sahip olduğuna ilişkin hükümler ise, başta Almanya olmak üzere, İsviçre, İsveç, İtalya, Fransa, Yunanistan, Portekiz, Finlandiya, Rusya, Güney Afrika gibi ülkelerin anayasalarına girmiştir (Sezer, 2009, s. 130-132). Türk Anayasasına bakıldığında da, anayasanın 10. Maddesi herkesin eşit olduğu görüşüne vurgu yapmakta ve kadınlar ile erkeklerin eşit haklara sahip olduğunu belirtmektedir.

2. CİNSİYET EŞİTLİĞİ NOKTASINDA BİR SORUNSAK OLARAK TEMSİLDE ADALET

Kadın erkek eşitliği noktasında atılan adımlar doğrultusunda kadın erkek eşitliğinin hukuksal bir alt yapıya kavuştuğu söylenebilir. Süreç içerisinde kadınlar açısından oldukça önemli adımlar atılmasına ve dolayısıyla yasal bir engel olmamasına rağmen siyasette kadın

görünürlüğü aynı doğrultuda şekillenmemektedir. Gerek uluslararası alanda atılan adımlar gerekse ulusal mevzuatlarda yapılan düzenlemeler kadınların parlamentolarda önemli ölçüde yer almasını sağlayamamıştır. Genel olarak “erkek işi” olarak nitelendirilen siyasi alanda erkek egemenliği mevcutken, kadınlar özel alanla sınırlı kalmaktadır. Bu durum temsilde adalet meselesini gündeme taşımakta ve temsilde adalet bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim dünya genelinde kadın temsili oranları bu durumu destekler niteliktedir. IPU (Inter-Parliamentary Union) verilerine göre dünya genelinde 193 ülke içinde kadınların Tek meclis / alt meclislerde %35 ve üzerinde bir oranla temsil edildiği ülke sayısı sadece 27’dir.

Sıra	Ülke				
		Seçimler	Koltuk Sayısı (Şuanda Mevcut Sayı)	Kadın	%
1	Ruanda	16.09.2013	80	49	%61.3
2	Bolivya	12.10.2014	130	69	%53.1
3	Küba	03.02.2013	612	299	%48.9
4	İzlanda	29.10.2016	63	30	%47.6
5	Nikaragua	06.11.2016	92	42	%45.7
6	İsveç	14.09.2014	349	152	%43.6
7	Senegal	01.07.2012	150	64	%42.7
8	Meksika	07.06.2015	500	213	%42.6
9	Finlandiya	19.04.2015	200	84	%42.0
10	Güney Afrika	07.05.2014	400	166	%41.5
11	Namibya	29.11.2014	104	43	%41.3
12	Mozambik	15.10.2014	250	99	%39.6
13	Norveç	09.09.2013	169	67	%39.6
14	İspanya	26.06.2016	350	137	%39.1
15	Arjantin	25.10.2015	257	100	%38.9
16	Etiyopya	24.05.2015	547	212	%38.8
17	Doğu Timor	07.07.2012	65	25	%38.5

18	Angola	31.08.2012	220	84	%38.2
19	Belçika	25.05.2014	150	57	%38.0
20	Ekvador	19.02.2017	137	52	%38.0
21	Denimarka	18.06.2015	179	67	%37.4
22	Almanya	22.09.2013	630	233	%37.0
23	Slovenya	13.07.2014	90	33	%36.7
24	Burundi	29.06.2015	121	44	%36.4
25	Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti	25.10.2015	393	143	%36.4
26	Hollanda	15.03.2017	150	54	%36.0
27	Kosta Rika	02.02.2014	57	20	%35.1

Kaynak: <http://www.ipu.org/english/home.htm>

IPU verilerinden hareketle tek meclislerde ve senatolarda yer alan kadın oranlarına bakıldığında her iki mecliste de kadın parlamenter sayının erkeklere oranla oldukça düşük kaldığı görülmektedir. Her iki meclis birlikte değerlendirildiğinde kadınların parlamentolarda yer bulma oranının ise %23.3 olduğu görülmektedir.

Tek Meclis / Alt Meclis	
Toplam Milletvekili	39'179
Erkekler	30'017
Kadınlar	9'162
Kadınların Yüzdesi	%23.4

Üst Meclis / Senato	
Toplam Milletvekili	6'931
Erkekler	5'347
Kadınlar	1'584
Kadınların Yüzdesi	%22.9

TOPLAM	
Toplam Milletvekili	46'110
Erkekler	35'364
Kadınlar	10'746
Kadınların yüzdesi	%23.3

3. SİYASETTE CİNSİYET EŞİTLİĞİNİ SAĞLAMAK ADINA YENİ BİR ÇÖZÜM: POZİTİF AYRIMCILIK / KOTA UYGULAMALARI

Geleneksel normatif eşitlik ilkesinin eksikleri dolayısıyla toplumda ortaya çıkan fiili adaletsizlikleri gidermek üzere geliştirilen çağdaş bir yaklaşım olan pozitif ayrımcılık, hukuk normlarının toplum yaşamına pratik yansımalarını göz önünde bulundurarak, fiili eşitsizlik durumlarının ortadan kaldırılmasını ya da en azından azaltılmasını amaçlar. Nitekim pozitif ayrımcılık, bu amacı gerçekleştirmek adına da devlete anayasa düzeyinde yükümlülükler yüklenmesini öngörür. Bu sayede, devlet toplum içine var olan olumsuz durumların giderilmesi adına aktif bir rol üstlenmekte ve toplumda adaleti sağlamaya yönelik bir işleve sahip olmaktadır (İba, 2006, s.5). Kadınlar için pozitif ayrımcılık ise, kadınlar lehine birtakım politikalar üretmektir. Özellikle de kadınların siyasal yaşama katılımını sağlamaya yönelik olarak atılacak pozitif ayrımcılık adımları kadınları siyasal yaşamda niceliksel olarak görünür kılmakta önem taşımaktadır. Zira dünya genelinde parlamentolara bakıldığında kadınların dezavantajlı konumu oldukça açıktır. Siyasal yaşamda kadınlar lehine pozitif ayrımcılık mekanizmasının yansıması özellikle kota uygulamalarıdır.

Kota uygulamaları kadınların en azından %30 - %40'lık bir kritik azınlık oluşturmasını sağlamayı amaçlamaktadır (Quotaprotect, parag. 8). Uygulanan kota politikalarının uzun vadedeki amacı ise temsil edilme oranı düşük olan kadınların konumunu geliştirerek kadınlar lehine bir kota politikasını gereksiz kılmaktır. Kota uygulaması kadınlar açısından bir ayrıcalık unsuru olmayıp, kadınların önündeki engellerin ve dezavantajların ortadan kaldırılmasına yönelik bir uygulamadır (Gören, 1999, s.381). Bu doğrultuda günümüzde farklı kota uygulamaları uygulanmakla birlikte esas olarak üç ana kota türü bulunmaktadır. Söz konusu kota türlerinden birincisi kadınlar için parlamentoda yer ayrılması (reserved seats), ikincisi yasal aday kotası (Legal candidate quotas) ve üçüncüsü siyasal parti (gönüllü) kotalarıdır (political party quotas - voluntary). Bu kota türlerinden birincisi yasal olarak kadınların sayısını düzenlerken, diğer ikisi kadınların aday listelerindeki payını düzenlemektedir (Quotaprotect, parag. 5-6).

Kadın temsil oranı en yüksek olan ülkeler ve uyguladıkları kota türleri aşağıda verilmiştir:

Sıra	Ülke	KOTA TÜRLERİ	
		Tek Meclis / Alt Meclis	Üst Meclis / Senato
1	Ruanda	Yasal Aday Kotası	Reserved Seats

2	Bolivya	Yasal Aday Kotası	Yasal Aday Kotası
3	Küba		
4	İzlanda	Gönüllü Siyasal Parti Kotası	
5	Nikaragua	Yasal Aday Kotası	
6	İsveç	Gönüllü Siyasal Parti Kotası	
7	Senegal	Yasal Aday Kotası	
8	Meksika	Yasal Aday Kotası	Yasal Aday Kotası
9	Finlandiya		
10	Güney Afrika	Gönüllü Siyasal Parti Kotası	
11	Namibya	Gönüllü Siyasal Parti Kotası	
12	Mozambik	Gönüllü Siyasal Parti Kotası	
13	Norveç	Gönüllü Siyasal Parti Kotası	
14	İspanya	Yasal Aday Kotası	Aday listelerinde her iki cins için dengeli bir dağılım olmalı.
15	Arjantin	Yasal Aday Kotası	Yasal Aday Kotası
16	Etiyopya	Gönüllü Siyasal Parti Kotası	
17	Doğu Timor		
18	Angola	Yasal Aday Kotası	
19	Belçika	Yasal Aday Kotası	Yasal Aday Kotası
20	Ekvador	Yasal Aday Kotası	
21	Danimarka	Kota Yok	
22	Almanya	Gönüllü Siyasal Parti Kotası	
23	Slovenya	Yasal Aday Kotası	
24	Burundi	Reserved Seats	Reserved Seats

25	Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti	Reserved Seats	
26	Hollanda	Gönüllü Siyasal Parti Kotası	
27	Kosta Rika	Yasal Aday Kotası	

Kaynak: <http://www.quotaproject.org/country/>

Yukarıdaki tabloda dünya üzerinde kadın parlamenter oranının en yüksek olduğu ülkeler ve uyguladıkları kota türleri belirtilmiştir. Kota türleri belirlenirken salt üzerinde durduğumuz üç kota türü esas alınmıştır. Bu noktadan hareketle kadın temsiline yüksek olduğu ülkelerin gerek yasal gerekse gönüllü olarak belirli bir kota türünü uyguladıkları görülmektedir. Dolayısıyla denilebilir ki söz konusu ülkelerde kadın temsiline yüksek oranda çıkması uyguladıkları kadın kotasının doğal bir sonucudur.

SONUÇ

Cinsiyet eşitliği noktasında şekillenen tartışmaların temeli Antik Yunan'a kadar götürülebilir. Tarihsel süreç içerisinde olumlu adımlar atılsa, önemli kırılma noktaları yaşansa ve bütün insanların eşit olduğu inancı pozitif hukuka taşınsa da, kadınların hak kullanımı noktasında erkeklerle aynı şansı yakalayamadıkları görülmektedir. Bu durumun en net yansımalarından birisi temsil noktasında karşımıza çıkmaktadır. Zira dünya genelinde kadınlar erkeklere oranla oldukça eksik temsil edilmekte, parlamentolarda kendilerine yer bulamamaktadırlar. Uluslararası veriler bu duruma kanıt oluşturacak niteliktedir. Bu durumu bertaraf etmek adına uygulanan en sonuç odaklı yöntem pozitif ayrımcılık uygulamalarının bir parçası olan kota uygulamalarıdır. Gerek yasal gerekse gönüllü olarak uygulanan kota uygulamaları neticesinde kadınların daha yüksek oranda bir temsil yüzdesine kavuştukları verilerle görülmektedir. Buradaki esas amaç kadınların siyasetin içine çekmek ve kota uygulamalarına gerek kalmaksızın kadınların siyasette bir aktör olarak yer almasını sağlamaktır. Nitekim genel olarak özel alanla özdeşleştirilen kadınların siyasete katılımının demokrasi ile de doğrudan ilişkili olduğu oldukça açıktır.

Kota uygulamaları neticesinde kadınlar parlamentolarda yer almaktadır ancak burada kadınları özel alanla özdeşleştiren algının aşılması en kilit meseledir. Dolayısıyla mesele sosyolojik boyutu ile de ele alınmalı ve analiz edilmelidir.

KAYNAKÇA

Acar, F. (1998). Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Yükümlülükler, Oya Çitçi (Ed.), *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı* içinde (s. 23-31), Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını.

Acar, F. (1999). Kadınların İnsan Haklarının Gerçekleştirilmesi ve Ayrımcılığın Önlenmesinde Uluslararası Standartlar, *Hukukta Kadın Sempozyumu* içinde (45-59), Ankara: Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.

Ağaoğulları, M. A., Jean- Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor, Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* içinde (569-596), İstanbul: İletişim Yayınları.

Gören, Z. (1999). "Kota Düzenlemelerinin Anayasaya Uygunluğu" Anayasa Yargısı Dergisi, 381-413. http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg16/zgoren.pdf

Göze, A. (2005). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul : Beta.

İba, Ş. (2006). Eşitlik ve Pozitif Ayrımcılık Kavramları Yönünden Dokuzuncu Anayasa Değişikliği, *Amme İdaresi Dergisi*, 39 (1), 1-15.

Mumcu, A. (1998). Türk Kadınının Hukuksal Kimliğini Kazanması Sorunu, *Farklı Cinslerin Eşitliği Sempozyumu 17-18 Mayıs Bildiriler Kitabı* içinde (81-96), İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Öden, M., Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003.

Pişkinsüt, S. (1998). Karar Alma Mekanizmalarında Eşitlik, *Farklı Cinslerin Eşitliği Sempozyumu 17-18 Mayıs Bildiriler Kitabı* içinde (187-193), İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Şenel, A. (1996). *İnsanlık Tarihi Boyunca İnsan Hakları Demokrasi İlişkisi*, İzmir : İzmir Barosu İnsan Hakları Hukuku ve Hukuk Araştırmaları Merkezi.

Dündar Sezer, T. (2009). Kadın Erkek Eşitliğine İlişkin Yaklaşımlar ve Türk Anayasa Mahkemesi, *İzmir Barosu Dergisi*, 120-192.

<http://www.ipu.org/english/home.htm>

<http://www.quotaproject.org/aboutQuotas.cfm>

ATILLA İLHAN'IN ŞİİR DİLİNDEKİ ANLAM YAPISININ ŞART CÜMLELERİ ÜZERİNDEN KURGULANIŞI

Mehmet Turgut BERBERCAN¹

ÖZET

Atilla İlhan'ın şiirlerinde şartlı cümlelere sıkça rastlanması, genel poetik anlam dairesi çerçevesinde çeşitli değerlendirmelerin yapılmasına fazlasıyla imkân sağlamaktadır. Özellikle dilbilimin semantik alanı içerisinde bir inceleme yapıldığında, Atilla İlhan'ın kendi şiir dilinin esas kurucu anlam yapısını oluşturmak üzere şartlı cümleleri kullandığı anlaşılmaktadır. Bu anlam yapısı irdelendiğinde, şiirdeki duygunun aktarımında yani okuyucuya yansıtılmasında, şairin etkileyiciliği sağlama ve içinde bulunduğu mevcut halden kaynaklanan psikolojik vaziyetini bildirme kaygısı belirlemektedir. Ayrıca bu durum, şairin şiirine kattığı şahsi özellikleri yansıtan ve şiir anlayışının temelini teşkil eden düşünceleri ortaya koyan özel bir yere sahiptir. Bu bildiride, Atilla İlhan'ın poetikası, anlama ve sözdizimine bağlı olarak şiirlerinde kullandığı şart cümleleri açısından incelenmiştir. Bu inceleme vasıtasıyla, Atilla İlhan'ın şiir kitaplarından seçilmiş çeşitli mısra örnekleri verilmiş; şiir dilinin önemli bir yanını teşkil eden ve içinde 1 adetten 12 adete kadar çıkabilen şartlı cümle yapıları bulunduran mısralara, “şart” kavramı dahilinde ve anlam özellikleri açısından bir ışık tutulmuştur. Sonuçta, Atilla İlhan'ın şiir dünyasındaki anlamın çoğu kez “şart”a bağlı bir algı düzleminde kurgulandığı ve bazı şiirlerinin tamamen şart cümlelerinin sıralanması vasıtasıyla gelişip akış kazandığı savı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atilla İlhan, Şiir dili, Anlam, Şart cümleleri.

THE CONDITIONAL CONSTRUCTION OF ATILLA ILHAN'S POETIC LANGUAGE IN TERMS OF SEMANTICS

ABSTRACT

Many conditional structures can be seen on the verses of Atilla İlhan's poems. In this context, relating view of his poetry provides an opportunity for surveying on its general poetical character. Especially, if an examination is made with the language of Atilla İlhan's poetry according to the field semantics of the linguistics, the conditional structures/clauses could be seen that these were used in the poem as organisers in order to establish the meaning structure. In this concept, conditional sentences were used frequently in the poetry to transfer the feelings

---

¹ Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, mtberbercan@gmail.com

to the reader via an impressive way and also this is the basic method for the poet to make the reader feel his psychological situation originating from his anxiety. Additionally, this concept is in the center point and has a special place in terms of reflecting personal features of the poet who integrated these features into his poems. In this paper, Atilla İlhan's poetry is examined from the point of conditional structures via a perspective on meaning and syntax. By this way, many examples of verses which includes conditional structures are presented and correspondingly a determination with respect to meaning features on the concept "condition" is provided about the conditional structures/clauses can be numerically seen in one poem from 1 piece to 12 pieces. In the end, as a conclusion, following conditional structures/clauses are used on a platform of perception in the poetical world of Atilla İlhan and this kind of poetical method, in a sense to make consecutive conditional clauses is for flowing of expression in the poem.

Keywords: Atilla İlhan, Poetical language, Meaning, Conditional structures/clauses

---

GİRİŞ: ATILLA İLHAN HAKKINDA

Atilla İlhan, 15 Haziran 1925'te doğmuş, 11 Ekim 2005 tarihinde vefat etmiştir. 1948'de çıkardığı ilk şiir kitabı *Duvar* ile edebî hayatta ses bulan şair, ömrü müddetince on üç şiir kitabı yazmıştır. İlhan, birçok türde ürün ortaya koyan bir edebiyatçı olmasına karşın daha ziyade şiirleriyle akılda kalmış, gençliğin zihninde yer kazanmıştır. Hem nesri hem de şiiriyle Türk dili ve edebiyatına önemli katkılar yapan şair, yaşadığı dönemin birçok edibine göre belirgin farklara sahip çok orijinal bir üslûba sahiptir. Üretken bir şair ve yazar olarak, Türk diline yaptığı hizmet asla inkâr edilemez. İlhan, şiirden şiire değişen farklı temaları, usta ve etkileyici bir aktarımla okuyucusuna sunmuş,² bu aktarımda kullandığı dil ile Türkçenin zengin söz varlığını eserlerine işlemiş ve geliştirdiği yeni cümle formlarıyla şiir diline kendine has özellikleri olan taze bir soluk kazandırmıştır.

Yetişme devrinde, ailesinden ve aile çevresinden aldığı ilk Türkçe bilgisi, kendisinde Türkçe sevgisinin ve dil zevkinin gelişmesini sağlamıştır. Yenilikçi, inkılapçı bir çizgide,³ yeni fikirler ve yorumlarla kendi edebî anlayışını ve felsefesini olgunluk seviyesine çıkararak İlhan, dikkat çekici olarak, geçmişten geleceğe bir köprü olarak uzanan dil müessesinin millî kültürün taşıyıcısı görevinde olduğu bilincinde bulunan bir şair, yazardı. Öyle ki dil, insan ve insanın ait olduğu millet için bir varlık sebebidir. Milli his, dil ile özdeşleşmiş ve bir olmuştur. İlhan,

---

² Atilla İlhan şiirlerinin genel olarak ele alınıp dil boyutuyla işlendiği bir tez olarak ayrıca bkz. Gözükaraoğlu, 2011.

³ Atilla İlhan'ın ideolojik bakışını inceleyen bir tez olarak ayrıca bkz. Kahraman, 2012.

verdiği mülâkatlarda sömürgeleikten kurtulmanın yolunu milli kimliğin oluşmasına ve dil bilincine bağlamış, Türkiye’deki bazı okullarda yapılan yabancı dille eğitimi eleştirmiştir. İlhan’ın ana dili için duyduğu hisleri, “Sen Beyaz Bir Kadınsın”da, Yunus Emre’yi zikretmesi dolayısıyla ilk bakışta anlamak mümkündür. Türk dilini edebî dil olarak en müttekâmil şekilde kullanmış ve Türk milli kültürünün edebiyat sahasındaki en büyük temsilcilerinden biri olan Yunus Emre, tabiatıyla İlhan’ın dilinde önemli bir milli sembol olmuştur:

...

boğazım kurumuş içim bir kalabalık
sıcacık mısralar okudumsa **Yunus’dan**
senin için okudum
geceyarıları

...

Kanuni’den Mimar Sinan’a, Bakî’den Pir Sultan’a, Namık Kemal ve Ziya Paşa’dan Tevfik Fikret ve Servet-i Fünun’a Türk tarihinin ve edebiyatının büyük şahsiyetleri, önemli hadiseleri; Türk milletine ait milli ifadeler İlhan’ın şiirlerinde yerini bulmuştur. “An Gelir”deki şu mısralar oldukça etkileyicidir:

...

evvel zaman içinde
kalbur saman ölür
kubbelerde uğuldar Bâkî
çeşmelerden akar Sinan
an gelir
-lâ ilâhe illallah-
Kanunî Süleyman ölür

...

Kendi dilini, edebiyatını, tarihini; kısacası Türk’ü bilen ve unutmayan İlhan, toplumcu bir anlayışla kaleme sarılan çoğu şairden farklı olarak tarihî kaynağa bağlanan bir algıya sahiptir. Bazı şiirlerinden anlaşıldığı şekilde, dil ve tarih bilinciyle hareket etmiştir. “Ferdâ”da, kendi ideolojisiyle birleştirilmiş bu bilincin bir hülâsası görülür:

...

avuçlarında mısralar ve Arap harfleriyle
“her uzvu girdab-ı havayiçle sarsılan
bir neslin oğlusun
bunu yad et zaman zaman

asrın unutmâ bârikâlar asr-ı feyizidir
her yıldırımında bir gece
bir gölge devrilir
bir ufk-u itilâ açılır yükselir hayat
yükselmeyen düşer
ya terakki ya inhitat”
nasıl mızrap uçlarıyla tel tel çizilir
sultan reşad gecesine tir leylim terelâ

...

1. ATILLA İLHAN'IN ŞİİR DİLİ VE ŞART CÜMLELERİ

Şiir dilinde kullanılan fiil yapıları ve sentaks değerlendirildiğinde, basit fiil cümlelerinin yoğun bir şekilde, sıkça kullanıldığı görülür. Öte yandan, kullanılan birleşik cümleler arasında en yoğun kullanılan cümle tipi “Şartlı Birleşik Cümle” tipidir. Diğer birleşik cümle tiplerinden “Ki’li Birleşik Cümle” ve “İç İçe Geçmiş Birleşik Cümle” yapıları daha az bir nispette karşımıza çıkmaktadır. Burada, metodolojik olarak, Attila İlhan’ın şiir kitapları (*Duvar, Bela Çiçeği, Yağmur Kaçağı, Ben Sana Mecburum, Ayrılık Sevdaya Dahil, Tutuklunun Günlüğü, Sisler Bulvarı*), “Şartlı Birleşik Cümle”ler açısından taranmış ve yapısal açıdan incelenmiş; şairin poetikası, anlama ve söz dizimine bağlı olarak şiirlerinde kullandığı şart cümleleri açısından yorumlanmıştır. Şiirlerinden seçilmiş çeşitli mısra örnekleri verilerek şiir dilinin önemli bir yanını teşkil eden ve içinde 1 adetten 12 adete kadar çıkabilen şartlı cümle yapıları bulunduran mısralar “şart” kavramı dahilinde anlam açısından kısaca işlenmiştir. Aşağıda, şiir dilindeki anlam yapısının söz konusu şart cümleleri üzerinden kurgulanışını doğrudan örnekleyen şiir parçaları sunulmuş, cümle içinde şart ifadesini oluşturan fiillere dikkat çekilmiştir:

I. 12 Şartlı Yapı Örneği:

...

duman beni **boğmasa** kör **etmese**
gözlerim kör **olmasa ölmesem**
seni **görsem** suçlu gözlerini **görsem**
yangın gecesinde kaybolduğunu
bir bıçak gibi savrulduğunu
başıma taş **yağmasa düşmesem**
gemiler ateş **almasa gitmese**

İstanbul **yanmasa** sen **yanmasan**

ben kendi kendimi yakacaktım

...

[*Yağmur Kaçağı* / Yangın Gecesi (35-36)]

II. 11 Şartlı Yapı Örneği:

...

gözlerimi **kapasam**

senin için bir mısra **tasarlasam**

bir renk **düşünsem**

başımı senin dizine koyduğumu uyuduğumu **düşünsem**

çocuğumuşum gibi saçlarımı okşadığımı

kocanmışım gibi yakama çiçek taktığımı

bir yağmur şehrin bütün seslerini **öldürse**

sen ve ben günün yirmi dört saatını **öldürsek**

boğazlasak

ellerin göğsüme girse avuçlayıp kalbimi **koparsa**

sımsıcak

ben senin kanına **girsem**

kalbine kurulup **otursam**

gözlerimi **kapasam**

rüzgarın kapıları derhal açılacak

...

[*Yağmur Kaçağı* / Büyük İstifham Üzerine (14-16)]

III. 10 Şartlı Yapı Örneği:

...

ölsem yalnız **kalsam** cüzdanım **kaybolrsa**

parasız **kalsam** tenhalarda **kalsam çarpılsam**

hiç bir gün hiçbir postacı kapımı **çalmasa**

yanılmıyorsam

sen eğer yine **İstanbul'san**

senin **ıslıklarınsa** kulaklarıma saplanan bu ıslıklar

gözbebeklerimde gezegenler gibi dönen yalnızlığımdan

bir tekmede kapılarını kırıp çıktım demektir

...

[*Ben Sana Mecburum* / İstanbul Ağrısı (11-15)]

IV. 7 Şarhlı Yapı Örneği:

...

seni hiç **görmeseydim** seni keşke hiç **görmeseydim**
şu benim iki gözüm aksalardı kıpkızıl kör **olsaydım**
sacre-coeur'de armonik **çalsaydım dilenseydim**
seni hiç **görmeseydim** ismini hiç **duymasaydım**
belki kendime göre rezilce saadetlerim olurdu

...

[*Sisler Bulvarı* / Kaptan 5 (54)]

V. 6 Şarhlı Yapı Örneği:

Seninle büyük seninle güzel bir kitap **okusam**
Yağmur susmadan susmadan gece yarısı
Gözlerin gözlerin bir anda **büyüseler**
Bir ses duyar gibi **olsan** çok uzak bir ses
Gecelerin yıldızların bulutların içinden
Derhal ışıklar **kararsa** uykun **gelse** hemen
Rüyamızda insanları insanları **görsek**
[*Duvar* / İstemek (116)]

VI. 5 Şarhlı Yapı Örneği:

...

su **kımıldarsa** geceleyin
şafak vakitleri yerinden **oynarsa**
sonbahar **yağarsa** geceleyin
güz yemişleri **ıslanırlarsa**
sütlü yaprakları **ıslanırsa**
soğuk soğuk geceleyin
saklı bir korku gibi içimdesin
sonbaharın altında İzmir'de
[*Yağmur Kaçağı* / Birinci Cuma (29)]

VII. 4 Şarhlı Yapı Örneği:

soğuk soğuk geceleyin
sonbahar yağarsa geceleyin
gözlerindeki bıçaklar parıldarsa
nabızların uğuldarsa geceleyin
tırnaklarından kıvılcımlar uçarsa
saklı bir korku gibi içimdesin
soğuk soğuk geceleyin
sonbaharın altında İzmir’de

...

[*Yağmur Kaçağı* / Birinci Cuma (29)]

VIII. 3 Şarhlı Yapı Örneği:

...

felsefe okudumsa iktisat okudumsa geceyarıları
boğazım kurumuş içim bir kalabalık
sıcacık mısralar okudumsa Yunus’dan
senin için okudum
geceyarıları

...

[*Ben Sana Mecburum* / Sen Beyaz Bir Kadınsın (85-86)]

IX. 2 Şarhlı Yapı Örneği:

...

eğer ben yalnızsam yanılmışsam
elimden tut yoksa düşeceğim
yağmur beni götürecekt yoksa beni

[*Yağmur Kaçağı* / Yağmur Kaçağı (9)]

SONUÇ

Anlam Yapısının Şart Cümleleri Açısından Kurgulanışı

Atilla İlhan’ın şiirlerinde şartlı cümlelere sıkça rastlanılması, genel poetik anlam dairesi çerçevesinde çeşitli değerlendirmelerin yapılmasına fazlasıyla imkân sağlamaktadır. Özellikle dilbilimin semantik alanı içerisinde bir inceleme yapıldığında, Atilla İlhan’ın kendi şiir dilinin esas kurucu anlam yapısını oluşturmak üzere şartlı cümleleri kullandığı anlaşılmaktadır. Bu anlam yapısı irdelendiğinde çıkan sonuçlar, özellikle şiirdeki duygunun anlatımında şairin etkileyciliği sağlama kaygısı belirlemekte ve şairin şiirine kattığı kendi şahsi özellikleri

noktasında yoğunlaşmaktadır. Tespitler ve tespitlere ait bazı örnekler üzerinden gidilecek olursa çıkan sonuçlar şunlardır:

- Şairin kaygılı ve yer yer kederli bakış açısı, aşırı duygulanımı ve hayatın kendisine karşı gösterdiği santimental merkeziyetçilik (kendi şahsi özelliği), etkileyicilik gayesi ile birleşerek şartlı yapıların oluşmasını sağlamıştır. Çünkü cümlede şarta bağlı olarak çekimlenen fiiller, gerçekleşmemiş fakat gerçekleşmesi şair için bir duyguyu uyandıran ve ancak gerçekleşmesiyle çeşitli duygu sonuçları (büyük üzüntü, keder ve hatta aksine sevinç, mutluluk) oluşturacak eylemlerin ifadesini sağlayabilir. Şartlı cümlelerin Türkçedeki bu özelliği tabii olarak İlhan'ı cezbetmiştir.

duman beni **boğmasa** kör **etmese**

gözlerim kör **olmasa ölmesem**

[*Yağmur Kaçağı / Yangın Gecesi (35-36)*]

ben bir şehre geldiğim vakit

o başka bir şehre **gitmese**

Singapur yolunda **demeseler**

bana bunu **yapmasalar**

[*Sisler Bulvarı / Pia (59)*]

seni hiç **görmeseydim** seni keşke hiç **görmeseydim**

şu benim iki gözüm aksalardı kıpkızıl kör **olsaydım**

Sacre-coeur'de armonik **çalsaydım dilenseydim**

seni hiç **görmeseydim** ismini hiç **duymasaydım**

[*Sisler Bulvarı / Kaptan 5 (54)*]

ışıklar yola çıkınca herhangi bir akşam

beni alıp duvarların arkasına **götürmeseler**

seni alıp **götürmeseler**

Zuider-zee körfezinin mastor bulutları

[*Sisler Bulvarı / Başka Adam (11-12)*]

- Şairin med-cezirli, git-gelli tabiatı, kendi muhayyilesinin tasarımları, fantezi ve hayalleri, şiir dili içine yerleştirilmiş şartlı yapılar vasıtasıyla kurgulanmış ve şair, adeta bu kurgu içine yerleşerek kendi âleminin sarhoşu olmuştur. Şartlı cümleler, zihnin tasarımlarında şair için fevkalâde bir araç görevindedir. Türkçede örneğin; *olsa, gelse, sevse, dursa ...* fiillerde görüldüğü üzere, gerçekleşmesi istenen bir fiilin ifadesi, içinde şart anlamı her zaman mahfuz bulunan –sA (< Etü. –sAr) gramer yapısı üzerinden kurulabilir ve doğrudan istek ifadesi taşıyan istek eki almış fiillerden daha etkileyici bir anlam yapısı oluşturabilir.

seninle büyük seninle güzel bir kitap **okusam**

yağmur susmadan susmadan gece yarısı

gözlerin gözlerin bir anda **büyüseler**

bir ses duyar gibi **olsan** çok uzak bir ses

gecelerin yıldızların bulutların içinden

derhal ışıklar **kararsa** uykun **gelse** hemen

rüyamızda insanları insanları **görsek**

[*Duvar* / İstemek (116)]

sen **gelsen** elini alınma **koysan**

saçlarını **öpsem**

[*Duvar* / Bitsin Dedik (120)]

• Söz sanatlarının şiir dili içindeki uygulandığında, bilhassa tekrar sanatı cihetinden, İlhan'ın şartlı cümlelerden yararlandığı ayrıca görülmektedir. Örneğin "İstanbul Ağrısı"nda, İstanbul'un kişileştirilmesi *i-mek* fiilinin şartlı çekimi vasıtasıyla yapılmıştır. Şiirin birçok yerinde nakarat görevindeki *eğer yine İstanbulsan* mısraı sanat teşkil eden söz oyununun en büyük parçası oluvermiştir:

...

eğer yine İstanbul'san

yine kan köpüklü cehennem sarmaşıkları büyüteceğim

pancak pancak şiirler tüküreceğim

demek yine ben

...

eğer sen yine İstanbul'san

kirli dudaklarını bulut bulut dudaklarıma uzatan

Sirkeci Garı'nda tren çığlıklarıyla bıçaklanıp

intihar dumanları içindeki Haydarpaşa'dan

Anadolu üstlerine bakıp bakıp

ağlayan

sen eğer yine İstanbul'san

...

[*Ben Sana Mecburum* / İstanbul Ağrısı (11-15)]

Şiirde sözcük, ek ve cümle tekrarlarından yararlanmak anlamın pekiştirilmesini, adeta anlamın okuyucunun zihnine nakşedilmesini sağlar. Şairin şiirine adeta fırçayla tuvalin bir noktasına defalarca dokunan ressam gibi, fakat doğal olarak sözlerle söz ağacından oluşan şiir resmine

ifade, vurgu ve ton katmasını tekrarlar aracılığıyla sağladığı gözlenir. Şiirin aynı zamanda bir ses oyunu ve belli bir tertibi olan söz ahengi olduğunu bilen şairlerde, anlamın iç yüzü okuyucuya tekrarlarla aralanmış ve gösterilmiştir. İlhan da bu tür şairlerdendir. İlhan'ın şiirlerinde tekrar; benzer, yakın ve aynı sözcük ile cümleler vasıtasıyla sağlanmakla beraber, özellikle ekler ve tabii özelliklerle –sA eki vasıtasıyla çokça sağlanmıştır. On iki şartlı yapıyı bünyesinde barındıran şiirleri bu tespitin en açık ispatını teşkil eder.

KAYNAKÇA

Gözükaraoğlu, Didem (2011). *Atilla İlhan Şiirlerinin Dili*, Trakya Üniv. SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

İlhan, Atilla (1997). *Sisler Bulvarı*, İstanbul: Bilgi Yayınları, 9. bs.

---- (2007). *Ayrılık Sevdaya Dahil*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. bs.

---- (2007). *Tutuklunun Günlüğü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. bs.

---- (2008). *Duvar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 15. bs.

---- (2008). *Bela Çiçeği*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. bs.

---- (2013). *Yağmur Kaçağı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 21. bs.

---- (2013). *Ben Sana Mecburum*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 20. bs.

Kahraman, Nazan (2012). *Atilla İlhan ve Ulusal Kültür Sentezi Kavrayışı*, AÜ SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

MÜLTECİLERE YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

Meltem DOĞAN¹

Serhat ERDOĞAN²

Sena YUNUS³

Yeliz KINDAP TEPE⁴

ÖZET

Mülteci, ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönmeyen veya dönmek istemeyen kişidir. Türkiye'de mültecilerle ilgili araştırmalar incelendiğinde mültecilere yönelik duygu, düşünce ve davranışların sınırlı sayıda anket maddesiyle belirlenmeye çalışıldığı görülmüştür. Ülkelerin iç ve dış siyasetini etkileyen böylesi bir konuda ülke insanlarının nasıl bir tutum içerisinde olduğunu belirlemenin geliştirilecek sosyal politikalara faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle araştırmada mültecilere yönelik duygu, düşünce ve davranışların kapsamlı bir şekilde ölçülmesine yönelik geçerli ve güvenilir bir tutum ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Örneklem Cumhuriyet Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerde okuyan 356 (203 kadın, 153 erkek) kişiden oluşmakta olup katılımcıların yaş ortalaması 21.06'dır (ranj = 18-29; $S = 1.94$). Araştırmada uzman görüşü (1 kişi) ve ön görüşmeler (25 kişiyle yapılan) yoluyla 89 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Madde seçme işlemi, madde- toplam korelasyonları ve uç grupların karşılaştırılmasıyla yapılmış olup ölçeğin 28 maddeden oluşmasına karar verilmiştir. Ölçeğin birinci çalışmadaki Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ise 0.96'dır. Araştırmanın ikinci çalışmasında ölçeğin yapı geçerliği faktör analizi ile incelenmiş ve ölçeğin %49 Varyans açıklayan tek faktörlü bir yapı olduğu gösterilmiştir. Ölçeğin birleştirici geçerliğini belirlemek için Yurtseverlik Tutum Ölçeği, Kişilerarası Tepkisellik İndeksi ve Cirhinlioğlu Dindarlık Ölçeği kullanılmıştır. Mültecilere Yönelik Tutum Ölçeğinin diğer değişkenlerle korelasyonu incelendiğinde ölçeğin dindarlık, empati ve başkalarının bakış açısını alma özellikleriyle negatif yönde; kör yurtseverlik özelliğiyle pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Sonuçlar, geliştirilen ölçeğin ülkemizde üniversite örneklemelerinde geçerli ve güvenilir bir şekilde kullanılabileceğine işaret etmiştir.

¹ Lisans ögr., Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, b.mltm15@gmail.com

² Lisans ögr., Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, serhaterdogan002@gmail.com

³ Lisans ögr., Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, senayunus1@gmail.com

⁴ Yrd.Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, yelizkindap@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Mültecilere Yönelik Tutum Ölçeği, Yurtseverlik, Dindarlık, Empati ve Başkalarının Bakış Açısını Alma

ATTITUDE SCALE TOWARDS REFUGES: A SCALE DEVELOPMENT STUDY IN UNIVERSITY SAMPLE

ABSTRACT

Being a refugee is defined as a person who leaves and does not want return to his own country; because of fear of oppression due to racial, religious, nationality, a certain social group membership or political considerations. When research on refugees in Turkey were investigated, it was observed that feelings, thoughts, and behaviors towards refugees were attempted to specified with limited survey items. It was thought that determining the attitudes of citizens towards a subject that is crucial for domestic and foreign politics would be beneficial for social policy development. Thus, in this research, it was aimed to develop a valid and reliable scale to comprehensively measure feelings, thoughts, and behaviors towards refugees. The sample consisted of 356 individuals (203 women, 153 men) studying in various departments of Cumhuriyet University, and the mean age was 21.06 (range = 18-19, SD = 1.94). In the research, an item pool with 89 items was formed via an expert opinion and 25 pre-interviews. Item selection process was conducted with comparing item-total correlations and extreme scores, and it was decided that the scale would consist of 28 items. In the first study, Cronbach Alpha reliability coefficient of the scale was found as .96. In the second study, construct validity of the scale was investigated with exploratory factor analysis and a one-factor construct explaining %49 variance was shown. To assess the associative validity of the scale, Patriotism Attitude Scale, Interpersonal Reactivity Index, and Cirhinlioğlu Religiosity Scale were used. When associations between Attitudes Towards Refugees Scale with other variables were investigated, it was found that the scale was negatively related with religiosity, empathy, and perspective taking, and positively related with blind patriotism. The results indicated that the developed scale is a valid and reliability scale for university students sample in our country.

Keywords: Attitudes Towards Refugees Scale, Patriotism, Religiosity, Emphathy and Perspective Taking

---

GİRİŞ

Toplumların tarihinden bu yana hep var olan kavramlardan biri göçtür. Göçlerin nedeni, biçimi ve süresi değişmekle birlikte insanlar sürekli olarak bir yer değiştirme hareketine girmiştir. Göçün çok farklı sebepleri olduğu gibi kitlesel göç-bireysel göç olarak değişmekte, göç edilen yerde kalma durumuna göre kalıcı göç-geçici göç olarak veya zorunluluk durumuna göre gönüllü-zorunlu göç olarak farklı isimler alabilmektedir. Türk Dil Kurumu göç kavramını ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle bireyler ile toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret olarak tanımlanmaktadır (tdk.gov.tr, 2015). Bu tanımlamadan farklı olarak Uğuz, Bilgen, Yerlikaya ve Evlice (2004) ise, göç kavramını yeni bir topluluk hareketi olarak tanımlamıştır. Alanyazında birçok farklı göç tanımlaması (Yalçın, 2004; Toros, 2008; Emiroğlu ve Aydın, 2003) olmasına rağmen bu tanımlarda ortak konu; yer değiştirme hareketinin toplumların demografik, kültürel, sosyo-ekonomik ve psikolojik özelliklerini etkilemesidir. Bunun yanı sıra hem göç eden bireyler hem de o ülkede yaşayan bireyler bu göç hareketinden birçok yönden etkilenmektedir. Göç eden bireylerin bu süreçten nasıl etkilendiklerini belirlemede göç ettikleri toplumun onlara bakış açısını belirlemenin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle araştırmada en genel anlamıyla siyasal baskılar, savaşlar ve doğal afetler gibi etkenler nedeniyle kişiyi göç etmeye zorlayan ve isteği dışında gerçekleşen zorunlu göç hareketine katılan insanlar olarak tanımlanan mültecilere yönelik göç ettikleri toplumdaki insanların tutumunu ölçmek amaçlanmaktadır.

Türkiye Ortadoğu'dan Avrupa'ya geçmek isteyen kişiler için bir geçiş noktası olması nedeniyle en fazla göç alan ülkelerin başında gelmektedir. Özellikle son 30 yıla bakıldığında Türkiye'nin komşuları olan İran ile Irak arasında yaşanan Körfez Savaşı sonrasında, 2002 yılından itibaren Iraktaki iç karışıklık sonrası ve yine komşu bir ülke olan Suriye'de 2011 yılından itibaren iç karışıklıklardan sonra Türkiye büyük göçler almıştır. Dünyanın en yüksek mülteci nüfusuna ev sahipliği yapan ülke olan Türkiye'de, Suriyeliler, Iraklılar, Afganlar, İranlılar, Somalililer ve diğer uyruklardan gelen mülteciler dâhil olmak üzere 3 milyon civarında kayıtlı mülteci bulunmaktadır (ECHO Tanıtım Belgesi - Türkiye - Ocak 2017). Göç Kurulu verilerine göre ise Türkiye'de göçmen ve mülteci olarak bulunan insan sayısının 3 milyon 551 bin 78 kişiyken, TÜİK'in (2016) verilerine göre bu sayının, 17 ilin nüfusuna eşit olduğu görülmektedir.

Göç edilen ülkedeki vatandaşların mültecilere yönelik olumsuz tutumu, mülteciler açısından birçok psikolojik sorunu beraberinde getirmektedir. Nitekim Fazel'e (2005) göre ülkemizde yaşayan göz ardı edilemeyecek bu mülteci kitlesi (yaklaşık olarak nüfusun % 4'ü)

psikolojik, ekonomik, sosyal, kültürel alanda sorunlar yaşamaktadır. Teodorescu, Heir ve Hauff'a (2012) göre göç sonrası stres etmenlerinin mültecilerin ruh sağlığını olumsuz etkilemesinde mültecilere karşı bakış açısının önemli bir yeri bulunmaktadır. Mülteciler gittikleri bölgelerde sosyal yaşam korkusu, dil sorunları, arkadaş edinememe, yerli halkın olumsuz bakış açısı, maddi güçlükler gibi birçok stres faktörleri ile karşılaşabilmektedirler. Bunlar arasında mültecileri en çok etkileyenlerden biri yerli halkın olumsuz tutumu olmaktadır. Türkiye halkının içinde de mültecilere yönelik olumlu ve olumsuz yaklaşımlar mevcuttur. Kimi insanlar mültecilerin evlerini sevdiklerini sahip olduklarını kaybetmenin ne kadar acı olduğunu anlamaya çalışıp ve destek olmaya çalışırken kimileri nefret söylemleri kullanarak mültecileri vatan haini, hırsız, korkak gibi ifadelerle yargılamaktadır. Kimileri olumsuz bir tutum taşımamasına rağmen mültecilerin ucuz iş gücü olarak kullanılmasının yerli vatandaşların işlerini kaybetmelerine neden olduğunu söylemekte ve ülkeye alınmalarını gerektiğini veya daha az alınmalarını gerektiğini söylemekte, bunu ekonomik nedenlere dayandırmaktadır. Kimileri ise ülkede güvenlik problemi doğuracağını düşündüğünden daha sıkı denetimlerle ülkeye alınmalarını gerektiğini belirtmektedir. Bu araştırma kapsamında üniversite öğrencileriyle yapılan ön görüşmelerde mültecilere yönelik farklı tutumların olduğu ve bu tutumların nedenlerinin de farklılaştığı gözlenmiştir. Bu nedenle araştırmada mültecilere yönelik olumsuz tutumu etkileyebileceği düşünülen dindarlık, yurtseverlik ve empati gibi kavramlara da odaklanılmıştır.

Dindarlık, genel olarak inanılan dinin emirleriyle uyumlu bir yaşam sürdürmesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle hem Türkiye nüfusunun çoğunluğunun hem de Türkiye'ye göç eden mültecilerinin çoğunun Müslüman olması dindarlık olgusunun önemini arttırmakta ve mültecilere yönelik yaklaşımı etkileyebileceği düşünülmektedir. Çalışmada mültecilere yönelik tutumu etkileyeceği düşünülen bir diğer kavram yurtseverliktir. Yurtseverlik milliyetçilik kavramı ile sık karıştırılan bir kavramdır. Yazıcı ve Yazıcı (2010) yaptıkları bir çalışmada yurtseverliği grup üyelerinin kendi gruplarına ve üzerinde yaşadıkları toprağa bağlılıkları olarak tanımlamış ve kendi için de iki boyutu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yazıcı ve Yazıcı'nın (2010) çalışmasında kör yurtseverliğin, eleştirinin kabul edilemez tarafı vurgulanmıştır. Yapıcı yurtseverlik boyutunda ise bağlılık, sorgulama, eleştirme ve yurdunu sevme kavramlarının önemine vurgu yapılmıştır. Bu ayırmadan da hareketle yurtseverliğin etnik birliktelikten ziyade yurt ve yurttaşlık bağları üzerine kurulu bir kavram olduğu (Yazıcı ve Yazıcı, 2010) ve bu nedenle yurtseverliğin mültecilere yönelik tutumun önemli belirleyicilerinden biri olduğu düşünülmektedir.

Empati bir başkasının gözlemlenen deneyimlerine karşı gösterilen tepkiler olarak tanımlanmaktadır (Davis, 1983). Empati, diğeri yönelimli bir duygu olarak olumlu sosyal davranışların ve yardımseverliğin gelişimine katkıda bulunmakta, saldırgan davranışları ise azaltmaktadır. Bu nedenle empati duygusu yüksek olan kişilerin diğeri insanların kaygılarını gidermeye yönelik bir güdüye sahip oldukları düşünülmektedir (Eisenberg ve Fabes, 1998; Murphy, Shepard, Eisenberg, Fabes ve Guthrie, 1999). Dolayısıyla ülkemizdeki insanların mültecilerin içinde buldukları durumu ne kadar anladıkları, yaşadıkları deneyimleri ne kadar hissettiklerinin kişilerin empati düzeyleriyle ilişkili olduğu ve mültecilere yönelik tutumun önemli belirleyicilerinden biri olduğu düşünülmektedir.

Ülkemizdeki mültecilerle ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde sınırlı sayıda araştırma ile karşılaşmaktadır. Örneğin Suriyeli öğrencilerin devlet okullarında yaşadıkları sorunlarının incelendiği araştırmalar mevcutken (ör., Çoşkun ve Emin, 2016; Karaoğlu, 2015; Kılcan, Çepni ve Kılınç, 2017) genel olarak mültecilere yönelik tutumu inceleyen bir araştırmaya rastlanamamıştır. Bu noktada bireylerin mültecilere yönelik bakış açılarını belirlemenin mültecilerin karşılaşabileceği uyum sorunlarını anlamada ve bu konuda sosyal politikalar geliştirmede önemli olduğu düşünülmektedir.

1. BİRİNCİ ÇALIŞMA - MATERYAL VE YÖNTEM

1.1. Örneklem

Araştırmanın ilk çalışmasının örneklemini, Cumhuriyet Üniversitesinin Fen, Edebiyat, Mühendislik, Eğitim, İktisadi ve İdari Bilimler, Tıp, Eczacılık, İlahiyat, Diş hekimliği Fakülteleri ve Sivas Meslek Yüksek Okulu ile Cumhuriyet Meslek Yüksekokulu öğrencileri arasından 357 gönüllü katılımcıdan oluşmuştur. Katılımcıların 203'ü kadın (% 57), 153'ü (% 43) erkektir ve tüm grubun yaş ortalaması 21.06'dır (S = 1.94, Ranj = 18-29). Katılımcıların 336'sı (%94.4) İslamiyet, 1'i (%0.3) Musevilik, 4'ü (%1.1) Ateizm, 10'u (%2.8) deizm, 5'i diğeri (% 1.4) şeklinde dini inançlarını belirtmişlerdir. Katılımcıların 139'u (%42.4) milliyetçi/muhafazakar, 11'i (%3.4) liberal, 50'si (%15.2) merkez sağ, 18'i (%5.5) sosyalist/komünist, 49'u (%14.9) sosyal demokrat, 19'u (%5.8) merkez sol, 42'si (12.8) diğeri olarak siyasi görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcıların 85'i (%23.8) mülteci tanıdıklarının olduğunu, 272'si (%76.2) ise mülteci tanıdıklarının olmadığını belirtmişlerdir.

1.2. Veri Toplama Araçları

Mültecilere yönelik tutum ölçeği (MYTÖ). Araştırmada bir uzman görüşü alınarak ve 25 kişi ile yapılan ön görüşmeler sonucunda mültecilere yönelik duygu, düşünce ve davranış boyutlarını temsil eden 89 maddelik bir madde havuz oluşturulmuştur. Ölçek maddeleri 5'li Likert (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 5-Tamamen Katılıyorum) tipinde puanlanmaktadır.

Puanlardaki yükselme mültecilere karşı olan olumsuz tutumu yansıtmaktadır. Maddelerin 60'ı olumsuz, 29'u olumlu yönde ifade edilmiş ve böylece tepki yanlılığının önüne geçilmiştir. Ölçek şu yönerge ile kullanılmıştır:

Aşağıdaki mültecilerle (mülteci; Irkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönmeyen veya dönmek istemeyen kişidir) ilgili bazı ifadeler bulunmaktadır. Her bir ifadeyi dikkatlice okuyunuz; kendi duygu ve düşüncelerinizi en doğru olarak yansıtan sayıyı daire içine alarak seçiniz. Lütfen dürüstçe ve içtenlikle yanıtlayınız.

Yurtseverlik tutum ölçeği (YTÖ). Üniversite öğrencilerinin yurtseverlik tutumlarını ölçmek için Schatz, Staub ve Lavine (1999) tarafından geliştirilen Yurtseverlik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Kör yurtseverlik boyutunda ("Türkiye'yi tüm kalbiyle desteklemeyen insanlar başka bir yerde yaşamalıdır.") 11, yapıcı yurtseverlik boyutunda ("Eğer Türkiye Cumhuriyetini eleştirirsem, bunu ona olan sevgimden dolayı yaparım.") 8 olmak üzere toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Yazıcı ve Yazıcı (2009) tarafından yapılmış olup ölçek 5'li likert tipinde puanlanmaktadır (1- Hiç Katılmıyorum, 5- Kuvvetle Katılıyorum) Bu araştırma kapsamında ölçeğin Cronbach-Alfa iç tutarlık katsayısı kör yurtseverlik için .80; yapıcı yurtseverlik için .83 olarak bulunmuştur.

Kişilerarası tepkisellik indeksi (Interpersonal Reactivity Index; Davis, 1983). Bireylerin empati ve başkalarının bakış açısını alma özelliklerini belirlemek için Davis (1983) tarafından geliştirilen ölçeğin Empati ("Sorunu olan insanları düşündüğümde genellikle üzülürüm.") ve Başkalarının Bakış Açısını Alma ("Bir soruna yaklaşmanın farklı yolları vardır ve ben bütün yolları düşünmeye çalışırım") alt ölçekleri kullanılmıştır. Her bir alt ölçek 7'şer maddeden oluşmaktadır ve 5'li Likert (1- Hiç Doğru Değil, 5- Çok Doğru) tipinde puanlanmaktadır. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Kumru, Carlo ve Edwards (2004) tarafından yapılmış olup empati alt-ölçeği için Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .53, başkalarının bakış açısını alma alt-ölçeği için ise .59 olarak bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında ölçeğin Cronbach-Alfa iç tutarlık katsayısı empati alt boyutu için .80, başkalarının bakış açısını alma boyutu için .77 olarak bulunmuştur.

Dindarlık ölçeği. Araştırmaya katılan kişilerin dindarlık düzeylerini belirlemek için Cirhinlioğlu Dindarlık Ölçeği kullanılmıştır (Cirhinlioğlu, Cirhinlioğlu ve Kındap-Tepe, 2016). Toplam 13 maddeden oluşan ölçeğin her bir maddesi 5'li Likert ("sık sık dua ederim", 1-Hiç Katılmıyorum, 5-Tamamen Katılıyorum) tipinde puanlanmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç

tutarlık katsayısı .89'dur. Bu araştırma kapsamında ölçeğin iç tutarlık katsayısı .82 olarak bulunmuştur.

2. BULGULAR

Araştırmada madde seçme işlemi iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk olarak öncelikle maddelerin madde bırakma tekniği ile madde-toplam korelasyonu hesaplanmıştır. Bu korelasyonların -.01 ile .77 değerleri arasında değiştiği görülmüştür. İkinci olarak ölçek maddelerinin uç gruplarındaki puanların ortalamasının birbirinden farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için bağımsız gruplar için *t* testi yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda uç gruplar belirlenmiştir. Her maddenin toplam puanı üzerinden örneklemin üst % 27'sine giren gruba ('tutumu olumsuz olanlar') (n = 96) alt % 27'sine giren grubu ('tutumu olumlu olanlar') (n = 96) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ayırt edip etmediği incelenmiştir. Her iki aşama sonucunda, madde - toplam korelasyonları .60'ın altında ya da eksi işaretli olan 61 madde ölçekten çıkarılmıştır. Sonuçta ölçekte kalan 28 maddenin en düşük madde-toplam korelasyonunun .60 olup en yüksek korelasyonunun .77 olduğu görülmüştür. Bu maddelerin *t* değerleri ise 25.64 ile 67.58 arasında değişmektedir. Ayrıca birinci çalışma için ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlığı .96 bulunmuştur.

3. İKİNCİ ÇALIŞMA - MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Örneklem

Araştırmanın ikinci aşamasının örneklemini, Cumhuriyet Üniversitesinin Fen, Edebiyat, Mühendislik, Eğitim, İktisadi ve İdari Bilimler, Tıp, Eczacılık, İlahiyat, Diş hekimliği Fakülteleri ve Sivas Meslek Yüksek Okulu ile Cumhuriyet Meslek Yüksekokulu öğrencileri arasından 227 gönüllü katılımcıdan oluşmuştur. Katılımcıların 152'si kadın (% 67), 75'i (% 33) erkektir ve tüm grubun yaş ortalaması 21.55'tir (S = 1.77, Ranj = 18-28). Katılımcıların 219'u (% 96.9) İslamiyet, 2'si (% 0.9) Ateizm, 5'i (%2.2) deizm belirtmişlerdir. Katılımcıların 86'sı (% 39.3) milliyetçi/muhafazakar, 5'i (% 2.2) liberal, 35'si (% 16) merkez sağ, 16'sı (%7.3) sosyalist/komünist, 28'u (% 12.8) sosyal demokrat, 13'ü (% 5.9) merkez sol, 36'sı (% 16.4) diğer olarak siyasi görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcıların 51'i (% 22.5) mülteci tanıdıklarının olduğunu, 176'sı (% 77.5) mülteci tanıdıklarının olmadığını belirtmişlerdir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Mültecilere yönelik tutumu ölçeği.: Birinci çalışmada kullanılan ve bu araştırma kapsamında geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin bu çalışma için Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .96 olarak bulunmuştur.

Kişilerarası tepkisellik indeksi (Interpersonal Reactivity Index Davis, 1983). Araştırmanın birinci çalışmasındaki ölçek kullanılmıştır. Bu çalışma kapsamında ölçeğin

Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı empati alt boyutu için .72; perspektif alma alt boyutu için .62 olarak bulunmuştur.

Dindarlık. Araştırmanın birinci çalışmasındaki ölçek kullanılmıştır. Bu çalışma kapsamında ölçeğin iç tutarlık katsayısı .88 olarak bulunmuştur.

Yurtseverlik tutum ölçeği (YTÖ). Araştırmanın birinci çalışmasındaki ölçek kullanılmıştır. Bu çalışma kapsamında yapıcı yurtseverlik alt boyutu için bu değer .81, kör yurtseverlik alt boyutu için ise .83 bulunmuştur.

4. BULGULAR

Geçerlik Analizleri

Ölçeğin Yapı Geçerliği (Faktör Analizi). Mültecilere Yönelik Tutum Ölçeği'nin faktör yapısı temel bileşenler analiziyle değerlendirilmiştir. Ancak, verinin analiz için uygunluğunu sınamak amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri hesaplanmıştır. Gençlerin rapor ettiği KMO değeri 0.95 olarak tespit edilmiş ve verinin faktör analizi için uygun olduğu görülmüştür. Yapılan temel bileşenler analizi sonucunda özdeğeri 1'den büyük olan dört faktör elde edilmiştir. Bu faktörlerin özdeğerleri sırasıyla 13.83, 1,63, 1.17 ve 1.08'dir. Ölçek tek faktörlü olarak geliştirildiği için maddeler varimax rotasyonu kullanılarak tek faktöre zorlanmıştır. Ölçeğin madde faktör yükleri Çizelge 1'de sunulmaktadır. Madde yükleri incelendiğinde tüm maddelerin madde yüklerinin .32'den yüksek olduğu ve ölçek maddelerinin tek bir faktörde temsil edildiği bulunmuştur.

Çizelge 1. Mültecilere Yönelik Tutumu Ölçeği'nin faktör örüntüsü

Maddeler	Faktör
15) Mültecilerin ülkemizde olmasından rahatsızlık duyuyorum.	.85
12) Mültecilerden nefret ederim.	.83
17) Mültecilerin itici olduğunu düşünüyorum.	.82
14) Mültecilere karşı öfke duyuyorum.	.82
10) Mültecileri ülkemizden kovmalıyız.	.80
06) Mültecilere ayrılan maddi kaynağın israf olduğunu düşünüyorum.	.79
13) Mültecileri kendi vatandaşlarımız kadar değerli görmem.	.78
9) Mülteciler toplumun ahlak yapısını bozar.	.78
20) Mültecilere karşı güler yüzlü davranırım. ®	.76
23) Ülkemizde yardıma muhtaç kimseler varken mültecilere yardım etmem.	.75

28) Ülkemizde yaşamak isteyen mültecileri memnuniyetle kabul etmeliyiz. ®	.74
5) Mülteciler toplum düzenimizi bozuyor.	.72
7) Mültecilerle aynı ortamda bulunmam.	.72
25) Komşumun mülteci olmasından rahatsızlık duymam. ®	.72
8) Mültecilere iyi niyetle yaklaşılmalıdır. ®	.71
1) Mülteciler ülkemizde misafir oldukları için onlara iyi davranmalıyız. ®	.69
21) Bir mülteciyle komşu olsam misafirlığe çağırmam.	.67
4) Mülteciler ülkemize huzursuzluk getirdi.	.67
11) Mültecilerin terör örgütleriyle bağlantısı olduğu için ülkemize alınmamalıdır.	.65
16) Mültecilerin Türkçe dışında bir dil kullanmaları beni rahatsız ediyor.	.64
19) Bir mülteciyle arkadaş olurum. ®	.64
18) Farklı kültürden bir mülteciyle tanışmak beni heyecanlandırır. ®	.61
24) Mültecilere mesafeli davranırım.	.61
22) Mültecilerle empati kurmaya çalışırım. ®	.60
26) Mültecilerin ülkemize zararları olmadığını düşünüyorum. ®	.57
27) Mülteci çocuklar da en az diğer çocuklar kadar sevimlidir. ®	.55
3) Mültecilerin çaresiz kaldıkları için ülkemize geldiklerini düşünüyorum. ®	.52
2) Ülkemizdeki mültecilerin sayıca fazla olması beni rahatsız ediyor.	.50
Özdeğer	13.83
Açıklanan Varyans	49.38
Alfa Katsayısı	.96

Birleştirici/Ölçüt Geçerliği. Araştırmada geliştirilen ölçeğin birleştirici geçerliğini belirlemek için MYTÖ'nün birinci ve ikinci çalışmada kullanılan diğer ölçeklerle ilişkisi Pearson korelasyon katsayısı incelenmiştir. MYTÖ'nün hem birinci hem de ikinci çalışmada empati ve başkalarının bakış açısını almayla negatif yönde; kör yurtseverlik ile pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. MYTÖ'nün birinci çalışmada dindarlıkla negatif yönde ilişkili olduğu ancak ikinci çalışmada ilişkinin istatistiksel anlamlılığa ulaşmadığı bulunmuştur (bkz. Çizelge 2).

Çizelge 2. Bütün değişkenlerin Pearson korelasyon katsayıları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
			-			-.07
1. MYTÖ	-	-.14*	.16**	-.10	.26***	
				-	.22***	.15*
2. Empati	-		.40**	.20**		
	.23***	-	*	*		
3. Başkalarının Bakış Açısını Alma	-	.61**		.26**		.07
	.25***	*	-	*	.04	
		-	-			-.09
4. Dindarlık	-	.24**	.16**		-	
	.21***	*	*	-	.34***	
				-		.03
				.27**		
5. Kör Yurtseverlik	.22***	.11*	.01	*	-	
		.37**	.22**			-
6. Yapıcı Yurtseverlik	-.01	*	*	-.09	.15**	

Not. Tablonun alt yarısı 1. çalışmaya; üst yarısı 2. çalışmaya aittir.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

SONUÇ

MYTÖ geliştirme çalışması sonucunda ön görüşmeler sonucunda oluşturulan madde havuzundan madde seçme işlemiyle madde-toplam korelasyon katsayısı .60'dan yüksek olan 28 maddelik bir ölçek oluşturulmuştur. Ölçek ikinci bir çalışmada yeniden uygulanmış ve faktör analiziyle yapı geçerliği incelenmiştir. Analiz sonucunda geliştirilen ölçeğin tek boyutlu bir yapıya sahip olduğu ve açıkladığı varyansın yeterli düzeyde olduğu (%49.38) görülmüştür. Hem birinci çalışmada hem de ikinci çalışma sonucunda belirlenen maddelerin güvenilirliğinin yeterli düzeyde olduğu görülmüştür. Sonuçta MYTÖ'nün mültecilere yönelik olumsuz tutumları ölçmede geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu ortaya konulmuştur.

Ölçeğin birleştirici geçerliğini değerlendirmek için empati, başkalarının bakış açısını alma, dindarlık ve yurttaşlık değişkenleriyle ilişkisi incelenmiştir. Sonuçta hem birinci hem de ikinci çalışmada MYTÖ'nin empati ve başkalarının bakış açısını almayla negatif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Empati ve başkalarının bakış açısını alma becerileri arttıkça mültecilere yönelik olumsuz tutumun azalması beklendik bir sonuçtur. Nitekim olumlu sosyal davranış ve

yardımsızlığın kökeninde empati ve başkalarının bakış açısını alma becerileri bulunmaktadır. Araştırmadan elde edilen bu sonuç mültecilere yönelik olumsuz tutumu azaltma noktasında empati ve başkalarının bakış açısını almanın geliştirilmesinin önemine işaret etmektedir.

Araştırmada MYTÖ'nin yurtseverliğin kör ve yapıcı alt boyutlarıyla ilişkisi de incelenmiştir. Her iki çalışmada da MYTÖ'nin kör yurtseverlikle pozitif yönde ilişkili olduğu; buna karşı yapıcı yurtseverlik alt boyutuyla negatif yönde ilişkili olduğu ancak bu ilişkinin istatistiksel anlamlılığa ulaşmadığı görülmüştür. Kör yurtseverlikte, ülkeyi ya da ülke politikalarını eleştirmemenin yanında, başkalarının da böyle bir duruma kalkışmalarına tahammül gösterememek söz konusudur. Kör yurtseverlik tanımı gereği, siyasal anlamda oldukça muhafazakâr olması ve statükonun koruyucusu olması beklenen bir yurtseverlik biçimi olup değişime karşı koyma eğilimi içermektedir. Bu tanımdan hareketle kör yurtseverliği benimsemiş kişilerin ülkemizdeki mültecilere yönelik olumsuz bir tutum içerisinde olmaları beklendiktir. Ancak topluma değer verdiği ve ona bağlılık duyduğu için onu eleştirileriyle olumlu bir yönde geliştirmeyi amaçlayan yapıcı yurtseverlikle MYTÖ ile negatif yönde ilişkilidir. Bu ilişkinin her iki örnekleme de istatistiksel açıdan anlamlı olmaması örneklem özelliklerinden kaynaklanmış olabilir. Nitekim her iki örnekleme de katılımcıların yarısından fazlasının (1. çalışma %61, ikinci çalışma %57.5) kendisini milliyetçi muhafazakar, merkez sağ ve liberal olarak nitelendirdiği görülmüş ve bu nedenle örneklemin özelliği gereği ilişkinin istatistiksel anlamlılığa ulaşmadığı düşünülmüştür. İleriki araştırmalarda siyasi görüş ile MYTÖ arasındaki ilişkinin farklı örneklemlerde yeniden incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırmada MYTÖ'nin dindarlıkla ilişkisi incelenmiştir. Birinci çalışmada MYTÖ'nin dindarlıkla negatif yönde ilişkili olduğu ancak ikinci çalışmada negatif yöndeki bu ilişkinin istatistiksel anlamlılığa ulaşmadığı görülmüştür. Bu bulgu dindarlığın insanların iyiliği ve yardımsızlığını gözetken düşünce sistemiyle paralel görünmektedir. Nitekim dini öğretiler gereği farklı renkleri ve ırkları kucaklayıcı olmak kabul gören davranışlardır. Araştırmada genel dindarlık eğilimi ölçülmüştür. İleriki araştırmalarda ölçeğin farklı dindarlık boyutlarıyla (örneğin içsel ve dışsal dindarlık) ilişkisinin incelenmesinin konuyu ayrıntılandırmak açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'ye birçok farklı ülkeden gelen ve ülkemizde yaşamını devam ettirmeye çalışan milyonlarca mülteci birey vardır. Bu yüzden mültecilik kavramı ve mültecilere yönelik tutum Türkiye'de önemle üzerinde durulması gereken konulardan biri haline gelmiştir. Mültecilere yönelik olumsuz tutumlar göz önüne alındığında bu değişkenin ölçülmesine yönelik ölçeklerin geliştirilmesi ve bu değişkenin doğru ölçülmesi büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde mültecilerle ilgili araştırmaların anket soruları üzerinden yapıldığı ve bizim kültürümüze özgü

olarak geliştirilen bir ölçeğin olmadığı görülmüştür. Alanyazınındaki bu eksikliği gidermek üzere bu araştırma kapsamında geliştirilen ve ilk olma özelliği taşıyan MYTÖ'nün üniversite örnekleminde geçerli ve güvenilir olarak kullanılabilmesi belirlenmiştir.

Araştırmada ele alınan ilişkiler enlemesine kesitsel bir yöntemle incelenmiş olup ilişkilerin yönü konusunda dikkatli olunmalıdır. Araştırmanın sadece Cumhuriyet Üniversitesi'nde yapılması özellikle ikinci çalışmada daha küçük bir örnekleme çalışılmış olması araştırmanın diğer sınırlılıklarındandır. İleriki araştırmalarda mültecilere yönelik tutumun farklı öncüllerinin ya da belirleyicilerinin ele alındığı farklı siyasi görüşlerin yansıtıldığı daha geniş örneklemlerde yapılacak araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Cirhinlioğlu, F, Cirhinlioğlu, Z. & Kındap-Tepe, Y, (2016). The mediating role of religiousness in the relationship between the attachment style and marital quality. *Current Psychology*, DOI 10.1007/s12144-016-9504-5.

Çoşkun, İ. ve Emin, M. N. (2016). Türkiye'deki Suriyelilerin eğitimde yol haritası. *Fırsatlar ve zorluklar*. SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı: İstanbul.

Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 113- 126.

ECHO Tanıtım Belgesi. Türkiye (Ocak 2017).

Eisenberg, N. ve Fabes, R. A. (1998). Prosocial development. W. Damon, (Ed.), *Handbook of child psychology (5. baskı, Cilt: 3) Social, emotional, and personality development* (N. Eisenberg) içinde (701-778). New York: Wiley.

Emiroğlu K. ve Aydın S., (2003). *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara 2003.

Fazel, M., Wheeler, J. & Danesh, J. (2005). Prevalence of Serious Mental Disorder in 7000 Refugees Resettled in Western Countries: A Systematic Review. *www.thelancet.com*. 365(9): 1309-1314.

Karaoğlu, E. (2015) The Role of Social Dominance Orientation, Emphaty and Perceived Threat in Predicting Prejudice of Tukiş Citizens Toward Syrian Immigrants (Middel East Technical Univercity)

Kılcan, B. , Çepni, O., ve Kılınç, A. Ç. (2017). Development of the attitude towards refugee students scale Mülteci öğrencilere yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 1045-1057.

Kumru, A., Carlo, G. ve Edwards, C. P. (2004). Olumlu sosyal davranışların ilişkisel, kültürel, bilişsel ve duyuşsal bazı değişkenlerle ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 19 (54), 109-125.

Murphy, B., Shepard, S., Eisenberg, N., Fabes, R. ve Guthrie, I. (1999). Contemporaneous and longitudinal relations of dispositional empathy to emotionality, regulation, and social functioning. *Journal of Early Adolescence*, 19, 6697.

Schatz, R. T., Staub, E., ve Lavine, H. (1999). On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism. *Political Psychology*, 20(1), 151-174.

Teodorescu DS, Heir T, Hauff E, ve ark. (2012) Mental Health Problems and PostMigration Stress among Multi-Traumatized Refugees Attending Outpatient Clinics upon Resettlement to Norway. *Scand J Psychol*, 53: 316-322.

Toros, A. (2008), Sorunlu Bölgelerde Göç, Global Strateji Enstitüsü, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu. 2016, www.tuik.gov.tr

Türk Dil Kurumu. 2015, tdk.gov.tr

Uğuz,Ş., Bilgen, İ., Yerlikaya, E. E. ve Evlice Y. E. (2004), “Göç ve Göçün Ruhsal Sonuçları”, Çukurova Üniversitesi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, Cilt 13, 283-394.

Yalçın, C. (2004), Göç Sosyolojisi, Anı, Ankara.

Yazıcı, S. ve Yazıcı, F. (2010). Yurt severlik ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2).

TÜRK TOPLUMUNUN DEĞER YARGILARININ İNCELENMESİ

Mevlüt GÜNDÜZ¹

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Türklere has değerlerin neler olduğunu ortaya çıkarmak ve değer eğitimi bağlamında incelemektir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinde çok kullanılan fenomenolojik yaklaşım tercih edilmiştir. Bu araştırma 2015-2016 yılında, Isparta il ve ilçelerinde yaşamakta olan farklı meslek ve yaş grubundan 440 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada verilerin tamamı, araştırmacı tarafından geliştirilen ve açık uçlu sorulardan oluşan “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” ile elde edilmiştir. Veriler içerik analizi tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre; katılımcıların görüşleri doğrultusunda, Türklere has özelliklerin başında; inançlı olma ve merhametli olma gibi dini değerler, cesaretli olma gibi kişisel değerler, vatansever olma gibi milli değerler, mantıklı düşünme gibi bilgiye dayalı değerler, yardımsever olma gibi evrensel değerler, misafirperver olma gibi insani değerler, cana yakın olma gibi sosyal değerlere sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca; tanıdığın üzerine araba sürme ve döner ile ayranı aynı anda bitirme gibi kendine has değerlere de sahip oldukları belirlenmiştir. Araştırma sonucunda, yabancıların gözünden Türklerin daha çok bağımsızlığına düşkün, misafirperver ve barbar olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk, Değer, Değer yargısı, Toplum, Kültür

THE INVESTIGATION OF TURKISH SOCIETY’S VALUE JUDGEMENTS

ABSTRACT

The aim of this research is to Show or represent what the Turkish’s peculiar values are and investigating it in the text of Education Values, in this research, phenomenological approach method , Which is used in the qualitative methods, is choosed to apply. This research was conducted with the 440 porticipants, living in Isparta and in its districts and from different age group and professions in the 2014-2015 years. İn this study, All data has been obtained with “ semi structured view form”. All datas were analyzed by using content analysis technique. According to the obtained foundings ; on the view of the porticipants, the utmost charaterics in Turks possess value judgements such as being faithful, being hospitable, being brave, being merciful, being intimate, driving the car on a acquainted person, being useful to the community

---

¹ Yrd.Doç.Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, mevlutgunduz@sdu.edu.tr

and finishing “döner” and “ayran” at the same time. In conclusion, this study showed that Turks is thought mostly to be savaged and hospitable by foreigners.

Keywords: Turks, Value, Value Judgements, Society, Culture

GİRİŞ

Değer yargısı öznel olduğu için her toplulukta farklılık göstermektedir. Çünkü her toplumun iyisi kötüsü, güzeli çirkini birbirinden farklıdır. Değerlerin değişmesi mümkündür ve bu zaman alıcı, zor bir durumdur (Doğan, 2004; Güngör, 2000; Sarı, 2005). Değişen değer yargıları içinde, bir inanç olması bakımından değerler dünyanın belli bir kısmıyla ilgili algı, duygu ve bilgilerimizin bir bütünüdür (Güngör, 1998).

Değerler, bireyin düşünce, tutum, davranış ve yapıtlarında birer ölçüt olarak ortaya çıkar ve toplumun ayrılmaz bir ögesini oluşturur. Bir toplumun yaşamında, hemen hemen her şey değerlere göre algılanır ve diğerleriyle karşılaştırılır. Bireyler, içinde yaşadıkları toplum ve kültür değerlerini genellikle benimseyerek, bunları seçimlerinde birer ölçüt olarak kullanırlar. Böylece daha iyi, daha doğru, daha uygun, daha güzel, daha önemli ve daha adil gibi evrensel yargılara varma olanağını bulurlar. Bireysel tutum ve davranışlar büyük ölçüde ahlâksal ve dinsel değerlerle, örf ve adetlerin içerdiği değerlerin etkisinde kalırlar. Bu değerler, kurallar ile bütünleşmiş ve anlam kazanmıştır (Durmuş, 1996).

Genel bir ifadeyle değerler, bir evrene bakış, bir insanı algılama, bugün ve yarın üzerine düşünme şeklinde somutlaştırılabilir. Bu somutlaştırma da tutarlı ve anlamlı olur ise bir önem taşır (Erinç, 1995). Değer, insana özgü olanakları, insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran olanakları başka bir deyişle insana özgü bütün etkinlikleri insanî etkinlikler olarak amaçlarına uygun tarzda gerçekleştirebilecek duruma gelmelerine yardımcı olmaktır. Aristo'nun deyişiyle değer, kişilere “insanın işini” yapabilecek duruma gelmesi için yardımcı olmak; insana has diğer bütün etkinlikleri amaçlarına uygun gerçekleştirebilecek duruma gelmesine yardımcı olmaktır. Başka bir ifadeyle kişilerin doğru bilmelerine, doğru düşünmelerine, doğru değerlendirmelerine, doğru eylem içinde olduklarını görebilmelerine yardımcı olmaktır (Kuçaradi, 1995). Değerler, insanların tutum ve davranışlarını etkilemede, tutum ve davranışların belirlenmesinde ve biçimlendirilmesinde önemli rol oynar (Dilmaç, 1999).

Değerler üzerine araştırma yapmanın önemli nedenlerinden biri, insanlarda var olan değer yönelimlerini belirlemek, bu yönelimlerin onların tutum, davranış, toplumsal deneyim ve rolleriyle ilgili etkileşimlerini ortaya çıkarmaktır (Mehmedoğlu, 2006). Bu yüzden değer odaklı çalışmalar gün geçtikçe eğitimcilerin çalışma konularının odağı haline gelmektedir (Özsoy, 2007). Değerler insanlarda var olan tutum ve davranışları etkilemekle (Ayrıl, 1992) birlikte

değerlerin insan davranışlarının belirlenmesi ve yönlendirilmesi konusunda önemli bir fonksiyona sahip oldukları yok sayılamaz (Kulaksızoğlu & Dilmaç, 2000). Ayrıca değerler topluma saygı, hoşgörü ve değerlilik katarlar (Dilmaç, 2002).

Toplumda değerlere bakış farklılık gösterebilir. Çünkü değerler arasında üstünlük ve öncelik ilişkileri vardır. Örneğin baskın değerler, bireyi aşan ve geneli ilgilendiren değerler olmuştur. Pepper'e göre ahlaki değerler, ferdi üstünde, ferdi menfaati aşan değerlerdir. Güngör'e göre ise, bir kimsenin değer sıralamasının birinci sırasında bulunan değer onun temel değeridir. Teorik olarak, varlığı mümkün olan bütün değerler bir kimseye verildiği zaman onların bir sıralaması yaptırılınca şahsın en yukarıya koyduğu değer onun her şeyden daha fazla kıymet verdiği şeydir (Güngör, 1993: 23-29). Birey bu terciğini yaparken içinde yaşadığı değer dünyasına göre bir sıralama yapmaktadır. Çünkü dünyada değer yargıları değişse de değerler değişmeden devam etmektedir. Örneğin "Namus cinayeti işlemek iyidir" yargısı, "Namus cinayeti işlemek kötüdür" yargısına dönüşebilir. Fakat "iyi" ve "kötü" bir değer olarak sabit kalmaktadır (Poyraz, 2007: 84).

Her toplumda olduğu gibi Türk toplumunun da kendine has değer yargıları vardır. Bu değerleri şekillendiren ve gelecek nesillere aktarılması sağlayan yine toplumun kendisi olmuştur. Bizim yaşam şeklimiz olmuş ve bizlerle özleşmiş birçok değerlerimiz bulunmaktadır. Bazı değerlerimiz tıpkı çiğnenmez bir kural gibi çoğu toplum tarafından benimsenmiş ve uygulanmıştır. Toplumsal değerlerimiz birçok araştırmacı tarafından araştırılmış ve araştırılmaya da devam etmektedir.

1. AMAÇ

Bu çalışmanın amacı, Türk milletine ait olan ve Türklerle özleşmiş değerlerin neler olduğunu ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda aşağıdaki alt amaçlara cevap aranmıştır.

Alt amaçlar:

- Türk insanına göre, Türk deyince ilk akla ne gelmektedir?
- Türklere has özellikler sizce nelerdir?
- Yabancıların gözünde, sizce Türkler nasıl algılanmaktadır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın modeli

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik (olgu bilim) yaklaşım kullanılmıştır. Fenomenolojik araştırmanın amacı, insanların bir fenomenin belirli bir yönünü tecrübe etmede, yorumlamada, anlamada veya kavramsallaştırmada ortaya koydukları farklı yolları tanımlamaktır (Büyüköztürk ve diğ., 2011)

2.2. Çalışma grubu

Araştırmanın örneklemini, 2015-2016 yılında Isparta genelinde yaşamakta olan farklı yaş, yerleşke, meslek ve cinsiyetteki 440 kişi oluşturmaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2011)'e göre araştırmacının, araştırmada veri kaynağı olan bireyleri yeterince tanımlaması, araştırmanın dış güvenilirliğini artıran bir önlemdir. Katılımcılara ait kişisel bilgiler ayrıntılı olarak Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların kişisel özellikleri

Cinsiyet	Bay				Bayan		
	222				218		
Yaş	16-20	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50
	50	50+					
	35	93	101	42	43	41	25
	60						
Yerleşke	Merkez				İlçe		
	284				156		
Meslek	Frekans	Meslek	Frekans				
Öğretmen	50	Ev hanımı	11				
Öğrenci	41	Kuaför	8				
Sağlık personeli	43	Devlet memuru	16				
Mühendis	21	Emekli	19				
Hukuk	18	İşletmeci	9				
Emniyet mensubu	14	Aşçı	11				
Çiftçi	9	Garson	5				
Bankacı	6	Mimar	7				
Esnaf	17	Güvenlik görevlisi	9				
Müziyen	5	Kasiyer	3				
Şoför	3	Diğer meslekler	115				

2.3. Verilerin toplanması

Araştırmada verilerin tamamı, araştırmacı tarafından geliştirilen ve açık uçlu sorulardan oluşan “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” ile elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği sahip olduğu belirli düzeyde standartlık ve aynı zamanda esneklik nedeni ile Türklere has değerlerin araştırılmasında daha uygun bir teknik görünümü vermektedir (Ekiz, 2003). Görüşme formu iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde katılımcılarının kimliğini tanımaya yönelik dört soruya (cinsiyet, meslek, yerleşke ve yaş) yer verilirken; ikinci bölümde ise, Türklere has değerleri belirlemek amacıyla 3 soru bulunmaktadır. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için kullanılan stratejinin nasıl kullanıldığı ayrıntılı halde verilerek bu şekilde diğer araştırmacıların da bu stratejiyi benzer bir biçimde kullanabilmesine olanak tanınmıştır (Silverman, 2000; Yıldırım ve Şimşek, 2011).

2.4. Verilerin analizi

Analiz sürecinde 440 görüşme formuyla toplanan verilerin analizi değerlendirmeye alınmıştır. Öncelikle ilk bölümden elde edilen nicel verilerin frekansları yapılarak tablo hâlinde sunulmuştur. Açık uçlu soruların analizinde ise içerik analizi yaklaşımı kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Türklere has değerlerin neler olduğunu belirlemek amacıyla yapılan görüşme formu doğrultusunda, katılımcıların vermiş olduğu cevaplar incelenmiş ve I. alt amaca ilişkin bulgular aşağıdaki tablolarda sınıflandırılmıştır.

I. Alt amaca ilişkin bulgular (Türk insanına göre Türk deyince ilk akla ne gelmektedir?)

Tablo 2: Dini değerlere yönelik bulgular

Değerler	Frekans	Değerler	Frekans
İnanç	19	Dini bayram	9
Namus	8	Batıl inanç	7
Maneviyat	3	Ahlak	4
Dindar	3	Mevlit okutmak	3
Şükür etmek	2	İffet	3
Vicdan	1	Nazar	4
Temizlik	3	İslamiyet'in savunucusu	2
İbadet	5	Rüya tabirleri	1
İman	6	Tek tanrı inancı	1
Tövbe	2	Sünnet	3

Tablo 2’de dini değerlere yönelik cevaplar değerlendirilmiştir. Tabloya göre en fazla inanç (n=19), dini bayramlar (n=9) ve namus (n=8) yer almaktadır. Değerler birçok bileşenden meydana gelmektedir. Bunların önemlilerinden biri de dindir. Daha doğrusu değerlerin dinden beslendiği ve dini unsurların değerlere yön verdiği bilinmektedir. Namus, ibadet, batıl inanç, iman, dini bayramlar, ahlak ve inanç gibi değerler, toplumdaki insanların değer kabul edebileceği veya önemseydiği unsurların başında gelir. Dini değerler insanlar tarafından önemsenmekle beraber, diğer değerlerin de temellerini oluşturur. Değer sınıflaması yapılan birçok araştırmada dini değerler her zaman yer almıştır (Lickona, 1991; Spranger, akt: Akbaş, 2004; Schwartz,1992; Güngör, 1998; Acat ve Aslan,2012; Gündüz, 2016).

Tablo 3: Kişisel değerlere yönelik bulgular

Değerler	Frekans	Değerler	Frekans
Asil	5	Muzip	5
Çalışkan	12	Sıcakkanlı	16
Titiz	4	Öz güvenli	2
Göbekli	2	Sadık	4
Mert	10	Azimli	12
Gururlu	4	Sinirli	6
Adaletli	5	Saygılı	10
Üşengeç	10	Bıyıklı	5
Sevimli	3	Duygusal	5
Kararlı	4	Esmer	4
Ağırbaşlı	12	Özgür	11
Cesaretli	27	Lider	4
Konuşkan	3	Ön yargılı	3
Güçlü	9	Kıskanç	3
Merhametli	17	Dürüst	4
Yalan	6	Küfür etmek	12
söylememek			
İyi niyetli	3	Korkusuz	9

Cömert	7	Kavgacı	1
İnatçı	5	Çapkın	3
Sabırsız	7	Umursamaz	1
Abartmak	2	Dedikodu	6
Yakışıklı	3	Otoriter	2
Kaba	1	Menfaatçi	1
Açıkgözlü	8	Tembel	4
Lakap takmak	5	Meraklı	6
Sabırlı	2	Pazarlık yapmak	8

Kişisel değerlere yönelik bulguların yer aldığı Tablo-3'te 317 katılımcının cevabı değerlendirilmiştir. Yapılan görüşme formunda cesaret (n=27) kavramından en fazla bahsedilmiştir. Cesaret (n=27), merhamet (n=17), çalışkanlık (n=12), özgürlük (n=11), güç (n=9) gibi değerlerin Türklere özgü karakterler olduğunu anlamak mümkündür. Aynı zamanda azimli olmak (n=12), bir olumsuzluk karşısında pes etmeden mücadele etmek Türklerle özleşmiş bir karakterdir.

Gururlu olma, azimli olma, cesaretli olma, saygılı olma, özgür olma, çalışkan ve sıcakkanlı olma gibi değerler çoğu insanın ortak benimsediği değerler arasında yer alır. Bu değerler aslında insanı insan yapan, kişiliği ve toplumu meydana getiren temel değerler arasında yer alır. Değer sınıflaması araştırmalarına bakıldığında kişisel ya da öze dönük değerlerin yer aldığı görülmektedir (Nelson, 1974, akt: Naylor ve Diem,1987; Acat ve Aslan, 2012; Gündüz, 2016).

Tablo 4: Milli değerlere yönelik bulgular

Değerler	Frekans	Değerler	Frekans
Vatansever	36	Milliyetçi	18
Milli ruh	11	Devletçi	7
Vatan millet	2	Geçmişini bilen	2
Örf ve adetlerine bağlı	29	Medeniyet	5
Gelenek göreneklerini bilen	10	Kültürüne sahip çıkan	7
Milli bilinç	5	Atasını bilen	6

Tarihine bağlı	1	Polise ve askere saygılı	7
Bayrağına bağlı	17	Savaşçı	27

Milli değerlere yönelik bulguların bulunduğu Tablo-4'te 190 katılımcının vermiş olduğu cevaplar değerlendirilmiştir. Türklerin en belirgin ve en büyük özelliklerinden birinin milli değerler olduğunu söyleyebiliriz. Çok fazla badireler atlatmış, destanlar yazmış bir millet olarak vatanseverliğin (n=36), milliyetçi olmanın (n=18), savaşçı olmanın (n=27) en önde gelen özellikler olduğu oldukça manidardır.

Katılımcıların vermiş oldukları cevaplara göre, insanların yaşadığı coğrafi bölge ve vatan topraklarının değer ve kültür oluşumunda önemli bir yeri vardır. İnsanlar doğası gereği yaşadığı yere duygusal olarak bağlanır. Bu duygu toplumda birlik ve beraberlik oluşur. İnsanı bütün olarak ele aldığımızda sadece bulunduğu zaman dilimi ve yaşadığı coğrafi bölgeyi ilgilendirmez. Ayrıca geçmişi, milli değerleri, örf ve adetleri, kültür, atalarımız, vatan sevgisi, bayrak sevgisi ve milliyetçilik gibi manevi değerler de vardır. Değer sınıflamalarında da milli, kültürel ve ulusal değerlere yer verilmektedir (Kale, 2004; Ercan, 2001; Acat ve Aslan, 2012; Gündüz, 2016).

Tablo 5: Bilgiye dayalı değerlere yönelik bulgular

Değerler	Frekans	Değerler	Frekans
Mantıklı	23	Girişimci	1
Yaratıcı	2	Bilgili	7
Sorgulayıcı	9	Okuryazar	15
Başarılı	12	Öğretmeyi seven	3
Meraklı	6	Hedefi olan	1
Dikkat	11	Özgüven	2
İlim	1	Zeki	8

Bilgiye dayalı değerlere yönelik bulguların bulunduğu Tablo-5'te 101 katılımcının görüşleri değerlendirilmiştir. Tabloyu incelediğimizde mantıklı düşünme (n=23), okuryazar olma (n=15), başarılı olma (n=12) değerleri ön plana çıkmaktadır. Kültürel, ulusal ve milli değerlerin yanında, akıl, mantık, başarı, zeki olma gibi bilgiye dayalı değerlerinde önemli bir

yere sahip olduğu fark edilmektedir. Duyuşsal değerler tek başına yer almamakta zihinsel değerler ile bütün oluşturmaktadır.

Tablo 6:Evrensel değerlere yönelik bulgular

Değerler	Frekans	Değerler	Frekans
Dürüstlük	4	Yardımsever	26
Sevgi	13	Adalet	5
Fedakarlık	18	Saygı	10
Nezaket	2	Hoşgörü	14
Merhamet	14	Sorumluluk	7
Güven	5	Şefkat	5
Cömertlik	4	Özgürlük	11

Tablo-6’da verilmiş olan evrensel değerlere yönelik bulgular bölümünde, 138 katılımcının görüşleri değerlendirilmiş ve frekans halinde getirilmiştir. Yardımseverlik (n=26), fedakarlık (n=18), hoşgörü (n=14) ve özgürlük (n=11) değerleri büyük önem arz etmektedir. Her toplumun kendine ait kültürü, her kültürün de kendisiyle özleşmiş değerleri vardır. İnsana özgü bir nitelik taşıyan değerler, aynı zamanda insanın amaçlarına uygun tarzda kendini gerçekleştirebilecek duruma gelmelerine de yardımcı olmakta, hayata anlam katmakta, hayatın dürüstlük, hoşgörü, sevgi, merhamet gibi güzel yanlarını çoğaltmaktadır.

Tablo 7:Toplumsal değerlere yönelik bulgular

Değerler	Frekan	Değerler	Frekans
	s		
Kurallara uyma	6	Saygın olma	4
Topluma yararlı olma	18	Dayanışma	6
Yardımlaşma	7	İşbirliği	1
Paylaşım içinde olma	1	İtibar	13
Adabı muşeret	3	Görgülü olma	4
Lider olma	4	Birliktelik	5
Siyasi hoşgörü	2	Toplumla barışık	2
Başkalarına zarar vermemek	1	Demokratik	9
Para	5	Engellilere saygı	2

Toplumsal değerlere yönelik bulguların bulunduğu Tablo-7’de 100 katılımcının cevapları değerlendirilmiştir. Topluma yararlı olma (n=18), itibar (n=13) ve demokratik (n=9) olmak gibi değerler önemli ölçüde ağır basmaktadır. Yaşlılara ve hastalara saygılı (n=7) olma da kültürümüzde yer alan değerlerin arasındadır. Katılımcıların vermiş olduğu cevapları incelediğimizde; dini, kişisel, kültürel ve milli değerlerin yanında toplumsal değerlerde hayatımızda büyük oranda yer almaktadır. İnsan hayatı boyunca birbiriyle etkileşim içindedir ve bu etkileşimle birlikte bireyler arasında bağlar da artmaktadır. Kurulan bağlar sayesinde de toplumsal değerlerimiz varlığını sürdürebilmektedir.

Parsons’a göre kültürel sistem her toplumda kendi kültürel özgünlüğünü sağlayan çekirdek değerleri ve ilgili normları içerir. Bu nedenle kültürel sistemin oluşuyla ilgili özellikleri gelenek ve değerlerin tortulaşmasına, yani toplumun mirasına yansır (Layder, 2006:19).

Tablo 8:İnsani değerlere yönelik bulgular

Değerler	Frekans	Değerler	Frekans
Aileye bağlılık	14	Konuksever	25
Ziyaret	5	Sılaya rahim	4
Akrabalık	4	Terbiyeli	1
Koruyucu	1	Sahip çıkan	4
Hatırsayan	3	Küçükleri seven	6
Aidiyet	2		

İnsani değerlere yönelik bulguların bulunduğu Tablo-8’de 67 katılımcının cevapları incelenerek frekanslar belirtilmiştir. Katılımcıların vermiş oldu cevaplar paralelinde konukseverlik (n=25), aileye bağlılık (n=14) ve küçükleri sevmek (n=6) belirgin şekilde ağır basmaktadır. Toplum olarak misafirleri sevmek, onları en iyi şekilde ağırlamak ve bundan hoşnutsuzluk duymak insani değerler arasında önem arz etmektedir.

Tablo 9: Sosyal değerlere yönelik bulgular

Değerler	Frekans	Değerler	Frekans
Sosyal	12	Empati	3
Arkadaşçı	2	Dostane	2
Dinleyebilen	3	Bencil olmama	5
Cana yakın	15	Diğerkamlık	1
Benmerkezci olmama	1	Menfaatçı olmama	6

Sosyal değerlere yönelik bulguları içeren Tablo-9’da, 50 katılımcının vermiş olduğu cevaplar değerlendirilmiştir. Katılımcıların cevapları doğrultusunda cana yakın (n=15), sosyal (n=12) ve menfaatçı olmama (n=6) değerleri dikkat çekmektedir. İnsanlar hayatın her evresinde birbiriyle etkileşim içerisinde dir. Bu etkileşimle beraber sosyal değerler doğmuştur.

II. Alt amaç için bulgular (Türklere has özellikler sizce nelerdir?)

Tablo 10: Davranışsal değerlere yönelik bulgular

Değerler	Frekans	Değerler	Frekans
Tanıdığın üstüne araba sürmek	29	şampuan bitince su katıp alkalamak	15
Radar olduğunu uyarmak için karşıdan gelen araca sinyal vermek	16	Pil bitince ısırıp tekrar kullanmak	4
Ağlayan çocuğu dövmek	11	Hiçbir şey biz bitti demeden bitmez	6
Düğün yapmak	7	alışkana inek demek	1
eyrek altının kutusuna sünger koymak	1	Gece evden çıkarken ışıkları açık bırakmak	3
Telefonu kapalı olan birini üst üste aramak	4	Papağanlara küfür oğretmek	9
Misafirin çocuklarına kızmamak	2	Ambulansın peşine takılarak trafikten kurtulmak	13
Döner ile ayrıntı aynı anda bitirmek	25	Kumanda babanın elinde durur	5

Çocukların kıyafetlerini bir numara büyük almak	13	Sallanan masanın ayağına kağıt koymak	8
Asansör tuşuna defalarca basarak çabuk gelmesini beklemek	3	Rüzgarlı havalarda küllüğe su koymak	10
Gazetedeki insan resimlerine kaş bıyık çizmek	8	Gaz kaçağını çakmakla kontrol etmek	7
Kalabalık şekilde taksiye binildiğinde parayı ödeyenin öne oturması	1	Geldiğini gördüğü halde “Geldin mi?” demek	9
Misafir odası	10	Soğusun diye dereye karpuz koymak	1
Sürekli aradıkları kişilerin başına “A” harfi getirerek kayıt etmek	1	Tuvalet kapısına telefon numarası yazmak	3
Mutfak kültürü zengin	25	Yeni alınan ayakkabının üzerine basmak	10
Tarağı ıslatıp saçını taramak	1	Saksıyı küllük yapmak	2
Yoğurt kabından saksı yapmak	19	Kafa tokuşturarak selamlaşmak	1
Pahalı şeyleri kaliteli sanmak	5	Askere gideceklere kına yakmak	1
Altın günü yapmak	8	Yerlere tükürmek	4
Tüp bitince sallamak	3	Kaldırıma araba park etmek	2
Pahalı araç alıp LPG taktirmek	1	Çorapların kirli olup olmadığını koklayarak anlamak	8
Geline kırmızı kurdele bağlamak	1	Kemal Sunal filmlerini defalarca izlemek ve her seferinde gülmek	3
Misafire kolonya ve şeker tutmak	4	Lades kemiği ile ladese girmek	1
Halk oyunları	6	Çimenlere basmayın tabelasının gölgesinde oturmak	1
Araba geri gitmesin diye tekerleğine taş koymak	1	Misafirin ayakkabılarını düzeltmek	2

Ekmeksiz yemek yememek	15	Bilmediği sorulara dahi cevap vermek	17
Damada tuzlu kahve içirmek	9	Ev telefonunu arayıp “ Evde misin?” demek	11
Kumandaya jelatin sarmak	5	İyi ata binmek	21
Yeni atılan betona yazı yazmak	3	Uyuyan kişiyi uyandırıp “Uyudun mu?” demek	8
İki bayram arasında düğün yapmamak	1	Gidenin arkasından su dökmek	1
Gazeteyi en iyi şekilde kullanmak	3	Araçların arkasına yazı yazmak	1
Her yerde hemşeri bulma isteği	2	Beyaz atlet giymek	2
Yemek sofrasını yere kurmak	1	Kapı çaldığında “Kim o?” sorusuna “Ben” diye cevap vermek	9
Annelerin çocuklarına terlik atması	5	İş makinelerini saatlerce izlemek	14
Parmak arası terliği çorapla giymek	3	Hamam kültürü	4
Hesap ödemek için kavga etmek	6	Herşeyin üzerine dantel örtmek	5
Turistlerle bağırarak Türkçe konuşmak	12	Yemeğin etini sona bırakmak	6
Bozulan elektrikli aletleri vurarak çalıştırmak	18		

II. Alt amaca ait değerlere yönelik bulguları içeren Tablo-10’da 440 katılımcının cevapları değerlendirilmiştir. Yapılan görüşme formunda katılımcıların en çok davranışsal değerler yönünde cevap verdiği görülmektedir. Tanıdığın üstüne araba sürmek (n=29), döner ile ayrıntı aynı anda bitirmek (n=25), mutfak kültürünün zengin olması (n=25), bozulan elektrikli aletleri vurarak çalıştırmak (n=18) ve bilmediği sorulara dahi cevap vermek (n=17) en çok cevap verilen özellikler olmuştur.

Toplumu tıpkı bir kimlik gibi ortaya koyan ve diğer toplumlardan ayıran en önemli özellik, o topluma has değerlerdir. Katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda görüyoruz ki

Türlere has özelliklerden tanıdığı kişileri görünce üzerine araba sürmek, dönerin son lokmasını ve ayranın son yudumunu aynı anda bitirmek belirgin yer tutmaktadır. Yöreden yöreye değişen ve her yörede yüzlerce çeşit yemeklerin olması da Türk toplumunun kimliğini belirleyen özelliklerdendir. Bilgisayar, televizyon, telefon gibi bozulan elektrikli eşyaları vurarak çalıştırmak, sorunun cevabını bilinmese dahi o soru hakkında yorum yapıp doğru veya yanlış cevap vermek toplumla karakterize edilmiş değerler arasında yer almaktadır.

III. Alt amaca ilişkin bulgular (Yabancıların gözünde Türkler sizce nasıl algılanmaktadır?)

Tablo 11: Yabancıların gözünde Türklerle yönelik değerler

Değerler	Frekans	Değerler	Frekans
Cesur	14	Savaşçı	14
Kurallara uymayan	2	Zeki	3
Sevmezler	3	Gaddar	1
Vatansever	12	Vahşi	6
Bağımsızlığına düşkün	29	Kaba	10
Korkarlar	11	Yardımsaver	17
Çalışkan	8	Misafirperver	41
Korur	2	Gözü açık	9
Sıcakkanlı	18	Zeki	1
Güçlü	11	Hoşgörülü	13
Çok yemek yiyen	5	Barbar	38
Güler yüzlü	12	Yemek kültürü zengin	13
Dindar	6	Yobaz	12
Müslüman	11	Korkarlar	12
İstanbul	9	Erkekleri yakışıklı	6
Dolandırıcı	4	Kebap	1
Geri kalmış	16	Gemileri karadan yürüten tek devlet	1
Saygılı	2	Sempatik	2

Yabancıların gözünde Türklerin nasıl algılandığı yönünde bulgular incelendiğinde, en çok misafirperver (n=41), barbar (n=38), bağımsızlığına düşkün (n=29), sıcakkanlı (n=18) ve yardımsaver (n=17) millet olduğu sonucuna varılmıştır. Bilindiği gibi, Türklerin Batı toplumlarıyla olan tarihi ilişkilerinde savaşlar sık sık yaşanmıştır. Dolayısıyla, Türkler savaş ve

istila gibi imgelerle özdeşleştirilip, saldırgan ve barbar kişilikler olarak değerlendirilmektedir (Kırcıoğlu ve Nazilli, 1983).

SONUÇ

Yapılan bu araştırma sonucunda, Türk toplumunun çok farklı değer yargılarını bünyesinde barındıran ve çok zengin bir kültüre sahip olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Türkler farklı coğrafyalarda bulunmuş, farklı milletlerle bütünleşmiş ve çok farklı değer yargılarını bünyesine katmıştır.

Türklerin değer yargılarını ortaya çıkaran bu çalışmada, Türklerin milli, dini, kişisel, sosyal, evrensel, insani, toplumsal ve bilgiye dayalı gibi çeşitli değerlere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum Türkün değer yargılarının farklı boyutları ve zengin olduğunu göstermektedir.

Türkler; inançlı, dini bayramlara önem veren, namusuna düşkün olan bir millet olarak bilirse de aynı zamanda batıl inançlara inanarak da kendisiyle ters düşebilmektedir. Bunun yanında; yardımsever olma, cesaretli, merhametli, çalışkan, özgür, azimli, mert kişiliğiyle de Türkler olumlu değerlere sahiptir. Aynı zamanda Türk deyince akla gelen bir diğer özellik de vatansever olmaktır. Birçok güçlükler atlatmış olan Türk toplumu vatanına, bayrağına, milletine her zaman bağlı kalarak bu değeri sürekli korumuştur.

Zamanla değişikliklere uğrasa da katılımcıların vermiş olduğu cevaplardan örf ve adetlere bağlı olmak da Türkün başta gelen değerleri arasındadır. Zamanla değişen ve gelişen toplum yapımızda değerlere bakış açısı değişebilmekte ve yeni değer algıları da ortaya çıkabilmektedir. Bu durum değer üzerine yapılan araştırmaların önemini gittikçe artırmaktadır (Gündüz, 2014; Ülger, 2012; Tahiroğlu, 2011; Çengelci, 2010; Yiğittir, 2009; Aladağ, 2009; Keskin, 2008; Ulusoy, 2007; Dilmaç, 2007; Akbaş, 2004).Değerler değişebildiği gibi yok da olabilmektedir ya da yeni değerler ortaya çıkabilmektedir. Değerler zamanla değişikliğe uğramış olsa bile, katılımcı cevapları doğrultusunda Türklerin olumlu değerleri daha çok devam ettirdiği görülmektedir.

Aynı zamanda yabancıların gözünde Türkler; misafirperver, barbar ve bağımsızlığına düşkün olarak bilinmektedir. İlgili literatüre katkı veren araştırmacılar, bir ülkenin bir diğer ülkenin farklı birimleri gözündeki imajının da farklı olabileceğini, farklılığında toplulukların farklı değer özellikleriyle, kişilerin geçmiş deneyimlerinden kaynaklanabileceğini belirtmektedirler (Alhemoud ve Armstrong 1996; Baloglu 2001; Chen ve Kerstetter 1999; Joppe, Martin ve Waalen 2001; MacKay ve Fesenmaier 1997).

Sonuç olarak bu araştırma göstermiştir ki Türkler değerlerini bilmeli ve ona sahip çıkmalıdır, aksi halde kendini ve değerlerini bilmeyen nesiller ortaya çıkabilir.

KAYNAKÇA

Acat, M. B. ve Aslan, M.(2012). Yeni Bir Değer Sınıflaması ve Bu Sınıflamaya Bağlı Olarak Öğrencilere Kazandırılması Gereken Değerler, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (KUYEB)*, 12(2) 1460-1474

Akbaş, O.(2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Aladağ, S. (2009).*İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara

Alhemoud A.M. and Armstrong E.D. (1996). Image of Tourism Attractions in Kuwait, *Journal of Travel Research*, 34 (4): 76-80.

Ayral, A. E. (1992). *Akademisyenlerin Çalışmayla ilgili Değerleri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü İngilizce İşletme Bölümü Organizational Behavior Ana Bilim Dalı.

Baloğlu, S. and Brinberg, D. (1997). Affective Images of Tourism Destinations, *Journal of Travel Research*, 35 (4):11-15.

Büyüköztürk, Ş. Çakmak K, E, Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.

Chen, P. J. ve Kerstetter, D. L. (1999). International Students' Image of Rural Pennsylvania as a Travel Destination, *Journal of Travel Research*, 37:256-266.

Çengelci, T. (2010). *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim öğrencilerine insani değerler eğitiminin verilmesi ve eğitimin ahlaki olgunluk ölçeği ile sınanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Dilmaç, B. (2002). *İnsanca değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınevi

Dilmaç, B. (2007).*Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği ile Sınanması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

Doğan, İ. (2004). *Sosyoloji kavramlar ve sorunlar*. Ankara: Pegem Yayınları.

Ekiz, D.(2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık

Ercan, İ. (2001). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Ulusal ve Evrensel Değerler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale

Erinç, S. (1995). Sanat eğitiminde felsefe, felsefe açıdan eğitim ve Türkiye’de eğitim. İstanbul, 17–18 Kasım.

Gündüz, M. (2014). *İlköğretim 3. sınıf hayat bilgisi dersinde “sorumluluk” değerinin proje tabanlı öğrenme yaklaşımı ile öğretiminin akademik başarı ve tutuma etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gündüz, M.(2016). Classifying Values by Categories, *Journal of Education and Training Studies*, 4 (10), 212- 220 (ERIC), doi: <http://dx.doi.org/10.11114/jets.v4i10.1765>

Güngör, E., (1993). Değerler Psikolojisi, Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yay. No:8, s. 23-29

Güngör, E.(1998). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Ötüken Yayınları

Güngör, E. (2000). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Joppe M.; Martin D.W. and Wallen J. (2001). Toronto’s Image As a Destination: A comparative Importance- Satisfaction Analysis by Origin of Visitors, *Journal of Travel Research*, 39: 252-260.

Kuçuradi, J. (1995). *Felsefi Açıdan Eğitim ve Türkiye’de Eğitim*, İstanbul

Kale, N.(2004). Nasıl Bir Değerler Eğitimi, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.

Keskin, Y. (2008). *Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kırcıoğlu, N.ve Nazilli, S. (1983). *Dış Tanıtım ve Turizm*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.

Kuçaridi, J. (1995). Felsefi Açıdan Eğitim ve Türkiye’de Eğitim, İstanbul,17–18 Kasım: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kulaksızoğlu, A.,ve Dilmaç, B. (2000). İnsani değerler eğitimi programı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12, 199208.

Layder, D., (2006). *Sosyal Teoriye Giriş*, Küre Yayınları

Lickona, T. (1991). *Educating for Character: How our schools can teach respect and responsibility*. Newyork: Bantam Books.

MacKay, K. ve Fesenmaier, D. (1997). Pictorial Element of Destination in Image Formation, *Annals of Tourism Research*, 24:537-65.

Mehmedoğlu, U. (2006). *Gençlik, değerler ve din: Küreselleşme, ahlak ve değerler*. (Ed. U. Mehmedoğlu ve Mehmedoğlu). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Naylor, D, T. and Diem, R. (1987). *Elementary and middle school social studies*, New York: Random House.

Özsoy, S. (2007). Değerlere dayalı bir ortam yaratmak eşittir daha iyi bir dünya yaratmak. *İlköğretmen Dergisi*, 14, 30–34.

Poyraz, H. (2007). Değerlerin Kuruluşu ve Yapısı, Değerler ve Eğitimi. Kaymakcan, R., Hökelekli, H., Arslan, Ş., Zengin, M. (Eds). İstanbul: Dem yay. 81-88

Sarı, E. (2005). “Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri: Giresun Eğitim Fakültesi Örneği”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (10), 73-88.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.

Silverman, D. (2000). *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook*. London: Sage.

Tahiroğlu, M. (2011). *İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Doğa Sevgisi, Temizlik Ve Sağlıklı Olma Değerlerinin Öğretimi Ve Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Belirlenmesi*, Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ulusoy, K. (2007). *Lise tarih programında yer alan geleneksel ve demokratik değerlere yönelik öğrenci tutumlarının ve görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ülger, M.(2012). *İlköğretim Okullarında İnsan Hakları Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (3.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık

Yiğittir, S.(2009). *İlköğretim 4.ve 5.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Değerlerinin Kazanılma Düzeyi*, Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ
EĞİTİM POLİTİKALARININ TÜRK YAZILI BASININDA SUNUMU¹
(2006-2016)

Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER²

ÖZET

Toplumsal yapı içinde yer alan temel kurumlardan biri olan eğitim, toplumsal yapı içindeki diğer kurumlarla ilişki içindedir. Eğitim kurumu, diğer kurumları etkileyeceği gibi bu kurumlar tarafından da belirlenebilmektedir. Siyasal yapılardaki (hükümet, siyasi partiler, parlamento vb.) oluşumların yönlendirmesi altında kalabildiği gibi yetiştirdiği insan gücüyle bu yapıları değişime de zorlayabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, 21.yüzyılda Türk siyasal yaşamında önemli bir konumda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri eğitim politikalarının Türk yazılı basınındaki yansımalarını mercek altına almaktır. İnternet haber kaynakları seçiminde Türkiye’deki başlıca siyasi pozisyonları temsil ettikleri düşünülen sekiz ulusal gazetenin internet sitesi haber kaynağı olarak tercih edilmiştir. Eğitim”, “eğitim sistemi” “eğitim reformu”, “sınav sistemi”, “okul türleri”, “eğitim kampanyası-projeleri”, “eğitim politikası” gibi anahtar kelimeleri kullanılarak ilgili konuda haber sitelerinde 2006-2016 yılları arasında 10 yıllık bir zaman diliminde yayımlanan köşe yazılarına ulaşılmıştır. Konuyla ilgili haberlerin gazetelerde toplam haber sayısı, haberlerin temaları, konu alt başlıkları analiz edildi. Sonuçta gazetelerin ilgili temsil biçimleri ve siyasi duruşları arasındaki ilişki açısından ortaya çıkan tespitler dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Eğitim Sistemi, Eğitim Reformu, Eğitim Politikası

EDUCATIONAL POLICIES OF JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY
ON TURKISH PRINT MEDIA (2006-2016)

ABSTRACT

Education, one of the main institutions in the social structure, is in relation with other institutions within the social structure. The educational institution will influence other institutions as well as affected by these institutions. These things can be forced to change with the human power that they have cultivated as they are under the direction of formation in

---

¹ 18-21 Mayıs 2017 tarihleri arasında Berlin Humboldt Üniversitesi’nde düzenlenen “Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Konferansında” sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

² Doç. Dr., KTÜ Edebiyat Fakültesi-Sosyoloji Bölümü, mgozubuyuk@hotmail.com

political structures (government, political parties, parliament, etc.). The aim of this study is to examine the presentation of the education policies of the Justice and Development Party (JDP) governments, which are in an important position in the 21st century Turkish political life, on Turkish print media. In the selection of the following alphabetically listed internet news sources, the internet sites of eight national newspapers, have been included in the news report. All articles published within the ten years from 2006 to 2016 were reached by using key words related to education. News about the issue were obtained from the online pages of newspapers and archived with digital media. The total number of news, news topics, topic subtitles were analyzed. As a result, the findings of the relations between the relevant forms of representation and political stances of the newspapers were expressed.

Keywords: Education, Education System, Education Reform, JDP Education Policy

---

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin en eski faaliyetlerinden biri olan eğitim, dünyanın hemen her yerinde bireysel ve toplumsal yaşamın başat unsurlarından biri olarak kabul görmektedir. Toplumun sahip olduğu maşeri vicdanın çağdaş değerlerle gözden geçirilmesini ve şekillenmesini temin etmeye yarayan bütün düşünce ve çabaların bir organizasyon hali olarak tanımlanan (Akyüz, 2001:113) eğitim, bütün toplumlarda uygulama alanı bulan bir biçim ve düzene sahiptir. Bu anlayış ve düzen, belli amaçlar odaklaşan çeşitli düşünce biçimlerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Genellikle bu düşünce biçimlerini yönlendiren iki ana eğilim ve ölçüden söz edilebilir (Akyüz, 2001:1): Bunlardan birincisi evrensel bir insan, toplum ve kültür modelinin tanımlanmasına hizmet eden ortak ve benzer niteliklerin oluşturduğu dünya görüşleri; diğeri de belli bir coğrafya, tarih ve kültür içerisinde yoğrulan insanların meydana getirdiği bütünüyle yerli ve özel karakteristiklerdir. Başka bir deyişle, eğitim bir yandan evrensel ölçü ve çerçevelerde belirginleşmiş bulunan insan ve toplum tipleştirilmelerine eğilme mecburiyetinde iken diğeri yandan kendi insan ve toplumunu tanımlayarak, bu tanıma uygun bir model oluşturmak zorundadır. Bu modelde, yetiştirilmek istenen insan tipinin belirlenmesi ve bu insanın topluma entegresinde eğitim politikası bir ulusun siyasi kurgusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her toplumda devlet yönetimini üstlenen kurumlar, toplumdaki bireylerin, kendi politik ideolojilerini benimseyerek, mevcut düzeni koruyan ve milli bütünleşmeye katkı sağlayan vatandaşlar yetiştirmek isterler. Politik kurumlar, bir ülkede eğitim faaliyetlerinin planlanmasında, öğretmen istihdamında, okul yapımında, sınav sisteminin düzenlenmesinde etkin rol oynarlar (Güçlü, 2012: 240). Devletin dayandığı temel felsefe, ideoloji, yönetim biçimi

ve ilkeler; okullarda okutulmakta olan dersler, ders dışı etkinlikler aracılığıyla çocuk ve gençlere kazandırılmaya çalışılır (Gümüş, 2015:2). Günümüzde kalkınma planları, şûra kararları, stratejik planlar ve parti programları genelde devlet politikasını özelde ise eğitim politikasını belirleyen unsurlardır (Akyüz, 2015:110). Türkiye’de eğitim politikalarının belirlenmesinde cumhuriyetin ilanından sonra birincil kurum Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) olmuştur. Bunun yanısıra, Devlet Planlama Teşkilatı, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve eğitim sendikaları da politikaların belirlenmesinde etkili olmaktadır (Asri, 2015: 78-79).

Bu çalışmanın odağında, 21.yüzyılda Türk siyasal yaşamında önemli bir konumda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AK Parti) eğitim politikalarının Türk basınındaki yansımaları yer almaktadır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve kendi içinde bir bütünlük sağlayabilmesi amacıyla AK Parti eğitim politikasının Türk basınında nasıl ele alındığına geçmeden önce, erken Cumhuriyet döneminden başlayarak AK Parti hükümetleri dönemine kadar ki süreçte eğitim politikasına yön veren ilke ve uygulamaların neler olduğuna kısaca değinilmiştir.

1. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE’DE EĞİTİM POLİTİKALARI

Türkiye’de eğitim politikalarının oluşması ve uygulanmaya konulması, pedagojik zeminden daha çok siyasal partilerin yönetsel yapısına ve koşullarına göre gerçekleşmektedir (Gümüş, 2015:5). Erken Cumhuriyet döneminde, eğitim herkes için vazgeçilmez ve temel hak olarak tanınmış; böylelikle eğitim merkezi, tek bir müfredata dayanan, homojenleştirici etkiye sahip bir mekanizmaya dönmüştür (Gümüş, 2015:3). Bu süreçte eğitim ve öğretimin kapsamı dini çerçeveden dünyevi çerçeveye kaymış, laik ve pozitif bilim anlayışı temelinde şekillenmiştir. Cumhuriyet döneminin başlangıcından itibaren bir yanda eğitimden yeni topluma uygun ve rejimi güçlendirecek insan yetiştirmesi beklenirken, diğer yanda, özellikle kapitalizmin giderek güçlenmesiyle, ekonomik amaçlara hizmet edecek insan gücünü yetiştirmek eğitimin temel işlevi haline gelmiştir (Gök, 1999)

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle değişen dünya düzenine ayak uydurmak için eğitimden toplumu dönüştürmesi beklenmiştir (Gümüş, 2015:6). Türkiye’nin çok partili hayata geçiş yaptığı dönemle birlikte Demokrat Parti’nin (DP) 14 Mayıs 1950’de başlayan iktidarıyla özellikle o döneme kadar takip edilen eğitim sistemine karşı muhalefet sürdürülmüş ve iktidar süreci ile birlikte DP’nin eğitim politikası uygulamaya konmuştur. DP’nin eğitimi şekillendiren siyasi anlayışı parti programı üzerinde sıklıkla durulan “baticılık ve geleneksellik” olmak üzere iki temel prensibe dayanmıştır. Bu dönem eğitim kurumlarıyla birlikte devletin tüm kurumlarını da kapsayan hızlı bir artışın dönemidir. Bunda dış yardımların özellikle Amerika’dan gelen yardımların çok büyük bir etkisi vardır. Bu yüzden eğitim politikalarında da hızlı bir Amerikan modeli oturtulmaya çalışılmıştır (Tangülü, 2012: 405). Kısaca bu dönemin eğitim bakımından

temel karakteristiği, 1948 ilköğretim programıyla başlayan Amerikan eksenli eğitim zihniyetinin giderek artması ve “milli ve manevi değerlere” bağlılığın sürekli vurgulanmasıdır. Aslında tezat olan bu durum zamanla normalleştirilmiştir (Gündüz, 2015: 47).

Türk siyasal hayatının sıklıkla kesintiye uğramasına neden olan *1960-1980 arası askeri müdahaleler dönemi*, kar-maliyet anlayışı etrafında eğitim alanını yeniden biçimlendiren politikaların etkin olduğu bir dönemdir. 1924 Anayasası’nda yer alan eğitimin devletin denetimi ve gözetimi altında olması ilkesi bu dönemde de devam ettirilmiştir. Devletin halkın eğitimi ihtiyaçlarını karşılama görevi ve ilköğretimin mecburi oluşuna ek olarak, maddi imkânı olmayan öğrencilere burs konuları da ele alınmıştır. Böylelikle devletin eğitim alanındaki sorumlulukları ve eğitim politikalarının kapsamı genişlemiştir (Asri, 2015: 85). 1980 yılında gerçekleşen 12 Eylül darbesi, eğitim ve kültür hayatında ciddi dönüşümlere sebep olmuştur: İlk ve orta öğretimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi zorunlu hale getirilirken, ideolojik, tek tipçi, devletin tam denetim ve gözetiminde, milliyetçi ve militer vesayete yatkın bir eğitim felsefesi oluşturulmuştur (Gündüz, 2015: 49).

1980 sonrası dönemde, bireysel faydanın amaç edinildiği eğitim sistemi, neo-liberal politikaların hayata geçirilmesiyle piyasaya açılmıştır. Neo-liberal ekonomi politikaları sonrası devletin küçülme amaçlı özelleştirmelere gitmesi, eğitime piyasa kavramlarının girmesi sürecini tetiklemiştir (Gümüş, 2015a.168). Önceki dönemlerde tamamen devletin yönetiminde olan eğitim ticarileşmeye başlamıştır. Bu çerçevede de eğitim politikalarında etkili olan “dayanışmacı” ilişkinin yerini “fiyatlandırıcı ilişki almıştır (Asri, 2015: 85-86). Bu döneme damgasını vuran siyasi parti Anavatan Partisi (ANAP)-Özal Hükümeti ile birlikte rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini esas almıştır. Bu durum eğitime de yansımıştır. Bu dönemde, maddi ve manevi gelişmeyi birlikte sağlamanın zorunluluğuna inanıldığından dolayı ilk ve ortaokullarda dini eğitim yapılmasından yana bir tutum sergilenmiştir (Kaplan, 2013: 314).1990’lara gelindiğinde plansız şehirleşme, göç, Özal dönemi ekonomi politikaları gibi sebeplerle eğitim hayatı bir taraftan gelişirken, diğer taraftan da sorunlara boğulmuştur (Gündüz, 2015: 49). 1997’de gerçekleşen 28 Şubat postmodern darbe dönemi ise Türkiye’nin çok partili hayata geçtikten sonraki dönemde din eğitimi alanında edindiği kazanımları kaybettiren, alanı sınırlayan ve tamamen devletin kontrol ve denetimine sokan bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Bahçekapılı, 2015).

2000 yılından günümüze kadar ki dönemde siyasi alandaki en önemli figür Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetleri (AK Parti) olmuştur. 2001 yılında kurulan AK Parti’nin programında, eğitim her alandaki kalkınmanın en önemli unsuru olarak değerlendirilmektedir. 3 Kasım 2002 genel seçiminde AK Parti’nin iktidara gelmesinin ardından 58. Türkiye

Cumhuriyeti Hükümet'i kurulmuştur. Partinin seçimleri kazanmasının ardından oluşturulan 58. Hükümet Programı'nda eğitimin kültürel yönü öne çıkarılmıştır. Programın "Eğitim" bölümünün girişinde "bizi biz yapan kültürel değerlerin korunmasının Hükümet'in temel politikası" olduğu belirtilir ve din eğitimine laiklik çerçevesinde etkililik kazandırılması amaçlar arasında sayılır³. AK Parti'nin ikinci Hükümet'i olan 59. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 14 Mart 2003'te kurulur. 59. Hükümet'in programında ise eğitimin ekonomik yönü üzerindeki vurgu artmaya başlamıştır. Parti programından eğitimin ekonomiyle ve ülkenin rekabet gücüyle ilgili kısımları olduğu gibi alınmış, zorunlu eğitimin yeniden yapılandırılması dışarıda bırakılmıştır⁴. 22 Temmuz 2007 seçimlerinin ardından kurulan 60. Hükümet Programı'na göre eğitim, kalkınmanın ve küresel rekabetin aracı olmanın yanı sıra, bir karakter ve kimlik oluşturma dönemi olarak görülür. 2011 seçimleri ve 61. Hükümet Programı'nda ise eğitimin sıklıkla vurgulanan amacı, kalkınma ve küresel rekabet için gerekli insan gücünün yetiştirilmesi olmuştur⁵. 2001-2011 arası dönemde, politika dokümanlarında "küresel rekabet" ve "insan gücü yetiştirilmesi" ne yönelik atıfların öne çıkması ve uluslararası kuruluşlarla gerçekleştirilen işbirlikleri, eğitim politikalarının yapımında ekonomi politikasının öne çıkarıldığını düşündürmektedir. Ayrıca, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasına ve dezavantajlıların eğitime erişimine yönelik artan vurgu ve uygulamalar, bu dönemde eğitimin sosyal politika amaçlarına da hizmet ettiğini göstermektedir (Şaşmaz, 2013). Ancak 2011 seçimlerinde ve hemen sonrasında eğitim politikaları, AK Parti hükümetinin daha önceki dönemlerinde olmadığı kadar, öncelik haline gelmeye başladı. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Ömer Dinçer döneminde çıkarılan bir kanun hükmünde kararnameyle, Milli Eğitim Bakanlığı'nın organizasyon yapısı tümüyle değiştirildi ve yönetici kadroları çok büyük ölçüde yenilendi. 2012 yılında çıkarılan bir yasayla uygulanmakta olan 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim yerine, 12 yıllık zorunlu kademeli eğitim getirilerek 12 yıllık süre üç kademeye ayrılmıştır. Birinci kademe 4 yıl süreli ilkokul (1. 2. 3.ve 4. sınıf), ikinci kademe 4 yıl süreli ortaokul (5. 6. 7. ve 8. sınıf) ve üçüncü kademe 4 yıl süreli lise (9. 10. 11. ve 12. sınıf) olarak düzenlenmiştir. "4+4+4" düzenlemesi, ilköğretime başlama yaşının değiştirilmesi, ilköğretim okullarının ilkokullar, ortaokullar ve imam-hatip ortaokulları olarak yeniden düzenlenmesi, seçmeli derslerin oluşturulması ve ortaöğretimin (lisenin) zorunlu hale getirilmesi gibi birçok büyük değişikliği aynı anda getirdi⁶. AK Parti hükümetinin 2011 seçimleri sonrasındaki dönemi

³ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm>, erişim tarihi: Mart 2016.

⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm>, erişim tarihi: Mart 2016.

⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm>, erişim tarihi: Mart 2016.

⁶ <http://researchturkey.org/tr/to-which-direction-does-the-education-policy-of-ak-party-change/> erişim tarihi: Mart 2016.

incelendiğinde, eğitim sisteminde bürokrasi yerine siyasetten kaynaklanan bir yeniden düzenleme hareketliliğinin yaşandığı görülmektedir (Şaşmaz, 2013). Bu hareketliliğin, ciddi bir politika yönelimi değişikliği yönünde olduğu görülmektedir.

Öte yandan, 2002'den sonra eğitim sisteminde özellikle nicel değişimlerin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Üniversite sayısında ciddi bir artış olmuştur. 2006'da ortaöğretimin yeniden yapılandırılması için eğitim sistemi içinde var olan 30 farklı lise türü yerine, farklı program tür ve çeşitlerini kapsayacak ve programlar arası geçişleri kolaylaştıracak şekilde geniş tabanlı bir ortaöğretim sisteminin kurulması amaçlanmıştır (Gündüz, 2015:51). 2011 yılında İmam Hatip Liselerine uygulanan katsayı uygulaması, 2012 yılında Milli Güvenlik Dersi müfredattan, 2013'de öğrenci adı uygulaması kaldırılmıştır. 2013 yılı başında İmam Hatiplerin orta kısımları yeniden açılarak eğitime başlamış ve bu okulların sayısı hızla artmıştır (Gündüz, 2015: 52). AK Parti döneminin getirdiği en önemli değişiklik 2012 yılında zorunlu eğitim süresinin esnek bir yapıyla 4+4+4 şeklinde olmak üzere 12 yıla çıkarılmasıdır. Yine aynı yılın başlarında ilk ve ortaöğretimde bilişim teknolojilerinin geliştirilmesi için FATİH projesi uygulamaya konmuştur (Gündüz, 2015). Bu süreçte özellikle okul öncesi eğitimin geliştirilmesi için bir takım önlemler alınmıştır.

Sonuç olarak, 2016 yılının ilk yarısına kadar MEB'in en önemli gündemini eğitim ve eğitime erişim oluşturmaktaydı. Ancak 15 Temmuz darbe girişimi ve sonraki süreç Bakanlığın darbe girişimi ve örgütün eğitimdeki yapılanmasıyla mücadeleyi ana gündemine almasına neden olmuştur (SETA, 2016: 348). Bu yönde atılan adımlara 30 bin öğretmenin ihraç edilmesi ve FETÖ ile ilişkili okulların kapatılması örnek olarak verilebilir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye'deki başlıca siyasi pozisyonları temsil ettikleri düşünülen sekiz ulusal gazetenin internet sitesi haber kaynağı olarak tercih edilmiştir. Birgün ve Evrensel Türkiye'de tanımı oldukça zor olan "SoI"u ve Kürt milliyetçisi grupları, Cumhuriyet ve Hürriyet laik-Kemalist grupları, Ortadoğu ve Yeniçağ muhafazakâr-milliyetçi grubu, Sabah ve Yeni Şafak özellikle son on yılda AK partinin temsil ettiği muhafazakâr-İslamcı grubu temsilen haber derlemine dâhil edilmiştir. "Eğitim", "eğitim sistemi" "eğitim reformu", "sınav sistemi", "okul türleri", "eğitim kampanyası-projeleri", "eğitim politikası" gibi anahtar kelimeleri kullanılarak ilgili konuda haber sitelerinde 2006-2016 yılları arasında 10 yıllık bir zaman diliminde yayımlanan köşe yazılarına ulaşılmıştır. Konuyla ilgili haberler, Hürriyet, Cumhuriyet, Sabah, Yeni Şafak, BirGün, Evrensel ve Ortadoğu gazetelerinin çevrimiçi sayfalarından elde edilerek dijital ortama aktarılmıştır. Toplanan haber metinleri içinden konu başlıkları ya da temalar bulunmuştur. Bunun için özel bir kodlama sistemi geliştirilerek her bir

haberlerin teması gösterilmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili haberlerin gazetelerde toplam haber sayısı, haberlerin temaları, konu alt başlıkları analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1’de görüldüğü gibi eğitimle ilgili en çok haberi 209 yazı ile Birgün gazetesi yapmıştır. En düşük oranda haber ise 74 yazı ile Ortadoğu gazetesi tarafından yapılmıştır. Yıllara göre bakıldığında en çok haberin 160 köşe yazısı ile 2012 yılına ait olduğu görülür. Bunun sebebi 4+4+4 eğitim sisteminin 2012 yılında tartışılmaya başlanmasıdır. En az haber ise 50 haber ile 2006 yılında yapılmıştır. Genel toplamda 2006-2016 yılları arasında toplamda eğitim ile ilgili 1122 yazı yazıldığı görülmektedir.

	Birgün	Cumhuriyet	Evrensel	Hürriyet	Ortadoğu	Sabah	Yeniçağ	Yenişafak	Toplam
2006	18	1	8	7	0	11	0	5	50
2007	22	0	16	16	0	4	2	3	63
2008	25	14	22	11	9	13	2	2	98
2009	22	23	16	11	7	11	4	0	94
2010	13	18	16	4	6	10	4	3	74
2011	20	10	13	11	2	10	10	5	81
2012	19	24	21	9	18	24	24	21	160
2013	0	11	17	25	9	16	15	15	108
2014	14	23	19	18	8	14	18	18	132
2015	22	13	23	13	8	7	11	14	111
2016	34	25	16	24	7	7	19	19	151
Toplam	209	162	187	149	74	127	109	105	1122

On yıllık süre zarfında gazetelerde çıkan haber sayısından sonra, yıllar bazında gazetelerin köşe yazarlarında kaleme alınan eğitim konusuna istinaden her bir gazetenin öncelik verdiği konu başlıkları ön plana çıkarılmıştır.

2006 yılında en çok değinilen konular; Birgün Gazetesi’nde fırsat eşit(siz)liği, Cumhuriyet Gazetesi’nde Kemalist eğitim, Evrensel Gazetesi’nde öğretmen sorunları, Hürriyet Gazetesi’nde eğitimde bozukluk ve politik eğitim, Sabah Gazetesi’nde eğitim reformu ve eğitimde yetersizlik, Yeni Şafak Gazetesi’nde eğitimde yetersizlik ve kitap okuma oranı olmuştur. 2006 yılında Ortadoğu ve Yeni Çağ Gazetesinde eğitimle ilgili bir köşe yazısına rastlanmamıştır. Genel anlamda 2006 yılında en çok yazı fırsat eşitsizliği konusu üzerine yazılmıştır. Fırsat eşitsizliği konusunda Birgün Gazetesi eleştirel bir tavır sergilemiş ve mevcut eğitim sisteminin eşitliği sağlamadığını savunmuştur. Öğretmen sorunlarına değinen Evrensel Gazetesi daha çok öğretmen maaşları, ücretli öğretmenlik, öğretmen yetersizliği, öğretmen atamaları, öğretmen yetiştirme politikaları gibi sorunları içermektedir. Gazete bu konulara eleştirel bir yaklaşım sergilemiş, acilen çözülmesi gerektiğini dile getirmiştir.

2007 yılına ait köşe yazıları dikkate alındığında en çok değinilen konular; Birgün Gazetesi'nde sınav sistemi (bu başlık içerisinde sınav sisteminde değişiklik, test usulü sınav, ÖSS, YGS, LYS, SBS, OKS gibi alt başlıkları içermektedir), Evrensel Gazetesi'nde fırsat eşit(siz)liği, Hürriyet Gazetesi'nde sınav sistemi, Sabah Gazetesi'nde eğitim reformu, Yeni Çağ Gazetesi'nde bütçe yetersizliği, Yeni Şafak Gazetesi'nde geleneksel eğitim, imam hatip okulları ve İslami eğitim olarak tespit edilmiştir. 2007 yılında Ortadoğu ve Yeni Çağ Gazetesinde eğitimle ilgili bir köşe yazısına rastlanmamıştır. Yine genel anlamda 2007 yılının en çok değinilen konusu fırsat eşit(siz)liği olmuştur. 2007 yılında fırsat eşit(siz)liğine değinen bütün gazeteler sorunu eleştirmiş ve eğitim sisteminin acilen bu sorunu çözecek niteliğe getirilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Sınav sistemi sorunlarına değinen Birgün Gazetesi, sınav sisteminde yaşanan sürekli değişim, test usulü sınav tarzı, ÖSS sistemi gibi konuları gündeme getirmiştir. Birgün ve Evrensel Gazetesi laik eğitimden yana bir duruş sergilerken, Yeni Şafak Gazetesi İslami eğitim modelinden bahsetmiştir.

2008 yılının en çok değinilen konuları; Birgün Gazetesi'nde fırsat eşit(siz)liği, Cumhuriyet Gazetesi'nde eğitimde kadrolaşma, Evrensel Gazetesi'nde sınav sistemi, Hürriyet Gazetesi'nde eğitim sistemi, Ortadoğu Gazetesi'nde din eğitimi, Sabah Gazetesi'nde eğitimde kalite ve tek tipleştirici eğitim, Yeniçağ Gazetesi'nde negatif öğrenme ve yatılı okullar, Yeni Şafak Gazetesi'nde seküler eğitim olmuştur. 2008 yılında fırsat(siz)liğine değinen tüm gazeteler bu sorunu eleştirmiş ve çözülmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu yılda en çok dikkat çeken konu Yeni Şafak Gazetesi'nin değindiği seküler eğitim konusudur. Evrensel, Birgün, Cumhuriyet ve Hürriyet Gazeteleri sürekli laik ve seküler eğitime vurgu yaparken Yeni Şafak Gazetesi seküler eğitimi eleştirmiş ve eğitimin dini koşullara uygun olarak yapılması gerektiğini savunmuştur. Sınav sisteminin de sürekli değişimi bu yılda eleştiri konusu olmuştur.

2009 yılında en çok değinilen konular; Birgün ve Cumhuriyet Gazetesi'nde öğretmen sorunları, Evrensel Gazetesi'nde fırsat eşit(siz)liği, Hürriyet Gazetesi'nde İmam Hatip Okulları ve sınav sistemi, Ortadoğu Gazetesi'nde sınav sistemi, Sabah Gazetesi'nde öğretmen sorunları, Yeni Çağ Gazetesi'nde etnik ayrımcılık olmuştur. 2009 yılında Yeni Şafak Gazetesi'nde eğitimle ilgili hiçbir yazı yayınlanmadığı tespit edilmiştir. Genel anlamda 2009 yılında en çok değinilen konu öğretmen sorunları olmuştur. 2009 yılında öğretmen sorunlarında, maaşların yetersizliği, ücretli öğretmenlik uygulamaları, atama sorunları, öğretmen yetersizliği konuları tartışılmıştır. Sınav sistemindeki değişimler ve yeni uygulamalar gündeme getirilmiştir. Dikkat çeken konulardan biriside Yeni Çağ Gazetesi'nin değindiği etnik ayrımcılık konusudur. Bu konu daha çok "öğrenci andı" uygulamasının kaldırılmasıyla ilişkilendirilmiştir. Öğrenci andının söylendiği gibi etnik ayrımcılığa sebep olmadığı savunulmuştur. Hürriyet Gazetesi'nde

bu yılda İmam Hatip Okulları'ndaki eğitimin kalitesizliğini eleştirmiş ve daha çok katsayı uygulamasının kaldırılmasıyla ilişkilendirilerek anlatılmıştır.

2010 yılında ise en çok değinilen konular; Birgün Gazetesi'nde sınav sistemi, Cumhuriyet Gazetesi'nde özelleşen eğitim ve öğretmen sorunları, Evrensel ve Sabah Gazetesi'nde özelleşen eğitim, Ortadoğu Gazetesi'nde sınav sistemi olmuştur. Hürriyet Yeni Çağ ve Yeni Şafak Gazetelerinde değinilen bütün konular eşit oranda dağılmıştır. Genel anlamda 2010 yılının en çok değinilen konusu özelleşen eğitim olmuştur. 2010 yılında değinilen eğitimin özelleşmesi konusu daha çok dersaneler bünyesinde ele alınmış ve bütün gazeteler tarafından eleştirilen bir konu olmuştur. Eğitimdeki ve sosyal hareketlilikteki eşitliği bozduğu savunulmuştur.

2011 yılında en çok değinilen konular; Birgün Gazetesi'nde laik ve bilimsel eğitim, Cumhuriyet Gazetesi'nde fırsat eşit(siz)liği, Evrensel Gazetesi'nde özelleşen eğitim, Hürriyet Gazetesi'nde eğitimin kalitesi, Ortadoğu Gazetesi'nde öğrenci andı ve işsizlik, Sabah Gazetesi'nde öğretmen sorunları, Yeni Çağ Gazetesi'nde laik ve bilimsel eğitim, Yeni Şafak Gazetesi'nde parasız eğitim olmuştur. Genel anlamda 2011 yılının en çok değinilen konusu laik ve bilimsel eğitim olmuştur. 2011 yılında laik ve bilimsel eğitimin önemine sürekli vurgu yapılmış, aynı zamanda sol, Kemalist ve milliyetçi pozisyondaki gazeteler dini eğitim anlayışını eleştirmişlerdir. Buna karşılık Yeni Şafak Gazetesi dini eğitimin önemine vurgu yapmış ve laik eğitimin Batı kaynaklı olduğunu, Türk toplumunun yapısına uymadığını savunmuştur. Milliyetçi pozisyondaki Ortadoğu Gazetesi de öğrenci andı uygulamasının kaldırılmasını eleştirmiştir.

2012 yılında bütün gazetelerde en çok değinilen konu 4+4+4 eğitim sistemi olmuştur. Bu da aynı yıl tartışılan 4+4+4 eğitim reformunun gazetelerde çok büyük oranda dile getirildiğini göstermektedir. Bu eğitim reformunun tartışılmasıyla beraber İmam Hatip Okulları ve din eğitimi konularının da gazetelerde vurgulanmaya başlandığı görülmektedir. Bu dönemde AK Parti eğitimde önemli bir reform yapmış ve zorunlu eğitimi 12 yıla çıkarmıştır. Bu durumda gazetelerde büyük oranda yer almıştır. Birgün, Cumhuriyet, Evrensel, Hürriyet, Ortadoğu ve Yeni Çağ Gazeteleri sisteme eleştirel bir tutum sergilerken, Sabah ve Yeni Şafak Gazeteleri olumlu tavır sergilemişlerdir. Olumsuz tavır içindeki gazeteler daha çok İmam Hatip Okullarındaki artışa, dini eğitimdeki dönüşüme, okul başlama yaşındaki düşüklüğe atıfta bulunarak yeni sistemi eleştirmişlerdir.

2013 yılında en çok değinilen konular; Cumhuriyet, Evrensel, Hürriyet Gazetelerinde 4+4+4 sistemi, Ortadoğu Gazetesi'nde dersanelere bağlılık, Yeni Çağ ve Yeni Şafak Gazetelerinde dersanelerin kapatılması olmuştur. 2012 yılında başlayan reform tartışmaları

2013 yılında da devam etmiştir. Bu yılda dershanelerin kapatılması konusunun da gazetelerde geniş bir şekilde yer aldığı görülmektedir. 2013 yılında da 4+4+4 sistemi tartışmaları yoğun bir şekilde devam etmiştir. Buna ek olarak bu dönemde dershanelerin kapatılması ve dönüşümü gündeme gelmiş ve gazeteler bu konuyu dikkate almıştır. Bu tartışmalarda olumsuz tavır takınan Birgün, Evrensel, Cumhuriyet, Hürriyet gibi gazeteler de yer alan köşe yazıları eğitim sistemini tam anlamıyla düzeltmeden dershanelerin kapatılmasını doğru bulmamıştır. Aynı zamanda dershanelerin özel okula dönüşmesi eğitimdeki fırsat eşitliğini derinden etkilemesine ve eğitimin piyasalaşmasına sebep olacağını dile getirmişlerdir.

2014 yılında en çok değinilen konular; Birgün Gazetesi'nde dini görünüm kazanan eğitim, Cumhuriyet Gazetesi'nde eğitimin kalitesi, Evrensel Gazetesi'nde laik ve bilimsel eğitim, Hürriyet Gazetesi'nde 4+4+4 sistemi, Ortadoğu Gazetesi'nde milli eğitim, Sabah Gazetesi'nde sınav sistemi, Yeni Çağ Gazetesi'nde 4+4+4 sistemi ve türban tartışmaları, Yeni Şafak Gazetesi'nde sömürgeci eğitim olmuştur. Genel anlamda 2014 yılında en çok tartışılan konular 4+4+4 sistemi ve din eğitimi olmuştur.

2014 yılında da 4+4+4 sistemi tartışmaları devam etmiştir. Ancak 2014 yılında daha çok 4+4+4 sistemi tartışmalarıyla gelen din eğitimi konusundaki yazılar artış göstermiştir. Birgün, Evrensel, Hürriyet, Cumhuriyet gibi gazeteler artan din dersleri konusunda eleştirel bir tutum sergilemişlerdir. Yeni Şafak Gazetesi'nde tartışılan sömürgeci eğitim konusu dikkat çekmektedir. Gazete sömürgeci eğitim kavramıyla, Türk eğitim sistemin Batıya entegre olmasıyla sömürgeci bir hal almasını eleştirmiştir. Bu dönemde türban tartışmalarında da bir artış gözlemlenmiştir. Bu yılda az da olsa okullardaki serbest kıyafet uygulamasına dair tartışmalara yer verilmiştir.

2015 yılından en çok değinilen konular; Birgün ve Evrensel Gazetelerinde 4+4+4 eğitim sistemi, Cumhuriyet Gazetesi'nde sınav sistemi, Hürriyet Gazetesi'nde fırsat eşitsizliği, Yeni Çağ Gazetesi'nde fırsat eşit(siz)liği ve Kürtçe eğitim, Yeni Şafak Gazetesi'nde sömürgeci eğitim olmuştur. Sabah ve Ortadoğu Gazetesi'nde değinilen bütün konular eşit oranda dağılmıştır. 2015 yılında da 4+4+4 eğitim sistemi tartışmaları devam etmiştir. Buna ek olarak fırsat eşit(siz)liği tekrar yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir. Bunun temel sebebi dershaneleri özel okula dönüştürülmesiyle eğitimdeki piyasalaşmanın artmasıdır. Yeni Çağ Gazetesi bu dönemdeki Kürtçe eğitiminin seçmeli ders olarak müfredata girmesini eleştirmiştir.

Son olarak, 2016 yılında en çok değinilen konular; Birgün Gazetesi'nde 4+4+4 eğitim sistemi, Cumhuriyet Gazetesi'nde PISA raporları ve gerici bir görünüm kazanan eğitim, Evrensel Gazetesi'nde dinselleşen eğitim ve laik ve bilimsel eğitim, Hürriyet Gazetesi'nde PISA raporları, Ortadoğu Gazetesi'nde milli eğitim, Yeni Çağ Gazetesi'nde özelleşen eğitim,

Yeni Şafak Gazetesi'nde sömürgeci eğitim olmuştur. Sabah Gazetesi'nde değinilen bütün konular eşit oranda dağılmıştır. Genel anlamda 2016 yılının en çok değinilen konusu PISA raporları olmuştur. 2016 yılında PISA raporları hakkındaki tartışmalar dikkat çekmektedir. Türk eğitim sisteminin PISA raporlarındaki kötü sonuçları Birgün, Cumhuriyet, Evrensel ve Hürriyet Gazeteleri tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiş ancak diğer gazetelerde bu konu gündeme getirilmemiştir. Ortadoğu Gazetesi eğitimde milli ruhun kaybolmasına yönelik eleştirilerini yazılarına yansıtmıştır. Yeni Şafak Gazetesi yine Türk eğitim sisteminin Batı odaklı olmasına ve sömürgeci bir hale getirilmesine eleştiride bulunmuştur.

SONUÇ

2001 yılından sonra Türk siyasi yaşamında iktidar parti konumunda bulunan AK Parti'nin farklı dönemlerinde kurulan hükümetleri tarafından izlenen eğitim politikalarında farklı konular gündeme gelmiştir. Bu politikaların Türk yazılı basınındaki sunumunun ele alındığı bu çalışmada daha önce belirtilen sekiz ulusal gazetenin 2006-2016 yılları arasında köşelerine taşıdığı eğitim konusuna ilişkin haberleri analiz edilmiş ve her yıla ait öne çıkan başlıklar sunulmuştur. Bu bağlamda, AK parti iktidarında eğitime dair öne çıkan uygulamaların gazetelerin köşe yazılarında önem sırasına göre değiştiği; ele alınan değerlendirmelerin genelde gazetelerin siyasi duruşlarını yansıttığı görülmüştür.

Bu çerçevede baktığımızda Birgün Gazetesi'nin 2006 yılından 2016 yılına kadar en çok değinilen konu başlıkları; fırsat eşit(siz)liği (8 kez), sınav sistemi (12), fırsat eşitsizliği (8), öğretmen sorunları (7), laik ve bilimsel eğitim (8), 4+4+4 sistemi, dinselleşen eğitim (8) ve bundan sonraki tüm yıllarda 4+4+4 sistemi (32) olmuştur. Evrensel Gazetesi'nde ise; öğretmen sorunları (7), fırsat eşit(siz)liği (10), sınav sistemi (12), eğitimin özelleşmesi (23), laik ve bilimsel eğitim (5), eğitimin dini bir kazanması (4) ve son yıllarda da 4+4+4 sistemi (29) olmuştur. Bu verilere bakıldığında zaman Türkiye'deki "sol"u temsil eden Birgün ve Evrensel Gazetelerinin çoğunlukla aynı konulara değindiği görülmektedir. 2012 yılından sonra başlayan 4+4+4 sistemi tartışmaları bu gazetelerde en çok tartışılan konu olmuştur. 4+4+4 sisteminin tartışılmaya başlanmasıyla beraber İmam Hatip Okulları, zorunlu eğitim din eğitimi ve laik eğitim hakkındaki yazılarda bu iki gazetede artış göstermiştir. Dini eğitimdeki uygulamalara ağır eleştiriler getiren bu iki gazete laik ve bilimsel eğitimin önemini yazılarında sürekli vurgulamıştır. Aynı zamanda en çok tartıştıkları konulardan birisi de eğitimde fırsat eşitsizliği olmuştur. Türkiye'deki mevcut eğitim sisteminin bu eşitsizliği yok etmediğini aksine daha da arttırdığını savunmuşlardır. Bunda en önemli etken 2013 yılından sonra başlayan dersanelerin özel okula dönüştürülmesi olmuştur.

Cumhuriyet Gazetesi'nde 2006 yılından 2016 yılına kadar en çok değinilen konu başlıkları; Kemalist eğitim (1), eğitimde kadrolaşma (6), öğretmen sorunları (14), eğitimin özelleşmesi, (7), fırsat eşit(siz)liği (14), eğitimin kalitesi (5), sınav sistemi (3), PISA Raporları (4), gericileşen eğitim (4) ve kalan yıllarda 4+4+4 sistemi (23) olmuştur. Hürriyet Gazetesi'nde ise; eğitimde bozukluk (2), politik eğitim (2), sınav sistemi (6), İmam Hatip Okulları (2), eğitim sistemi (5), PISA raporları (7) ve kalan yıllarda 4+4+4 (27) olmuştur. Genel anlamda Türkiye'deki "laik-Kemalist" kesimi temsil eden bu iki gazetede en çok değinilen konu 4+4+4 sistemi olmuştur. Fırsat eşitsizliği tartışmalarının da önemli bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu iki gazete 4+4+4 sisteminin uygulanmaya başlamasıyla din eğitimi konularını gündeme getirmiş ve eleştirmiştir. Din eğitimindeki yeni uygulamaların laik eğitime zarar verdiğini dile getirmiştir. Yazılarında da bu konuya geniş oranda yer vermiştir.

Ortadoğu Gazetesi'ne baktığımızda en çok değinilen konu başlıkları; din eğitimi (3), sınav sistemi (8), öğrenci andı (1), milli eğitim (5) ve 4+4+4 sistemi (21) olmuştur. Yeni Çağ Gazetesi'nde ise; bütçe yetersizliği (2), etnik ayrımcılık (3), laik ve bilimsel eğitim (4), 4+4+4 sistemi (10), dershanelerin kapatılması (5), fırsat eşit(siz)liği (2), Kürtçe eğitimi (2) ve özelleşen eğitim (5) olmuştur. "Muhafazakâr-milliyetçi" kesimi temsil eden bu iki gazetede en çok tartışılan konu 4+4+4 sistemi olmuştur. Kürtçe eğitimi ve öğrenci andı gibi konulara eleştirel bir şekilde yaklaşmışlardır.

Sabah Gazetesi'nde en çok değinilen konu başlıkları; eğitim reformu (5), eğitimde yetersizlik (5), eğitim reformu (3), eğitimde kalite (3), tek tipleştirilen eğitim (3), öğretmen sorunları (5), eğitimin özelleşmesi (5), 4+4+4 sistemi (24) ve sınav sistemi (4) olmuştur. Yeni Şafak Gazetesi'nde ise; eğitimde yetersizlik (2), kitap okuma oranı (2), seküler eğitim (3), parasız eğitim (2), 4+4+4 sistemi (6), dershanelerin kapatılması (6) ve kalan yıllarda sömürgeci eğitim (17) olmuştur.

Sonuç olarak, gazete köşe yazılarında öne çıkan konular değerlendirildiğinde, en başta 4+4+4 sisteminin geldiği görülür. Eğitim sisteminin demokratikleştirilmesi amacıyla da 2012 yılında çıkarılan İlköğretim ve Eğitim Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'da getirilen 4+4+4 eğitim sistemi ile istenilmesi halinde farklı dil ve lehçelerde seçmeli ders olarak öğrenilebilmesinin önü açılmıştır (Resmi Gazete-28261, 2012). 11.04.2012 tarihli yasa ile ilköğretim ilk kademe ve ikinci kademe olmak üzere iki kademe olarak belirlenmiştir. Bu yasaya göre, 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim yerine, 12 yıllık zorunlu kademeli eğitim getirilerek 12 yıllık süre üç kademeye ayrılmıştır. Birinci kademe 4 yıl süreli ilköğretim (1. 2. 3. ve 4. sınıf), ikinci kademe 4 yıl süreli ortaokul (5. 6. 7. ve 8. sınıf) ve üçüncü kademe 4 yıl süreli lise (9. 10. 11. ve 12. sınıf) olarak düzenlenmiştir. Yeni yasaya göre, ilk 4

kademe zorunlu, sonraki 4 kademe isteğe bağlı olmak koşuluyla örgün eğitim ya da açık ilköğretim programları ile tamamlanabilecektir. Ortaöğretim ise ilköğretim ikinci kademe olan 4 yıllık süreç sonunda 4 yıl olarak belirlenmiştir. Söz konusu yasa da ilkokullar ile ortaokullara ilköğretim veya ilköğretim kurumları, liselere ise ortaöğretim veya ortaöğretim kurumları denilmeye devam edilecektir (Tamer, 2013,81). Bu sistemin getirdiği zorunlu eğitimin kademeli olarak 12 yıla çıkarılması gazete köşe yazılarında sürekli tartışılmış; bu sistemin uygulanması ile birlikte çıkması muhtemel sorunlar üzerinde durulmuştur. Yine Kürtçe dil kursu ve sonrasında seçmeli dersin gündeme gelmesi anadil ve çok kültürlü eğitim tartışmaları gündeme getirmiştir. Özellikle bu yeni eğitim sürecinde Arapça dersinin seçimli olması, din kültürü öğretmenlerine fazla kadro verilmesi, okulların imam hatip ortaokullarına dönüştürülmesi ve bu okulların sayısındaki artış, dindar nesil yetiştirme söylemleri dini-laik eğitim tartışmalarının odağında yer almıştır.

Gazete köşe yazılarında öne çıkan bir diğer husus “fırsat eşit(siz)liği” olmuştur. AK Parti, öğrenciler arasındaki ekonomik eşitsizliği giderme ve fırsat eşitliğini sağlama amacıyla bir takım önlemler almıştır. Bunlar arasında; ders kitaplarının ücretsiz dağıtımı, taşınmalı eğitim imkânlarının artırılması, yurt ve pansiyon sayılarının ve niteliğinin artırılması, burs ve kredi miktarlarının yükseltilmesi yer almaktadır. Özellikle ders kitaplarının içeriği ve hazırlanma süreci tartışmaların odağında yer almıştır.

Öte yandan, 1933 yılında, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bir genelge yayınlanarak ilk ve orta dereceli okullarda 'andımız' uygulaması başlatılmıştı. O tarihten 2012 yılına kadar öğrenciler her sabah esas duruşta andı okuyorlardı. AK Parti bu uygulamayı demokratikleşme paketiyle kaldırma kararı aldı. Andın kaldırılma gerekçesi, o dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından “Her sabah Türküm demekle Türk olunmaz "(Milliyet, 2013) sözleriyle özetlenmiştir. Andın kaldırılmasıyla birlikte gazete köşe yazarları bu konuyu köşelerine taşımış, kararın gerekçeleri sorgulanmakla birlikte bu karara karşı duruş gerekçeleri yazılarında dile getirilmiştir.

Son olarak, sınav sistemlerine yönelik yapılan düzenlemeler gazete köşe yazarlarının eğitime ilişkin üzerinde durdukları bir diğer konu olmuştur. Bu düzenlemeler daha çok liselere geçiş amaçlı yapılan sınavlarda olmuştur. 1997’den 2004 yılına kadar Liselere Geçiş Sınavı (LGS) adıyla anılan sınav, daha sonra Orta Öğretim Kurumları Seçme ve Yerleştirme Sınavı (OKS) adını almıştır. İlki 2005 yılında yapılan OKS sınavı 2008 yılında son kez yapılmış, o dönem 6. ve 7. sınıfta okuyanlar yıl sonunda Seviye Belirleme Sınavına (SBS) girmiştir. SBS ile birlikte Yabancı Dil dersleri de eklenmiştir (Tamer, 2014,57). 2010’da düz liselerin Anadolu liselerine dönüştürülmeye başlanmasının ardından her yıl yapılan SBS’den vazgeçilmiş ve bu

sınav sistemi de sadece iki yıl uygulamada kalmıştır. 2013-2014 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın almış olduğu kararlar neticesinde Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş Sistemi (TEOG) yürürlüğe alınmıştır. Bu sistemde diğer sistemler gibi gerekli alt yapı süreçleri tamamlanmadan, önceki sınav sistemlerinin izleme ve değerlendirme süreçleri göz ardı edilerek yürürlüğe konulduğu gerekçeleriyle gazetelerin köşe yazılarında tartışılmıştır.

Elde edilen bulgular ve yukarıda bahsedilen çıkarımlar neticesinde, Türkiye’de eğitim sistemine ilişkin gazetelerin köşe yazılarında yer alan konuların sağlıklı değerlendirilmesi açısından aşağıdaki önerilerin dikkate alınması önemli görülmektedir:

Gazete köşe yazılarında öne çıkan konuların (laik-dini eğitim, milli-sömürgeci eğitim, zorunlu eğitim vb.) her bir gazetenin kendi duruşları içinde ele alınması konunun sınırlandırılmasına neden olmakta ve bu nedenle sorunun anlaşılması açısından engelleyici bir rol oynamaktadır. Her bir sorun alanına ilişkin temel kavramların (laik-dini eğitim; milli-sömürgeci eğitim, fırsat eşit(siz)liği/ vb.) eğitim alanındaki karşılıkları düşünülerek yapılmalı ve bu kelimelerin medyada kullanımları bakımından gerekli önlemler alınmalıdır.

Eğitimde yaşanan sorunların doğrudan sebebi olarak temsil edilen haberlerin ötekileştirici diline karşı gerekli hukuki tedbirler alınmalıdır.

Eğitim sorunlarının salt bir siyasi bir mesele olarak ele alınması konunun farklı boyutlarını ihmal etmekte ve bu nedenle tam olarak anlaşılmasını engellemektedir. Medya’nın konuyla ilgili haberlerinde, bu ve önceki hususlara dikkat etmesini sağlayacak yönergeler hazırlanmalı ve bunlar yayın organlarıyla paylaşılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akyüz, Ü. (2015). Türkiye’de Eğitim Politikalarında Uluslararası Kuruluşların/Raporların ve Yabancı Uzmanların Yeri. Türkiye’de Eğitim Politikaları. Ed. A. Gümüş. Ankara Nobel Yayınevi

Bahçekapılı, M. (2015). Türkiye’de Din Eğitiminin Politik Tarihi. Türkiye’de Eğitim Politikaları. Ed. Arife Gümüş. Ankara Nobel Yayınevi

Coşkun, İ., Dama, N., Emin, M.N., Toklucu, D. Ve Barkçın, M. (2016). 2016’da Eğitim ve Sosyal Politikalar. Ankara: SETA Vakfı Yayınları

Delibaş, K. ve Yiğit, E. (2012), “Siyaset Kurumu”, Sevinç Güçlü (Ed.), *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, 2. Baskı içinde (101-185), İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Gök, F. (1999). 75. YILDA İnsan Yetiştirme Eğitim ve Devlet. Ed. Fatma Gök, 75. Yılda Eğitim İçinde, (s.1-8). İstanbul Tarih Vakfı

Gutek, Gerald L. (2001), *Eğitime Felsefeli ve İdeolojik Yaklaşımlar*, (Çev. Nesrin Kale), Tekirdağ: Ütopya Yayınevi.

Güçlü, Sevinç (Ed.) (2012), *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, 2. Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Gündüz, M.(2015). Türkiye’de Eğitimin Kısa Tarihi. Türkiye’de Eğitim Politikaları. Ed. A. Gümüş. Ankara Nobel Yayınevi

Gümüş, A. (2015). Siyasal Bir Kurgu Olarak Türkiye’de Eğitim politikaları. Türkiye’de Eğitim Politikaları. Ed. A. Gümüş. Ankara Nobel Yayınevi

Gümüş, A. (2015a). Küreselleşme Bağlamında Değişen Eğitim politikaları. Siyasal Bir Kurgu Olarak Türkiye’de Eğitim politikaları. Türkiye’de Eğitim Politikaları. Ed. A. Gümüş. Ankara Nobel Yayınevi

Kaplan, İ. (2013). *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*, 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Asri, S. (2015), “Türkiye’de Eğitim Politikalarının Aktörleri”, Arife Gümüş (Ed.), *Türkiye’de Eğitim Politikaları*, 1. Baskı içinde (77-109), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Şaşmaz, Aytuğ (Nisan, 2013), “Ak Parti’nin Eğitim Politikası Ne Yönde Değişiyor?”, Cilt II, Sayı 2, s.39-46, Türkiye Politika ve Araştırma Merkezi (AnalizTürkiye), Londra: AnalizTürkiye(<http://researchturkey.org/?p=3044&lang=tr>)

Şimşek, U. ve diğerleri (2012), “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri”, *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4), 2809-2823.

Tamer, Gözübüyük M. (2013). Okul Terk Deneyimi Üzerine: Ankara Kent Merkezi Genel Liselerde Okul Terk Nedenleri. Siyasal Kitabevi, Ankara.

Tamer, Gözübüyük M. (2014). Yükseköğretime Geçişte Trabzon ili Başarı Durumunun Değerlendirilmesi. (Öğrenci Başarısına Etki Eden Faktörler). Trabzon: KTÜ Basımevi.

Tangülü, Z. (2012). “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 389-410.

Tezcan, M. (1993), *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye*, 1. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

İnternet Kaynakları

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm>

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm>

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm>

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm>

YAZILIM ENDÜSTRİSİ VE İSTİHDAM BOYUTUYLA HİNDİSTAN VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

Neslihan ARSLAN¹

ÖZET

Yazılım endüstrisi bilgi ekonomilerinde öne çıkan önemli bir alandır. Son yıllarda giderek artmakta olan bir eğilim gösteren bu endüstri biçimi ülkeler arasında rekabet oluşturulmasında belirleyici bir güç durumundadır. Gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkeler açısından da değer atfedilen yazılım sektörü çalışma hayatı açısından da büyük bir istihdam alanına sahiptir. Bu çalışmada yazılım endüstrisi açısından gelişmekte olan ülkelere Hindistan ele alınmıştır. Hindistan, çeşitli merkezlerinde konumlanan yazılım firmaları ve yazılım sektöründe yer edinen insan kaynağı sayesinde yazılım endüstrisinin cazibe noktalarından birini oluşturmaktadır. Ayrıca yazılım alanında kayda değer bir işgücüne sahip olan ülkenin dünya çapında da geniş bir işgücü ağı bulunmaktadır. Nitekim ulusaşırı pek çok ülkede önemli düzeyde Hint yazılımcı istihdam edilmektedir. Bu bağlamda yazılım sektörü ve istihdamı konusunda günümüzde başarı kaydeden ülkelere Hindistan gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir rol model olarak görülmektedir. Bu çalışmada Hindistan'ın yazılım endüstrisi ve yazılım sektörü içerisindeki istihdamına yer verilmiş ve Türkiye ile Hindistan arasında karşılaştırmalı literatür çalışmasından yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yazılım Endüstrisi, İstihdam, Bilgi Ekonomileri, Gelişmekte Olan Ülkeler

A COMPARISON BETWEEN INDIA AND TURKEY AS SOFTWARE INDUSTRY AND EMPLOYMENT SIZE

ABSTRACT

Software industry is an important field in information economies. Recently this form of industry is a decisive force in creating competition between countries. In addition to developed countries the software sector, which is also valued in terms of developing countries, has a large employment area in terms of working life. In this study India was considered as the software industry in developing countries. India is one of the attraction points of the software industry thanks to the software companies located in various centers and the its human resource that takes place in the software sector. In addition the country that has a significant workforce in the

---

¹ Arş. Gör. Dr. Neslihan ARSLAN, Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Sivas, neslihanarslan84@gmail.com.

field of software also has a large workforce network around the world. As a matter of fact, a considerable number of Indian software developers are employed in many countries. In this context, India which is one of the successful countries, is seen as a major role model for developing countries in terms of software sector and employment. In this study, employment in India's software industry and software sector was included and comparative literature study between Turkey and India was utilized.

Keywords: Software Industry, Employment, Information Economies, Developing Countries

---

GİRİŞ

Dünya genelinde teknoloji ve ulaşım olanaklarının artmasıyla öne çıkan ekonomiler arasında yer alan bilgi ekonomileri ve bu ekonomilerin öznesi olan insan faktörü nitelik gerektiren işler açısından ayrıcalıklı bir konumdadır.

Bilgi ekonomileri açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında belirgin bir farklılık söz konusudur. Bilgi ekonomilerinin yükselişiyle birlikte yeni istihdam alanları ortaya çıkmıştır. Bu yapılanmaların ilk sıralarında bilgisayar teknolojilerinin dahil olduğu meslekler fark yaratmaktadır. Söz konusu istihdam alanları içerisinde öne çıkan endüstrilerden biri de yazılım endüstrisidir.

Gelişmekte olan ülkeler açısından Hindistan ve Türkiye arasında gerçekleştirilen çalışmada ilk olarak bilgi teknolojilerinin bir alt dalı olarak kavramsal yönüyle yazılım sektörü ve sektörün genel durumu ele alınmıştır. Çalışmanın devamında Hindistan özelinde yazılım endüstrisinin gelişimi, Hint yazılım endüstrisinde istihdamın durumu ve Hint yazılım endüstrisinin özellikleri ortaya koyulmuştur. Türkiye'ye ilişkin bölümde ise; yazılım endüstrisinin Türkiye'deki gelişim süreci, söz konusu endüstrideki istihdam durumu ve yazılım endüstrisinin özelliklerine yer verilmiş; Türkiye'de var olan yetersizlikler ve çözüm önerileri sıralanarak çalışma tamamlanmıştır.

1. MATERYAL VE YÖNTEM

Hindistan ve Türkiye'nin yazılım endüstrisi ve söz konusu endüstride istihdam açısından karşılaştırmalı durumlarının analiz edildiği bu çalışmada literatür taraması gerçekleştirilerek iki ülke arasında bir karşılaştırmaya gidilmiştir. Literatür çalışması gerçekleştirilirken Hindistan'ın yazılım endüstrisi ve yazılım istihdamı boyutuyla günümüzde geldiği nokta nedenleriyle ele alınarak Türkiye'de gerçekleştirilmesi gereken çalışmalara öncü olması konusunda bir yol haritası ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

2. YAZILIM ENDÜSTRİSİ VE GENEL DURUMU

Kavramsal yönüyle yazılım; bilgi teknolojileri, yazılım, internet ve hizmet endüstrilerinden oluşan endüstri anlamında kullanılmaktadır. Bununla birlikte yazılım endüstrisi; sistem yazılımları ve uygulama yazılımlarından oluşan bir alanı temsil etmektedir (İyidoğan, Gürbüz ve Zeyneloğlu, 2006, s. 37).

Dünya ölçeğinde değerlendirildiğinde yazılım ihraç eden ülkelerin ilk sıralarında ABD, Çin, Almanya, Japonya, Singapur, Hollanda, Güney Kore, İrlanda'nın yer aldığı görülmektedir. Yazılım ithalatında ise yine söz konusu ülkeler önemli yer tutmaktadır. Gelişim seyri dikkate alındığında yazılım dünyada 1990'lı yıllarda % 20'lik bir büyüme göstermiştir (BAKA, 2012, s. 6). Dünya Bankası tarafından düşük ve orta gelirli elli ülke üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmanın sonucuna göre; özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanıldığı ülkelerde satışlarda artış, yüksek verimlilik ve istihdamın da daha hızlı şekilde büyüdüğü görülmektedir (Khalil ve Kenny, s. 6).

Çizelge 1. Yazılım Endüstrisi ve Yazılım Mühendisliği Açısından Ülkelerin Sınıflandırılması

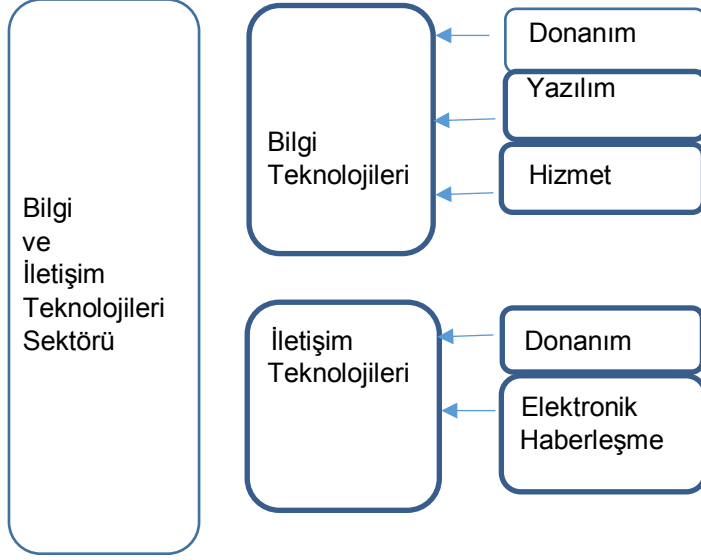
Kategori	Ülke
1. Kategori	ABD, AB, Kanada, Avustralya, Japonya, Hindistan , İsrail ve İrlanda
2. Kategori	Çin ve Rusya
3. Kategori	Brezilya, Kosta Rika, Filipinler, Malezya, Kore, Pakistan, Meksika, Polonya ve Romanya
4. Kategori	Küba, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, İran, Bangladeş, Endonezya ve Vietnam

Kaynak: Munir Zahirovic, Hadžib Salkić, “The Growth of Software Industry in the World With Special Focus on Bosnia and Herzegovina”, Journal of US-China Public Administration, Vol. 9, No. 11, 2012, s. 1333.

Çizelge 1'e göre; ülkeler yazılım endüstrisinde gösterdikleri başarıları dikkate alındığında dört kategoriye ayrılmıştır. Birinci kategori ülkeleri; ABD, AB, Kanada, Avustralya, Japonya, Hindistan, İsrail ve İrlanda'dan oluşmaktadır. İkinci kategori ülkeleri geçiş aşamasındaki ülkeleri içermektedir. Üçüncü kategori son zamanlarda bu alanda önemli ilerlemeler kaydeden ülkelerden oluşurken dördüncü ve son kategori ise; yazılım alanında rekabete yeni başlayan ülkelerden oluşmaktadır (Zahirovic ve Salkić, 2012, s. 1333).

Carmel'in sınıflandırmasında da çizelge 1 ile benzer biçimde ülkeler yazılım endüstrisindeki başarıları açısından dördüncü kategoriye tabi tutulmuştur. Birinci kategoriye oluşturan ülkeler olgun yazılım ihraç eden ülkeler olarak adlandırılmakta ve bu ülkeler ABD,

İngiltere, Almanya ve Hindistan'dan oluşmaktadır. Endüstrinin ikinci kategorisinde Çin ve Rusya yer almaktadır. Bu iki ülke gösterdikleri hızlı ilerleme sayesinde birinci katmandaki ülkelere yaklaşmıştır. Üçüncü kategori gelişmekte olan ülkelere yaklaşılmıştır. Dördüncü kategori ise; yeni yeni yazılım ihraç eden başlangıç aşamasındaki ülkeleri ifade etmektedir (Carmel, 2003, s. 1).

Şekil 1: Bilgi ve iletişim teknolojileri sektörü alt kategorileri

Kaynak: TÜBİSAD Bilişim Sanayicileri Derneği Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörü 2015 Pazar Verileri, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörü 2015 Pazar Verileri”, http://www.tubisad.org.tr/duyuru/2016/e-bulten/temmuz16/TUBISAD_Pazar-Verileri-2015-Raporu.pdf, 2016, s. 4.

3. HİNDİSTAN VE YAZILIM ENDÜSTRİSİNİN GELİŞİMİ

Hint yazılım endüstrisinin gelişiminde öncelikli alanlardan birini bilgi teknolojileri oluşturmaktadır. Bu amaçla ülkede özellikle eğitim ve öğretime dayalı uzun vadeli merkezi bir planlama dikkat çekmektedir. Hindistan hükümeti ilk önce bilgi teknolojileri alanında insan kaynaklarının yer almasını sağladıktan sonra iş dostu bir ortam yaratmayı amaçlamıştır. Bu amaçla yasal mevzuat açısından ülkede çeşitli adımlar atılmıştır (Messner, 2009, s. 63).

1970’li yıllarda yazılım endüstrisine uzak kalan Hindistan ekonomik anlamda devlet kontrolündeydi. Öyle ki yazılım ve donanım alanındaki ithalat tarifeleri oldukça yüksekti. 1980’li yıllarla birlikte bilgi teknolojileri alanında değişen hükümet politikaları sonucu ithalat vergisi tarifelerinin yazılım ve donanım alanında düşürülmesi endüstrinin gelişimini olumlu yönde etkilemiştir (Vijayasri, 2013, s. 55).

Günümüzde ise Hindistan, yazılım endüstrisindeki ihracatıyla bilinmektedir. Nitekim ülkenin 1990’lı yıllarla birlikte gerçekleştirdiği yazılım ihracatı, ödemeler dengesinin önemli

ölçüde rahatlamasını sağlamıştır. Bu durum gerek politika yapıcıları gerekse bireyler üzerinde Hindistan'ın ekonomik geleceği açısından güven oluşumuna katkıda bulunmuştur (Kaushik ve Singh, 2004, s. 591).

Hindistan'ın yazılım endüstrisinde kat ettiği başarının öne çıkan nedenlerinden birini de Hint diasporası oluşturmaktadır. Nitekim ABD'nin yüksek teknoloji firmalarında iyi mevkilerde konumlanmış olan pek çok Hintli yazılımcı ülkeleriyle uzun yıllar süregelen bağlar oluşturmuştur. Ayrıca eğitim amacıyla ABD'ye gelen Hintliler eğitimleri sonrasında ABD'de kalarak çeşitli firmalarda etkin pozisyonlara yükselmiştir (Carmel, 2003, s. 9).

3.1. Hindistan Yazılım Endüstrisinin Özellikleri

Hint yazılım endüstrisinin önemli özelliklerinden biri toplam yazılım geliri açısından önemli bir paya sahip olan ihracat yönelimidir. Ayrıca ülkede iç pazar ile ihracat pazarı arasında çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklardan öne çıkan geliştirilen farklı yazılım türleriyle ilgilidir. Hindistan'da iç pazar yazılım paketleri ve ürünlerinin satışından elde edilen gelirler açısından daha yüksek bir orana sahip iken; ihracat pazarı daha çok danışmanlık, özel yazılım geliştirme ve profesyonel hizmetlerden oluşan yazılım hizmetlerini içermektedir. Bu kapsamda Hint firmalar tarafından ihracat yönüyle ağırlıklı olarak düşük düzeyde tasarım, kodlama ve test hizmetleri sunulurken yerli müşteriler için geniş bir hizmet yelpazesi sunumu gerçekleştirilmektedir (Arora vd., 2001, s. 1272-1273).

Bilgi teknolojileri alanında Hindistan'da faaliyet gösteren şirketler üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar (Messner, 2009, s. 74);

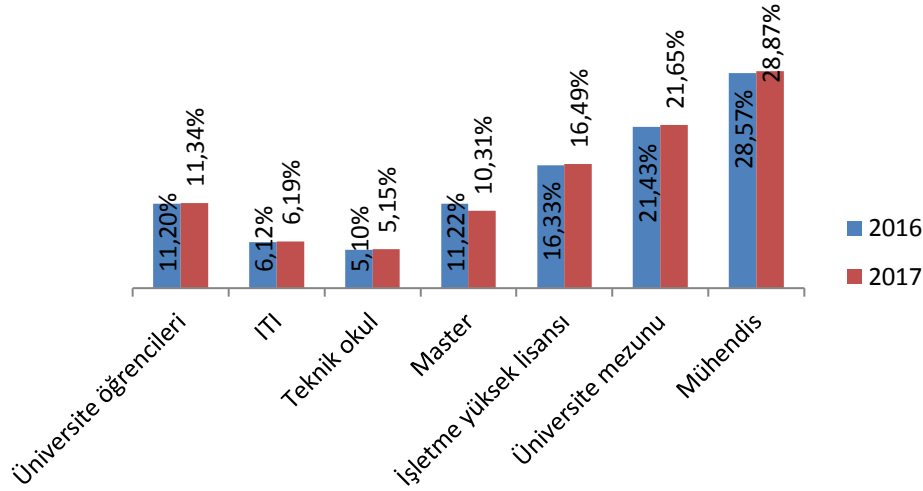
- Yalnızca ana şirketleri için hizmet sunan batılı şirketlerin doğrudan kendilerine bağlı yan kuruluşları
- Hint kökenli yerli firmalar
- Hint kökenli firmaları satın alan ya da ülkede kendi yan kuruluşlarını kuran çok uluslu bilgi teknolojileri şirketlerinden oluşmaktadır.

Hindistan bilgi teknolojileri bünyesinde sektör alt kategorileri açısından; yazılım ürünleri ve mühendislik % 20.78 oranında bir pay almaktadır (Diğer bilgi teknoloji hizmetleri % 56.59 iken iş süreçleri yönetiminin payı % 22.63'tür) (IBEF, <https://www.ibef.org>, 2017). Hint yazılım firmalarının büyüklükleri ele alındığında; birbirlerinden farklılaşmakla birlikte ülkede küçük ve orta ölçekte hizmet sunan firmaların ağırlıklı olduğu bir yapı söz konusudur (Messner, 2009, s. 74).

3.2. Hindistan Yazılım Endüstrisinde İstihdam

İstihdam açısından değerlendirildiğinde Hindistan gelişmekte olan ülkeler nezdinde yazılım sektöründe fark yaratan ülkeler arasındadır. Ülkede 1980'li yıllarda 6.800 kişi işgücü

içerisinde yer alırken 2000’li yıllarda bu sayı 284.000’e ulaşmıştır. 2010’lu yılların başlarında ise ülkede 1.000.000 kişiden oluşan bir işgücü yapısı ortaya çıkmaktadır (BAKA, 2012, s. 8).

Şekil 2: Mesleki Yapıya Göre İşe Alım Durumu

Kaynak: India Skills Report, https://wheebox.com/static/wheebox_pdf/india-skills-report-2017.pdf, 2017, s. 31.

Mesleki yapı içerisinde mühendislik eğitimi almış olan işgücü yazılım endüstrisi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim, Hindistan’da da çeşitli meslek grupları değerlendirildiğinde, istihdam edilen gruplardan mühendisler birinci sırada yer almaktadır. Mühendislik bölümü mezunları diğer alanlardaki üniversite mezunları ve master mezunlarını geride bırakmıştır. Bu durum mühendislerin yazılım endüstrisi içerisinde tercih edilirliklerini ve mevcut mühendis ihtiyacının ilerleyen dönemlerde de artacağını göstermektedir.

Çizelge 2. Yazılım, donanım ve bilgi teknolojileri alanında cinsiyete göre istihdamın dağılımı

Yazılım, donanım ve bilgi **2016 %**

teknolojileri

Kadın 33.33

Erkek 66.7

Kaynak: India Skills Report, https://wheebox.com/static/wheebox_pdf/india-skills-report-2017.pdf, 2017, s. 36.

Cinsiyete göre istihdam bilgilerinin yer verildiği çizelgede bilgi teknolojileri endüstrisi içerisinde erkek çalışanların istihdam oranlarının (% 66,7) kadın çalışanların istihdam oranlarından (% 33.33) oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

4. TÜRKİYE’DE YAZILIM ENDÜSTRİSİNİN GELİŞİMİ

Türkiye’de üretim sektörlerine bakıldığında ağırlıklı olarak emek yoğun bir yapının var olduğu ve tarım sektörünün diğer sektörler içerisinde yüksek bir paya sahip olduğu

görülmektedir. Ayrıca hizmet sektörünün istenilen düzeyde geliştiğini söylemek güçtür (Aydın, 2012, s. 181). Söz konusu süreçte yazılımın gelişen alanlardan biri olduğu söylenebilir. Bu bağlamda yazılım kavramı ve yazılım sektörü Türkiye’de 1990’lı yıllarda kalkınma planlarında yerini almıştır.

Kalkınma Planları içerisinde yazılım kavramına ilk olarak 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı bünyesinde “Bilgi Teknolojileri İlkeler ve Politikalar” başlığı kapsamında yer verilmiştir. Buna göre; bilgi teknolojilerinden en üst düzeyde fayda sağlamak için yazılıma önem atfedilmiş, ülkemizin uluslararası rekabet sektöründe etkin biçimde yer alabilmesi için yazılım konusunda projelere ağırlık verilerek yazılım üretiminin doğrudan gerçekleştirilmesine değinilmiştir. Kalkınma Planı içerisinde dikkat çeken noktalardan bir diğeri ise; Türkiye’de yetişmiş insan gücüne önem verilerek yazılımın korunması açısından yasal yolların geliştirilmesine vurgu yapılmasıdır. Aynı zamanda ar-ge çalışmalarının güçlendirilerek kurumsal bir yapılanmaya gidileceği de söz konusu planda belirtilmiştir (Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, s. 310-311). İlerleyen yıllarda 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da yazılımdan söz edilerek bilgi toplumunun oluşturulması ve yabancı sermayenin Türkiye’ye çekilmesi amacıyla ar-ge, bilgi teknolojileri, teknolojinin geliştirilmesi, nitelikli işgücünün temin edilmesi gibi alanlarla birlikte yazılım alanındaki faaliyetlerin geliştirilmesinin destekleneceğinin üzerinde durulmaktadır (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, s. 32).

4.1. Türkiye’de Yazılım Endüstrisinin Özellikleri

Yazılım pazarının Türkiye’deki yapısı ortaya koyulduğunda; ülkemizde de büyük ve küçük ölçekli şirketlerin yer aldığı pazar yapısının varlığından söz edilmektedir. Söz konusu şirketlerin büyük bir bölümünde küçük ölçekli firmalar ağırlıklı bir yere sahiptir. Ayrıca çeşitli yazılım devleri ülkemizin yazılım sektörü pazar payının önemli bir kısmını oluşturmaktadır (İyidoğan vd., 2006, s. 47). Diğer taraftan Türkiye, yazılım sektörü pazarında ithalat ürünleriyle konumlanan ülkelere dendir (BAKA, 2012, s. 13).

Yazılım pazarının büyüklüğü açısından TÜBİSAD tarafından ortaya koyulan veriler dikkate alındığında; bilgi teknolojileri pazarı, iletişim teknolojileri pazarının yarısı büyüklüğünde bir sektör payına sahiptir. Nitekim bilgi teknolojileri pazarı 2015 yılı itibarı ile % 33’lük bir oranda iken iletişim teknolojilerinin pazar payı % 67’dir. Bilgi teknolojileri içerisinde en büyük pazar payını ise sırasıyla % 16 ile donanım, % 12 ile yazılım ve % 6 ile hizmet oluşturmaktadır (TÜBİSAD, 2016, s. 8-9).

Türkiye bilişim pazarı içerisinde düşük bir paya sahiptir. Söz konusu durumun temel nedeni olarak donanım sektörünün yapısının etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ülkemizde donanımın yaygın olduğu bir pazar yapısı söz konusudur. Donanım pazarı, nihai

ürünlerle birlikte ara malı ürünleri dahil olmak üzere bütün ürünlerinin ithal edildiği bir yapı sergilemektedir. Yazılım ise bilişim içerisinde oldukça düşük bir paya sahiptir. Üretim açısından yazılım ürünleri donanım ürünleriyle karşılaştırıldığında ön planda görünmesine rağmen ürünlerin dış pazara açılması sınırlı kalarak günümüzde dahi iç pazar yapısının egemen olduğu bir üretim yapısının varlığından söz edilmektedir (İyidoğan vd., 2006, s. 45).

4.2. Türkiye’de İstihdam Boyutuyla Yazılım Endüstrisi

Türkiye’de yazılım endüstrisi açısından istihdam durumu analiz edilirken bilgi teknolojileri ve iletişim teknolojileri şeklinde bir ayrıma gidilmiştir. Bu bağlamda TÜBİSAD tarafından daha önce ortaya koyulan ayırım dikkate alındığında, yazılım endüstrisi bilgi teknolojileri içerisinde değerlendirilmektedir.

Çizelge 3. Türkiye’de Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörü Açısından İstihdamın Genel Durumu

Alan	İstihdam (bin)	Sektör içi % pay	% Karşılaştırılabilir Büyüme
Bilgi teknolojileri	74,4	66	3,6
İletişim teknolojileri	38.8	34	-0,1
Toplam istihdam	113		

Kaynak: TÜBİSAD Bilişim Sanayicileri Derneği, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörü 2015 Pazar Verileri, http://www.tubisad.org.tr/duyuru/2016/e-bulten/temmuz16/TUBISAD_Pazar-Verileri-2015-Raporu.pdf, 2016, s. 18.

Yazılım sektörünün Türkiye istihdamı açısından yarattığı katma değere ilişkin en somut gösterge bilgi teknolojilerinde yer alan istihdamın ağırlıklı olmasıdır. Karşılaştırılabilir büyüme oranı açısından da yazılımın içerisinde yer aldığı bilgi teknolojileri ön sıradadır. Bu bağlamda bilgi ve iletişim teknolojileri alanına yönelik kaynakların ve bu alanda istihdam edilecek nitelikli işgücünün arttırılmasına yönelik çalışmaların teşvik edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Çizelge 4. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektöründe Cinsiyete göre istihdamın dağılımı

BİT**	2015 %
Kadın	26
Erkek	74

Kaynak: TÜBİSAD Bilişim Sanayicileri Derneği, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörü 2015 Pazar Verileri, http://www.tubisad.org.tr/duyuru/2016/e-bulten/temmuz16/TUBISAD_Pazar-Verileri-2015-Raporu.pdf, 2016, s. 18. **Bilgi ve

İletişim Teknolojileri

Türkiye’de bit alanında cinsiyet açısından ortaya çıkan dağılıma göre; Hindistan ile benzer bir sonuç görülmekte; nitekim erkek çalışanların kadın çalışanlarla karşılaştırıldığında istihdamda ağırlıklı bir yere sahip olduğu dikkat çekmektedir.

TÜBİSAD tarafından gerçekleştirilen bir araştırmaya göre; Türkiye’de bilgi ve iletişim teknolojilerinde istihdam edilen çalışan sayısı 2014 yılında 107 bin kişi iken, 2015 yılında bu sayı 113 bine ulaşmıştır. Endüstrinin istihdamı cinsiyet açısından ele alındığında 2015 yılı itibarı ile kadın çalışanlar % 26 oranında bir paya sahiptir. Endüstrinin eğitim durumu dikkate alınırca üniversite mezunu çalışanlar % 56 oranında seyretmektedir (TÜBİSAD, 2016, s. 18).

Türkiye’de yazılım endüstrisinin geleceğine yönelik atılan adımlardan sonuncusu 2017-2019 yıllarını kapsayan Türkiye Yazılım Sektörü Stratejisi ve Eylem Planı’dır. Eylem Planında ortaya koyulan genel amaç; *“Yazılım pazarını büyütmek, ihracatı ve sektörün istihdamını arttırmak amacıyla, yazılım ve bilgi teknolojileri alanlarında uluslararası standartlarda ürünler ve hizmetler üreten; sektörde söz sahibi ülke konumuna gelmek”* şeklinde ortaya koyulmuştur. Yazılım Sektörü Eylem Planı çerçevesinde dört hedef ortaya çıkmaktadır. Bunlar; ulusal bilincin artırılarak altyapının güçlendirilmesi, yazılım alanında hukuksal ve idari düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, nitelikli insan kaynağının geliştirilmesi ve bu alanda uluslararası rekabet gücünün artırılmasına yönelik hedeflerdir (Türkiye Yazılım Sektörü Stratejisi ve Eylem Planı 2017-2019, s. 3-5). İstihdam boyutuyla yukarıda yer alan hedeflerden öne çıkan nitelikli insan kaynağının geliştirilmesi nitelik gerektiren işlerde duyulan işgücü ihtiyacını önemli düzeyde karşılamayı öngörmektedir.

SONUÇ

Yazılım endüstrisi ve bu endüstrinin merkezinde yer alan istihdam niteliği itibarı ile önemli bir potansiyel durumundadır. Söz konusu endüstri açısından Türkiye’nin önemli işgücü ihtiyaçlarından biri nitelikli işgücü ihtiyacıdır. İşgücü içerisinde nitelikli işgücünün sayıca yetersiz olması yazılım dahil olmak üzere nitelikli işgücüne gerek duyulan diğer alanların gelişmesini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda ülkemizde nitelikli işgücü ve araştırmacı sayısında artışa gidilmesi önemli bir zorunluluk olarak görülmelidir.

Türkiye diğer sektörlerle karşılaştırıldığında yazılım alanında oldukça geri düzeydedir. Bununla birlikte son yıllarda yazılım endüstrisi ve bu endüstride ileri düzeyde gelişmeler dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda Türkiye’nin yazılım ithal etmenin ötesinde yazılım ihracatında artış yoluna gitmesi gerekliliği öne çıkmaktadır.

Eğitim yönüyle ele alındığında; ülkemizde mühendislik fakültelerinin eğitim kaliteleri ve fiziksel şartlarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Özellikle Hindistan örneğinden yola

çıkılarak ülkemizde bilgisayar ve yazılım alanındaki mühendis sayısının artırılması ve bu konudaki nitelikli işgücü ihtiyacının tedarik edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Hindistan'ın diaspora geleneğinden yola çıkılarak ülkemize yönelik yurtdışında yaşamakta olan alanında iyi Türk yazılım uzmanlarından bilgi alışverişi sağlanması da önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin yurtdışında yaşayan nitelikli işgücü potansiyeli düşünüldüğünde devletin desteği sağlanarak alanında uzman vatandaşlarımızdan uzmanlık alanları konusunda bilgi alışverişi sağlanmalı ve yazılım sektörüne ilişkin yurtdışındaki gelişmelerin takip edilmesi yoluyla Türkiye'ye aktarılmasının önü açılmalıdır.

Yazılım endüstrisinin gelişimine katkıda bulunabilecek şekilde bilgilendirme çalışmalarının gerçekleştirilmesi de önemli bir gerekliliktir. Zira yazılım geleceğin parlayan alanlarından biri olmasına rağmen bu konuda yürütülen reklam ve tanıtım çalışmalarının niceliksel düzeyde artırılması yazılım endüstrisinin de önünü açacak olan gelişmelerdendir.

Hindistan'ın dünyada yazılım devi olan gelişmiş ülkelerle rekabet edecek düzeye gelmesinde önemli bir faktör ise dünya geneline yayılan ve geçmişi oldukça eskilere uzanan diaspora geleneğidir. Günümüzde dünyada oldukça yüksek sayıda ülkeye yayılan Hintliler bilgi ve tecrübelerini gittikleri ülkelere götürerek yazılım alanında oldukça ileri bir düzeye ulaşmışlardır. Hindistan'da olduğu gibi kamu otoriteleri tarafından yurtdışındaki Türk diasporasını harekete geçirecek önlemlerin alınması ve böylelikle yurtdışındaki vatandaşlarımızın da bilgi ve tecrübelerinin Türkiye'ye aktarılması yoluyla Türk diasporasından yararlanılması öne çıkan gerekliliklerden biri olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994.

Ashish Arora, V. S. Arunachalam, Jai Asundi ve Ronald Fernandes, "The Indian Software Services Industry", Research Policy, (30), 2001, ss. 1267-1287.

BAKA Yazılım Sektörü Raporu, Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2012, <https://www.baka.org.tr/uploads/1357649691YAZILIM-SEKTORU-RAPORU-3ARALIK.pdf>, 2017, ss. 3-27.

Erran Carmel, "The New Software Exporting Nations: Success Factors", EJISDC-The Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries, 13, 4, 2003, ss. 1-12.

G.V. Vijayasri, "The Role of Information Technology (IT) Industry in India", Vol. 2, 2013, ss. 54-64.

IBEF India Brand Equity Foundation, <https://www.ibef.org>, 2017.

India Skills Report, https://wheebox.com/static/wheebox_pdf/india-skills-report-2017.pdf, 2017, ss. 1-57.

İsmail Aydın, “Bilişim Sektörü ve Türkiye’nin Sektördeki Potansiyeli”, International Journal of New Trends in Arts, Sports&Science Education, Vol. 1, Issue 1, 2012, ss. 180-200.

Mohsen Khalil and Charles Kenny, The Next Decade of ICT Development: Access, Applications and the Forces of Convergence, Washington DC, The World Bank Group, ss. 1-8.

Munir Zahirovic, Hadžib Salkić, “The Growth of Software Industry in the World With Special Focus on Bosnia and Herzegovina”, Journal of US-China Public Administration, Vol. 9, No. 11, 2012, ss. 1332-1340.

P. D. KAUSHIK and Nirvikar Singh, “Information Technology and Broad-Based Development: Preliminary Lessons from North India”, World Development, Vol. 32, No. 4, 2004, ss. 591-607.

Saadet İyidoğan, Z. Yeşim Gürbüz ve İrem Zeyneloğlu, Türkiye’de Yazılım Endüstrisinin Yapısı ve Gelişimi, İTO, 2006.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005.

TÜBİSAD Bilişim Sanayicileri Derneği, “Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörü 2015 Pazar Verileri”, http://www.tubisad.org.tr/duyuru/2016/e-bulten/temmuz16/TUBISAD_Pazar-Verileri-2015-Raporu.pdf, 2016, ss. 1-26.

Türkiye Yazılım Sektörü Stratejisi ve Eylem Planı (2017-2019), <http://www.sanayi.gov.tr/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=663ce026-f803-4802-9267-73e84dbef61c>, ss. 1-25.

Wolfgang Messner, Working with India, The Softer Aspects of a Successful Collaboration with The Indian IT&BPO Industry, Springer, 2009.

SEÇİM GÖRSELLERİNDE KİMLİK İNŞASI: CHP RETRO & CHP COOL ÖZELİNDE BİR İNCELEME

Nurettin GÜZ¹

Ceren YEGEN²

Hayrullah YANIK³

ÖZET

Kimlik, siyasi parti ve siyasi aktörlerce seçim kampanyaları kapsamındaki propaganda faaliyetlerinde bir argüman olarak konumlandırılmaktadır. Bu konumlandırma kimi zaman siyasi partiler ile organik bir bağı olmayan oluşumlar tarafından da yapılabilmektedir. Örneğin *CHP Retro* ve *CHP Cool* isimli oluşumlar Türkiye’de 7 Haziran 2015 tarihinde gerçekleşen Genel Seçimler öncesinde hazırladıkları görseller ile özellikle sosyal medyada büyük ses getirmiştir. *CHP Retro* ve *CHP Cool*’un hazırladığı seçim görsellerinde CHP’li seçmen kimliğinin bileşenleri olarak emek, laiklik ve sol ideoloji gibi bazı değerler işlenmiş, bununla birlikte sosyal medya üzerinden dolaşıma sokulan görsellerde Türk toplumu tarafından benimsenen, içselleştirilen Yeşilçam filmlerinden karelerden de yararlanılmıştır. Bu yüzden bu çalışmada söz konusu seçimler öncesinde emek, laiklik ve sol ideoloji üzerinden bir kimlik inşasına giden *CHP Retro* ve *CHP Cool* isimli oluşumların hazırladıkları görseller, göstergebilimsel bir analizle incelenmiştir. Böylelikle *CHP Retro* ve *CHP Cool*’un görsel iletişim ile arzu edilen seçmen kimliğini hangi değerler ışığında ve nasıl inşa etmeye çalıştığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Seçim, Seçmen, Kimlik, *CHP Retro*, *CHP Cool*

CONSTRUCTION OF IDENTITY IN ELECTORAL IMAGES: A REVIEW OF CHP RETRO & CHP COOL

ABSTRACT

Identity is positioned as an argument in propaganda activities within the scope of election campaigns by political parties and political actors. This positioning can also be made by organizations that do not have an organic connection with the political parties. *CHP Retro* and *CHP Cool*, for example, have made a big impact in social media especially with the visuals prepared in Turkey before the General Elections held on June 7, 2015. In *CHP Retro* and *CHP*

¹ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, nurettin_guz@gmail.com

² Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, cerencece_23@hotmail.com

³ Arş. Gör., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, hayrullahyanik06@gmail.com

Cool's electoral images, some elements such as labor, secularism and left ideology were represented as components of the CHP voter identity. They also used frames which were taken from famous Yeşilçam films that internalized, adopted by Turkish society on their social media visuals. Therefore, in this study, the visuals prepared by *CHP Retro* and *CHP Cool* organizations, who made the construction of identity through labor, secularism and left ideology before the elections, were subjected to a semiotic analysis. Hereby, it has been revealed that how *CHP Retro* and *CHP Cool* tried to construct the desired voter identity and how they characterized it by visual communication.

Keywords: Election, Voter, Identity, *CHP Retro*, *CHP Cool*

GİRİŞ

Türkiye’de gerçekleşen 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri siyasi partiler açısından farklı anlamlar taşımaktaydı. AK Parti iktidarın devamını, muhalefet ise iktidar olma amacı taşıyordu. Seçimlerde genellikle partiler ve adaylar pozitif bir dil kullanırken, CHP Retro ve CHP Cool isimli oluşumlar seçim kampanyası döneminde daha farklı bir yöntem izlemişlerdir. Önceleri CHP kanadının kendileriyle organik bağının bulunmadığını söylediği CHP Retro ve CHP Cool, hazırladıkları seçim görsellerinde laiklik, emek ve sol ideoloji gibi bazı değerleri CHP’li seçmen kimliğinin bileşenleri olarak sunulmuşlardır. Görsellerde ayrıca Türk toplumu tarafından benimsenen ve içselleştirilen Yeşilçam filmlerinden karelere yer verilerek seçmen kimliğine içtenlik vurgusu yapılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, CHP Retro ve CHP Cool tarafından hazırlanan seçim görsellerindeki kimlik inşasını ve bileşenlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bir aidiyet unsuru olan kimliğin, seçim dönemlerinde nasıl konumlandırıldığı ve kullanıldığının belirlenmesi çalışma ile ortaya konacaktır. Çalışma CHP Retro ve CHP Cool adlı oluşumlar özelinde seçimlerde kullanılan argümanları ele alması sebebiyle ayrıca önemlidir.

Gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiyi ele alan göstergebilim (Barthes, 1979) yöntemiyle incelenen seçim görsellerine, oluşumların 2015 yılında kullandıkları sosyal medya hesapları (<http://twitter.com/chpretro>, <http://twitter.com/chpcool>) üzerinden erişim sağlanmıştır. CHP Retro’nun <https://twitter.com/chpretro> adresindeki Twitter hesabının ismi 2017 Referandumu adına “CHP #Nayır” şeklinde değiştirilmiştir. <http://twitter.com/chpcool> hesabı ise artık kullanılmamaktadır. CHP Retro’nun CHP Cool’dan daha fazla görsel paylaşması sebebiyle 6 görseli incelenmiştir.

Çalışmada önce laiklik, emek ve sol ideoloji olguları ile Türkiye’de laiklik ve solun tarihi tartışılmıştır. Daha sonra CHP Retro (6) ve CHP Cool’un (4) 7 Haziran 2015 Türkiye

Genel Seçimleri öncesinde hazırladığı toplam 10 görselin göstergebilimsel analizleri yapılmış, laiklik, emek ve sol ideoloji olgularının bu görsellerde nasıl konumlandırıldığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

1. LAİKLİK VE TÜRKİYE'DE LAİKLİK TARTIŞMALARI

Fransızca “Laicisme” kelimesinden gelen bir sözcük olan “Laiklik”, hukuki anlamıyla din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ilkesine temellenmektedir. Laicisme sözcüğü Katolik Hristiyanlığın yayıldığı halkların dilinde, özellikle Fransızca’da kullanılır ve “halksallaştırma” demektir. Çünkü kaynağı olan eski ve Hristiyanlık öncesi Grekçe’deki *Laos* (halk), *Laikos* (halksal) sözcükleri, Hristiyanlık döneminde *Klericus* (din adamları dışında olan kişiler) için kullanılmıştır (Berkes, 2012; Kongar, 1999). Eski Yunan’da din siteyi ve aileyi birlikte kavramakta, inançsızlık ise Roma’da Cumhuriyet’in son dönemlerinde yerleşmeye başlamıştır (Bayet, 2004, s. 21). Aristo laik kavramını dinsel ve ahlaki bağlamda ele alarak “Dinsel Ahlak” ve “Laik Ahlak” arasında bir ayrım yaparak laik ahlakın insanın kendisini ve evreni bilmesi ile yani akıl ile ilgili olduğunu söyler. Laik ahlakın getireceği “aşırı demokrasi” ise toplum için zararlı olabilir (Makolkin, 2015, s. 74-78).

Genel anlamda laikliğin Hristiyanlığın sonu ya da Batı’nın tanrısız doğasının bir işareti olduğu iddia edilse de aksine laikliğin Hristiyan dininin son ifadesi olarak düşünülmesi gerektiğini savunan yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımlara göre laiklik, geleneksel Hristiyan terimleriyle anlaşılan, devam eden taahhüttür. (Smith, 2007, s. 2). Toplumlarda kabulü ise farklı zamanlarda olmuştur. Örneğin, laiklik sözcüğü, Amerikan kamu yaşamının başlarında da görülmezken hemen sonra Amerikan Anayasası’nın birinci değişiklik maddesi, kilise ve devletin ayrılmasıyla ilgili olmuştur (Taylor, 2010, s. 26).

Türkiye gündemini uzun yıllar meşgul etmiş olan kavram, modern Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan birkaç yıl sonra başlayan, kimi zaman tepkilerle karşılaşılan ve 1935’e kadar süren reformların sonucu olarak (Daver, 1988, s. 29; Özdalga, 1998, s. 37), 5 Şubat 1937’de bir ilke olarak Anayasa’ya girmiştir.⁴ Türkiye’de laikliğe geçişi Saltanat ve Halifeliğin kaldırılması, dini mahkemelerin kapatılması, Türk Medeni Kanunu ile Türk Ceza Kanunu’nun kabul edilmesi gibi gelişmeler⁵ hazırlamıştır (Tayhani, 2009, s. 523-526). Esasen Tanzimat Fermanı’nın da Osmanlı’daki ıslahat hareketleri bağlamında laikliğe yönelmedeki ilk

⁴ Laikliğin 1937’de anayasaya eklenmesinin “devletin laistist niteliğini güçlendirmeyi” amaçladığını iddia eden yaklaşımlar olduğunu belirtmek gerekmektedir (Özdalga, 1998, s. 39).

⁵ CHP, CHP kadrolarının Çocuk Esirgeme Kurumu’nun kurulması (1921) ve Tevhid-i Tedrisat Kanununun (1924) kabul edilmesi gibi faaliyetler ile aydınlanmanın yolunu açtığını ifade etmekte, Türk Medeni Kanunu (1926) ve Yeni Türk Harflerinin Kabul edilmesi (1928) gibi pratiklerin de, aydınlanmanın hukuksal alt yapısını teşkil ettiğini belirtmektedir (CHP ve Aydınlanmanın Kısa Tarihi 1919-1960, 2012, s. 17-21).

adım olduğu düşünölmektedir (Abadan, 1957, s. 12). Tanzimat'tan sonra 1856'daki Islahat Fermanı ile devletin dine dayalı yapısı değişerek gayrimüslimlerin kendi inançlarına göre yargılanma esaslarının kabul edilmesinden sonraki uygulamanın da laik sisteme geçişte belirleyici bir rolü vardır. Zira yeni uygulamayla birlikte tam bir laik rejimden söz etmek mümkün olmasa da artık devletin teokratik yapısından söz etmek mümkün olmayacaktır.

1921 ve 1924 Anayasalarında devletin dini İslam olarak kabul edilmekle birlikte laiklik kavramı hep tartışma konusu olmuştur. Ziya Gökalp'in "din dışı" ("Lâ Dîni") ve Ahmet İzzet Paşa'nın "ruhbanla ilgili olmayan" ("Lâ Ruhbanî") gibi kavramlar ile (Dinç, 2008, s. 1) dikkat çekmeye çalıştıkları laiklik Anayasa'ya girmekle kalmamış değiştirilmesi teklif edilemeyecek maddeler arasına konmuştur.⁶ "Lâ Dîni" kavramı olumsuz bir konotasyona gebe bırakılsa da (Lewis, 2015), Gökalp "Türkiye'nin Avrupa milletleri arasına girmesinin Avrupa milletlerarası birliğine din-dışı (Lâ Dîni) bir mahiyet verdiğini" söylemektedir (Kılıç, 2000, s. 12). Gökalp'in burada devletin din dışı bir yapılanmasından söz etmemektedir. Çünkü inanan ve inancını gizlemeyen Ziya Gökalp, (Yavuz, 1977, s. 214) din ve medeniyet üzerinde sıkça durur. "Ümmet Programı" adlı projesinde, İslam dünyasında; Arap harflerinin muhafazasını, bilimsel terimlerin ortak kullanılması için kongreler düzenleyerek kavramların Türkçe, Arapça ve Farsça'dan seçilmesini, ortak eğitim anlayışı benimsemeyi, bir güneş takvimi oluşturmayı, cemaatler arasında iletişim kurmayı, hilalin kutsallığının kabulünü teklif etmektedir (Kılıç, 2000, s. 6-16).

"Din işlerini devlet işlerine karıştırmayan, devlet işlerini dinden ayrı tutan" şeklinde tanımlanan (TDK, 2017) laiklik kullanım olarak "Lâyisizm"den (laisizm) farklıdır. Lâyisizmin yaygın kullanımı yerini zamanla laikliğe bıraksa da, lâiklik daha çok hukuki kavramken, lâyisizm ise bir mezhebe, bir doktrine, bir felsefî bir içtihadı bağlılığı ifade etmektedir (Dinç, 2008, s. 2). Bununla birlikte laiklik ile "Sekülerizm"ın de farklı manalarda kullanıldığını da belirtmek gerekmektedir. Sekülerleşme⁷ geleneksel toplumdan sanayi toplumuna geçişe paralel olarak, modern dünya görüşünün dinsel öğretinin yerini alma süreci iken, laiklik din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ilkesine dayalı siyasal bir örgütlenme biçimidir (Mert, 1994, s. 17). Batıda aslında birbirini tamamlayan süreçler olan Rönesans⁸ itibariyle laikliğin, Reform ile

⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'nın 2.maddesinde "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir" şeklinde tanımlanırken, 4. maddesi ilk 3 maddenin değiştirilemeyeceğine ve değiştirilmesinin teklif dâhi edilemeyeceğine hükmetmektedir (T.C. Anayasası, Kanun No: 2709, Kabul Tarihi: 7.11.1982).

⁷ Sekülerleşmenin Türkiye'de bir "siyasal bir misyon" olarak algılandığı da iddia edilir (Mert, 1994, s. 17).

⁸ Strauss (2014: 17) Rönesans'ın başlarında antropolojik düşünceyi doğuracak çok fazla kaynağın da fark edilmeye başlandığını söyler.

de sekülerliğin yolunun açıldığı düşünülmektedir (Hocaoğlu, 1994, s. 36). Baubérot'ya göre ise (2009, s. 47) laikleşme sekülerleşmenin kurumsal boyutudur.

Laiklik kavramı yakın dönem siyasi tarihte de siyasi parti ve aktörlerce sıklıkla tartışılmıştır. Laiklik, siyasi arenada parti programındaki ilkelere biri de olması⁹ sebebiyle Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından sıkça dillendirilmektedir. Muhafazakâr sağ bir parti olan ve bugün Türkiye'de iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) de sıklıkla laiklik tartışmalarının odağında yer almıştır. Öyle ki 12 Mart 2008'de dönemin Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından AK Parti'nin kapatılması yönünde bir iddianame hazırlanmıştır. (<http://t24.com.tr>, 24.01.2014; <http://www.milliyet.com.tr>, 30.07.2008). 2016 yılı Nisan ayında konu, TBMM Başkanı İsmail Kahraman'ın sarf ettiği “*Yeni anayasada laiklik maddesi olmamalı*” sözleri ile yeniden gündeme gelmiştir. AK Parti'nin kurucusu, uzunca dönem genel başkanı, önce Başbakan sonra Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan ise 2017 başında *El-Arabiya*'ya verdiği demeçte tartışmaya son noktayı koymuştur. Demecinde, kendilerine geçmiş yıllarda laikliğin, “ladinlik diye, dinsizlik diye” anlatıldığını belirterek, “ama biz şu anda partimizdeki tanımına bunu koyduk, dedik ki: laiklik devletin bütün inanç gruplarına eşit mesafede olmasıdır ve bu inanç gruplarının inancını güvence altına almasıdır. Bu tanım bizim ülkemizde de çok kabul gördü” demiştir (*Trt Avaz*, 18.02.2017).

2. DİN, LAİKLİK VE SİYASET

Laiklik çağdaş demokrasilerde devlet yapısının bireyin inanç özgürlüğü ile beraber şekillendirilerek işletilmesini sağlayan bir ilkedir. Laiklik, her bireyin inanç özgürlüğü ile tüm kutsalların saygı görmesi gerektiğini savunur (Erim, 2009, s. 10-11). Hukuki anlamı ile yer yer dine karşıtlık olarak algılanabilen laiklik, “özgür düşünce” ile ilişkilidir. Özgür düşüncelerin çoğu dine karşı saldırıdan kaçınırlar. Örneğin Çiçeron'a yazılan ve onun yazdığı mektuplarda dine hiç değinmemiş olması da, kuş falı konusunda kuşkucu olduğu bilinmesine karşın “halkların inançlarına saygı duymak” için bunu saklamış olması da ilginçtir (Bayet, 2004, s. 21).

Laikliğin doğrudan doğruya “Fransızlara has, özgül” bir olgu olduğu söylenmekte, laiklik ve din ilişkisi laiklik ve sekülerlik arasındaki farka değinilerek ele alınmaktadır. Laik devlet dini sınır dışı eder ve o sınır kendisini de tanımladığı “hukuk”tur. Sekülerizmde ise zorunlu kalmadıkça din reddedilmez. Sekülerleşmiş ama laik olmayan, fakat resmi bir dini olan

---

⁹ CHP, 15 Ekim 1927 tarihli 2. Kurultay'ında *Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik* ve “*Laiklik*” ilkelerini benimsemiş, 10 Mayıs 1931 tarihli 3. Kurultay'da ise bu ilkelere *Devletçilik* v *Devrimcilik* ilkelerini eklemiştir. Partinin 6 oku bu ilkeleri simgelemektedir (CHP ve Aydınlanmanın Kısa Tarihi 1919-1960, 2012, s.25-33). CHP “Yaşanacak Bir Türkiye” için yola çıktığını vurguladığı 2015 Seçim Bildirgesi'nde de cumhuriyet, laiklik ve demokrasiyi koruma yönünde kararlılık sahibi olduğuna dikkat çekmiştir (CHP Seçim Bildirgesi 2015, s. 12).

lkeler (İngiltere, Danimarka) vardır. Bir lke laik de olabilir (devlet ve kilisenin ayrılmasını katı biçimiyle kabul eder), fakat kamusal düzlemde dini tanıyabilir. Örneğın ABD’de okullarda ezberletilen “Under God” duası Yüksek Mahkeme’de de kabul edilmiştir, Fransa’da ise devlet dini kabul etmeksizin tanımaktadır (Roy, 2010, s. 19-20; Baubrot, 2009). Roy’a göre; Türkiye gibi laik olduğu ifade edilen bir devlette ise mevzuat hiçbir noktada İslam’a değinmez, ancak Batı’daki kilise ve devlet ayrımı türünden bir ayrımı da yoktur. Türkiye’deki imamlar tıpkı Danimarka’nın Protestan Papazları gibi devlet memuru niteliğindedirler. Din ve siyaset arasında görünmez bağlar olduğu kuşkusuz aşıkrdır. Müslüman bir toplum ve katı laik bir ulus devlet olan Türkiye’de, modernleşme ve demokratikleşme süreci her zaman siyaset ve din arasında hassas bir denge kurma sorunuyla karşı karşıya kalmıştır (Roy, 2010, s. 19-20).

Türk kimliğinin sembolik oluşumunda İslam’ın her zaman önemli bir rol oynadığı gz önünde bulundurulduğunda, din gibi laikliğinde çoğunlukla devlet eliyle bir toplumu yönetmek iēin bir argüman haline getirildiği söylenebilmektedir (Keyman, 2007). Buna karşın laikliğin Türk milletinın egemenliğini kendi eline alışında en büyük etken olduğu iddia edilmektedir. Çünkü laik bir toplum düzeni, egemenliğin millî bir nitelik taşımaya olanak tanır (Dinē, 2008, s. 12). Yine de anayasada kabul edilsin ya da edilmesin laikliğin çoğulcu demokrasilerde ahlaki ve dini çeşitliliğin yönetimi ile ilgili net bir dizi zorlukla karşı karşıya olduğu bir gerēektir (Maclure, 2013, s. 37).

Post-sekülerizm dinin, siyaset, hukuk ve devlet ile ilişkileri bağlamında 21. yüzyıldaki son tartışmalarda duyulan en moda terimdir (Bader, 2012, s. 5). Modern toplumları bugün post-seküler toplumlar şeklinde tanımlayan yaklaşımlar, ē olguya temellenen bir bilinē değişikliğini odaklanmaktadır. İlki, genelde dini çatışmalara bağlı olarak sunulan küresel çatışmaların geniş bir şekilde algılanması, halkın bilincini değiştirmesidir. İkincisi, dinin sadece dünya çapında değil, aynı zamanda ulusal kamusal alanlarda ilerlemesi (ki burada, kiliselerin ve dini kuruluşların, laik toplumların kamusal arenasında giderek “yorum toplulukları” rolünü üstlendiği düşünülmektedir), üçüncüsü ise geleneksel kültürel geēmiře sahip ülkelerden gelen “konuk çalışanlar” ve “gēmenler”dir. 16. yüzyıldan bu yana Avrupa, kendi kültürü ve toplumu iēinde ayrımlarla mücadele etmek zorunda kalmış, mevcut gēn ardından farklı dinler arasındaki uyumsuzluklar gözlenirse de, gēmen toplumlarına özgü yaşam biēimleri çoğulculuk ile güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Bu ē olgu bugün post-seküler toplumu doğurmuş, sekülerizmin hoşgörüye temellenen ağdaş yapısına işaret etmiştir (Habermas vd., 2008, s. 20-21).

Bu yaklaşım; dini ve etnik hoşgörü “ılımlı laikliğin” odaklandığı şeydir. Din de etnik aidiyet de bir kimliktir (Modood, 2010). Bununla birlikte laikliğin yasal boyutu itibariyle bir

takım zorluk ve sorunları olduğu da aşikârdır. Laiklik bağlamında dinler sorun değil, belki de sadece “semptom”dur. Öyle ki Zucca, laik devletten önce yaşanan güçlüklerin güçlü dinlerden kaynaklanmadığını düşünmektedir. Ona göre sorun, laik devletin çeşitlilik ve çoğulculuğa karşı koyamamasıdır (Palomino, 2010). Laik bir anlayış, din ve toplum ilişkisinde sorunlu bir alanı ifade etmemeli, din ve toplum ilişkisini korumalıdır (Şen, 2014, s. 51).

Bugün laik olduğu iddia edilen ve çeşitlilik ile çoğulculuğa sahip olan birçok ülke ılımlı göçmen ve din politikalarından vazgeçerek, özellikle de İslam’a karşı anlaşılabilir olan katı bir takım politikalara yönelmiştir. Bu yönelim kuşkusuz Avrupa’da yeniden yükselen milliyetçiliğin bir tezahürüdür. Bununla birlikte İslam’ın sekülerleşme ve demokratikleşme ile arasındaki mesafe de önem taşımaktadır (Roy, 2010, s. 19). ABD’nin 45. Başkanı Donald Trump’ın sert göçmen politikaları ve küresel terör tehlikesi gerekçesiyle Müslüman bazı ülkelere yönelik getirmek istediği yasaklar bu durumun en güncel örneğidir. Öyle ki ABD’nin 2017 Mart sonu küresel terör tehlikesi nedeniyle getirdiği, ABD’ye doğrudan uçuşlarda elektronik cihaz yasağına (yolcu kabinine cep telefonundan büyük elektronik cihazların sokulamaması) İstanbul’daki havalimanları dâhi dâhil edilmiştir. Listede toplam 8 ülkedeki 10 havalimanı bulunmaktadır (<http://www.aljazeera.com.tr>, 22.03.2017). Gannuşî, Amerikan Dışişleri Eski Bakan Yardımcısı Edward Djerejian’ın İslam ve Müslümanlar konusunda olumlu açıklamalar yaptığını, İslam ve Müslümanların medeniyeti zenginleştirmedeki katkılarına dikkat çektiğini hatırlatmaktadır. Batılı liderlerin uzun süre İslam karşıtlığından kaçındıklarını belirtse de, Batı’nın bugün özellikle Işid ile kendisini gösteren İslami teröre karşı, ılımlı olmayan politikalarla İslam’ı karşısına aldığı düşünülebilir (2010, s. 150).

3. TÜRKİYE’DE LAİKLİK VE “SOL”

Genel olarak modern demokrasilerin “laik” olması gerektiği kabul görür ve laikliğin devlet ile din arasındaki ilişkiyle ilgili olduğu düşünülür. Oysaki aslında laiklik çeşitliliğe verilen demokratik tepki ile de ilgilidir (Taylor, 2010, s. 23-26). Türkiye’de Cumhuriyet’in kurulması ile benimsenen seküler bir toplum ve laik bir devlet yaratma ilkesi çok partili siyasal yaşam ile birlikte eleştirilmiş, laik siyasetler eski tutarlılıklarını kaybeder olmuştur. Laiklik ilkesi Cumhuriyet’in “tepeden inmecisi” bir özelliği gibi algılanmış, Demokrat Parti’nin 1950’lerdeki yükselişi söz konusu özelliğe bir tepki olarak yorumlanmıştır. 1980’den sonra Cumhuriyet’in laiklik ilkesine İslamcı kesimden de eleştiriler güçlenmiştir (Mert, 1994, s. 12-13). Türkiye’de laikliğin *Müdafaa-i Hukuk Doktrini* Fransız Devrimi’nden etkilendiği için Avrupa’daki anlamıyla anlaşılacak ve uygulanmak istendiği ve ilk başlarda laikliğin Fransa’daki gibi bir “din aleyhtarlığı” havasında olduğu düşünülmektedir. Zamanla hoşgörüyü evrilmesi beklenen laikliğin, 1935’ten itibaren totaliterliğe yönelmesi, demokratikliği ortadan

kaldırıldığı iddialarına zemin olmuştur. Laiklik seçkincilik gibi algılanır olmuş, solda olduğu gibi sağda da yasaklıklar söz konusu olmuştur (İlhan, 2004, s. 239). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laik devleti korumak adına sünni İslam'ı baz alan bir yapı olarak dini, cemaatlerin tekelinden uzak tutmak, denetim altına almak için oluşturulduğu iddia edilir (Daver, 1955; Feyzioğlu, 1992).

Laiklik sol ideolojinin bir ilkesi, gereği gibi yorumlanmakta ve laik olsun, olmasın birçok devlet de siyasi düşünce bağlamında “sağ” ve “sol” şeklinde ayrılmaktadır. Batı Avrupa kökenli sağ ve sol ideoloji ayrımı bugün kendisini her yerde göstermektedir. Ortadoğu haricindeki tüm dünya bölgelerinde toplam nüfusun en az % 60'ı kendilerini ilgili LR (Left-Right/Sol-Sağ) ölçeğine yerleştirmeye hazırdır. Tüm bölgelerde, sol-sağ özdeşleşmeler, özellikle daha eğitimli ve politik olarak aktif tabakalar arasında yaygınlaşmaktadır (Geser, 2008). “Müslüman dünyada liberal demokrasiyi uzun süredir uygulayan tek ülke” olduğu iddia edilen Türkiye’de (Özdalga, 1998, s. 9) de siyaset sağ ve sol şeklinde ikiye bölünmüştür (Bostancı, 1998, s.12). Sol ideoloji laiklik, emek, sömürü gibi olgulara temellenirken, sağ ideolojide milliyetçilik ve muhafazakârlık baskındır. Buna karşın sağ ve sol ideoloji birçok bağlamda birbirleri ile bağlantılıdır. Örneğin Hicks, Swank ve Ambuhl bir çalışmalarında (1989) sol hükümetlerin refah genişleme oranını artırmasının, sağdaki hükümetlerin refah genişleme oranının azalmasıyla bağlantılı olduğunu bulmuşlardır (Imbeau vd., 2001).

Sol kavramı modern dünyayla eşzamanlıdır ve modern toplumun ilk dönemlerinde Eski Rejimden vazgeçilmeye başlanan 17. yüzyıl Avrupası’nda ortaya çıkmıştır. Kavram siyasi anlamda ilk defa İngiliz Parlamentosu’nda Başkan’ın solunda oturanları nitelemek için kullanılmış, fakat bu kullanım siyasal bir kamplaşma sebebiyle olmamıştır. Sol sıfatının siyasi anlamda bugünkü manasını kazanması 28 Ağustos 1789’da, Paris’te kralın vetosuna karşı çıkan milletvekillerinin Meclis Başkanının solunda toplanmasıyla olmuştur. Sol cemaatte toplanan milletvekilleri, “milletin seçtiği meclisin üstünde bir irade olamayacağını” ifade etmiş, bunların içinde aristokratlar, rahipler, burjuvalar ve zanaatkârlar yer almıştır. 1791’de ise sol artık bir siyasal kimlik simgesine dönüşmüştür. Bununla birlikte modern öncesi toplumda siyasi çatışmalar olsa da bunların temsil edileceği sağ, sol şeklindeki alanların olmadığını da belirtmek gerekir. Örneğin Bizans’ta “Potentior/Dunatos” (büyük mülk sahipleri) ve “Humilior/Penes” (küçük mülk sahipleri) şeklinde iki toplumsal tabaka olsa da sağ ve sol yoktu. Dönemin Konstantinopolis halkı “Maviler” ve “Yeşiller” olarak iki at yarışı kulüp taraftarı şeklinde bölünmüştü. Bu bölünme siyasal bir nitelik taşımadığından sağ ya da sol ideolojiyi simgelememekteydi. İşte bu yüzden sol kavramı modern dünyaya özgüllük taşır ve sol da sağ da modern toplumların siyasi simgeleridir (İnsel, 2009, s. 11-17).

Zaman zaman din karşıtlığı ile anılan solun laikliğinin militan bir ateizm ya da radikal bir din karşıtlığı ile eşitlenemeyeceğini iddia eden yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımlara göre sol, laikliği tıpkı Marksizm'in öğretilerini din ile kavga etmeden vermesi gibi dinin toplumsal ve siyasal alanlardaki varoluşuna, bireylerin duygu ve düşüncelerini karşısına almadan cesur ve kararlı bir şekilde müdahale etmek şeklinde yorumlamaktadır. Sola göre laiklik bireylerin dini kimliklerini yok etmeyi hedeflememekte, tersine onların inançları gibi inançsızlıklarını da özgürce yaşamaları için alanlar inşa etmeyi amaçlamaktadır. Çünkü sol için bireylerin inançlı veya inançsız olmaları önem taşımaz, önemli olan devrimci mücadeleyi laikleştirme çabasıdır. Bir bireyin ateist olması sol için önem taşımaz, solun esas aldığı bireyin sınıf mücadelesinde nerede durduğudur. Sol ahlakı reddetmez, fakat ahlakçılığın karşısında yer alır (İnsel, 2009, s. 29) ve ahlakı bireye bırakır. Sol, meşru bir ahlak felsefesini savunmaz; buna karşın bir ideoloji olduğundan, bünyesinde bir ahlak felsefesi geliştirmesi gerektiği iddia edilir (Şen, 2014, s. 51; 175-177).

“Emek”e önem atfeden sol, tarihte genellikle ayaklanmalar ile anılmıştır. Öyle ki Osmanlı'da bazı tarihçilerin ayaklanmalara sol damgası vurdukları düşünülmektedir. Örneğin *Patrona Halil ve Kabakçı Mustafa İsyanları* böyle yorumlanmıştır. *Şeyh Bedreddin Hareketi* de aynı kefiye konmuştur. Oysaki egemen düzene başkaldırı niteliğinde olan bu hareketler, sağ ve solu refere etmezler. Çünkü siyasaldan çok, toplumsal anlam taşırlar (İnsel, 2009, s. 16-17).

Solun emekten, ezilenlerden ve mazlumlardan yana olduğu ve eşitsizliklerle mücadele ettiği (İnsel, 2009, s. 29) iddia edilmektedir. Bu yaklaşıma göre Türkiye solunun 1960'larda Türk kimliği karşısında dezavantajlı olduğu iddia edilen Kürt kimliğine, Kürt sorununa ilgi duymuş olması bu sebeptendir. Fakat solun bu duruma devrim değil, demokrasi ve özgürlük bağlamında bakmış olması mücadele konusunda yeterli olamamıştır (Okuyan, 2013). Solu var eden şeyin *sağ karşıtlığı* değil; sömürü, faşizm ve kapitalizme karşı olduğu öne sürülmektedir. *Devrimci, ilerlemeci, kalkınmacı* olarak görülen sol, bu olguların hiç birine tek başına bir anlam yüklemeyi, hepsini bir arada tahayyül eder (İnsel, 2009, s. 21-23).

Türkiye'de sol hareketlerin geçmişi 20. yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. Sol hareketler 1960'ların başına kadar ülke siyasetinde etkili olamamış, kayda geniş bir kitle tabanına erişememiştir (Şener, 2015, s. 13-14). Türkiye Komünist Partisi (TKP) ilk liderlerinden Salih Hacıoğlu ile Nazım Resmor, Ethem Ruhi Balkan, Refik Nevzad gibi kimselerin karşılaştıkları olumsuz durumların Türk solunun 1940'larda *komintern gelenekce* (1919'da kurulan III. Enternasyonel ya da Komünist Enternasyonel) şekillendirilmeye çalışılması ve devletin onlara karşı negatif tutumuna bağlayan iddialar vardır. Bu iddialara göre komintern gelenek tüm dünyadaki sol partiler gibi TKP'yi de şekillendirmeye çalışmış,

kadrolar Moskova’da eğitilmiş, bu yüzden de Türkiye’de sol bir türlü başını kaldıramamıştır (Aykol, 2013, s. 9-48).

Türkiye’de sol/sosyalist hareket ve partilerin yalnızca sınıf mücadelesi ve demokrasi düzeylerinin önem taşıdığı 1960-1980 arasında belli bir toplumsallığa ulaşabildiklerinin görüldüğü iddia edilmektedir. 1960’lar sol hareket için ciddi bir yükseliş dönemi olmuş, öyle ki 1961’de çoğunlukla sendikacılar tarafından kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) 1965 seçimlerinde 15 milletvekili ile parlamentoda temsil edilmiştir. Yine 1961’de bir bildiri ile yayın hayatına başlayan ve aydınlar üzerinde etkili olan *Yön Dergisi* ile gençlik üzerinde etkili olan ve *komintern geleneğe* yakın Milli Demokratik Devrim Hareketi (MDD) de 1960’ların önemli ve etkili sol oluşumları niteliğindedir. Sol ideoloji 60’ların sonuna doğru etkinliğini yitirse de, o yıllarda Marksizm’in klasik eserlerinin Türkçeye çevrilmesi solun gençler üzerindeki etkinliğini artırmış olması da önem taşımıştır (Şener, 2015, s. 13-14). Bir paradoks olarak sağ ve sol ayrımı (Bobbio, 1996, s. vi), bugün ne yazık ki Türkiye deneyiminde de fikri siyasi bir ayrımı çoğu kez de tartışmaları, çatışmaları nitelemektedir.

4. CHP RETRO VE CHP COOL’UN SEÇİM GÖRSELLERİ ANALİZİ

Gösterge kavramı içinde doğduğu ve ait olduğu batı kültür ve uygarlığının temel kavramlarını “yerlerinden ederek” bu kültürü dönüşüme uğratmıştır. Göstergenin görünmeyen anlamı görünen anlamının içine hapsolmuştur. Göstergebilim de bu anlamda gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkinin, göstergelerin gizlediği anlamların ortaya çıkarılması esasına dayanan bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır (Derrida, 1994, s. 17). Göstergebilimdeki düz anlam metnin görünen anlamı, yan anlam ise metnin saklı anlamını ifade etmektedir. Göstergeleri, gösterge dizgelerini ele alan göstergebilim çok değişik, kimi durumlarda da çelişik yaklaşımları kucaklayan, devinim içinde bulunan geniş bir dalı nitelemektedir (Barthes, 1979). Göstergebilimsel analize belirli durumlarda göstergelere kültür içerisinde ideolojik anlamlar verilerek başlanır ve metin bu anlamlar, mitler ışığında analiz edilir (Allen, 2003, s. 35).

Bu çalışmada CHP Retro ve CHP Cool’un seçim görsellerine yönelik uygulanan göstergebilimsel analiz, bu görsellerdeki anlamları, mesajları anlamak adına gerçekleştirilmiştir.

4.1. CHP Cool Görsel: Bülent Ecevit

4.1.1. Dilsel İleti: Victor Hugo’nun bir sözüdür: “Onurun kurallarını bizim yıldızları incelediğimiz gibi inceleyenler var: Uzak bir mesafeden.” İleti, siyah beyaz görsel üzerinde beyaz renkte, çok kolay anlaşılır olmayan bir font ile küçük puntolu yazılmıştır. Görselin alt kısmında yer almaktadır.

4.1.2. Düz Anlam: Eski Başbakanlardan ve CHP ile DSP Genel Başkanlarından olan Bülent Ecevit'in çalışma odasında/bir kütüphanede çalışmasını göstermektedir. Ecevit, beyaz gömlek giymiş ve kravat takmıştır. Siyah-beyaz görselin sol üst tarafında CHP Cool logosu yer almaktadır.

4.1.3. Yan Anlam

4.1.3.1. Yan Anlam İletisi: Bülent Ecevit'in arkasındaki kitaplar ile okuyan, çalışan bir siyasi olarak verilmesidir. Ecevit'in gömleğinin rengi olan beyaz saflığa/temizliğe (Yengin, 1997, s. 202) işaret ederken, kravat metaforu işine olan saygısına işaret etmektedir.

4.1.3.2. Üst Dil: Türk solunun önemli isimlerinden olan Bülent Ecevit hayatta olmasa da, ilkelerinin CHP'li seçmenlerce benimsenmesi gerektiğidir. CHP Cool bu ilkeleri benimsediğine, Bülent Ecevit'i CHP ile simgeleştirerek dikkat çekmektedir.

4.2. CHP Retro Görsel: Bülent Ecevit

4.2.1. Dilsel İleti: Dilsel ileti, "NAİF SOL" şeklindedir. İleti bir fotoğraf üzerine kolay anlaşılır bir font ile iri puntolu yazılmıştır ve görselin sol alt kısmında yer almaktadır.

4.2.2. Düz Anlam: Bülent Ecevit ve eşi Rahşan Ecevit'in kırsal/ormanlık bir alanda ağaçlara yaslanarak oturmasıdır. Bülent Ecevit mavi bir gömlek ve gri bir pantolon, Rahşan Ecevit ise lacivert bir elbise giymiştir. Görselin sağ alt tarafında CHP logosu yer almaktadır.

4.2.3. Yan Anlam

4.2.3.1. Yan Anlam İletisi: Dilsel ileti olan "NAİF SOL" ifadesi Bülent Ecevit'in ılımlı siyasi duruşuna işaret ederken, Ecevit ile özdeşleşmiş olan mavi gömleğin kullanımı da dikkat çekicidir. Öyle ki bu renk "Ecevit Mavisii" şeklinde kalıplaşmıştır. Mavi sakinleştirici bir renk olarak hassasiyet, barış ve sadakate işaret eder. Rönesans ressamlarının Meryem Ana'nın elbisesini sükunetin rengi maviye boyamaları bu yüzdendir (Akkın vd., 2004, s. 276). Yine de mavinin en bilinen anlamı kararlılıktır.

Görsel 1. CHP Cool Görsel:
Bülent Ecevit 1

Görsel 2. CHP Retro Görsel: Bülent Ecevit

4.2.3.2. Üst Dil: Bülent Ecevit'in Türkiye solundaki ılımlı, kararlı isimlerden biri olduğunun vurgulanması ve CHP seçmeninde solun olumlanması gerektiğidir. Sol her zaman tartışmalarla, sorunlarla anılmamalıdır. CHP Retro'ya göre sol, Ecevit'te naif/ılımlı bir politika olmuştur.

4.3. CHP Retro Görsel: 1 Mayıs

4.3.1. Dilsel İleti: Dilsel ileti, "Özgür Emekçi" şeklindedir. Görselin sağ kısmındaki ileti, renkli bir zemin üzerinde siyah ve çok da kolay anlaşılır olmayan bir font ile yazılmıştır.

Görsel 3. CHP Retro Görsel: 1 Mayıs

4.3.2. Düz Anlam: 1 Mayıs Emek ve Dayanışma Günü'nün (1 Mayıs İşçi ve Emekçiler Bayramı) kutlanmasıdır. Görselin sağ alt kısmında CHP logosu bulunmaktadır.

4.3.3. Yan Anlam

4.3.3.1. Yan Anlam İletisi: Görselde çiçekler ve bayraklar ile sağ tarafta CHP logosu yer almaktadır. Görselde kanlı 1 Mayıs olarak da bilinen 1977 İşçi Bayramı'nın logosunda da kullanılan kırmızı-beyaz renklerle Antik Yunan'da liderlik ve gücü simgelese de genel olarak yatıştırıcı, huzur verici bir renk olan morun kullanılması dikkat çekicidir. Görselde kullanılan kırmızı-beyaz CHP'nin kurumsal renkleri olduğu gibi, Türk bayrağını, Türk milliliğini de simgeleyen renklerdir. Görselin fonunda açık mavi renk de kullanılmıştır.

4.3.3.2. Üst Dil: CHP Retro'un solun büyük önem atfettiği işçi ve emek olgularını önemsediği, İşçi Bayramı'nın çiçeklerle, özgürlükle, coşkuyla bahar havasında geçmesi gerektiğidir. CHP Retro'ya göre tüm emekçiler özgür olmalıdır.

4.4. CHP Retro Görsel: Bizim Aile (Film)

4.4.1. Dilsel İleti: "BAK BEYİM SANA İKİ ÇİFT LAFIM VAR. BİZ VARIZ, CHP VAR" şeklinde, *Bizim Aile*¹⁰ filminden alıntı bir replik uyarlamasıdır. İleti üst kısımda, bordo zemin ve fotoğraf üzerinde beyaz renkte, kolay anlaşılır bir font ile iri puntolu yazılmıştır.

¹⁰ Senaryosu Sadık Şendil'e ait olan *Bizim Aile*'nin yapımcısı Nahit Ataman, yönetmeni ise Ergin Orbey'dir. Oyunculardan bazıları: Münir Özkul, Adile Naşit, Tarık Akan, Şener Şen, Ayşen Gruda'dır. Filmde her ikisi de dul ve çocuklu olan Yaşar Usta ve Melek Hanım'ın evlenmeleri sonrası ailenin yaşadıkları konu edilmektedir.

4.4.2. Düz Anlam: Görselde karşısındakine bir şeyler söyleyen, elini göğsüne götürmüş yaşlı bir erkek (Yaşar Usta/Münir Özkul) görülmektedir; kahverengi kareli bir ceket ve bordo bir kazak giymiştir. Görselin sol alt tarafında CHP logosu yer almaktadır.

4.4.3. Yan Anlam

4.4.3.1. Yan Anlam İletisi: 1976 tarihli *Bizim Aile* filminden bir repliktir. Repliğin geçtiği sahnede emekçi bir baba (Münir Özkul) üvey oğlunun âşık olduğu kızın babasının emri ile işten çıkarılması karşısında isyan eder. (Filmde Özkul'un üvey oğlu Ferit zengin bir kıza âşıktır ve patron baba bu ilişkiye izin vermemekte, aileye çeşitli yollarla zulüm etmektedir.)

Kolektif hafıza devreye sokarak bu film ve sahnesi hatırlatılmak istenmiştir.

4.3.3.2. Üst Dil: Emekçi babanın üvey oğlunun âşık olduğu kızın zengin babasına, onun ekonomik gücünün karşısında paranın değil, sevginin, ailenin, emeğin gücü olduğunu ifade etmesidir. CHP Cool bu görsel ile CHP'nin emekçinin, işçinin, ezilenin yanında olduğunu, Yeşilçam'a damgasını vuran ve Türk toplumunca içselleştirilen filmlerden birinden bir kesit ile vurgulamak istemiştir. CHP Retro'ya göre CHP ezilenler için vardır.

4.5. CHP Retro Görsel: CHP Kadın Kolları

4.5.1. Dilsel İleti: "BİLİYOR MUSUN? CHP KADIN KOLLARI SENİN İÇİN ÇOK UYGUN, HEM HEPSİ LAİK" şeklindedir ve görsel üzerine siyah renkle yazılmıştır. İleti kolay okunur niteliktedir ve görselin sol üst kısmında yer almaktadır.

4.5.2. Düz Anlam: bir kadın ve erkeğin sohbetidir. Erkek ve kadın modern kıyafetlidirler ve modern bir oturma odası olduğu düşünülen yerde erkek kadına bir takım önerilerde bulunmaktadır. Görselin sol alt kısmında küçük, okunması zor bir CHP Retro logosu bulunmaktadır.

4.5.3. Yan Anlam

4.5.3.1. Yan Anlam İletisi: CHP Kadın Kolları'nın laik olduğu, modern kadın için de uygun olduğudur.

Görsel 4. CHP Retro

Görsel: Bizim Aile (Film)

Görsel 5. CHP Retro Görsel: CHP Kadın Kolları

4.5.3.2. Üst Dil: CHP Retro'ya göre CHP'li kadın/kadın seçmen laik olmalıdır ve bu anlamda Kadın Kollarına üyelik, tercih etmesi gereken bir şeydir. Çünkü kadın kolları laiktir.

4.6. CHP Retro Görsel: Neşeli Günler (Film)

4.6.1. Dilsel İleti: 1978 tarihli *Neşeli Günler* filminden referansla “NEŞELİ GÜNLER GELİYOR” şeklindedir. İleti fotoğraf üzerinde beyaz renkte ve kolay anlaşılır olan bir font ile iri puntolu yazılmıştır. Alıcı için fonksiyoneldir.

4.6.2. Düz Anlam: Düzlük bir alanda el ele tutuşan kadın ve erkeklerdir. Gökyüzü mavidir, insanlar neşelidir. Görselin alt orta kısmında CHP, sol alt kısmında ise CHP Retro logosu bulunmaktadır.

Görsel 6. CHP Retro Görsel: Neşeli Günler (Film)

4.6.3. Yan Anlam

4.6.3.1. Yan Anlam İletisi: Görsel kolektif hafızayı devreye sokarak, senaristliğini Sadık Şendil'in, yapımcılığını Ertem Eğilmez'in, yönetmenliğini ise Orhan Aksoy'un yaptığı 1978 tarihli *Neşeli Günler* filmi hatırlatmayı amaçlamaktadır. Fakat söz konusu sahnede oyuncular, 1976 tarihli *Bizim Aile* filminin oyuncularındır.

4.6.3.2. Üst Dil: CHP ile mutluluğun, neşeli güzel günlerin geleceğidir. CHP Retro'ya göre seçmen kolektif hafızasını devreye sokarak; söz konusu filmdeki içten, samimi sahneleri hatırlayarak umutlu olmalı, CHP'ye oy vermelidir.

4.7. CHP Retro Görsel: Selvi Boylum Al Yazmalım (Film)

4.7.1. Dilsel İleti: 1978 tarihli *Selvi Boylum Al Yazmalım* filminden referansla, “SEVGİ EMEKTİ.” şeklindedir ve beyaz renkte, kolay anlaşılır bir font ve iri bir punto ile görselin sol alt kısmında yer almaktadır.

4.7.2. Düz Anlam: Eski model kırmızı bir kamyonetin üzerinde oturan mutlu bir kadın ve erkeğin verilmesidir. Kamyonetin üzerinde “AL YAZMALIM” yazmaktadır. Görselin sağ üst kısmında CHP Retro logosu, alt kısmında ise CHP logosu yer almaktadır.

Görsel 7. CHP Retro Görsel: Selvi Boylum Al Yazmalım (Film)

4.7.3. Yan Anlam

4.7.3.1. Yan Anlam İletisi: Seçmenin kolektif hafızasını devreye sokarak, *Selvi Boylum Al Yazmalım* filminden referansla sevginin emek olduğunun hatırlatılmasıdır.

4.7.3.2. Üst Dil: CHP'nin sevgiye de, emeğe de önem verdiğidir. CHP Retro'ya göre, seçmen olan birey, *Selvi Boylum Al Yazmalım* filminden bu kareyi, repliği hatırlayarak solun da önem atfettiği emek olgusuna hassasiyet gösteren, önem veren CHP'ye oy vermelidir.

4.8. CHP Cool Görsel: Umudumuz Ecevit

4.8.1. Dilsel İleti: Beyaz renkte "UMUDUMUZ ECEVİT" şeklinde, mavi bir zemin üzerine kolay anlaşılır bir font ve iri bir puntuyla yazılmıştır. Görselin ortasında yer almaktadır.

4.8.2. Düz Anlam: Bir duvarda "UMUDUMUZ ECEVİT" yazmasıdır. Yazının üzerinde CHP'nin logosu olan altı ok yer almaktadır. Görselin sağ alt kısmında CHP Cool logosu bulunmaktadır.

4.8.3. Yan Anlam

4.8.3.1. Yan Anlam İletisi: CHP Cool'un Bülent Ecevit'i umudu olarak görmesidir.

4.8.3.2. Üst Dil: Bülent Ecevit'in CHP Cool için önemli bir siyasi figür olduğudur ve seçmenin de Ecevitçi siyasi anlayışı umut olarak görmesi, benimsemesi gerektiğidir.

4.9. CHP Cool Görsel: Karl Marx

4.9.1. Dilsel İleti: "İzinde değiliz ama seni seviyoruz" şeklindedir ve Karl Marx'a ithaf edilmiştir. İleti, siyah zemin üzerine beyaz renkle Marx'ın görseli altına iri olmayan bir punto ile yazılmıştır.

4.9.2. Düz Anlam: Görselde arkasında kitaplarla Karl Marx yer almaktadır. Siyah bir ceket ve beyaz gömlek giymiş olan Marx, sol tarafına bakmaktadır. Görselden anlaşıldığı üzere Marx'ın doğum günü vurgulanmaktadır. Görselin sağ üst kısmında CHP Cool logosu yer almaktadır.

4.9.3. Yan Anlam

4.9.3.1. Yan Anlam İletisi: CHP Cool'un Marksist ideolojiye yakın durduğu, fakat onu tam olarak da benimsemediğidir.

Görsel 8. CHP Cool Görsel: Umudumuz Ecevit

Görsel 9. CHP Cool Görsel: Karl Marx

4.9.3.2. Üst Dil: CHP Cool sol geleneğin önemli isimlerinden Karl Marx'ın izinde olmasa da, ideolojik yakınlık sebebiyle Marksist ideolojiden uzak olmadığı, solun önemli isimlerine saygı gösterdiği. CHP Cool'a göre seçmen sol geleneğin önemli isimlerine uzak olmamalıdır.

4.10. CHP Cool Görsel: Laik Kadın

4.10.1. Dilsel İleti: "Laik kadın cool'dur. Kırmızı arabaya biner. Kent kulüplerine takılır. Entelektüeldir." şeklindedir. İleti, siyah beyaz görsel üzerinde beyaz renkte ve çok kolay anlaşılır olmayan bir font ile küçük puntolu yazılmıştır.

4.10.2. Düz Anlam: Görselde karşısına doğru bakan modern, makyajlı bir kadın görülmektedir. Görselin sol üst kısmında kırmızı beyaz renkli CHP Cool logosu yer almaktadır.

4.10.3. Yan Anlam

4.10.3.1. Yan Anlam İletisi: CHP'li kadının laik, cool, sosyal, selektif, entelektüel ve modern olduğudur.

4.10.3.2. Üst Dil: CHP Cool bu görsel ile CHP'li kadını, kadın seçmeni laik, cool, sosyal, entelektüel ve modern olarak kodlamıştır. CHP Cool'a göre, CHP'li kadın onun işaret ettiği niteliklere sahip olmalıdır. CHP Cool hazırladığı görsel ile seçkin bir seçmen kimliği idealize etmiş, laik kadını bu değerleri benimsemeye davet etmiştir.

Görsel 10. CHP Cool Görsel:
Laik Kadın

SONUÇ

Siyasi parti ve aktörlerce seçmenlerin nasıl idealize edildiği her zaman önem taşımıştır. Türkiye'de gerçekleşen 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri öncesinde hazırlanan birçok seçim kampanyasında da kimlik bir ideal seçmen inşa aracı olmuş, fakat bu inşa farklılıklara olumlu yönde dikkat çekerek yapılmıştır. Öyle ki farklı etnik ve kültürel kimliklerden adaylar ilk kez sahalarda tanıtılmış, AK Parti ve CHP gibi HDP de farklı kimliklerden beslenmiştir. Kimlikler bir siyasal iletişim aracı olarak kullanılırken, genellikle bileşenlerine vurgu yapılmıştır. Örneğin AK Parti muhafazakâr seçmen kimliğinin bileşenleri üzerinden hareket ederken, CHP'nin üzerine eğildiği bileşenler sol ideolojik değerler olmuştur. Bu yüzden de bu çalışmada örneklem olarak incelenmiş olan CHP Retro ve CHP Cool adlı oluşumlar da hazırladıkları seçim görsellerini ağırlıklı olarak laiklik, emek, modernlik üzerine inşa etmiştir.

Çalışmada CHP Cool'un solu Bülent Ecevit ile özdeşleştirdiği gözlenmiştir. Öyle ki, CHP Cool'un incelenen 4 görselinden 3'ünde Ecevit kullanılmış, ılımlı sola dikkat çekilmiştir.

CHP Cool Karl Marx'a da doğum gününe dikkat çekecek kadar önem vermektedir. CHP Retro ve CHP Cool'un inşa ettiği kadının da modern ve laik olması önemlidir.

Renklerin iletişimdeki anlamlarının, göstergelere yükledikleri biçimlerin mevcut kültür içinde şekillendiği göz önünde bulundurulduğunda CHP Retro ve CHP Cool'un yoğun olarak CHP'nin kurumsal renkleri olan ve Türk toplumu için önemli konotasyonları olan kırmızı ve beyazdan beslenmesi garipsenmemelidir. Oluşumlar, olumlu konotasyonları olan mavi ve moru da kullanarak pozitif bir kampanya yürütmüş, kendi logoları dışında CHP'nin kurumsal logosunu da kullanmışlardır.

CHP Retro ve CHP Cool Türk halkı tarafından içselleştirilen ve Yeşilçam'ın olumlu konotasyonları olan *Bizim Aile*, *Neşeli Günler*, *Selvi Boylum Al Yazmalım* gibi önemli filmlerinden kare ve repliklerden de yararlanarak seçmenin kolektif hafızasında yer etmiş samimi sahneler ile CHP'nin umut vaat ettiği mesajını vermişlerdir. Filmlerden yararlanan daha fazla CHP Retro'dur.

Sonuç olarak CHP Retro ve CHP Cool'un 7 Haziran 2015 Türkiye Genel Seçimleri öncesinde hazırladığı görsellerinde laiklik ve emeği ön plana çıkararak Türk solunu beslemeye çalıştıkları, sol görüşe sahip seçmenleri bu değerleri benimsemeye davet ettikleri söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

Abadan, Y. (1957). Osmanlı İmparatorluğunda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14 (1-4), 3-37.

Akkın, C., S. Eğrilmez & F. Afrashi. (2004). Renklerin İnsan Davranış ve Fizyolojisine Etkileri. *Turkish Journal of Ophthalmology*, (34), 274-282.

Allen, G. (2003). *Roland Barthes*. Routledge Taylor & Francis Group, London & New York.

Aykol, H. (2013). *Türkiye'de Solun Trajedisi*. (Çev. C. Cengiz Çevik, Ed. Koray Karasulu), Phoenix Yayınları: Ankara.

Bader, V. (2012). Post-Secularism or Liberal-Democratic Constitutionalism?. *Erasmus Law Review*, 5 (1), 5-26.

Barthes, R. (1979). *Göstergebilim İlkeleri*. (Çev. B. Vardar & M. Rifat), Kültür Bakanlığı Yayınları, Meteksan: Ankara.

Baubérot, J. (2009). *Laiklik: Tutku ile Akıl Arasında 1905-2005*, Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Bayet, A. (2004). *Dine Karşı Düşünce Tarihi: Laiklik*. (Çev. C. Süreya), Broy Yayınları: Ankara.

- Berkes, N. (2012). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. 18. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Bobbio, N. (1996). *Left and Right The Significance of a Political Distinction*. Translated and Introduced by Allan Cameron, The University of Chicago Press, This translation copyright © Polity Press.
- Bostancı, N. (1998). *Siyaset, Medya ve Ötesi*. Vadi Yayınları: Ankara.
- CHP 2015 Seçim Bildirgesi (7 Haziran 2015 Türkiye Genel Seçimleri)*, CHP: Ankara.
- CHP ve Aydınlanmanın Kısa Tarihi 1919-1960*. (2012). Gözden Geçirilmiş 2.Baskı, CHP: Ankara.
- Cumhuriyet Halk Partisi Tüzük*. (2014). 1. Bölüm Kuruluş ve İlkeler (Siyasal İlkeler ve Değerler, Madde 2), (5-6 Eylül 2014 tarihli 18. Olağanüstü Kurultay'da yapılan değişiklikler işlenmiştir.)
- Daver, B. (1955). *Layiklik*. Son Havadis Matbaası: Ankara.
- Daver, B. (1988). Secularism in Turkey. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43 (1), s. 29-40.
- Derrida, J. (1994). *Göstergebilim ve Gramatoloji - Jacques Derrida ile Julia Kristeva Arasında Söyleşi*, (Çev. Tülin Akşin), Felsefe Yazıları Ansiklopedisi: 6, AFA-Yayınları: İstanbul.
- Dinç, S. (2008). Atatürkçü Düşünce Sistemine Göre Laiklik İlkesi, URL: http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturkcu_dusunce_sistemi_laiklik.pdf, 01.09.2008.
- Erim, E. M. (2009). *Müslüman Toplumlarda Laiklik, Laikliğin İslamiyet'in İçine Oturtulmasını, İslamiyet de Talep Eder mi?*. 2. Baskı, Cinius Yayınları: İstanbul.
- Feyzioğlu, T. (1992). Türk İnkılabının Temel Taşı: Laiklik. *Atatürkçü Düşünce*, ATAM Yay., Ankara, s. 105-163, URL: <http://www.ata.tsk.tr/content/media/01/makaleler/5.pdf>.
- Gannuşî, R. E. (2010). *Laiklik ve Sivil Toplum*. (Çev. G. Topçu), İlimyurdu Yayıncılık: İstanbul.
- Geser, H. (2008). The limits of ideological globalization Current patterns of "left and right" in different geographical regions. In: *Sociology in Switzerland: World Society and International Relations*, Online Publications, Zuerich, September 2008, URL: http://socio.ch/internat/t_hgeser5.pdf.
- Habermas, J., T. Blair, & R. Debray. (2008). Secularism's Crisis of Faith Notes on Post-Secular Society. pp.17-29, This text originally appeared in *German in Blätter für deutsche und internationale Politik*, in April 2008.

Hocaoğlu, D. (1994). Sekülerizm, Laisizm ve Türk Laisizmi. *Türkiye Günlüğü*, S. 29, Temmuz-Ağustos 1994, Ankara, s.35-76.

<http://T24>. (2014). “AKP'ye kapatma davası açan Yalçinkaya 'yeniden yargılama' heyetinde”, 24.01.2014, URL: <http://t24.com.tr/haber/akpye-kapatma-davasi-acan-savci-yeniden-yargilamma-heyetinde,249202>, 24.01.2014.

<http://twitter>. (2015). *CHP Cool*, URL: <http://twitter.com/chpcool>, 29.04.2015; 05.05.2015.

<http://twitter>. (2015). *CHP Retro*, URL: <http://twitter.com/chpretro>, 05.05.2015.

<http://www.aljazeera Turk>. (2017). “ABD'ye Uçuşlarda Elektronik Cihaz Yasağı”, URL: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abdye-ucuslarda-elektronik-cihaz-yasagi>, 22.03.2017.

<http://www.milliyet>. (2008). “AK Parti Kapatılmasın' Kararı Çıktı”, 30.07.2008, URL: <http://www.milliyet.com.tr/karar--font-color-red-bugun-mu---font--aciklanacak--siyaset-972729/>, 30.07.2008.

Imbeau, M. L., Pétry, F. & Lamari, M. (2001). Left-Right Party Ideology and Government Policies: A Meta-Analysis. *European Journal of Political Research*, 40: 1.

İlhan, A. (2004). *Hangi Laiklik?*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

İnsel, A. (2009). *Solu Yeniden Tanımlamak*. Birikim Yayınları: İstanbul.

Keyman, F. E. (2007). Modernity, Secularism and Islam The Case of Turkey. *Theory, Culture & Society*, 24 (2), Sage Publications.

Kılıç, R. (2000). Ziya Gökalp'de Din ve Medeniyet İlişkisi. *Dini Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos, 3 (7), 7-16.

Kongar, E. (1999). Niyazi Berkes'de Çağdaşlaşma Kavramı. *Niyazi Berkes Sempozyumu*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi, KKTC, 21-23 Nisan 1999.

Lewis, B. (2015). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. B. Turna), Arkadaş Yayıncılık.

Maclure, J. (2013). Political Secularism and Public Reason. Three Remarks on Audi's Democratic Authority and the Separation of Church and State, *Philosophy and Public Issues (New Series)*, 3 (2): 37-46, Luiss University Press.

Makolkin, A. (2015). Aristotle's Views on Religion and His Idea of Secularism. *E-LOGOS- Electronic Journal for Philosophy*, 22 (2): 71-79.

Mert, N. (1994). *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış-Cumhuriyet Kurulurken Laik Düşünce*. Bağlam Yayıncılık: İstanbul.

Modood, T. (2010). Moderate Secularism, Religion as Identity and Respect for Religion. *The Political Quarterly*, 81 (1): 4-14.

Okuyan, K. (2013). *Türkiye Solunun Yurtseverlik Sınavı*. Yazılama Yayınevi: İstanbul.

Özdalga, E. (1998). *Modern Türkiye’de Örtünme Sorunu, Resmi Laiklik ve Popüler İslam*. (Çev. Y. Alogan), Sarmal Yayınevi: İstanbul.

Palomino, R. (2010). Legal Dimensions of Secularism: Challenges and Problems. *17th Annual International Law and Religion Symposium*, Brigham Young University, Utah.

Roy, O. (2010). *İslam’a Karşı Laiklik*. (Çev. E. Bedisel), Agora: İstanbul

Smith, G. (2007). *A Short History of Secularism*. I. B. Tauris, London & New York.

Strauss, L. C. (2014). *Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji*. 2. Basım, (Çev. A. Terzi), Metis Yayınları: İstanbul.

Şen, Ö. (2014). *Türkiye’de Laiklik ve Sol*. Yazılama Yayınevi: İstanbul.

Şener, M. (2015). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön MDD ve TİP*. 2. Basım, Yordam Kitap: İstanbul.

T.C. Anayasası. (1982). Kanun No: 2709, Kabul Tarihi: 7.11.1982, URL: https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, 22.03.2017.

Tayhani, İ. (2009). Türkiye Cumhuriyeti’nin Temeli: Laiklik. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. (43), 517-529.

Taylor, C. (2010). The Meaning of Secularism. *The Hedgehog Review*, Fall 2010, pp. 23-34.

TDK (TÜRK Dil Kurumu). (2017). “Laik”, URL: http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_yanlis&view=yanlis&kelimez=254, 21.03.2017.

TRT Avaz. (2017). Recep Tayyip Erdoğan El-Arabiya Röportajı, 18 Şubat 2017 tarihli yayın.

Yavuz, K. (1977). Ziya Gökalp’in Dini Tutumu ve Din Anlayışı. *İİFD*, S. (2), 211-222.

Yengin, H. (1997). İletişimde Renklerin Anlamı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. (5), 197-205.

SON DÖNEM OSMANLI'DA AROMEN (ULAH) AZINLIKLARDA BASIM VE YAYIM FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Olga UNTILA KAPLAN¹

ÖZET

Bu çalışmada 19. yüzyılda Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Romenler özelinde, özellikle Selanik ve Manastır vilayetlerinde yoğun yerleşim gösteren ve egemenliği altında buldukları Osmanlı Devleti'ni sonuna dek destekleyen ve savunan Romen azınlık Aromenlerin basım ve yayım hareketleri ana hatlarıyla incelenmektedir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Balkan halkları arasında ilk kez kitap ve gazete çıkaran ve yayımlayanlar, Romenler ve daha özelde Aromen azınlıklardır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Balkan Yarımadası'nda Aromenlerin ulusal kültür hareketi başlamıştır. Bunun paralelinde Aromenlerin basım-yayım faaliyetlerinde görünürleştiği ve sektörü görece domine ettikleri görülmektedir. Basım ve neşriyat faaliyetleri, Aromenler açısından kendi kimlik, dil ve kültürlerinin korunması, yaşatılması ve geliştirilmesi çerçevesinde önemli rol üstlenmiştir. Osmanlı Devleti bünyesindeki azınlık gruplar üzerinde bir takım araştırmalar yapılmış olmasına rağmen Aromenler gibi azınlıklar üzerine yeterli araştırma ve inceleme yapılmadığı görülmektedir. Balkan coğrafyasındaki azınlıklar içinde Aromenlerin özel bir öneme sahiptir. Zira, Balkan uluslar Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak için hareket ederken, Aromenler Osmanlı devletinin toprak bütünlüğü ve egemenliğinin süreğenliğini savunmuşlardır. Bu durum Aromen basımında açıkça görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışma Aromen azınlıkların basım ve neşriyat faaliyetlerini tarihsel diyalektik açıdan irdelerken aynı zamanda bu yayınlardaki içerikler üzerinden dönemin sosyal ve siyasal atmosferine bir ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aromenler, Ulahlar, Balkan Basını, Osmanlı Basını, Azınlıklar

AN ASSESMENT ON THE PRESS AND PUBLICATION ACTIVITIES OF AROMANIAN MINORITY GROUPS IN LATE ERA OTTOMAN EMPIRE

ABSTRACT

This article, based on the Aromanians those had been lived under Ottoman Empire authority in late 19th Century is focused on to the press and publication activities of a Romanian minority group Aromanians that particularly settled around Thessalonika and Manastir provinces. Aromains is one of minority group of Romanians that they most supported and

---

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya İletişim Sistemleri Bölümü, okaplan@medipol.edu.tr

defended Ottoman Empire rules with a great sympathy till its collapse. Among the Balkan communities under the Ottoman Empire authority Romanians and particularly Aromanian minority groups are the ones first time printed and published books and newspapers. In Balkan peninsula national culture movement of Aromanian minorities has started in the second half of 19th century. Depending to this extensive cultural movement as a result it is observed that Aromanians are became more visible in press-publication activities and are evidently dominated the field. The printing and publication activities are taken an essential necessary role for Aromanian minority groups in maintaining, preserving, improving and to keep alive their own identity, language and culture. In spite of several researches had been done on minorities those were under Ottoman Empire authority, it has been seen that sufficient researches and studies have not been done on minority fraction such Aromanians. Aromanians have an important place between other minorities in Balkan geography. Forwhy while Balkan communities were acting in breaking Ottoman authority for their salvation about to establish nation, Aromanians are defended Ottoman empire land unity and continuance of its authority and rule. This case can be read obviously through out the Aromanians' press and various publications. On the basis of these datum this study historical dialectically explicates the printing and publication activities of Aromanian minorities and the major purpose of this study is to enlighten and to clarify the political and social atmosphere of late 19th century via contents and concepts of these publications.

Keywords: Aromanian, Wallachian, Balkan Press, Ottoman Press, Minorities

---

GİRİŞ

Son dönem Osmanlı'da Aromen (Ulah) Azınlıklarda basın ve yayım faaliyetleri tarihsel gelişmelerle açıklanmayacak kadar karmaşık bir konudur. Bu dönemin anlaşılabilmesi için, 19. yüzyılda hızla dağılma sürecine giren Osmanlı Devleti'nin ayakta kalabilmesini sağlama çabasında değer kazanan gazete ve Balkanlar'da gelişen Aromen azınlıkların basın olgusu ve buna bağlı diğer etkenlerin de göz önünde bulundurulması gerekir. Bununla beraber konunun ortaya konulmasında anahtar rolü oynayacak dış faktörler açısından bakıldığında bu süreçte Aromen azınlıklar, dinî açıdan bağlı olduklarını Fener Ortodoks Patrikhanesi'nin asimilasyon politikasının ilerleyişi karşısında Romenlerle etnik yakınlığı hissettikleri için, ulusal basının gelişmesinde Romanya hükümeti desteğini sağlamışlardır. Yine bu dönemin temel olgularından biri olan ulusçuluk akımı sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun etrafında birçok ulus-devlet oluşmuştu (Yetim, 2011, 285). İmparatorluğun dağılma sürecini hızlandıran bu olgudan farklı

olarak Aromen azınlıklar ana dillerinde çıkardıkları gazete ve dergiler yoluyla Osmanlı Devleti sınırları içinde, varlıklarını sürdürebilmeleri için mücadele etmişlerdir.

Sorunun bir alt başlık şeklinde ele alınabilecek bir diğer boyutu da, 18. yüzyılda Aromence lehçesinde ortaya çıkan ilk matbaa ürünleri ve bir asır sonra faaliyete başlayan Aromenlerin ulusal basının öncüleri kapsayan tarihsel sürecidir. Son dönem Osmanlı'da Aromen azınlıklarda basım ve yayım faaliyetleri diyalektik açıdan üç ayrı kademede ele alınabilir. Öncelikle Osmanlı bölgelerinde yerleşik olan ve diasporada bulunan Aromen aydınların katkıları sonucunda ortaya çıkan ilk matbaa ürünleri dönemi incelenmeli, daha sonra 1900'lere doğru Osmanlı gazeteciliğinin örneklerinden biri olan Aromen süreli yayınların dönemi ortaya konulmalı ve son olarak Osmanlı'da azınlık basınında Aromen gazeteciliğinin yeri ve önemi araştırılmalıdır.

Son dönem Osmanlı'da Aromen azınlıklarda basım ve yayım faaliyetleri ile ilgili bir çalışma, öncelikle tarih ve literatür araştırmasına muhtaçtır. Osmanlı dönemine ait azınlık süreli yayınlar üzerinde tarihsel araştırmalar ve bazı alan araştırmaları yapılmış olmakla beraber Aromen azınlıklarının basın faaliyetlerini ele alan kapsamlı bir Türkçe kaynak henüz bulunmamaktadır. Biz de bu çalışmada konu ile ilgili yapılan çalışmaları destekleyerek, Aromen basının olgusunun tarihsel boyutu ve literatür konularını ele alacağız.

1. İLK MATBAA ÜRÜNLERİ DÖNEMİ (1731-1813)

Aromenlerin kimliği ve geçmişi, Balkan tarihçilerinin üzerinde anlaşılmadıkları konularından biridir (Erdoğan, 2002, 102). Osmanlı'da yaşayan bu azınlıkların dili, basım ve yayım faaliyetleri unutulmaya yüz tutmuş vaziyette, keşfedilmeyi beklemektedir. Dolayısıyla Osmanlı'da Aromenler ve onların yürüttükleri basım ve yayım faaliyetlerini bir bütün olarak ele almak yanlış olmayacaktır.

1.1. Osmanlı'da Aromenler

Dako-Romen soyundan gelen Balkan Yarımadası'nın eski toplumlarından biri olan ve 'Balkanların mimarları' olarak adlandırılan Aromenler genellikle Kosova, Manastır, Selanik ve Yanya vilayeti sınırlarında bulunan topraklarda yaşamaktaydılar (Ünlü, 2009, 9). Eski zamanlarda olduğu gibi, bugün Aromenler en az yedi Balkan ülkesine dağılmış halde varlıklarını sürdürmektedirler. Bu ülkeler arasında Yunanistan, Makedonya, Sırbistan, Arnavutluk, Karadağ ve Hırvatistan yer almaktadır (Vulpe, 1996, 247). Yaklaşık bin yıldır Ulah ismi altında tanınan bu topluluğunun kendilerine verdiği ad ise *Aromen*, *Rumani* ve *Rumuni*'dir. Tuna'nın Kuzeyinde olan Dako-Romenlerin tarihine ve diline benzerlikler gösteren güneydeki nüfusu için *Macedo-Romenler*, *Macedo-Ulahlar* ya da *Tuna'nın Güney Romenleri* isimleri kullanılmaktadır (Hristodol, 2011, 210).

Balkanlar'da Antik Trakyalı, Makedonlar, Teselyalılar, Epirililer ve İlirilerin Latinleştirilmesiyle meydana gelen yerli halklardan biri olarak da tanımlanan Aromenler, kökenleri Hint-Avrupa, Daçya-Trakya bloğunda yer almasına rağmen Romalılaştırmış ve Latince'den türeyen bir dil kullanmışlardır (Ünlü, 2009, 10). Aromenlerin ana dili 2000 yıldır var olmaktadır (Caragiu-Marioțeanu, 1997, 439) ve Tuna'nın Kuzey bölgesinde yaşayan Romen kardeşleri ile aynı lisanı konuşmaktadır (Hristodol, 2011, 211). Balkanlar'da konuşulan diğer lehçeler gibi Aromence Romencenin bir lehçesidir. Aromen kökenli Sterie Diamandi de bu konuyu şu ifadelerle dile getirir: “Aromen lehçesinin kelime dağarcığı ve yapısı, bütünsel olarak Romence dilinin bir gelişme aşamasından başka bir şey değildir” (Untila Kaplan, 2016, 24). Aromenlerin hayatı, dili ve tarihine ilgi duyan İngiliz W.M. Leake, 1804-1810 yılında araştırmalar sonucunda şunları yazmıştır: “Aromenler Romen ulusunun bir koludur. Bu ulus, sadece Tuna'nın verimli Kuzey bölgelerinde değil, Trakya'nın dağlık bölgelerinde de doğmuşlardır” (Hristodol, 2011, 212).

Tuna'nın güneyinde yaşayan Aromenler, Osmanlı hâkimiyetine girmeden önce kendi devlet oluşumlarını kurmayı başarmışlardır. Bizans dönemine ait birçok belgeye göre Aromenlerin devletleri ve yarı devletleri arasında Büyük Vlaşka, Küçük Vlaşka, Yukarıdaki Vlaşka, Aşağıdaki Vlaşka oluşumları yer almaktadır. 12. ve 13. asırlarda Petru ve Asan kardeşler tarafınca kurulan güçlü Bulgar-Ulah İmparatorluğu mevcuttur (Dimçev, 2002, 125). Aromenler, 1393 yılında Osmanlılar tarafından bu devletin başkenti Tırnovo fethedilince, herhangi bir devlet oluşumu kurmaya çabalamamıştır.

Osmanlılar Balkanları fethetmeye başladığında karşılaştıkları halklardan biri Aromenler olmuştur (Ünlü, 2010, 129). 1895 yılında Romen yazar ve bilim adamı Ioan Nenițescu (Nenițescu, 1895) bu topluluklar üzerine yayımladığı etnik ve istatistik bir araştırma sonucunda Osmanlı Devleti'nde yaşayan Aromenlerin yedi kolunun var olduğunu tespit etmiştir: Gramostenler, Farşerotlar, Arvanitler, Epirililer, Meglenler, Olimpuslar ve Moskopolisliler'dir (30).

Moskopolisliler, 18. yüzyılın ikinci yarısında Balkanlar'da İstanbul'dan sonra en büyük şehir olan Moskopolis'in sakinleri olup (Ciocioi, 2005, 33), Aromen kültürel hayatında büyük bir rol oynamışlardır. Fransız Konsolosun Pouqueville'ne göre (Papahagi, 1935) Moskopolis'in 1788 yılında Tepedelenli Ali tarafından yıkılana kadar Macedo-Romen ulusunun entelektüel tabakasını oluşturan Moskopolislilerin sayısı 60.000 kişiyi aşıyordu (134)

Çobanlık yapan, silah taşıyan ve nüfuz edebilen bir özelliğe sahip Aromenler, Balkanlar'ın dağlık bölgelerinde en iyi rehberlerdi. Kırsal alanda tarımla ve hayvancılıkla uğraşırken, kentlerde ticaret ve sanayicilik yapıyorlardı. Ünlü ve becerikli terziler,

kuyumculukta ustalar ve silah üreticileri olarak tanınan Aromenler, ayrıca büyük toprak ve hayvan sürüsü sahipleri ve ihracatçıları olmuşlardı. Bizzat Türkler de, Aromenlerin bir yerde var olmasının her alanda istikrar oluşturduğunun bilincindeydi (Dimçev, 2002, 128).

Osmanlı yönetimi, Aromenlerin bu tarihi performanslarını (Trifon, 2012, 193) değerlendirerek, Bizans döneminde sahip oldukları bütün hakları kullanabilme imkânı tanımış, vergi ve benzeri konularda kolaylık göstermiştir (Dimçev, 2002, 126). Aromenler, 14. yüzyılda gönüllü olarak vasal sistemini kabul edince, Sultan Yıldırım Beyazıt'la bir anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşmanın esasında yer alan *adet-i eflakiye* (Ulah Kanunu) sonraki yüzyıllar için de geçerli olmuştur. 15. yüzyılda Sultan II. Murat'la ve 16. yüzyılda II. Süleyman'la imzalanan kapitülasyonlar adı altında bilinen anlaşmalar Aromenlere hemen hemen tam bir otonomi sağlamışlardır (Papanace, 1995, 47).

1.2. XVIII. yüzyılda Aromenlerin basım ve yayım faaliyetleri

17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı dünyasında gerçekleşen karmaşık süreçler ve olaylar Balkan bölgesinde yaşayan Romen kümeleri doğrudan etkilemiştir. Bu olaylarla birlikte başlayan Osmanlı Devleti'nin toprak kaybı ve Avusturya İmparatorluğu'nun Kuzey'e doğru yayılması süreçlerinin sonucunda birçok Romen Avusturya İmparatorluğu'na dâhil edilmiştir (Zbucea, 1999, 37). Burada burjuvazi kültüre dayalı merkezler oluşturan Aromen tüccarlar (Peyfuss, 1994, 15), kendi kimliğine ve etnik köklerine ilgi duymaya başlamışlardır. Böylece Aromen topluluğu geleneksellikten modern topluluğuna geçiş dönemine girmişti.

18. yüzyıl boyunca Güneydoğu Avrupa Bölgesi'nde yaşayan Yunanlılar, Sırp, Bulgarlar ve diğer topluluklarda ulusal bilincin oluşma süreci kendini farklı bir şekilde göstermiştir. Özgün iç ve dış dinamiklerin ürünü olan bu süreç sonraki yüzyılda hızla gelişen ulusal bağımsızlık hareketlerin başlangıcı olmuştur (Zbucea, 1999, 35). Balkan Yarımadası'nda bulunan ve maddi durumu daha iyi olan Romen etnik gruplar bu sürecin dışında kalamamışlardır. Bu topluluklarda ulusal bilincin oluşma ve ayrı bir millet olarak ortaya çıkma meselesi karmaşık ve tartışmalıdır. 18. yüzyılda Helenistik kültürün yoğun etkisinde bulunan Balkan bölgelerinde yaşayan toplulukların arasında Yunanca iletişim dili olarak kabul edilmiştir. Birçok Aromen Yunan unsurlarına katılıp, milliyetçilerinin Megali Idea ülküsünü desteklemişlerdir (Zbucea, 1999, 36). Aromenlerin bir kısmı kültürel ve ulusal düzeylerinde bu yönü takip etmiştir.

Aromenlerin ulusal bilincin oluşmasında 'Moskopolis Okulu' çok önemli bir rol oynamıştır. Avrupa genelinde Aydınlanma Çağ'ının yaşanmasıyla değer kazanan ulusal dil, bu okulun üyelerinin temel uğraşlarından biri olmuştur. İki koldan oluşan bu okulun aydınlarının

kalemlerinden çıkan eserlerini ele almadan önce ilk Aromence yazılardan bahsetmek yararlı olacaktır.

İlk Aromence yazılar 1731 yılında ortaya çıkıp Yunan harfleriyle yazılmıştır. *Nectarie Târpu'nun Kitabesi* ve *Simota Kabı Kitabesi* adlı bu yazılar Aromence lehçesi hakkında pek çok bilgi vermemektedir. Gerçek anlamda önem taşıyan ilk eserler 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında Moskopolisli aydınlar tarafından yazılmıştır. Bu yapıtların ortaya çıkışı 18. yüzyılda Aromenlerin metropol şehri olan Moskopolis'in ekonomik ve kültürel yükselişi ile ilgilidir (Bardu, 2004, 23). Burada birçok okul ve kilisenin yanında bir basımevi ve bir akademi vardı (Papahagi, 7). 18. yüzyıl boyunca Venedik, Viyana Bükreş ve Yaş şehirlerinde bulunanların yanında Yunanca eser basan Balkanların tek ve en önemli matbaası Moskopolis'te faaliyet göstermiş, 1731-1769 yılları arasında burada yirmi beş eser basılmıştır (Beydilli, 2003, 107). Zamanın Aromen aydınlarından biri olan ve 1786 yılında Manastır'da dünyaya gelen Gheorghe Constantin Roja'nın iddialarına göre bu basımevinde Aromence kitaplar da basılmış olmalıdır (Capidan, 1942, 77). Ancak, bir istisna dışında Aromenlerin ilk yazılı eserleri üzerinde yapılan incelemelerden 'Moskopolis Okulu'nun aydınlarından hiç birisi Balkanlar'daki matbaasında yapıtını basmamıştır. İleri sürülen görüşlere göre Aromen tarihinin en eski yazılı anıtları, Bulgarlarda olduğu gibi Rumlar tarafından yakılarak yok edildiği kanıtlanmıştır (Peyfuss, 1994, 24).

18. yüzyılın ikinci yarısında lisan konusunda Aromen bilginlerin çabaları ikiye bölünmüştür. Bu grupların ilki, bedeli ne olursa olsun Aromenlere sadece Yunanca'yı öğretmek istiyordu; diğeri ise Romence'nin otoritesine inanıyordu (Capidan, 1942, 77). Yunanca'nın lehine faaliyet gösteren aydınların arasında Theodor Cavalioti ve Daniil Moscopoleanul yer almaktadır. 1760 yılında Cavalioti, Moskopolis'teki bulunan matbaasında *Eisagoghe gramatiches* (*Gramere Giriş*) isimli eserini basan (Zbucea, 1999, 37) tek Aromen yazar olarak bilinmektedir. 1769 yılında Moskopolis'i yok eden askeri çatışmalar nedeniyle, büyük bir ihtimalle Cavalioti'nin ikinci eseri olan *Protopiria*'yı yerli matbaasında basılması engellenmiştir (Kahl, 2006, 29). Bu eser 1770'de Venedik'teki Antonio Bortoli Basımevi'nde yayımlandı (Zbucea, 1999, 38). Neşredilmiş olan bu eseri asıl değerli kılan ise eser sonuna eklenmiş olan ve üç lisan içeren (Arnavutça, Aromence, Yunanca) sözlüktür.

Yaklaşık 30 yıl sonra aynı şehirde Daniil Moscopoleanul da dört lisan içeren (Aromence, Yunanca, Bulgarca, Arnavutça) bir sözlük basmıştır. 1794 tarihli *İlk Öğretim Kitabı* isimli bu eser, Cavalioti'nin sözlüğünde olduğu gibi, Yunan harfleri kullanılarak Aromence yazılmıştır. 1841 yılında ise bu kitap Bulgarca olarak Selanik kentinde de neşredilmişti (Capidan, 1942, 79). Bu yapıtların basılmasından elli yıl sonra Bulgarca ve yarım

asır sonra da Arnavutça edebi dilleri ortaya çıkmıştır (Bardu, 2004, 30). Bu bilgiler ışığında söz konusu eserlerin, sadece Aromence değil, Arnavutça ve Bulgarca dillerin oluşmasında özel değer taşıdığını söyleyebiliriz.

Aromenlerin ilk yazılı eserlerin arasında Constantin Ucuta'nın *Pedagoji*'si (1797) yer almaktadır. Diğer aydınlardan farklı olarak Ucuta, Aromenleri kendi etnik kökenleri övmelerinin yanı sıra çekinmeden ana dilinde konuşmalarını ve yazmalarını teşvik ediyordu (Cahl, 2006, 35). *Codex Dimonie* ve *Aromen Ayini* Yunan harfleriyle Latinleştirilmemiş bir Aromencede yazılan en eski ve en güzel örneklerinden birkaçıdır (Bardu, 2004, 35).

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren Gheorghe Roja ve Mihail Boiagi yazarlarıyla Aromence yazılı eserlerin gelişmesinde 'Latinleştirilmiş ve Dakoromalılaştırılmış' yeni bir evreye girilmiştir (Bardu, 2004, 33). Bu aydınlar Dakoromen ve Aromen lehçelerinin birleşimi için çaba sarf ediyorlardı. Roja'nın *Romenlerin eski olan Latin Harfleriyle Romen Yazma Ustalığı* (1809) ve Boiagi'nin *Romen Dilbilgisi Kitabı* (1813) eserlerinde Yunanca değil, Latin harfleri kullanmışlardır. Bu aydınlarla Aromence lehçesinde yazılı eserlerin dizisi sona ermiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında, Balkan Yarımadası'nda okul ve kilise açan Romanya hükümetinin desteği ile Aromen kültüründe yeni bir dönem başlamıştır (Bardu, 2004, 35).

2. SÜRELİ YAYINLARIN DÖNEMİ (1901-1914)

Balkan ulusların arasında en köklü ulus olan Aromenlerin (Papanace, 1995, 41) hak ve özgürlükleri 19. yüzyılda önemli bir ölçüde kısıtlanmıştır. Aromenlerin kendi kimliklerini geliştirmelerine asla taraftar olmayan Rumlar ve Ortodoks Patrikhanesi Aromenleri asimile çalışmalarına hız vermişlerdir (Arslan, 2003, 4). Aromenlerle etnik yakınlığı bulunan Romanya kendi kan kardeşlerinin imtiyazlarına saygı gösterilmesi konusunda Osmanlı yönetimine ısrarlı bir şekilde talepte bulunmuştur. Böylece, Aromenlerin millî şuuru gelişmesine karşı Rumların koyduğu engelleri ve ettiği şikâyetleri bir kışkırtma olarak yorumlayan Osmanlı Hükümeti, 1878 yılında Yanya ve Selanik valilere birer vezir emri göndererek bu topraklarda yaşayan tüm Romenlerin okul açması ve Osmanlı yönetimi vesayetinden yararlanmasını buyurmuştur. Bu, Osmanlı Devleti'nde Romen Milletinin tanınmasında birinci adımdı (Maxim, 2013, 133). Önemli gelişmeler ise, son dönem Osmanlı'da kaydedilmiştir. 22 Mayıs 1905 tarihli İradesiyle Sultan II. Abdülhamid Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde tüm diğer ulusların etnik kimliklerini tanıdığı gibi Romenlere de eşit haklara sahip imkânı tanımıştır (Berciu-Drăghicescu, 2012, 515). Kilise ve okul açma haklarının yanında kendi cemaatleri kurma ve yürürlükte olan kanunlara göre kendi muhtarlarını seçebilme hakları da tanınmıştır.

Osmanlı dönemine ait belgelerin ışığında Aromenler kendi varlıklarını, lisanlarını ve kültürlerini yaşatabilmişlerdir. Dahası, “Aromenlerin Hareketli Çağ” olarak nitelendiren 19. yüzyılda ulusal kültür hareketleri kapsamında son dönem Osmanlı’da Aromen azınlıklarda basım ve yayım faaliyetleri başlamıştır. Balkan halkların arasında bölgede benzeri olmayan bir tecrübeyle ana dilinde basılan ilk gazete ve dergi ortaya çıkmıştır. Buna bir kanıt olarak Aromen aydın Nicolae Batzaria’nın zamanın basınında yazdığı notları gösterilebilir (Batzaria, 1905): “Farz edelim ki; buralarda bu yola ilk çıkanlar biziz, faydalı kitapların ve dergilerin halka yayılan da biziz” (142). Osmanlı tebaası tarafından 22 ayrı dilde olmak üzere çıkarılmış, Türkçe dışında Osmanlı basını olarak, 1746 gazete ve derginin varlığından bahsedilmektedir (Gezgin, 2007, 13). Bu süreli yayınların Balkan dilleri ise şu şekildedir: 11’i Arnavutça, 2’si Boşnakça, 2’si Hırvatça, 39’u Bulgarca, 155’i Rumca, 6’sı Sırpça ve 7’si Romence’dir (Sülü, 2017).

Balkan bölgelerinde Romence ve Romence’nin Aromence lehçesinde açılan okullar ve bu okullarda faaliyet gösteren aydınlar sayesinde ana dilinde süreli yayınlar yayınlanmaya başlamıştır. Aromenlerin kültürel hareketlerinde büyük bir rol oynayan ve Manastır’daki Romen Lisesi’nde tarih profesörü olan Nicolae Batzaria’nın yönetiminde Türkiye’nin Avrupa Kıtası’nda 1901-1902 yılları arasında *Frătil’ia (Dostluk)* adlı ilk Aromen dergisi yayınlanmıştır (Magiru, 2008, 13). Bu dergi 1903-1908 yılları arasında Selanik ve Bürkeş’te yayınlanmaya devam etmiştir.

Batzaria, 1903-1908 yılları arasında *Lumina (Aydınlık)* adıyla Manastır’da yeni bir dergi çıkarmıştır. Manastır Romen Lisesi’nin öğrenci ve profesörler tarafından yazılan *Lumina*, Aromenlerin en iyi süreli yayını kabul edilmiştir (Cunia, 2000, 6).

1908-1909 yılları arasında ise Batzaria “Bütün Aromenlerin konuştuğu ve anlaşığı bir dilde yazılan ilk gazetesi” (Magiru, 2008, 13) olan *Deşteptarea (Uyanış)*’nin editörlüğünü yapmıştır. Bu gazetenin sayfalarında Aromenlerin İlk Kongresi (Manastır, Haziran 1909) ve Türkiye Aromen Öğretmen Kadrosu İlk Kongresi’nin (Manastır, Eylül 1909) çalışmaları sunulmuştur (Lascu, 1995, 37).

Deşteptarea Gazetesi’nin sona ermesinden sonra, Selanik’te Aromence lehçesinde yayınlanan başka gazeteler çıkmıştır: *Lumina (Aydınlık)* (1909-1910; Müdürü Theodor Capidan) ve *Dreptatea (Adalet)* (1911-1912; Müdürü ve sahibi: A.N. Pintea)’dır (Untila Kaplan, 2016, 177). Balkan Savaşları’nın başladığı 1912 yılında Selanik vilayetinin Karaferiye (bugünkü Veria) kazasında *Flambura (Bayrak)* adıyla başka bir Aromen gazetesi yayın hayatına adım atmıştır. 1914 yılında Selanik’te Romence olarak yayınlanan *Makedonya Romen*

Öğretim ve Din Derneği Dergisi ile Balkanlar'da son dönem Osmanlı'da süreli yayınların dizisi sona ermiştir.

Romence ve Romencenin Aromence lehçesinde neşredilen bütün bu süreli yayınlarıyla, Osmanlı'da azınlıkları koruyan yasaların ışığında Aromenlere kültürel özgürlük sağlanmıştır. Gazete ve dergilerinin tarihsel boyutunun incelenmesiyle 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'da Aromen basının ana amacı ortaya çıktı: Anadilinin yaşatılmasıyla Aromen kimliğini muhafaza edilmesidir. Son dönem Osmanlı'da basının faaliyet göstermesiyle Aromen kültürüne ve Balkanların modern medeniyetine büyük katkı sağlanmıştır (Ласку, 2007, 101).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmamızda, son dönem Osmanlı'da Aromen azınlıklarda basım ve yayım faaliyetleri üzerine bir değerlendirme yapabilmek için bu topluluğun iki dönemden oluşan millî uyanışının basılı ürünleri literatür taraması yöntemi ile incelenmiştir. Elde edilen veriler yardımıyla 1731-1813 yılları arasında Aromence lehçesinde basılan ilk eserlerin önemini ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlı'da 1901-1914 yıllarını kapsayan dönemde Aromenlerin ulusal hareketlerini destekleyen yedi süreli yayını hakkında bilgi Türkçe, Makedonca, Romence ve Romence'nin Aromence Lehçesinde yazılan kaynaklardan faydalanılarak tanıtılmaya çalışılmıştır. Bunlardan en önemlisi şunlardır:

1. Bardu, N. (2004). *Limba scrierilor aromânești de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (Cavalioti, Daniil, Ucuta)*. Cilt: 1, Constanța: Ovidius University Press (Aromenlerin ilk yazılı eserleri hakkında bilgileri içeren bir kitap).
2. Zbucea, Gh. *O istorie a Românilor din Peninsula Balcanică (sec. XVIII-XX)*. (1999). București: Editura Biblioteca Bucureștilor. (Balkan Yarımadası'nda Aromenlerin kimliğinin oluşma sürecinde kültürel hareketlerin rolünü açıklayan bir eserdir).
3. Capidan, T. (1942). *Macedoromânii*, București: Fundația regală pentru literatură și artă (Osmanlı dönemine tanık olan ve Aromenlerin tarihini, dilini ve kültürünü tittizlikle inceleyen Aromen tarihçi ve dilbilimci Theodor Capidan'ın eseridir).
4. Răduică, G., Răduică, N. *Dicționarul presei românești (1731-1918)* (1995). Editura Științifică, București (1731-1918 Romen basını üzerine Romence yazılmış bibliyografik bir çalışmanın örneğini oluşturmaktadır).
5. Ласку, С. (2007). *Од историјата на ароманскиот печат во Македонија Списаниејата Братство и Светилна*, Скопје: Unia ti Cultură-a armânjlor dit machidunii (Aromence süreli yayınlar hakkında şimdiye kadar Makedonca dille yazılmış olan en kapsamlı eserdir).

6. *Lumina. Revista populară a românilor din Imperiul otoman.* (1905). Bitolia: Corpul didactic și bisericesc român din Imperiul otoman (1903-1908 yılları arasında Manastır'da faaliyet gösteren Aromenlerin en iyi ve en uzun ömürlü olan Lumina dergisi koleksiyonudur. Romence ve Aromence lehçesinde yazılan bu derginin 40 sayısına Makedonya Devlet Arşivi'nden ulaşılmıştır).

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Aromenlerde yazma ve okuma çok erken dönemlerde başlamıştır. Balkan Yarımadası'nda yaşayan Slav ve Arnavut halklarından farklı olarak Aromen okuryazar sayısının daha yüksek olduğunu tespit edilmiştir (Capidan, 1942, 73). Literatürde tarihsel incelemelerle kanıtlanmış olan bu konu, Aromenlerin millî şuurun erken dönemlerde oluşması da bölgede bir fark yarattığını düşünmekteyiz. Bu farklılardan ilki, 1731-1813 yılları arasında ilk Aromence eserlerin basılması olmuştur. İkinci fark ise, süreli yayınların basılmasıyla 1901-1914 yıllarını kapsayan dönemde bir asır arayla kendini göstermiştir.

18. yüzyılda Aromenlerin basım ve yayım faaliyetleri Aromence lehçesinde basılan ilk eserlerin önemini ortaya koyabilmek için aşağıdaki gibi bazı kriterler sıralanabilir:

1. *Zamansal kriteri:* İlk Aromen eserlerinin ortaya çıkış dönemi Güneydoğu Avrupa'da ulusal kimliğin, dillerin ve ulus devletlerin oluşumu sürecine denk gelmiştir.
2. *Bölgesel kriteri:* Aromenlerin ilk yazılı eserleri Güney Arnavutluk, Yunanistan'ın Kuzeybatısı ve diasporada (Venedik, Budapeşte, Viyana) ortaya çıktıkları halde, Aromen edebiyatının kurulmasında kurucu rol oynayan diaspora entelektüelleri olup, yazdıkları eserleri Aromence lehçesinin temel yapı taşları olarak değerlendirilebilir.
3. *Süreklilik kriteri:* 1790 yılında Aromenlerin kültür merkezi olan Moskopolis kentinin yok edilmesiyle bu bölgenin aydınları Avrupa'nın en büyük şehirlerine göç ettikleri için Aromence eserlerinin dizisinin basılması ve yayınlanmasında bir asırlık kopukluk yaşanmıştır.
4. *Dilsel dönem kriteri:* 18. yüzyılda Avrupa'nın genelinde olduğu gibi Tuna'nın güney bölgelerinde de Yunanca lingua franca² olarak kabul edildiği için Aromenlerde güçlü bir Yunanlaşma eğilimi gözlemlenmiştir. Böylece, ilk eserlerin yazılması ve basılmasında iki dönem tespit etmiştik: Yunan ve Latin periyotlarıdır. Yunan periyodunda aydınlar Yunan harflerini kullanarak yazdıkları Aromence eserleriyle halkına Yunan dili ve kültürünü kabul ettirmeye çalışmıştır. Latin periyodunda ise yazarlar, eserlerinde Latin harflerini tercih ederek, Aromence lehçesinin Latin köklerin önemini vurgulamışlardır.

---

² *Ortak dil*, farklı dillerinde insanlar arasındaki etkili iletişim sağlamak için kullanılan bir dili tanımlamak için kullanılan terimdir. Lingua Franca insanlık tarihinde ticari, dini ve diplomatik amaçlar için kullanılmıştır.

19. yüzyılda yazılı, sözlü ve görsel iletişim ağının bütün dünyaya yayılması yoluyla “yeni iletişim düzeni” (Çetinkaya, 2011, 3) adı verilen aşamaya geçince Aromen aydınlar Latin harfleriyle yazmaya yeni bir fırsat bulmuşlardır. Tuna'nın güney bölgesinden Romanya'ya göç eden birçok aydın Bükreş kentinde Aromen ulusal tercihlerini destekleyen güçlü bir hareket başlamıştır. Bu hareketlerin merkezinde 1880 yılında Makedoromen Cemiyeti yönetiminde gazete ve dergi yayınlanmaya başlanmıştır. Bu cemiyetin amaçları arasında sadece Romanya'da değil, Osmanlı'da bulunan Aromen azınlıklar için de basın yayın ürünleri çıkarmaktır. 1901-1914 yılları arasında millî uyanış konusunda aydınlatma işlevi taşıyan toplam yedi süreli yayın faaliyet göstermiştir.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, Aromenlerin millî şuurun oluşmasında ve gelişmesinde önemli bir rol oynayan kilit faktörlerin arasında kitap, gazete ve dergiler olmuştur. Osmanlı döneminde söz konusu yayınların sayısı oldukça azdır. Aromenlerin Yunan kültürün tesirinde uzun süre kalması bu durumu açıklayan en önemli nedenlerinden biridir. Osmanlı'da bu etkileri güçlendiren Fener Ortodoks Rum Patrikhanesi'nin asimilasyon politikasına karşı direnen Aromen azınlıklar, basın yayın ürünlerinin yardımıyla Balkanlar'da hız alan ulusal hareketlerine yeni bir ivme kazandırmışlardır.

SONUÇ

Osmanlı'da azınlık basınında Aromen gazeteciliğin yeri ve önemi büyüktür. Günümüzde Güneydoğu Avrupa'da ve özellikle Türkiye'de zengin bir basım ve yayım geçmişi olan Aromenlerin faaliyetleri bilinmemektedir. Bu nedenle, Osmanlı topraklarında ortaya çıkan ilk Aromence eserlerin ve süreli yayınların artan önemi kolayca anlaşılır.

Aromenlerin ulusal hareketlerinin öncüleri 18. yüzyılda kendi eserlerinde Aromence lehçesini ilk defa kullanan Moskopolis kentinde doğan, yaşayan ve faaliyet gösteren Aromen aydınlar olmuştur. İlk Aromence eserleri hitap ettiği topluluğunun ticari amaçlı Yunanca öğrenilmesi ve Yunan kültürüne erişim sağlanması için hizmet etmiştir. Bu eserler, tarihin zor şartları yüzünden Aromenlerin yaşadıkları ana topraktan uzakta basıldıkları halde, bu azınlıkların millî uyanışının ilk belirtileri olup, Balkan Yarımadası'nın kültürel tarihi için paha biçilmez bir değere sahiptir.

Osmanlı'da yaşayan Aromen azınlıkların ulusal hareketleri 19. yüzyılda süreli yayınların çıkarmasıyla basım ve neşriyat faaliyetlerine yeni bir ivme kazandırmıştır. Manastır ve Selanik vilayetlerinde yoğun yerleşim gösteren Aromenler, kendi dilini ve kimliğini korumak amacıyla Romence veya Romence'nin Aromence Lehçesinde yazılan bu gazete ve dergilerin çoğu Romanya hükümeti tarafından desteklenip, Bükreş ve Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren matbaalarda basılmıştır.

Balkan coğrafyasındaki azınlıklar içinde özel bir öneme sahip olan Aromenlerin tarihi ve kültürel varlıklarını yeterince araştırılmadığı için bu bağlamda yapılan incelemeler konuya ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2003). Makedonya’da Rum-Ulah Çatışması. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, II (4). 1-25.
- Bardu, N. (2004). *Limba scrierilor aromânești de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (Cavalioti, Daniil, Ucuta)*: Cilt. 1. Constanța: Ovidius University Press.
- Batzaria, N. Biblioteca populară aromânească. *Lumina Dergisi*. III (5), (Özgün eser 1905 tarihlidir).
- Berciu-Drăghicescu, A. (2012). *Aromâni, meglenoromâni, istroromâni – aspecte identitare și culturale*. București: Editura Universității din București.
- Beydilli, K. (2003). Matbaa: Cilt 28. *İslam Ansiklopedisi*. 105-110.
- Cahl, T. (2006). *Istoria aromânilor*. București: Tritonic.
- Capidan, T. *Macedoromâni*. București: Fundația regală pentru literatură și artă, (Özgün eser 1942 tarihlidir).
- Caragiu Marioteanu, M. (1997). Dictionar aroman (Macedo-Vlah). București: Editura Enciclopedică. Ciocoi, Gh. (2005, 23 Ocak). Sfinta Zlata și Moscopole. *Revista Rost*, <http://www.rostonline.ro/revista-rost/>
- Cunia, T. (2000). Zbor di la ridactsie: Cilt. 16. *Rivista di literatură shi studii armani*, VII (1).
- Çetinkaya, N. (2011). *Matbaanın Osmanlı Eğitimin Tarihindeki Yeri ve Önemi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Dimçev, D. N. (2002). Osmanlı Döneminde Türk-Ulah Münasebetleri: Cilt. 3. Kısım I. *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 4-8 Ekim 1999, Ankara.
- Erdoğru, M. A. (2002, Aralık). Opširni Popis Bosanskog Sandžaka iz 1604 Godine, Saraybosna. *Tarih İncelemeleri Dergisi*: Cilt. 17. (2).101-112.
- Hristodol, Gh. (2011). *Scrieri istorice despre romani și aromani*. Cluj-Napoca: Argonaut.
- Gezgin, S. (2007). *Türkiye’de Yerel Basın*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Lascu, S. (1995). Contribuții aromânești la spiritualitatea modernă est-europeană: primul ziar în dialectul aromân din Balcani (Deșteptarea – Salonic, 1908-1909). *Perenitatea*

vlahilor în Balcani. Istorie și civilizație aromânească, Constanța, Editura Fundației Andrei Șaguna, s. 37-43.

Ласку, С. (2007). *Од историјата на ароманскиот печат во Македонија* *Списанијата ‘Братство’ и ‘Светилна’*, Скопје: Унија за култура на арманите од Македонија.

Magiru, M. (2001). *Românii balcanici. Aromânii. Proiect Avdhela*. Constanța: Sen Sibiu Constanța.

Maxim, C. (2013). *Îngerii din Moscopole. Exilul*. București: Editura Tracus Arte.

Nenițescu, I. *De la Români din Turcia europeană. Studiu etnic și statistic asupra armânilor*. București: Institutul de arte grafice Carol Göbl, (Özgün eser 1895 tarihlidir).

Peyfuss, M. D. (1994). *Chestiunea Aromaneasca. Evolutia ei de la origini pina la Pacea de la București (1913) și Pozitia Austro-Ungariei*. București: Editura Enciclopedică.

Papahagi, V. *Aromanii Moscopoleni in comertul venetian in secolul al XVII-lea și al XVIII-lea*. Prefata de Nicolae Iorga, București: Editura Societății de Cultură, (Özgün eser 1935 tarihlidir).

Papahagi, V. *Moscopole – Metropola comercială și culturală a românilor din Peninsula balcanică din secolul al XVIII-lea. Proiect Avdela Biblioteca Culturii Aromâne*, București: Predania.

Papanace, C. (1995). *Fermentul Aromân (Macedo-Român) in Sud-Estul European*. Constanța: Editura Fundației Andrei Șaguna.

Sülü, S. *Türkiye’de Azınlık Basını*,
https://www.academia.edu/5520360/Turkiyede_Azinlik_Basini

Trifon, N. (2012). *Aromânii: pretutindenii, nicăieri*. Chișinău: Cartier.

Ünlü, M. (2009). *Uluslararası Diplomasi ve Ulahlar. Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (7).

Ünlü, M. (2010). II. Abdülhamid Döneminde Ulahlar. *Perspectives on Ottoman Studies. Papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO)*: Cilt. 2. Berlin.

Untila Kaplan, O. (2016). *Osmanlı Dönemi’nde Romence Basın (1829-1912)*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Vulpe, I. (1996). *Românii de dinainte de Christos. Un popor, mai multe patrii*. București: Editura Fundației Culturale Aromâne Dimândarea Părintească.

Yetim, F. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (25). 285-296.

Zbucea, Gh. (1999). *O istorie a Românilor din Peninsula Balcanică (sec. XVIII-XX)*. Bucureşti: Editura Biblioteca Bucureştilor.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NİN İMAJİ: İSTANBUL'DAKİ DEVLET ÜNİVERSİTELERİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Özer SİLSÜPÜR²

ÖZET

Kurum kimliği bir kurumun hedef kitleleri gözünde nasıl konumlandığını, diğerlerinden nasıl farklılaştığını ifade eden bir kavramdır. Kurumsal imaj ise; kurumun kimlik çalışmaları, kurumun başarıları ve yaptığı olumlu faaliyetler sonucunda oluşan, hedef kitle üzerinde bıraktığı algıdır. Bu algı kurumun faaliyet gösterdiği günden başlayıp her zaman başarılı ve aktif şekilde devam etmesi gerekmektedir.

Devlet kurumlarının özel işletmeler gibi rekabet içinde olmaları, hizmet kalitelerini her zaman arttırma çabası içine girmeleri devlet kurumlarının imajını olumlu yönde etkileyecektir. Üniversitelerin gerekli altyapı olanakları sunmaları, sosyal açıdan hizmet tatmini, nitelikli akademik personele sahip olmaları ve eğitime uygun fiziki şartları sağlamaları eğitimin kurumlarının hedef kitleleri olan öğrenciler tarafından tercih edilme nedenleri olmaktadır. Bu gerçekten hareketle kurumların kimlik ve imaj unsurlarını sağlamaya yönelik faaliyetlerini ortaya koyarak, ülkemizin en köklü üniversitelerinden birisi olan İstanbul Üniversitesi'nin kendi öğrencileri ve İstanbul'daki diğer devlet üniversitelerinde (Boğaziçi Üniversitesi, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi) öğrenim gören öğrenciler gözünde nasıl bir imaja sahip olduğunun analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın verileri 2014 yılı Mart ve Nisan ayında toplanmış olup, İstanbul Medeniyet Üniversitesi o dönemde eğitim-öğretim faaliyetine başlamadığı için araştırma dışında tutulmuştur. Çalışmada İstanbul Üniversitesi (İÜ) öğrencilerine 300, diğer devlet üniversitesi öğrencilerine 50'şer anket yapılarak toplamda 600 kişi üzerinde anket uygulanmıştır. Bu çalışmanın sonucuna göre; İstanbul Üniversitesi deyince ilk akla gelen üç kelimeliyi “Tarihi Ana Kapı, Köklü Üniversite ve Beyazıt” oluşturmaktadır. Öğrencilerin büyük bir kısmı İstanbul Üniversitesi'nin yaptığı haberler, faaliyetler hakkında bilgilerinin olmadığı görülmüştür. Öğrenciler, İstanbul Üniversitesi'nin yeterince tanınması için çoğunlukla halkla ilişkiler faaliyetlerine daha fazla yer verilmesi gerektiği önerisinde bulunmuştur. Öğrencilerin

¹ Bu çalışma 2014 yılında hazırlanan “Üniversite Öğrencilerinin Gözünde İstanbul Üniversitesi'nin İmajı” isimli yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

² Öğr. Gör., KTÜ İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, ozersilsupur@ktu.edu.tr

büyük bir kısmı İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü'ndeki Ana Kapıyı diğer üniversite mekânlarından özgün ve farklı bir yapıda olduğunu belirtmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurum Kimliği, İmaj, Kurum İmajı, Üniversite İmajı.

THE IMAGE OF ISTANBUL UNIVERSITY: A STUDY OF STUDENTS ATTENDING TO THE STATE UNIVERSITIES IN ISTANBUL

ABSTRACT

Corporate identity is a concept expressing the position and the differentiation of the establishment in the eyes of the target audience. Corporate image, on the other hand, is the corporate identity work, achievements of the establishment and the target audience's perception created by the establishment's positive activities. This perception, starting with the very first day of the establishment, has to continue successfully and spryly all the time.

The competition of the government agencies are no less than that of private business firms and they continually try and increase their quality; accordingly, this will affect the image of government agencies in a positive way. The reason why students, who are the target audience, prefer universities is because they provide the necessary infrastructure, have satisfactory social services, team up with qualified academic staff and fulfil the required physical conditions for education. Starting from this point of view and asserting the activities intended to provide identity and image elements of the establishments; it is aimed to analyse the image of Istanbul University, one of the most well-established universities in our country, in the eyes of its own students as well as students who attend to the other state universities in Istanbul (Boğaziçi University, Galatasaray University, Istanbul Technical University, Marmara University, Mimar Sinan Fine Arts University, Yıldız Technical University).

The data of the study had been collected in March – April 2014, and as Istanbul Medeniyet University was not open at the time, it is kept out of the study. Total 600 questionnaires had been made consisting of 300 questionnaires with Istanbul University (IU) students and 50 questionnaires per each state university students within the study. According to this study, the three words that come to mind when you say Istanbul University are “Historical Main Gate, Well-Established University and Beyazıt”. It has been understood that many of the students are not aware of the activities and news reported by Istanbul University. Students mostly made suggestions for increasing public relations activities so as to advertise Istanbul University in a better way. Many of the students indicated that the Main Gate of Istanbul University's Beyazıt Campus is a unique and different place compared to the other university

environments.

Keywords: Corporate Identity, Image, Corporate Image, University Image

---

GİRİŞ

Bir kurumun kim olduğunun, ne yaptığının, nasıl yaptığının, diğer kurumlardan ayrışan yönlerinin, farklılıklarının görsel sunumu olan kurumsal kimlik, kurumun iç ve dış çevresini oluşturan hedef kitlelere kendini ifade eden iletişimdir. Kurumsal kimlik aslında diğerlerine kim olduğunu ve farklılıkları ifade eden bir iletişim çabasıdır. Kurumların hedef kitle gözünde oluşturduğu kurumsal kimlik çabaları kurumsal imaj açısından da önemlidir. Oluşturulan imaj çabaları, kurumun hedef kitle gözünde ayrı bir noktada kalmasına, dikkat çekmesine ve hafızalarda yer edinmesini sağlamaktadır. Kurumsal imaj çalışmaları, kurumsal kimlik çalışmalarıyla ilintili şekilde gelişip, büyümektedir. Bu sebeple algılarda meydana gelen imaj çalışmalarına önem verip, uzun vadede hedef kitleyi düşünüp, her zaman olumlu iletişim çabaları yürütülmesi gerekmektedir. Bu amaçla ülkemizin en eski, en köklü eğitim kurumu olan İstanbul Üniversitesi'nin kurumsal imajını ölçmeye yönelik bir alan araştırması yapılmıştır. Alan araştırmasında İstanbul'daki devlet üniversitelerinde okuyan öğrencilerin yine bir devlet üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi'ni nasıl algıladıklarını, İstanbul Üniversitesi'nin öğrenciler gözünde nasıl görüldüğünü kısaca İstanbul Üniversitesi'nin imajını ölçmeye yöneliktir.

Kurumsal imaj çalışmalarına ilişkin yerli literatürde çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bir kısmına ve ulaşılan önemli bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

Örs (2003), Salihli halkının meslek yüksekokulunu ne ölçüde ve nasıl algıladığını, tanıdığını ortaya çıkarmak; okul ile ilgili görüş, tutum ve beklentilerini belirlemek, Salihli Meslek Yüksekokulu'nun kurumsal imajının ortaya çıkarılmasına yönelik 320 kişiyle anket uygulaması yapmıştır. Araştırmaya katılanın büyük çoğunluğunun zihninde Salihli Meslek Yüksekokulu'nun isminin yer etmediği, okulun net olarak algılanmadığı belirlenmiştir.

Bakan (2005), kurumsal imaj oluşumunu etkileyen faktörleri çözümlenmek amacıyla Konya'da 520 kişi üzerinde anket uygulamıştır. Araştırma sonucuna göre, kurumsal imaj oluşumunda etkili olan altı faktör şöyle belirtilmiştir: Fiziki faktör, sosyal sorumluluk, halkla ilişkiler, reklam, sponsorluk ve kalite faktörü.

Küçük (2005), bir paydaş grubu olan kurum çalışanlarının da kendi kurumları ile ilgili bir imajları olduğunu belirterek çalışmada kurum imajının çalışanlar açısından bir değerlendirmesini yapmıştır. Buna göre, kurumun en önemli ilişki içinde olduğu grupların

başında çalışanların geldiğini ve çalışanların kendi kurumlarını değerlendirmeleri dış imajın oluşması açısından önemli olduğunu belirtmektedir.

Taslak ve Akın (2005), polis imajının oluşumunda etkili olan faktörleri ve bu faktörler içerisinde en güçlü olanını belirlemek amacıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırmada Yozgat ili kapsamında yürütülen ve ilk olarak Yozgat Emniyet Müdürlüğü'nün örgüt imajını değerlendirmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, örgüt imajının oluşumunda en güçlü üç temel unsur (mesleki, davranışsal ve görsel imaj) ortaya konulmuş ve bunlar arasında yapılan değerlendirmelerde mesleki imajın genel örgüt imajı üzerinde en güçlü ayırıcı etkiye sahip olduğu belirtilmiştir.

Erdoğan vd., (2006), bir şirketin paydaşları tarafından algılanan imajının bileşenlerinin belirlenmesi ve bu algılanan imajın farklı paydaşlara göre farklılık gösterip göstermediğini araştırmışlardır. Araştırmanın değişkenlerini ölçmek ve hipotezlerini test etmeye yönelik anket uygulaması yapmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, şirketin imajını belirleyen faktörlerin; yenilikçilik, güvenilirlik, performans, sosyal sorumluluk, işveren imajı ve dağıtım kanalları olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca şirketin algılanan imajının farklı paydaşlara göre farklılık gösterdiğini de ifade etmişlerdir.

Gemlik ve Sıgır (2007), Yalova Belediyesinin imajının oluşmasında etkisi olan isim, logo, binalar, basın - medyada belediyeye ilgili çıkan haberler ve belediye personeli boyutları göz önünde bulundurularak belediyenin imajına yönelik analiz ve değerlendirmeler yapmışlardır. Çalışma sonucunda, Yalova Belediyesinin kurum imajının iyileştirilmesine yönelik öneriler getirmişlerdir.

Derin ve Demirel (2010), çalışmayı “kurum imajının kurum kimliği açısından açıklanabilir olup olmadığı” ortaya koymak üzere gerçekleştirmişlerdir. Araştırmayı, İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Turgut Özal Tıp Merkezi'nde ayakta tedavi hizmeti alan hastalar ve hasta yakınlarından oluşan 184 kişiyle yapmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, örnek grubun hem kurum kimliğine ilişkin algılarını hem de imajına ilişkin algılarını yüksek bulmuşlardır.

Şenel vd., (2012), Türkiye'nin ilk kiremit fabrikası ve aynı zamanda ilk üretim tesisi olan Kılıçoğlu Kiremit Fabrikasının meydana getirdiği kurum imajının kurum çalışanlarının gözündeki durumunu araştırmak amacıyla 100 kişi üzerinde bir anket uygulaması yapmışlardır. Çalışmada kurum imajın oluşturan üç ana boyut altında (kurum davranışı, kurum görünümü ve kurum iletişimi) altında hem katılımcıların beklentilerini hem de algılarını ölçerek kurumun imajının çalışanlarının beklentilerini karşılayıp karşılamadığını belirlemeye çalışmıştır. Anket sonuçlarına göre, çalışanların kurum imajı algıları ve beklentileri arasındaki farkın çok olmaması ve bu kurumun çalışanlar gözünde olumlu bir imaj oluşturduğu söylenmiştir.

Alkibay ve Ayar (2013), kurumsal kimlik ve kurumsal imajı etkileyen değişkenleri belirlemek ve kurumsal kimlik öğeleri ile kurumsal imaj arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla Türkiye İş Kurumu (İşKUR) Isparta İl Müdürlüğe'ne iş başvurusunda bulunan 400 kişi üzerinde anket uygulaması gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, İşKUR'un kurumsal iletişim öğesinde daha başarılı olduğu, kurumsal iletişim öğesinin ‘‘iletişim kolaylığı, teknolojinin kullanımı, bilgilendirme, hızlı ve kolay erişim’’ unsurlarından olumlu etkilendiği belirtilmiştir.

Araştırma, kurumsal kimlik ve imaj kavramlarını açıklayarak bu kavramlar arasındaki ilişkiyi değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, kurumların nasıl farklılaşma çabaları gösterdiğini anlamak, kurumsal kimliklerini saptamaya yönelik uygulamaları, kurumsal imaj oluşturmaya yönelik uygulamalarını belirlemek de çalışmanın bir başka amacını oluşturmaktadır. Ayrıca kurumların yapmış olduğu kurumsal kimlik ve imaj çalışmalarının hedef kitlelerinin kurumla ilgili algısında yaptığı etkiler alan araştırması bulgularıyla sunulacaktır. Özellikle üniversiteler gibi eğitim kurumlarının kaliteli öğrencileri kuruma çekebilmek ve hali hazırda öğrenim gören öğrenciler üzerinde kurumsal aidiyet sağlayabilmenin yolu kurumsal kimlik ve imaj çalışmalarına vermiş olduğu öneme ve halkla ilişkiler faaliyetlerine olan ilgileriyle sağlanabilecektir. Bu gerçekten hareketle kurumların, kimliklerini ve imajlarını sağlamaya yönelik faaliyetlerini ortaya koyarak ölkemizin köklü üniversitelerinden birisi olan İstanbul Üniversitesi'nin bu alandaki çalışmaları analiz edilecek ve bu çalışmaların hedef kitleler üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. KURUMSAL KİMLİK

Aslında kurum kimliği, bir kurumun kurumsal iletişimiyle sağladığı itibarı, i ve dış imajıyla bağlantısındaki benzersizliği gerçeğidir (Balmer ve Gray, 2000a: 464). Kurumsal kimlik, şirketin (bilerek ya da bilmeyerek) verdiği mesajların bütünüdür (Wood, 2006: 137). Kurumsal kimlik kavramı, kurumun algılanma yollarına dikkat çekmelidir. Kurumsal kimlik konusu, kurumun mevcut olarak kendini nasıl tanımlama niyetinde olduğunu anlatır (Bouchet, 2013: 2). Kurumsal kimlik; logo, bir slogan, yıllık raporlardan ve hatta reklam kampanyasında oluşmasına rağmen bu öğelerden daha fazlasını içermektedir. Kuruluşun karakteri ve kişiliğidir. şirketin davranışlarının tutarlılığını garanti eden ve birleştiren bir olgudur. Kuruluş için farklılığın sürdürülebilir noktasıdır (Schmitt ve Simonson, 1997: 40).

Bir kurumun, bir kimliğe ihtiyaç duymasının sebebi, küreselleşen pazarda çok sayıda rakip ile baş etmek zorunda olması, rakiplerinin sayısının artışı, beraberinde doğal olarak sunulan ürün ve hizmet çeşitliliğidir. Ayrıca pazarların doğunluğa ulaşmış olması, ürünlerin ikamesinin çok kolay oluşu ve pazarlardaki iletişim akışı da etkilidir (Okay ve Okay, 2002:

607-608). Kurumsal kimlik, bir kuruluşun ticari görünüşünü, ekonomideki yerini bir bütünlük içinde sıkça değişmeyecek şekilde bir imaj içinde tanıtmak amacıyla oluşturulur (Büyükbaykal, 2002: 794).

Olins'e (2002: 2) göre kurum kimliği; kurumun kim olduğunu, ne yaptığını, nasıl yaptığını yansıtabilmektedir. Kurumsal kimlik kavramı, bir kurumun, rakiplerinden ve benzerlerinden ayrılabilmesi için, felsefe, tasarım, iletişim ve davranışlarında oluşturduğu bir bütünlük şeklindedir. Bu bütünlük sayesinde kurum rakiplerinden farklı hale gelebilmekte ve hedef kitesinde yeniden tanınma, hatırlanma avantajını sağlayabilmektedir (Okay ve Okay, 2002: 607). Kurumun hatırlanabilirlik derecesi ve imajının tüketici tercihleri üzerinde etkili olması, kurumsal kimlik kavramının öneminin artmasına yol açmıştır (Türkoğlu, 2008: 18).

Stratejik bir konu olan kurumsal kimlik (Balmer ve Gray, 2000b: 261), pazarlama araştırmacıları ve örgütsel davranış araştırmacıları tarafından ilgilenilmektedir. Pazarlamacılar kurumsal kimlik kavramı üzerinde yoğunlaşırken; davranışçılar ise, örgütsel kimlik üzerine yoğunlaşırlar (Balmer ve Wilson, 1998: 12).

Kurumsal kimlik kavramına yönelik üç belirgin yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi, grafik tasarım yaklaşımıdır. Bu yaklaşım kurumsal kimliği; örgütün ismi, logo ve sembolleri, ofis / bina tasarımı gibi görsel öğeleri içine alır. İkincisi yaklaşım, örgütün formel kurumsal iletişim aracılığıyla iletilen görsel ve görsel olmayan özelliklerini kurumsal kimlik olarak ele alır. Üçüncü yaklaşım ise, işletmenin; felsefi, amaçlar ve değerler bütününe ifade etmektedir (Van Riel ve Balmer, 1997: 340-341).

Kurumsal kimlik içerik açısından grafik öğeler ve grafik olmayan öğeler olarak ikiye ayrılabilir. Grafik öğeler, logo ve seçilen yazı karakteri, firmanın renkleri, dekorasyonu, araç desenleri, varsa üniformalar, reklamlar, reklamlarda kullanılan öğeler ve diğer kırtasiye malzemelerinden oluşur. Grafik olmayan öğelerin ilki ve en önemlisi, kurum hedefleridir (Büyükerşen, 2000: 6). Ülkemizde kurum kimliği kavramına ilişkin yaklaşımlara bakıldığında görsel kimlikle, kurumsal tasarımla özdeşleştirildiği görülmektedir. Çünkü kurumlar sadece logolarını, kurum renklerini, dekorasyonlarını yenilemektedirler (Bayçu, 2012: 48). Yani bir işletmenin kurum kimliği çalışması yapılırken, mutlaka görsel unsurlar, iletişim ve davranış unsurları çok ayrıntılı biçimde incelenmelidir. Herhangi bir kurum logosu, iletişim stratejileri, yöneticilerin işletme içi ve dışındaki söylemleri ve davranışları ile kurumu temsil ederken kurum kimliğinin oluşturulmasında katkıda bulunmaktadır (Köktürk vd., 2008: 39-40).

Kurumsal kimliğin planlı ve programlı bir oluşturulması demek, kurumun kendisini, kendi kontrolünde halka tanıtması ve kurumsal imajını güçlendirmesi demektir. Kurum kimliği

uzun vadeli bir iştir. Bir kurumsal kimlik, bazı standartlar oluşturulup, bu standartları, yıllarca sapmadan, bıkmadan uygulamakla oluşur (Büyükerşen, 2000: 7).

2. KURUMSAL İMAJ

İmaj herhangi bir kişi, kurum ya da durum hakkında görüşlerin toplamı olarak ifade edilmektedir (Peltekoğlu, 2004: 358). Kuruluş için önemli bir varlık olan imaj, halkın kurumu algılaması olarak ifade edilmektedir (Saydam, 2005: 142). İnsanların konu ile ilgili bilgi ve deneyimine bağlı olan imaj iyi, kötü, alelade olabilir fakat iyi bir imaj konusundaki belirgin özellik onun kazanıldığıdır, çünkü bir kuruluş hakkında herhangi bir bilginin istenerek ya da istenmeyerek kamuya ulaşması imajı etkilemektedir (Peltekoğlu, 1997: 126). Eğer bu bilgi kuruluşun lehine olursa oluşan imaj iyi yönde, aleyhine bir bilgi ise kötü yönde bir imaj oluşmaktadır (Canöz, 2010: 57).

Bir kuruluşun dışarıya yansıttığı görüntü olan kurumsal imaj, (Özkan, 2009: 65) kurumun kimliğinden ve kurumun kültüründen ayrı düşünülemez. Bu üç öge birbirini bütünleyen ve birbirinden ayrılamayan unsurlardır (Örs, 2003: 6).

Bir kuruluşun, pek çok yönüyle, hem kendi iç bünyesinde yer alan bireylerin, hem de dış hedef kitlelerin zihinlerinde, kendisine ilişkin izlenimler oluşturması mümkündür. Kurumsal imaj, kuruluşu algılayanların bakış açılarına ve algılama biçimlerine göre değişiklik gösterebilecek olan imajdır (Bakan, 2011: 300). Kurumsal imajın duygularla ilgili olmasından dolayı kurum hakkında oluşan imajın kişiden kişiye değişebileceği söylenebilir. İmajda önemli olan, kuruluş hakkında açık ve iyi niyetin, anlayışın oluşmasını sağlamaktır. Eksik ya da yanlış anlatılan, yayımlanan bilgiler bir kuruluşun imajını olumsuz yönde etkilemesine sebep olmaktadır. Kuruluşların faaliyette buldukları toplumda iyi tanınması, iyi bilinmesi hedef kitlede kurum hakkında olumlu bir imajın oluşmasına vesile olur ve bunun sonucunda da kurumun faaliyetlerini genişleterek sürdürmesi ve kazancını artırmasına olanak sağlar (Okay, 1998: 51). Kurum imajını etkileyen diğer faktörler ise, bir kurumun donanımı, tutumu, iletişim şeklidir (Karadeniz, 2010: 68).

Kurumsal imaj, iç ve dış hedef kitle üzerinde inandırıcılık ve güven oluşturmaktadır. Kurumsal imaj işlevsel açıdan bazı sonuçları başarmaktadır. Bunlar şöyle ifade edebilir (Vural, 2003: 186):

- İşletmenin daha geniş ve tanımlanabilir hedeflere ulaşabilmesi için işletmeye yol gösterir, güç verir.
- İşletmenin kendisi ile müşterileri arasında çelişkili ve bazen çakışan ihtiyaçların dengelenmesini sağlar.
- Çok kültürlü takım çalışmasını ve eleman farklılığını değerlendirir.

- Bilgi ve yeteneklerin sürekli olarak geliştirildiği bir ortam meydana getirir.
- İşletmenin marka, ürün ve hizmetlerine değer katar.
- Değişimin cesaretlendirildiği ve bununla büyük bir güçle başa çıkıldığı esnek bir ortam oluşturur.

Sonuç olarak, büyük veya küçük, doğrudan veya dolaylı olarak, üzerinde kurumun ismini taşıyan her obje, eğer onu diğerlerinden ayıran belirli özelliğe, şekle, renge, logoya sahipse ve bu sahip olduğu özellik ilgili kurumu hatırlatıyorsa, bu işletme etkili bir imaja sahip demektir (Özüpek, 2005: 127).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Üniversite öğrencileri üzerinde uygulanacak alan araştırmasıyla İstanbul Üniversitesi'nin gerçekleştirmiş olduğu kurumsal kimlik ve kurumsal imaj oluşturma ve pekiştirmeye yönelik faaliyetlerinin bu kesim üzerindeki etkileri saptanmaya çalışılmıştır.

a) Model: Araştırma kaynak toplama ve anket çalışmasına dayalıdır.

b) Evren: Araştırmanın evreni İstanbul Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerdir.

c) Örneklem: Anket çalışması 600 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu 600 kişinin seçiminde üniversite öğrencisi olduğuna dikkat edilip; fakülte, bölüm için herhangi bir sınır olmasına dikkat edilmemiştir.

d) Veri Toplama Araçları: Anket kişisel bilgiler ve kurumsal kimlik, imaj ölçümüne yönelik olarak hazırlanmıştır. Üniversitede, kurumsal kimlik ve imaj oluşturma faaliyetleriyle ilgili sorular sorularak, bunları cevaplamaları istenmiştir.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Katılımcıların İstanbul Üniversitesi Deyince İlk Akla Gelen Kelimelerin Dağılımı

Katılımcılara açık uçlu olarak sorulan “İstanbul Üniversitesi deyince aklınıza ilk ne gelmektedir?” sorusu kategorik hale getirildiğinde araştırmaya katılan 600 kişiden 72'sinin bu soruyu cevapsız bıraktığı ve 528 kişinin ise bu soruya yanıt verdiği görülmektedir. Bu soruya yanıt veren katılımcıların İstanbul Üniversitesi deyince en fazla ilk aklına gelen kelimelerin % 16,1'ini Tarihi Ana Kapı, % 9,7'sini Köklü Üniversite, % 7,8'ini Beyazıt, % 5,3'ünü Kaliteli Eğitim ve % 5,1'ini Siyasal Olaylar oluşturmaktadır. Katılımcıların en az aklına gelen kelimeler ise % 0,4'lük oran ile Sahaflar Çarşısı, Efsane, Yangın Kulesi, Göl Manzarası, Osmanlı İmparatorluğu, Sunduğu Olanaklar, % 0,6'sını Arkadaşlarım, Dünya Üniversitesi, İstanbul

Üniversitesi Genetik, % 0,8'ini Arzulanan Üniversite, Bürokrasi, % 0,9'unu Karışıklık, Türk Sineması ve % 1,1'ini Edebiyat Fakültesi, Yemekhane Zammı oluşturmaktadır.

Bulgular göstermektedir ki İstanbul Üniversitesi denilince İstanbul Üniversitesi ile özdeşleşen Tarihi Ana Kapının, en eski üniversitelerden biri olması nedeniyle Köklü Üniversite algısının ve Beyazıt Kampüsü ile özdeşleştirildiği dikkat çekmektedir.

En az akla gelen kelimelerin ise daha çok hizmet alımında ve sunumunda yaşanan sorunlar olan Yemekhane Zammı ve Bürokrasiye odaklandığı görülmektedir. Bu durum hizmet sunumunda ve alımında İstanbul Üniversitesi'nin başarılı olduğunun bir göstergesi olarak ifade edilebilir.

4.2. Katılımcıların İstanbul Üniversitesi'ni Yeterince Tanıma Oranı Dağılımı

Katılımcılara çoktan seçmeli şekilde sorulan “İstanbul Üniversitesi sizce yeterince tanınıyor mu?” sorusu kategorik hale getirildiğinde araştırmaya katılan 600 kişiden 6'sı bu soruyu cevapsız bıraktığı ve 594 kişinin bu soruya cevap verdiği görülmektedir. Bu soruyu yanıtlayan katılımcıların İstanbul Üniversitesi'ni yeterince tanımaya ilişkin kanaatleri değerlendirildiğinde, katılımcıların % 67,3'ü Evet, % 26,8'i Kısmen, % 3,0'ı Hayır ve % 2,9'u Fikrim Yok demiştir. Bu verilere göre katılımcıların % 67,3 gibi büyük bir çoğunlukla “Evet” diyerek İstanbul Üniversitesi'nin yeterince tanındığı söylenebilir. Buradan hareketle İstanbul Üniversitesi Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü'nün çalışmalarının üniversiteyi tanıtmaya adına önem arz ettiği söylenebilir.

4.3. Katılımcıların İstanbul Üniversitesi'ni Yeterince Tanıma Sorusuna “Hayır” Diyerek Önerilerini Sunanların Dağılımı

Katılımcılara “İstanbul Üniversitesi'nin yeterince tanınması için önerileri nelerdir?” sorusu kategorik hale getirildiğinde araştırmaya katılan 600 kişiden 579'u bu soruya cevap vermediği ve 21 kişi bu soruya yanıt verdiği görülmektedir. Bu soruyu yanıtlayan katılımcıların önerileri değerlendirildiğinde, katılımcıların % 14,3'ü İnternet Daha Etkin Kullanılabilir, % 4,8'i Sosyal Medya Daha Etkin Kullanılabilir, Öğrenci İstek ve Şikâyetleri Dikkate Alınması Gereklidir, % 47,6'sı Halkla İlişkiler Faaliyetlerine Daha Fazla Yer Verilebilir ve % 9,5'i Eğitim-Öğretim Koşulları Modernleştirilmelidir, Kültür ve Sanat Aktivitelerine Önem Verilmelidir, Araştırmalarına ve Başarılarına Yönelik Tanıtımlar Yapılabilir gibi öneriler sunmuşlardır. Bu sonuçtan hareketle İstanbul Üniversitesi hakkında fikri olmayan ve İstanbul Üniversitesi'ni tanımayan öğrenciler için bu önerilerin dikkate alınması kurumu tanımayanlar ve fikri olmayanlar için faydalı olacağını göstermektedir. Özellikle Halkla İlişkiler faaliyetlerine yer verilmesi önerisi, Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü'nün birtakım etkinlikler düzenlemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

4.4. Katılımcıların İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsünü Diğer Üniversite Mekânlarından Ayırt Edilebilmesinin Oransal Dağılımı

Katılımcılara çoktan seçmeli şekilde sorulan “İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü (Meşhur Ana Kapı Olarak Tabir Edilen) dış mekânı diğer üniversite mekânlarından ayırt edilebilen özgün bir yapıda mıdır?” sorusu kategorik hale getirildiğinde, katılımcıların % 83,0’ı Evet, % 12,0’ı Kısmen, % 1,0’ı Hayır ve % 4,0’ı Fikrim Yok olarak görüşlerini sunmuşlardır. Bu verilerden hareketle % 83,0’lük gibi yüksek oranla “Evet” diyen katılımcılar İstanbul Üniversitesi’nin Beyazıt Kampüsündeki Ana Kapıyı diğer üniversite mekânlarından özgün ve farklı bir yapı olduğu belirtmektedirler.

4.5. Katılımcıların İstanbul Üniversitesi’nin Yaptığı Faaliyetler / Haberler Hakkında Bilgilerinin Dağılımı

Araştırmaya katılanlara “İstanbul Üniversitesi’nin Yaptığı Faaliyetler / Haberler Hakkında Bilginiz Oluyor mu?” sorusu yöneltildiğinde, katılımcıların % 47,3’ü Evet ve % 52,7’si ise Hayır cevabını vermişlerdir. Buradan hareketle soruya Hayır şeklinde cevap veren katılımcıların İstanbul Üniversitesi’nin haberleri, faaliyetleri, vs. gibi konularda bilgi sahibi olması için kurumun yapması gereken çalışmalar olduğu sonucuna varabilir.

4.6. Katılımcıların İstanbul Üniversitesi’nin Yaptığı Faaliyetler / Haberler Hakkında Bilgisini Değerlendirmeye Yönelik Soruya “Evet” Diyenlerin Bu Faaliyetleri / Haberleri Nasıl Öğrendiklerinin Dağılımı

Katılımcılara “İstanbul Üniversitesi’nin faaliyetlerini / haberlerini nasıl öğrenmektesiniz?” sorusu kategorik hale getirildiğinde araştırmaya katılan 600 kişiden 319’u bu soruya cevap vermediği ve 281 kişinin bu soruya yanıt verdiği görülmektedir. Araştırmaya katılanların cevapları değerlendirildiğinde, katılımcıların % 55,5’i Kitle İletişim Araçlarından, % 26,0’sı Arkadaşlarından, % 7,8’i Okul Öğrencilerinden, % 3,9’u Okul Yöneticisi-Çalışanlarında, % 2,1’i Sosyal Medyadan, % 1,1’i Panolardan, Üniversitenin İnternet Sitesinden, % 0,7’si İletişim Fakültesi Haber Ajansından ve % 0,4’ü Öğrenci Topluluklarından, İletişim Fakültesi Gazetesinden, Basın ve Halkla İlişkiler Biriminden, Çocuk Üniversitesi’nden, Broşür ve Afişlerden bilgi edinmektedirler.

SONUÇ

Kurum kimliğinin etkileşim içerisinde olduğu kurumsal imaj, kurum kimliğinin bir bütün olarak başarılı olmasında önemli rol oynamaktadır. Kurumsal imaj, kurumun bilinirliği ve prestiji açısından önemlidir. Kurum kimliği faaliyetlerinin en temel aracı başarılı bir kurumsal imaj oluşturmaktır. Bu bağlamda, rekabete dayalı çevrede devlet üniversitelerinin de hedef kitleleri olan başarılı öğrencileri kendi kurumlarına çekmek, hafızalarda olumlu algı

oluşturmak ve bu olumlu algıyı sürekli kılmak için kurumsal kimlik ve imaj çalışmaları yapmaları ve bu çalışmalara önem vermeleri gerekmektedir.

Kurumsal kimlik ve imaj çalışmalarına yönelik faaliyetleri rektörlüğe bağlı “Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü (BHM)” tarafından yürütülen faaliyetlerin hem İstanbul Üniversitesi öğrencileri hem de İstanbul’daki devlet üniversitelerinde öğrenim gören öğrenciler tarafından nasıl algılandığına ilişkin gerçekleştirilen” alan araştırmasının sonuçlarına bakıldığında, katılımcıların büyük çoğunluğu İstanbul Üniversitesi deyince ilk akla gelen kelimeleri; “Tarihi Ana Kapı, Köklü Üniversite ve Beyazıt” olmuştur. Bu bulgudan hareketle, Türkiye’nin ilk üniversitesi olması ve tarihten aldığı eğitim mirasını bugünlere taşıyan üniversitenin bu kelimelerle anıldığı yani özdeşleştirildiği söylenebilir. Öte yandan, katılımcıların en az aklına gelen kelimelerin ise “Bürokrasi ve Yemekhane Zammı” olduğu görülmüştür. Bu da gösteriyor ki, hizmet alımında ve sunumunda İstanbul Üniversitesi’nin “kırtasiyecilik” adı verilen bürokrasiyle işleri zorlaştırmadığını göstermektedir.

Katılımcıların İstanbul Üniversitesi’ni yeterince tanıma durumu değerlendirildiğinde, öğrencilerin yüksek oranda kurumu tanıdıkları görülmektedir. Buradan hareketle İstanbul Üniversitesi’nin kurumsal kimlik ve imaj çalışmalarını, dolayısıyla halkla ilişkiler faaliyetlerini yürüten Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü’nün üniversiteyi tanıtmaya açısından önemli görevler yaptığı ifade edilebilir. Fakat İstanbul Üniversitesi’ni yeterince tanımayan bir kitlenin de olduğu göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Çünkü İstanbul Üniversitesi’nin amacı sadece kurumu bilen öğrencilere yönelik çalışmalar yapmak değildir. Bu nedenle İÜ’yü yeteri kadar tanımayan bu öğrenci kitlesine kurumun kendini tanıtmaya ve anlatmaya çalışması gerekmektedir. Bu nedenle İÜ’yü yeterince tanımayan öğrenciler kurumun yeterince tanınması için öneriler sunmuşlardır. Bu önerilerden en fazla dikkati çeken nokta, kurumun halkla ilişkiler faaliyetlerine daha fazla yer vermesi olmuştur. Bu öneriye göre, BHM’nin yaptığı çalışmalara ilave olarak hedef kitleyi daha fazla düşünerek birtakım etkinlikler yapması gerektiği ifade edilebilir. Ayrıca bu sonuç şunu da göstermektedir ki, kurum her ne kadar halkla ilişkiler çalışmaları yapsa da önemli olan öğrencilerin görüşü alınır, ona göre planlı etkinlikler yapılması gerektiğidir.

Bununla birlikte İÜ’nün yaptığı haberler ve faaliyetler hakkında öğrencilerin neredeyse çoğunun bilgisi olmadığı görülmektedir. Buradan hareketle, BHM’nin bu hedef kitle için çalışmalar yapması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar öğrenci odaklı, öğrencilerin görüşleri alınarak, öğrenci istek ve şikâyetleri göz önünde bulundurularak, iletişimin merkezine öğrenciyi koyarak yapılması gerekmektedir. Çünkü temelde öğrencilerin kurumun çalışmalarına hâkim olması, onları sahiplenmesi ve faaliyetler hakkında detaylı bilgilerinin

olması İÜ'yü kendi öğrencilerine ve diğer üniversite öğrencilerine daha iyi tanıtacak bir ifade biçimine olanak verecektir.

Öte yandan, kurumun haberlerinden/faaliyetlerinden haberdar olan öğrencilerin en çok bu faaliyetleri “kitle iletişim araçları” ve “arkadaşlarından” öğrendiği görülmektedir. Buradan hareketle, İÜ'nün haberlerinin medyada yer aldığı ve kurumu anlatma da, tanıtma da “arkadaş-öğrenci” ilişkisinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Genel olarak çalışma değerlendirildiğinde, İstanbul'un fethiyle beraber kurulan, tarihi ve köklü bir devlet eğitim kurumu olan İÜ'nün kurumsal kimlik ve imaj çalışmaları öğrencilere yadsınamaz faaliyetlerle hizmet sunduğu görülmektedir. Yineleyerek söylenen devlet kurumu olması gerçeği öğrencileri dikkate almama, görüş ve fikirlere değer vermeme, çalışmalar yapmamaya itmeyip aksine hedef kitlesi olan öğrencileri dinleyen, çalışmalarını öğrencileri düşünerek yapan, öğrencilere sosyal ortamları sunan bir yapıda faaliyetler sunmakta olduğu söylenebilir. Bu bağlamda İÜ'nün genel olarak saygın ve akademik personeliyle güvenilir bir imajı olduğu ifade edilebilir.

İÜ'nün bir devlet eğitim kurumu olmasına güvenmeyip kurumsal kimlik ve imaj çalışmalarına önem vermesi, dolayısıyla halkla ilişkiler faaliyetlerine önem vermesi, öğrenci odaklı iletişim sergilemesi, bazı eksikliklere rağmen önemli çalışmalar yapması; öğrenciler gözünde iyi bir imaja sahip olmak isteyen, algılarda olumlu anlamda yer almak isteyen diğer devlet üniversitelerinin görmesi gereken bir gerçektir. Kurumlar, algılarda oluşan imajı hedef kitleleri nezdinde iyi bir şekilde yöneterek, sürdürerek hafızalarda olumlu şekilde yer edinip, her zaman ilk akla gelen olmaları kendi ellerindedir. Önemli olan hedef kitleyi iyi tanımak, iyi analiz etmek ve her zaman hedef kitleyi düşünerek halkla ilişkiler çalışmalarına önem verip ilk günkü heyecanı ve saygıyı kaybetmemektir.

KAYNAKÇA

Alkibay, S. ve Ayar, C. Ö. (2013). Kurumsal İmaj Yönetimi: Türkiye İş Kurumu Örneği. *Amme İdaresi Dergisi*, 46 (1), 29-55.

Bakan, Ö. (2005). *Kurumsal İmaj*, Konya: Tablet.

Bakan, Ö. (2011). Kurumsal Kimlik ve İmaj. Ahmet Kalender ve Mehmet Fidan (Ed.), *Halkla İlişkiler*, (s. 289-310). Konya: Tablet.

Balmer, J. M. T. ve Wilson, A. (1998). Corporate Identity: There Is More To It Than Meets The Eye, *International Studies of Management and Organization*, 28 (3), 12-31.

Balmer, J. M. T. ve Gray, E. R. (2000a). Rekabetçi Bir Avantaj Yakalamak İçin: Kurum Kimliği ve Kurumsal İletişimler, Filiz Otay (Çev.), *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 10, 463-472.

Balmer, J. M. T. ve Gray, E. R. (2000b). Corporate Identity and Corporate Communications: Creating a Competitive Advantage, *Industrial and Commercial Training*, 32 (7), 256-261.

Bayçu, S. (2012). Kurum Kimliği, Kültürü ve İmajı, Ferruh Uzun (Ed.), *Kurumsal İletişim*, (s. 46-69), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Bouchet, Dominique (2000). What is Corporate Image and Corporate Identity – and Why Do People Talk So Much About it?
<http://www.busieco.ou.dk/~dom/priv/research/corporateidentity.pdf>.

Büyükbaykal, G. N. (2002). Kurumsal Kimliğin Tanımı ve Bankacılık Sektöründe Kurumsal Kimlik ile Halkla İlişkiler Arasındaki Etkileşim, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2 (12), 793-812.

Büyükerşen, G. (2000). *Türkiye'deki Bankaların Web Sitelerinde Kurumsal Kimlik*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Canöz, K. (2010). *Sağlık Kuruluşlarında Halkla İlişkiler Uygulamaları*, Konya: Palet.

Derin, N. ve Demirel, E. T. (2010). Kurum İmajının Kurum Kimliği Açısından Açıklanabilirliği: İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi Örneği, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 13 (2), 155-193.

Erdoğan, B. Z.; Develiğlü, K., Gönüllüoğlu, S. ve Özkaya, H. (2006). Kurumsal İmajın Şirketin Farklı Paydaşları Tarafından Algılanışı Üzerine Bir Araştırma, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 55-76.

Gemlik, N. ve Sığırı, Ü. (2007). Kurum İmajı ve Bir Belediye Üzerindeki Uygulamanın Değerlendirilmesi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (11), 267-282.

Karadeniz, M. (2010). *Küreselleşen Dünyada Daralan Pazar Paylarını Artırmada Tutundurma Elemanı Olarak Halkla İlişkiler Faaliyetlerinin Rolü ve Önemi*, İstanbul: Beta.

Köktürk, M. S.; Yalçın, A. M. ve Çobanoğlu, E. (2008). *Kurum İmajı: Oluşumu ve Ölçümü*, İstanbul: Beta.

Küçük, F. (2005). İnsan Kaynakları Açısından Kurumsal İmaj, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 247-266.

Okay, A. (1998). *Halkla İlişkiler Aracı Olarak Sponsorluk*, İstanbul: Epsilon.

Okay, A. ve Okay, A. (2002). *Halkla İlişkiler-Kavram, Strateji ve Uygulamaları*, İstanbul: Der.

Olins, W. (2002). Corporate Identity, *The Ultimate Resource Business*, 1-6.

Örs, F. (2003). Meslek Yüksekokullarının Toplumsal İşlevi, Bir Meslek Yüksekokulunun Kurumsal İmaj Araştırması, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 1-16.

Özkan, A. (2009). *Halkla İlişkiler Yönetimi*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Özüpek, M. N. (2005). *Kurum İmajı ve Sosyal Sorumluluk*, Konya: Tablet.

Peltekoğlu, F. B. (1997). Kurumsal İletişim Sürecinde İmajın Yeri, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 4, 125-145.

Peltekoğlu, F. B. (2004). *Halkla İlişkiler Nedir*, İstanbul: Beta.

Saydam, A. (2005). *İletişimin Akıl ve Gönül Penceresi Algılama Yönetimi*, İstanbul: Rota.

Schmitt, B. and Simonson, A. (1997). *Marketing Aesthetics – The Strategic Management of Brands, Identity and Image*, Tom Peters (Foreword), New York: The Free.

Şenel, M.; Şenel, B., Ateş, N. ve Gümüştekin, G. (2012). Kurum İmajı Analizi: Bir Üretim İşletme Örneği, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 45-52.

Taslak, S. ve Akın, M. (2005). Örgüt İmajı Üzerinde Etkili Olan Faktörlere Yönelik Bir Araştırma: Yozgat İli Emniyet Müdürlüğü Örneği, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 263-294.

Türkoğlu, S. (2008). *Görsel İletişim Tasarımında Kurumsal Kimlik ve ‘İstanbul Üniversitesi’ Örneği*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Van Riel, C. B. M. and Balmer, J. M. T. (1997). Corporate Identity: The Concept, its Measurement and Management, *European Journal of Marketing*, 31 (5-6), 340-355.

Vural, Z. B. A. (2003). *Kurum Kültürü ve Örgütsel İletişim*, İstanbul: İletişim.

Wood, E. (2006). Kurumsal Kimlik, Alison Theaker (Ed.), Murat Yaz (Çev.), *Halkla İlişkilerin El Kitabı*, (s. 135-160). İstanbul: MediaCat.

KIRSAL BÖLGEDE YAŞAYAN KADINLARIN PLANLAMAYA İLİŞKİN DUYARLILIĞININ DEĞİŞİMİ¹

Seda ÖZLÜ²

Dilek BEYAZLI³

ÖZET

Eylem planı; yerel kaynak ve potansiyelleri kullanarak toplumun problemini kendisinin belirleyip önceliklendirildiği ve çözümünü için yerel halkın aktif olarak sorumluluk aldığı etkin ve katılımcı bir süreçtir. Dinamik ve cesaretlendirici şekilde yürütülen katılımcı çalışmaların toplumu öğrenme sürecinin içine aldığı ve toplumsal gelişime katkı sağladığı, yaşanan eylem planı deneyimi ile ortaya konulmuştur.

Eylem planı yaratım sürecinin toplumda yarattığı değişimlerin üç ana başlık altında özetlenerek tartışılmıştır. Toplumsal rollerde; sosyal ilişkilerde ve yönetim yapısında (karar verme). Çalışma ekibinin gözlemlediği değişimler/duyarlılıklar katılımcı kadın grup tarafından da dile getirilmiştir. Özellikle kadın olarak değer görmediğine inanan bireylerin köyde kullandığı mekanların bile değişebildiği, toplumdaki statü ve rolleri açısından yaşadıkları değişiklikler değerlendirme formları bile ortaya konulmuştur.

Üç ay süren ve haftada 2 gün yürütülen katılımcı toplantılar sonucunda, kadın grubunun köylerinin planlama sorunlarına daha farklı ve detaylı bir şekilde bakmaları, çözüm yolları aramaları ortak karar alma ve harekete geçebilmeyi başarabildikleri gözlemlenmiştir. Kadınların köydeki temel sorunlarından olan eğitim eksikliğini gidermek için “ yaygın eğitim faaliyetlerini” hayata geçirmek adına örgütlenip 25 yılın ardından köyde kurs açtırmaları ilk eylemleri olmuştur. Eylem toplantılarının sonuç ürünü olarak, sorunların çözümünde eksik olduğu düşünülen örgütlü yapı, kadınlar tarafından kurulan dernek ile sağlanmış, kadınlar birlikte hareket etmenin gücünü ve eyleme geçmenin mutluluğunu yaşamıştır.

Kırsal yerleşmenin gelişmesi, yaşam konforunun artması ve toplum yapısına bağlı olarak talep edilen eylemlerin planlanması ve uygulanması mümkün olacaktır. Eylem planı sürecinde seçilen/uygulanan yaklaşım ve metotlara bağlı olarak birlikte öğrenmenin de sağlanabileceği, gerçekleşen deneyimle izlenmiş ve çalışmanın “Yerel halkın planlama sürecinde etkin rol alması sürecin başarısını doğrudan etkiler. Planın uygulanmasını garanti eder.” hipotezini

---

1 Bu çalışma, 108G173 Nolu, “Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlaması: Bir Model Önerisi” adlı TÜBİTAK, KAMAG 1007 projesinin alt projesi olan “İDA 4.2. Kırsal Yerleşme Örnek Eylem Planı” paketinin çıktısı olan “Kırsal Yerleşme Eylem Planı Yaratım Süreci: Trabzon/Salacık Köyü Deneyimi” (KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim dalı, 2014) başlıklı yüksek lisans tezinden geliştirilmiştir.

² Arş.Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Trabzon, sedaaozlu@gmail.com

³ Prof.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Trabzon, dilekbeyazli@gmail.com

doğrulamıştır. Sürecin başından sonuna kadar, etkin katılım araçlarının kullanılması, çalışma ekibinin, katılımcıların ve toplumun tutumu, desteği ve sürecin şeffaflığı başarıyı kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda öğrenmeyi öngören eylem planı süreci ile topluluğun kendisi için eylem planı üretmesi, uygulaması sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Eylem Planlaması Katılımcılık, Kırsal Bölgede Yaşayan Kadın

CHANGE IN THE PLANNING SENSITIVITY OF RURAL WOMEN

ABSTRACT

Action plan is an active and participatory process where the society determines and prioritizes the problems using local resources and potential and local people take active responsibility for the solution of these problems. The present action plan experience demonstrated that participatory work that is conducted in a dynamic and encouraging manner promoted the social learning process ety and contributed to social development.

The changes that the action plan created in the society were discussed under three main topics. (Decision making) about social roles, social relations and management structure. The changes / sensitivities observed by the study team were also expressed by the participating female group. Particularly, the fact that the variability of the spaces that individuals who believed that they worth nothing used in the villages, the changes they experienced in social status and roles were established with assessment forms.

As a result of the participatory meetings held for three months and two days a week, it was observed that the female group perceived the planning problems in their villages from a different perspective and in detail, and they were able to search for solutions, reach a consensus and mobilize. Their first action was to organize to establish a workshop after 25 years by organizing to adopt “informal education activities” to remove the lack of education in the village, which was one of the main problems. As an outcome of the action meetings, the organized structure that was considered to be absent in the solution of the problems was provided by the association established by the women, and they experienced the pleasure of acting and taking action together.

Rural development and welfare would be possible by planning and implementation of the socially required actions. The fact that collective learning was possible based on the approaches and methodology selected during the action plan process was observed in the experience and the study hypothesis, "Active participation of local people in the planning

process has a direct impact on the success of the process and guarantees the implementation of the plan", was confirmed. From the beginning to the end of the process, the use of effective means of participation, the attitude of the work team, the participants and the community, and the transparency of the process, facilitate success. Furthermore, in the process of the action plan that stipulates learning, the production of the action plan by the community itself was made possible.

Keywords: Action Planning, Gender, Participation, Rural Women.

GİRİŞ

Toplumsal Cinsiyet; biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadınla erkeğin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasını, toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimini, onlara verdiği toplumsal rolleri anlatmak için kullanılan bir kavramdır (Ecevit, vd., 2011). Toplumun ve kültürün bireylere yüklediği anlam olarak da tanımlanmakla birlikte toplumdan topluma ve zamana göre de değişim gösterebilmektedir.

Fırsatları kullanma, kaynakların ayrılması ve kullanımında, hizmetleri elde etmede bireyin cinsiyeti nedeniyle ayrımcılık olmaması/yapılmaması ise toplumsal cinsiyette eşitlik olarak ifade edilmektedir (Akın, 2007). Hem geleneksel sosyal katmanlaşmadan, hem de rolleri/statüleri toplumsal olarak belirlenmiş cinsler arası eşitsizliklerden daha fazla etkilenenlerin ise kadınlar olduğu kabul edilen bir gerçektir (Üner, 2008; Gökyay, 2008 aktaran Soysal, 2013). Toplumsal cinsiyet ayrımcılığına maruz kalan kadınlar ekonomik, sosyal, siyasal ve yasal haklara sahip olmada, bu hakları kullanmada, toprak ve sermaye gibi kaynaklara sahiplikte eşitsizliklere uğramaktadır (Üner, 2008). Toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilen kadının yaşadığı bu tür yoksunluklar ise “kadının yoksulluğunun kalıcılaşmasına yol açmaktadır (Eştürk ve Kılıç, 2016)”. “Kadın yoksulluğuna neden olan birçok faktör olmakla birlikte, belirleyici iki temel özellik bulunmaktadır. Bunlar kadının iş gücü piyasasındaki konumu ve eğitim imkânlarından yararlanma durumudur” (Buvıncı, 1997).

- a) Kadın yoksulluğuna ekonomik boyutları ile bakıldığında; kadının gelirden yoksun olması, işsiz olması, hizmet sektöründe düşük statülü ve düşük ücretli işlerde çalışması, herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmaması, mülk sahibi olmaması, ücretsiz aile işçisi olması, ev eksenli ve ev dışında güvencesiz işlerde çalışması gibi nedenler gösterilebilir (Kalaycıoğlu, 2003).
- b) Kadınların eğitimsizliği; kadınların kültürel olarak yoksunluklarının (kendine güveneme), haklarını kullanamamalarının (sosyal güvenlik hakkı, ev içi ve dışı karar

alma, malların ve gelirin dağılımı gibi) ve yoksulluk döngüsünden çıkamamalarının önünde çok boyutlu bir engeldir (Kalaycıoğlu, 2003).

Ekonomik, sosyal, siyasal ve yasal haklara sahip olma ve bu hakları kullanma problemleri “özellikle kırsal alanda yaşayan kadın için daha da belirginleşmektedir” (Soysal, 2013). Kırsalda kadının, ücretsiz aile işçisi olması ve elde edilen gelir üzerinde söz sahibi olamaması, gelirden yoksunluğu ve beraberinde yoksulluğu getirmektedir (Eştürk ve Kılıç, 2016). Kırsal alanda da işgücüne duyulan gereksinim, ailelerin geçim koşulları ve gelir düzeyleri çocukların eğitim yaşamlarını kısaltmaktadır. Özellikle kırsal alanlarda ailelerin kızlarını okutmamak yönünde ise genel bir isteksizliği söz konusudur (Topgül, 2013).

Kadın ve erkek arasında oluşan eşitsizliklere neden olan faktörlere Türkiye kırsal ve kentseli için bakacak olursak;

- Günümüzde gelişmiş ülkelerde kadınların işgücüne katılma oranları %70’ler seviyesine yükselerek erkeklerin işgücüne katılma oranlarına yaklaşırken, Türkiye’de bu oran %20 ile %30 arasında değişmektedir (Peker ve Kubar, 2012). 2013 yılında, kırsal alandaki kadınların işgücüne katılım oranı ise % 36,7 olup kadının yerleşim yerine göre istihdam durumu da değişmektedir. Kırsal alanlarda da kadınların işgücüne katılımı, genel tarımsal istihdamdaki azalmalara paralel olarak düşmektedir. 2004-2013 yılları arasında tarımda çalışan kadın oranında %13.8’lik bir azalma görülmektedir (FAO, 2016).
- Türkiye’de okuma yazma bilmeyenler açısından dikkate değer bir toplumsal cinsiyet farkı vardır; 2013 yılı verilerine göre kadınlar arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı 6.6 olup, erkeklerdeki oranın (1.3) yaklaşık beş katıdır (TÜİK, 2015). Terzi (2008)’ nin çalışmasında da görüldüğü üzere; kırsal ve kentsel kadının okuma yazma bilme oranında önemli bir fark bulunmaktadır.
- Kadının yoksulluğunu etkileyen diğer bir etmen de siyasal yapıda yeterli düzeyde yer alamamaktır. Şöyle ki; Türkiye’de “kadınlar, yerel yönetime girme konusunda çok fazla yol alamamışlardır. 2014 seçimlerinden sonra yerel yönetimlerdeki kadınların sayısı, 2009 seçimlerine kıyasla artmış olsa da, belediyelerde ve köy muhtarları arasında hala yetersiz temsil edilmektedirler (FAO, 2016).

Görüldüğü üzere, cinsiyetler arası eşitsizlik ile bu eşitsizliğin giderilmesine yönelik politikalar söz konusu olduğunda ağırlıklı olarak tartışılan konular; kadınların yasalar karşısında eşitsizliği, parlamentodaki düşük temsil oranları, yönetime, eğitime, işgücüne ve toplumsal yaşama düşük katılımları gibi konulardır. Cinsiyetler arası eşitsizlik bu bakış açısıyla

ulusal bir sorun” olarak tariflenmektedir. Bu tür bir geniş çerçeve resmin tümünü görmek açısından önemli olsa da bir yandan da genelleyicidir. Özgürlükleri, farklılaşmaları ve değişkenlikleri çoğunlukla ihmal eder. Oysa, bu durumu çevreleyen özgül koşulların neler olduğunun, somut mekânsal-toplumsal bağlamın ne olduğunun sorgulanması gerekir ki bu durum toplumsal cinsiyet kavramını ortaya çıkarmıştır. Cinsler arasındaki ilişkileri ve bu ilişkileri düzenleyen toplumsal alışkanlıklarla kuralların, zaman üzerinde olduğu kadar, yer üzerinden de değiştiği öne sürülmektedir. Tüm bu nedenler, insanların nerelerde ve nasıl yaşadıkları sorusunun sorulmasının ne çok önemli olduğunu göstermektedir. Farklı yerelliklerde yaşayan kadınların, yaşadıkları yerin koşulları ile çevrelenen yaşamları, o koşulların imkanları ve sınırlılıkları içinde gündelik yaşamlar biçimlenir. Somut ihtiyaçlar, sorunlar ve yoksunluklar o gündelikçiliğin ritmini oluşturur (Alkan, 2009).

Birey olarak kadın olmanın yanı sıra kırsal alanda kadın olmak ayrı bir araştırma alanıdır. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının ekseninde yer alan kadın, mekânsal – toplumsal ve ekonomik koşullar açısından yerelden kaynaklı farklılıklara sahiptir.

Fiziksel, ekonomik, sosyal açıdan problemleri bulunan kırsal alanların geliştirilmesine yönelik bugüne dek ülkemizde pek çok farklı politika izlenmiş; fakat katılımdan uzak süreçlerin ötesine geçememiş ve hedefe ulaşamamıştır. Kırsal alanlarda görülen; hem planlama hem de eşitsizlik sorunların çözümüne yönelik önerilen/benimsenen katılımcı yaklaşım ve hazırlanan eylem planlarının “bireylerde ve toplumda olumlu ve etkili değişimlere neden olacağı” beklenmekte/öngörülmektedir.

1. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Eylem planı; yerel kaynak ve potansiyelleri kullanarak toplumun problemini kendisinin belirleyip önceliklendirildiği ve çözümü için yerel halkın aktif olarak sorumluluk aldığı etkin ve katılımcı bir süreçtir. Dinamik ve cesaretlendirici şekilde yürütülen katılımcı çalışmaların toplumu öğrenme sürecinin içine aldığı ve toplumsal gelişmeye katkı sağladığı öngörülen eylem planı süreci deneyimlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma; kırsal yerleşmede yaşanan sorunlara yönelik hazırlanan eylem planı sürecinin yerleşmenin dezavantajlı grubu (kadın grubu) üzerinde yarattığı toplumsal, sosyal ve siyasal değişimin aktarılmasını amaçlamaktadır.

Çalışma alanı; Belirlenen Salacık kırsal yerleşmesi birçok planlama sorun ve potansiyelini taşımakla birlikte; toplumsal cinsiyet ayrımının ve kadının kırsal yoksunluğunun/yoksulluğunun ekonomik, sosyal, kültürel, eğitsel ve siyasal boyutlarını hissettiren bir alandır.

Karadeniz sahil yolu üzerinde ve ilçe merkezine 5 km uzaklıkta olan köyün alanı 236 ha olup, 2013 yılı verilerine göre nüfusu 950 kişidir. Ortalama hane büyüklüğünün 3.39 olduğu köyde kadın nüfus oranı %51,1'dir. Köyün temel geçim kaynakları sebze-meyve üretimi ve balıkçılıktır (Şekil 1).

Şekil 1. Çalışma alanının yeri ve görselleri

Yöntem; Çalışma sürecinde katılımcı tekniklerden olan odak grup toplantıları gerçekleştirilmiştir. Toplantılar öncesinde alanda 1 ay süre ile arazi çalışması ve gözlem yapılarak; köydeki tüm haneler ile görüşülmüş sürece katkı vermek isteyen kişiler tespit edilmiştir. Gönüllü 8-10 kişilik kadın grubu ile kolaylaştırıcılığı tarafımızca gerçekleştirilen katılımcı atölye süreci programlanmıştır. Kadın grubu ile birlikte 3 ay boyunca haftada 2 gün süren katılımcı toplantılar gerçekleştirilmiştir. Köyün sorun ve potansiyellerini yaşayan/bilen kadın grubu ile birlikte veri elde etme, problem belirleme, karar verme ve eylemi hazırlama aşamalarında farklı katılımcı teknik ve yöntemler kullanılmıştır.

2. EYLEM PLANI

Kırsal alanda yaşanan sorunların çözümüne yönelik; katılımcı atölye çalışmaları ile hazırlanan ve uygulanan eylem planı sürecinin adımları şu şekilde gerçekleşmiştir;

- 1) Köyün sorun ve potansiyellerini belirlemek ve köydekiler ile ilişkiler kurabilmek adına arazi çalışmaları yapılmıştır.
- 2) Bireysel ve kolektif bilgi paylaşımını sağlamak, katılımcı kadın grubunun sosyal, ekonomik, fiziksel yapısını anlamak amacıyla katılımcı teknikler uygulanmıştır.
- 3) Köyün sorun ve potansiyellerini belirlemek amacıyla kaynak haritalaması yapılmıştır.
- 4) Köyde ulaşılmak istenen son noktayı tanımlamak amacıyla periyodik vizyon toplantıları gerçekleştirilmiş ve vizyon belirlenmiştir.

- 5) Köyün problemleri katılımcı grup tarafından listelenmiş ve sonrasında puanlama tekniği ile sıralanmıştır. Kadın grubu tarafından eylem planı ile çözümlenmesi öngörülen köyün en temel sorunlarının, “köyde var olan kahvelerin konumu, kadının ekonomik hayata katılamaması, saygı görememe, baskı altında olma ve köyde bir arada olamama” olduğu belirlenmiştir.
- 6) Belirlenen problemler içerisinde önceliklendirme yapılarak, eylem planının hazırlanacağı sorunun hangisi olacağı yönünde ortak görüş oluşturulmuştur. Bu aşamada "yaygın eğitim faaliyetinin olmayışı ve kadının ekonomik hayata katılamaması problemleri eylem planı için belirlenmiş ve bu sorunlara ilişkin sorunun neden ve sonuçlarını detaylı açıklayabilmek için problem ağaçları oluşturulmuştur.
- 7) Beyin fırtınası tekniği ile sorunların temelinde “örgütsüzlüğün” olduğu sonucuna varılmış ve süreç içerisinde bu hususa ilişkin uzman görüşleri alınmıştır.
- 8) Yaygın eğitim faaliyetlerinin olmayışı, dernek kurulması ve kadının ekonomik hayata katılımı eylem adımları oluşturulmuş; sorumlular, gerekli olan süre, bütçe ve kaynaklar çalışma ekibinin desteği ile kadın grup tarafından belirlenmiştir (Tablo 1).
- 9) Planlama sürecin sonunda; katılımcı kadın grubu tarafından köyde kurs açılması sağlanarak ilk eylem “yaygın eğitim faaliyetlerine katılım” başarı ile sonuçlandırılmıştır. Ardından örgütlenme için gerekli olduğu belirlenen “dernek” in kurulması ve kadının ekonomik hayata katılımı için “hibe programlarına ilişkin proje yazımı” gerçekleştirilmiştir.
- 10) Yaygın eğitim faaliyetleri ürünlerinin ekonomiye kazandırılması adına çalışmalar, eylem planının izleme-değerlendirme aşamasının sürdüğü bu dönemde halen devam etmektedir.

Tablo 1. Eylem adımı-sorumlu-bütçe ve gereken süre çizelgesi

STRATEJİK AMAÇ: Köyün Yaşanabilirlik (Sosyal, Fiziksel Ekonomik) Düzeyinin Her Kesim Kadın Yaşlı Çocuk Engelli ve Erkek için Geliştirilmesi
Alt Strateji: Köyü ilgilendiren her konuda köy yönetimi ve yerel halkın birlikte çalışması

1. EYLEM: SALACIK KÖYÜNDE İHTİYAÇ DUYULAN ÖRGÜTLÜ YAPININ KURULMASI	Sorumlular	Bütçe	Gerekli Süre
	Katılımcı Grup	Bütçe Gerektirmiyor	Kısa

Performans ölçütleri: Dernek üye sayısı, Etkinlik sayısı, Ortak çalışma sayısı

Alt Strateji: Kadın çocuk yaşlı ve engelli kesim için uygun sosyal koşulların oluşturulması

	Sorumlular	Bütçe	Gerekli Süre
2. EYLEM: SALACIK KÖYÜNDE YAYGIN EĞİTİM FAALİYETLERİNİN BAŞLATILMASI	K.G, H.E, Y.H,M., K.G, O.Y, Ç.	Bütçe Gerektirmiyor	Orta

Performans ölçütleri: Eğitim sayısı, Faaliyetlere katılan sayısı

Alt Strateji: Kadın çocuk yaşlı ve engelli kesim için uygun sosyal koşulların oluşturulması

	Sorumlular	Bütçe	Gerekli Süre
3. EYLEM: KADININ EKONOMİK HAYATA KATILIMININ SAĞLANMASI	D., Y.H., T.İ.M., D.M., K.H.E, M., D., B., K.İ.G., V., K., O.Y.,	15.000-30.000 TL	Uzun

Performans Ölçütleri: Ticari mekânın mülkiyeti, Yıllık gelir, İstihdam edilen kişi sayısı

B: Belediye; C: Cami; D: Dernek; D.M: Dernekler masası; H.E: Halk eğitim; K.G:

Katılımcı grup;

K: Kaymakamlık; K.İ.G: Köy ileri gelenleri; M: Muhtarlık; O.Y: Okul yönetimi; T.İ.M:

Tarım il Müdürlüğü; V: Valilik; Y.H: Yerel halk.

Planlamanın ekonomik, fiziksel ve sosyal boyutlarını kapsayan eylem planı süreci kırsal kadının alanda yaşadığı yoksunluk/yoksulluğa dair çözüm yolları üretmiş; bireyde ve toplumda değişim yaratmada bir araç olmuştur. Ayrıca süreç boyunca; “*eylem planı yaratım süreci bireylerde ve toplumda olumlu ve etkili değişimlere neden olur.*” hipotezini tartışmak üzere kayıtlar alınmış, kadın katılımcıların sözel ifadeleri/davranışları gözlemlenmiş ve zaman içindeki değişimleri hakkında yazılı kayıtlar alınmıştır.

3. KIRSAL KADININ DEĞİŞİMİ

Salacık kırsal kadınının yoksunluk/yoksulluk ile ilgili yaşadığı temel sorunlar, bireyde ve toplumda yaşanan değişimler ile eylemin uygulamasının yarattığı etkiler dört temel başlık altında değerlendirilmiştir. Bu aşamada; katılımcı kadının ifadeleri ve çalışma grubunun gözlem / değerlendirmeleri ile meydana gelen değişimler aşağıda özetlenmiştir.

3.1. Çalışma Ekibinin Gözlemleri

a) Ekonomik Yoksulluk Bağlamında; kırsal kadının köyde yaşadığı ve süreç içinde cümleleri ile vurguladığı ekonomik temelli sorunlar zaman içinde meydana gelen değişimler şu şekildedir;

- Eylem planı vizyonunu oluştururken tanımlanan hayaller; “köyde kadınlar için bir yer açmak istiyorum”, “Dükkânım olsun yemek için” ya da “pastanem olsun isterim” gibi cümleler köyde sadece tarım işleriyle uğraşan kadınların ekonomik hayata katılma ile ilgili isteklerinin olduğunun önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Eylem planının sonucunda köyde açılan kursun ürünleri ve yaygın eğitim faaliyetlerinin çıktılarını eylemin bir diğer adımı olan kadının ekonomik hayata katılımına katkı sağlayacaktır.

b) Eğitim Düzeyinde Yoksulluk; kırsal kadının temel eğitim yapısını, bilgi düzeyini, beklentilerini yansıtan ve zaman içinde meydana gelen değişimler ise şu şekildedir;

- Katılımcı atölye süreci katılımcıların birbirlerini tanımalarını ve köylerini daha iyi kavramalarını, algılamalarını sağlayan katılımcı teknikler ile başlamıştır. Köyün kaynaklarının belirlenmesi ve bilginin paylaşılması için yapılan kaynak haritalamaları ve grup toplantıları, kadın katılımcıların “artık tarımsal ürünleri köyden alacağım”, “bu köyde bu kadar kivi yetiştirildiğini bilmiyordum, sizlerden kivi satın alabilirim” cümleleri köyde yaşayan değerlerin ortaya çıkarılmasında atölye sürecinin etkisini ortaya koymuştur.

- Kadın grubunun hayalindeki Salacık için oluşturduğu vizyon cümlesinin “bilinçli, özgür ve duyarlı bireylerden oluşan...” kelimeleri ile başlaması da kadınların eğitim üzerindeki değişen eğitim vurgusunu göstermiştir.

- Kadınların köydeki temel sorunlarından olan eğitim eksikliğini gidermek için “yaygın eğitim faaliyetlerini” hayata geçirmek adına örgütlenip, imza toplayarak kendilerinin halk eğitim merkezine başvurmaları ve 25 yılın ardından köyde kurs açtırmaları ilk eylemleri olmuştur. Bu eylemin gerçekleştirilmesi kadın grubunu teşvik etmiş ve sonraki eylemler için cesaretlendirmiştir.

c) Sosyal Yoksulluk; kırsal kadının köyde yaşadığı sosyal, kültürel sorunlar ve zaman içinde meydana gelen değişimler ise şöyledir;

- Köyde var olan insan kaynaklarının belirlenmesi de süreç içerisinde yapılmıştır. “Mesela benim kurs sertifikalarım var ama...” söylemi köydekilerin birbirlerini tanımadıklarının ve “birbirimizi ve diğer mahalleri tanıyamıyorduk” söylemi iletişime geçemediklerinin bir göstergesidir.

- Salacık köyü için oluşturulacak vizyonun ilk toplantısında çalışma ekibince yöneltilen “*sizce burası nasıl bir köy olmalı*” sorusuna katılımcılardan birinin verdiği “*Artık bu köyde kadın olarak değer görmek istiyorum*” cevabı köydeki sosyal ortam hakkında çalışma ekibine ipuçları sunmuştur.

- Köy için öneri ve özeleştirilerin toplandığı vizyon kutularındaki görüşlerden “*kuralsızlığı kural gibi yaşamak*” cümlesi Salacık’ta yaşayan halkın bir öz eleştirisidir. Bu durum, yerel halkın bilgisine başvurmanın önemini göstermiş, katılımcı yaklaşımlarla çalışma ekibinin yerel bilgiyi elde etmesini sağlamıştır.

- Süreç içerisinde katılımcılarla yapılan köy yürüyüşü/transect uygulaması sırasında, kadınların eylem planlama süreci içerisinde ne kadar değiştiklerini de gözlemleme fırsatı sunmuştur. Çalışma öncesinde kahvelerin önünden geçmekten çekinen kadın topluluğu alan gezisi sırasında bu yolu kullanmayı özellikle tercih etmiştir. Süreç sonunda kadınların özgüvenlerinin geliştiği ve cesaret duygularının arttığı gözlemlenmiştir.

- Kadın grubu altyapı, yol, eğitim, sağlık gibi hizmetlerdeki eksikliklerin yanı sıra köyde “sosyal alanların olmadığını” da birçok kez söylenmiştir. “*Çay bahçesine, kadınların toplanacağı bir mekâna, düğün salonuna ihtiyaç duyduklarını*” toplantılarda sıklıkla aktarılmıştır. Bu hususa ilişkin olarak kullanılan geleceği resmetme, harita üzerinde planı birlikte çizme uygulamasında yer seçimine yönelik öneriler katılımcı grupça yapılmıştır.

- Kadın grubunun “*Küçük bir eylem yapalım, ama yaptığımızın sonuçlarını göstereyim. Yapabileceğimizi ispatlayalım*” söylemi toplumda değer görme, dikkate alınma isteğinin bir göstergesidir. Küçük bir eylemle başlamanın halkı ve katılımcı grubu cesaretlendirme açısından önemli olduğu fark edilmiştir.

d) Siyasal Yoksulluk; kırsal kadının örgütlenme, karar alma ile ilgili köyde yaşadığı sorunlar ve yapıda meydana gelen değişimler şu şekildedir;

- Kadınlar geçmiş deneyimlerinden ve yaşamlarından yola çıkarak süreç içinde ihtiyaçlarını belirtmeye çalışmışlardır. “*Eskiden dere yolunu kullanırdık, o yol olsa diğer mahallelere de giderdim*” cümleleri Salacık köyü ve özellikle kadınları için yaya erişiminin önemini vurgulamıştır. Atölye çalışmalarının başında özellikle eşlerinden etkilenerek yol yapılmalı, yollar genişletilmeli diyen kadınların yaya yolları çok daha önemli vurgusu, süreçte eşten bağımsız bireysel kararlar aldıklarının, yaşadıkları değişimin de bir göstergesidir.

- Salacık köyü yönetiminde olması gereken fikirlerini “*her mahalleden temsilci olmalı, milletvekili gibi söz almalı*” cümleleri ile belirtmişlerdir. Köyün yönetiminde katılım sözcüğünü kullanmasalar da tanımlamaları bu kavramı işaret etmiştir. Özellikle muhtarın tek

başına karar almamasını; danışarak, daha da ötesinde tüm köy halkı ile birlikte alınan kararlarla yönetilmek istemektedirler.

- Eylem planının hazırlanması aşamasında; köyün problemlerinin belirlenmesinin ardından katılımcılardan gelen “*örgütlenmemiz gerek*” cümlesi katılımcılarca köyde yaşanan birçok problemin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca eylemin hazırlanması ve uygulanabilmesi sürecinde “*bizim çoğunluk olmamız lazım*” cümlesi eylemin gerçekleşmesi sürecinde ve sonrasında yapılacaklar için bireysel faydanın yanı sıra, ses getirecek ve dikkate alınacak örgütlü bir yapının kurulması gerekliliğini de göstermektedir.

- İstenen örgütlü yapının dernek ile kurulma fikri hem büyük bir ses getirmiş, hem de büyük tepki görmüştür. Köydekilerin “*o zor bir iş*” cümleleri, yer yer ailelerinin (erkeklerin) engelleri, erkek grubunun dernek açma isteği ile karşılaşmışlardır. Aslında dernek kurma fikrinin değil kadınların dernek kurma fikrinin köyde tepki yarattığı gözlemlenmiştir.

- Katılımcı toplantılarda belirlenen sorunların temel nedeni olarak kabul edilen/saptanan “*örgütsüzlük*” sorunu, kadınlar tarafından kurulan “*Salacık Zeytin Dalı Derneği*” ile aşılmış ve yerel halka birlikte hareket etmenin gücünü ve eyleme geçmenin mutluluğunu yaşatmıştır.

- Köyde sözü dinlenmeyen/dikkate alınmayan, kendi deyimleriyle “*görünmeyen*” kadının katılım toplantıları sonucunda dikkate alınması hatta yerel seçimlerde gelen azalık teklifi yaşanan değişimi ortaya koymaktadır. Kadınların seçim sürecinde köydeki kadın seçmen sayısını araştırmaları da köyün yönetiminde söz sahibi olmak istediklerini göstermiştir.

3.2. Katılımcı Grubun Değerlendirmesi

Çalışma ekibi tarafından yapılan gözlemlere ek olarak eylem planı hazırlayan katılımcı kadın grubunun da değerlendirmesi alınmıştır. Çalışma ekibinin gözlemlendiği sosyal değişimler katılımcılar tarafından süreç sonunda yazılan değerlendirme metinlerinde yer almıştır:

- “*Tanımadığım köyümü, haberdar olmadığımız güzelliklerini, hiç yaşamadığım güzel ortamlarını sevdirdiniz*” cümlesi bundan sonraki süreçte köyün bu olumlu yönlerini sahiplenme ve koruma adına adımlar atacakların da ifadesidir. Bu durum kadının eğitim ve sosyal yapısına olumlu katkı sağlamıştır.

- Emek yoğun ancak faydalı geçen bu süreci ve hayatlarındaki sosyal değişimleri katılımcılardan biri “*siz bana varlığımdan bile haberdar olmadığım özgüvenimi gösterdiniz, kendime olan saygınlığımlı artırdınız*” cümlesi ile anlatmıştır.

- Kırsal kadın için önemli olan sosyal değişim bir diğer katılımcı tarafından daha geniş bir ifade ile *“köy halkının vizyon geliştirmesi, sabit köy fikrinin dışına çıkması açısından bir değişimin başlangıcı”* cümlesi ile vurgulanmıştır.

- “Örgütlülük” ve “katılımcılık”ın ne denli önemli olduğu, katılımcılar tarafından sürecin değerlendirilmesi aşamasında da sıkça dile getirilmiştir. *“Ortak vurgu katılımcı ve örgütlü bir köydü”* cümlesi ile köyde yaşayan her kesimin aslında bu iki kavrama ihtiyaç duyduğu bir kez daha göstermiştir.

- Grup oluşumunun ve atölye sürecinin önemi kadınlarca özellikle vurgulanmıştır. *“Grup oluşumu ve insanları bir araya toplama şahsım ve kadınlar olmak üzere bizlere cesaret verdi”* cümlesi Salacık köyü kadınlarının birlikte hareket etmesinin güçlendirici etkisini ifade etmektedir.

- Süreç sonucunda katılımcıların *“Sorun oluşturmanın değil sorunları çözmenin fikir üretmenin güzelliğine vardım.”* ifadesi eylem planı sürecinin başarısının ve toplumdaki değişimin en güzel özetini yapmıştır.

SONUÇ

Çalışmanın “eylem planı yaratım süreci bireylerde ve toplumda olumlu ve etkili değişimlere neden olur.” hipotezi; sürecin kırsal kadında ve toplumda yarattığı değişimler şöyle özetlenebilir;

- Kadın olarak değer görmediğine inanan bireylerin köyde kullandığı mekânların bile değişebildiği, toplumdaki rollerin farkına varma ve belki de en önemlisi kendilerine değer vermeleri, katılımcı atölyelere katılanların bu süreçte yaşadıkları bireysel değişimleri ifade etmektedir.

- Birbirlerinin farkında olmayan, ilişki kuramayan, kısır bir sosyal ilişki yaşayan katılımcıların süreç sonunda birbirlerini dinleyen, birbirlerinin ve toplumun diğer kesimlerin yeteneklerinin farkında olan, sosyal açıdan daha yoğun ve aktif ilişkiler kurdukları görülmektedir.

- Hak arayan, talep eden, köyün ortak çıkarları için birlikte karar veren ve bu kararın uygulanması için yapılacak işlerde birlikte yol almayı isteyen bir topluluk söz konusu olmuştur.

Kırsal yerleşmenin gelişmesi, yaşam konforunun artması ve toplum yapısına bağlı olarak talep edilen eylemlerin planlanması ve uygulanması mümkün olacaktır. Aynı zamanda öğrenmeyi öngören eylem planı süreci ile topluluğun kendisi için eylem planı üretmesi, uygulaması sağlanmıştır. Eylem planı sürecinde seçilen/uygulanan yaklaşım ve metotlara bağlı

olarak birlikte öğrenmenin de sağlanabileceği, gerçekleşen deneyimle izlenmiş ve çalışmanın “Yerel halkın planlama sürecinde etkin rol alması sürecin başarısını doğrudan etkiler” hipotezini doğrulamıştır.

Sürecin başından sonuna kadar, etkin katılım araçlarının kullanılması, çalışma ekibinin, katılımcıların ve toplumun tutumu, desteği ve sürecin şeffaflığı başarıyı kolaylaştırmaktadır. Süreçte, kadın grubunun çevrelerine ve çevrelerinde yaşanan sorunlara daha farklı ve detaylı bir şekilde baktıkları, çözüm yolları aradıkları ve bunları toplantılarda paylaştıkları gözlemlenmiştir. Birlikte çalışarak ortak karar almanın ve harekete geçebilmenin, köyün sorunlarının çözümünde etkisi olduğunun farkına varılmıştır. Eylem planlama atölyesi; köyün yönetiminde de artık hem grup hem de toplumsal olarak söz sahibi olmak istenildiğini ve bu nedenle katılımı sağlayacak planlama süreçlerine ve mekanizmalara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

Akın, A. , 2007. Toplumsal Cinsiyet (Gender) Ayrımcılığı ve Sağlık, Toplum Hekimliği Bülteni, Cilt 26, Sayı 2, Mayıs-Ağustos 2007.

Alkan, A. , 2009. “Kadın Dostu Yerleşmelere Doğru Yerel Planlama ve Hizmet Sunum Modeli uygulama Rehberi, Yalçın Matbaacılık, Ankara.

Buvıncı, M., (1997), “Women in Poverty: A New Global Underclass Foreign Policy” No. 108, Ss. 38-53, <http://www.jstor.org/stable/1149088>, 2016.

Ecevit, Y, Ecevit, M, Ayata, A., Gölgeioğlu, Ö., Göğüştan, M., Kurdoğlu, A. ,Karkıner, N., Uygur, G., Çağlar, İ., Durakbaşa, A., 2011. Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2307 , ISBN: 978-971-06-0981-7 1. Baskı.

Eştürk, Ö. ve Kılıç, A., 2016. Türkiye Kırsalında Kadın Yoksulluğu, Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, Nisan 2016, ss. 143-153.

FAO, 2016. Tarımsal ve Kırsal Geçimin Ulusal Cinsiyet Profili Türkiye, Ülke Toplumsal Cinsiyet Değerlendirme Serisi, ISBN 978-92-5-909434-3.

Gökyay, Ç. (2008), Türkiye’de Mikro Kredi Uygulamaları ve İstihdama Yansımaları, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

Kalaycıoğlu, S., 2003, “Kadın Yoksulluğu Nasıl Anlaşılmalı”, G., Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı, ss. 286-294, Ankara.

Kan, A. 2012. Kırsal Alanda Tarım İşletmelerinde Yoksulluk ve Yoksulluğun Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Konya İli Hadim İlçesi Örneği, Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, Konya.

Peker, E. ve Kubar, Y., 2012. Türkiye’de Kırsal Kesimde Kadın İstihdamına Genel Bir Bakış, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, C.XIV, S: II*.

Soysal, A., 2013. Kırsal Alanda Kadın Girişimciliği: Türkiye İçin Durum Değerlendirmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Nisan 2013, 8(1), 163-189*.

Terzi, H., Kocacık, Ş. ve Öztekin, A. 2011. Adult Literacy Education. Mothers and Daughters at School in Turkey.

Topgül, S., 2013. “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı1*.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2015. Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri Gender Statistics 2014, Ankara.

Üner, S. 2008. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.

MUHASEBE PARADİGMASINDA BİR ANOMALİ: MARKA VE PATENT

Selahattin KARABINAR¹

Abdüssamed KOÇ²

ÖZET

Marka ve patent özünde kişi veya kurumlara kullanım hakkı sağlayan maddi olmayan birer değerdirler. Bir markanın veya patentin varlığından söz edebilmek için piyasada benzerlerinden ayrılan özel bir yanı olmalıdır. Bunların piyasada seri üretim bir değer gibi alınıp satılabilmesi mümkün olmamasından değerlerinin saptanması da zordur. Literatürde marka ve patentin değerinin saptanmasında kullanılan pek çok yöntem vardır ancak bu yöntemlerin tespit ettiği değerler arasında sayısal olarak ciddi farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu durum da marka ve patentlerin değerinin güvenilir biçimde ölçümünü mümkün kılmazken, aynı zamanda finansal tabloların doğruluğunun sorgulanmasına sebep olmaktadır.

Bu çalışmada; Vergi Usul Kanunu, Türk Ticaret Kanunu, Türkiye Finansal Raporlama Standartları gibi finansal raporlamayı etkileyen düzenlemelerin marka ve patentlerin raporlamasını ne şekilde etkilediği normatif bir perspektifle ele alınmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak Marka ve patentin satın alınması durumunda işletmenin finansal tablolarında raporlanmasında her hangi bir sorun yokken işletme içinde yaratılan marka ve patentlerin raporlanması mevcut muhasebe paradigmasında anomaliye sebep olmaktadır. Türkiye Finansal Raporlama Standartları işletme içi yaratılan marka ve patenti işletme içi yaratılan şerefîyenin bir parçası olarak kabul etmektedir. Gerçeğe Uygun Değerlerinin tespiti mümkün olmadığından maliyeti güvenilir bir biçimde ölçülememekte ve kavramsal çerçevede belirtilen tahakkuk esaslarına uymamaktadır. Bu da işletme içinde yaratılan marka ve patentin varlık olarak raporlanmasını engellemektedir. Bu anomali olgu muhasebe paradigmasında epistemolojik açıdan bir kırılmaya sebep olabilecek niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Muhasebe, Finansal Raporlama, Marka, Patent

AN ANOMALY IN PRESENT ACCOUNTING PARADIGM: BRAND AND PATENT

ABSTRACT

Brands and patents are essentially intangible values that provide the right to use for individuals or institutions. To be able to talk about the existence of a brand or a patent, there

---

¹ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İşletme Bölümü, skbinar@istanbul.edu.tr

² Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, akoc@sakarya.edu.tr

must be a special side of the market that is separated from its analogy. Since it is not possible to buy and sell as a mass production value in the market, it is difficult to determine their value. There are many methods in the literature to measure the value of brand and patent, but there are significant quantitative differences between the values determined by these methods. This differences cause the question of the accuracy of financial statements.

In this study; The Tax Procedures Law, the Turkish Commercial Code and the Turkish Financial Reporting Standards, which have affected the reporting of brands and patents, have been tried to be addressed with a normative perspective. As a result, if the brand and the patent are purchased, it must be reported on the financial statements of the entity. However, the reporting of brands and patents created in the enterprise on the financial statements causes anomalies in the existing accounting paradigm. The brand and patent created in-house is recognized in The Turkish Financial Reporting Standards as part of goodwill created in-house. Since it is not possible to determine the Fair Values, the cost can not be reliably measured and does not conform to the accrual basis specified in the conceptual framework. This prevents from reporting the brand and the patent as assets. This anomaly may cause an epistemological break in the accounting paradigm.

Keyword: Financial Accounting, Financial Reporting, Patent, Brand

---

GİRİŞ

Türk Dil Kurumunun tanımına göre marka; herhangi bir nesneyi tanımlamaya, benzerinden ayırmaya yarayan özel ad ve işarettir. Patent ise buluş belgesidir. Özünde her ikisi de kişi veya kurumlara kullanım hakkı sağlayan maddi olmayan birer değerlerdir. İşletmenin sahip olduğu bu değerlerin işletmeden ayrıştırılması oldukça zordur. Patent somut bir buluşun belgesi olduğundan ve bu buluşun getirilerinin hesaplanabilmesi ve işletmeden ayrıştırılması mümkün olabileceğinden patenti işletmenin değerinden ayrıştırılabilmesi markaya nazaran daha kolaydır. Ancak her ikisi de piyasada ki benzerlerinden ayırt edilebilmeleri için özel bir yanları olması gerektiği için değerlerinin ölçümünde kullanılacak, mukayese edilebilir ürünler bulunmamaktadır. Bu da marka ve patentin değerinin saptanmasındaki sorunun temel sebebidir.

Muhasebe; işletmenin varlık ve kaynaklarını belli bir para birimi üzerinden finansal tablolarda raporlamayı amaçlar. Raporlamada hangi ekonomik değer mali tablolarda yer alacağı, ekonomik değer ölçümünde kullanılan yöntem (maliyet yöntemi, güncel değer gibi) tarih boyunca tartışılmıştır. John Richard Edwards (2016) yaptığı çalışmada 1550-1800 yılları arasında Britanya'da muhasebe üzerine yazılan kitaplar incelemiş ve maliyet yönteminin

muhasebe tekniği üzerinde ki üstünlüğünün o dönemde de olduğunu savunmuştur (Edwards, 2014, s. 89). Marka ve patent gibi maddi olmayan varlıkların raporlamasında literatürde ki tartışmalara bakıldığında da maliyet yöntemi ve güncel değer yöntemi arasında ki tartışmanın varlığı açıktır. Ancak maddi olmayan varlıkların piyasa değeri üzerinden mali tablolarda yer alamamasının asıl sebebi varlığın değerinin güvenilir bir biçimde ölçülememesinden kaynaklanmaktadır. Çift yanlı kayıt tekniği açısından marka ve patentin piyasa değeriyle maddi olmayan duran varlıklar içerisinde ve kaynağının ise kapsamlı gelir tablosunda raporlanmasının önerilmesi bu sebepten hatalı bir yaklaşımdır. Mali tablolarda maliyet değeri üzerinden raporlanan marka ve patent asıl değerinin yansıtmadığı için muhasebe tekniği içerisinde bir anomali oluşturmaktadır.

Farklı amaçlara göre marka değerlemenin ölçülmesinin birçok yöntemi vardır. Haigh ve Knowles'a göre marka değerlendirme teknik ve ticari amaçlarla yapılabilir. Teknik amaçlı yapılan marka değerlendirme bilançoda kullanılmak üzere yapılan değerlemedir. Ticari amaçlı yapılan marka değerlendirme ise pazarlama stratejisi geliştirmek, portföy yönetimi, Marka mimarisi, bütçe tahsisi ve marka puanlama için kullanılabilir (Haigh&Knowles, 2010, s.20). Bilançoda raporlamak amacıyla yapılan marka değerlemesiyle ticari amaçlı yapılan marka değerlemesi arasında oluşan fark küçük olsaydı çok önemli olmayabilirdi ancak bu farkların ciddi tutarlara ulaşması bilançoda raporlanan değer ile işletmenin gerçek değeri arasında kayda değer farklılıklar oluşmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple marka ve patentler gibi maddi olmayan ancak işletme için mali bir karşılığı olan değerlerin finansal tablolara hangi değer üzerinden yansıtılacağı tartışma konusudur. Marka ve patentin maliyet değeri üzerinden mali tablolara alınması cüzi bir tutar ile değerlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Ancak ticari amaçlı yapılan değerlemede kullanılan yöntemler ile de finansal tablolarda raporlama yapmak önceki paragrafta belirtilen sebeplerden ötürü muhasebe tekniği açısından mümkün değildir.

Literatürde marka ve patentlerin raporlanmasıyla ilgili yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak bu çalışmada olduğu gibi normatif perspektifle yapılmış ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları ve Vergi Usul Kanunu'na göre marka ve patentlerin nasıl raporlandığı açıklanmaya çalışılmış bazı yayınlarda Tekdüzen Hesap Planına yeni hesap adı önerilmiştir.

Deran, İskenderoğlu ve Hatipoğlu (2008) yaptıkları çalışmada marka değerini ölçmede kullanılan yöntemleri açıklayıp, yöntemler aralarındaki farklılık olduğunu gözlemlemişlerdir. Marka değerinin raporlanmasını standartlar ve kanunlara göre normatif perspektifle inceleyip değerlendirme yöntemlerinin her birinin bulduğu marka değeri arasındaki farklılığın yüksek olması sebebiyle markanın mali tablolarda dipnotlarda raporlanmasının daha uygun olduğunu belirtmişlerdir.

Yılmaz (2012), Yildirim (2013), Tuğay ve Top (2014) ve Durgut (2015) Çalışmalarında olan ortak özellik marka değerinin Ersoy ve Buyruk Akbaba (2014) ise patent değerinin mali tablolarda Türkiye Finansal Raporlama Standartlarına ve Vergi Usul Kanununa göre raporlanmasını normatif bir perspektifle ele almışlardır. Yildirim (2013) dışındaki yazarlar çalışmalarında muhasebe kayıtlarına da yer vermişlerdir.

Erken Çelik (2006) çalışmasında ticari amaçlı³ yapılan değerlendirme yöntemlerini açıklamış ve bunların muhasebeleştirilebilmesi için dünyada atılan adımlar ve yasal düzenlemelere değinmiştir. Firat ve Badem (2008) ve Özkan ve Terzi (2012) yaptıkları çalışmada yine ticari amaçlı yapılan marka değerlendirme yöntemlerinden bahsetmişler ve markanın mali tablolarda raporlanmasında bazı dünya ülkelerinin yaklaşımlarına ve Türkiye’de olan uygulamalara değinmişlerdir.

Yılmaz ve Güzel (2012) yaptıkları çalışmada ticari amaçlı yapılan marka değerlendirme yöntemlerinde biriyle ilgili bir uygulama yapmıştır.

Çikrikçi ve Daştan (2002) entelektüel sermayenin mali tablolarda raporlanması gerektiğini savunmuş dipnot önerilerinin yanı sıra Entelektüel Sermaye Varlıkları adında hesap adı önermiştir. Çalışmada marka ve patentlerde entelektüel sermayeye örnek olarak gösterilmiştir.

Marka ve patentin Finansal Tablolarda Raporlanmasında Türkiye’de etkili olan başlıca kurum ve kanunlar Uluslararası Finansal Raporlama Standartları, Tekdüzen Hesap Planı, Vergi Usul Kanunu, kısmen Türk Ticaret Kanunu ve Sermaye Piyasaları Kurulu Tebliğleridir. İlerleyen bölümlerde Marka ve Patentlerin Tekdüzen Hesap Planına ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına göre raporlanması açıklanmaya çalışılmıştır.

1. TEKDÜZEN HESAP PLANINA GÖRE MARKA VE PATENT RAPORLAMASI

I sıra Nolu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ile düzenlenen Tekdüzen Hesap Planında maddi olmayan duran varlıklar 26 kodu ile “Maddi Olmayan Duran Varlıklar” hesap grubunda yer almaktadır. Marka ve patentlerin muhasebeleştirilmesi için Tekdüzen Hesap Planında (THP) yer alan 260 HAKLAR hesabının kullanılması öngörülmektedir. 260 HAKLAR Hesabı; *İmtiyaz, patent, lisans, ticari marka ve unvan gibi bir bedel ödenerek elde edilen bazı hukuki tasarruflar ile kamu otoritelerinin işletmeye belirli alanlarda tanıdığı kullanma, yararlanma gibi yetkiler dolayısıyla yapılan harcamaları kapsar.*

---

³ Ticari amaçlı yapılan marka değerlendirme HAIGH ve KNOWLES’in (2010) çalışmalarında yaptığı ayrımdır.

İşletmenin elinde bulundurduğu markalar ve patentler THP'ye göre Bilançonun Duran Varlıklar grubunda ve 260 HAKLAR Hesabında yer almaktadır. Ancak bunların hangi değerler üzerinden bilançoda yer alacağı Vergi Usul Kanununda düzenlenmiştir. VUK Madde 269'da Gayrimaddi hakların Gayrimenkuller gibi maliyet bedeli üzerinden değerlendirilmesi gerektiği düzenlenmiş ve Madde 270 ve 272'de satın alma bedeline ek olarak noter, mahkeme, tellaliye giderlerinin, geliştirmek veya iktisadi kıymetini devamlı olarak artırmak maksadıyla yapılan giderlerin de maliyet bedeline giren giderler olduğu düzenlenmiştir. Ancak Madde 271'de düzenlenen "*İnşa edilen binalarda ve gemilerde, imal edilen makina ve tesisatta bunların inşa ve imal giderleri, satın alma bedeli yerine geçer*" ifadesinden Gayrimaddi hakların işletme içi üretilmesi durumunda bina ve gemiler gibi aktifleştirilemeyeceğini anlayabiliriz. Bu da işletme içi yaratılan marka ve patentin gider olarak raporlanmasına yani bilançoda yer alamaması sebep olmaktadır. Marka ve patent ancak satın alındığı zaman bilançoda raporlanabilmektedir.

2. ULUSLARARASI FINANSAL RAPORLAMA STANDARTLARINA GÖRE MARKA VE PATENT RAPORLAMASI

TMS-38 Paragraf 21'de maddi olmayan varlığın sade ve sadece; varlıkla ilişkilendirilen beklenen gelecekteki ekonomik yararlarının işletme için gerçekleşmesinin muhtemel olması ve varlığın maliyetinin güvenilir bir şekilde ölçülebilmesi durumunda muhasebeleştirileceği düzenlenmiştir. Paragraf 21'de düzenlenen kriterler aslında kavramsal çerçevede belirlenmiş varlık tahakkuk kriterleridir. Marka ve patentin finansal tablolarda raporlanabilmesi için varlık tahakkuk kriterlerini de karşılaması gerekir.

Varlık tahakkuk kriterleri finansal raporlamaya ilişkin kavramsal çerçeve paragraf 4.44'de şöyle düzenlenmiştir; "*Bir varlığın gelecekte işletmeye ekonomik yarar girişine neden olacağı muhtemelse ve maliyeti ya da değeri güvenilir bir şekilde ölçümlenebiliyorsa bu varlık bilançoda gösterilir.*"

Marka ve patentin varlık olarak raporlanabilmesi için gelecekte fayda elde edilmesi muhtemel olduğunda problemlili konu maliyetinin güvenilir bir şekilde ölçümü olmaktadır. Önceki başlıklarda da belirtildiği gibi marka ve patentlerin raporlanmasında yaşanan başlıca problem ölçüm problemidir.

Standartlarda maddi olmayan duran varlıkların elde edilmesi; ayrı olarak elde etme, şirket birleşmesinin bir parçası olarak elde etme, devlet teşviki yoluyla elde etme, varlıkların takası veya varlığın işletme içi yaratılması olarak olabilir. Bular ilk muhasebeleştirme esnasında nasıl değerlendirilmesi gerektiğiyle ilgili yardımcı olmaktadır.

Devlet teşviki ve varlıkların takası yoluyla elde edilmesi marka ve patentin muhtevası gereği diğer elde etme şekillerine göre gerçekleşme ihtimali daha düşüktür. Ancak standartlar

bu durumda da gerçeğe uygun değer ile değerlendirilmesini her ikisi için de önerirken, alternatif olarak devlet teşviklerinde GUD'un belirlenememesi durumunda nominal değer, takas ile edinme durumunda ise GUD belirlenemediğinde net defter değerinin kullanılmasını önermiştir.

İşletme içi geliştirilen marka ve patent için TMS-38'de yapılan düzenlemeye göre işletme içi yaratılan şerefiye olarak kabul edilmekte ve aktifleştirilmesine izin vermemektedir.

Marka ve patent dışarıdan satın alma yoluyla ayrı olarak elde edildiyse, değeri güvenilir biçimde ölçülebildiği için satın alma maliyetiyle ilgili varlık bilançoda raporlanabilmektedir. Ayrı olarak elde edilen bir maddi olmayan duran varlığın maliyeti aşağıdakilerden oluşur(TMS 38, Paragraf 27):

(a) İthalat vergileri ve iade edilmeleri mümkün olmayan satın alma vergileri de dahil ticari iskontolar ve indirimler düşüldükten sonraki satın alma fiyatı ve

(b) Varlığı amaçlanan kullanımına hazır hale getirmeye yönelik, doğrudan varlıkla ilişkilendirilebilen herhangi bir maliyet.

Maddi olmayan duran varlık şirket birleşmesi yoluyla elde edildiğinde TMS-38 Paragraf 33'de varlık ayrılabiliriyorsa veya sözleşmeden ya da diğer yasal haklardan kaynaklanıyorsa Gerçeğe Uygun Değere göre raporlanması gerektiği düzenlenmiştir. Ancak şu belirtilmelidir ki marka ve patent gibi varlıklar benzersiz varlıklar olduğundan aktif bir piyasası olamaz (TMS 38, Paragraf 78). Bundan dolayı bu varlıkların Gerçeğe Uygun Değer yöntemiyle değerlendirilmesi mümkün değildir. Patentın işletmeden ayrılması pek çok durumda mümkünken marka için mümkün değildir. Çünkü markanın gelecekteki getirilerinin ne kadar olacağı ve ya firmanın sattığı ürüne ne ölçüde katkı sağladığı net olarak kestirilememektedir. Ayrıca şirket birleşmelerinde bir satış söz konusu olduğundan, varlığın ayrılabilmesi durumunda her ne kadar kullanılan yöntemin adı Gerçeğe Uygun Değer yöntemi olsa da aslında maliyet bedelidir.

SONUÇ

Marka ve patentlerin değerlendirilmesinde teknik amaçlı yapılan değerlemelerle ticari amaçlı yapılan değerlemeler arasında muazzam fark vardır. Bu değerlendirme yöntemlerinin kolaylıkla değişebildiğini göstermekte ve güvenilir bir ölçümü engellemektedir. Çift yanlı kayıt tekniği güvenilir ve tutarlı ölçüm konusunda muhafazakar olduğundan tarih boyunca varlıkların maliyet bedeli üzerinden raporlanması tercihi baskın gelmiştir. Marka ve patentlerin maliyet bedelleri ile piyasa değerleri arasında yüksek farklılıklar oluşması hangi değer üzerinden raporlanması gerektiği sorusunu gündeme getirmektedir. Çift yanlı kayıt tekniğinin de elverdiği koşullar da piyasa değeri üzerinden raporlamaya imkân vermediğinden mali tablolar gerçeği yansıtamamakta ve mevcut muhasebe paradigmasında bir anomali oluşturmaktadır.

Literatürde geçen “*Entelektüel Sermaye Varlıkları Hesabı*” gibi hesap adı önerme yaklaşımları değerlendirme sorununu çözmeye yönelik bir öneri değildir ve gerek muhasebe standartları gerekse vergi kanunları açısından kullanılabilirliği yoktur. Bir işlemin piyasada farklı uygulamacılar tarafından uygulanıp, ortak bir hesap adı olmaması durumunda yeni hesap adı önerisi yapılabilir. Ancak bu değerlemeyi veya çift yanlı kayıt tekniğini geliştiren bir öneri değil, Tekdüzen Hesap Planını geliştiren bir öneridir.

Marka ve patentin raporlanmasında yaşanan sorun güvenilir ve tutarlı değerlendirme sorunudur. Bir bilim anlayışı içerisinde bir şeyin bilgi olarak kabul edilebilmesi epistemolojik bir tartışmadır ve marka ve patent gibi entelektüel sermaye varlıklarının raporlanma anomalisi de bir epistemolojik tartışmadır. Marka ve patentlerin daha yoğun bir şekilde ekonomide kullanılması ve buna dayalı gelişen iş kollarının artması bu anomaliyi gelecekte derinleştirebilir. Bu anomalilerin artıp buhrana dönüşmesiyle Balanced Scorecard gibi yeni yaklaşımlar muhasebe paradigmasında tartışılıp epistemolojik bir kırılmaya sebep olabilecektir.

KAYNAKÇA

Çıkrıkçı, M., & Daştan, A. (2002). Entelektüel Sermayenin Temel Finansal Tablolar Aracılığıyla Sunulması. *Bankacılık Dergisi*(43), 18-32.

Deran, A., İskenderoğlu, Ö., & Hatipoğlu, A. (2008). Marka Değerinin Hesaplanmasında İzlenen Yaklaşımlar ve Maddi Olmayan Bir duran Varlık Sorunu Olarak Marka Değerinin Muhasebeleştirilmesi Sorunu. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10, 51-81.

Durgut, M. (2015). Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları Kapsamında Marka Değerinin Muhasebeleştirilmesi. *KTÜ SBE Sosyal Bilimler Dergisi*, 243-262.

Durukan, T., & Kartal, C. (2008, Haziran). Küresel Ekonomide Markanın Değeri Nasıl Belirlenir? Küresel İşletmelerin Marka Değerlemesine Yönelik Kavramsal Bir Çalışma. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 25-32.

Edwards, J. R. (2014). Asset valuation, profit measurement and path dependence in Britain to 1800. *The British Accounting Review*, 87-101.

Erken Çelik, A. (2006, Temmuz). Marka Değerleme. *MUFAD*, 195-208.

Ersoy, A., & Buyruk Akbaba, A. (2014, Ocak-Haziran). Patentlerin Değerlemesi ve Muhasebeleştirilmesi. *Maliye Dergisi*, 221-242.

Fırat, D., & Badem, C. (2008). Marka Değerleme Yöntemleri ve Marka Değerinin Mali Tablolara Yansıtılması. *MUFAD*, 210-219.

Haigh, D., & Knowles, J. (2010, Mayıs 4). Brand Valuation: What It means and Why It Matters. *Brand Finance*, s. 18-22.

Özkan, M., & Terzi, S. (2012). Finansal Raporlama Açısından Marka Değerinin Ölçümü ve Değerlendirilmesi. *ÖNERİ*, 87-96.

Tuğay, O., & Top, T. (2014). TMS 38'e Göre MArka Değerlemesi ve Muhasebeleştirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 221-228.

Yıldırım, M. (2013, Ocak 04). *İşletmelerin Kendi Markalarını Bilanço Aktifinde Varlık Olarak Göstermesi Mümkün Müdür ?* www.MuhasebeTR.com :

<http://www.muhasetr.com/yazarlarimiz/musayildirim/001/> adresinden alındı

Yılmaz, B. B. (2012, Ekim). Marka Değerinin Bilançodaki Yeri ve Türkiye Muhasebe Standartları 38'e Göre MArka Muhasebesi. *Maliye Finans Yazıları*, 9-37.

Yılmaz, B. B., & Güzel, T. (2012, Nisan). MArka Değerleme ve Önemi: Telif Ücretlerinden Arındırma Yöntemiyle Bir İnceleme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 141-155.

**POLİTİK İDEOLOJİLERİN TEMSİL ARACI OLARAK SANAT:
İKTİDAR ERKİNİN ANITLARDA SEMBOLİZE EDİLMESİ**

Şermin TAĞ KALAFATOĞLU¹

ÖZET

Sanat, tarihin her döneminde var olan ideolojik yapılanma ile karmaşık ilişkiler ağı içerisinde olmuştur. Bu ilişkiler çerçevesinde iktidarda olan rejimler kendi ideolojik görüşleri uyarınca sanat eserlerine yaklaşmışlardır. Politik olarak gücünden yararlanılmak istenen sanat yapıtlarının rejimlerin devamında önemli katkısı olduğu belirtilmektedir. İmgelerin politik yönleri yöneticiler tarafından kamusal alanda iyi bir imaja sahip olmak açısından kullanılmaya başlanmıştır. Resimlerin ve heykellerin iktidardaki rejimlerin insanları politik hedefler çerçevesinde yönlendirmelerinde önemli bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır.

Gerçekleştirilen bu çalışma çerçevesinde sanatın politik ideolojilerle olan ilişkileri anıtlar özelinde ele alınmaktadır. Anıtlara bakıldığında kamusal alanlarda sergilendiklerinden eriştikleri kitleler son derece geniştir. Tarihsel olarak anıtların var olan rejimlerin gücünün hatırlatıcısı oldukları; zamana karşı direnmeleri temsil ettikleri gücün de aynı şekilde her zaman var olacağına ilişkin gönderme olduğu belirtilmektedir. Anıtların sembolize ettiği güç odaklarının iktidardan uzaklaşmasından sonra tahrip edildiği, temsil ettikleri rejimlerin devrilmesiyle varlık nedenlerinin ortadan kalktığı görülmektedir. Çalışmada yerine getirilmeye çalışılan amaç, sanatın politik ideolojilerle olan bağlantılarının ortaya konulması ve rejim değişikliği sonucunda anıtlarda yaşanan dönüşümün Sovyetler Birliğindeki örnekler çerçevesinde sergilenmesidir.

Bu amacı yerine getirmek üzere literatürdeki kaynakların taraması gerçekleştirilmiştir. Politik ideolojilerde yaşanan değişimler sonucunda ikonoklastik eylemlerle tahribe uğrayan ya da kaldırılan anıtlar Sovyetler Birliği çerçevesinde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anıtlar, İdeoloji, İkonoklazm, Sanat.

**ART AS A REPRESENTATION OF POLITICAL IDEOLOGIES:
SYMBOLIZATION OF THE POLITICAL REGIME IN MONUMENTS**

ABSTRACT

Art has been through complex relations with the existed ideological structure in every period of history. Political regimes who holds power have approached the art in accordance

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, tagsermin@gmail.com

with their ideological structures. It is indicated that artworks have important contributions to continuity of the political regimes. Political aspects of the imagery has been used by leaders in the public sphere in terms of having a good image. Paintings and sculptures have a major role to influence people in accordance with the ruling regimes's political goals.

In this paper connections between art, politics, and ideology have been discussed by focusing on monuments. Monuments can reach out a larger audience since they have been exhibited in the public sphere. Historically, they are a reminder of the power of the existing regime. Monuments' resistance against time is an indication that the power they represent will always be there. Monuments have been toppled when the ruling regimes that they symbolize lost power. The aim to be fulfilled with this paper is to demonstrate the connection of art with political ideologies, and to put forth the examples of removal or destruction of the monuments which are symbols of a previous political regime in the context of political developments in the Soviet Union. In order to realize this aim, the literature search was carried out. As a result of the changes in political ideologies, monuments which are destroyed or removed by iconoclastic acts are taken as examples from the Soviet Union.

Keywords: Art, Iconoclasm, Ideology, Monuments

GİRİŞ

Politik rejimler kendi ideolojik pratiklerine uygun olarak kültürel değerleri şekillendirmektedirler. Bunların içerisinde mimari yapılardan, şehirlerin şekillendirilmesine, sembolik metaların organize edilmesinden sanat eserlerinin ortaya konulmasına kadar farklı olgular yer almaktadır. Blockmans (2003), şehirlerin yüzyıllardır devlet gücünün sahnelendiği tiyatro sahneleri olduğunu ifade etmektedir. Yeni rejimler, kendi ideolojik pratikleri için yeni çeşitte binalara ihtiyaç duymaktadır. Şehirlerde farklı yeni otoriteler tarafından politik, ideolojik ve sosyal değişimlerle birlikte büyük yatırımlar yapılmaktadır. Mimari uyarlamalar, modeller ve stil seçimleri yeni rejimlerdeki etkili olan sosyal güçleri ortaya koymaktadır.

Matveeva (2009) rejimlerin sembolik metalar üzerine zaman ve para harcamalarının nedenlerinden birini alternatif, rekabet eden ideolojilerle mücadele etmeleri olarak açıklamaktadır. Ulusal semboller politik stratejiler olup, kamusal alanları doldurmakta ve depolitize olan anlatım eylemleri üretmektedirler. Ulusal sembollerin inanç ya da sadakat olmasa da politik olarak birincil oldukları belirtilmektedir. Ulusal semboller ulustan devlet yaratmaktansa devletten ulus yaratmak gibi zor bir görev üstlenmiş oldukları yapılan bir başka açıklamadır. Seçim zaferleri, bağımsızlık günü törenleri, bayraklar, marşlar ve büyük ulusal anıtlar rejimler tarafından kullanılmaktadır.

Politik sembollerden biri olan ve çalışmada odaklanılan sanat yapıtlarından olan anıtlar, bir taraftan geçmişte yaşanmış şiddet olaylarını hatırlamak ve sorgulamak üzerine yapılmaktayken diğer taraftan da bir dönemin bitişi symbolize etmek üzere tahrip edilmektedir. Tahrip edilişleri geçmişte geride bırakmak isteğinin yanı sıra geçmiş ideolojilerin kamusal belleklerde bıraktıkları izlerle de yakından ilgilidir. Bu türde bir tahribat isteğini ikonoklastik eylemlerle tarihin eski dönemlerinden komünizmden sonra Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ne kadar çeşitli ülke ve dönemlerde görmek mümkündür. Anıtların tahribe uğraması sık sık rejimlerin devrilmesinden sonra gerçekleşmektedir. Merewether (1999) anıtların çalkantılı geçmişin bir parçası olarak görüldüğünü ve geçmişle bağ koparıldıktan sonra ayakta durmalarının zorlaştığını vurgulamaktadır. Anıtların hâkimiyetin sürekli olmasını hem kutladığını hem de bunu garanti altına aldığını belirten Merewether (1999), devletin gözünde anıtın, lideri ve ondan sonra gelecek onun hükmünü devam ettirecek olanları fiziksel olarak temsil ettiğinin altını çizmektedir. Devlet temsiliyetle meşruluğunu gerçekleştirmeye çalışmakta, otoritesi kendisini temsil edenlerde tecessüm etmektedir.

Bu çalışma kapsamında politik dönüşümler sonucunda Sovyetler Birliği'ndeki komünist rejimin symbolü olan anıtların tahribata uğraması ele alınmaktadır. Anıtlar diğer sanat yapıtlarından farklı olarak iktidardaki rejimin symbolize edilmesi açısından önem taşımaktadırlar. Yönetimde yaşanan değişim sonucunda eski yönetimin symbollerinin ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Bu çalışmada siyasi yönetimler tarafından symbolik anlamlar yüklenen anıtların, rejimde yaşanan değişim sonucunda nasıl etkilendiği; literatürden elde edilen bilgiler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

1. İDEOLOJİ VE SANAT İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE ANITLAR

Sanatın ne olduğuna ilişkin tartışmalara bakıldığında, onun bilinmeyen üzerinde egemenlik sağlamaya yarayan bir tılsımlı araç olduğuna ilişkin çıkarımlar bulunmaktadır. Sanatın büyü ile açıklanan işlevi giderek toplumsal ilişkilerle bütünleşik hale gelmiştir. İnsanların yaşadıkları toplumların gerçeklerini anlamak konusunda yardım etmek görevi ön plana çıkmıştır. Fischer'in ifade ettiği gibi "çok yanlı ilişkileri, toplumsal çatışmaları ile oldukça karmaşık bir toplum bir efsane yoluyla" açıklanamaz (1993, s. 13). Sanatın ideoloji ile olan ilişkisinde bu karmaşık toplumsal ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Bu bağlantıları ortaya koyabilmek için ilk önce ideolojinin ne olduğu üzerinde durmak gerekmektedir.

Toplum bilimlerin en belirsiz ve tartışmalı kavramı olan ideoloji sözcüğünü en kısa biçimde toplum ve dünya konusunda kendi içinde tutarlı bilgi ve görüşlerimize dayanan fikir kümesi olarak tanımlayabiliriz. Bu bağlamda ideoloji sözcüğünü sadece politik içerikli bir kavram olarak kullanmak uygun değildir.

İnsanın içinde bulunduğu toplum ve dünya hakkındaki bilgi ve görüşleri yani ideolojisi dış dünya tarafından şekillendirilir. İnsanın etkileşim içinde bulunduğu; grupların, toplumsal kurumların, kültürün, dönemin özelliklerinin ve de kitle iletişim araçlarının ideolojik süreçleri anlayabilmek için yakından incelenmesi gerekmektedir. Çünkü ideolojik şekillenme; insanın üyesi olduğu ilk toplumsal grup olan aileden başlayarak, okul, arkadaş, iç çevresi, bilgiye erişmesini sağlayan kitle iletişim araçları, bu bilgileri yorumlamasında yardımcı önderler ve de insanın etkileşim içerisinde olduğu tüm çevreleri de içerisine alan bir sürece işaret eder.

İdeoloji burjuvazinin geleneksel feodal toplumda aristokrasi ile mücadele ortamında ortaya çıkmıştır. On sekizinci yüzyıl toplumsal, siyasal, felsefi çalkantıların yüzyılı olmuş, ideoloji kavramı da dönemin bu özelliklerinden etkilenerek üretilmiş ve şekillendirilmiştir. Alman toplum filozofu Jurgen Habermas'ın ideolojinin ortaya çıkışına ilişkin görüşleri şöyledir:

Dünyanın geleneksel yorumları dogmatizm eleştirisinden doğar ve bilimsel bir karakter taşıdıkları iddiasındadırlar. Genelde, bu yolla, gerçek iktidar ilişkilerini analizi kamusal bilinç için erişilmez durumda tutarak, meşrulaştırıcı işlevlerini korurlar. Sınırlı anlamda ideolojilerin ortaya çıkışı bu yoldan olmuştur. Modern bilimin örtüsü altında belirerek ve haklılıklarını ideolojinin eleştirisinden türeterek iktidarının geleneksel meşrulaştırmalarının yerini alırlar. İdeolojiler, ideolojilerin eleştirisiyle zamandştırırlar. Bu anlamda burjuva öncesi ideolojiler olamaz (McLellan, 1999, s.13).

İdeoloji geleneksel olana bağlılığın kırılmaya çalışıldığı bir ortamda, akla derin inancı gerektiren bir düşünceler bilimi ve eski düzene karşı mücadelede eleştirel bir silah olarak kullanılmıştır. Bu dönemde doğruya akılcı ve bilimsel yoldan ulaşılabilceğine inanılmaktadır. Bu düşünce aydınlanmacılara akıldışı, metafizik ve dini düşünceleri eleştirme gücünü vermiştir (Larrain, 1995, s. 21-22).

Fransızca kökenli olan ideoloji sözcüğü Fransız aydınlanmasının doğrudan ürünüdür. Ancak temelleri Ortaçağ dünya görüşünün yıkılması ile sorgulanan genel felsefi konulara yaslanmaktadır. Daha doğrudan öncülleri, ideoloji kavramının göndermede bulunduğu soruları ilk soran düşünürlerin arasında Francis Bacon ve Thomas Hobbes yer almaktadır. Yazıları ile ideoloji kavramına bugün kazandığı önemi veren Marks, kavramı eleştirel anlamda kullanmıştır. Marks'ta ideolojinin eleştirel anlamda kullanımı iki noktadan kaynaklanmaktadır. Bunlardan biri ideolojinin idealizmle bağlantısıdır diğeri de toplumda kaynakların ve gücün eşit olmayan bir biçimde dağılmış olmasıdır. Toplumsal düzende var olan eşitlikliklerden bu

düzenlemelerin bir parçası olarak görülebilecek olan ideoloji de sorumlu tutulabilir (McLellan 1999, s. 22-23).

İdeoloji kavramını yanlış fikir anlamında kullanan Marks (Mardin, 1976, s. 7) ideolojinin bireyi ikna ederek ona bir anlam sağladığını belirtir.

Dışarıdan bakılınca, kapalı ve tutarlı bir sistem gibi görünen ideoloji; içeriden katılmaya verir kendini. Birey ideolojiye bağlanır ve onda kendini bulacağına inanır. Ama kendini gerçekleştireceği yerde kaybeder yabancılaşır. Bunu hemen fark etmez; ancak fark ettiğinde de çoğunlukla iş işten geçmiş olur. İdeoloji bireysel hayatlarla ilişkisinde birtakım gerekler ileri sürer ancak bu gerekler birey tarafından razı olunarak kabul edilmektedir. Her toplum hatta iktidar kabul edilmek zorundadır. Belli toplumsal ve hukuki ilişkileri olan bir toplumsal yapı, üyelerinin hepsinin olmasa da, büyük bir kısmının rızasını sağlamak durumundadır. Bu katılım olmadan, toplumsal yapı da ayakta kalmaz. Sadece şiddet üzerine temellenmiş bir toplum olmadığını Marks ve Engels defalarca söylemişlerdir. Bütün toplumsal formlarda, toplumların bünyesinde ve gelişmesinde, üretici güçlerin düzeyinde ve toplumsal ilişkilerde bir varlık nedeni vardır. Baskı altında olanların ve sömürülenlerin bu boyun eğişini sağlayan şey ideolojidir. İdeoloji kendisini kabul etmeyenleri küçümsemeyi, onları kendisine döndürmeyi ya da mahkum etmeyi mümkün kılar (Lefebvre, 1996, s. 71-72, 76).

İdeoloji teriminin kullanımı her ne kadar son iki yüzyılda değişikliğe uğramış olsa da, bu kullanımları iki ana çizgide gruplamak mümkündür. Bunlardan birisi iyimser görüş olup, toplumun görüş birliğine vurgu yapılmaktadır. Hakikat, gözlem ve aklın devreye sokulması sonucunda herkes tarafından tanınabilecek ve ortaya çıkartılabilecek bir gerçeklikle ilişki halindedir. Hegel ve Marks ile başlayan ikinci karşıt çizgi, Mannheim'dan Habermas'a uzanan Alman kökeninden gelmektedir. Bu görüşe göre hakikatin gözlem yoluyla elde edilmesi ve ne olduğunun anlaşılmasında takip edilecek nesnel bir yolun varlığı sorgulanmaya açıktır. Bu iki karşıt çizgi arasında da sayısız çeşitlilikte görüş bulunmaktadır (McLellan, 1999, s.21).

Yirminci yüzyılda sanatın ideolojik açıdan gücünün ön plana çıktığı görülmektedir. Totaliter rejimler ve politik hareketler (Nazizm, komünizm, faşizm) amaçlarını gerçekleştirmekte en önemli araçlardan birinin sanat olduğu konusunda hem fikirdir. Görsel propaganda çalışmaları genellikle ya Fransız Devrimi ile ya da 20. yüzyılın Sovyet Rusyası, Nazi Almanyası, Faşist İtalyası ya da iki dünya savaşının polemik imgelerine odaklanmaktadır. Burke (2010) ise imgelerin politik yönlerini ele alırken tarihsel olarak çok daha gerilere

gitmektedir. Bazı tarihçilerin propaganda gibi modern kavramların 1789 öncesi dönemlere ilişkin kullanılması konusunda tereddütleri olduğunu ifade eden Burke, resimlerin ve heykellerin belirli rejimlerin devamına önemli katkıları olduğunu vurgulamaktadır. Yöneticilerin iyi bir kamusal imaja sahip olmak istemesi yalnızca çağımıza özgü değildir. Jaucourt'un ifade ettiği gibi yöneticiler her zaman resimleri ve heykelleri, insanları doğru cümleler ile telkinde bulunmak üzere kullanmaktadırlar (Burke, 2010, s. 60; Kreft, 2014, s. 38).

Tarihin çeşitli dönemlerinde rejimler politik amaçlarını gerçekleştirmekte sanat eserlerini propaganda aracı olarak kullanmaktan geri kalmamışlardır. Politik hedeflerine ulaşmak ve kitleleri şekillendirmekte sanatın politik gücüne başvurmuşlardır. Rejimlerin kendi ideolojik pratiklerine uygun bir şekilde şekillendirmeye çaba harcadıkları kültürel ürünlerin içerisinde yer alan sanat eserlerine yükledikleri sembolik anlamlar çeşitli amaçlara hizmet etmektedir. Bunların başında da alternatif olan ideolojilerle mücadele ve kendi politik hedeflerini gerçekleştirmek gelmektedir. Bu açıdan anıtlara bakıldığında var olan politik yapıda rejimi ve liderlerini simgelediklerinden ayrı bir öneme sahip oldukları ortaya çıkmaktadır.

Bir heykel ya da mimari yapı olan anıt, tarihsel özelliği olan bir olayı, tarihte önemli bir yeri olan bir kimseyi gelecek kuşaklara hatırlatmak üzere yapılan yapılardır. Anıtların işlevlerine bakıldığında bunlar; mekân tanımlama, kültürler arası yakınlaştırma ve topluma kimlik kazandırma olarak özetlenebilir. Anıtlar siyasi rejimlerin kendi ideolojik amaçlarını gerçekleştirmekte yarattıkları simgesel işaretlerdir. Gelecek kuşaklara simgeledikleri ideolojileri aktarma görevinin yanı sıra, insanların ortak belleklerini imgeleştirme isteğini yerine getirmektedirler (Tekiner, 2010, s. 16-17).

Anıtlar tarihsel olarak geçmişin büyük imparatorluklarıyla bağlantılıdır: Mısır'ın piramitleri (şekilleri pek çok anıtın delilidir), antik Yunan ve Roma'nın tanrı, tanrıça, devlet adamı ve filozofları; Roma İmparatorluğu'nun zafer sütunları ve takları ve daha yakınlardan örnek olarak on sekizinci yüzyıl İngiltere'sinde 14. Louis'in kamusal alanlara konulmuş olan heykelleri. Anıtlar, kamusal olmaları (görev, lokasyon ve ikonografi açısından) ve kalıcılık, zamansızlık ve sonraki nesil kavramlarıyla aşılanmış olduklarından bir imparatorluk için mükemmel uyumludurlar. Son derece görünür olduklarından imparatorluğun gücünün sürekli hatırlatıcısıdır. Anıtın devamlılığı imparatorluğun gücünü onamakta, zamansızlığı imparatorluğun her zaman var olacağını ima etmekte, sonraki nesiller de imparatorluğun anıtları gibi sonsuza kadar süreceğinin ipuçlarını vererek ve sonsuzluk yanılsamasının bir parçası olarak karşımızda durmaktadırlar (Coutu, 2006, s. 8).

Komünist anıtlara bakıldığında tarihsel açıdan üstlendikleri rol ideolojik gücün görsel sembolleri olarak özetlenebilir. Kitlelerin sanat aracılığıyla eğitilmesinde yalnızca anıtlar değil

sanatın diğerkollarında üretilmiş olan yapıtlar da önemli roller üstlenmişlerdir. Bunların içerisinde filmler, afişler, illüstrasyonlar ve resimler yer almaktadır. Lenin ve başkültür danışmanı Anatoli Lunacharsky, Paris'te bulunan anıtları model olarak Moskova ve St. Petersburg şehirlerinde yeni anıtların yapılmasını planlamışlardır. Bir taraftan komünist rejimin ideolojisi çerçevesinde yeni anıtlar yapılırken diğertaraftan da çarlık döneminden kalan anıtlar ortadan kaldırılmaktadır (Michalski, 1998, s.107-109).

İkinci Dünya Savaşı'nın (1939-1945) sona ermesi Avrupa'nın siyasi açıdan bir dönüm noktasına girmesine aracı olmuştur. Soğuk savaş ile Avrupa ikiye bölünmüş olup, demir perde ülkeleri batı Avrupa ülkelerinden ekonomik ve politik olarak izole bir biçimde Doğu Bloğunu oluşturmuştur. Bu ülkelerde komünist ideoloji yarım asır boyunca kamusal hayatın tüm alanlarından izlerini bırakacak bir biçimde varlığını sürdürmüştür. Kültür ve sanat da diğeralanlarda olduğu gibi bu ideolojik yapılanmadan etkilenerek, bu çerçevede eserlerin yapılmasına ve sergilenmesine öncülük etmiştir. Bu dönemin sanat alanındaki en belirgin izlerini anıtlarda ve anıtsal komplekslerde görmek mümkündür. Doğu Avrupa'da sosyalist rejimlerin çöküşünden sonra bu anıtların pek çoğunun anlamlarını yitirdiklerini, çok az ya da hiçbir bakımın yapılmadığı bu şekilde de yavaş yavaş hem kamusal alandan hem de kamusal bellekten yok oldukları görülmektedir

(<https://www.bhfieldschool.org/project/archcomexp>).

İktidarın gücünün temsilcisi olarak görülen anıtlar otoritenin imgelerin üzerindeki hâkimiyetini sembolize etmeleri açısından önem taşımaktadırlar. Anıtın devamlılığıyla temsil ettiği gücün devamlılığı arasında kurulan sembolik bağ, yaşanan dönüşümlerle kırılabilmektedir. Anıtsallaştırılan kişiler, olaylar ve güç; sanat yapıtının özüne içkin olan süreklilik iddiasıyla sonsuza kadar var olacağı yanılması tarihi değişimle sekteye uğramaktadır.

2. YIKILAN REJİMLERİN TAHRİP EDİLEN SEMBOLLERİ

Yeni kurulan bir rejimin karşılaştığı en önemli sorun meşruiyet duygusunu yaratmaktır. Bu uzun vadede ayakta kalması ve istikrarı açısından önem taşımaktadır. Yeni rejimin meşruluğunun yaratılması ve sağlamlaştırılması sürecinde en önemli unsurlardan birisi de politik sembollerin manipülasyonunda yatmaktadır. Semboller karmaşık ideolojik yapıları basit ve anlaşılabilir bir biçimde temsil etmek, onları popüler bilince ve kültüre yerleştirmek açısından önemli bir role sahiptir. Yeni rejimin yaygın bir biçimde benimsenmesini kolaylaştırmak açısından işlevsel olan sembollere ilişkin olarak Gill (2005) mevcut rejimin meşruluğunu sağlamlaştırmakta taşıdıkları önemi vurgulamaktadır.

Semboller eylem ve inançları meşrulaştırabilir ve topluluğun temelini oluşturan birçok kolektif değeri tanımlamaya yardımcı olarak toplumun sınırlarını ve onun tabi olduğu ilkeleri belirlemeye yardımcı olur. Ezici çoğunlukla, politik simbolizm rejimin iktidar yapısını meşrulaştırmaktadır. Buna göre, bir rejim düştüğünde halefi, düşen rejimin sembolik kültürünü, amaçlarına daha uygun yenisiyle değiştirmek için istekli olacaktır (Gill, 2005, s.480).

Yeni politik sembollerin üretilmesi yeni rejimin uzun yıllar ayakta kalması açısından gerekli görülürken bu sembollerin içerisinde; bayraklar, marşlar ve anıtlar bulunmaktadır. Ayrıca eski anıtların yok edilmesi yerlerine yenilerinin dikilmesi, yeni ritüellerin oluşturulması ya da var olanlara yeni unsurların eklenmesi, dilde kelimelerin eklenmesi, çıkarılması ya da bazı kelimelerin anlamlarının değiştirilmesi gibi değişikliklerin yapılması yeni politik sembollerin üretilmesi sürecinde yer almaktadır. Bütün bu atılan adımlar harcanan çabalar yeni rejimin sembolik kültürünün oluşturulması açısından önemli görülmektedir. Yeni rejim kendisine ait olan bir sembolik kültür oluştururken kendisinden önceki rejimden kalan sembollerle de başa çıkmaya çalışmaktadır. Bu başa çıkış dönüşüme uğratmak, revize etmek, anlamını dönüştürmek ya da ortadan kaldırmak şeklinde olabilmektedir.

Bir önceki dönemin gücünü temsil eden sembollerinin tahribata uğraması ve yok edilmesi ikonoklazm kavramını gündeme getirmektedir. İkonoklazm teolojik, kültürel ve politik önemi içinde barındıran tartışmalı bir kavramdır. Kavram, yazınsal kökeni itibarıyla tartışmaların konusu olmuştur. İngilizce iconoclast 1595 yılında kayıt edilmiş olup, Yunanca eikon ve klastes, Fransızca iconoclaste'den gelmekte olup, “imgeleri kıran ya da yok eden” olarak tanımlanmaktadır. Oxford English Dictionary’de sözcük “18. ve 19. yüzyıllarda, Doğu’daki Hristiyan kiliselerindeki dini ibadetlerde kullanılan resim ve heykelleri engelleyen harekette yer alan ya da destekleyenleri” ifade etmektedir. Bu nedenle 16. ve 17. yüzyıllarda kiliselerde benzer yıkımı destekleyen Protestanlar için kullanılmıştır. Anlamların bu şekilde birleşmesi, putların kırılmasının, ikonların kırılmasının ve imgelerin kırılmasının aynı anlama geldiği ikonoklazm teriminin tanımında sonuçlanmıştır (Noyes, 2013, s.3).

Sembollerin yerine başkalarının konulması yeni bir durum değildir. Her devrim ya da hükümette yaşanan değişimden sonra çeşitli derecelerde ikonoklazm yaşanmıştır. Clay (2012) bunun sikkelerin üzerindeki kraliyetin resminin değişiminden Bastille’in yıkımına kadar çeşitlilik gösterdiğini belirtmektedir. Önceki politik rejimin sembolleri politik intikamın açık hedefi olmuştur. Politik çatışma dönemlerinde organize olarak gerçekleştirilen çoğu imgelerin kırılması eyleminde olduğu gibi, Cenevre’de 1535 yılında, 1803’de Mekke’de ve 1790’lı

yıllarda Fransız şehirlerinde kilisenin ve kralın imgelerine karşı saldırı olayları hızlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu hız genellikle ayaktakımının şiddet çılgınlığı olarak tasvir edilmiş olmakla birlikte, yıkımın hızı askeri ve idari yönetimin bu yönde aldıkları kararlarla ilgilidir (Noyes, 2013, s. 104).

Ekim devrimi sonucunda Bolşevikler sembolizimin öneminin son derece farkındaydılar ve yeni rejimin geleceği için bir dizi semboller setinin oluşturulması için harekete geçmişlerdir. Bu sembollerin arasında bayrak, marş, orak ve çekiç, kırmızı yıldız, işçilerin ve köylülerin ikonografisi ve daha sonra da lider kültürünün yaratılması yer almaktadır. Rejimin tarihi açısından önem taşıyan günlerin kutlanması, dile yeni ifadelerin kazandırılması ve mekânlara yeni isimler verilmesi yeni rejimin politik sembollerin üretilmesi açısından attığı adımların arasında yer almaktadır (Gill, 2005, s.481-482).

Forest ve Johnson (2002) önemli tarihsel dönüm noktalarında belirli başlı önemi olan mekânların ve anıtların seçilmesinin, bunlara karşı çıkılmasının, görmezden gelinmesinin ya da kaldırılmasının politik seçkinler arasındaki mücadeleye işaret ettiğini ifade etmektedir. Buna göre politik arenanın önde gelenleri, kendi aralarındaki ve halkla olan sembolik diyaloglarında saygınlık, meşruiyet ve etki kazanmak amacıyla mekânların ya da anıtların fiziksel dönüşümüne ağırlık verebilmektedirler. Siyasi sembolizmde önde gelen siyasi grupların arasında var olan rekabet seçkinleri ulusun zaten anıtlarda güçlü bir biçimde var olan ulusun temsillerini kullanmaya yöneltmiştir. Bu sembolleri Sovyetler Birliği'nin olmaktan çıkartıp Rusya'yı temsil eder şekilde dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Siyasi seçkinlerin var olan anıtları yeni rejimin sembollerine dönüştürme çabasında genel kamunun katkısına bakıldığında, bunun son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Bu süreçte halkın anıtların kaderine ilişkin çok az söz sahibi olması, otoriter ve emperyal geçmişin izlerinin devamına katkıda bulunmaktadır (Forest ve Johnson, 2002, s.525).

Ulus temsil eden sembollerin belirlenmesinde, var olanların gözden geçirilmesi bazen de yerlerinden edilmelerinde seçkinlerin sahip oldukları birincil role zaman zaman halkın karşı çıktığı da görülmektedir. Harvey (1979) halkın anıtları onurlandırarak bazen de tahrip ederek bu sürece müdahil olabildiğini belirtmektedir. Ancak, Forest ve Johnson (2002) ulus kimliğinin fiziksel ya da sembolik olarak temsilinin şekillendirilmesi konusunda politik seçkinlerin genellikle halkından daha büyük bir gücünün ve etkisinin bulunduğu altını çizmektedir.

3. KAMUSAL ALANDAKİ ANITLAR VE KAMUSAL BELLEK

Wejnert ve Zhrebkin (2001) mevcut kültürün ürünlerinden olan mimari yapıtların ve anıtların eski Sovyetler Birliği'nin kapsadığı bölgelerde komünist ve post-komünist dönemlerin toplumsal gerçekliğini açıkça yansıttıklarını ve tanımladıklarını ifade etmektedirler. 1917

devriminden bu yana, işbirliği içinde yaşama düzenlemeleri ve kollektivizm üzerine komünist ütopyik fikirler gerçekleştirmeye çalışan Sovyet iktidarı, kitlelerin, resim, heykel, sanatsal posterler, filmler, mimari ve anıtlardaki mutluluğunu ayrıntılı bir şekilde yansıtan sanatsal eğilimleri desteklemiştir. O dönemde yapılan mimari yapılar ve anıtlar komünist toplumun mutluluğu ile halkın düşmanlarına karşı kaybettiği savaşımlardan kaynaklanan muazzam acının arasındaki zıtlığı güçlü bir biçimde temsil etmişlerdir (Wejnert ve Zhrebkin, 2001, s.118).

Komünist rejimin erken dönemlerinde geçmişten gelen ya da güncel birinin kahramanlaştırılmadığı görülmektedir. Ancak bu durum Lenin'in 1924 yılında ölümünden sonra değişmeye başlamış ve Lenin'in kültü yapılan büstler, kabartmalar, resimler ve anıtlarla giderek büyümüştür. Bu durum hem Lenin'i doğru bir biçimde gösteren yapıtların üretilmesine ilişkin 1925 yılında alınan bir hükümet kararnamesiyle hem de Stalin'in kendi politik amaçlarıyla uyumaktadır. Michalski (1998) sembolik olarak dönüşümün 1924-1932 yılları arasında gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu dönemde Lenin'in Moskova'daki mozelesi ve St. Petersburg'daki Finlandiya İstasyonun'daki anıtı dönüm noktası olmuştur (Michalski, 1998, s. 114-115).

Kitlelerin sanatta ve kamusal anıtlardaki temsiline bakıldığında Wejnert ve Zhrebkin (2001) 1917'den 1920'lerin ortalarına kadar olan dönemde, kutsal toprak ananın mitolojik görüntüleri gibi, sürekli Tanrı ve Titanlar doğuran süper verimli kadınlar olarak kavramsallaştırıldığını belirtmektedir. Bu anıtlar, mitolojik baba/yaratıcı olarak temsil edilen devrimci liderlerin anıtlarıyla tamamlanmışlardır. Günümüzde Sovyet modernizmi olarak ifade edilen yeni bir akım 1920'lerin sonlarına doğru ortaya çıkarak, proleteryan gücün yalnızca kitleler tarafından ifade edilebileceği ve temsil edilebileceği fikrini geliştirmeye başlamıştır. Bu akım emekçileri arketiplerle değil doğrudan tasvir ederek, Sovyet endüstri merkezlerinin yeniden inşası için hazırlanan ilk beş yıllık planla da tutarlı bir çizgi çizmiştir. Bu dönemde yapılan pek çok yeni anıt komünist kitlenin lideri Joseph Stalin'i tasvir etmektedir. Ayrıca yine bu dönem mimarisinde diğer bir mevcut eğilim ise, sanatın fonksiyonellikle birleştirilmesidir. Moskova ve de diğer Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin başkentlerindeki bazı belli başlı binalar bu anlayış ve yaklaşım dâhilinde inşa edilmiştir (Wejnert ve Zhrebkin, 2001, s.118-119).

İkinci Dünya Savaşı'nın Sovyet toplumsal yaşamını sekteye uğratması, savaş sonrası sınır anlaşmazlıklarına müdahil olma, komşu ülkelerin iç politik yapılarına ilişkin söylem ile birlikte Sovyet liderlerin dikkati iç politikadan dış politikaya yönelmiştir. Bu politik karmaşanın sonuçlarından biri o zamanın mimari eğiliminde göreceli istikrardır. Stalin'in ölümünden sonra ve komünist

rejimin yumuşadığı 1950'lerden 1980'lere doğru olan dönemde, Sovyet mimarisi o dönemi karakterize eden ideolojik kaymaları yansıtıyordu. Daha önceki dönemde odak noktası, başlangıçta komünist bir sistem kurmak için gerekli olduğu varsayılan işçilerin diktatörlüğüydü. Şimdi egemen ideoloji komünist rejimin başarısını sosyalizmden ziyade gelişmiş sosyalizm olarak ifade edilmesinden yanadır (Wejnert ve Zhrebkin, 2001, s.120).

Yaşanan bu dönüşümün mimari ve anıtsal yansımalarına bakıldığında ana temanın işçiler olduğu görülmektedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasından sonra komünist ideolojiyi sembolize eden herhangi bir yeni anıtın yapılmadığını belirten Wejnert ve Zhrebkin (2001), pek çok Sovyet şehrinde komünist anıtların yıkılıp tahrip edildiğini belirtmektedir. Bir toplumun anıtları hakkında düşündükleri tarihin nasıl yaklaştığını yansıtmaktadır. Merewether (1999) komünizmin anıtlarına ne yapılması gerektiği konusunun, eski komünist ülkelerindeki tarihçileri, politikacıları ve sanatçıları meşgul eden bir sorun olduğunu belirtmektedir. Yıkılması, korunması, tarihin bir parçası olarak bir şekilde değiştirilmesi gerektiği gibi farklı farklı fikirleri savunanlar bulunmaktadır. Var olan fikir ayrılıklarının nedeni anıtların geçmişi hatırlatan önemli andaçlar olarak görülmesi ve geçmişin hatırlanmak istenip istenmediğine ilişkin belirsizliklerdir.

Kamusal bellek çeşitli disiplinler tarafından milliyetçilik, bağımsızlık savaşları, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, Yahudilere uygulanan soykırım ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Avrupa gibi farklı konular etrafında ele alınmıştır. Özellikle son zamanlarda bellek üzerine yapılan çalışmalar anıtlar üzerine odaklanmaktadır. Tarihçiler, siyaset bilimcileri, sosyologlar ve diğerleriyle birlikte, insan coğrafyacıları anıtları resmi tarihin ve belleğin somut örnekleri olarak incelemiştir (Foxall, 2013, s.168). Literatürde komünist dönemin tarihi figürlerinin anıtlştırılması ya da hafızaya işlenmesi süreci Forest ve Johnson (2002) ve Forest vd. (2004) gibi araştırmacıların çalışmalarında ele alınmaktadır.

Kamusal bellek özellikle politik değişim dönemlerinde totaliteryan rejimlerin son bulmasından sonra üzerinde sıklıkla durulan ve tartışılan bir konu olmuştur. Bu dönüşümün sonucunda totaliteryan rejimin yerini alan demokratik süreçte toplumun geçmişini nasıl hatırladığı kadar önceki rejimin sivil toplumu korku, sessizlik ve şiddet gibi yöntemlerle baskılayıp baskılamadığı da önem taşımaktadır. Önceki rejim tarafından gerçekleştirilen bastırma yöntemlerinin suç olarak nitelenmesi ve bunun sonucunda da suçlu olarak ifade edilen tarafın belirlenmesi geçiş sürecinde olan toplumlar için problematik bir konudur. Bununla beraber bu türdeki tartışmaların etrafında dönen suç nitelendirmeleri ve sorumluların kimler

olduğuna ilişkin soruların kamusal belleğin temelinde olduğu ve ulusal tarihlerin bu türdeki tartışmalar ile yeniden ele alındığı belirtilmektedir (Forest vd., 2004, s.358).

Forest ve diğerleri (2004) bellek süreçlerinin ulusal geçmişin yeniden oluşturulmasında, politik ve sosyal değişimin müzakere edilmesinde önemli uygulamalar olduğunu vurgulamaktadırlar. Totaliteryan geçmişi olan toplumların geçmişleriyle hesaplaşmalarında ve geçmişte olanlara ilişkin göndermelerde geniş bir halk katılımının olması önem taşımaktadır. Bunun basit bir biçimde yukarıdan aşağıya devlet baskısı sonucunda gerçekleşmesi, çeşitli sosyal grupların ve bireylerin katılımı olmadan sağlanan bir geçmiş temsili, merkezi otoriteyi güçlendiren bir propagandanın ötesine geçememektedir. Komünist rejimin sona ermesinin ardından Rusya, mekân ve kamusal bellek söz konusu olduğunda, totaliteryan geçmişine ilişkin tartışmalarla karşı karşıya gelmiştir.

Bu tartışmalarda özellikle üzerinde durulan baskı ve insan hakları ihlalleridir. Sovyet rejiminin geçmişi ele alınırken bu iki unsur karakteristik özellik olarak öne çıkmaktadır. Stalin dönemi ve gizli polise ilişkin tartışmalarda yapılan insan haklarına aykırı uygulamalara yönelik tartışmalar alevlenmektedir. Sovyetler Birliği'ni 1920'li yılların sonlarından 1953 yılındaki ölümüne kadar yönetmiş olan Joseph Stalin döneminde, milyonlarca Sovyet vatandaşı idam edilmiş, çalışma kamplarına sürülmüş, gözden düşürülmüş ve travmatize edilmiştir. O zamanlar NKVD olarak bilinen ve baskı araçlarına aşına olan devlet güvenlik hizmetleri, bu siyasi zulmün gerçekleştirilmesine ön ayak olmuştur (Forest vd., 2004, s.367).

Komünist Parti, Kruşçev döneminde geçmişte işlenmiş olan suçlara ilişkin bu mirastan kendisini uzak tutmak adına Stalin dönemi aleyhine (de-Stalinization) kampanya yürütmüş ve tarihin yeniden yazımı halk desteğinden yoksun bir biçimde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Stalin olanlardan kişisel olarak suçlanmış, ancak o zamanlar KGB olarak adlandırılan gizli polis teşkilatında önemli bir değişiklik gerçekleşmemiştir. Mihail Gorbaçov'a kadar Stalin döneminde işlenen suçlar hasıraltı edilmeye devam etmiştir. Gorbaçov fizikçi ve aktivist Andrei Sakharov'u sürgünden serbest bırakarak geçmişle yüzleşme konusunda olan istekliliğini ortaya koymuştur. Sergilediği bu davranış Stalin döneminde sürgüne gönderilen ve öldürülen bireylerin gerçeğini tartışmaya açmıştır. Geçmişle yüzleşilmesinde ortaya çıkan farklı farklı görüşlerin yarattığı tartışma ortamı Sovyet rejiminin dağılmasına katkıda bulunmuştur. Rusya Federasyonu bağımsız bir devlet olarak kurulduğunda totaliteryan geçmişi ile başa çıkmanın bir yolunu bulması gerekmektedir. Ancak Rusya'da devletin sağlıklı bir geleceği olması bakımından kamusal hatırlamayı gerekli bulan bir çoğunluk bulunmamaktadır. Nüfusun

çoğunluğu geçmişi utanılacak ya da pişmanlık ifade eden kamusal göstergelere yatırım yapılacak bir şey olarak algılamamaktadır. Örneğin VTsIOM isimli ajansın 2003 yılında gerçekleştirdiği anketlerde Ruslar Stalin'in Sovyetler Birliği tarihinde üstlendiği rolü olumlu olarak gördüğünü ortaya çıkartmıştır (Forest vd., 2004, s.367-368).

Rusya'da totaliteryan geçmişle başa çıkmada politik alandaki elitlerin ve halkın büyük çoğunluğunun geçmişi geçmişte bırakarak unutmayı seçtiği, azınlıkta kalan bir kısmın ise hatırlamayı tercih ettiği görülmektedir. Kamusal belleğin işleyişine bakıldığında buradaki süreçte dış etkenlerin etkisinin çok az olduğu ifade edilmekte, önde gelen politik seçkinlerin anıtları dikip kaldırdığı belirtilmektedir. Forest ve Johnson (2002) geçmişin hatırlanıp hatırlanmayacağı ya da nasıl hatırlanacağı konusunun son derece karmaşık olduğuna dikkatleri çekmektedir.

Şekil 1. Solovetsky Taşı (<http://sovietbases.thecelotajs.com>)

Bu karmaşa geçmişin kurbanlarını temsil eden Solovetsky Taşı anıtının 1990 yılında yerleştirilmesi ve 1991 yılında Dzerzhinsky'nin heykelinin kaldırılmasıyla Lubianka Meydanı'nın dönüşümünde de açıkça gözlenmektedir. Kurbanların anısına anıt dikilmesine karşı çıkış ve Dzerzhinsky'nin heykelinin yerine geri konulması yönündeki girişimler var olan çatışmaların somutlaşmış halidir. Pek çok kişi geçmişin adaletsizliklerini unutmayı ve failleri sembolik olarak onurlandırmayı tercih etmektedir. Geçmişte olanlarla yüzleşmeye ilişkin ilginç bir örnek de Sanat Parkı'dır (The Park of Arts). Burada yerlerinden kaldırılan Sovyet liderlerinin heykelleri yer almaktadır. Rus politikacılar totaliteryan geçmişle yüzleşmekten

kaçınarak, heykelleri bu parka yerleştirerek de-politize etmektedirler (Forest vd., 2004, s.371-373).

Şekil 2. Dzerzhinsky'nin heykelinin kaldırılışı, 22 Ağustos 1991 (Alexander Makhov, <http://pismowidok.org>)

Brookes (2005) dünyanın farklı ülkelerinde önceki dönemlere ilişkin sembollerin kaldırılmasını ırkçılıktan, tarihsel yanlılığa, kültürel olarak yasaklanmışlıktan, özgürlüklerin baskılanmasına kadar çeşitli sorunlara sembolik olarak dikkat çekmenin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Bu sorunlar toplumdaki kurumların içine işlemiş olup bunlara dikkat çekmenin ilk adım olduğu ifade edilmektedir. Yapılan gösterilerin sadece heykellere yönelik olmadığını belirten protestocular, heykellerin kaldırıldığında ortadan kalktıklarını, ancak toplumdaki sorunların bu şekilde ortadan kalkmadığını, değişiminin yeterince hızlı gerçekleşmediğini belirtmektedirler.

Şekil 3. Sanat Parkı (The Park of Arts), (John Freedman, <https://themoscowtimes.com>)

Toplumsal yapının işleyişinde var olan sorunların ortadan kaldırılması, geçmişten gelen totaliteryan köklerin etkisinin devam etmesi ve geçmişin karanlık yönüyle olan yüzleşmenin gerçekleşmesi; kamusal bellek süreçlerinde geçmişle kurulan bağlantıların uzantısı olarak kamusal mekânlarda yer alan anıtların düzenlemesine etkide bulunmaktadır. Politik sembollerin belirlenmesi ve bunların üzerinde hâkimiyet kurma çabalarını da içeren süreçte, politik seçkinlerin (ideolojik olarak baskın olma isteklerinin şekillendirdiği), o bölgede yaşayan halkın, tarihsel olaylardan doğrudan etkilenen kesimlerin, sanatçıların ve entelektüel grupların arasındaki diyalogların belirleyiciliği bulunmaktadır.

SONUÇ

Tarihsel süreçte sanata biçilen roller farklılık göstermekle birlikte var olan ideolojiyle ilişkisi çerçevesinde bu rollerin içerisinde politik gücünün ön plana çıktığı görülmektedir. Sanat eserlerinin görsel propagandanın önemli bir aracı olarak kullanımı 20. yüzyıla has bir özellik değildir. Geçmişe doğru gidildiğinde de imparatorluklar döneminde sanat eserlerine ideolojik olarak yüklenen simgesel anlamların olduğu görülmektedir. Resim ve heykellerin iktidardaki yönetimin devamı konusunda katkıları olduğu belirtilmektedir. Özellikle de anıtlar kamusal alanlarda sergilenmeleriyle daha çok insana hitap etmeleri sebebi ile görsel ideolojik alan açısından önem taşımaktadırlar.

Çalışma çerçevesinde anıtların ideolojik boyutu üzerinde durulmuştur. Anıtlar bir dönemi, ideolojiyi, olayı ya da kişiyi anmak üzere muhafazakâr bir dürtüye dayanan bazı tarihsel iddialarda bulunmaktadır. Tarihsel bir kaydı gerçekleştirmekte ve korumaktadırlar. Anıtlar, bir fikre ya da rejime kalıcılık hissi verebilmektedirler. İmparator ya da atının üzerinde

bir general, gökyüzünü işaret eden bir lider gibi imajların hepsi bir nesilden diğerine aktarılan, geçmiş ve geleceğin üzerine planlayan zafer ikonografisinin bir parçasıdır (Merewether, 1999, s. 183).

Anıtlar bir anlamda toplumu etkilemiş olan daha büyük bir şiddeti yalnızca sembolize etmekle kalmamaktadırlar. Ortaya çıkışlarında şiddet önemli bir unsurdur. Bu nedenle anıtlar, geçmiş ve gelecek arasında şiddet ile kazanılmış olan geçiş ya da değişim anını sembolize etmektedir. Bir anıtı yok etmek tahripçilerini kendi şiddetine dâhil etmektedir.

Çalışmada Sovyetler Birliği'nde sanatın ideolojik açıdan değerlendirilmesi ve daha sonra rejimde yaşanan değişimlerin politik sembolleri şekillendirmesi anıtlar çerçevesinde ele alınmıştır. Bir önceki rejimin sembollerinin gözden geçirildiği, yeni rejimin meşruluğunun sağlanması bakımından yenilerinin eskilerinin yerlerine konulduğu görülmektedir. Bu süreçte anıtlar, kamusal alanlarda kamusal belleğin bir parçası olarak doğrudan doğruya etkilenmektedirler. Bu etki bazen anıtların tahribatına kadar gitmekte bazen de ideolojik olarak içlerinin boşaltılması ve yerlerinin değiştirilmesinde kendisini göstermektedir. Rusya gibi totaliteryan geçmişi olan bir ülkede kamusal mekânlarda dikkatleri çeken politik sembollerin akıbetine ilişkin özellikle politik seçkinlerin söz sahibi olduğu görülmektedir. Ancak kamusal belleğin geçmişle yüzleşmesi ve yaşanaların değerlendirilmesi konusunda halkın bir etkide bulunması da önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Archaeology of Communism - Expedition to Communist Monuments of Bulgaria, <https://www.bhfieldschool.org/project/archcomexp>, Erişim tarihi: 30.05.2017

Blockmans, W. P. (2003). Reshaping Cities The Staging of Political Transformation. *Journal of Urban History*, November 2003 vol. 30 no. 1, 7-20.

Brookes, S. (2015). Rhodes to Nowhere: Smashing Statues Won't Change South Africa. www.spiked.com, erişim tarihi: 10 Nisan 2015.

Clay, R. (2012). *Iconoclasm In Revolutionary Paris: The Transformation Of Signs*. Voltaire Foundation: Oxford.

Coutu, J. (2006). *Persuasion and Propaganda: Monuments and the Eighteenth-Century British Empire*. England: Mcgill Queens Univ Press.

Fischer, E. (1993). *Sanatın Gerekliği*. Çeviren: Prof. Dr. Cevat Çapan, V Yayınları: Ankara.

Forest, B., Johnson, J. (2002). Unraveling the Threads of History: Soviet–Era Monuments and Post–Soviet National Identity in Moscow. *Annals of the Association of American Geographers*, 92:3, 524-547.

- Forest, B., Johnson, J., Till, K. (2004) Post-Totalitarian National Identity: Public Memory in Germany and Russia. *Social & Cultural Geography*, 5:3, 357-380.
- Foxall, A. (2013). A Contested Landscape: Monuments, Public Memory, and Post-Soviet Identity in Stavropol. *Russia, Communist and Post-Communist Studies*, 46, 167-178.
- Freedman, J. (2014). Moscow's Muzeon Arts Park. <https://themoscowtimes.com>, Erişim tarihi: 08.06.2017.
- Gill, G. (2005) Changing Symbols: The Renovation of Moscow Place. *Russian Review*, Vol. 64, No. 3 (Jul., 2005), pp. 480-503.
- Harvey, D. (1979). Monument and myth. *Annals of the Association of American Geographers*, 69 (3): 362–81.
- Kreft, L. (2014). Sanat ve Siyaset: Sanatın Siyaseti ve Siyasetin Sanatı. *Sanat Siyaset Kültür Çağında Sanat ve Kültürel Politika* içinde, Ali Artun (Ed.), İletişim Yayınları: İstanbul.
- Larrain, J. (1995). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*. Çeviren: Neşe Domaniç, Sarmal Yayınları: İstanbul.
- Lefebvre, H. (1996). *Marx'ın Sosyolojisi*. Sorun Yayınları: Ankara.
- Makhov, A. Lubyanka Square - Monument of an Unresolved Conflict. <http://pismowidok.org>, Erişim tarihi: 08.06.2017.
- Mardin, Ş. (1976). *İdeoloji*. Sosyal Bilimler Derneği Yayınları: Ankara.
- Matveeva, A. (2009). Legitimising Central Asian Authoritarianism: Political Manipulation and Symbolic Power. *Europe Asia Studies*, Vol. 61, No. 7, September, pp.1095–1121
- McLellan, D. (1999). *İdeoloji*. Çeviren: Ercüment Özkaya, Doruk Yayınları: Ankara.
- Merewether, C. (1999). The Rise and Fall of Monuments. *Grand Street*, No. 68, Symbols, Spring, pp. 182-191.
- Michalski, S. (1998). *Public Monuments: Art in Political Bondage 1870-1997*. Reaktion Books Ltd.: London.
- Noyes, J. (2013). *The Politics of Iconoclasm: Religion, Violence and the Culture of Image Breaking In Christianity and Islam*. New York: I.B. Tauris.
- Tekiner, Ü. A. (2010). *Atatürk Heykelleri, Kült, Estetik, Siyaset*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- The Lubyanka Building, Federal Security Service "FSB" Headquarters and the Solovetsky Stone. <http://sovietbases.thecelotajs.com>, Erişim tarihi: 08.06.2017.

Wejnert B., Zherebkin, S. (2001). *The Politics of Architecture: Illustration of Gender Roles in Communist and Post-communist Ukraine*. Adam Mickiewicz University Press, pp. 117-126.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ALGISI

Taner BAŞFIRINCI¹

ÖZET

Günümüz koşullarında kurumsal sosyal sorumluluk aktiviteleri işletmeler için stratejik bir seçenek olmanın ötesinde bir zorunluluğa dönüşmüştür. Bunun bir sonucu olarak, bugün özellikle de dünya devi markaların sosyal sorumluluk faaliyetlerine ayırdıkları bütçe paylarının giderek arttığı ve dahası bu konudaki faaliyet alanlarının da giderek çeşitlendiği görülmektedir. Buna rağmen, literatüre yansıdığı kadarıyla, özellikle de ülkemizde kurumsal sosyal sorumluluk kavramına ilişkin algılamaları ve insanların kurumsal sosyal sorumluluk kavramına yönelik tutumlarını keşifsel bir çalışmayla ortaya koyan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin kurumsal sosyal sorumluluk kavramına ilişkin algılamalarını ve bakış açılarını ortaya koymaktır. Yapılan bu çalışmada örneklem grup bu çalışmaya katkıda bulunmak isteyen Karadeniz Teknik Üniversitesi öğrencileri arasından belirlenmiş olup, çalışma grubu gönüllülük esasına göre seçilmiştir. Bu kapsamda, nitel yöntemle başvurulmuş ve derinlemesine görüşme ile elde edilen verilere içerik analizi uygulanarak sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar baktığımızda; kurumsal sosyal sorumluluk konusunun yeteri kadar bilinmediği başka kavramlarla karıştırıldığı, iyi niyetli görüldüğü kadar iyiniyetli olmayan bir yanının da olduğu gözlemlenmiştir. Kurumsal sosyal sorumluluk kavramına ilişkin algılamaları ve tutumları farklı bir yöntemle ve farklı bir kültürel bağlamda Türkiye’de ortaya koyması bu çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı, Üniversite Öğrencileri

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PERCEPTION OF UNIVERSITY STUDENTS

ABSTRACT

In contemporary world, corporate social responsibility activities are a kind of necessity beyond being a strategic alternative. Thus, we see that the budget shares allocated to the social responsibility activities of today's world brands increase and the activity fields expand and diversify. So the topic has attracted interest of academicians, and the number of studies has grown over years. However, to our best knowledge, there is really limited studies that reveals

---

¹ Öğr.Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Beşikdüzü Meslek Yüksekokulu

the perceptions of corporate social responsibility in our country and the attitudes of people towards the concept of corporate social responsibility through an exploratory study. Therefore, the goal of this study is to reveal the perceptions and attitudes of university students on the concept of corporate social responsibility. In this context, the qualitative method was applied and results were obtained by applying content analysis to the data obtained by in-depth interviews. So as the original contribution, this study reveals perceptions and attitudes about the corporate social responsibility through a different methodology in a different cultural context, in Turkey.

Keywords: Corporate Social Responsibility Perceptions, University Students

---

GİRİŞ

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) alanındaki bilimsel çalışmaların sayısı günümüzde hızla artmış ve konu yönetim, pazarlama, finans, sosyoloji gibi birçok alandan beslenerek interdisipliner bir yapıya kavuşmuştur. Bununla birlikte, mevcut çalışmaların büyük çoğunluğu şirketlerin KSS aktivitelerine ve bu aktivitelerin şirketler açısından sonuçlarına odaklanmaktadır. Özellikle de ülkemizde KSS aktivitelerinin halk nezdinde bir farkındalığının bulunup bulunmadığına, insanlar tarafından nasıl ve ne yönde algılandığına yönelik olarak yapılan algı çalışmalarının sayısı son derece sınırlıdır (Özalp vd., 2008). Bu kapsamda bu çalışmada Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ) öğrencileri üzerinden KSS aktivitelerinin nasıl algılandığına yönelik bir algı çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın başında konu kısaca tanımlanmış ve alandaki yazın özetlenmiş, ardından yöntem ve bulgulara yer verilmiş ve son olarak konuya ilişkin genel bir değerlendirme sunulmuştur.

1. KAVRAM

KSS kavramı konusundaki teorik tartışmalar 1950'lere kadar uzanmaktadır. Bowen, şirketlerin sadece kendilerini ve müşterilerini değil, içinde yaşadıkları toplumdaki her kesimin, yani bütün paydaşlarının çıkarlarını gözeterek davranmaları gerektiğini ilk vurgulayan ilk kişi olmuştur (Bowen 1953). (Kavramsal açıdan daha detaylı tartışmalar için bkz. Ackerman and Bauer, 1976; Carroll 1979; Frederick, 1987; Carroll, 1991; Zamagni, 2003; WBCSD, 2000; Maignan and Ralston 2002; Beda, Bodo, 2004; Bhattacharaya and Sen,2004; Gallino, 2005; Greenfield, 2004; Molteni, 2003, 2004; Viviani, 2005; McWilliams, et al., 2006; Maon et al., 2009; Carroll and Shabana, 2010; Du et al., 2010; Maon et al., 2010; Noland and Philips, 2010; Wood, 2010).

Ardından Carroll (1979) şirketlerin yerine getirmeleri gereken KSS faaliyetlerini hiyerarşik bir yapıda tanımlamıştır. Buna göre her şirketin yerine getirmesi gereken dört temel

sorumluluk vardır: Ekonomik, hukuki, etik ve filantropik (hayırsever). Buna göre şirketlerin ilk düzeydeki sorumluluğu, *toplumun gereksinim duyduğu ve istediği mal ve hizmetleri üretmek ve temin etmek için kaynakları uzun vadede verimli bir biçimde kullanması ve ürettiklerini karlı bir biçimde satmasıdır* (Boone ve Kurtz, 1999, s.13'den aktaran Öktem vd., 2017: 89). Şirketler bu sorumluluğu karlı biçimde yerine getiremezse diğer düzeydeki sorumluluklar da ortaya çıkmaz. Tüm paydaşlarına karşı ekonomik sorumluluklarını yerine getiren şirketler, ikinci seviyede yasal sorumluluklarla karşılaşılır: Kanunlara ve yasal mevzuata uygun davranmak. Üçüncü aşamada ise etik sorumluluklar yer alır. Buna göre şirketler yasalarda belirtilmeyen ancak toplumsal anlamda kabul gören ahlaki davranışları (örneğin cinsiyetçi ve ırkçı ayrımlar yapmamak, terfileri liyakat ilkesini gözeterek dağıtmak vb.) sergilemek konusunda da paydaşlarına karşı sorumludurlar. İşletmeler son aşamada filantropik sorumluluklarla yüzleşirler. Bu kapsamda iyi bir kurumsal vatandaş olma, tüm kaynakları toplum ve çevrenin yararına kullanma ve böylece yaşadıkları toplumun yaşam kalitesini yükseltme (Öktem vd., 2017: 89) beklentilerine cevap vermeye çalışırlar.

Görüldüğü üzere, şirketlerin sadece kendilerinin ve müşterilerinin değil, içinde yaşadıkları toplumdaki her kesimin bütün paydaşlarının çıkarlarını gözeterek davranmalarına KSS denilmektedir. Paydaş kavramını literatürde ilk tanımlayanlar Freeman ve Reed (1983) olmuştur. Buna göre işletmeden etkilenen ve işletmeyi etkileyen herkes işletmenin paydaşı konumundadır. Görüldüğü üzere bu süreçte, işletmenin sahiplerinden, yöneticilerinden, çalışanlarından ve müşterilerinden çok daha geniş bir alan belirlenmiştir. Bu alanın içinde, işletmenin tedarikçilerinden, sivil toplum örgütlerine, işletmenin yatırımcılarından devlet kurumlarına, meslek odalarından yerel halka kadar çok çeşitli birimler yer almaktadır (Donaldson and Preston, 1995).

2. GEÇMİŞ ÇALIŞMALAR

KSS alanında yapılan çalışmaların sayısı oldukça fazladır. 2017 yılının Mayıs ayında Google Akademik'te yapılan basit bir taramayla, başlığında "Corporate Social Responsibility" ifadesi bulunan 66500 çalışma olduğu görülmektedir. Çalışmaların çok farklı disiplinlerden geldiği ve çok farklı yöntemlere yer verildiği görülmektedir.

Örneğin KSS faaliyetlerinin firmanın finansal performansı ile ilişkisini ölçen pek çok çalışma mevcuttur (Cochran and Wood, 1984; McGuire et al., 1988; Pava and Krausz, 1996; McWilliams and Siegel, 2000; Rashid and Lodh, 2008; Said et al., 2009; Sahin vd. 2011). Her ne kadar sonuçlar kısmen çelişkili ise de, çalışmaların geneli iki kavram arasındaki pozitif ilişkiyi doğrulamaktadır.

Konuya organizasyon teorisi açısından bakan bazı çalışmalarda ise, yönetim kurulunun yapısı ile KSS faaliyetleri arasındaki ilişki incelenmiştir. (Bkz. Arora and Petrovna, 2009; Ayusa and Argadona, 2007; Ayuso et al., 2007; Graaf and Herkstroter, 2007; Coffey and Wang, 1998; Dunn and Sainty, 2009; Harrison and Freeman, 1999; Louma and Goodstein, 1999; McKendall et al., 1999; McGuire et al., 2003) .

KSS ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Lam et al, 2001; Okyay 2009).

Kimi çalışmalar ise KSS faaliyetlerinin markaya yönelik etkilerini incelemiş ve KSS faaliyetlerinin markaya yönelik olumlu tutum ve davranış geliştirmede katkısı olduğunu ortaya koymuşlardır (Googins, 1997; Rochlin, 1997, Fombrun, 1998; Burke, 1999; Daviss, 1999; Wymer, 2003).

KSS konusuna tüketici davranışları açısından ele alan çalışmalara bakıldığında (Svendsen, 1998; O'Brien, 2001; Zucker, 2002; Wymer, 2003; Sobczak vd., 2006; Crane ve Matten, 2010), günümüzde tüketicilerin şirketlerden beklentilerinin farklılaştığı ve günümüzdeki genç kuşağın KSS konusunda daha bilinçli ve duyarlı olduğu görülmektedir. Bhattacharya ve Sen, (2004) kimi tüketicilerin KSS faaliyetlerini samimi bulmadığı ve bu faaliyetleri satış odaklı çabalar biçiminde değerlendirerek şüpheci yaklaşabildiğini vurgulamaktadır. Bu sebeple KSS faaliyetleri kadar bu faaliyetlerin tüketicilere doğru iletilmesinin önemine de dikkat çekmektedir. Yine başka araştırmalara göre KSS aktivitelerinin tüketici davranışlarını olumlu etkilemesi ancak doğru iletişimle mümkün olabilmektedir (Bhattacharya vd., 2006). Kimi araştırmacılar ise, tüketicinin KSS faaliyetlerinin samimiyetini anlama gücüne sahip olduğunu ve tepkisini de buna göre ortaya koyduğunu göstermiştir (Kernisky, 1997; Groza et al., 2011).

Ayrıca, farklı kültürdeki tüketicilerin KSS konusuna karşı algılarının farklı olduğunu ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Maignan, 2001, Peng 2012).

Her ne kadar Türkiye’de KSS alanında yapılmış çok sayıda çalışmaya rastlanmaktaysa da (Bkz. Aktan ve Börü, 2007; Argüden, 2008; Onay, 2003; İliç, 2010, Alparslan ve Aygün, 2013; Özalp vd., 2008; Özkan, 2004) bu çalışmaların sadece çok sınırlı bir kısmı KSS aktivitelerinin insanlar tarafından nasıl ve ne yönde algılandığına yönelik olarak yapılan algı çalışmalarının sayısı son derece sınırlıdır (Özalp vd., 2008). Bu kapsamda bu çalışmayla KTÜ öğrencilerinin KSS aktivitelerinin nasıl algılandığına yönelik bir algı çalışması gerçekleştirilmiştir.

3. YÖNTEM

Bu araştırmada nitel yöntem kullanılmış ve derinlemesine görüşme ile elde edilen verilere içerik analizi uygulanmıştır. Örnekleme yöntemi kolayda örneklemedir. Araştırmaya katılmak isteyen öğrenciler gönüllülük esasına göre seçilmiştir. Derinlemesine görüşmede yarı yapılandırılmış soru yöntemi kullanılmıştır. Literatür çalışması sonrası hazırlanmış olan sorular katılımcılara sorulmuş, gerekli durumlarda yeni sorular da sorularak konuyla ilgili derinlemesine bilgi toplanmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde, yapılan her derinlemesine görüşme de kendinden sonrakiler için rehber biçimde kullanılmış, veri toplama süreci devam ettiği sürece araştırmada kullanılan sorular da güncellenmiştir(Ger, 2009). Veriler 2017 Ocak ayında toplanmıştır. Görüşmeler araştırmacı tarafından yürütölmüş ve kırk beş dakika ile bir saat yirmi dakika arası sürmüştür. Görüşmeler verilerde doygunluk noktasına gelene dek sürdürölmüş (Strauss and Corbin, 1998) ve toplamda 16 katılımcı ile görüşme yapılmıştır.

KSS'ye yönelik algıların ortaya koyulması ve bu algılar arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde veriler sırasıyla açık kodlama (metinlerdeki tüm çağrışımların ortaya çıkartılması), teorik kodlama (metinlerdeki çağrışımların birbirleri ile olan ilişkisinin ortaya koyulması) ve seçici kodlama (metinlerdeki ana kategorilerin seçimi ve çağrışımların bu kategorilerle ilişkilendirilmesi) süreçlerinden geçirilmiştir (Başfırncı, 2016:33). Bulgular sunulurken zaman zaman katılımcıların birebir ifadelerine yer verilmişse de, kişisel bilgi ve veriler, kişinin özel yaşamına saygı ve mesleki gizlilik ilkeleri gereğince isimleri saklı tutulmuştur.

4. BULGULAR

Araştırmanın bulguları, öğrencilerin tamamının KSS kavramından haberdar olduklarını göstermektedir. Aşağıdaki örnekler konuya ilişkin genel bir görüş sunar niteliktedir.

«Sosyal sorumluluk bu aralar çok moda.» Kadın Öğrenci - 21

«Reklama paran mı yok? Patlat bi sosyal sorumluluk projesi. Bedava reklam gibi bir şey.» Erkek Öğrenci – 21

«Kız çocuklarını okula göndermek, köy okulunu yenilemek; en çok bunlara rastlıyorum.» Kadın Öğrenci – 20

On altı öğrenciden dokuzunun en az bir sosyal sorumluluk projesine dahil olduğu görölmüştür.

«Anadolu Jet 23 Nisan'da bedava uçak bileti vermişti. Ben uçağa ilk kez binmiştim» Kadın Öğrenci – 20

«Kardeşime karne hediyesi olarak İş Bankası'ndan kitap hediye almıştık.» Kadın Öğrenci - 19

«Dayım işsizdi, Turkcell'in çağrı merkezinde (Erzurum) işe girebildi, sosyal sorumluluk iyi bir şey.» Kadın Öğrenci – 20

«Yeğenimi Eti'nin köy sinemasına götürmüştüm. 7 yaşlarındaydı. Hiç sinema görmemişti.» Erkek Öğrenci - 21

«Doğuş Holding sağolsun, geçenlerde Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın konserine gittik.» Kadın Öğrenci – 20

Katılımcılardan üçü ise, en az bir KSS faaliyetinde gönüllü olarak görev yaptıklarını ifade etmişlerdir. Aşağıda katılımcıların ifadelerinden seçilmiş örnekler yer almaktadır.

«Kızılay için fidan dikme kampanyasına katılmışım, ayrı bir ruhu var, insan mutlu hissediyor» Erkek Öğrenci - 19

«Trabzon Belediyesi bir kampanya başlatmıştı. Bir köy okuluna kitap topladım. Çocuklar öyle sevinmişti ki anlatamam. Tamam, dedim, cennetlik oldum ben.» Erkek Öğrenci - 21

«Bir arkadaşım rica etmişti, ama firmanın adını hatırlamıyorum. Körler için kitap okumuştuk. Dinlemeleri için sesimizi kaydettik. Sonra bana teşekkür belgesi vermişlerdi.» Kadın Öğrenci - 20

Görüldüğü üzere, katılımcıların KSS faaliyetlerine ilişkin farkındalıkları yüksektir. Üstelik KSS faaliyetlerine hedef kitle ya da gönüllü konumunda katılım gözlenmiştir. Bu bir taraftan katılımcıların bu konudaki etkinliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilirken, diğer taraftan KSS faaliyetlerin çeşitlenmesi ve zenginleşmesinin bir sonucu olarak da yorumlanabilir. Araştırmanın ikinci kısmında katılımcıların KSS faaliyetlerine yönelik genel algısını gösteren bulgulara yer verilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak KSS faaliyetleri kapsamında akla en çok gelen kampanyalar araştırılmıştır. Araştırmanın bulguları KSS denildiğinde akla ilk olarak “mavi kapak” kampanyasının geldiğini göstermektedir (12 Katılımcı). Bilindiği üzere mavi kapak kampanyası olarak da bilinen plastik şişe kapaklarının toplanması kampanyası Türkiye Omurilik Felçlileri Derneği'ne ait bir girişimdir ve tekerlekli sandalyeye sahip olamayanlara, sandalye ve tıbbi malzeme sağlamak amacıyla yürütülmektedir. İkinci sırada ise, eğitimle ilgili KSS aktivitelerinden bahsedildiği görülmektedir. Bu faaliyetler içinde en çok anılanlar Turkcell'a ait olan “Kardelenler” projesi ve Milliyet Gazetesi tarafından yürütülen “Baba Beni Okula Gönder” projesidir. Katılımcılardan 8 tanesi spor sponsorluklarını da KSS aktivitesi olarak anmıştır. Buna göre Medical Park Trabzonspor ve Vodafone Arena Beşiktaş en çok anılan spor sponsorlukları içinde yer almaktadır. Ardından, çevrenin korunmasına ilişkin KSS aktivitelerinden bahsedilmiştir (6 katılımcı): Atık pil dönüşüm kutuları, atık yağ geri toplama kampanyaları,

çevrenin çöplerden arındırılması gibi faaliyetlerin ortak biçimde anıldığı görülmüştür. Son olarak ise katılımcılardan beş tanesi, KSS denildiğinde akla ilk gelen faaliyetler arasında kültür sanat etkinliklerinden (Fanta gençlik festivali, ücretsiz sinemalar vb.) bahsetmişlerdir.

KSS denildiğinde akla ilk gelen markalar da araştırılmış ve bu kapsamda Turkcell'in KSS aktiviteleriyle en çok hatırlanan marka olduğu görülmüştür. Turkcell'i sırasıyla Coca Cola, Vodafone, Ülker ve İş Bankası markalarının takip ettiği görülmektedir.

Araştırmanın üçüncü kısmında katılımcıların KSS faaliyetlerine yönelik tutumları araştırılmıştır. Bulgular göstermektedir ki katılımcıların tamamı KSS aktivitelerinin her zaman iyi niyet taşımayabileceği ihtimalinin farkındadırlar. Bununla birlikte, katılımcıları KSSS aktivitelerine yönelik olumlu tutum sergileyenler ve olumsuz tutum sergileyenler biçiminde ikiye ayırmak mümkündür.

Olumlu tutum sergileyenlere (6 katılımcı) yakından bakıldığında bu kişilerin KSS kapsamında doğrudan fayda yaratan ya da doğrudan fayda gören kişiler olduğu görülmüştür. Zaten olumlu tutumlarının altında, yaratılan faydanın kendisi yer almaktadır:

«Ölü rahmet bulsun da nerden bulursa bulsun!» Kadın Öğrenci - 20

«İlla da kötü niyet mi arayacaksın? Bir firma bir konuda gerçekten fayda sağlamak isteyemez mi?» Erkek Öğrenci - 19

«Merak ediyorum, Eti köye çocuk sineması götürmese olmaz mıydı? Bal gibi olurdu. Ne kaybederdi? Hiçbir şey kaybetmezdi. Satışı da düşmezdi. Ama çocuklar hala hiç sinemaya gitmemiş olacaktı. Eti'nin bundan bir kazancı oluyorsa helali hoş olsun, ama hiç sanmıyorum. Bizde milletçe herşeyin altında bir kötülük arama huyu var.» Erkek Öğrenci – 21

«İşsiz bir insana iş veriyorsun. Okula gidemeyen bir kızı okula gönderiyorsun. Sonra da bunu afişe ettin diye sitem ediyorlar. Kendileri yapamadıkları için kıskanıyorlar bence.» Kadın Öğrenci – 20

«Firmanın niyeti gerçek değil, tamam. Peki dayımın aldığı maaş da mı gerçek değil?» Kadın Öğrenci – 20

«Ben bu kampanyalarda gönüllü olarak çalıştıktan sonra bu konunun önemini anladım. Çünkü o zaman ne kadar faydalı işler yaptıklarını görüyorsun, insanların nasıl sevindiğini görüyorsun.» Erkek Öğrenci – 21

Katılımcılardan 10'u KSS faaliyetlerine şüpheli yaklaşmakta ve genel tutumlarının olumsuz olduğunu beyan etmektedir. Bulgulardan çıkan genel sonuca göre bu tutumun altında yatan temel gerekçe, firmaları samimi bulmamalarıdır. Olumsuz tutum sergileyen katılımcıların, KSS aktivitelerine maruz kalma sıklığının daha düşük olduğu da görülmektedir.

Aşağıda katılımcıların olumsuz nitelikteki görüşlerine ve bu görüşün altında yatan nedenlere ilişkin olarak seçilmiş birkaç bulguya yer verilmiştir.

«Coca Cola hayata artı projesiymiş. İnanmıyorum ki. Ya sen insanları zehirleyip sonra da bana mutluluk tablosu çizemezsin. Ha benim köyüme okul açarsan buna niye yok diyeyim, ses çıkartmam. Ama bu yüzden Coca Cola'yı sevecek, içecek değilim yani.» Erkek Öğrenci – 20

«Ben inanmıyorum. Cem Yılmaz anlatmıştı ya, «iyilik mafyası bunlar» diye. Çırağan Palace'da gece düzenliyoruz, 4 tane tekerlekli sandalye veriyoruz. Çırağan Palace'da düzenleme, 6 tane sandalye versene, daha mantıklı olmaz mı?

«Ben çok duyarlı bir şirketim diye hava atmak için, bu kadar samimiyetsizliğe gerek yok. Senin niyetin belli, devlete daha az vergi ödemek için böyle işlere giriyorsun. Sabancı'nın Adana'da yaptırdığı caminin amacı da bu. Büyük şirketlerin hepsi böyle.» Kadın Öğrenci- 21

«(KSS'yi kast ederek)Vicdan yıkamadır, imajdır, şovdur. Yarın öbür gün kirli çamaşırları piyasaya çıkınca, -ben bu kadar da kötü bir şirket değilim aslında- diyebilmenin önlemini almaktır. Minareyi çalan kılıfını hazırlar.» Erkek Öğrenci – 20

Görüldüğü üzere KSS aktivitelerine karşı şüpheli yaklaşanların çoğu, temel olarak işletmelerin sadece kar amacına yönelik çalışıklarına inanmaktadırlar. Bunun dışındaki faaliyetleri ise yine kar amacına dolaylı yoldan katkı sağlayacak (vergi indirimi vb.) ve işletmelerin toplumsal meşruiyetlerine hizmet edecek faaliyetler olduğunu ifade etmektedirler.

SONUÇ

Bu araştırma ile ülkemizdeki üniversite öğrencilerinin kurumsal sosyal sorumluluk kavramına ilişkin algılamaları ve tutumları keşifsel yöntemle ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bulguların geneline bakıldığında katılımcıların tamamının KSS kavramından haberdar oldukları, bununla birlikte konunun kapsamı ve sınırları konusunda fazlaca bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir. Örneğin, katılımcıların birçok farkındalık projesini ve sponsorluk faaliyetlerini KSS faaliyeti ile karıştırdıkları ortaya çıkmıştır. Örneğin toplum yararına çalışan bir derneğin geliştirmiş olduğu kampanyalar KSS aktivitesi olarak tanımlanamaz. Çünkü derneğin temel faaliyeti zaten ticari değildir, doğrudan toplum yararına çalışmaktadır. Yine konuya ilişkin bir diğer yanlış algılama ise her türlü sponsorluk faaliyetinin KSS aktivitesi olarak tanımlanmasıdır ki bu bulgu İbişoğlu'nun (2007) çalışmasında da yer almaktadır. Oysa ki sponsorluk literatürde ticari çıkarların korunması amacıyla başlatılan bir çalışma olarak

görülmektedir (Meenaghan, 1983). Burada bahsi geçen ticari çıkar, sponsorluğu KSS faaliyeti olmaktan uzaklaştırır (Javalgi vd., 1994; Speed ve Thompson, 2000; Polonsky ve Speed, 2001;). Ancak son yıllarda “nedene dayalı pazarlama- cause related marketing” uygulamaları kapsamındaki farklı sponsorluklar olayın seyrini değiştirmekte ve bu iki kavram arasındaki sınırları giderek daha da belirsiz hale getirebilmektedir. Burada önemli olan sponsorluğun türü ve içeriğidir.

Araştırmanın bulguları on altı katılımcıdan on ikisinin bir KSS faaliyetinde gönüllü ya da hedef kitle olarak rol aldığını ortaya koymuştur. Ayrıca KSS faaliyeti denildiğinde akla ilk gelenler mavi kapak toplama kampanyası başta olmak üzere engellilerle ilgili faaliyetler, eğitimle ilgili faaliyetler, çevrenin korunmasına yönelik faaliyetler ve kültür sanat etkinlikleri olmaktadır.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç, katılımcıların KSS faaliyetlerine ilişkin genel tutumlarının şüpheci ve olumsuz olduğu biçimindedir. Keza, 16 katılımcıdan 10’u KSS faaliyetlerini samimi bulmadığını ifade etmektedir. Ancak, araştırmanın bulgularından katılımcıların KSS faaliyetleri ile ilişkileri arttığında konuyla ilgili olumsuz bakış açılarının değişeceği öngörülebilir. Çünkü olumlu tutum sergileyenlerin tamamı KSS deneyimi olan kişilerdir.

Araştırmanın ana amaçları içerisinde yer almamakla birlikte, bu araştırmanın sonuçları TV reklamlarının KSS kampanyalarının bilinirliğine ve hatırlanırılığına etkisini de işaret etmektedir. Çünkü KSS denildiğinde akla ilk gelen markaların çoğunun KSS faaliyetlerini TV reklamları aracılığıyla duyurduğu görülmektedir.

Bu araştırmanın temel kısıtı yöntemin genellemeye izin vermemesi ve yargısal örneklem kullanarak sınırlı sayıdaki katılımcı ile yürütülmüş olmasıdır. Diğer taraftan, bu çalışma hedef kitlelerin zihnindeki KSS algısına ve konuya yönelik tutumlarına ilişkin zengin bilgiler içermekte ve böylelikle daha kapsamlı araştırmalara ilişkin bir vizyon oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Ackerman, R. W., & Bauer, R. A. (1976). *Corporate social responsiveness: The modern dilemma [sic]*. Reston.

Aktan, C. C., & Börü, D. (2007). Kurumsal sosyal sorumluluk. Coşkun Can Aktan (Ed.), *Kurumsal Sosyal Sorumluluk: İşletmeler Ve Sosyal Sorumluluk içinde* (s.11-36). İstanbul: İGİAD Yayınları.

Alparslan, A. G. A., & Aygün, M. (2013). Kurumsal sosyal sorumluluk ve Firma Performansı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1). 435-448. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sduiibfd/article/view/5000122167/5000112473>

Argüden, Y. (2008). Kurumsal sosyal sorumluluk. Coşkun Can Aktan (Ed.), *Kurumsal Sosyal Sorumluluk: İşletmeler Ve Sosyal Sorumluluk içinde* (s.37). İstanbul: İGİAD Yayınları.

Arora, P., & Petrova, M. T. (2009). Corporate social performance, stakeholder coalitions, corporate governance and performance. *Corporate Governance and Performance*.

Ayuso S, Argandoña A (2009). Responsible corporate governance: towards a stakeholder board of directors? Working paper no. 701, *IESE Business School*. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1349090>

Ayuso S, Arino MA, Garcia C, Roberto R Miguel A (2007). Maximizing stakeholders' interests: an empirical analysis of the stakeholder approach to corporate governance. Working paper no. 670, *IESE Business School*. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=982325>

Başfıncı, Ç. (2016). Marka İmajının Sosyal Ağ Analizi ile İncelenmesi: Turkcell ve Vodafone Markalarına Yönelik Bir Araştırma. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 25-50. doi: <http://dx.doi.org/10.17336/igusbd.30297>

Beda, A., & Bodo, R. (2004). *La responsabilità sociale d'impresa: strumenti e strategie per uno sviluppo sostenibile dell'economia*. Il Sole 24 ore.

Bhattacharya, C. B., & Sen, S. (2004). Doing better at doing good: When, why, and how consumers respond to corporate social initiatives. *California management review*, 47(1), 9-24. <http://www.davideacrowther.com/csrmodule/csrreading4b.pdf>

Bhattacharya, C. B., Sen, S. & Korschun, D. (2006). The role of corporate social responsibility in strengthening multiple stakeholder relationships: A field experiment. *Journal of the Academy of Marketing science*, 34(2), 158-166. DOI: <https://doi.org/10.1177/0092070305284978>

Boone, L. E., & Kurtz, D. L. (1999). *Contemporary Marketing: 1999*. Harcourt Brace College Publishers. Aktaran: Öktem, M. K., Sadioğlu, U., & Turgut, N. (2017) Yönetmel Sürecin Bir Fonksiyonu Olarak Kurumsal Sosyal Sorumluluk. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 5(1), 83-112. doi: 10.14782/sbd.2017.50

Bowen, H. R., & Johnson, F. E. (1953). *Social responsibility of the businessman*. Harper.

Burke, E. M. (1999). *Corporate community relations: The principle of the neighbor of choice*. ABC-CLIO.

Carroll, A. B. (1979). A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of management review*, 4(4), 497-505. <http://www.jstor.org/stable/257850>

Carroll, A. B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business horizons*, 34(4), 39-48. [https://doi.org/10.1016/0007-6813\(91\)90005-G](https://doi.org/10.1016/0007-6813(91)90005-G)

Carroll, A. B., & Shabana, K. M. (2010). The business case for corporate social responsibility: A review of concepts, research and practice. *International journal of management reviews*, 12(1), 85-105. doi: 10.1111/j.1468-2370.2009.00275.x

Cochran, P. L., & Wood, R. A. (1984). Corporate social responsibility and financial performance. *Academy of management Journal*, 27(1), 42-56. doi: 10.2307/255956

Coffey, B. S., & Wang, J. (1998). Board diversity and managerial control as predictors of corporate social performance. *Journal of Business Ethics*, 17(14), 1595-1603. doi: 10.1023/A:1005748230228

Crane, A., & Matten, D. (2010). Business ethics: Managing corporate citizenship and sustainability in the age of globalisation. *Aufl., New York*.

Donaldson, T., & Preston, L. E. (1995). The stakeholder theory of the corporation: Concepts, evidence, and implications. *Academy of management Review*, 20(1), 65-91. doi: 10.5465/AMR.1995.9503271992

Du, S., Bhattacharya, C. B., & Sen, S. (2010). Maximizing business returns to corporate social responsibility (CSR): The role of CSR communication. *International Journal of Management Reviews*, 12(1), 8-19. doi: 10.1111/j.1468-2370.2009.00276.x

Dunn, P., & Sainty, B. (2009). The relationship among board of director characteristics, corporate social performance and corporate financial performance. *International Journal of Managerial Finance*, 5(4), 407-423. <http://dx.doi.org/10.1108/17439130910987558>

Frederick, W. C. (1987). Theories of corporate social performance. *Business and society: Dimensions of conflict and cooperation*, 142, 161.

Freeman, R. E., & Reed, D. L. (1983). Stockholders and stakeholders: A new perspective on corporate governance. *California management review*, 25(3), 88-106. doi: <https://doi.org/10.2307/41165018>

Fombrun, C. J. (1998). Indices of corporate reputation: An analysis of media rankings and social monitors' ratings. *Corporate reputation review*, 1(4), 327-340. doi: 10.1057/palgrave.crr.1540055

Gallino, L. (2005). L'impresa irresponsabile. Torino: Einaudi.

Ger, G. (2009). Tüketici Araştırmalarında Nitel Yöntemler Kullanmanın İncelikleri ve Zorlukları. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-19.

Graaf, F. J., & Herkströter, C. A. (2007). How corporate social performance is institutionalised within the governance structure. *Journal of Business Ethics*, 74(2), 177-189. doi: 10.1007/s10551-006-9229-8

Greenfield, W. M. (2004). In the name of corporate social responsibility. *Business Horizons*, 47(1), 19-28. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2003.11.004>

Googins, B. K. (1997). Shared responsibility for managing work and family relationships: A community perspective. *Integrating work and family: Challenges and choices for a changing world*, 220-231.

Groza, M. D., Pronschinske, M. R., & Walker, M. (2011). Perceived organizational motives and consumer responses to proactive and reactive CSR. *Journal of Business Ethics*, 102(4), 639-652. doi:10.1007/s10551-011-0834-9

Harrison, J. S., & Freeman, R. E. (1999). Stakeholders, social responsibility, and performance: Empirical evidence and theoretical perspectives. *Academy of management Journal*, 42(5), 479-485. doi: 10.2307/256971

Ilic, D. K. (2010). İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Literatür Taraması. *Ege Akademik Bakis*, 10(1), 303-318. <http://search.proquest.com/openview/93a18c90823c5d241ed52ce7312f0bdc/1?pq-origsite=gscholar&cbl=136110>

Kernisky, D. A. (1997). Proactive crisis management and ethical discourse: Dow Chemical's issues management bulletins 1979-1990. *Journal of Business Ethics*, 16(8), 843-853. doi:10.1023/A:1017901501108

Lam, S. Y., Venkatesh, S., Erramilli, M. K., & Murthy, B. (2004). Customer value, satisfaction, loyalty, and switching costs: An illustration from a business-to-business service context. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 32(3), 293-311. doi:10.1177/0092070304263330

Luoma, P., & Goodstein, J. (1999). Research Notes. Stakeholders and corporate boards: Institutional influences on board composition and structure. *Academy of management journal*, 42(5), 553-563. doi: 10.2307/256976

Maignan, I. (2001). Consumers' perceptions of corporate social responsibilities: A cross-cultural comparison. *Journal of business ethics*, 30(1), 57-72. doi:10.1023/A:1006433928640

Maignan, I., & Ralston, D. A. (2002). Corporate social responsibility in Europe and the US: Insights from businesses' self-presentations. *Journal of International Business Studies*, 33(3), 497-514. doi:10.1057/palgrave.jibs.8491028

Maon, F., Lindgreen, A., & Swaen, V. (2009). Designing and implementing corporate social responsibility: An integrative framework grounded in theory and practice. *Journal of Business Ethics*, 87, 71-89. doi:10.1007/s10551-008-9804-2

Maon, F., Lindgreen, A., & Swaen, V. (2010). Organizational stages and cultural phases: A critical review and a consolidative model of corporate social responsibility development. *International Journal of Management Reviews*, 12(1), 20-38. doi: 10.1111/j.1468-2370.2009.00278.x

McGuire, J. B., Sundgren, A., & Schneeweis, T. (1988). Corporate social responsibility and firm financial performance. *Academy of management Journal*, 31(4), 854-872. doi: 10.2307/256342

McGuire, J., Dow, S., & Argheyd, K. (2003). CEO incentives and corporate social performance. *Journal of Business Ethics*, 45(4), 341-359. doi: 10.1023/A:1024119604363

McKendall, M., Sánchez, C., & Sicilian, P. (1999). Corporate governance and corporate illegality: The effects of board structure on environmental violations. *The International Journal of Organizational Analysis*, 7(3), 201-223. <http://dx.doi.org/10.1108/eb028900>

McWilliams, A., & Siegel, D. (2000). Corporate social responsibility and financial performance. *Strategic Management Journal*, 21(5), 603-609. doi: 10.1002/(SICI)1097-0266(200005)21:5<603::AID-SMJ101>3.0.CO;2-3

McWilliams, A., Siegel, D. S., & Wright, P. M. (2006). Corporate social responsibility: Strategic implications. *Journal of management studies*, 43(1), 1-18. doi: 10.1111/j.1467-6486.2006.00580.x

Molteni, M. (2003). Corporate Social Responsibility in Small/Medium Enterprises. *NEW ACADEMY REVIEW*, 2, 42-54.

Molteni, M. (2004). *Responsabilità sociale e performance d'impresa. Per una sintesi socio-competitiva*. Vita e pensiero.

Noland, J., & Phillips, R. (2010). Stakeholder engagement, discourse ethics and strategic management. *International Journal of Management Reviews*, 12(1), 39-49. doi: 10.1111/j.1468-2370.2009.00279.x

O'Brien, D. (2001). Integrating corporate social responsibility with competitive strategy. *The Center for Corporate Citizenship at Boston College*, 3-23. <https://pdfs.semanticscholar.org/7272/26370153fb2d45e196b804ec07a5d769efc7.pdf>

Okyay, G. (2009). İşletmelerin çalışanlarına karşı kurumsal sosyal sorumluluklarının iş tatmini üzerine etkisi ve bir uygulama. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Onay, A. (2003). Kurumsal sosyal sorumluluk. *Kurgu Dergisi*, 20, 101-109. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/1338/267122.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Özalp, İ., Tonus, H. Z., & Sarıkaya, M. (2008). İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin kurumsal sosyal sorumluluk algılamaları üzerine bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 69-84 (2008). <http://localhost:8080/xmlui/handle/anadolu/337>

Özkan, E. (2004), *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ve Firmaların Pazarlama Başarısındaki Yeri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). ĐTÜ/ Fen Bilimleri Enstitüsü.

Pava, M. L., & Krausz, J. (1996). The association between corporate social-responsibility and financial performance: The paradox of social cost. *Journal of business Ethics*, 15(3), 321-357. doi: 10.1007/BF00382958

Peng, Y. S., Dashdeleg, A. U., & Chih, H. L. (2012). Does National Culture Influence Firm's CSR Engagement: a Cross Country Study. *International Proceedings of Economics Development and Research*, 58, 40. doi: 10.7763/IPEDR

Rashid, A., & Lodh, S. C. (2008). The influence of ownership structures and board practices on corporate social disclosures in Bangladesh. In *Corporate Governance in Less Developed and Emerging Economies* (pp. 211-237). Emerald Group Publishing Limited. [http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1016/S1479-3563\(08\)08008-0](http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1016/S1479-3563(08)08008-0)

Rochlin, G. I. (1997). *Trapped in the net: The unanticipated consequences of computerization*. Princeton University Press. <https://books.google.com.tr/books?id=BeivbasKH04C&dq=Rochlin+1997&hl=tr&lr=>

Sahin, K., Basfirinci, C. S., & Ozsalih, A. (2011). The impact of board composition on corporate financial and social responsibility performance: Evidence from public-listed companies in Turkey. *African Journal of Business Management*, 5(7), 2959. doi: 10.5897/AJBM10.1469

Said, R., Hj Zainuddin, Y., & Haron, H. (2009). The relationship between corporate social responsibility disclosure and corporate governance characteristics in Malaysian public listed companies. *Social Responsibility Journal*, 5(2), 212-226. doi: <http://dx.doi.org/10.1108/17471110910964496>

Schuler, D. A., & Cording, M. (2006). A corporate social performance–corporate financial performance behavioral model for consumers. *Academy of Management Review*, 31(3), 540-558. doi: 10.5465/AMR.2006.21318916

Sobczak, A., Debucquet, G., & Havard, C. (2006). The impact of higher education on students' and young managers' perception of companies and CSR: an exploratory analysis. *Corporate Governance: The international journal of business in society*, 6(4), 463-474. doi:<http://dx.doi.org/10.1108/14720700610689577>

Strauss, A., & Corbin, J. (1998). Basics of qualitative research: Procedures and techniques for developing grounded theory.

Svendsen, A. (1998). *The stakeholder strategy: Profiting from collaborative business relationships*. Berrett-Koehler Publishers.

Wood, D. J. (2010). Measuring corporate social performance: A review. *International Journal of Management Reviews*, 12(1), 50-84. doi: 10.1111/j.1468-2370.2009.00274.x

Wymer Jr, W. W. (2003). Differentiating literacy volunteers: A segmentation analysis for target marketing. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 8(3), 267-285. doi: 10.1002/nvsm.217

Zamagni, S. T. E. F. A. N. O. (2003). L'impresa socialmente responsabile nell'epoca della globalizzazione. *notizie di POLITEIA*, 72, 28-42. http://www.politeia-centrostudi.org/doc/Selezione/n_72_Zamagni.pdf

GERİ KABUL ANLAŞMASI TARTIŞMALARININ TÜRK ULUSAL BASININDA SUNUMU: HÜRRİYET, CUMHURİYET, YENİ ŞAFAK GAZETELERİ ÖRNEĞİ

Yavuz BAYRAM¹

ÖZET

Türkiye hem hedef hem de transit ülke olarak önemli sayıda göçmen ve sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır. Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeler yasadışı ve düzensiz göçe en çok maruz kalan gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Bu durumun önüne geçebilmek için AB göçün köken ülkeleri ile transit güzergahtaki ülkelerle geri kabul anlaşmaları imzalamaktadır. Türkiye ile de bu anlaşma 2013 yılında imzalanmıştır. Anlaşma şartlarında Türkiye'nin üçüncü ülke vatandaşlarını kendi topraklarına kabul etmesi ve Türk vatandaşlarının AB ülkelerine vizesiz seyahati vardır. Artan Suriyeli sığınmacı sorunu kapsamında Geri Kabul Anlaşması (GKA) ve vize muafiyeti konusu özellikle 2016 Şubat ve Mart aylarında Türk kamuoyunda ve basınında tartışılmıştır. Yapılan bu çalışma ile gazete haberlerinde yasadışı göç konusunun Geri Kabul Anlaşması ile vize muafiyeti tartışmaları ile bağlantılı olarak nasıl ele alındığı açıklanmak istenmiştir. Bu amaçla ulusal medyadan tiraj ve siyasal eğilim kriterlerine göre seçilen üç gazetenin konuya ilişkin haberleri ele alınmış, haberlere nicel ve nitel içerik analiz teknikleri uygulanarak tartışmaların tonu, yönü ve şiddeti bulgulanmıştır. Çalışma sonunda gazetelerin yasadışı göç sorununa farklı bakış açılarının olduğu, bu farklı bakış açılarının Türkiye'deki iç siyasete ilişkin tartışma ortamından bağımsız olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç Olgusu, Geri Kabul Anlaşmaları, Türk Basını, İçerik Analizi

PRESENTATION IN THE TURKISH NATIONAL PRESS OF DISCUSSIONS RELATED TO READMISSION AGREEMENT: HÜRRİYET, CUMHURİYET, Y.ŞAFAK NEWSPAPERS EXAMPLES

ABSTRACT

Turkey is home to a significant number of immigrants and asylum seekers both as a target and a transit country. Member States of the European Union (EU) are composed of the most developed countries that are exposed to illegal and irregular migration. In order to avoid this situation, the EU is signing the readmission agreements with the countries of origin and countries on the transit route. This agreement with Turkey was signed in 2013. Under the terms of the agreement, Turkey accepts third country nationals on its territory and there is no visa-

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, yaba@ktu.edu.tr

free travel for Turkish citizens to EU countries. Within the context of the increasing Syrian asylum seeker issue, the Readmission Agreement and the visa exemption issue were discussed in the Turkish public opinion and in the press especially in February and March 2016. This study aims to explain how illegal immigration in newspaper news is handled in connection with the Readmission Agreement and the visa exemption debate. For this purpose news of the three newspapers selected according to circulation and political tendency criteria from the national media were handled and the tone, direction and severity of the discussions were detected by applying quantitative and qualitative content analysis techniques to the news. At the end of the study, it was reached that the newspapers had different views on the problem of illegal immigration and that these different points of view were not independent from the debate about domestic politics in Turkey.

Keywords: Migration Phenomenon, Readmission Agreements, Turkish Press, Content Analysis

---

GİRİŞ

Göç konusu günümüzün en karmaşık ve çatışma unsuru içeren kavramlarından birisi haline gelmiştir. Dünyamızda yaşanan savaşlar, cinayetler, kıtlık, iç karışıklık, siyasi ve sosyal baskılar, ekonomik bunalımlar vb. gelişmeler insanların kitleler halinde göç etmesine, yeni yaşam alanları arayışı içine girmelerine neden olmaktadır.

Göç konusunun çeşitli faktörler ışığında gelişmesi, göç ile ilgilenen bilim dallarının da artmasına neden olmaktadır. Coğrafya biliminin kadim bir araştırma konusu olması yanında göç konusu ekonomi, siyaset, hukuk, sosyoloji, mimarlık vb. birçok bilim dalının araştırma konusu haline gelmiştir. Yapılan bu çalışma ise göç kavramını iletişim bilimleri açısından ele almayı amaçlamaktadır. Göçü çeken topraklara (AB) yakınlığı ve transit güzergâhında olması nedeniyle Türkiye yasadışı ve düzensiz göçten önemli oranda etkilenmektedir. Hemen hemen bütün şehirlerinde göçmenler ile karşı karşıya kalan Türk insanı için göçmen ve sığınmacılarla bir arada yaşama tecrübesi zor olduğu kadar öğrenilmesi gereken bir tecrübe. Bu açıdan bakıldığında kitle iletişim araçları bu tecrübeyi etkileyen önemli bir unsurdur. Yakın zamanda sığınmacı akınına uğrayan AB ülkeleri ile Türkiye soruna çözüm bulabilmek amacıyla siyasi ve diplomatik görüşmeler içine girmiştir. Türk basını da bu görüşmeleri yakından takip ettiği gibi, iç kamuoyunu da yasadışı/düzensiz göç konusunda yönlendirmektedir. İşte bu çalışmada geri kabul anlaşmaları bağlamında Avrupa Birliği ülkeleri ve kurumları ile Türk siyasal karar alıcılar arasında yaşanan tartışmaların ana akım gazetelerde nasıl sunulduğu içerik analizi ve kısmen de söylem analizi yöntemleri kullanılarak ele alınmıştır.

1. GÖÇ VE YASADIŞI/DÜZENSİZ GÖÇ KAVRAMLARI

Sebebi her ne olursa olsun insanın bir yerden bir başka yere yaşamak, barınmak, hayatta kalmak için gitmesi göç kavramı içerisinde değerlendirilmektedir. En genel anlamda göç “*anlamalı bir uzaklık ve etki yaratacak kadar bir süre içerisinde gerçekleşen bütün yer değiştirmeler*” (Erder:1986:9’dan aktaran Yılmaz, 2014:1686) olarak tanımlanabilir. Uluslararası göç terimleri sözlüğünde göç; “*Uluslararası bir sınırı geçmek veya bir devlet içinde yer değiştirmek*” (2009:22) olarak açıklanmaktadır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte ise göç “*Ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi*” (1998:863) olarak açıklanırken Sosyal Bilimler Sözlüğü’nde ise göç “*Bir yerleşim biriminden, gruptan ya da belli bir siyasal sınırı olan toprak parçasından başka bir birime doğru, kısmen sürekli birey veya kitle hareketi*” (1997: 97) olarak tarif edilmektedir. Daha basit bir tanımlama ile göçü, “*Nüfusun belirli bir bölümünün çeşitli nedenlerle bulunduğu yerden ayrılıp, başka bir yere yerleşmek amacıyla gitmesi*”(Başol, 1995: 209’dan aktaran Sever, 2015: 23) olarak ifade etmek mümkündür. Göç hareketinin farklı boyutları dikkate alındığında ise göçü “*coğrafi mekân değiştirme sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketleri*” (Özer, 2004:11’den aktaran Sever, 2015: 23) olarak açıklamak gerekir.

İnsanın niçin göç ettiğine dair çeşitli araştırmalar yapılıp, eserler ortaya konulmuştur. Bunlardan ilki olarak kabul edilen 1885 yılında yazdığı Göç Kanunları isimli eserinde Ravenstein ticaretin ve üretimin arttığı yerlerin göç edenler için bir çekim merkezi yarattığını bunun yanında kötü ve baskıcı kanunlar ile ağır vergilerin ve kötü iklim koşullarının da göç hareketi yarattığını ifade etmiştir. Ona göre bu tür sebepler arasında en kuvvetli göç dalgası yaratan ise insanların ekonomik anlamda daha iyi olmayı arzulayarak yarattığı göç dalgalarıdır (aktaran Akçadağ, 2012:5-6). Dünyanın gittikçe karmaşıklaşan siyasal ve sosyal yapısı günümüzde göçün sebeplerini daha farklı boyutlara taşımıştır. Göçün sebeplerine dair en temel sınıflama göç veren ülkelerin itici faktörleri ile göç alan ülkenin çekici faktörleri olmaktadır. Göç veren ülkenin itici faktörlerine bakıldığında yaşanan ekonomik sıkıntılar, insan hakkı ihlalleri, iç politik ve askeri çatışmalar, baskıcı rejimler, doğal afetler ve çevresel sorunlar, gelir dağılımında yaşanan eşitsizlikler ile daha iyi hayat kurabilmenin hayalleri gibi sebepleri saymak mümkündür. Bu türden sebeplerin biri ya da bir kaçına maruz kalmak insanların göç etmesine neden olduğu gibi, bunlar bir ülkenin göç açısından itici faktörleri de olabilmektedir. Günümüzde Batı Avrupa ülkelerinin birçoğu ile Amerika ve Kanada gibi ülkeler göç çekmektedir. Enformasyon teknolojilerinde yaşanan gelişme ile çok uzaklarda olan ülkelerdeki

yaşam ve hayat tarzları hakkındaki bilginin dünyanın en ücra köşelerinde bile öğrenilmesi gelişmiş ülkelerin birçoğunu göç etmek için çekici hale getirmektedir.

Göç'ün yapılış nedeni (gönüllü-zorunlu), süresi (sürekli-mevsimlik), hukukilik durumu (yasal yasal olmayan), mesafesi (iç-dış), karmaşıklığı (düzenli-düzensiz) gibi farklı kriterlere göre çeşitlerinden bahsetmek mümkündür. Bu göç çeşitlerinin tamamını açıklamak çalışmanın sınırlarını aşmak anlamına gelecektir. Araştırma konusu açısından Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki ilişkileri etkileyen yasadışı yani düzensiz göç olgusunun ne olduğuna kısaca değinmek gerekir. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün yapmış olduğu tanımlamaya göre *“düzensiz göç; bir ülkeye yasadışı giriş yapmak, bir ülkede yasadışı şekilde kalmak veya yasal yollarla girip yasal süresi içerisinde çıkmamak anlamına gelmektedir”*. Bir kişinin düzensiz göçmen konumuna girmesi göçe hedef olan, kaynaklık eden ve transit güzergâhtaki ülkeler açısından ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Buna göre *“Düzensiz göç; hedef ülkeler için ülkelere yasadışı yollardan gelen veya yasal yollarla gelip yasal çıkış süreleri içerisinde çıkmayan kişileri kapsarken; kaynak ülke için ülkesini terk ederken gerekli prosedürlere uymayarak ülke sınırlarını geçen kişileri içerir. Transit ülkeler içinse; kaynak ülkelerden hedef ülkeye ulaşmak için yasal ya da yasal olmayan yollarla ülkeye girip bu ülkeyi bir geçiş ülkesi olarak kullanıp ülke sınırını terk eden kişilerdir”* (http://www.goc.gov.tr/icerik3/genel-bilgi_409_422_423. er. tar. 04.05.2017). Görüleceği üzere düzensiz göçün en önemli niteliği olarak göç eden kişinin göç ettiği ülkeye girişinin ve girdikten sonra kalışının yasal olup olmaması ön plana çıkmaktadır. Öte yandan insanların göç etmesi için ortaya çıkan karmaşık faktörler göçün de karmaşık bir kavram halini almasını sağlamaktadır. Yılmaz'a göre günümüzde yaşanan göç hareketlerinin 'düzensiz' olarak nitelendirilmesinin en önemli nedeni göç eden kişilerin özelliklerinin her an değişebilmesi ve bundan dolayı kim oldukları, ne zaman, nasıl ve ne yönde hareket edeceklerinin kestirilememesidir (2014:1689). Bunun yanında günümüz göç hareketlerinin önemli bir kısmının düzensiz geliştiği ve bu düzensiz göç hareketlerinin önemli oranda yasal olmayan göç hareketleri olduğu bilinmektedir.

2. AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE GÖÇ VE GERİ KABUL KONUSU

Türkiye bulunduğu coğrafya itibarıyla yasadışı göçün hem hedef ülkesi olurken, daha büyük oranda Avrupa'da daha iyi bir yaşamı amaçlayan insanların ara güzergâhı olmaktadır. Yani bir istasyon ülke olarak Türkiye tarihin hemen her döneminden transit göçün de hedefi haline gelmiştir. Örneğin 1979 İran Devrimi sonrasında kurulan rejimden kaçan tahmini 1,5 milyon insanın ilk durağı Türkiye olmuştur. 1988-1991 tarihleri arasında 600 bin Iraklı Kürt'ün Türkiye'ye sığınması Türkiye'ye yapılan ikinci büyük göç dalgasını oluşturmuştur. 2000'li

yıllarda ise Asya ve Afrika ülkelerinden gelen sığınmacıların sayısında önemli artış olmuştur (Kara-Korkut, 2010:157-158). Günümüzde ise özellikle Suriye’de yaşanan iç savaş sonucu çoğu kayıt dışı olan göçmenlerin sayısı nerdeyse birçok ilde yaşayan insanların sayısını geçmiştir. Göç İdaresi Başkanlığının 2016 Türkiye Göç Raporu’na göre resmi kayıt altında olan Suriyeli göçmenlerin sayısı 2 milyon 834 bin 441 kişidir. (http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu_.pdf. er.tar.04.05.2017). Türkiye ile AB ülkeleri arasında yaşanan düzensiz göçe alınacak önlemlere dair tartışmaların merkezindeki en kalabalık insan kitlesi olarak Suriyeli göçmenler ortaya çıkmaktadır. Düzensiz göç olgusu sadece Türkiye ve AB ülkelerinin değil tüm dünyanın önemli bir sorunu haline gelmiştir. Uluslararası Göç Örgütü’nün 2015 rakamları ile dünya üzerinde uluslararası göçmen olan insanların sayısı 244 milyona ulaşmıştır. Yine aynı rapora göre 65,3 milyon insan yaşadıkları ülkelerinde çatışma ve şiddet nedeni ile göçe zorlanmış, bunların 21,3 milyonu ise uluslararası sınırları geçmek için hareket geçmiştir. 2015 yılında Avrupa ülkelerine deniz ve kara yolu ile gelen düzensiz göçmenlerin sayısı 6 kat artarak 1,8 milyona ulaşmıştır. Gelen düzensiz göçmenlerin yüzde 88’ini Suriye, Irak ve Afganistan’dan gelenler oluşturmuştur (<http://gmdac.iom.int/global-migration-trends-factsheet>. er.tar.04.05.2017).

Küreselleşme süreci ile birlikte dünyanın ekonomik göstergeler bakımından kuzeyi ve güneyi ile doğusu ve batısı arasındaki uçurumun artması ulaşım, iletişim alanlarındaki kolaylıkların gelişmesi ile tüm ülkeleri düzensiz göçün hedefi haline getirebilmektedir. Bunun yanında 2001 yılı sonrasında küresel terörün bir tehdit olarak algılanması ve batılı güçlerin küresel terörü kaynağında bitirme stratejisi dünyayı savaşların ve çatışmaların daha fazla yaşandığı bir yer haline getirmiştir. Bu durumdan etkilenen sivil halklar kitleler halinde önce hayatta kalabilecekleri sonra da daha iyi hayata kavuşacaklarına inandıkları ülkelere göç etmektedir. 2003 yılında yayınlanan AB Güvenlik Belgesi Stratejisinde altı çizildiği üzere AB üyesi ülkeleri terörizm, uyuşturucu ve organize suçlardan daha çok kitleler halinde Avrupa’ya yerleşmek isteyen göçmenler korkutmaktadır (Marchesi, 2003:428-429’dan aktaran Akçadağ, 2012: 13). Düzensiz göç ile mücadeleye büyük önem veren AB’nin aday ülke statüsündeki Türkiye ile ilişkilerinde de göç konusu öne çıkmaktadır. Özellikle 2011 yılında patlak veren Suriye iç savaşı ile milyonu aşan sayılardaki insanın Türkiye üzerinden AB ülkelerine geçme girişimleri düzensiz göç olgusunu ilişkilerde daha çok öne çıkarmış, hatta Türkiye’den beklenen diğer kriterlerin müzakerelerinde bile (vizesiz seyahat gibi) pazarlık konusu haline getirmiştir.

AB Komisyonu tarafından hazırlanıp, Türkiye’nin tam üye olabilmesi için bir yol haritası çizen 2001 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi’nin orta vadeli öncelikler bölümünde ilk

defa somut olarak yasa dışı göçle mücadeleden bahsedilmiştir. 2003 yılında kabul edilen bir diğer Katılım Ortaklığı Belgesi'nde de yasa dışı göçle mücadeleden bahsedilerek alınacak önlemlerin altı daha kalın çizgilerle çizilmiştir (Akçadağ, 2012: 31-32). Bu önlemlerden olan GKA düzensiz göç ile mücadelede uzun zamandır kullanılan bir mekanizmadır. Her ülkenin topraklarında yasadışı bulunan göçmeni ülkesinden uluslararası anlaşmalar, sığınma hakkı ve temel insan haklarını gözeterek çıkarma hakkı vardır. Uygulamada ise yasa dışı göçmenlerin geldikleri ülkelere geri gönderilmesinde bir takım mali ve idari zorluklar ortaya çıkmaktadır (Akçadağ, 2012: 36). Türkiye 2001 yılından başlamak üzere çeşitli ülkeler ile geri kabul anlaşmaları imzalamıştır. Bu ülkeler arasında Suriye, Pakistan gibi Türkiye'ye düzensiz göçmen veren ülkeler olduğu gibi, Türkiye'den gelen transit göçmenlerin hedef ülkesi olan AB de bulunmaktadır. Türkiye AB ile 16 Aralık 2013'de GKA imzalamıştır. AB ise Sırbistan, Karadağ, Makedonya, Arnavutluk ve Bosna gibi GKA imzaladığı ülkeler ile vizeleri de kaldırmış. Türkiye AB ile GKA bağlamında vize muafiyeti için de görüşmeler yapmış, fakat AB karar mekanizmaları vize muafiyeti konusunda Türkiye'nin yerine getirmesi gereken şartları yerine getirmediğini ileri sürerek vize muafiyetini Türkiye'ye uygulamamıştır. Türk Dışişleri Bakanlığı da bu konuda beklentiler karşılanmadığı sürece GKA'ların uygulanmayacağını belirtmiştir. Akçadağ'a göre Türkiye ile GKA'ların imzalanması AB'nin yasa dışı göçle mücadelesine ciddi katkı sağlayacak olması gerçeğine karşın vize muafiyeti yürürlüğe konmadığı takdirde bu anlaşmaların Türkiye için ekonomik, siyasi ve sosyal maliyeti son derece yüksek olacaktır. Ona göre bu nedenle adil yük paylaşımı ilkesi uyarınca hareket edilmesini talep etmek Türkiye'nin en doğal hakkıdır (2012: 36-37).

Gerçekten de AB sınırlarının en dışında bulunan ve göç veren ülkelere yakın olup, transit güzergahta yer alan ülke olarak Türkiye yakalanıp geri gönderilen göçmenlerin mali ve idari külfetini çekeceği gibi, AB'den vize muafiyeti kolaylığını sağlayamayarak AB üyeliği sürecinde bir bakıma ötelenmektedir. Bu durum çalışmaya konu olan 2016 Şubat ve Aralık aylarında Türk basınına yansıyan Türkiye-AB GKA müzakereleri ve vize muafiyeti kolaylığı konusunun da Türk karar alıcılar açısından en temel sorunu oluşturmuştur. İncelenen dönemde AB içerisinde göç konusunda bir fikir birliği olmadığı görülmüştür. Almanya Avrupa'nın en çok resmi göç alan ve sığınmacı kabul eden ülkesi olarak Türkiye'nin göçmenlere ilişkin yaşadığı sıkıntıların Birlik tarafından paylaşılıp, Yunanistan ve Türkiye'nin yükünün hafifletilmesini isterken Birliğin diğer üyeleri (özellikle Orta Avrupa ülkeleri) göçmenler karşısında ulusal sınırların daha çok tahkim edilmesini istemiştir. Hatta Türkiye'nin göçmenlerin daha iyi yaşam şartlarına kavuşması için istemiş olduğu maddi yardım ve kendi vatandaşları için vizesiz dolaşma talebini siyasi şantaj olarak değerlendiren Avrupalı liderler ve

politikacılar bile olmuştur. Bu açıdan AB ülkeleri arasında bir fikir birliği olmayıp, Türk kamuoyunda da siyasal iktidarın göç ve sığınmacı politikalarına getirilen ciddi eleştiriler de vardır. Yapılan bu çalışmanın da asıl amacı hem Türk kamuoyunda hem de Avrupa kamuoyunda önemli kırılmalar yaratan (ki Almanya ulusal seçimi Şansölye Merkel'in göç politikalarına endekslenmiştir) yasadışı/düzensiz göçmen konusunun tartışılan kavramlar üzerinden Türk basınında nasıl ele alındığını açıklayabilmektir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Yapılan çalışmanın evrenine Türk yazılı basınında yer alan sığınmacı haberlerinin tamamı girmekle birlikte çalışmanın sınırları düşünüldüğünde basındaki farklı eğilimleri temsil ettiği düşünülen üç ulusal gazetenin çalışma örneklemini oluşturmasının daha uygun olacağı kabul edilmiştir. Örnekleme içine ulusal basında liberal yayın politikasına sahip olan bir kitle gazetesi olarak Hürriyet gazetesi, sol ve sosyal demokrat çizgisi ile yayın hayatını sürdüren bir fikir gazetesi olarak Cumhuriyet gazetesi ile İslamcı-muhafazakâr görüşleri ile yayın hayatını sürdüren Yeni Şafak gazetesi ve ilişkili haberleri konulmuştur. 2016 yılında Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye arasında başlayan GKA tartışmaları yıl boyunca devam etmiştir. Tartışmanın hararetinin özellikle Şubat ve Mart aylarında daha kuvvetli olduğu, tartışmaya ilişkin haberlerin bu iki ayda daha yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu yüzden çalışma örnekleme 1 Şubat-31 Mart 2016 tarihleri arasındaki üç gazetenin ilgili tüm haberleri katılmıştır.

Yapılan çalışmada gazete haberlerine hem niteliksel hem de niceliksel içerik analizi uygulanmıştır. Nuri Bilgin içerik analizi tekniğini genel hatları ile anlattığı eserinde içerik analizi tekniklerinin üç tür ihtiyacı karşıladığını ifade etmektedir. Bunlar “politik ve sosyal ihtiyaçlar”, “ekonomik ihtiyaçlar” ve “klinik ihtiyaçlardır”dır. Çeşitli çalışmalardan hareketle bu ihtiyaçları örnekleyen Bilgin, politik ve sosyal ihtiyaçlar başlığı altına “dış politika kararlarının incelenmesi”ni dahil etmiştir (2000). Bu anlamda GKA tartışmaları hem Türkiye'deki hem de Avrupa Birliği'ndeki karar alıcıların aynı zamanda birer dış politika kararlarıdır. Medya araştırmalarında iki tür temel yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki ‘medya merkezli’ araştırma yaklaşımıdır. İkinci temel yaklaşım ise ‘etki merkezli’ araştırma yaklaşımıdır. Medya merkezli yaklaşım çerçevesinde yapılan çalışmaların medya içeriği ve yapısı üzerine yoğunlaştıkları ve bu içeriği ve yapıyı açıklamak amacıyla önemli olayları ya da örnek olayları araştırma nesnesi haline getirdikleri görülmektedir. Etki merkezli yaklaşım çerçevesinde yapılan araştırmalarda ise iletişim değişkenleri, araştırılmak istenilen etkiyi söz konusu iletişim değişkeni veya etkinin diğer değişken veya etkilerle ilişkisi içerisinde ele almaktadırlar (McLeod ve Reeves, 2003, s.99-100). Bu açıdan yapılan çalışma

gazete haberleri üzerine odaklandığı için medya içeriğine odaklanan birinci yaklaşım tipi içerisine girmektedir. Medya merkezli araştırma geleneği içerisinde ele alınan çalışmada veriler metin çözümleme teknikleri içerisinde hem nicel içerik analizi hem de nitel içerik analizi teknikleri ile çözümlenmiştir. Gazete haberlerinde her türlü göçmen haberlerini ortaya çıkaracak olan ‘göç’, GKA haberlerini ortaya çıkaracak olan ‘geri kabul’ ve GKA bağlamında gündem gelen Türk vatandaşlarının Avrupa’da vizesiz seyahati haberlerini ortaya çıkaracak olan ‘vize’ anahtar kelimeleri aranmıştır. Bu anahtar kelimelerin ortaya çıkardığı gazete haberlerinin tamamı incelenerek araştırma konusu ile alakalı olmayan haberler elenmiştir. Gazetelerin Şubat ve Mart aylarında konuyla alakalı haberlerin yer alma sıklığına yani sayısına bakılarak nicel içerik analizi yapıldığı gibi haberlerin içeriğine odaklanıp açıklanan politikaların yönü ve şiddeti üzerinde durularak da niteliksel içerik analizi yapılmıştır.

Çalışmayı daha anlamlı hale getirebilmek için gazetelerin ilgili haberlerini tümü okunarak çeşitli kategoriler oluşturulmuştur. Öncelikle Geri Kabul, Göç, Vize anahtar kelimelerini içeren haberlerde işlenen temel konulara bakabilmek için beş temel kategori oluşturulmuştur. Bunlar sırasıyla ‘mülteci, göçmen, sığınmacı’, ‘vize muafiyeti’, ‘Geri Kabul Anlaşması’, ‘mülteci dramı’ ve ‘herhangi bir haberin yan konusu olarak göçmen sorunu’ kategorileridir. Aylık bazda ilgili haberlerin bu kategorilerden hangilerini içerdikleri sayılmıştır. Daha sonra Geri Kabul, Göç, Vize anahtar kelimelerini içeren haberlerde haber hikâyesinin işleniş boyutuna ilişkin nicel değerler araştırılmıştır. Bunun için de haberlerin ‘dramatik ve insani’, ‘ekonomik’, ‘hukuki’, ‘siyasi’, ‘askeri’, ‘adli’, ‘sanatsal’ ve ‘diplomatik’ boyutlardan hangisi ya da hangilerini içerdiği sayılmıştır. Bu noktadan sonra haberlerde yer alan tarafların (Türk karar alıcılar ve Avrupalı karar alıcılar) açıklamalarının niteliksel değeri üzerinde durulmuştur. Bunun için öncelikle haberde tarafların açıklamalarına yer verilip verilmediğine bakılarak, eğer yer verildiyse açıklamanın temel konuya ilişkin ‘çatışmacı’, ‘uzlaşmacı’ ‘nötr’ ve ‘hem çatışmacı-hem uzlaşmacı’ kategorilerinden hangisine dahil edilmesi gerektiğine bakılmıştır. Böylece tarafların olaya bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma örneklemini içerisinde yer alan her bir gazete farklı yayın politikaları ve ideolojik duruşları olan yayınlardır. Bu amaçla ilgili haberlerde oluşturulan ‘destekler’, ‘eleştirel’, ‘eleştirel-destekler’ ve ‘nötr’ kategorileri ile gazetenin konuya ilişkin genel politikası bulgulanmak istenmiştir. Özetle çalışmanın yöntemi bu araştırma tasarımından oluşmaktadır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Tablo 1’de görüleceği üzere 1 Şubat-31 Mart tarihleri arasında her üç gazetede toplam 5544 adet haber yer almıştır. ‘Geri kabul’, ‘göç’ ve ‘vize’ anahtar kelimelerini içeren haber sayısı her üç gazete için 401 olup toplam haberlerin yüzde 7,2’sine denk düşmüştür. Aylık

bazda bakıldığında Mart ayında anahtar kelimeleri içeren haber sayısının bir önceki aya göre (yüzde 5,9) artarak yüzde 8,6'ya yükseldiği görülmüştür. Bu yükselme gazeteler bazında da bakıldığında Yeni Şafak gazetesi haricinde böyledir. Yeni Şafak'ta anahtar kelimeleri içeren haber sayısında beklenenin aksine Mart ayında düşme olmuştur. Bu durumu gazetenin iktidar partisine yakın yayın politikası ile açıklamak mümkündür. Zira bu önemli dış politika konusunun iç politikada da yansımaları önemli olmuş, iktidar bu konularda çizdiği politikalar ile eleştirilmiştir. Bu bakımdan sorun oluşturan konuya ilişkin haberleri gereği kadar öne çıkarmamak da bir yayın politikasıdır. Gazeteler içerisinde anahtar kelimelere ilişkin haber sayısını bir önceki aya göre (yüzde 6,1) en çok arttıran (yüzde 11,7) gazete Hürriyet gazetesi olmuştur.

Tablo 1: Geri Kabul, Göç, Vize anahtar kelimelerini içeren haberlerin gazeteler bazında toplam haberlere oranlarının aylık bazda dağılımı

		Hürriyet	Cumhuriyet	Yeni Şafak	Toplam
ŞUBAT 2016	Gazetede yer alan toplam haber sayısı (x)	944	932	917	2793
	Geri Kabul, Göç, Vize anahtar kelimelerini içeren haberlerin toplam sayısı (y)	58	46	60	164
	x/y	%6,1	%4,9	%6,5	%5,9
	x	916	907	928	2751
MART 2016	y	107	74	56	237
	x/y	%11,7	%8,2	%6	%8,6
	x	1860	1839	1845	5544
ŞUBAT- MART 2016	y	165	120	116	401
	x/y	%8,9	%6,5	%6,3	%7,2

Gazetelerde haber hikâyelerinin temelde hangi konuları ele aldığına da bakılmıştır. Tüm haberlerin incelenmesi sonucu oluşturulan 'mülteci, göçmen, sığınmacı', 'vize muafiyeti', 'geri kabul anlaşması', 'mülteci dramı' ve 'herhangi bir haberin yan konusu olarak göçmen sorunu' kategorilerinde gazeteler Şubat ayına ilişkin 164 haber hikayesinde toplam 207 adet temel konu işlemiştir. Bazı haberlerde bir bazılarında ise birden fazla kategori temel konu olarak ele

alınmıştır. Mart ayında ise gazetelerde yer alan 237 haberde belirlenen temel konu kategorileri toplam 371 kez haberleştirilmiştir (bknz. Tablo 2).

Tablo 2: Geri Kabul, Göç, Vize anahtar kelimelerini içeren haberlerde işlenen temel konuların gazetelere ve aylara göre dağılımı

Anahtar kelimelerini içeren haberlerde işlenen temel konular	Hürriyet		Cumhuriyet		Yeni Şafak		Toplam	
	Şubat n=58	Mart n=107	Şubat n=46	Mart n=74	Şubat n=60	Mart n=56	Şubat n=164	Mart n=237
Mülteci, Göçmen, Sığınmacı	28	41	18	23	34	20	80	84
Vize Muafiyeti	4	38	4	25	5	19	13	82
Geri kabul Anlaşması	19	77	13	40	10	27	42	144
Mülteci Dramı	17	28	18	12	24	12	59	52
Haberin yan konusu olarak Göçmen sorunu	6	2	1	1	6	6	13	9
Toplam	74	186	54	101	79	84	207	371

Tablo 2’ye konu kategorileri bakımından bakıldığında Şubat ayında en çok ‘mülteci, göçmen, sığınmacı’ (80 kez), ‘Mülteci dramı’ (59 kez) ön plana çıkmışken, ‘geri kabul anlaşması’ (42 kez) daha az haberleştirilmiş ve konuya ilişkin gündemin daha arka sıralarında kalmıştır. Mart ayında ise konuya ilişkin haber gündeminde değişim vardır. Bu ayda ‘geri kabul anlaşması’ (144 kez) gündemin ilk sırasına çıkmışken, yakın değerlerle ‘mülteci, göçmen, sığınmacı’ ve ‘vize muafiyeti’ kategorileri öne çıkmıştır. İlgili haberlerdeki ‘mülteci dramı’ hikayesi daha arka planda kalmıştır. Buradan Mart ayında GKA ve Vize muafiyeti konularının gazete gündeminin ilgili diğer konulara göre daha üst sıralarına çıktığını söylemek mümkündür. Gazeteler bazında bakıldığında Şubat ayında Hürriyet gazetesinde ‘mülteci, göçmen, sığınmacı’ kategorisi ilk sırayı alıp, ikinci ve üçüncü sırayı yakın değerlerle ‘geri kabul anlaşması’ ve ‘mülteci dramı’ haber kategorileri paylaşmışken, Mart ayında ‘geri kabul anlaşması’ konu kategorisinin ilk sıraya çıkması söz konusudur. Cumhuriyet gazetesinde ise Şubat ayında ‘mülteci dramı’ ve ‘mülteci, göçmen, sığınmacı’ konu kategorileri ön plandayken, Mart ayında ‘geri kabul anlaşması’ ve ‘vize muafiyeti’ konu kategorileri ön plana çıkmıştır. Yeni Şafak gazetesine bakıldığında ise Şubat ayında ‘mülteci, göçmen, sığınmacı’ ve ‘mülteci dramı’ konu kategorileri ilk sıraları almışken, Mart ayında ise ‘geri kabul anlaşması’ ve ‘vize muafiyeti’ konu kategorileri daha yukarı sıralara tırmanmıştır. Özetle aylık bazda bakıldığında

Geri Kabul, Göç, Vize anahtar kelimelerini içeren göç konusu ile bağlantılı haberlerde Şubat ayında konunun insani ve dramatik tarafı daha ön plandayken, Mart ayına gelindiğinde siyasi ve diplomatik taraf daha ön plana çıkmıştır.

Tablo 3: Geri Kabul, Göç, Vize anahtar kelimelerini içeren haberlerde konunun işleniş boyutlarının gazetelere ve aylara göre dağılımı

Anahtar kelimeleri içeren haberlerde işlenen boyutlar	Hürriyet		Cumhuriyet		Yeni Şafak		Toplam	
	Şubat n=58	Mart n=107	Şubat n=46	Mart n=74	Şubat n=60	Mart N=56	Şubat n=164	Mart n=237
Dramatik ve insani	19	19	14	19	23	13	56	51
Ekonomik	19	13	11	13	13	12	43	38
Hukuki	4	2	1	1	1	1	6	4
Siyasi	14	34	16	34	13	20	43	88
Askeri	7	2	2	1	8	6	17	9
Adli	-	6	2	6	7	-	9	12
Diplomatik	22	30	12	30	21	29	55	89
Sanatsal	-	1	3	1	-	-	3	2
Toplam	85	107	61	105	86	81	232	293

Tablo 3'te 'Geri Kabul, Göç ve Vize' anahtar kelimelerini içeren haberlerde haberin ele alınış boyutlarının gazeteler bazında aylara göre nasıl dağıldığı gösterilmiştir. Bu tablo temel araştırma sorusu olan yasadışı göç ve GKA'nın Türk yazılı basınında nasıl sunulduğuna ilişkin boyutları ortaya koyabilmek için oluşturulmuştur. Şubat ayında konunun öncelikle 'dramatik ve insani' (56 kez), sonra 'diplomatik' (55 kez) ve 'Ekonomik'- 'siyasi' (43'er kez) olarak ele alındığı görülmüştür. Mart ayında ise sorunun tarafları arasındaki tartışmanın ve görüşmelerin artmasına bağlı olarak haberlerin 'diplomatik' ve 'siyasi' boyutlarında artış görülmüştür. Gazetelerin her birisine Şubat ve Mart ayları ayrı olmak üzere bakıldığında da benzer bir durum söz konusudur. Hürriyet gazetesinde Şubat ayında sorunun 'diplomatik' (22 kez) ve 'dramatik ve insani' ile 'ekonomik' (19 ar kez) haber sunum boyutları ortaya çıkmışken, Mart ayında ise daha çok 'siyasi' (34 kez) ve 'diplomatik' (30 kez) boyutları öne çıkmıştır. Cumhuriyet gazetesi sorununa ilişkin siyasi karar alıcının politikalarını onaylamayan yayın tarzını her iki ayda da devam ettirmiştir. Hem Şubat hem de Mart aylarında gazetenin ilgili haberleri daha çok 'siyasi' boyutları ile ele aldığı görülmüştür. Yeni Şafak gazetesi ise ilgili konulardaki siyasi karar alıcının politikalarını destekler biçimde Şubat ayında daha çok 'dramatik ve insani' ile

‘diplomatik’ boyutları ön plana çıkarmışken, Mart ayında ise daha çok ‘diplomatik’ boyutu ön plana çıkarmıştır. Tartışmanın Mart ayında hararetlenmesi Yeni Şafak gazetesinin haberlerinde de kendini göstermiş ve Göç ve Geri Kabul Anlaşması sorunlarını gazete diplomatik boyuttan sonra en çok ‘siyasal’ boyutları ile ele almıştır.

Tablo 4’de gazetelerin göç, geri kabul ve vize anahtar kelimelerini içeren haberlerinde hem Türk siyasal karar alıcılarının, hem de Avrupalı siyasal karar alıcılarının açıklamalarına yer verip vermediği, eğer yer veriyorsa yapılan açıklamanın çatışmadan uzlaşmaya kadar olan aralıkta hangi tonu taşıdığı ile yapılan haberin karar alıcının konuya ilişkin politikasına olan desteğinin sayısal değerleri yer almaktadır. Buna göre Hürriyet gazetesi Şubat ayında 58 haberden 29’unda Türk siyasal karar alıcının açıklamalarına yer vermişken, 29’unda vermemiştir. Avrupalı karar alıcıların da 58 haberin 31’inde açıklamalarına yer verilmiştir. Bu anlamda soruna ilişkin tarafların Şubat ayında Hürriyet gazetesinin ilgili haberlerinde birbirine yakın temsillerinden söz etmek mümkündür. Mart ayında ise soruna ilişkin taraflardan Türk karar alıcının ilgili haberlerde Avrupalı karar alıcıya göre temsilinde düşüş vardır. Türk karar alıcı 107 haberin 20’sinde, Avrupalı karar alıcı ise 48’inde açıklamaları ile kendine yer bulmuştur. Söz konusu açıklamalara açıklama tonunun şiddeti bakımından bakıldığında Şubat ayında Türk karar alıcının açıklamalarının daha çok ‘nötr’ ve ‘uzlaşmacı’ tonları ile temsil edildiği, buna karşın Avrupalı karar alıcının ise daha çok ‘uzlaşmacı’ ve ikinci sırada ‘nötr’ açıklama tonları ile Hürriyet gazetesinde temsil edildiği görülmüştür. Mart ayında sorunun sıcaklığının artmasına bağlı olarak Türk karar alıcının açıklamalarında ‘uzlaşmacı’ ton daha fazla ortaya çıkarken, Avrupalı karar alıcıların açıklamalarında ise ‘çatışmacı-uzlaşmacı’ ile ‘uzlaşmacı’ tonlarının daha fazla ortaya çıkması söz konusu olmuştur.

Her haberin cümle sentaksından gazetenin genel yayın politikasına, haber metninde kullanılan kelime tercihlerine kadar değişen ölçütlere göre arka planında yatan bir söylemi vardır. Bu açıdan yapılan çalışmada ilgili haber metinlerinin tümü okunarak gazetelerin soruna ilişkin pozisyonları söylemleri üzerinden sorgulanmıştır. Tablo 4’de de görüldüğü gibi Hürriyet gazetesinin hem Şubat ayında hem de Mart ayında ilgili haberlerinde hem Türk hem de Avrupalı karar alıcının açıklamalarına, siyasetine olan desteği daha çok nötr olmuştur. Gazete tartışmalı konuda tarafsız pozisyonda kalmayı daha çok tercih etmiştir (örn. **Başlık:** *İmza tamam, spot: AB ile Türkiye’nin mülteci krizi pazarlığından uzlaşma çıktı. ‘Haziranda vizesiz Avrupa’ kabul edildi. Rum vetosu olan beş başlık yerine bütçe başlığı açılacak. Yarından itibaren giden mültecileri Türkiye geri alacak.* 19.03.2016, s.1, **Başlık:** *Haziran itibariyle vize bitecek, spot: Brüksel’de yapılan AB-Türkiye zirvesinde mülteci krizini çözmek için getirdiği yeni önerilerle Avrupa liderlerini şaşkırtan Başbakan Davutoğlu, Belçika dönüşü uçakta*

görüşmelerin perde arkasını anlattı., 09.03.2016, s.24). Gazetenin ikinci sırada ise hem Türk hem de Avrupalı karar alıcıların politikalarını destekler bir haber sunumu gerçekleştirdiği saptanmıştır. Bu tür haber örneklerinde ise soruna ilişkin görüşmelerde tarafların dile getirdiği taleplerinde gazete haklı gördüğü taleplere göre bir sunum dili kullanmıştır.

Tablo 4: İlgili haberlerde Sorunun Taraflarının Açıklamalarına ve Bu Açıklamalara Gazetelerin Desteği Olup Olmadığına İlişkin Nitel ve Nicel Veriler

	Şubat			Mart		
	Hürriyet n=58	Cumhuriyet n=46	Y. Şafak n=60	Hürriyet n=107	Cumhuriyet n=174	Y. Şafak n=54
İlgili haberlerde Türk siyasal karar alıcılarının açıklamalarının olup/olmadığı						
Var	29	7	17	20	8	15
Yok	29	39	43	87	66	41
Verilen Açıklamanın tonu						
Nötr	11	1	6	3	3	2
Çatışmacı	4	5	4	3	1	-
Uzlaşmacı	9	1	4	13	3	11
Çatışmacı- Uzlaşmacı	5	-	3	1	1	2
Haberin Türk Karar Alıcının Politikasına Desteği						
Nötr	21	3	6	22	2	8
Destekler	8	-	30	7	1	23
Eleştirel	7	23	-	6	45	-
Eleştirel- Destekler	-	-	-	3	1	-
İlgili haberlerde Avrupalı siyasal karar alıcılarının açıklamalarının olup/olmadığı						
Var	31	12	8	48	24	17
Yok	27	34	52	60	50	39
Verilen Açıklamanın tonu						
Nötr	9	4	2	7	2	3
Çatışmacı	4	1	1	9	9	4
Uzlaşmacı	17	3	3	14	6	7

Çatışmacı- Uzlaşmacı	1	4	1	18	7	3
Haberin Avrupalı Karar Alıcının Politikasına Desteği						
Nötr	18	5	3	29	9	9
Destekler	9	5	2	14	15	7
Eleştirel	4	7	18	3	19	11
Eleştirel- Destekler	-	1	-	2	7	3

Aynı tabloda Cumhuriyet gazetesinin nitel ve nicel değerlerine bakıldığında gazetenin hem Şubat hem de Mart ayında Türk siyasal karar alıcının açıklamalarına çok fazla yer vermediği görülmüştür. Benzer bir durum Avrupalı karar alıcı açısından da olmakla birlikte, Avrupalı karar alıcının açıklamaları Türk karar alıcının açıklamalarına göre haberlerde kendine daha fazla yer bulmuştur. Verilen açıklamaların tonları açısından bakıldığında ise soruna ilişkin tarafların hem çatışma hem de uzlaşma unsurlarını ön plana çıkaran açıklamalar yaptıklarını, gazetenin haberleriyle bu unsurları daha fazla yansıttığını söylemek mümkündür. Şubat ayında Türk karar alıcının soruna ilişkin çatışmacı açıklamaları gazetenin haberlerinde daha ön plandayken, Mart ayında daha uzlaşmacı veya nötr açıklamalar ön plana çıkmıştır. Avrupalı karar alıcı açısından bakıldığında ise Şubat ayında uzlaşmaya daha yakın açıklamaların Mart ayında çatışma içeren bir tona kaydığı, gazetenin çatışma içeren açıklamaları daha çok haberleştirdiği görülmüştür. Soruna ilişkin tarafların politikalarına gazetenin haberlerinde nasıl yaklaştığına bakıldığında Türk karar alıcının açıklamalarına ve izlediği politikaya Cumhuriyet gazetesinin neredeyse tamamen eleştirel tarzda yaklaştığını ifade etmek gerekir. (örn. **Başlık:** *Mülteciye ilaç yok. Spot: Mülteciler için dışarıda övünen Türkiye, içeride ilaç parasını ödemiyor. Ödenmeyen reçete sayısı 3 milyona ulaşırken, durumdan göçmenler de eczacı da mağdur.* 23.03.2016, s.8, **Başlık:** *Tarih bu anlaşmayı affetmeyecek, spot: AB ile anlaşma Davutoğlu'na göre tarihi adım, insan hakları örgütleri ise kara bir gün diyor.* 19.03.2016, s.1, **Başlık:** *Mülteci pazarlığı Avrupa Parlamentosu'nu birbirine kattı: Anahtarları Sultan Erdoğan'a verdik, Gövde: Avrupa Birliği'nin (AB) Türkiye ile yürüttüğü mülteci pazarlığı, Avrupalı halkların doğrudan seçtiği tek AB kurumunu birbirine kattı.,* 10.03.2016, s.4). Buna karşın Avrupalı karar alıcının açıklamalarına ve dolayısıyla takip ettiği politikaya gazetenin Şubat ve Mart aylarında kısmen eleştirel kısmen de destekler tarzda yaklaştığı görülmüştür (örn. **Başlık:** *AB kriterleri pazarlık konusu yapılmayacak, spot: AB-Türkiye zirvesinde liderler basın*

özgürlüğünü unutmadı, 09.03.2016, s.7, **Başlık:** AB'den kırmızı kart, **spot:** Davutoğlu'nun 12 maddelik önerisine AB liderlerinden 6 itiraz. 08.03.2016, s.5, **Başlık:** Hedef Yunanistan'ı kurtarmak, **spot:** Sığınmacı zirvesinin taslağında Yunanistan'ı korumak için alınacak önlemler var, fakat Türkiye'ye verilen vize serbestisi sözü ve Türkiye'nin AB'ye katılım sürecine yönelik ifade yok. 07.03.2016, s.2).

Yeni Şafak gazetesi Geri Kabul Anlaşması, Göç ve Vize Serbestliği konusunda Avrupalı karar alıcı ile Türk siyasal karar alıcı arasındaki görüşmelerde büyük oranda Türk karar alıcıyı desteklemiş, yapılan görüşmelerde uzlaşılacak konuları haberlerinde daha çok ön plana çıkarmıştır. Gazete soruna ilişkin haberlerinde hem Avrupalı hem de Türk siyasal karar alıcıların açıklamalarına daha az yer vermekle birlikte, verilen açıklamalarda ya her iki tarafın mesajlarının daha çok uzlaşımçı yönünü ön plana çıkarmış ya da açıklamaların nötr yönünü vurgulamıştır. Haber söylemine göre gazetenin ilgili haberlerine bakıldığında ise Yeni Şafak gazetesi Türk siyasal karar alıcının soruna ilişkin söylemini daha çok destekler biçimde vermişken (örn: **Ara başlık:** Avrupa ile güven tazeledik, **Gövde:** Düzensiz göçe ilişkin işbirliğinin, uygulandığı takdirde Türkiye ile AB arasında karşılıklı iş birliğini tazeleyeceğini ifade eden...22.03.2016, s.6, **Ara başlık:** Yasal göçe teşvik, **Gövde:** AB ile yapılan anlaşma, AB'ye geçiş yapacak mültecileri legal yollarla göçe teşvik etmeyi ve insan kaçakçılığına büyük bir darbe vurmaya hedefliyor...21.03.2016, s.19, **Başlık:** İnsan kaçakçılığı bitecek, **spot:** Türkiye ve AB'nin anlaşmasıyla sonuçlanan Brüksel Zirvesi'nde Suriyeli mülteciler ve yeni göç akınlarının önlenmesi kapsamında önemli kararlar alındı. Türkiye'nin geri kabulüne karşın AB'nin aynı oranda mülteci kabulüne ilişkin anlaşmayla insan kaçakçılığına önemli bir darbe vurulacak. Alınan kararlarla legal göç teşvik edilecek. 20.03.2016, s.12, **Başlık:** Tarihi Anlaşma, **spot:** Mülteci krizinin çözümü için Brüksel'de yapılan Türkiye-AB Zirvesi tarihi bir adımla sonuçlandı. Varılan anlaşmaya göre...19.03.2016, s.14), bu durum Avrupalı karar alıcı açısından böyle gerçekleşmemiştir. Gazete Avrupalı karar alıcının açıklamalarını daha çok eleştiri getiren bir dil kullanarak haberleştirmiştir (örn: **Başlık:** Mülteciye Kapalıyız, **Gövde:** Sığınmacılara ilişkin Türkiye ile anlaşılan AB ülkeleri sözlerinden dönmeye başladı bile...24.03.2016, s.15, **Ara başlık:** Avrupa'nın acizliğidir. **Gövde:** Almanya eski Cumhurbaşkanı Christian Wulff, 'Türkiye yıllardır Suriye'den gelen iki buçuk milyon mülteciye bakıyorsa ve Avrupa üç milyon mülteciyi barındıramazsa bu Avrupa için acizliktir'dedi.14.03.2016, s.9, **Başlık:** Avrupa'nın yeni ırkçısı, **spot:** Brüksel'de yapılan AB-Türkiye zirvesinde mültecilerle ilgili tüm planları "Ülkemde Müslüman göçmen görmek istemiyorum" diyerek reddeden Macaristan Başbakanı Victor Orban, Avrupa'nın yeni ırkçısı olarak tarihe geçti. 09.03.2016, s.11). Özetle Yeni Şafak gazetesi ele alınan konuda GKA

bağlamında Göç sorununa ilişkin hem Avrupalı hem de Türk karar alıcılar arasındaki görüşmelerde sorun olmadığına dair daha uzlaşımçı açıklamaları ön plana çıkarırken, kendi haber dili içerisinde Türk karar alıcının politikasına olan desteğini vurgulamıştır.

SONUÇ

Yapılan çalışma ile aslında bir dış politika sorunu olan yasadışı/düzensiz göç olgusunun ülke basınında nasıl ele alındığına dair bir bakış açısı oluşturulmak istenmiştir. Göç konusu özellikle son yıllarda sıradan insanın gündelik yaşayışını da yakından ilgilendiren bir sorun haline gelmiştir. Dolayısıyla karakter itibarıyla her ne kadar devletlerarası ilişkileri ilgilendiren bir konu olsa da aslında aynı mahalle de ya da yerleşim biriminde göçmen/sığınmacı ile karşı karşıya kalındığında sorun bir bakıma bir iç politika konusu haline de gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında çalışma boyunca ele alınan gazete haberlerinden de bulgulara ulaşıldığı üzere Türkiye ile AB ülkeleri arasında yaşanan yasadışı göçmen sorunu iç politikadan önemli ölçüde etkilenen ve bu doğrultuda haberleştirilen bir dış politika sorunu niteliğine bürünmüştür.

Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında 2016 yılından başlayıp günümüze kadar geçen süreçte tartışmanın dozajı değişse de göç sorunu bağlamında ortaya çıkan GKA ve yasadışı göç konusu sürekli gündemde kalmıştır. Araştırmaya konu olan Türkiye'deki ulusal basını temsilen seçilen üç gazete örneği hem kendi yayın politikaları, hem de özellikle Türk siyasal karar alıcıyı temsil eden hükümete ve onun politikalarına karşı olan tutumu ile tartışma konusuna yaklaşmışlardır. Bu gazetelerden ana akım medyanın önemli temsilcisi olan Hürriyet gazetesi daha tarafsız bir haber dili kullanarak daha çok sorunun diplomatik ve siyasi yönü üzerinde durmuş, haberlerinde sorunun insani ve dramatik boyutunu da ön plana çıkarmıştır. Türkiye'de ki sosyal demokrat ve sol düşünce çizgisinde yayın yapan Cumhuriyet gazetesi ise her iki tarafın karar alıcılarının açıklamalarını verirken Türk karar alıcıyı temsil eden hükümetin politikalarına eleştirel yaklaşmış ve eleştirel bir haber dili kullanmıştır. Cumhuriyet gazetesinde de sorun daha çok diplomatik ve siyasi çerçevelerden ele alınmış, bunun yanında sorunun insani boyutu da işlenmiştir. Yeni Şafak gazetesi ise İslamcı/muhafazakar yönde yayın yapan bir gazete olarak sorunun taraflarından olan Türk karar alıcının politikalarını en çok olumluyan gazete olarak ortaya çıkmıştır. Gazete hem haber başlıklarında hem de haber metninde hükümetin soruna ilişkin açıklamalarında kullandığı dili kullanmayı tercih etmiştir. GKA'na ilişkin görüşmelerin sürdürüldüğü dönemde hükümetin bu konuda kullandığı yapıcı söylem dili bu gazetenin haberlerinde de kendine yer bulmuş, fakat görüşmelerin bitme aşamasına geldiği hatta nihayetlendiği noktada bazı AB üyesi ülkelere anlaşmanın hayata geçirilmesinin mümkün olmadığına dair yapılan açıklamalara hükümetin getirmiş olduğu eleştirel söylem dili gazetenin haberlerinde de ortaya çıkmıştır. Yani gazete ilgili haber konularında hükümetin

geliştirmiş olduğu söylem dilini benimsemiştir. Hükümetin açıklamalarını olumlayan haber dilini daha çok kullanmıştır.

Özetle yasadışı göç sorunu ülkelerin iç politikasını da önemli oranda etkileyen bir sorun haline gelmiş olup, bu durum gazete haberlerinde de kendine yer bulmuştur. Sorunun taraflarının sorunu uluslararası ve bölgesel bir konu olarak ele alma çabasına karşın, iç kamuoyunu yönlendiren basının iç politikanın kısır tartışmaları içerisinde bu dış politika sorununu haberleştirdiği görülmüştür. Yapılan çalışma en temelde insani bir problem olarak kabul edilen yasa dışı göç sorununa medyanın nasıl baktığına dair bir bakış açısı koyma çabasıdır. Benzer çalışmaların artarak çoğalması en temelde insani bir problem olan göç ve göçmen sorununa farklı yaklaşımların ve çözüm önerilerinin de ortaya çıkmasına katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

Akçadağ, E. (2012). Yasadışı Göç ve Türkiye, Bilgesam Yayınları Rapor No :42. Ankara.

Başol, K. (1995). *Demografi*. İzmir: Anadolu Matbaası.

Bilgin, N. (2000). İçerik Analizi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 109, İzmir.

Demir, Ö., Acar, Ö. (1997). Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ankara Vadi Yayınları, 3. Baskı

Erder, S. (1986). *Refah Toplumunda "Getto" ve Türkler*, İstanbul: Teknografik Matbaacılık

Kara, P., Korkut, R. (2010). Türkiye’de Göç, İltica ve Mülteciler, *Türk İdare Dergisi*, Sayı:467, Haziran, ss.153-162.

Marchesin, P. (2003). ‘Yeni Tehditler Karşısında Avrupa, ’ *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, (der.) Beril Dedeoğlu, İstanbul: Boyut Yayınları.

McLeod, J. M., Reeves, B. (2003). ‘Medya Etkilerinin Doğası Üzerine’; içinde: Medya Etki Araştırmaları, (der. ve çev.) Murat S. Çebi, Alternatif Yayınları, s.99-100, Ankara,

Özer, İ. (2004). Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme. Bursa: Ekin Kitabevi

Sever, M. (2015). Türkiye’yi Hedef Alan Yasadışı Göçmenler: İstanbul Örneği, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Türk Dil Kurumu, (1998). Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

Uluslararası Göç Örgütü, (2009). *Uluslararası Göç Hukuku No.18: Göç Terimleri Sözlüğü*. Cenevre

Yılmaz, A. (2014). 'Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri', Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/2 Winter 2014, p. 1685-1704, Ankara.

Cumhuriyet Gazetesi 1 Şubat-31 2016 arası sayılar

Hürriyet Gazetesi 1 Şubat-31 2016 arası sayılar

Yeni Şafak Gazetesi 1 Şubat-31 2016 arası sayılar

http://www.goc.gov.tr/icerik3/genel-bilgi_409_422_423. er. tar. 04.05.2017

http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu_.pdf. er.tar.04.05.2017

<http://gmdac.iom.int/global-migration-trends-factsheet>. er.tar.04.05.2017

“KAMUSAL BELLEK”: TRABZON KEMERALTI ÖRNEĞİ

Yelda Aydın TÜRK¹

ÖZET

Tarihi çevreler sürekli değişim süreci yaşamakta olan karmaşık bütünlüklerdir. Dolayısıyla, tarihi çevrelerin değişim sürecini anlamak ve bu süreçte günümüz yapı ve kentsel doku tipolojisi ile uyumlu bir biçimde yeniden sunumunu bulmak gerekli ve zor bir süreçtir. Kentin özgün kimliğinin korunması, tarihsel ve kültürel sürekliliğinin sağlanması; kentin geçmişine ait değerlerin günümüz gereksinimleri ile fiziksel ortamlarda bütünleştirilebilmesine bağlıdır. Fiziki ve kültürel yapısıyla bir bütün olan tarihi çevrede Mikro ölçekteki yapı tasarımlarını yönlendiren makro ve mezo ölçekli planlama kararları önemlidir. bu anlayış çerçevesinde yürütülen kent planlama çalışmalarında makro ölçekten mikro ölçeğe mekânı etkileyen fiziksel, ekonomik ve sosyal yapı bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Oluşturulacak yeni mekânlar; geçmişin belleğini günümüze taşıyan fiziksel yaşam alanlarıdır. Toplumun kendi geçmişiyle tekrar interaktif bir etkileşim kurma şansı veren “Kamusal Bellek” tir.

Çalışmanın amacı; koruma alanlarındaki kültürel varlıkların özgün değerlerinin bozulmadan gelecek kuşaklara aktarılmasını ve kentsel belleğin sürdürülmesini sağlayacak yaklaşımları farklı ölçeklerde ortaya koymaktır. Bu çerçevede çalışma alanı olarak Trabzon Kenti'nin Tarihi Ticaret Merkezi olan Kemeraltı bölgesi seçilmiştir. Alana ilişkin literatür araştırması, Koruma İmar Planı, alanın kent içindeki yeri, çevre ilişkileri, mekânsal ve tarihsel gelişim süreci incelenmiş, yerinde tespit ve incelemeler yapılmıştır. Kemeraltı Tarihi Ticaret Merkezi Trabzon Kenti için bir “Kamusal Bellek” olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım çerçevesinde, kent planlama ve kentsel tasarım ölçeğinde müdahale biçimleri, planlama kararları, koruma yaklaşımları, planlama ve tasarıma yön verecek dinamikler ve mekânsal tasarım kriterleri tanımlanmıştır. Tanımlanan kriterler çerçevesinde 1/1000 ölçekte plan kararları ve 1/500 ölçekte mekânsal tasarım kararları üretilmiş, yapı ölçeğinde öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Bellek, Kent Planlama, Kentsel Tasarım, Tarihi Çevre

---

¹ Doç.Dr., KTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

“PUBLIC MIND”: TRABZON KEMERALTI CASE

ABSTRACT

Historic sites are complex places that constantly change. Thus, understanding the transformation process of a historic site is essential in order to generate consistent contemporary building and urban tissue. This process of creating balanced environment is difficult to achieve.

Macro and mezzo-scale planning decisions that guide micro-scale building designs in the historical environment, which is a whole with physical and cultural structure, are important. In this context, the physical, economic and social structure affecting the micro scale from the macro scale to the urban planning studies should be considered as a whole. New spaces to be built; Are the physical living spaces that carry the memory of the past. Public Mind gives society the opportunity to interact with its past again in an interactive way.

In this context, the aim of the study is to introduce planning and architectural approaches at different scales that will ensure that the original values of cultural assets in conservation areas are transferred to future generations without deteriorating and that urban memory is maintained. As the study area in this frame, the Kemeraltı Region ,historical trade center of Trabzon City, was chosen. Literature review on the area, conservation development plan, location of the area in the city, environmental relations, spatial and historical development process were investigated, and on-site observations and examinations were carried out. The historical trading center of Kemeraltı is considered as a public mind for the city of Trabzon. Within this approach, the types of intervention in city planning and urban design scale, planning decisions, conservation approaches, planning and designing dynamics and spatial design criteria are defined. Planning decisions at 1/1000 scale and spatial design decisions at 1/500 scale were produced within the framework of the defined criteria and suggestions were made at the scale of the structure.

Keywords: Public Mind, Urban Planning, Urban Design, Historical Environment

---

GİRİŞ

Bir kentin coğrafyasını, yolunu, denizini, kokusunu, insanını, gecesini-gündüzünü, yazını-kışını, evlerini, sokaklarını, tarihini, güzelliklerini, çirkinliklerini herkes kendi belleğinde yaşar, kent herkesin belleğinde bir yansıma bulur. Kent, sosyal etkinlikler için bir tiyatro sahnesidir ve kullanıcının anıları, kentin değerini oluşturur. Kentte kullanıcıların belirleyici gündelik pratikleri, anlamı kurmada ya da değiştirmede etkilidir. (Liggett ve Perry, 1995). Bu nedenle, insan eliyle yapılmış çevrede yer alan ve kimlik oluşturma potansiyeli en

fazla olan unsur, o kentte bulunan ve kentlilerin gündelik yaşantılarında ve belleklerinde yer etmiş yapılar, yapı grupları ve bu yapıların bir araya gelerek oluşturdukları kent dokusudur. (Biro1,2007,46-54). Bu doku içinde tarihi alanlar önemli birer “kamusal bellek” tir.

Tarihi çevreler aynı zamanda sürekli değişim süreci içinde olan karmaşık bütünlüklerdir. Tarihi mekânlar, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve zamanla çöküntü sürecine girmişlerdir. Günümüzde bu tarihi mekânlarda nasıl geri kazanım sağlanacağı konusunda çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu süreçte, kentlerin geniş bölümünde dönüşüm eylemleri kullanılmaktadır. Tarihi mekânlarda uygulanan kentsel dönüşüm eylemlerinde kentlerin sağlıklı gelişebilmesini ön koşul kabul eden fiziksel, sosyal ve ekonomik yönlerden çağdaş yaşam koşulları doğrultusunda geliştirilen uygulamaların önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü, kültürel değere sahip çevrelerin kent yaşamına katılması, sürdürülebilirliğin sağlanması ve değerlerin yaşatılması adına önemli bir adımdır. Geçmişten günümüze ulaşabilmiş tarihi yapılar ve mekânların yeni işlevler ve düzenlemelerle yeniden örgütlenmesi, geçmişle gelecek arasında sürekliliğin sağlanmasında etkili olduğu kadar, kültürel ve tarihsel sürekliliği sağlama bakımından da önemlidir (Karakuş,2011). Tarihi süreç içerisinde islevini ve önemini yitiren kültür öğelerinin korunarak ve yeniden işlevlendirilerek gelecek nesillere aktarılmasını hedefleyen koruma, kentsel mekanlardaki mevcut doğal, kültürel ve tarihsel değerleri sürdürülebilirlik çerçevesinde, bu günün ve yarının kullanım eğilimlerini değerlendirerek yeni çözümler arayan dönüşüm stratejilerinden birisidir (Demirsoy, 2006). Ayrıca, tarihi yapı stokunun yoğun olduğu yerlerde bakımsızlık nedeni ile eskiyen alanların, işlevini yitiren kent merkezlerinin, dönüştürülmesini ve terk edilmiş ya da boşaltılmış fabrika, liman gibi alanların kente yeniden kazandırılmasını kapsar (Özden, 2001).

Dolayısıyla, tarihi çevrelerin değişim sürecini anlamak ve bu süreçte günümüz yapı ve kentsel doku tipolojisi ile uyumlu bir biçimde yeniden sunumunu bulmak gerekli ve zor bir süreçtir. Kentin özgün kimliğinin korunması, tarihsel ve kültürel sürekliliğinin sağlanması; kentin geçmişine ait değerlerin günümüz gereksinimleri ile fiziksel ortamlarda bütünleştirilebilmesine bağlıdır (Tekeli,1991, 79-89), kent kimliğinin oluşumunu tarihsel bir olgu olarak görmekte ve kent kimliğinin zaman içinde farklı katmanların uyumlu ve anlamlı bir bütün oluşturmasıyla gerçekleştiğini belirtmektedir. Yerin kendine özgünlüğü, ya da Norberg Schulz’un “yerin ruhu” olarak tanımladığı “genius loci” nin bütünleşik bir parçası olması gereken geleneksel dokuda yeni yapı tasarımında, dokuların özgünlüklerini anlamak ve onlardan ilham alma noktasında ilişkiler içinde olması gerekmektedir (Schulz,1980). Orijinal işlevini kaybeden yapılar, işlevlerini kaybetse de yapısal özelliklerini korumakta, dolayısıyla yeniden işlevlendirmeye uygun olmaktadırlar (Koçan, 2011). Ayrıca, günümüz yapı ve kentsel

doku tipolojisi ile uyumlu bir biçimde yeniden sunumunu bulmak da önemlidir. İzlenmesi gereken yol; çevreyi zamanın bir yerinde dondurmak mı? Bugünün ve hatta geleceğin olası gelişmelerine olabildiğince izin veren bir anlayış mı? yoksa bu iki uç arasında bir denge oluşturacak müdahaleler mi önerilmelidir? Burada anahtar kelime“canlılık” tır. Doğru bir koruma yaklaşımı, içinde yaşamın sürdüğü bu mekanların canlılıklarını koruyarak sürdürmeyi amaçlamalıdır.

Mekanın bütünlüğünün korunması gereği unutulmamalıdır. Bu bağlamda, fiziki ve kültürel yapısıyla bir bütün olan tarihi çevrede yapılacak yeni yapılar, bu bütünlüğü anlayıp, yeni bir bütünlük oluşturacak biçimde tasarlanmalıdır (Koca, 2015,32-43). Çünkü, oluşturulacak yeni mekanlar; geçmişin belleğini günümüze taşıyan ve günümüz değerleri ile yorumlanarak toplumsal, sosyal ve zaman boyutlarında devamlılığı sağlayacak olan fiziksel yaşam alanlarıdır. Dolayısıyla, fiziksel, ekonomik ve sosyal yapı bir bütün olarak değerlendirilmeli, Mikro ölçekteki yapı tasarımlarını yönlendiren makro ve mezo ölçekli planlama kararları üretilmelidir. Çünkü kent, tarihin farklı dönemlerine ait fiziksel, sosyal ve kültürel katmanların tarihsel süreklilik içinde üst üste yığılması sonucu oluşan fiziksel, mekansal ve sosyal bir ortamdır(Birol,2007,46-54). Tekrar hayata döndürülen yapı/yapılar toplumun bir gereksinmesinin karşılanmasının ötesinde; toplumun kendi geçmişiyle tekrar interaktif bir etkileşim kurma şansı yakalaması- “Kamusal Bellek”- kavramıyla kurulan ilişkidir.

Bu çalışmanın amacı, koruma alanlarındaki kültürel varlıkların özgün değerlerinin bozulmadan gelecek kuşaklara aktarılmasını ve kentsel belleğin sürdürülmesini sağlayacak yaklaşımları farklı ölçeklerde ortaya koymaktır. Bu çerçevede, kentsel tasarımın temel ölçütlerini de gözeterik, kentsel tasarım ve kentsel koruma ilişkisini kurmak çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Kentleşme Şurasında (2009) da, Kentsel Tasarım yukarıda tanımlanan amaçların gerçekleştirilmesi için bir araç olarak algılanmış, “doğal yapısı korunarak, kentsel kaliteyi yükseltmek amacıyla kentin ve parçalarının: anlamlarını, imgelerini, karakterini, biçimini, mimarlığını, estetiğini, kentin tarihsel geçmişi ile ilişkisini kurgulayacak ve yükseltecek mekân ve yerleri üretme sanatı ve süreci” olarak tanımlanmıştır.

1. MATERYAL VE YÖNTEM

Fiziki mekan boyutunda bir araştırmayı içeren bu çalışmada; koruma alanındaki kültürel varlıkların özgün değerlerinin korunması ve kentsel belleğin sürdürülmesini sağlamaya yönelik mekansal planlama yaklaşımları ortaya koyulmuştur. Çalışmanın alanı olarak Kemeraltı tarihi ticaret merkezi Trabzon Kenti için bir “Kamusal Bellek” olarak ele alınmıştır. Sonuçta farklı

ve dışarıdan gelen turistler için de tercih edilmektedir. Genellikle alt ve orta gelir grubunun yoğun alış veriş yaptığı toptan ve perakende ticaret ve zanaat işlevleri alanda en fazla yer alan ticaret türleridir. Ayrıca alanda Kent belleği için önemli okunabilirlik öğeleri arasında yer alan çok sayıda sivil mimari örnekleri ve han-hamam-konut gibi tescilli yapı bulunmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Önemli Sivil Mimari Öğeler

Tescilli yapıların çoğu özel mülkiyetlidir ve ticari işleve sahiptir. Parsel büyüklükleri 100-300m² aralığındadır, bazı parsellerde ise 3 m²'ye düşmektedir. Alanı sınırlayan ana arterlere cepheli yapılarda kat yükseklikleri 5 kat ve daha fazla iken alanın içinde genellikle 1-2 katlı yapılaşma mevcuttur.

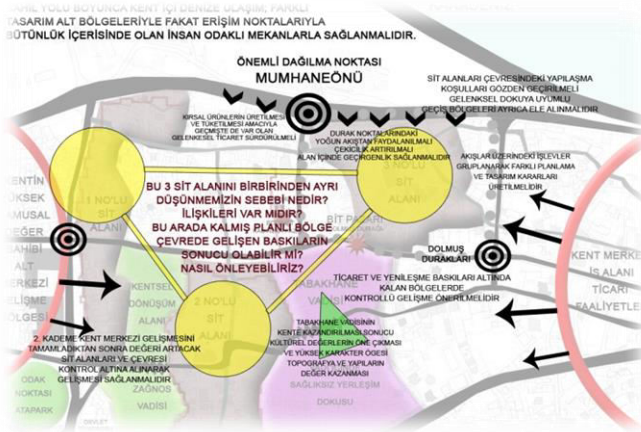
Alanın çevre ile ilişkilerine yönelik, işlevsel uygunsuzluk, kimlik ve karakter bakımından, açık alanların yetersizliği, ulaşım ve yapısal ve görsel kirlilik gibi genel başlıklarda tanımlanan sorunları bulunmaktadır. Zaman içinde alandaki değişim-dönüşümler yapılarda yıpranmaya, eskimeye ve köhnemeye neden olmuştur. Alanda fiziksel ve işlevsel ömürlerini doldurmuş çok sayıda yapı bulunmaktadır. Tarihi yapıların çoğu çok harap niteliktedir. Tarihi doku çevredeki yeni ve yoğun yapılaşmalar ve ticari faaliyetlerin etkisi sonucu okunabilirliğini kaybetmeye başlamıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Planlama ve Tasarıma Yön Verecek Dinamikler

Alanın içsel ve dışsal açıdan sahip olduğu potansiyeller, zayıflıklar ve tehditler planlama ve tasarıma yön veren dinamiklerdir. Bu bağlamda, alanın çevre ilişkileri (dışsal) ve alana özgü (içsel) sorun ve potansiyelleri önemlidir. Süreç içinde artan ticari faaliyetler bir dönüşüme neden olmuştur. Kentin iki merkez bölgesi arasında kalan ve geçiş bölgesi niteliğindeki alan

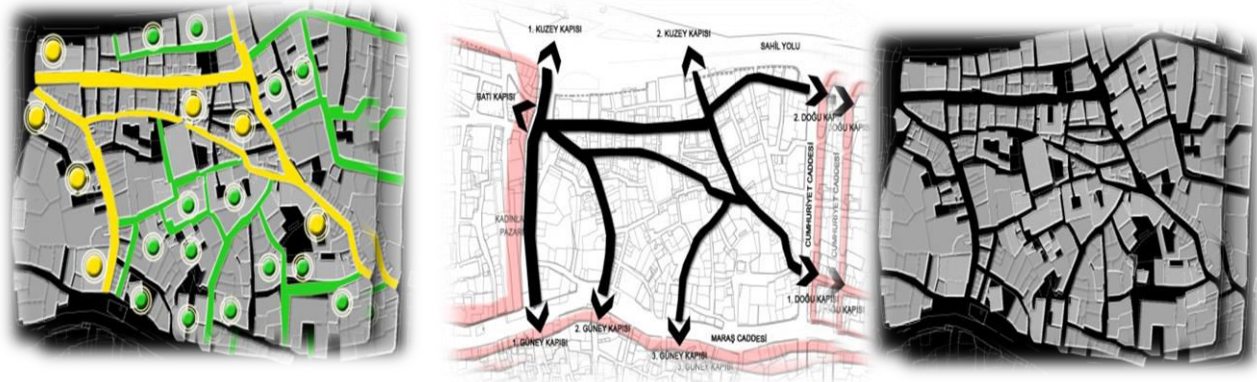
yapılaşma ve yenileşme baskısı altındadır, mevcut karakter ve bellek öğeleri zayıflamaktadır (Şekil 3).

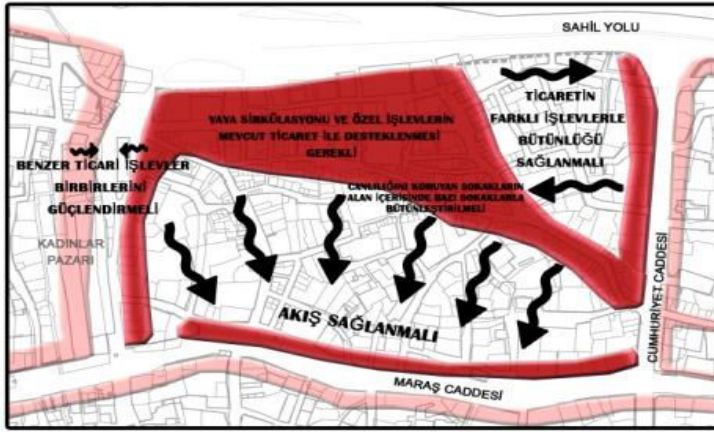
Şekil 3. Planlama ve Tasarıma Yön Verecek Çevre İlişkileri (Dışsal)

Alanın çevre ile olan ilişkileri alana özgü etmenleri ile birlikte düşünülmelidir. Bu durumda alanın kendi içindeki dinamikleri ve sorunları da önemlidir. Alanın çevresi ile ilişkisini sağlayan önemli giriş noktaları, odaklar ve yaya akışlarının olduğu güzergahlar bulunmaktadır. Bazı odaklar ve akışlar birbirini tamamlarken bazıları arasındaki ilişkiler zayıftır ve güçlendirilmesi gerekir. Alanda yaya ve ticari işlevler bakımından çok yoğun ve canlı sokakların yanı sıra bu sokakların gerisindeki alanlarda yaya ve işlevsel açıdan canlılığını kaybetmiş sokaklar ve mekanlar bulunmaktadır. Bu noktalara akışların yönlendirilmesi ve canlandırılması önemlidir (Şekil 4,5). Ayrıca, alanda doluluk-boşluk dengesi bakımından da yeni birtakım kamusal boşlukların oluşturulması gereklidir.

Şekil 4. Planlama ve Tasarıma Yön Verecek Alana Özgü(İçsel) Dinamikler

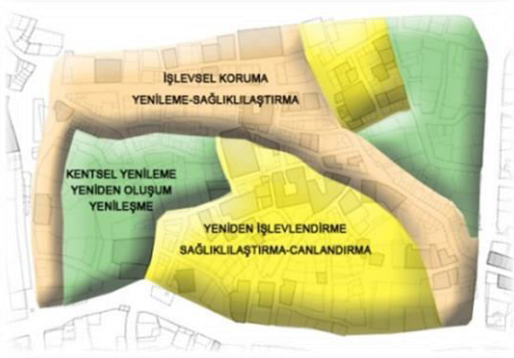

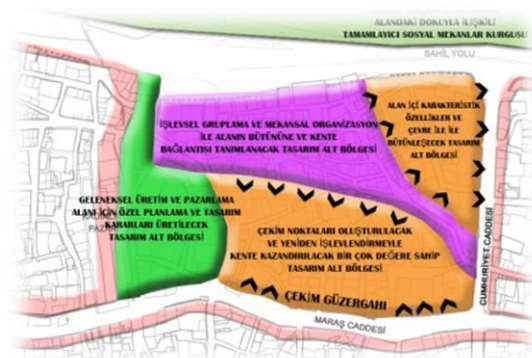
Şekil 5. Planlama ve Tasarıma Yön Verecek Dinamikler

3.2. Çalışma Alanına Yönelik Müdahale Biçimleri ve Yöntemleri

Müdahale biçimleri olarak; öncelikle koruma, yenileme-sağlıklaştırma, yeniden oluşum ve yenileşme, bazı bölgelerde yeniden işlevlendirme-canlandırma belirlenmiştir (Şekil 6). Bu doğrultuda tasarım alt bölgeleri belirlenmiş (Şekil 7), bu bölgelere yönelik işlevsel, yapısal, mekânsal düzenlemelerle ilgili tasarım yaklaşımları tanımlanmıştır.

Şekil 6. Müdahale biçimleri

Şekil 7. Tasarım alt Bölgeleri

3.3. Genel Koruma ve Tasarım Yaklaşımları

- Sağlıklı, güvenli, kentle bütünleşmiş, kültürel açıdan zengin, kent ve yakın çevre ile bütünleşmiş yaşam alanları yaratmak,
- Alanda kentli ve turistlere yönelik çekim odakları yaratmak
- Alanı turizm açısından çekici kılarak kente ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan katkı sağlamak,
- Alanda farklı işlevlere ve sosyo-ekonomik olarak farklı toplumsal gruplara yönelik mekânlar oluşturarak alanın canlılığını ve farklı zaman dilimlerindeki kullanımını artırmak,
- Alanın kamusal kullanımını sağlamak,
- Geleneksel kimliği koruyarak kamusal bellek oluşturmak,

- Alanda yeşil doku bütünlüğünü sağlayarak alanın kentsel peyzaj kalitesini artırmak içerisinde ve alanın çevresiyle ilişkili tasarım ve koruma ilkeleri benimsenmiştir.

3.4. KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI YAKLAŞIMI VE KARARLARI

3.4.1. Genel Hükümler

1. Plan bütününde tescilli yapılar mutlaka korunacak ve herhangi bir sebepten dolayı yok olmuş yapılarla ilgili KTVKK'nun ilke kararı(720no'lu) doğrultusunda işlem yapılacaktır.

2. Tescil edilmemiş yapılar için; yeniden yapılaşma gerçekleşinceye kadar, basit onarım ve tadilat gerektiği durumlarda ruhsat alındığı tarihteki imar koşulları geçerlidir.

3. Geleneksel dokuda tescilli yapıların ağırlıklı yer aldığı sokaklar (imar planında korunacak sokaklar olarak belirtilmiştir) korunacaktır. Tarihi dokuya ait özgün elemanlarının orijinal biçimleri tespit edilemiyorsa, emsallerine uygun olarak yenilenecektir.

4. Yaya yolları, tarihi dokusu korunmuş olan sokaklarda basit onarım ve alt yapı düzenlemesiyle yenilenecek, diğer sokaklarda ise kırma taş ve ya arnavut kaldırımı gibi malzemelerle kaplanacaktır.

5. Sokaklara cephe veren yapılar dokuya ve sokağa katkıları nedeniyle; duvarlar, kemerler, kapılar, pencereler, fenerler, sarmaşıklar, sokak mobilyaları ve diğer özgün bileşenler özgün nitelikleri ile korunacaktır.

6. 7.00 metreden dar sokaklarda ve cephe genişliği 4.00 metreden dar parsellerde yapılaşan binalarda çıkma yapılamaz.

7. Alan içerisinde tüpgaz bayii açılmaz, küçük miktarda da olsa her türlü patlayıcı madde deposu bulunamaz.

8. Ticaret alanlarında, sarsıntı, gürültü yaratacak aletler gerektiren üretim faaliyetleri, cephe düzeninde bozulmaya neden olabilecek, yapının strüktürüne zarar verebilecek ticari fonksiyonlar yer alamaz.

9. Perakende ticaret yapılan cadde ve sokak boyunca vitrin ve tezgah düzenlemeleri yapı dışına çıkamaz, sokak kullanımını tamamen topluma aittir.

3.4.2. Onarım ve Koruma Koşulları:

3.4.2.1. Tescilli Yapılar

Pencere,kapı saçak ,pervaz,bahçe duvarı, kiremit,kafes,vb dış cephe öğelerinin ölçü biçim ve malzemeleri değiştirilmez. Onarımlar geleneksel malzeme ile yapılacaktır. Merdiven,tavan süslemesi, ahşap oymacılık, duvar resmi, alçı kabartma v.b. değerler kesinlikle korunacaktır. Dış cephede ahşap aşı boya. kemik ve bej fonları uygulanacaktır. Özgün yapım tekniği, kullanılan malzeme ve oranlar aynen korunarak restorasyon çalışması yapılabilir.

3.4.2.2. Tescilli Olmayan Yapılar

Yeniden yapılaşacak parsellerde yapılacak binalar, korunması istenen dokuyu oluşturan mimariye uygun, çağdaş teknik ve malzeme ile yapılmakla beraber cephe düzeni, cephe kaplaması, mimari öğeler açısından çevresindeki korunan yapılarla uyum ve bütünlük sağlayacak nitelikte olacaktır.

Cephelere yerleştirilen reklam amaçlı pano ve tabelaların çeşitliliğine engel olmak amacı ile, her bina standart ebat ve malzemedede pano ve tabelalar yapacaktır. Zemin katta, saçak üstünde yer alan ticari amaçlı tabelalar, üst kat cephelerinin algılanmasına engel olmayacak şekilde yerleştirilecektir.

3.4.2.3.Yapılaşma Koşulları

1. Bu bölge “Kemeraltı” olarak bilinen ve kentsel sit alanına adını veren geleneksel ticaret bölgesidir. Geçmişte de çoğunlukla iki katlı yapıların yer aldığı bu bölgede yapıların neredeyse tamamı parsellerine birebir oturmaktadır. Bu alanda dokunun özgün formunu koruyabilmesi için tescilli parseller hariç tüm parsellerde:

TAKS=1.00 olarak belirlenmiştir.

2. Dokunun geçmişte sahip olduğu çeşitliliği koruyabilmek amacıyla bu bölgede minimum parsel büyüklüğü şartı konmamıştır. Ancak, maksimum cephe genişliği 10 m.,minimum cephe genişliği 2 m.’dir.

3. Planda avlulu olarak gösterilmiş olan yapılar (T3), yıkılıp yeniden yapıldıklarında yapılacak yeni yapıda bırakılması gereken avlu büyüklüğü parsel büyüklüğünün en az %15’i kadar olmak zorundadır (Şekil8).

4. Mevcut pasajlı yapılar yıkılıp yeniden yapıldıklarında, yine aynı şekilde pasajlı olarak inşa edilir. Yeni yapılacak pasajlı yapılarda geçit genişlikleri en az pasaj temiz tavanın yüksekliği kadar olmalıdır. Bu geçitler 3.00 metreden dar olamaz. Pasaj yapılacak yeni yapılarda çift taraflı ticari birimler tasarlanması zorunludur. Böyle bir yapı için parsel cephesinin en az 8.00 metre olması gereklidir. Yıkılıp, aynı parsel üzerinde yeniden yapılacak yapılarda bu koşul aranmaz.

5. Özel Planlama Alanı (Ö.P.A.) olarak belirlenen bölgelerde 1/500 ölçekli kentsel tasarım projeleri ve meydan düzenlemeleri öngörülmüştür (Şekil..).

6. Eğimli arazilerde, toprak eğiminden yararlanarak kat kazanılamaz ve hangi yönden bakılırsa bakılsın yapı yüksekliği ve kat adedi imar planında belirtilen maksimum yapı yüksekliğini ve kat adedini geçemez.

7. Tarihi niteliği bulunan avlulu yapılarda avluların üstü örtülemez.

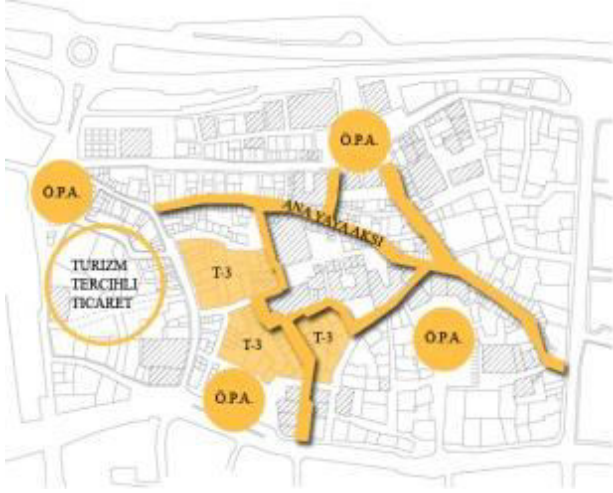
8. Avlulu olarak yapılaşmış (tarihi niteliği bulunmayan) veya yeni yapılacak yapılarda avluların üstü şeffaf veya yarı şeffaf olarak, hava sirkülasyonu sağlanacak biçimde ve de estetik kurallara uygun olarak kapatılabilir.

9. Tescilli yapıların yoğun olarak bulunduğu veya tarihi niteliği bulunan yapılara bitişik olarak geçen sokaklarda sabit çatı örtüsü yapılamaz. Gerekirse bu tür sokaklarda açılır kapanır örtüler veya bitkilendirme ile gölgelendirme sağlanır.

10. İmar koşullarına uymayan küçük parseller birleştirilerek tevhid edilebilir.

11. Avlulu olarak planlanmış yapılarda arka bahçe bırakılarak minimum 25 metrekare parselde tek katlı olmak koşuluyla yapı yapılabilir. Ancak minimum 50 metrekareden itibaren 2 katlı yapı yapılabilir.

12. İfraz yapılacak parsellerden oluşan yeni parseller minimum 100 metrekare olmalıdır.

Şekil 8. Yapılaşma Koşulları

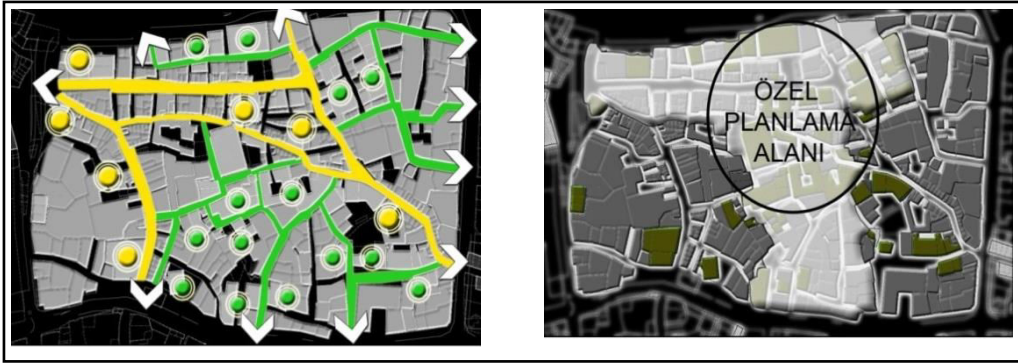
3.5. 1/500 Ölçekli Kentsel Tasarım ve Koruma İlkeleri

- Getirilen yapılaşma koşullarına bağlı olarak yapı adalarında yerleşim dokusu uyumunun sağlanması
- Alan içerisindeki mekânsal ticaret kurgusunun korunması
- Kentle entegre olmuş ve KAMUSAL BELLEK olgusu yaratacak bir mekan kurgusunun sağlanması
- Alanın kendi içinde ve çevresiyle olan geçirgenliğinin artırılması
- Sokaktan giriş alan yapı kullanımları
- Bazı adalarda arka bahçe düzenlemeleri ile ortak avlu kullanımının oluşturulması
- Hanlar ve tescilli yapılarda Bakırcılar, balıkçılar, yöresel ürünler, baharatçılar gibi geleneksel ticaret ve zanaat işlevleri korunarak mekan-yapı-işlev olarak kentlinin belleğindeki izlerin ortaya çıkarılarak KAMUSAL BELLEK olgusunun yaratılması
- Alanda mevcut dokudaki yapısal boşaltmaların sonucunda oluşturulacak yeni düzenlemelerle, hem alan içinde hem de çevre ile ilişkiyi güçlendirecek güçlü çekim noktalarının/odakların oluşturulması

- Yeni toplanma mekânları ve sosyal etkileşim alanları oluşturulması
- Tarihi ve tescilli, kimlikli yapıların algılanabilirliğini kısıtlayan ek yapıların kamulaştırılarak kaldırılması sonucu yapıların ve mekanların okunabilirliğinin artırılması
- Alanda otopark alanlarının oluşturulması

3.6. Tasarım Yaklaşımları ve Mekansal Öneriler

Alan içerisinde maksimum geçirgenliğin sağlanması hedeflenmiş, buna yönelik olarak mevcut yaya akış güzergahları üzerinde yeniden işlevlendirme ve yeni odak noktaları yaratarak canlılık artırılmıştır. Alan içinde daha güçlü ve birbiri ile ilişkili işlevsel ve mekânsal ilişkiler sağlanmıştır. Önemli yaya akışlarının ve odakların keşistiği, hanlar ve bedestenlerin bulunduğu alan Özel Planlama Alanı olarak belirlenmiştir (Şekil9).

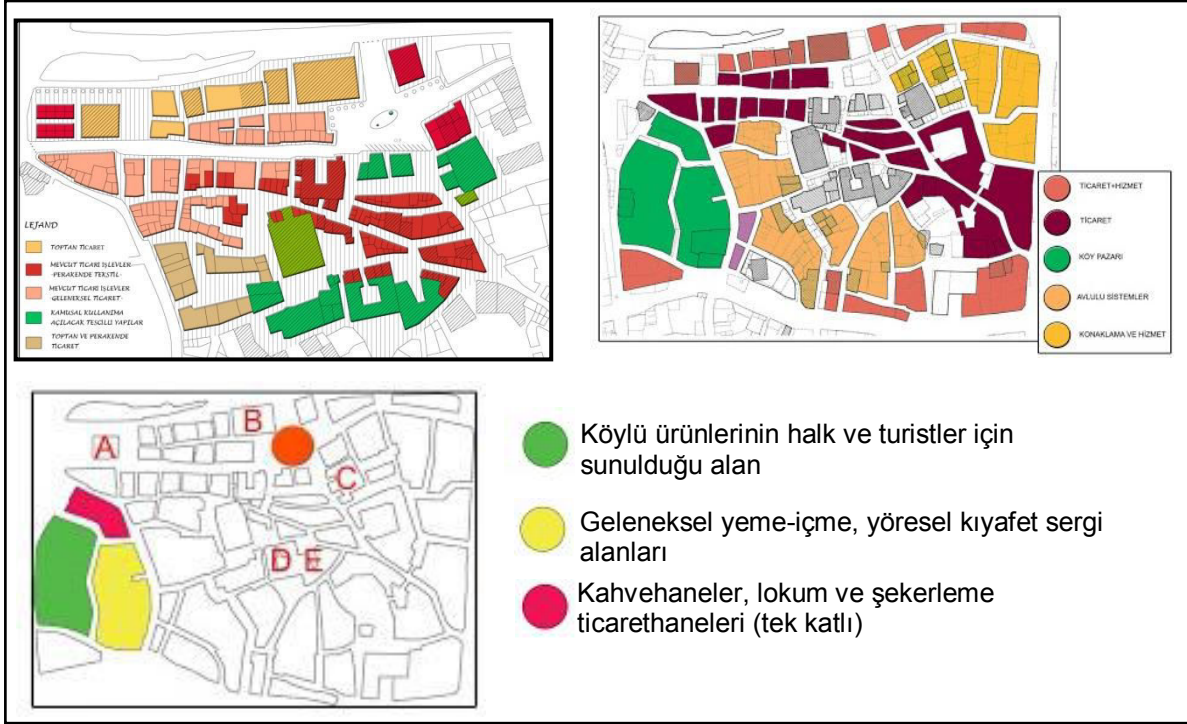

Şekil 9. Tasarım Yaklaşımları ve Mekansal Öneriler

3.7. İşlevsel Düzenleme Önerileri

Alanda ticari işlevlerin yeniden şekilleneceği düşünülmüş, özellikle perakende ticaret faaliyetlerinin sürdürülmesi öngörülmüştür. Mevcut toptan ticaretler yükleme ve boşaltma saatlerine uygun olarak devam edecek, ancak yeni toptan ticari işlevlere izin verilmeyecektir. Bazı yapılar mülkiyeti ve işlevi incelenerek kamusal kullanıma açılarak sosyal etkileşim alanları oluşturulacaktır (Şekil10).

Şekil 10. İşlevsel Oneriler

Hanlar yeniden işlevlendirilmiştir. Vakıfhan(A): Ticaret işlevi korunacak, ticari türü deniz ve deniz ürünlerine yönelik restaurant işlevine dönüştürülecek; Yalıhan (B): Han içinde toptan ticaret işlevi sahil yolu üzerinden gerçekleştirilmek üzere korunacak. Sirkeçiler sokağı üzerindeki cephede depolama ve toptan ticaret işlevleri kaldırılarak halka açık mekanlar oluşturulacak, Alacahan (C): Yapı yeniden yapılacak. Zemin kat sosyal mekanlarla düzenlenecek, 1 ve 2. Katlarda ise zanaat türü işlevler, atölyeler ve sergi mekanları yer alacaktır. Taşhan (D): Yapının zemin katında kafe, restaurant işlevlerinin yanı sıra el sanatları sergileri, diğer katlarında ise kumaş ve tekstil birimleri ve sergi alanları yer alacaktır. Sabırhan (E): Zemin katta yeme-içme birimleri, sergi ve toplantı salonları, üst katlarda ise antika, kitap, hediyelik eşya, hasır, kazaz sanatı, telkâri gibi el sanatları satışı ve sergi birimleri yer alacaktır (Şekil10).

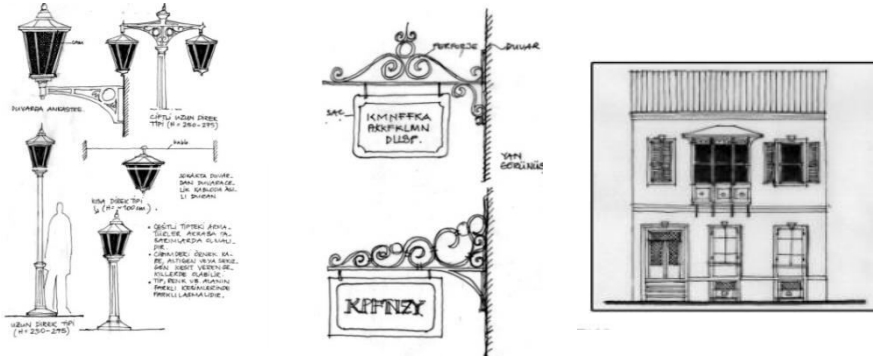
3.8. 1/500 Ölçekli Üç Boyutlu Kentsel Tasarım ve Detaylar

Planlama ve tasarım kararları doğrultusunda alana yönelik 3 boyutlu modellemelerle mekânsal kararlar görselleştirilerek irdelenmiştir (Şekil...). Ayrıca, 1/1000 ölçekte verilmiş olan plan ve tasarım kararları doğrultusunda 1/500, 1/200 ölçeklerde sokak mobilyaları, yapı tipleri, cephe düzenlemelerine yönelik 2 ve 3 boyutlu tasarım önerileri de geliştirilmiştir (Şekil11,12).

Şekil 11. Alana ilişkin 3 boyutlu modellemeler

Yapı adasındaki parsel boyutları dikkate alınarak yeni yapılacak yapıların kütle, oran ve cephe düzeninde uyum gözetilmiştir. Sokak mobilyaları dokunun özgün kimliğine uygun ve ortak imaj yaratacak biçimde tasarlanmalıdır.

Şekil 12. Sokak mobilyaları, cephe önerileri

SONUÇ

Tarihi kent dokuları, kentlerin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını, yaşam felsefesini ve estetik kaygılarını yansıtan, insan belleğinde önemli izler bırakan mekanlardır. Kentlerin hızlı büyümesi, izlenen kentleşme politikaları, değişen günlük yaşam pratiklerine bağlı olarak bu mekanların özgün karakterleri dönüşüme uğramıştır. Özellikle tarihi kent merkezleri günümüzde birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda en önemli konu “korumak” ve “yaşatmak” olmuştur. Korumak ve yaşatmak, toplumsal bellekte yok olmuş olanın yerine toplumsal bellek tarafından başka anlamlı bir gelişmenin getirildiği ve yeni bir karakter kazanmış bir mekanı eski fonksiyonu ile tekrardan inşa etmek de değildir. Geçmiş ve geleceği birbirine bağlayan, mekanın kimliğini ve değerini koruyabilen, toplumsal aidiyet duygusunu güçlendiren “kamusal bellek”ler olarak değerlendirilen bütüncül bir planlama ve tasarım yaklaşımı benimsenmelidir.

Trabzon kentinin tarihi kimliğini, mimari ve kültürel öğelerini barındıran Kemeraltı kentsel mekanını korumak ve kente/kentliye kazandırmak; ‘süreklilik’ ve ‘aitlik’ duygularını, insan-mekan arasındaki ilişkileri güçlendirecektir. Çünkü, gelecek nesillerin de yaşamaktan

gurur duyacakları bu mekanlar Kamusal Bellek olarak kentlerin geleceği ve kimliği için önemlidir.

KAYNAKÇA

Liggett, H., Perry, D.C. (1995). *Spatial Practices*, London, Sage.

Bırol, G. (2007). Bir kentin kimliği ve kervansaray oteli üzerine bir değerlendirme, *Arkitekt Dergisi*, 514, 46-54. (Avery Index to Architectural Periodicals (AIAP))

Tekeli, İ.(1991).Bir kentin kimliği üzerine düşünceler, *Kent Planlaması Konuşmaları*, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 79-89

Schulz, C.N. (1980). *Genius Loci, Towards a Phenomenology of Architecture*, Academy Editions, London.

Koca, F.(2015), Türkiye’de geleneksel yerleşim örüntülerinin özgün karakter ve kültürel mirasını koruma anlayışına ontolojik bir yaklaşım, *Planlama Dergisi*, 25(1),32–43

Koçan, N.(2011), Tarihi Mekanlarda Kültürel Dönüşüm: Usak Tarihi Tren Garı Örneği, *Kastamonu Üni., Orman Fakültesi Dergisi*, *Kastamonu Univ., Journal of Forestry Faculty*, 2011, 11 (2), 130 - 137

Demirsoy, M.S. (2006). Kentsel dönüşüm projelerinin kent kimliği üzerindeki etkisi Lübnan-Beyrut-Solidere kentsel dönüşüm projesi örnek alan incelemesi, *Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Tezi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Özden, P. (2001). Kentsel yenileme uygulamalarında yerel yönetimlerin rolü üzerine düşünceler ve İstanbul örneği. *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 23.

Karakuş P.,D.(2011). Taşınmaz kültür varlıklarının müze olarak yeniden işlevlendirilmesi: Alanya Kızıl Kule Örneği, *Yüksek Lisans Tezi*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzecilik Ana Bilim Dalı

CAMİLERİN TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Zeynep YILMAZ BAYRAM¹

ÖZET

Kentler, toplumsal cinsiyet, yaş, kültür, sosyo-ekonomik statü, etnik köken, vb. özellikleri birbirinden farklı insanların ortak yaşadığı alanlardır. Kentsel mekanlar orada yaşayanların her türlü ihtiyacına cevap verebilecek şekilde düzenlenmelidir. Kentsel mekanların ve hizmetlerin kullanımında, kadınlar ve erkekler arasında farklılıkların yaşandığı alanlardan biri de ibadet yapılarıdır. Kadın ve erkek kullanıcıların net olarak ayrıldığı bu alanlarda, erkeklerin ana mekanları kadınların ise yan mekanları kullandığı görülmektedir. Bu çalışmada toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların camilere erişimi ve kullanımlarında karşılaştıkları durumların ve sorunların tespit edilmesi ve çözüm önerilerinin üretilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma alanı olarak Trabzon kent merkezindeki camiler seçilmiştir. Toplumsal cinsiyet bağlamında erişebilirlik, güvenlik ve mekan organizasyonu vb. ibadet yapılarının sahip olması gereken kaliteler, standartlar, kent planlama ve kentsel tasarım ilkeleri ve konuya ilişkin literatür taranarak oluşturulmuştur. Kadınların ibadet yapısı, onun iç ve dış mekanı kullanım durumları ve sorunları gözlemler, haritalama ve fotoğraflama yöntemleri kullanılarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak kadınların günlük hayatlarında camileri etkin kullanımlarını sağlayacak, kent planlama ve tasarım açısından üst ölçekli planlama kararlarından alt ölçekte detay çözümlere ilişkin farklı konularda çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, İbadet Yapıları, Mekansal Kalite, Güvenlik, Erişebilirlik

EVALUATION OF MOSQUES IN THE CONTEXT OF GENDER

ABSTRACT

Cities are areas where people who has different gender, age, culture, socio economic status, and ethnicity etc. liv together. Urban spaces should be arranged in such a way that they can respond to the needs of the people living there. One of the areas where there are differences between men and women in the use of urban spaces and services is worship. In these areas where the male and female users are clearly separated, it is seen that men are using the main places and women are using the side spaces. In this study, it is aimed to determine the situation and the problems that women faces during their access to and use of worship services in the

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, zeynepyilmaz@ktu.edu.tr

gender context and to propose solution proposals. Trabzon city center has been selected as the study area. Accessibility in gender context, security and space organization, etc. the qualities that worship areas services should possess have been created by searching the literature on standards, urban planning and urban design principles and topics. The worship structure of women, their side and exterior use cases and problems were observed using observation, mapping and photography methods. As a result, solution proposals which will ensure to women effective use of worship areas in their daily life, different issues in terms of urban planning and design regarding upper scale planning decisions to subscale detniled resolutions have been proposed.

Keywords: Gender, Mosque, Spatial Quality, Security, Accessibility

---

GİRİŞ

Türk Dil Kurumu Türkçe sözlükte “*Müslümanların ibadet etmek için toplandıkları yer*” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama, 27.04.2017) olarak tanımlanan cami, içinde Cuma ve bayram namazları kılınan, gerektiğinde bazı dinsel törenlerin yapıldığı büyük Müslüman mabedidir (Hasol, 1998: 108, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997: 316). Hz. Muhammed, “*yeryüzünün bütün Müslümanlar için bir mescit olduğunu ve Allah nazarında her yerin bir olduğunu belirtmiştir*” (Buhârî, Salât: 56’dan aktaran Uzun, 2010: 1). Bu hadisten hareketle İslam dininde camilerin biçimlenişinde kibleye yönelmek dışında herhangi bir kural ve özel bir tanımın bulunmadığını görmekteyiz (Uzun, 2010: 1). Ancak, bu yapıların bulunduğu yerin ve ülkenin doğal, sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmelerinin camilerin mimari biçimlenişlerinde etkili olduğu görülmektedir (Duysak, 2000: 2).

Hz. Muhammet’in insanlığa ilettiği önemli mesajlardan biri, “*Allah’tan başkasına tapınmamak (kul olmamak); diğeri ise, ırk, renk, dil, din, cinsiyet, meslek, sosyal statü, vs. ayırımı yapmadan insanların tamamının haklarına saygı gösterilmesini ve bu haklarının hiçbir şekilde ve hiçbir gerekçe ile çiğnenmemesi için insanları müspet davranışlara yönlendirmektir*” (Karacabey, 2000: 262). İslam dininde insanlık bakımından kadın ve erkek arasında ayırım bulunmamakta ve insanlara eşit değer verilmektedir. Onların biyolojik farklılıkları, sosyal hayatta birbirlerini tamamlamalarına olanak sağlamaktadır. Bu hususlar “*Kur’an’da ve sünnette en küçük bir şüphe veya tereddütte yer bırakmayacak kesinlikte ve açıklıkta ifade edilmiştir*” (Karacabey, 2000: 262). Aynı dine mensup Müslüman coğrafyasında kadın ve erkeğin statüsü, ibadetleri gerçekleştirme biçimi ve ibadet mekanlarını kullanımına ilişkin farklılıklara rastlanmaktadır.

Hz. Muhammet döneminde camilerde en önde erkekler, arkasında erkek çocuklar ve en arkada bayanlar saf tutarak namaz kılmaktaydı. Kadınların camiye giriş çıkışını kolaylaştırmak için onlara ayrı bir kapı tahsis edilmiştir. *“İlerleyen zamanlarda kadınların camiye devam etmesinin bazı sosyal sakıncaları olabileceği gerekçesi ile onların evlerinde namaz kılmalarının daha faziletli olacağı şeklinde bir anlayış yaygınlaşmaya başladı”* (Özkurt, 2015: 228). Ancak Hz. Muhammet , *‘eşi eğer birinizden camiye gitme hususunda izin isterse onu engellemesin’* (Müslim, Salat, 137’den aktaran Özkurt, 2015: 216) şeklindeki açık emri, bu tür düşünce ve davranışların yanlış olduğunu göstermektedir.

Kadınların ibadet mekanlarından uzak tutulmaya çalışılması, Müslümanların hayatını pek çok açıdan olumsuz etkilemiştir. Nüfusun yarısını oluşturan kadınların bu mekanlardan uzaklaştırılması, toplumda din eğitiminin geleceğini tehdit edeceği kaygısını gündeme getirmiştir. Anneler, çocukların eğitiminde birinci derecede etkili olduğu için, bu olumsuz durum çocukları da etkilemektedir (Karacabey, 2000: 257). Tüm bu gerekçeler dikkate alınarak kadınların, ibadet hayatı ve ibadet mekanında bulunmasını çok boyutlu olarak ele alıp incelemek gerekir. Ebeveynlerin çocukları ile birlikte ibadet yapılarını kullanmaları, çocukların inanç değerlerini kabullenmesinde önemli bir etken olduğu yapılan çalışmalarla tespit edilmiştir (Karacabey, 2000: 274).

Müslümanlarda namaz dinin farz kıldığı eylemlerden biridir. İnananların günde beş kez bir araya gelip ve ortak ibadet hareketleri yapması, bu amaca uygun bir toplum yapısını gerektirmiştir. İslam coğrafyasında kadınların sosyal hayata yoğun katılımı son çevrek yüzyılda olmuştur. Bu nedenle, camilerde kadınlara özel mekanlara duyulan ihtiyacın yoğun hissedildiği bir dönem yaşanmaktadır. Namazın uygulanma biçimi, inananların belirli zamanlarda bir araya toplanmalarını, temizlenmelerini, saflar halinde dizilmelerini, ortak davranışta bulunabilmek için namazı yöneten kişiye uymalarını zorunlu kılar (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997: 316). İbadet yapılarında kadınlar ve engelliler de dahil olmak üzere tüm bireylerin bu eylemleri gerçekleştirmesi gerekir. Camilerin kadın, engelli ve çocuk kullanıcı grupları tarafından etkin kullanılabilmesi için Çizelge 1’de yer alan mekanların ve elemanlar oluşturulması gerekir.

Çizelge 1. İbadet yapılarında kadınların ihtiyaç duyduğu mekanlar ve elemanlar (Yılmaz, 2006: 77, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997: 316-319, Duysak, 2000: 5-21, Uzun, 2010: 7-21, <http://www.hurriyet.com.tr/camllica-camisinde-kadinlar-icin-ozel-alanlar-yapilacak-27207903>, 6.5.2017)

Mekanlar ve Elemanlar	Kullanıcısı
Cami İç Mekanları ve Elemanları	Engelsiz bireyler, fiziksel engelli bireyler, görme engelli bireyler
Kadın ibadet mekanı	
Kadın kıyafet dolabı	
Kitaplık	
Avlu	
Son cemaat yeri	
Oturma elemanları	Engelsiz bireyler, fiziksel engelli bireyler
İklimden koruma elemanları (saçak, vb.)	
Cami Dış Mekanları ve Elemanları	Gerekli olan yerde güvenlik elemanları (korkuluk, vb.)
Bilgilendirme elemanları	Engelsiz bireyler , Görme engelli bireyler, İşitme engelli bireyler
Abdest alma yeri	Erkek kullanıcı, Kadın kullanıcı, Engelli kullanıcılar
Tuvalet	Erkek tuvaleti Kadın tuvaleti, Çocuk tuvalet, Engelli tuvaleti
Çocuk bakım yeri	

Diyanet İşleri Başkanlığı mevcut camilerde kadınların ibadetlerini rahat biçimde gerçekleştirebilmeleri için bazı düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Henüz yapım aşamasında olan Çamlıca Cami (İstanbul)'nde 'kadınlara pozitif ayrımcılık' bakış açısıyla bazı düzenlemeler projelendirilmiştir. Kadın ve erkek abdest alma yerleri ayrı katlara konumlandırılmış ve buralardan ibadet mekanlara erişimi sağlamak için asansörler düzenlenmiştir. Ayrıca çocukların temel gereksinimlerini karşılamak için emzirme ve çocuk bakım odaları da projede yer almaktadır (<http://www.hurriyet.com.tr/camllica-camisinde-kadinlar-icin-ozel-alanlar-yapilacak-27207903>, 06.05.2017). Çamlıca Cami ibadet işlevinin yanı sıra kadınların sosyal ihtiyaçlarını karşılayan mekanları bünyesinde barındırdığı için ülkemizdeki diğer ibadet yapılarından ayrı bir özelliğe sahiptir.

Çizelge 1'de yer alan mekanlar ve elemanlar düzenlenirken kadınların, fiziksel ve görme engelli bireylerin, çocukların ve yaşlıların kullanım potansiyelleri dikkate alınarak

çözümler üretilmelidir. Çizelge 2’de toplumsal cinsiyet açısından mekanların erişim düzeyini arttırmak için yaya mekanlarındaki tasarım ilkeleri, farklı kotları birbirine bağlayan merdiven ve rampaların kaliteleri, zemin kaplama malzemelerinin özellikleri, görme ve işitme engelli kullanıcıları da kapsayacak şekilde bilgilendirme elemanlarının nitelikleri ve bina girişlerinin düzenlenmesinde dikkat edilmesi gereken konular bulunmaktadır.

Çizelge 2. Toplumsal cinsiyet bağlamında mekânların erişim düzeyini arttırıcı genel ve detay öneriler (TSE, 1999, ÖZİDA, 2008, Yılmaz, 2006: 47-50)

Yaya Mekanları

- Farklı yüzeyler arasında geçişlerde merdiven yerine rampa uygulanmalıdır.
- Zemin kaplama malzemesi su tutmayan, sert, düz, kaydırmaz bir malzeme seçilmeli ve geniş derz uygulamasından kaçınılmalıdır.
- Zemin kaplaması çeşitlenerek kullanıcıyı yönlendirici olmalıdır.
- Belli aralıklarla dinlenme ve olumsuz hava koşullarından korunmak için saçaklar ve oturma yerleri düzenlenmelidir.
- Oturma elemanları fiziksel engelli bireylerinde kullanabileceği şekilde düzenlenmelidir.
- Erişilmesi gereken yerlere en kısa yoldan erişim sağlanmalıdır.

Merdiven ve Rampa

- Merdivenlerde ve rampalarda zemin kaplama malzemesi kaydırmaz olmalıdır.
- Merdivenlerde sahanlıklar arasında en fazla 10 basamak olmalıdır.
- Merdivenlerde riht yüksekliği 15cm, basamak genişliği 35cm’den az olmamasına dikkat edilmelidir.
- Rampaların yüzeyleri sert, stabil, kaymaz ve çok az pürüzlü malzeme ile kaplanmalıdır.
- Rampalarda en fazla 10m sonra sahanlık oluşturulmalıdır. 10m’den uzun rampaların eğimi en fazla %6 olmalıdır.
- Raplarda ve merdivenlerde korkuluklar zemin yüzeyinden 85cm yükseklikte olmalıdır. Bu elemanlar duvar ile sınırlandırılmışlar ise, duvar boyunca 85cm yükseklikte küpeşte yapılmalıdır.
- Korkulukların malzemeleri ve detay tasarımları güvenlik sorunu oluşturmayacak şekilde düzenlenmelidir.
- Merdivenlerin ve rampaların başlangıç ve bitiş noktaları hissedilebilir yüzeyler ve işaretler ile belirtilmelidir. Görme engelliler için rampaların başında ve sonunda 150cm uzunluğunda düz ve değişik dokuda bir alan bulunmalıdır.

Bilgilendirme

- Görme engelliler için bilgilendirme panoları Braille alfabesi kullanılarak oluşturulmalıdır.
- Görme engelli kullanıcılar için kılavuz iz/hissedilebilir yüzey kullanılmalıdır. Bu amaç için kullanılan malzemenin yüksekliği tekerlekli sandalye kullanıcıları için engel oluşturmayacak biçimde düzenlenmelidir.
- İşaretler ve bilgilendirme panoları çevre ögeleri, diğer kişiler veya işaretler tarafından maskelenmemesi, ayırt edilebilir olması ve görsel kirliliğe sebep olmayacak biçimde tasarlanmalı ve konumlandırılmalıdır.
- Okuma yazması bilmeyen kullanıcılar için resimli, çizimli, vb. algılanabilir bilgilendirme elemanları düzenlenmelidir.

Bina girişi

- Binaların ana girişleri engellilerin de kullanımı düşünülerek ulaşılabilir olarak düzenlenmelidir. Ancak ana girişin dışında alternatif ulaşılabilir girişler düzenlenecek ise, bu girişler tabelalar ile ulaşılabilir güzergah üzerinde işaretlenerek yönlendirilmelidir.
- Giriş kapısı önlerinde engelli bireyler için yeterli manevra alanları ve bebek arabalı kişiler için gerekli bekleme alanı bırakılmalıdır.
- Görme engelli kullanıcıların ulaşılabilir girişin yanı sıra ana girişleri de kullanabilecekleri gözden kaçırılmamalıdır. Bu alanlar görme engelli bireylerin özellikleri dikkate alınarak biçimlendirilmelidir.
- Kapı genişlikleri engelli ve bebek arabalı bireyleri de dikkate alacak şekilde boyutlandırılmalıdır.

Çizelge 3’de toplumsal cinsiyet bağlamında binaların ve yakın çevrelerinin güvenlik ve bunun algısının düzeyini artırıcı genel ve detay öneriler bulunmaktadır. Güvenlik konusu farklı boyutlarda ele alınıp incelenmesi gereken bir konudur. Binalar buldukları kent parçası içerisindeki konumları ve tasarım özelliklerine bağlı olarak okunabilirlik ve algılanabilir olduklarında, güvenlik algısı üzerine olumlu etki yapmaktadır. Kullanıcıların buldukları bir mekanda (açık ya da kapalı) acil bir durumda orayı nasıl terk edeceklerini bildikleri ve yardım butonlarına ulaşabildikleri zaman kendilerini güvende hissettikleri bilinen bir gerçektir. Özellikle ıslak hacimlerde zemin kaplama malzemesinin kaygan olmaması, tüm kullanıcı gruplarının mekanda rahat ve güvenilir biçimde hareket etmelerine olanak sağlar.

Çizelge 3. Toplumsal cinsiyet bağlamında mekanların güvenlik ve algısının düzeyini artırıcı genel ve detay öneriler (Yılmaz, 2005: 64-69, Cavanach, 1998:168-177, [http://www.rtp1.gov.uk/Practice Advice Note No:12- Planning for Women](http://www.rtp1.gov.uk/PracticeAdviceNoteNo:12-PlanningforWomen), 10.01.2005, [http://www.pps.org/info/desing/ toronto_safety_2](http://www.pps.org/info/desing/toronto_safety_2) Key Factors in Planning, Desing and Maintaining Safer Parks, 25.05.2006)

Cami ve Yakın Çevresi
•İbadet alanı yakın çevresinin canlı, uzun yaşayan ve sürdürülebilir mekanlar/ aktiviteler düzenlenmelidir.
•Bina yakın çevresindeki terk edilmiş veya boş arsaların denetimi için önlem alınmalıdır.
•Mekanlar okunabilir ve algılanabilir olmalıdır.
•Mekanlarda aydınlatmaya dikkat edilmelidir.
•Mekan organizasyonu hareket kolaylığını yükseltecek şekilde tasarlanmalıdır.
•İşaretler ve bilgi veren tabelalar açık ve anlaşılır olmalıdır.
•Bina ve yakın çevresi güvenlik elemanları, kamera, vb. ile gözetim ve denetim altında tutulmalıdır.
Kadın İbadet Alanı
•Mekanlar okunabilir ve algılanabilir olmalıdır.
•Mekanlarda aydınlatmaya dikkat edilmelidir.
•Mekan organizasyonu hareket kolaylığını yükseltecek şekilde tasarlanmalıdır.
•Acil bir durumda yardım isteme olanakları düzenlenme ve kolay erişimi sağlanmalıdır.
•İşaretler ve bilgi veren tabelalar açık ve anlaşılır olmalıdır.
•Kot farkının olduğu yerlerde korkuluklar gerekli güvenlik sorunu yaratmayacak şekilde düzenlenmelidir (Bkz Çzg 2).
•Abdest Alma Yeri ve Tuvalet
•Bu alanlar işlevleri gereği mahremiyet sağlanması açısından ana mekan ile ilişkili yan ve ikincil mekanlarda düzenlenebilir. Ancak, burada kontrolsüz, kenarda ve denetimsiz alanlarda konumlandırılmamasına dikkat edilmelidir.
•Zemin kaplamasında güvenlik problemi oluşturmayacak malzemeler tercih edilmelidir (Bkz Çizelge 2).

Sonuç olarak camiler işlevi gereği bulunduğu yerlerde buluşma ve toplanma mekanları olmalarından ötürü, kamusal bir yapı ve kentsel bir merkez niteliğindedir. Bu özelliği nedeniyle kentsel doku içerisinde kimlik ve toplumsal bellek aracı olarak değerlendirilmektedir (Güzel, 2009: 1). Belirtilen özelliklerinden ötürü kadın-erkek, genç-yaşlı, engelli-engelsiz tüm bireylerin hem dini öğretiler, hem de sosyalleşmek için bu mekanları kullanmaları sağlanmalı ve bu konuda gerekli mekansal düzenlemeler yapılmalıdır.

1. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Çalışma kapsamında toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların camilerin iç ve dış mekanlarına erişimlerinde ve kullanımlarında karşılaştıkları durumların ve sorunların tespit edilmesi ve çözüm önerilerinin üretilmesi hedeflenmektedir. Kadınlar ticaret, hizmetler, vb.

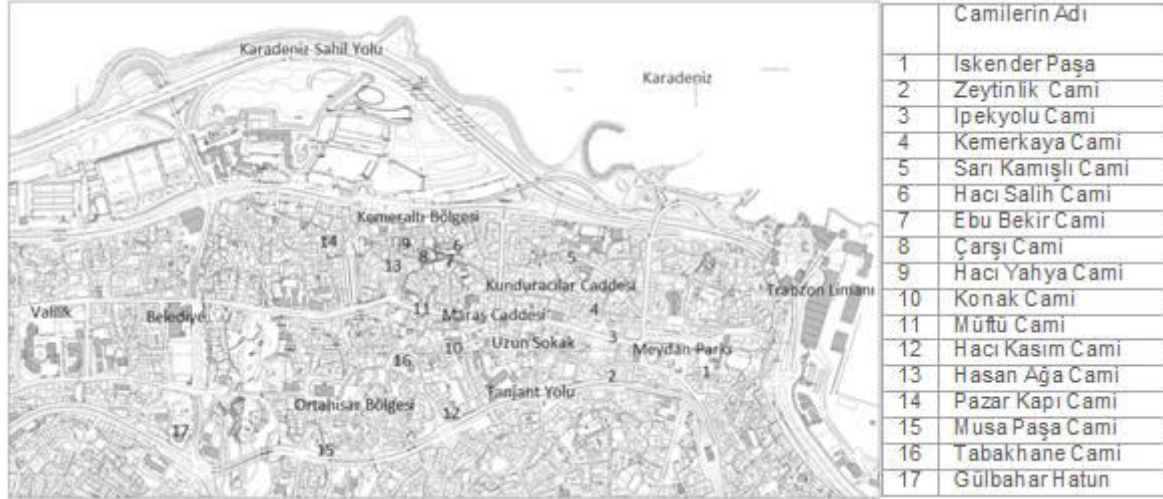
gereksinimlerini karşılamak için kent merkezlerini, kent eteklerindeki mekanlara kıyasla daha yoğun olarak kullandıkları için, buradaki ibadet yapıları kritik öneme sahiptir. Belirtilen nedenlerden ötürü çalışma alanı olarak Trabzon kent merkezindeki camiler seçilmiştir.

Kadınların ibadet yapılarını etkin kullanabilmesi için ihtiyaç duyduğu mekanlar ve buraların erişimi ve güvenliği konularında Türkiye’de ve dünyada konu ile ilgili yapılmış bilimsel çalışmalar ve standartlar incelenmiştir. Bu kullanıcı grubuna cami mekanlarının etkin kullanılan, erişilebilir ve güvenli mekanlar olarak tasarlanması için yapılması gereken düzenlemelere yol gösterebilmek amacıyla çözüm önerileri üretilmiştir. Bu doğrultuda engelli kadınlar, çocukları ile hareket eden kadınlar, hamileler, genç ve yaşlı, vb. tüm kadın kullanıcı profillerini de dikkate alacak şekilde cami mekanının girişinden başlayarak, avlunun, kadınlar için ayrılmış ibadet alanının, tuvaletler ve abdest alma yerlerinin erişilebilirlik ve güvenlik durumları ve sorunları gözlemler, haritalama ve fotoğraflama yöntemleri kullanılarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak Trabzon kent merkezindeki camilerin tüm kadın kullanıcı grupları tarafından etkin biçimde kullanımları için çözüm önerileri üretilmiştir.

2. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Kuruluşu MÖ 756 yılına dayanan tarihi İpek Yolu üzerindeki Trabzon şehri, günümüzde Karadeniz Bölgesi’nde Samsun’dan sonra ikinci büyük kenttir ve Doğu Karadeniz Bölgesi’nin merkezidir. İldeki 779.379 ve kent merkezindeki 327.701 kişi olan toplam nüfusun %50’si kadındır. (<http://www.trabzon.gov.tr/nufus-ve-sosyal-durum.>, 21.04.2017). Kent denize paralel doğu-batı yönünde lineer bir gelişim göstermektedir. Kent merkezi ticaret ve hizmet sektörlerin yoğunlaştığı, doğuda Trabzon Limanı, batıda Valilik ve Belediye Hizmet Binası, güneyde Tanjant Yolu ve kuzeyde ise Karadeniz ile sınırlandırılmış alanda bulunmaktadır (Şekil 1). Bu alan içerisinde Uzun Sokak ve Kunduracılar Caddesi yayalaştırılmış, Maraş Caddesi tek yön trafiğe açık, Tanjant yolu ise merkez alanda toplu taşıma hizmetlerinin sağlandığı ulaşım arterleridir.

Trabzon kent merkezinde 18 tane cami bulunmaktadır. Bunlardan 1 tanesi restore için inşaat halinde bulunduğundan ötürü, çalışma kapsamında 17 tane cami incelenmiştir. Bunlardan 11 tanesi tarihi eser niteliğindedir. Zeytinlik Cami Can Bakkal İş Merkezi’nin ikinci bodrum katında, İpekyolu İş Merkezi Cami ise ismini aldığı binanın ikinci katındadır. Hacı Salih, Hacı Yahya, Hasan Ağa ve Sarıkamışlı Camileri zemin kotundan ortalama iki-üç metre yukarı, merdiven ile erişimleri sağlanmış ibadet mekanlarıdır. Zemin kotunun altında ya da üzerinde bulunan camilerin içinde yer aldığı binalarda ticari kullanımlar bulunmaktadır.

Şekil 1. Trabzon kent merkezi ve camilerin konumu

Alanda yapılan incelemeler ve gözlemler sonucunda elde edilen veriler cami dış mekanlarının varlığı ve yeterlilik düzeyleri, dış mekan elemanlarının varlığı ve yeterlilik düzeyleri, kadın ibadet alanının konumu ve burada bulunan elemanların yeterlilikleri, belirtilen mekânlara erişebilirlik düzeyleri ve hem cami yakın çevresi hem de kadın ibadet alanının güvenliğine ilişkin düzenlemelerin varlığı ve yeterlilik düzeyleri olmak üzere altı genel başlık altında değerlendirilmiştir. Çizelge 4’de cami iç ve dış mekanları ve ilgili elemanların varlığı detaylı olarak aktarılmıştır. Çizelge 5’de ise cami dış mekân elemanları kadın ibadet mekânı elemanları ve buraların güvenliğine ilişkin konuların yeterlilik düzeylerine ilişkin değerlendirmeleri içermektedir. Çizelgeler oluşturulurken Şekil 1’deki cami isimlerinin numaralandırma sırası kullanılmıştır.

Çizelge 4. Cami iç ve dış mekanlarının ve ilgili elemanların varlığı

Mekanlar ve Elemanlar		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Cami Dış Mekanları																		
Avlu		●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	●	●	○	○	○	●	●
Son Cemaat Yeri		●	○	○	○	○	○	○	●	○	●	●	●	○	●	●	●	●
Abdest alma yeri	Kadın	●	●	●	●				●		●	●			●		●	●
	Erkek	●	●	●	●	●	●	●	●		●	●		●	●		●	●
Tuvalet	Kadın	●	●	○	●		○	○	●	○	●	●	○	○	●	○	●	●
	Erkek	●	●	○	●	●	○	○	●	○	●	●	●	○	●	○	●	●
Cami Dış Mekan Elemanları																		

Bilgilendirme	○	●	●	●	○	○	●	●	○	●	●	●	●	●	●	●	●
Korkuluk	○	○	○	●	○	●	●	●	●	●	●	●	●	○	●	○	○

● Var ○ Yok

Çizelge 5. Cami iç ve dış mekanlarının ve ilgili elemanların yeterlilik düzeyleri

Cami No	Dış Mekan ve Elemanları					İbadet Mek. ve Elemanı			İbadet Mek. Güvenliği		
	Abdest alma yeri	Tuvalet	Oturma elemanı	İklim. Kor. Elm	Bilgilendirme	İbadet mekanı	Kitaplık	Kıyafet	Aydınlatma elemanları	Bilgilendirme	Korkuluklar
1	■	■	■	○	■	●	■	■	●	○	○
2	●	■	○	○	■	●	■	■	●	■	○
3	■	○	○	○	■	●	●	○	●	■	○
4	○	○	○	○	■	●	○	○	●	■	●
5	○	○	○	○	■	●	○	○	●	○	○
6	○	○	○	○	○	○	○	○	■	○	■
7	○	○	○	○	■	■	■	○	■	●	■
8	■	●	○	○	■	●	■	○	●	■	■
9	○	○	○	○	○	●	○	○	■	○	■
10	■	●	○	○	■	○	○	■	■	■	■
11	●	●	■	○	○	●	○	○	●	■	■
12	○	○	■	○	■	●	○	○	●	■	■
13	○	○	○	○	○	○	○	○	●	○	■
14	○	■	○	○	○	●	○	○	●	○	■
15	○	○	○	●	■	■	○	○	■	■	○
16	■	■	■	○	■	●	■	■	■	■	■
17	●	●	■	○	●	●	○	○	■	■	○

● Yeterli ■ Kısmen yeterli ○ Yetersiz

a. Cami Mekanları ve Yeterliliklerine İlişkin Bulgular ve Değerlendirme

Araştırmaya konu olan camilerin %53'ünde son cemaat yeri ve %29'unda ise avlu bulunmaktadır (Çizelge 4). Avlusuz olan camilerin %29'unda dış mekânda oturma elemanı mevcuttur, ancak bunların kısmen yeterli düzeyde olduğu görülmektedir (Çizelge 5). Ayrıca oturma elemanlarının üzerinde herhangi bir önlem alınmadığı (saçak, vb.) için olumsuz hava koşullarına maruz kalmaktadır. Camilerin sadece bir tanesinin girişinde saçak bulunmaktadır. Nemli ılıman bir bölgede bulunan Trabzon kentindeki camiler için giriş alanındaki yarı açık

mekanlar ya da girişteki hazırlık alanları kritik öneme sahiptir. Bunlara ek olarak engelli bireylerin kullanımı için herhangi bir oturma elemanı da bulunmamaktadır.

Trabzon kent merkezindeki camilerin %71'inde bilgilendirme elemanı bulunmaktadır (Çizelge 4). Bilgilendirme elemanlarının yeterlilik durumları incelendiğinde tamamına yakının kısmen yeterli (%92) olduğu görülmektedir (Çizelge 5). Görme ve işitme engelli bireylere ilişkin herhangi bir bilgilendirme elemanı bulunmamaktadır. Bilgilendirme elemanlarının varlığı ve niteliği mekanın kullanım düzeyini doğrudan etkilemekte, kullanıcıların hareketliliğini arttırmaktadır. Özellikle cami gibi farklı eylem alanlarını barındıran binalarda bilgilendirmenin yetersizliği görme ve işitme engelli bireyler ile kadınları erkeklere oranla daha fazla etkilemektedir.

Kadın ve erkek abdest alma yeri aynı olan cami oranı %41'dir (Çizelge 4). Kadın abdest alma yerlerinin yeterlilik durumu incelendiğinde %50'sinin kısmen yeterli ve %20'sinin ise yetersiz olduğu görülmektedir (Çizelge 5). Camilerin yarıya yakınında kadın abdest alma yeri bulunmazken, var olanların da büyük çoğunluğunun yetersiz olduğu görülmektedir. İbadethanelerin %47'sinde kadın tuvaleti bulunmazken bu oran erkeklerde %35'e düşmektedir. Kadın tuvaletlerinin sadece %44'ü yeterli düzeyde olmasına rağmen, kısmen yeterli (%44) ve yetersiz (%11) düzeydeki tuvalet oranının daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 5). Ayrıca kadın tuvaletlerinin %44'ü ücretli iken, bu oran erkeklerde %80'e çıkmaktadır. Ücretlendirme konusunda kadınlara pozitif ayrımcılık uygulanmaktadır. Araştırma yapılan ibadet yapılarının hiçbirinde engelli tuvaleti, çocuk tuvaleti ve çocuk bakım yeri bulunmamaktadır. Temel bir gereksinim olan tuvalet ve çocuk bakım yerlerinin olmayışı, bu kamusal yapıların kullanımını olumsuz yönde etkileyecektir.

b. Kadın İbadet Mekanları ve Elemanlarının Yeterliliklerine İlişkin Bulgular ve Değerlendirme

Trabzon kent merkezindeki camilerin %24'ünde kadın ibadet alanına erişim için ikinci bir kapı bulunmaktadır. İbadet yapılarının üçte ikisinde kadınlar ve erkekler aynı kapıyı kullanmaktadır. Bu mekânların, %76'sı harim içinde üst katta, %12'si ise cami ana binasının dışında düzenlenmiştir (Çizelge 4). Kadın ibadet mekânlarının %71 oranında yeterli olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 5). Bu mekânların dörtte birinin ise kısmen yeterli ve yetersiz düzeydedir (sırasıyla %23 ve %6). Kadın ibadet alanlarının bazılarının, depo alanı olarak kullanıldığı da gözlenmiştir. Hem kadın hem de erkek ibadet alanları temizdir.

Araştırma yapılan kadın ibadet mekanlarının %65'inde kitaplık bulunmazken, bu oran erkek ibadet bölümünde %13'e düşmektedir. Bu kitaplıkların yeterlilik düzeyine bakıldığında %83'nün kısmen yeterli, sadece %6'sinin ise yeterli olduğu görülmektedir. Yukarıda da

belirtildiği gibi toplumun yarısını oluşturan ve çocukların eğitiminde de önemli görevler üstlenen kadınların dini bilgileri en güvenilir biçimde öğrenebileceği camilerde, kitaplıkların kısmen yeterli düzeyde olması kritik öneme sahip bir konudur. Camilerin sadece %24'ünde kadınlar için kıyafet (etek, uzun kollu gömlek ve başörtüsü) bulunurken (Çizelge 4), bunlarda kısmen yeterli olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 5). İbadet yapılarının %47'sinde mekan organizasyonuna bağlı olarak kadın ve erkek ibadet alanlarını birbirinden ayırmak için perde kullanılmıştır. Ancak benzer özellikte bulunan 5 cami de ise perde bulunmamaktadır. Buradan hareketle perdenin ayırıcı eleman olarak kullanılmasının öznel bir durum olduğunu söylemek yanlış olmaz.

c. Camilerde ve Kadın İbadet Mekanlarında Güvenlik Konularına İlişkin Bulgular ve Değerlendirme

İnceleme yapılan camilerin %53'ü bulunduğu merkez alan içerisinde okunabilir ve algılanabilir durumdadır (Çizelge 4). Özellikle Gülbahar Hatun, İskenderpaşa, Çarşı, Konak ve Pazarkapı Camileri kent merkezinde landmark niteliğindedir. Bu özellikleri kullanıcıları üzerindeki güvenlik algısını olumlu yönde etkilemektedir. Sadece iki caminin (genel içerisinde %12) etrafında boş ve denetimsiz bina bulunmaktadır. Trabzon kent merkezinde sahihsiz ve denetimsiz sokak hayvanlarının bulunmayışı, güvenlik açısından tehdit oluşturmamaktadır. Kadın ibadet mekanlarının %29'unun algılanabilirlik düzeyi düşük olarak tespit edilmiştir (Çizelge 4). Bu mekanların tamamında aydınlatma elemanı bulunmasına rağmen, bunların sadece %41'i kısmen yeterli düzeydedir. Belirtilen iki olumsuz durum, bu mekanları kullananlarının güvenlik algısını olumsuz etkilemesi muhtemeldir.

İbadet yapılarının %53'ünde ana sahnın ve giriş kapısı kamera sistemi ile izlenmektedir (Çizelge 4). Ancak kadın ibadet mekanlarında kamera bulunmamaktadır. Bunun nedeni, bu kullanıcı grubunun mahremiyeti ve özel kullanım gereksinimlerine karşı gösterilen hassasiyetler olduğu düşünülmektedir. Ancak giriş kapısını görece şekilde kameraların konumlandırılmış olması, güvenlik algısını arttırıcı nitelikte bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Herhangi bir acil durum butonuna da rastlanmamıştır.

Güvenlik konu başlığı altında incelenen diğer bir konu ise ana sahnının üstünde konumlanan kadın ibadet alanlarının kenarındaki korkuluklardır. Mekânsal organizasyon açısından, kadın ibadet alanında bulunan korkulukların %91'inin kısmen uygun olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 5). Bunun nedenleri sorgulandığında, bazı korkulukların estetik kaygılardan ötürü yüksekliğinin az oluşu, bazılarında ise korkuluktaki parmaklıklar arasındaki boşluk mesafesinin fazla olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Özellikle bu durumlar çocuklar ve görme engelli kullanıcılar açısından güvenlik açığı yaratmaktadır.

d. Camilere ve Kadın İbadet Mekanlarına Erişim Konularına İlişkin Bulgular ve Değerlendirme

Bu bölüm camiye, kadın ibadet mekânına, abdest alma yerine ve tuvaletlere erişimde kullanılan rampa ve merdivenlerin micro ölçekli tasarım kriterleri açısından değerlendirilmesini içermektedir (Çizelge 6). İbadet yapılarının sadece 2 tanesinde cami ana mekanına erişim için rampa yapılmıştır. Bunun da bir tanesi standartlara uygun değildir.

Çizelge 6. Camiye, kadın ibadet mekanına, asbest alma yerine ve tuvaletlerine erişim

Cami No/Mekan	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
Camiye erişim	Eğim		■	■		○	○	●	●	○	●	●	●	■	●		■	●
	Genişlik	●	○	●		○	○	●	●	○	●	●	○	●			●	●
	Sahanlık		■	■		○	○			*			*					
	Korkuluk		○	○		■	●	*	*	●	*	*	*	*	*		●	*
	Malzeme	●	■	■		●	●	●	●	■	●	●	●	●	●	●	■	●
İbadet mekanı	Eğim	■	■	○	○	○	○	●	○	○	■	○	○	●			●	
	Genişlik	●	○	○	○	○	○	○	●	○	○	○	○	○	●		●	
	Sahanlık	○	■	*	○	○		○	●		*	●	○	*	●		●	
	Korkuluk	●	○	●	●	■	●	●	●	■	■	*	■	●	■	*	■	
	Malzeme	●	■	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	■
Abdest yeri	Eğim	■	■	○	○			○			■			○				
	Genişlik	○	○	○	○			○			●			○				
	Sahanlık	○	■	*	○			*			*			*				
	Korkuluk	○	○	●	●			●			●			*				
	Malzeme	■	■	●	●	●		○		○	○	■		○			■	■
Tuvalet	Eğim	■	■		○			○			■			○				
	Genişlik	○	○		○			○			●			○				
	Sahanlık	○	■		○			*			*			*				
	Korkuluk	○	○		●			●			●	■		*				
	Malzeme	■	■		●	●		○		○	○	■		○			■	■

● Uygun ■ Kısmen uygun ○ Uygun değil * Gerekli

Cami girişinde merdiven bulunan yerlerde bu alanların %67'sinin uygun genişlikte olduğu gözlenmiştir (Çizelge 6). Ancak, ibadet yapılarının %11'inde giriş bölümündeki merdivenlerin uzun olmasına rağmen sahanlık bulunmamaktadır, buralara sahanlık yapılması gerekmektedir. Girişteki merdivenlerin sadece %35'inde korkuluk bulunduğu, ancak

%47'sinde ise bu elemana gerek olduğu tespit edilmiştir. Mevcutta var olan korkulukların ise yarısı kısmen uygun durumdadır.

Kadın ibadet mekanına erişimde kullanılan merdivenlerin %60'ının eğiminin uygun olmadığı, sadece %20'sinin eğiminin uygun olduğu görülmektedir (Çizelge 6). İncelenen merdivenlerin sadece %27'sinin uygun genişlikte düzenlendiği %72'sinin ise dar olduğu tespit edilmiştir. Buralarda zeminlerin tamamı halı kaplıdır ve kaymaya karşı gerekli önlemleri alınmıştır. Camilerin hiçbirinde üst katta bulunan ibadet alanına erişim için asansör bulunmamaktadır.

Kadın abdest alma yeri ve tuvaletler aynı mekânda bulunduğu için birlikte değerlendirilmiştir. Camilerin %41'inde bu iki mekana erişimde merdiven kullanılmıştır ve bunların tamamının eğiminin uygun olmadığı tespit edilmiştir (Çizelge 6). Bu merdivenlerin sadece %14'ü uygun genişlikte olduğu görülmektedir. Buna ek olarak merdivenlerin %24'ünde sahanlık bulunmamasına rağmen, bu elemanın yapılması gerekmektedir. Bu mekanlardaki zemin kaplama malzemelerinin %25'i uygun, %42'si kısmen uygun ve %33'ü ise uygun olmayan türdendir. Camilerde kadınların kullanımı için düzenlenen abdest alma yeri ve tuvaletlerin zemin kaplama malzemelerinin dörtte üçünün uygun nitelikte olmayışı, yetişkinler, engelliler ve çocuklar için kayıp düşme tehlikesi oluşturmaktadır.

Trabzon kent merkezindeki camilerin ana mekanına erişimde kullanılan merdivenlerin genel olarak uygun biçimde tasarlandığı, ancak kadın ibadet alanına giden merdivenlerin düzenlenmesinde aynı düzeyde hassas davranılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum hamile, yaşlı kadın, engelli ve çocuklu kadın kullanıcı gruplarının mekanlara erişimde diğerlerine oranla daha fazla fiziksel çaba sarf etmelerine ya da mekanın kullanamamalarına neden olabilir.

SONUÇ

İnsanlar arasında kadın-erkek, genç-yaşlı, engelli-engelsiz, vb. özelliklerinden ötürü herhangi bir ayrımın yapılmaması öğretisini benimseyen İslam dininde camiler de tasarlanırken tüm kullanıcı gruplarının talepleri ve özel durumları dikkate alınmalı, hatta kadınlar için pozitif ayrımcılık yapılmalıdır. Dezavantajlı gruplar tarafından etkin kullanılan bir cami tasarımı için yukarıda belirtilen kriterler dikkate alınmalıdır (Bkz. 1. Giriş). Toplumun yarısını oluşturan kadınlar, onların bakım sorumluluğunda olan çocuklar, engelliler, yaşlılar, hamile kadınlar, vb. farklı gruplar dikkate alındığında nüfusun büyük çoğunluğunun bu mekânları etkin ve rahat kullanımı için gerekli düzenlemelerin yapılmadığını görmekteyiz. Bu durum dez avantajlı grupların ibadet eylemlerini topluca gerçekleştirmelerinin kısıtlanması, sosyalleşme ortamlarının azalması ve din öğretilerinin sınırlandırılmasını da gündeme gelmektedir ki bunlar istenmeyen durumlardır.

Fiziksel olarak uygun boyutta, erişilebilir ve güvenli olan bazı kadın ibadet alanlarının bir bölümünün depo olarak kullanılması manidardır. Bu durum, belirtilen mekanların kadınlar tarafından yoğun biçimde kullanılmadığının bir göstergesidir. Sonuç olarak mekanların kadınlar tarafından etkin kullanılması için yukarıda belirtilen fiziksel düzenlemelerin yanı sıra toplumun onlara bakış açısının da değişmesi gerekmektedir. Özellikle din ile ilişkilendirmeye çalışılan bazı yanlış tutum ve davranışların terk edilmesi konusunda hem din görevlilerine hem de topluma önemli görevler düşmektedir.

KAYNAKÇA

Cavanagh, S., (1998). *Women and The Urban Environment, Introducing Urban Design Interventions and Responses*, C. H. Greed and M. Roberts, Ed., Longman, pp.168-177, England,.

Duysak, N., (2000), 20. Yüzyıl Türkiye'sinde Cami Tasarımı ve Geleneksel Cami , İstanbul teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Güzel, C.A., 2009, MİMARLIK Dergisi, Sayı: 348, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=362&RecID=2110>, 05.05.2017.

Hasol, D. (1998), Mimarlık Sözlüğü, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları,ss.108-110, İstanbul,

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1. Cilt, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, ss. 316-319.

Karacabey, S., (2000), Hadislerin Metin tenkidinde Fiili Sünnete Müracaatın Önemi Bağlamında Kadınların ve Çocukların Camiye Gitmeleri İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:9, Cilt:9, ss. 253-276.

Özkurt, K., (2015), İslami İlimler Araştırma Vakfı Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi:79, ss. 215-238, İstanbul.

Uzun, Ç., (2010), Günümüz Cami Mimarisinin İşlev-Biçim ve Teknoloji İlişkisi Açısından İncelenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Yılmaz, Z., (2006), Kamusal Mekanların Gender Sistemik Yaklaşım Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

TS12576 Türk Standartları Enstitüsü (TSE), Şehir İçi Yollar-Özürlü ve Yaşlılar için Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları, Kabul Tarihi: 08.04.1999, TS No: 12576, 1999.

ÖZİDA (Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı), Herkes İçin Ulaşılabilirliğin İyileştirilmesi: Örnek Uygulama Rehberi, Aslından Çeviri, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, No:48,Ankara, 2008.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama, 27.04.2017.

<http://www.rtp1.gov.uk/PracticeAdviceNoteNo:12-PlanningforWomen>, 10.01.2005.

http://www.pps.org/info/desing/toronto_safety_2 Key Factors in Planning, Desing and Maintaining Safer Parks, 25.05.2006.

<http://www.hurriyet.com.tr/camlica-camisinde-kadinlar-icin-ozel-alanlar-yapilacak-27207903>, 6.5.2017.

<http://www.trabzon.gov.tr/nufus-ve-sosyal-durum>., 21.04.2017.